

L A T V I J A S

okupācija un aneksija
1939 - 1940

Dokumenti un materiāli

L 95-4
63

L
9

L A T V I A S

okupācija un aneksija 1939 - 1940

Dokumenti un materiāli

Rīga
1995

95-255

UDK-p 947.43.081+947.43.082

La 805

0305032405

Latvijas okupācija un aneksija: 1939 - 1940:

Dokumenti un materiāli / I.Grava-Kreituse, I.Feldmanis, J.Goldmanis, A.Stranga. - Rīga, 1995. - 603 lpp.

Krājumā apkopoti dokumenti un materiāli par PSRS ārpolitikas īstenošanu Baltijā 1939. - 1940.gadā, Latvijas valdības rīcību ekstremālajos apstākļos, Latvijas iekšpolitisko stāvokli okupācijas priekšvakarā, dažādo politisko spēku darbību Latvijas valstij liktenīgajās 1940.gada jūnija - jūlija dienās, ārvalstu reakciju uz notikumiem Baltijā 1939. - 1940.gadā. Lielākā daļa dokumentu Latvijā pēc Otrā pasaules kara publicēti pirmoreiz.

Krājums sagatavots un izdots projekta "Latvijas Republikas okupācija un aneksija 1939. - 1940.gadā" ietvaros, kam Latvijas Republikas Ministru kabinets piešķīra līdzekļus 1994.gada maijā, un turpina grāmatā "1939. The Year of the Fateful Decisions and Latvia" (Rīga, 1995) aizsākto izpēti.

Zinātniskais redaktors: Dr. habil. iur., Dr. h. c.,
prof. Dītrihs Andrejs Lēbers (Loeber)

© Ilga Grava-Kreituse, Inesis Feldmanis,
Juris Goldmanis, Aivars Stranga -
sastādītāji un komentāru autori, 1995

© Ilga Grava-Kreituse, Inesis Feldmanis,
Aivars Stranga - ievads, 1995

ISBN 9984-9085-0-X

Ievads

4

I nodaļa

Latvija un PSRS - Vācijas

1939.gada 23.augusta neuzbrukšanas līgums

35

II nodaļa

Latvijas un PSRS 1939.gada 5.oktobra

savstarpējās palīdzības pakts

117

III nodaļa

Okupācijas priekšvakarā:

1940.gada maijs - 16.jūnijs

277

IV nodaļa

A.Kirhenšteina Ministru kabinets.

Okupācijas režīms

337

V nodaļa

Saeimas vēlēšanas. Latvijas aneksija

435

Dokumentu saraksts

565

Krājumā izmantotie arhīvi

un avotu publikācijas

578

Personu rādītājs

580

Ievads

No miera līguma - līdz okupācijai.

1920.gada 11.augustā Rīgā tika parakstīts miera līgums starp Latviju un Padomju Krieviju, kura otrajā pantā Krievija atzina Latvijas valsts neatkarību, patstāvību un suverenitāti un "... uz mūžīgiem laikiem atteicās no visām suverēnām tiesībām, kuras piederēja Krievijai attiecībā uz Latvijas tautu un zemi ...". No Maskavas viedokļa miera līgums tomēr bija tikai Krievijas tā brīža vājuma izpausme, Maskava nekad nesamierinājās ar Baltijas zaudēšanu "uz mūžīgiem laikiem".

Turpmākajos gados Baltija interesēja Maskavu *trīs* aspektos. Pirmais - no teritoriālā ekspansionisma viedokļa: atgūt 1918. - 1920.gadā zaudēto; otrais - no drošības viedokļa - nepieļaut, lai Baltijas valstis apdraudētu Krievijas (PSRS) drošību; trešais - no ideoloģiskā, pasaules revolūcijas izplatīšanas viedokļa: gan kā barjera, kas to apgrūtinā, gan kā placdarms tās izplatīšanai. Teritoriāli revizionistiskās, drošības un ideoloģiskās intereses bija saistītas, bet ne pilnīgi identas. Divdesmitajos gados Maskavai bija pavisam minimālas iespējas realizēt pirmo, revizionistisko mērķi. Traucēja Polija ar savu tā brīža relatīvo spēku. Poļu uzvara pār Sarkano armiju pie Varšavas 1920.gada 14. - 16.augustā - "brīnums pie Vislas" - ne tikai nosargāja Baltijas valstu tikko parakstītos miera līgumus ar Krieviju, bet arī noteica visu politisko karti Austrumeiropā un Centrāleiropā līdz pat trīsdesmito gadu nogalei. Neatkarīgā Polija bija neatkarīgo Baltijas valstu ģeopolitiskais garants. Nespējama realizēt savus teritoriāli - revizionistiskos mērķus, divdesmitajos gados PSRS tomēr ļoti būtiski nodrošināja savas drošības intereses Austrumeiropā, tas savukārt veidoja pamatu revizionisma realizēšanas iespējai nākotnē. Tolaik PSRS galvenais mērķis bija nepieļaut Austrumeiropas valstu savstarpējās drošības sistēmas izveidi. Maskavas politika paredzēja attīstīt stratēģisku sadarbību ar Vāciju (*Rapallo kurss*) un tās ietvaros tuvoties ietekmes sfēru sadalei Austrumeiropā; neitralizēt un izolēt vienu Austrumeiropas valsti no otras; vājināt Francijas alianses Austrumeiropā un reģiona valstu uzticību Tautu Savienībai kā kolektīvās drošības sistēmai. Ne tik daudz Maskavas, cik pašu Austrumeiropas valstu tuvredzības un savstarpējo

nesaskaņu dēļ, kā arī sakarā ar Anglijas un Francijas atteikšanos no drošības garantēšanas Austrumeiropā, Padomju Savienības galvenais stratēģiskais ieguvums bija tas, ka Austrumeiropas valstis neizveidoja reģionālu drošības sistēmu.

PSRS pieeja savai drošībai bija vienpusēja un hegemonistiska: kā 1934.gada 26.janvārī pārskata referātā VK(b)P XVII kongresam uzsvēra Staļins, Maskavu interesē tikai pašas drošība un Maskava rūpēsies tikai pati par sevi. Labi zināma britu vēsturnieka A. Teilora asprātīgā doma: jaunās valstis - *cordon sanitaire* - ne tikai izslēdza Krieviju (PSRS) no Eiropas, bet arī Eiropu - no Krievijas; Kordons bija arī Padomju Krievijas drošību veicinošs faktors. Tomēr jāatzīst, ka Maskava šādā veidā neaplūkoja jaunās valstis, īpaši - Baltijā. Maskava vienmēr uzlūkoja Baltijas valstis kā potenciālu draudu avotu. Baltijas valstis bija vājas un mazas, lielākas un stiprākas tās kļūt nevarēja. Tādēļ tās varētu krist par upuri Vācijas vai pat Polijas (padomju iedomās!) agresijai vai pakļauties tām labprātīgi. Maskavas drošības intereses būtu apmierinātas pilnīgi un neatgriezeniski, tikai novēršot pašu šādu notikumu attīstības iespējamību. Vienīgais pilnīgi drošais veids tā panākšanai bija Baltijas valstu okupācija. Citiem vārdiem runājot, Maskavas priekšstatos pati Baltijas neatkarīgo valstu pastāvēšana bija potenciāls draudu avots Krievijai, un šis avots varēja tikt galīgi likvidēts tikai radikālā veidā. Stratēģiski Baltijas valstu pastāvēšana nebija savienojama ar padomju priekšstatiem par drošību, un tas ļoti būtiski veicināja Maskavas teritoriālā revizionisma tieksmes; revizionisms ieguva nacionālās drošības veidolu. Maskavas ārpolitika 20. - 30.gados apstiprināja Krievijas lideriem vēsturiski, tradicionāli raksturīgo drošības motīvu saplūšanu ar iekarojumu motīvu vienā kompleksā: iekarojumi - drošība.

Baltijas valstu loma pasaules revolūcijas izplatīšanā nepārtraukti kritās un daudz maz nopietni tika vērtēta tikai divdesmito gadu pašā sākumā - gan kā šķērslis revolūcijas izplatīšanai, gan kā placdarms komunistiskajai propagandai Eiropā. Lai arī padomju komunisms, lielā mērā pateicoties krievu mesiānisma piejaukumam, bija ļoti aktīvs globālajā mērogā, tomēr trīsdesmitajos gados pasaules revolūcijas mērķis, šķiet zaudēja savu agrāko nozīmīgumu, un to arvien vairāk izspieda vienkāršs teritoriālais revizionisms.

Vismaz līdz 1931. - 1932.gadam par savu galveno pretinieku Austrumeiropā Maskava uzskatīja Poliju un meklēja izdevību savienībā ar Vāciju to sadalīt. Turpmāk parādoties Japānai kā galvenajam draudu avotam Maskavai Tālajos Austrumos, Padomju Savienību arvien vairāk nodarbināja Polijas un Japānas sadarbība. Par sev visbīstamāko variantu Maskava uzskatīja Polijas ietekmes pieaugumu Baltijā. Vēloties iegūt baltiešu uzticību, PSRS 1932.gadā noslēdza ar Baltijas valstīm formāli ļoti izdevīgos slēgtos neuzbrukšanas līgumus.

Hitlera nākšana pie varas un attiecību saasināšanās Tālajos Austrumos ar Japānu noteica dziļu pretrunīgumu Maskavas Eiropas politikā, kura svārstījās starp *pretvācu alianses izveidi un mēģinājumiem panākt izlīgumu ar Vāciju*. Līdz pat 1933.gada decembra sākumam PSRS atstāja durvis atvērtas izlīgumam ar Vāciju, taču 11.decembra asā saruna starp PSRS ārlietu tautas komisāru M.Ļitvinovu un Vācijas sūtni R.Nadolniju liecināja, ka Hitleram tas nebija vajadzīgs. 12. un 19.decembrī VK(b)P Politbirojs pieņēma lēmumus nodrošināt PSRS drošību ar pretvācu alianses izveides palīdzību. 1933.gada 28.decembrī PSRS izvirzīja ideju par PSRS, Francijas, Beļģijas, Čehoslovakijas, Polijas, Lietuvas, Latvijas, Igaunijas un Somijas defensīvas (pret Vāciju vērstas) alianses izveidi. Sarunā ar Polijas ārlietu ministru J.Beku Ženēvā 1934.gada 5.jūnijā M.Ļitvinovs precīzi izteica PSRS ārpolitisko mērķi - jāpanāk Vācijas izolācija. Šī mērķa īstenošanā Baltijas valstīm nevarēja būt kaut cik nozīmīga loma, tam bija vajadzīga PSRS savienība ar vienu (vismaz) vai divām lielvalstīm, eventuāli - ar Franciju un Poliju. Vācijas izolācija bija pilnīgi nerealizējams mērķis, un 1935.gadā PSRS par savu galveno uzdevumu izvirzīja tāda reģionāla pakta izveidi, kurš atstātu uz Vāciju vismaz biedējošu, iegrožojošu efektu. M.Ļitvinovs 1935.gada 4.marta vēstulē pilnvarotajam pārstāvim Parīzē V.Potjomkinam paredzēja, ka šādā paktā būtu jābūt vismaz Polijai, jo tās dalībai "... varētu būt biedējoša nozīme ...". Neviena no mazajām Baltijas valstīm šādu biedējošu funkciju nespēja veikt.

Lai arī PSRS, īpaši - 1934. - 1936.gadā, nepārtraukti publiski atgādināja par it kā pastāvošām Vācijas agresijas briesmām Baltijā, Maskava nekad nevēlējās uzņemties vienpusējas saistības Baltijas valstu drošības garantē-

šanai. Sis nostājas cēloņi bija vismaz divējādi. *Pirmais* cēlonis. Rūpējoties par drošību tikai sev, Maskava labi apzinājās, ka mazās Baltijas valstis tās drošībai neko reālu nespētu dot; reāls baltiešu atbalsts Padomju Savienībai nebija iedomājams. Pēc tam, kad 1935.gada maijā PSRS parakstīja savstarpējās palīdzības līgumus ar Franciju un Čehoslovākiju, līgumus, kurus Maskava uzskatīja par daudz maz pietiekošiem "... biedējošā nozīmē.." (pret Vāciju), PSRS jutās relatīvi droša, un Baltijas valstu vieta padomju priekšstatos par drošību vēl vairāk mazinājās. Apzinoties, ka Baltijas valstis nespēj sniegt Padomju Savienībai nekādu reālu atbalstu, Maskava nevēlējās slēgt ar tām bilaterālus savstarpējās palīdzības līgumus. Kad 1935.gada 10.jūlijā Latvija piedāvāja Padomju Savienībai šādu līgumu, Maskavu tas neinteresēja, un Latvijas piedāvājums nogrima aizmirstībā. *Otrais* cēlonis bija sekojošs. Neskatoties uz oficiālo propagandu, PSRS nejutās apdraudēta no Vācijas potenciālās agresijas caur Baltiju. Maskava pietiekoši precīzi vērtēja Vācijas agresijas virzienus. 1935.gada 11.septembrī Ženēvā, sarunā ar Munteru, Ļitvinovs izteica reālistisku vērtējumu: Vācijas agresija Baltijā tuvākā laikā nav sagaidāma, agresija nākotnē vispirms gaidāma Centrālajā Eiropā (Austrijā). Šis pamatotais spriedums liecināja par to, ka padomju intereses Baltijā nemaz nav tā apdraudētas, kā to varētu spriest no publiski paustā uztraukuma. ASV vēstnieks Maskavā V.Bullits, 1936.gada 1. - 3.maijā uzturoties Rīgā, precīzi raksturoja Padomju nostāju - patiesībā Maskava nemaz netic, ka tai kāds vēlas uzbrukt, tās galvenais mērķis pašlaik ir - savās interesēs sakūdot Eiropu pret Vāciju. Visu iepriekš minēto apsvērumu dēļ PSRS nevēlējās uzņemties vienpusējas saistības Baltijā, kas Maskavu bīstami eksponētu pret Vāciju un pat Poliju, bet neko nedotu padomju drošībai. Baltijas valstis maz interesēja Maskavu arī no daudzpusēju pakta (Austrumu pakta visas modifikācijas) viedokļa.

Maskava nevēlējās Vācijas vai Polijas ietekmes pieaugumu Latvijā (īpaši pēc Maskavai ārkārtīgi nepatīkamā Vācijas - Polijas 1934.gada 26.janvāra neuzbrukšanas pakta), taču līdz 1938.gadam PSRS neuzskatīja, ka šāda ietekme nopietni pieaug. Atskaitot dažus publiskus brīdinājumus nepakļauties Vācijas un Polijas iespaidam, pēc līgumiem ar Franciju un Čeho-

slovakiju 1935.gadā, PSRS interese par Latviju samazinājās. V.Muntera vizītei Maskavā 1937.gada jūnijā nebija nopietnas praktiskas nozīmes, un Ļitvinova 1937.gada 18.jūnija paziņojums, ka abas valstis ir gatavas sadarboties kolektīvās drošības jomā, bija tukša frāze: kolektīvā drošība jau bija mirusi, neskatoties uz paša Ļitvinova mutiskajām nodevām tai. J.Staļins un V.Molotovs nekad neatmeta domu par PSRS ārpolitikai visizdevīgāko variantu: vienošanos ar Vāciju un *status quo* likvidēšanu Austrumeiropā. Molotova runa PSRS Augstākās Padomes sesijā 1935.gada 28.janvārī bija skaidrs mudinājums Vācijai uz izlīgumu; kaut arī Hitlers to kārtējo reizi ignorēja, tas tomēr nemainīja Staļina stratēģiskās ieceres attiecībās ar Berlīni. Pat kolektīvās drošības propagandists Ļitvinovs 1937.gada 25.decembra intervijā *Le Temps* korespondentam Maskavā atzīmēja: PSRS var pievērsties izolacionismam, gaidīt un apcerēt dažādas iespējas, arī vienošanos ar Vāciju. Ļitvinova brīdinājums bija ļoti būtisks: Anglija, Francija ir ieinteresētas *status quo* Eiropā, Padomju Savienībai tas nerūp.

Nākošais, 1938.gads, tomēr bija viens no dramatiskākajiem Maskavas starptautiskajam stāvoklim. Pieņemoties spēkā Anglijas un Francijas piekoptajai "Hitlera nomierināšanas politikai", neviena no Eiropas lielvalstīm nejuta vajadzību pēc sadarbības ar PSRS. Visas trīs Eiropas lielvalstis - Vācija, Anglija, Francija - un pat iedomātā lielvalsts - Polija - uzskatīja, ka PSRS nav jālaiž Eiropā un Eiropas lietas jākārtē bez PSRS. Maskavā, atbildot uz šo politiku, atdzima vecā dogma par padomju valsts atrašanos vienlaidus naidīgā "kapitālistiskā ielenkumā", neizdalot nekādu atšķirību starp totalitāro Vāciju un demokrātisko Angliju. Šo izolacionisma apziņu skaidri pauda Staļina 1938.gada 16.februārī publicētā "Vēstule biedram Ivanovam", kura atspoguļoja padomju mentalitātē dziļi esošo paranoisko priekšstatu par visaptverošu kapitālistu sazvērestību pret sociālisma citadeli. 1938.gadā Maskavai bija arī drūmākie priekšstati par stāvokli Baltijā. Polijas un Vācijas sadarbība, kura attīstījās augšupejoši līdz pat 1938.gada septembra beigām, radīja Maskavā priekšstatu par vienotu poļu - vācu politiku Baltijā. Polija, īpaši pēc Varšavas ultimāta Kauņai 1938.gada martā un piespiedu diplomātisko attiecību nodibināšanas ar Lietuvu, pat tika vērtēta par

bīstamāku padomju interešu apdraudētāju Baltijā nekā Vācija. Maskavā radās spēcīgas aizdomas par Polijas vēlēšanos pievienoties Baltijas Antantei un kļūt par hegemonu reģionā. PSRS pastiprināja propagandistiskus uzbrukumus Latvijai, kā "Vācijas - Polijas satelītam", taču praktiskajā politikā neko nespēja darīt savas ietekmes nodrošināšanā Baltijā. Vienīgais praktiskais pasākums, kuru veica Maskava - 1933.gada 4.decembra PSRS - Latvijas tirdzniecības līguma uzteikšana 1938.gada 2.jūlijā - bija demonstratīvs žests, paužot uztraukumu par Vācijas un Polijas ietekmes pieaugumu Baltijā, bet pilnīgi nenozīmīgs savu seku dēļ. 1938.gads uzskatāmi demonstrēja to, ka atrisināt Baltijas valstu jautājumu sev par labu, mainot *status quo* un likvidējot Baltijas valstu neatkarību, Maskava *vienpusēji* nespēja un nekad neuzdrošinātos. Tam bija nepieciešama vienošanās ar Vāciju un reģionāli samērā spēcīgās Polijas iznīcināšana.

1938.gada rudens, Minhenes konferences laiks, bija PSRS starptautiskās izolācijas drūmākais laiks. Maskavā vienmēr dzīvās aizdomas par "imperiālistu kopējo sazvērestību" pret PSRS uzplauka ar jaunu spēku, īpaši pēc Vācijas - Anglijas 1938.gada 30.septembra un Vācijas - Francijas 1938.gada 6.decembra deklarācijām un isā "Minhenes koncerta" - Vācijas, Itālijas, Anglijas, Francijas izpildījumā - laikā. 1938.gada beigās Maskava bezspēcībā un nomāktībā apcerēja visdažādākos scenārijus par Baltijas nonākšanu Vācijas vai Polijas pilnīgā atkarībā. Savukārt Latvija tobrīd sāka pārspilēt PSRS izolāciju un vājumu. 1938.gada 5.decembrī Londonā, sarunā ar N.Čemberlenu, Munters novērtēja Padomju Savienību kā militāri ļoti vāju valsti, kura "... uzskatāma par stāvošu ārpus Eiropas ...". Tas tobrīd bija Eiropā ļoti populārs, bet pārāgri izteikts aplams spriedums.

1939.gada sākumā jau iezīmējās PSRS izolācijas atslābums, Maskavā radās apziņa, ka turpmāk Eiropas lietu izkārtošana bez PSRS līdzdalības būs neiespējama.

PSRS patieso ieceru nemainīgumu atsedza Staļina uzticības personas - ārlietu komisāra Ļitvinova sāncenša, vicekomisāra V.Potjomkina - svarīgā piezīme 1939.gada 18.februāra sarunā ar britu sūtni V.Sīdsu: nav jāpārspīlē Hitlera naidīgums nostājā pret PSRS. 24.februārī Francijas vēstnieks Maskavā P.Nadžīars jau pieļāva iespēju, ka Padomju Savienība var atgriezties pie Rapallo

politikas, respektīvi - vienošanās ar Vāciju. Lōdonā un Parīzē tam neticēja.

PSRS stāvoklis radikāli mainījās Maskavai par labu 1939.gada martā, kad, pēc Vācijas veiktās Čehoslovākijas galīgās okupācijas, Lōdonā un Parīzē beidzot saprata, ka Hitlera mērķis ir sagraut visu spēku līdzsvara sistēmu Eiropā un iegūt kontinentālu un pasaules hegemoniju. To Lōdona nevarēja pieļaut un ar milzīgu novēlošanos bija spiesta atgriezties pie tradicionālās politikas - pretvācu alianses izveidošanas un Vācijas "savaldīšanas". 1939.gada 26.martā britu kabineta ārlietu komiteja pieņēma lēmumu veidot austrumu fronti pret Vāciju, kura sastāvētu no Polijas, Rumānijas, Balkānu valstīm, Turcijas. Tai bija jābūt vienotai sistēmai, daudzpusīgai aliansei, kurā britu garantijas atsevišķām valstīm savitos ar šo valstu savstarpējās palīdzības sistēmu. Izveidot vienotu austrumu fronti Lōdona tomēr nespēja, britu garantijas Polijai, Rumānijai, Grieķijai un Turcijai palika tikai bilateriālo attiecību līmenī un nekļuva par agresora savaldīšanas ieroci. Britu neveiksmīgajā austrumu frontes iecerē Baltijas valstīm nebija nekādas vietas, jo britu priekšstatos par spēku līdzsvaru Eiropā mazajām Baltijas valstīm nebija vērtības.

1939.gada pavasarī jautājums par to, kādu nostāju ieņems Maskava, kļuva kritisks, lai arī Lōdona to pietiekoši neapzinājās līdz pat liktenīgajam 23.augustam. Britu politika varēja sekmēties tikai tad, ja Maskava būtu ieinteresēta uzturēt *status quo* Austrumeiropā un ja Austrumeiropas valstis justos apdraudētas no Vācijas vairāk kā no PSRS. Realitāte nebija ne viena, ne otra. Maskava pēkšņi nonāca vislabākajā situācijā, kur bija dažādi alternatīvi varianti. Padomju nostājas būtību precīzi izteica Ļitvinovs 4.aprīļa vēstulē padomju pilnvarotajam pārstāvim Vācijā A.Merekalovam: bez PSRS turpmāk Anglijai un Francijai neiztikt, "un jo vēlāk griezīsies pie mums pēc palīdzības, jo dārgāk mums samaksās". Jautājums par cenu - savienības ar PSRS vai Maskavas neitralitātes cenu - kļuva par būtiskāko 1939.gada pavasara - vasaras jautājumu. Cenu diktēja Maskavā.

Padomju Savienībai bija vismaz trīs alternatīvi ārpolitikas varianti, vairāk kā jebkurai citai lielvalstij.

Pirmā iespēja - palikt pašizolācijā un ārpus Eiropas lietām. Ļitvinova saruna ar britu sūtni V.Sīdsu 1.aprīli

liecināja, ka šī iespēja vēl nebija pilnīgi atmesta. Tomēr šķiet, ka izolacionisms 1939.gada pavasarī vairs netika aplūkots kā nopietna ārpolitiska izvēle un šis Ļitvinova mājiens bija domāts, lai panāktu ātrāku Anglijas piekāpšanos PSRS prasībām.

Otrā iespēja - savienība ar Angliju un Franciju, kura varēja nozīmēt eventuālu karu ar Vāciju par *status quo* Austrumeiropā. Kad PSRS bija sev jāatbild uz jautājumu, vai ir vēlēšanās karot *status quo* dēļ, Kremlis juta un nevarēja nejust, ka šādas vēlēšanās nav.

Trešā iespēja - vienoties ar Vāciju uz Polijas, Baltijas valstu, Rumānijas un Somijas reķina, mierīgā ceļā atgūstot 1917. - 1918.gadā zaudēto. Grūti bija iedomāties, ka Maskava no šīs iespējas atteiktos. Līdz ar to PSRS ārpolitiskie mērķi 1939.gadā bija *divējādi*: izvairīties no kara un mainīt *status quo* Austrumeiropā sev par labu. Šos abus mērķus varēja sasniegt tikai realizējot *trešo* iespēju - vienošanos ar Vāciju.

PSRS nostāja pret Latviju 1939.gada pavasarī nenotika būtiskas izmaiņas. Lai arī Maskava kāpināja trauksmi par Vācijas ietekmes pieaugumu Baltijā, tā joprojām nevēlējās riskēt ar kādu vienpusēju akciju Baltijā un, vismaz līdz aprīļa beigām, patiesībā arī nejutās apdraudēta šajā reģionā. Maskavas politika bija ļoti uzmanīga. 28.martā M.Ļitvinovs ļoti stingri brīdināja Latviju un Igauniju nenosliekties uz Vāciju, brīdināja bet - ne vairāk. Vēstulē Staļinam 23.aprīlī viņš uzsvēra - baltieši ir brīdināti, bet Padomju Savienība nav uzņēmusies nekādas vienpusējas garantijas Latvijas un Igaunijas neatkarības nosargāšanā. Tas bija precīzi teikts. Baltijas valstis bija padomju revizionisma objekts, taču ne tik vērtīgs, lai Maskava riskētu ar vienpusējām akcijām un meklētu konfliktu ar Vāciju. 22.aprīlī, sarunā ar Polijas vēstnieku Maskavā V.Gžibovski, Ļitvinovs uzsvēra: Padomju Savienībai patiešām rastos jauns stāvoklis, ja kāda no Baltijas valstīm atteiktos no neatkarības, bet "... mums nav zināmi kaut kādi uztraucoši simptomi ...". Nebūdamā apdraudēta no Baltijas un nevēlēdamās saasināt attiecības ar Vāciju, Maskava gaidīja izdevīgu brīdi atrisināt Baltijas jautājumu sev pieņemamā veidā - iegūt Baltiju, bet tās dēļ ne-provocējot karu ar Vāciju.

Latvijas starptautiskais stāvoklis strauji pasliktinājās tieši 1939.gada pavasarī. Gan Vācijas lēmums atrisināt

"poļu problēmu" ar militāriem līdzekļiem, gan PSRS neieinteresētība aizstāvēt Poliju, gan Anglijas nespēja efektīvi palīdzēt Polijai un britu mazā interese par Baltijas valstīm - tas viss veicināja tādas situācijas veidošanos, kad reāli varēja tikt īstenoti Padomju Savienības vai Vācijas agresīvie nolūki Baltijā. Vienalga, lai arī kādu politiku Latvija, Igaunija un Lietuva tobrīd neizvēlētos, tām bija grūti cerēt uz suverenitātes saglabāšanu pilnā apjomā.

Latvija, kas iestājās par neitralitātes politikas turpināšanu, 1939.gada 7.jūnijā parakstīja neuzbrukšanas līgumu ar Vāciju. Lai gan Latvija jau kopš 1934.gada bija piešķīrusi īpašu nozīmi šāda līguma noslēgšanai, jo uzskatīja to par svarīgu drošības elementu Austrumeiropā, šajā konkrētajā gadījumā vairāk runa bija par Berlīnes iniciatīvu un vācu diplomātijas spēju izmantot Latvijas centienus savās interesēs. Vācija gribēja panākt, lai Latvija un Igaunija nepieņemtu angļu, franču un krievu garantijas, un koncentrētu visu uzmanību aizsardzības organizēšanai pret iespējamo Maskavas agresiju.

Baltijas valstu garantiju problēma tika apspriesta PSRS, Anglijas un Francijas sarunās par "lielās alianses" izveidi, kas norisinājās 1939.gada pavasarī un vasarā. Maskava, kas bija ieinteresēta pakļaut Baltiju, iestājās par garantijām Latvijai, Igaunijai un Somijai kā trīs lielvalstu vienošanas obligātu nosacījumu. Tāpēc Anglija un Francija, kuras visumā gribēja panākt PSRS iesaistīšanos "antivācu frontē", bija spiestas vairākas reizes koriģēt savu nostāju pret Baltijas valstu garantēšanu Maskavas pārstāvētā varianta virzienā. 1939.gada 1.jūlijā tās atteicās no sava agrāk izvirzītā galvenā priekšnoteikuma - nepieļaut PSRS palīdzību cietušai valstij bez tās piekrišanas - un atzina, ka garantijas var stāties spēkā automātiski. Maskavai, kas trīspusīgās sarunas bija pakļāvusi lielajai politiskajai spēlei par saprašanās priekšnoteikumiem ar Vāciju, nekas cits neatlika kā izvirzīt jaunas prasības un vienošanās nosacījumus.

Jaunā padomju nostāja atspoguļojās 3.jūlijā angļu un franču parstāvjiem iesniegtajos priekšlikumos, kas paredzēja tiešas un netiešas agresijas variantu un ievadīja ilgstošu diskusiju par "netiešās agresijas" definīciju. Kaut arī arvien skaidrāk kļuva redzams, ka nav iespējams Maskavu iesaistīt *status quo* un miera piekritēju frontē, Anglija un Francija 17.jūlijā apliecināja savu gatavību dot

garantijas Baltijas valstīm gan tiešas, gan arī netiešas agresijas gadījumā. Taču Rietumu lielvalstis nepiekrīta Maskavas proponētajai "netiešās agresijas" izpratnei, jo, pieņemot to, ligumslēdzējvalstis, galvenokārt PSRS, varētu iekļaukties garantējamo valstu iekšējās lietās, par iegānu izmantojot, piemēram, pārmaiņas to valdību sastāvā utt. Angļiem radās stipras aizdomas, ka Maskava meklē vienīgi juridisku iemeslu, lai Londonas un Parīzes aizsegā varētu īstenot savus agresīvos plānus Baltijā.

Latvijai (arī Igaunijai un Somijai) bija noraidoša nostāja pret triju lielvalstu iespējamām garantijām Maskavas izvirzītajā variantā. Latvijas valdība uzskatīja šīs garantijas par iegānu PSRS izplānotajai Baltijas valstu okupācijai. Pēc tās ieskatiem kara gadījumā ar Vāciju Anglija un Francija nevarētu sniegt būtisku palīdzību Baltijas valstīm. Kā vienīgais garantētājs paliktu Maskava, kas arī izlemtu, kad Latvija un Igaunija būtu apdraudētas. Ārlietu ministrs V. Munters bija pārliecināts, ka Latvijai ir iespējams pieņemt vienīgi neitralitātes garantijas, ja tās nodrošina PSRS, Anglija, Francija un arī Vācija. Iegūt šādas garantijas bija pilnīgi nereāli.

Paralēli trīspusīgajām sarunām 1939. gada pavasarī un vasarā aktivizējās PSRS un Vācijas diplomātiskie kontakti, kas vainagojās 23. augusta neuzbrukšanas līgumā. Taču Maskavas - Berlīnes pakts faktiski bija tikai Ā. Hitlera situatīvs *ultima ratio*. Līdz jūlija beigām, kamēr nenonāca strupceļā sarunas par Berlīnes - Tokijas savienību, bija iespējami vairāki revizionistisko valstu "lomu sadalījuma" galīgie varianti. Vienīgi pēc neveiksmīgā mēģinājuma vienoties ar Japānu Ā. Hitlera pirmo reizi savos apsvērumos nopietni iekļāva neuzbrukšanas pakta ideju ar PSRS. Viņš neredzēja tobrīd vairs citu iespēju, kā iegūt rīcības brīvību agresijā pret Poliju. No Maskavas viņš cerēja sagaidīt lielu pretimnākšanu, jo kopš 1920. gadā zaudētā kara tā uztvēra pastāvošo robežu ar Poliju kā pazemojošu pagaidu parādību un sava īslaicīgā vājuma apliecinājumu.

Sākot ar 1939. gada jūlija beigām, kad Vācija pārvarēja savu atturību, sarunas par vācu un krievu saprašanās priekšnoteikumiem noritēja strauji - 26. jūlijā Vācijas Ārlietu ministrijas eksperts Austrumeiropas saimniecības jautājumos K. Šnurre tikās ar padomju diplomātiem

Berlinē G.Astahovu un E.Babarinu, 2.augustā notika Vācijas ārlietu ministra J.fon Ribentropa un G.Astahova saruna, 3.augustā sūtnis Maskavā V.fon der Šulenburgs ieradās vizītē pie PSRS ārlietu tautas komisāra V.Molotova utt. Pakāpeniski iezīmējās "politiskā izliguma" iespējamās kontūras. 2.augustā Ribentrops skaidri pateica G.Astahovam - ja Maskava gribēs ar Berlīni saprasties, tad "no Baltijas jūras līdz Melnajai jūrai nebūs tādu problēmu, kuras nevarētu abpusēji apmierinoši atrisināt". Pēc viņa domām, Baltijā pietiek telpas abām lielvalstīm, bet jautājumā par Polijas likteni iespējama vienošanās ar PSRS.

Risinot Baltijas jautājumu, Vācija ļoti ātri piekāpās PSRS prasībām par tās īpašo interešu atzīšanu šajā reģionā. Būtībā vienas nedēļas laikā (no 26.jūlija līdz 3.augustam) Berlīne nonāca pie secinājuma, ka krievu labvēlība un atļauja netraucēti izrēķināties ar Poliju būs "jānopērk" ar pretimnākšanu Baltijas jautājumā. Vēl 26.jūlijā K.Šnurre, tiekoties ar G.Astahovu un E.Babarinu, uzsvēra, ka jārespektē Baltijas valstu un Somijas integritāte, bet 3.augustā V.fon der Šulenburgs paziņoja V.Molotovam: Vācija ir ar mieru ievērot Krievijas vitālās intereses Baltijā. Laikā no 15. līdz 19.augustam notika vairākas V.Molotova un V.fon der Šulenburga sarunas, kuru gaitā izkristalizējās un tika precizētas abu pušu pozīcijas. Vispārējos vilcienos, tika noskaidrots, kādus "teritoriālos jautājumus" (Baltija, Polija, Eiropas dienvidaustrumi) Vācija un PSRS varētu "kopīgi atrisināt" un kāda varētu būt abu valstu attiecību noregulējuma ārējās izpausmes forma. Berlīne te akceptēja V.Molotova ierosinājumu par neuzbrukšanas līgumu un "speciālo protokolu". Un beidzot, 19.augustā tika fiksēta ļoti svarīga Maskavas "piekāpšanās". V.Molotovs paziņoja, ka PSRS valdība ir ar mieru uzņemt Maskavā Vācijas ārlietu ministru J.fon Ribentropu.

Sarunu laikā Kremli Ribentrops, kas ieradās Maskavā 23.augustā, rīkojās pēc principa - izteikt jebkuru piedāvājumu un pieņemt jebkuras prasības. Sarunu sākumā diezgan viegli tika atrisināta "poļu problēma", bet nelielu kavēšanos radīja Baltijas jautājums. Ā.Hitlers padomju un vācu interešu sfēru robežu bija nospraudis pa Daugavu, Vācijai paredzot Lietuvu un pusi Latvijas, bet Padomju Savienībai atstājot otru pusi Latvijas un

Igauniju. J.Staļins pieprasīja visu Latviju. Ribentrops nebija pilnīgi tam sagatavojies. Viņš deva rīkojumu nosūtīt uz Berlīni steidzamu telegrammu, lai saņemtu Ā.Hitlera atļauju piekrist Maskavas prasībām.

Pēc atbildes saņemšanas no Berlīnes ceļš noziedzīgās vienošanās noslēgšanai bija brīvs. 24.augustā plkst. 2.00 pēc pusnakts parakstītais padomju - vācu neuzbrukšanas līgums bija atklāti cinisks izaicinājums pasaules demokrātiskajai domai, jo tas nebija ierobežots ne ar kādiem nosacījumiem un ignorēja visus pretagresijas principus. Jebkura konflikta gadījumā ar citu valsti Vācijai un PSRS bija garantēta savstarpēji labvēlīga attieksme. Līdz ar to Rietumu lielvalstis bija izolētas.

Molotova - Ribentropa pakta neatņemama un galvenā sastāvdaļa bija slepenais papildu protokols par interešu sfēru norobežošanu Austrumeiropā. "Teritoriāli politiskās pārkārtošanas gadījumā" Somija, Igaunija, Latvija, Austrumpolija un Beseārbija tika atdotas Padomju Savienībai. Rietumpolija un Lietuva tika ietilpinātas Vācijas interešu sfērā. Atklāts vēl palika jautājums, vai krievu un vācu interesēm atbilst "neatkarīgas Polijas saglabāšana un kādām jābūt tās robežām".

Molotova - Ribentropa pakts bija prettiesisks un cinisks darījums, izlīgums uz trešo valstu rēķina. Tas bija amorāls pakts visos aspektos. Noslēdzot šo paktu, Maskava atbrīvoja ceļu Vācijai agresijai pret Poliju. Tāpēc šajā gadījumā runa bija par *kara paktu*. Šim karam vajadzēja vienlaikus novest pie Austrumeiropas sadalīšanas interešu sfērās. Tātad tas bija arī *dalīšanas pakts*. Taču dalīšana neaprobežojās ar ietekmes sfēru noteikšanu, jo tika paredzēta valstiskuma iznīcināšana. Tāpēc tas bija *iznīcināšanas pakts*. Kā kara, dalīšanas un iznīcināšanas pakтам 23.augusta līgumam nav analoga visā Eiropas vēsturē XIX un XX gadsimtā.

1939.gada 23.augusta līgums ļāva Maskavai īstenot iepriekš minētos divejādos mērķus: izvairīties no kara (vienlaikus veicinot Staļina tradicionālās stratēģijas īstenošanu - provocēt karu starp "imperiālistiem" - Vāciju un Rietumu demokrātijām) un realizēt savu teritoriālo revizionismu Austrumeiropā.

Ja Maskavai būtu tikai viens mērķis - izvairīties no kara - to varētu īstenot ar neuzbrukšanas līgumu, bet bez slepenā protokola. 1940.gada 1.jūlija sarunā ar britu sūtni

Maskavā S.Kripsu Staļins skaidri atzina: 23.augusta līguma pamats bija PSRS un Vācijas kopējā vēlēšanās likvidēt Eiropā pastāvošo *status quo* sistēmu, kuru atbalstīja Anglija un Francija. Ja premjers V.Čērčils vēlētos atjaunot šo sistēmu, uzsvēra Staļins, Maskava to nevarēs pieļaut.

Staļins uzskatīja, ka Vācija ir daudz vājāka par Rietumu demokrātiskajām lielvalstīm, un 1939. - 1941.gadā saimnieciski, stratēģiski un propagandistiski atbalstot Berlīni, viņa mērķis bija mazināt Rietumu iespējas atjaunot *status quo* Austrumeiropā pēc tam, kad sabiedrotie, kā viņš uzskatīja, uzvarēs Hitleru. Ja Vācija nonāks grūtā stāvoklī, padomju tauta tai nāks palīgā un nepieļaus, ka Vācija tiktu "nožņaugta". Padomju Savienība ir ieinteresēta stiprā Vācijā - to Staļins deklarēja Ribentropam vācu ministra otrās vizītes laikā Maskavā, 1939.gada 27.septembrī. 1939.gada 23.augusta līgums PSRS izpratnē vispirms bija vērsts pret Lielbritāniju un Poliju un to atbalstīto *status quo* sistēmu Austrumeiropā; teritoriāli - revizionistiskie mērķi bija šī līguma galvenais saturs.

1939.gada 17.septembrī PSRS iebruka Polijā, taču Ribentropa vizītes Maskavā (27. - 29.septembrī) laikā notika 23.augustā nolemtā pārskatīšana. Staļins, apzinoties, viņa vārdiem runājot, "... poļu tradicionālo tieksmi pēc neatkarības atjaunošanas ...", atteicās no Ļublinas vojevodistes un Varšavas vojevodistes ziemeļu daļas. Etniski pilnīgi poliskie rajoni tika atdoti Vācijai - lai tā nodarbotos ar poļu pretestības apkarošanu. Maskava pretī saņēma Lietuvu.

Kad Polijas iznīcināšana tuvojās beigām, Staļins 25.septembrī informēja Šulenburgu, ka Maskava ir nolēmusi sākt Baltijas jautājuma risināšanu. Sarunu laikā ar Ribentropu naktī uz 28.septembri Staļins paziņoja, ka Baltijas valstis ir ļoti nobijušās, un no to puses nav sagaidāma pretošanās; Igaunija jau piekritusi t.s. savstarpējās palīdzības paktam ar PSRS, bet, ja Latvija pretotos, uzsvēra Staļins, Sarkanā armija izrēķināsies ar to visīsākā laikā. Saimniecisko interešu Baltijā un vācbaltiešu jautājuma dēļ Vācija izteica vēlēšanos, lai Baltijas jautājums tiktu atrisināts pakāpeniski, t.i. - Baltijas valstis netiktu uzreiz okupētas un sovjetizētas. Staļins apsolīja Ribentropam īstenot pakāpenisku

iespiešanos Baltijā, norādot, ka nākotnē Baltijas valstis tomēr var nonākt PSRS sastāvā.

1939.gada 28.septembrī, 5. un 10.oktobrī Igaunijai, Latvijai un Lietuvai tika uzspiesti t.s. savstarpējās palīdzības pakti un padomju militārās bāzes (Igaunijā, Latvijā) un garnizoni (Lietuvā). Faktiski Baltijas valstis kļuva par padomju protektorātu. Demokrātiskajām lielvalstīm - Anglijai un Francijai - nebija stratēģisko interešu Baltijā; tās bija pilnībā aizņemtas ar karu pret Vāciju. Baltijas valstu nonākšanu Maskavas ietekmes sfērā Londonā un Parīzē uzskatīja par nesalīdzināmi mazāku ļaunumu, nekā Vācijas okupāciju Baltijā. Mazo Baltijas valstu liktenis, kopumā, Anglijai un Francijai bija vienaldzīgs.

Situācijā, kad Baltijas valstis bija atdotas Padomju Savienībai, Berlīne steidzās paglābt no "padomju tvēriena" vācbaltiešus. Parakstot 1939.gada 28.septembrī ar Maskavu speciālu protokolu par izceļošanu, tā bija ārpolitiski jau nodrošinājusi Latvijas vāciešu izceļošanu. Pēdējie priekšdarbi šai akcijai starpvalstu līmenī tika pabeigti 30.oktobrī, kad Vācija noslēdza ar Latviju attiecīgu līgumu. Tas kalpoja kā juridisks pamats vācbaltiešu aizbraukšanai, kurai vajadzēja noslēgties decembra vidū. Latviju atstāja "tautas grupa", kas bija veikusi nenovērtējamu kultūras darbu.

Latvijas valdība lojāli pildīja 1939.gada 5.oktobra līgumu, gan nereti pārkāpdama mēra robežas līguma cildināšanā un, dažbrīd, pielīšanā Maskavai (piemēram, 1939.gada 1.decembrī ģenerālis M.Hartmanis, kurš no Latvijas puses pārzināja līguma izpildes gaitu, paziņoja PSRS militārajam atašejam Latvijā pulkvedim K.Vasiļevam, ka, gadījumā, ja uzlidojumi Somijai to prasa, krievi var izmantot arī Latvijas lidlaukus, pat Rīgā).

Latvijas stāvoklis bija, šķietami, labākais Baltijā. Lietuvu smagi nodarbināja Viļņas apgūšana, poļu pagrīdes kustība un tās radītās problēmas attiecībās ar PSRS un Vāciju, kā arī augošais iekšpolitiskais saspīlējums - 1940.gada 1.maija priekšvakarā Lietuvas valdība bija gatava izmantot šaujamieročus eventuālo nemieru gadījumā. Igauniju - politiski un mentāli - nopietni skāra PSRS agresija pret Somiju, draudot Igaunijai pat ar iespējamām militārām komplikācijām. Latvijai līdzīga rakstura problēmu nebija (lai arī valdību, dažbrīd, nopietni

nodarbināja iekšpolitiskā stāvokļa attīstība, un valdība pat pieļāva "sacelšanās" apspiešanas nepieciešamību), taču tas neko nemainīja Latvijas nolemtajā liktenī.

1939.gada rudenī, ievērojot Vācijas ieteikumus un nevēloties atklāti manifestēties kā agresorvalsts, Padomju Savienība izvēlējās pakāpenisku Baltijas valstu neatkarības iznīcināšanas scenāriju. Grūti spriest, cik ilgi būtu turpinājusies Baltijas valstu pastāvēšana padomju protektorāta formā, ja 1940.gada maijā nesāktos Vācijas agresija pret Franciju. Vācijas panākumi, Staļinam, šķiet, bija negaidīti, pieauga viņa nekad neizzudušās bažas par Vācijas eventuālajiem nolūkiem austrumos pēc Rietumu kampaņas beigām. Izmantojot vācu aizņemtbu Rietumos, Staļins nolēma darīt galu pakāpeniskajai infiltrācijai Baltijā, kuru viņš 1939.gada 27. - 29.septembrī bija apsolījis Ribentropam. 16.maijā "Izvestija" zīmīgi uzsvēra, ka pašreizējā pasaules kara apstākļos mazajām valstīm ir ļoti reta iespēja izdzīvot.

Baltijas valstu neatkarības iznīcināšanu Maskava nolēma sākt ar Lietuvu, par iegānu izmantojot gan patiesos, gan inscinētos incidentus ar sarkanarmiešiem Lietuvā. Jau 1940.gada 4.februārī bija pazudis kāds padomju leitnants G. Butajevs. Tas nebija nekas neredzēts padomju garnizonu praksē, līdz maijam PSRS no šī fakta neatvasināja nekādas liela mēroga apsūdzības. Lietuvas policija, kura bija uzsākusi Butajeva meklēšanu, atklāja viņu 12.maijā Jaun-Viļņā. Apcietinājuma brīdī Butajevs nošāvēs. 14.maijā Lietuvas sūtnis Maskavā L.Natkevičs informēja PSRS Ārlietu tautas komisariātu par notikušo incidentu un Maskavu šī informācija šķietami apmierināja.

Turpmāko desmit dienu laikā nekas neliecināja par gaidāmo katastrofu. 24.maijā PSRS pilnvarotais pārstāvis Lietuvā N.Pozdņakovs ar pārsteigumu atzīmēja "... kādu dīvainu lietuviešu vēlēšanos ..." pievērst viņa uzmanību it kā valdošajam pretpadomju noskaņojumu Latvijā. Iedomā, ka tādā veidā varētu tikt novērsta uzmanība no pašas Lietuvas, bija naiva. Notikumiem bija jāiet tādā gaitā, kā to bija izlēmusi Maskava.

1940.gada 25.maijā PSRS ievadīja trīs nedēļas ilgo bizantisko Lietuvas spīdzināšanu. Šajā dienā Molotovs izsauca Lietuvas sūtni L.Natkeviču un apsūdzēja Lietuvu sarkanarmiešu Nosova un Šmavgoņeca nolaupīšanā, kura esot notikusi ar Lietuvas varas iestāžu ziņu. Molotova

paziņojums lietuviešiem nāca pilnīgi negaidīti, radot lielu uztraukumu. 27.maijā Lietuvā ieradās PSRS Aizsardzības tautas komisāra vietnieks A.Loktionovs, kurš inspicēja padomju garnizonus Lietuvā un radīja lietuviešos vēl lielāku satraukumu, "nolaupīto" vidū minot arī kādu Pisarevu. Lietuvieši izveidoja speciālu izmeklēšanas komisiju Viļņas apgabaltiesas prokurora J.Brazinska vadībā, sadarbību ar kuru krievi pilnīgi noraidīja. 30.maijā PSRS telegrāfa aģentūra (TASS) publicēja draudīgu komunikē, pastiprinot Molotova 25.maija apsūdzības. Tānī pašā dienā Lietuvas ārlietu ministrs J.Urbšis nosūtīja Lietuvas diplomātiskajām pārstāvniecībām Berlīnē, Romā, Parīzē, Vašingtonā un Stokholmā telegrāfisku rīkojumu, ka, gadījumā "... ja notiktu katastrofa ...", Lietuvas sūtnis Romā S.Lozoraitis kļūs par Lietuvas diplomātisko pārstāvniecību ārzemēs vadītāju.

Maskavas taktika bija samērā vienkārša, bet iedarbīga. To, ka baltiešu vidū nekad nebija valdījusi saskaņa, Maskava zināja. Nebija gaidāms, ka solidaritāte pēkšņi parādītos krīzes apstākļos. Izvirzot apsūdzības Lietuvai, PSRS atstāja mierā Igauniju un - īpaši - Latviju, radot abās pārliecību, ka Lietuvas - PSRS attiecību saasināšanās tās neskarš. 1940.gada 28.maijā "Pravda" iztraucēja igauņu mieru ar pārmetumiem par simpātijām Anglijai un antipātijām Vācijai. Tāpat, kā Molotova 25.maija paziņojums Natkevičam, arī "Pravdas" uzbrukums pilnīgi pārsteidza Igauniju, taču turpmākajās divās nedēļās iestājās klusums un nekādas apsūdzības Igaunijai netika izvirzītas. Latvija ne tikai nesaņēma apsūdzības, bet tieši PSRS - Lietuvas krīzes eskalācijas laikā uz Maskavu devās Latvijas kara ministrs ģenerālis K.Berķis. Pārsteidzoši ilgajā vizītē Berķis izbaudīja padomju laipnību un atgriezās Rīgā pilnīgā mierā. Nedz pašā Lietuvā, nedz vēl vairāk Latvijā un Igaunijā, nebija skaidras izpratnes, kādi ir Maskavas mērķi. Tallinnā un Rīgā uzskatīja, ka, lai arī kas notiktu ar Lietuvu, tas neskarš pārējās divas Baltijas valstis. Maskavas taktika paredzēja Lietuvas cinisku spīdzināšanu. Pēc 25.maija Molotova paziņojuma un TASS bargā komunikē sekoja atslābums. 4.jūnijā, sarunā ar L.Natkeviču, Molotovs jau bija laipnāks, bet PSRS Aizsardzības tautas komisārs maršals S.Timošenko šajā pat dienā gandrīz nomierināja Natkeviču un nosauca G.Butajevu par "vienkāršu nelieti".

1940.gada 6.jūnija vakarā, kad Lietuvas ministru prezidents A.Merķis devās uz Maskavu, Latvijas sūtnis L.Sēja, kurš Kauņas stacijā pavadīja Merķi, secināja, ka ministru prezidents dodas uz PSRS jau samērā mierīgs. 7.jūnijā Maskavā, pirmajā sarunā ar Merķi, Molotovs turpināja malt vecās apsūdzības par sarkanarmiešu nolaupīšanu, bet tad, otrajā sarunā, 9.jūnijā, pēkšņi pārleca no šiem misteriozajiem incidentiem uz Baltijas Antantes "pretpadomju" politiku un Lietuvas it kā noslēgto militāro savienību ar Latviju un Igauniju. 11.jūnijā, Merķa un Molotova trešās sarunas laikā, kurā piedalījās arī J.Urbšis, (kurš bija ieradies Maskavā 10.jūnijā), Lietuvas ārlietu ministrs pilnīgi noliedza jebkādu Baltijas Antantes pretpadomju ievirzi un Lietuvas militāro aliansi ar Latviju un Igauniju. Baltijas Antantei, Urbša vārdiem runājot, esot vairāk sentimentāls, ne politisks raksturs. 12.jūnijā Merķis devās atpakaļ uz Kauņu (caur Rīgu), bet J.Urbšis palika Maskavā.

PSRS - Lietuvas konfliktam attīstoties, Maskava neizrādīja nekādas neapmierinātības pazīmes ar Latviju vai Igauniju. 7.jūnijā Molotovs paziņoja Merķim, ka Latvijā un Igaunijā nav novērojams nekas tamlīdzīgs kā Lietuvā (domāts - "incidenti" ar sarkanarmiešiem). 12.jūnijā Rīgā ieradās A.Loktionovs un, tiekoties ar ārlietu ministru V.Munteru un Sabiedrisko lietu ministru Alfrēdu Bērziņu, radīja abos priekšstatu, ka Maskavas konflikts ar Kauņu tiks mierīgi atrisināts un Latviju, protams, neskars. 14.jūnijā, sarunā ar jauno Ungārijas vēstnieku Latvijā L.Kūlu de Borošetū, Munters paziņoja ka lietuvieši paši sev uzkrāvuši grūtības attiecībās ar Maskavu, bet tam nav nekāda sakara ar Latviju.

1940.gada 14.jūnijā (faktiski naktī uz 15.jūniju) Molotovs nolasīja J.Urbšim PSRS valdības ultimātu, kurš pieprasīja izveidot Lietuvā jaunu valdību, kas spētu "... godīgi pildīt ..." 1939.gada 10.oktobra savstarpējās palīdzības līgumu un atļautu Lietuvā ieiet jaunām padomju karaspēka daļām (9 - 12 divīzijas). Ultimāta termiņš tika noteikts 15.jūnijs, plkst 10.00 pēc Maskavas laika. Negaidot ultimāta termiņa iztecēšanu, 15.jūnija rītausmā, aptuveni plkst. 4.00, padomju armijas daļas uzbruka Lietuvas robežsargu posteņiem Ūtojē un Eišišķos, nogalinot robežsargu A.Barausku un nolaupot robežsargu J.Aleksanaviču.

Lietuvas Ministru kabineta sēdē, naktī uz 15.jūniju, tika izteikts priekšlikums ultimātu pieņemt *ar protestu*, tomēr galarezultātā ultimāts tika pieņemts bez mazākā protesta un pretošanās. Par noteiktu protesta formu gan var uzskatīt Lietuvas prezidenta A.Smetonas 15.jūnija lēmumu doties trimdā un ar savu palikšanu Lietuvā neatvieglot okupantu rīcību.

Latvijas valdībai PSRS rīcība pret Lietuvu nebija negaidīta. Saskaņā ar Latvijas Drošības policijas priekšnieka J.Fridrihsona pēc Latvijas okupācijas PSRS Valsts drošības iestādēm sniegtajām liecībām, Latvijas slepenpolicija pēc 1939.gada 5.oktobra līguma sākusi noklausīties telefona sarunas Rīgas - Maskavas līnijā, un 1940.gada jūnijā, noklausoties TASS korespondenta Latvijā V.Jemeljanova sarunas ar Maskavu, uzzinājusi, ka 15.jūnijā Sarkanā armija ieies Lietuvā. Latvijas valdība tomēr nesniedza nekādu informāciju iedzīvotājiem, ne arī veica kādus ārkārtējus pasākumus. Neviens no kabineta locekļiem nedevas trimdā, lai tur politiski un diplomātiski turpinātu cīņu par Latviju, sūtnis K.Zariņš nesaņēma nekādas instrukcijas par 1940.gada 17.maijā viņam piešķirto ārkārtas pilnvaru iedarbināšanu.

1940.gada 15.jūnija rītausmā padomju karavīri uzbruka arī Latvijas robežsargiem, 3.Abrenes bataljona 2. un 3.sardzei, nogalinot trīs Latvijas robežsargus un vienu civilpersonu. 16.jūnijā Maskavā V.Molotovs nolasīja Latvijas sūtnim F.Kociņam PSRS valdības ultimātu, kurā bija pieprasīta Latvijas valdības atkāpšanās un padomju karaspēka (2 korpusu lielumā) ielaišana Latvijā. 16.jūnija vakarā Latvijas Ministru kabinets ultimātu pieņēma un atkāpās; militāro pretošanos valdība noraidīja kā rīcību, kura radītu asinsizliešanu, bet neglābtu Latvijas valsti; valdība tomēr neizteica Maskavai pat mazāko diplomātisko protestu. 17.jūnijā padomju karaspēks okupēja Latviju.

Latvijas Republikas inkorporācijas Padomju Savienībā procesā no 1940.gada 17.jūnija līdz 5.augustam iezīmējās vairāki būtiski atšķirīgi posmi. Sākums bija jaunās valdības sastādīšana, kuru vadīja PSRS Tautas Komisāru Padomes priekšsēdētāja vietnieks A.Višinskis. Ministru kabineta pamatsastāvs jau bija saformēts Maskavā, Rīgā atlika aizpildīt tikai dažas vakances. Lai visam tam piešķirtu likumības šķietamību, A.Višinskis ieradās vairākās vizītēs pie Valsts prezidenta Kārļa Ulmaņa. Pretēji prezidenta

pieņemumiem, 20.jūnijā viņam priekšā stādītajā A.Kirhenšteina valdībā nebija neviena komunistiskās vai sociāldemokrātiskās partijas pārstāvja, visi jaunieceltie ministri bija valstī vairāk vai mazāk pazīstami darbinieki. Latvijas Komunistiskās partijas vadība atradās ieslodzījumā un tika atbrīvota tikai tad, kad jaunais Ministru kabinets savā 21.jūnija sēdē pieņēma amnestijas likumu. Latvijas armija atradās zināmā izolācijā no notiekošā. Kara ministrs K.Berķis, nododot pilnvaras R.Dambītim, savā runā teica: "... pienācis brīdis, kad man no jums jāatvadās... Mūsu armijas augstākais vadonis Valsts prezidents Dr.K.Ulmanis paliek savā amatā". Praktiskajā dzīvē noritēja tas, ko savā atbildes runā uzsvēra R.Dambītis - nodibināt draudzīgas attiecības starp abām sabiedrotajām armijām. Pirmais tuvināšanās solis bija politiskā vadītāja posteņa ieviešana Latvijas armijā.

1940.gada 21.jūnijā Kirhenšteina valdība akceptēja savas darbības deklarāciju, kuras pamattēzes bija:

- vecā valdība nespēja nodrošināt 1939.gada 5.oktobra līguma ar PSRS godīgu pildīšanu;
- jaunā valdība cels tautas garīgo un materiālo labklājību, nodrošinās tautai tiesības un brīvības;
- valdība pilnīgi izveidos ciešu savienību starp Latviju un Padomju Savienību;
- tauta ar prieku sveic Sarkano armiju, kura nodrošinās Latvijas valsts neatkarību un drošību;
- valdība rūpēsies, lai realizētos Latvijas Republikas Satversme.

LKP formulētās prasības jaunajai valdībai bija ļoti tuvas valdības deklarācijai. Klāt nāca tikai prasība likvidēt aizsargu organizāciju, legalizēt kompartiju un konfiscēt valsts un tautas ienaidnieku un nodevēju īpašumus. Lai radītu iespaidu, ka Latvijas Republikā notiks tikai sabiedrības radikāla demokratizācija, nevienā runā un dokumentā netika prasīta privātīpašuma nacionalizācija vai kolektivizācija.

Jūnija dienās Kirhenšteina valdība un LKP darbojās katra par sevi, A.Višinskis arī necentās pirmajās dienās piesaistīt komunistus. To varētu izskaidrot ar Maskavas neuzticību mazskaitlīgajai pagrīdes organizācijai, kā arī ar pašu LKP vadītāju, kuri gandrīz visi Latvijā bija ieradušies nelegāli no PSRS 30.gadu otrajā pusē, nepopularitāti. LKP sekretariāts, savukārt pat konsta-

tēja, ka komunisti nevar ieiet valdībā un dot atskaiti Ulmanim.

Situācija mainījās jūlija sākumā. PSRS, nesaņemot nekādu protestu no Vācijas par savu darbību Baltijas valstīs un izmantojot Francijas militārās sakāves radīto apjukumu Rietumvalstīs, spēra nākamo soli aneksijas procesā.

Tika pieņemts lēmums par parlamentāro struktūru vēlēšanām Baltijā. Latvijas Komunistiskā partija oficiāli deleģēja Kirhenšteina valdībā savus pārstāvjus - A.Tabaku, K.Karlsonu, J.Vanagu un N.Priedi. Tika noņemts lozungs par darbaļaužu deputātu padomju vēlēšanām. Iniciatīva no Ministru kabineta pārvietojās uz LKP Centrālo Komiteju.

4.jūlijā Ministru kabinets pieņēma, un dienu vēlāk prezidents K.Ulmanis izsludināja, likumu par Saeimas vēlēšanām. Tām vajadzēja notikt jau pēc desmit dienām - 14. - 15.jūlijā, radot likumības veidolu un uzsverot 1922.gada Satversmes atjaunošanu. Praktiskajā darbībā visu turpmāk noteica Latvijas Komunistiskās partijas vadība, kuru instruēja PSRS pārstāvji un kontrolēja speciāli no Maskavas ieradušies divi Komunistiskās Internacionāles pārstāvji (dokumentos viņi tiek saukti par biedriem Sergejevu un Vadimovu). Par Centrālās vēlēšanu komisijas priekšsēdētāju pēc LKP rekomendācijas, iecēla bijušo sociāldemokrātu A.Buševicu, par sekretāru LKP biedru A.Deglavu. Visas apgabalu vēlēšanu komisijas vadīja LKP biedri.

Jau ar pirmo priekšvēlēšanu dienu tika darīts viss, lai neļautu Saeimas vēlēšanās uzstādīt alternatīvus deputātu kandidātu sarakstus "Darba tautas blokam", kura deklarāciju parakstīja: no Latvijas komunistiskās partijas centrālkomitejas: J.Kalnberziņš, Ž.Spure, O.Auguste, A.Jablonskis; no Latvijas Darba jaunatnes savienības centrālkomitejas: P.Kurlis, E.Berklāvs, P.Sadovskis, P.Bāliņš; no Sarkanās Palīdzības centrālkomitejas: E.Niedra, A.Nurža. Kā atbalstītājas tika minētas 25 arodbiedrības, Kara invalīdu savienība, armijas, zemniecības, kreiso studentu biedrību, radošās inteliģences organizāciju pārstāvji.

Ministru kabineta un arī LKP norādei, ka Saeimas vēlēšanas tiek izsludinātas balstoties uz Satversmi, noticeja daļa Latvijas inteliģences un politiķu. 6.jūlijā advokāts A.Ķeniņš, ģenerālis J.Balodis, bijušie ministru

prezidenti V.Zāmuels, H.Celmiņš, dzejnieks K.Skalbe, profesors K.Čakste, bijušais demokrātiskā centra līderis J.Breikšs u.c. pieņēma lēmumu izveidot t.s. Demokrātisko bloku ar savu vēlēšanu platformu "Demokrātisko latviešu aicinājumi". Centrālā vēlēšanu komisija saņēma "Bezpartijisko zvejnieku, sīkzemnieku, amatnieku, strādnieku un vidusšķiru vēlētāju grupas" platformu Kurzemes vēlēšanu apgabalā, pienāca arī saraksti ar vienu deputātu kandidātu.

Steidzīgi tika labots vēlēšanu likums un pieņemti papildinājumi un grozījumi tajā. Sabiedrisko lietu ministrs P.Blaus izdeva rīkojumu, pamatojoties uz 1937.gada preses likumu, "visām drukātavām noliegt pieņemt iespiešanā jebkāda veida uz Saeimas vēlēšanām attiecošos iespieddarbus", kā arī izdot pasūtītājiem iespiesto bez Sabiedrisko lietu ministrijas atļaujas. Tika pieprasīti pierādījumi tam, ka Kurzemes apgabalā izvirzītā saraksta platforma ir izplatīta visā Latvijā, utt. Praktiski to izdarīt piecās dienās (5.jūlijā izsludināja vēlēšanu likumu un 10.jūlijā beidza pieņemt deputātu kandidātu sarakstus) nebija iespējams.

LKP CK tomēr bija neapmierināta ar situāciju, ka Centrālā vēlēšanu komisija vispār ir nodarbojusies ar citu sarakstu izskatīšanu. 9.jūlijā no partijas izslēdza un no Centrālās vēlēšanu komisijas atsaucā tās sekretāru A.Deglavu, A.Buševicam tika izteikts stingrais rājiens, bet no amata viņu neatcēla, ņemot vērā bijušā sociāldemokrātu vadītāja popularitāti Latvijā. Maskavas emisārs norādīja, ka A.Buševics un A.Deglavs ir aizmirsuši, ka "nevis Centrālajai vēlēšanu komisijai ir tiesības ko prasīt no LKP CK, bet gan otrādi".

LKP CK savās sēdēs izlēma nozīmēt cilvēkus, kuriem vēlēšanu iecirkņos bija jāseko, kas tiek iemests vēlēšanu urnās un kā rīkojas vēlētāji. Pārskatot vēlēšanu iecirkņu protokolus, var redzēt, ka bez kompartijas biedriem, vēlēšanu gaitai sekoja arī dažāda ranga Sarkanās armijas pārstāvji. Kominternes pārstāvjiem bija izsniegtas speciālas apliecības, kas deva tiesības apmeklēt visus vēlēšanu iecirkņus un apakšiecirkņus. Līdzās šādai uzraudzībai, vēlēšanu komisijām regulāri par vēlēšanu norisi bija jāziņo politiskajai pārvaldei.

Pēc vēlēšanām 18.jūnijā mītiņā LKP pārstāvis J.Putniņš pirmo reizi skaļi pieprasīja Latvijas pievieno-

šanu PSRS. Vārdos sludinātais demokrātijas un neatkarības posms bija beidzies.

1940.gada 20.jūlijā Valsts prezidents K.Ulmanis parakstīja likumu, ka ar Saeimas sanāksšanas brīdi - 21.jūliju - prezidenta funkcijas pārņem ministru prezidents A.Kirhenšteins. Līdz ar to Latvijas Republikas politiskā vadība bija nomainīta pilnībā.

Kā pēdējais posms valsts aneksijas procesā bija LKP CK sekretāra deputāta Ž.Spures paziņojums Saeimas pirmajā sēdē 1940.gada 21.jūlijā: "Izpaužot visas Latvijas darba tautas gribu, Saeima no šī brīža pasludina padomju varas nodibināšanos visā Latvijas teritorijā. Latvija tiek pasludināta par Latvijas Padomju Sociālistisko Republiku". Iekšlietu ministrs V.Lācis nolasīja deklarāciju par iestāšanos PSRS sastāvā. Nacionālā teātra zālē neatradās neviens deputāts, kurš atgādinātu, ka tikai tautas nobalsošanā var lemt par Latvijas valstiskuma likteni.

Latvijas inkorporāciju Padomju Savienībā noslēdza PSRS Augstākās Padomes 1940.gada 5.augusta likums par Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas uzņemšanu PSRS.

* * *

Latvijas valsts bojāejai, okupācijai un tai sekojošai inkorporācijai PSRS sastāvā tika pievērsta uzmanība vairākos dokumentu krājumos.

Trimdā, ņemot vērā avotu trūkumu, speciāls dokumentu krājums par PSRS politiku Baltijā un 1939. - 1940.gada notikumiem nav bijis izdots. Pirmais dokumentu krājums, kurš ietvēra dokumentāru materiālu par Latvijas okupāciju, bija Latvijas sūtņa ASV Dr.A.Bilmaņa krājums "Latvijas - Krievijas attiecības"¹. Krājumā bija publicēti galvenie Latvijas - Krievijas (PSRS) starpvalstu līgumi starpkaru periodā (1920.gada 11.augusta miera līgums, 1932.gada 5.februāra neuzbrukšanas līgums, 1933.gada 3.jūlija konvencija par agresora noteikšanu), kurus Maskava pārkāpa ar 1940.gada jūnija agresiju pret Latviju. Dr.A.Bilmaņa krājumā pirmo reizi tika publicēti Muntera izdarītie pieraksti par viņa sarunām Maskavā 1939.gada 2. - 3.oktobrī.

1955.gadā tos publicēja arī prof. E.Dunsdorfs². Dr.M.Valters, kurš 1938. - 1940.gadā bija Latvijas sūtnis Beļģijā, 50.gados nopublicēja 1940.gada 17.maija ārkārtējo pilnvaru tekstu ar līdz šim plašāko komentāru, kā arī savu

saraksti ar K.Ulmani un V.Munteru 1939.gadā - 1940.gada sākumā³. Tas joprojām ir nopietns avots, pētot Latvijas ārējo un iekšējo politiku okupācijas priekšvakarā.

Latvijas valdības oficiālie paziņojumi, Ulmaņa runas un citi oficiālie avoti okupācijas priekšvakarā un okupācijas sākumposmā tika publicēti J.Daģa sastādītajā krājumā⁴.

1954.gadā Vašingtonā tika publicēti materiāli, kurus 1953.gadā bija savākusi ASV kongresa Pārstāvju palātas locekļa Č.Kerstena vadītā komisija, kas izmeklēja Baltijas valstu piespiedu inkorporāciju Padomju Savienības sastāvā. 1972.gadā komisijas ziņojums tika izdots vēlreiz⁵. Līdzās Dr.A.Bilmaņa 1944.gada krājumam, tas bija viens no retajiem izdevumiem angļu valodā, kurš sniedza informāciju par PSRS agresiju pret Baltijas valstīm. Protams, avotu trūkums no Latvijas un Krievijas arhīviem būtiski ierobežoja krājuma sastādītāju iespējas, dokumentējot Baltijas valstu neatkarības iznīcināšanu.

1983.gadā igauņu izcelsmes autors R.Tāgepera publicēja dokumentu kopu (20 dokumentus) par 1940.gada 14. - 15.jūlija vēlēšanām Igaunijā⁶. Publikācijas būtiskākā vērtība - nopietnie komentāri, kuri atviegloja 1940.gada dokumentu ne tik vieglo izpratni. Tāgeperas uzmanības centrā bija jautājums, kura izgaismošana, ņemot vērā Maskavas izcelsmes avotu trūkumu, nav vienkārša: padomju okupācijas armijas un padomju emisāru iesaistīšanās vēlēšanu organizēšanā un gaitā tobrīd vēl formāli neatkarīgajā Igaunijā. Tāgepera izteicis pieņēmumu, ka Igaunijas Centrālās vēlēšanu komisijas 1940.gada 9.jūlija lēmums faktiski nepieļaut nekādu citu vēlēšanu sarakstu, izņemot Igaunijas Darba tautas bloka sarakstu, tika pieņemts pēc A.Ždanova rīkojuma (lai arī šī secinājuma dokumentāla apstiprinājuma trūkst). Var piekrist Tāgeperam, ka padomju emisāru rīkojumi varēja tikt izteikti mutiski, neatstājot rakstiskas liecības. Tāgeperam pieejamo dokumentu iespēju robežās krājumā atsegta padomju karaspēka iesaistīšanās vēlēšanu gaitā: padomju apsardze pie vēlēšanu iecirkņiem, padomju armijas transports vēlētāju pārvadāšanai un transporta "piedāvājums" tiem, kuri nevēlējās balsot.

1994.gadā Ņujorkā izdots rakstu krājums "Baltijas ceļš uz neatkarību" satur plašāko līdz šim bibliogrāfisko

rādītāju par izdevumiem, t.sk. - dokumentu krājumiem, kuros aplūkotas Baltijas valstu okupācijas problēmas⁷.

Pirmais vērā ņemamais dokumentu krājums *padomju Latvijā* iznāca tikai 1963.gadā⁸. Lai arī krājuma uzdevums bija politisks: pierādīt, ka 1940.gada jūnijā - jūlijā "Latvijas proletariāts, ko vadīja komunistiskā partija un atbalstīja Padomju Savienība, gāza Ulmaņa fašistisko diktatūru", krājums tomēr saturēja milzīgu skaitu oriģināldokumentu un plašu izziņu materiālu. Ārpus politiskās tendences krājuma ievadā un komentāros, lielais krājums arī šobrīd ir vērtīgs avots pētniekiem. Turpmākie krājumi, kuri iznāca 70. - 80.gados, kļuva arvien nabadzīgāki avotu ziņā, toties ideoloģiski piesātināki ievados un komentāros.

1972. - 1975.gadā iznāca atmiņu krājums "Mēs jaunu pasauli sev celšim"⁹. Neskatoties uz atmiņu atlasu un apstrādi, priekšstats, kuru radīja krājums, bija zināmā mērā pretējs tā iecerei - Latvijas Komunistiskā partija un Latvijas Sociālistiskā strādnieku - zemnieku partija 1940.gada jūnija priekšvakarā bija vājas un nespēja īstenot "sociālistisko revolūciju". Krājums neradīja šaubas, ka padomju karaspēka ienākšana Latvijā notika bez jebkāda sakara ar vietējo nelegālistu darbību.

1987.gadā tika izdots krājums "Padomju varas atjaunošana Latvijā un Latvijas PSR iestāšanās PSRS sastāvā"¹⁰ (tajā aptverts arī 1917. - 1919.g. posms). Lielā mērā tas bija tikai 1963.gada krājuma ēna un atspoguļoja tālaika LKP vadības vienkāršotos priekšstatus par iespēju ar šāda izdevuma palīdzību apturēt patiesības izplatīšanos par 1939.gada 23.augusta PSRS - Vācijas līgumu un Latvijas okupāciju.

1988.gadā tika izdots dokumentu krājums "Dokumenti stāsta: Latvijas buržuāzijas nākšana pie varas"¹¹, kurā bija publicēti arī 1920.gada 11.augusta Latvijas - Krievijas miera līgums.

1991.gadā nāca klajā nopietns izdevums, kurā tika publicēti okupācijas pirmā mēneša dokumenti - A.Kirhenšteina Ministru kabineta sēžu protokoli¹². Krājumam raksturīgs plašs izziņu materiāls.

1994.gadā izdotajā grāmatā "Kārlis Ulmanis trimdā un cietumā"¹³ apkopoti dokumenti par Latvijas prezidenta K.Ulmaņa dzīves pēdējo posmu pēc deportācijas un aresta - kratīšanas un pratināšanas protokoli, viņa rakstītās atmiņas par Latviju starpkaru posmā u.c. Šie materiāli

tapuši specifiskos apstākļos, un tāpēc atsevišķos gadījumos būtu vēl pārbaudāma to ticamības pakāpe. Taču kopumā tie satur vērtīgu, lai gan skopu informāciju par Eiropas lielvalstu politiku Baltijā 30.gadu nogalē. Minētajos dokumentos atspoguļojas K.Ulmaņa uztvere un izpratne par situāciju, kurā Latvija bija nokļuvusi pēc Padomju Savienības tai uzspiestā savstarpējās palīdzības līguma parakstīšanas 1939.gada rudenī.

Savā laikā īpašu interesi izsauca I g a u n i j ā publicētais dokumentu krājums "No Molotova - Ribentropa pakta līdz bāzu līgumam"¹⁴, kura mērķis bija atspoguļot PSRS un Vācijas 1939.gada 23.augusta neuzbrukšanas līguma noslēgšanas priekšvēsturi, kā arī atsegt šī pakta liktenīgo ietekmi uz notikumu norisi Baltijā. Krājumā ievietotie materiāli apliecina, ka tieši Baltijas valstu iekļaušana PSRS interešu sfērā ļāva Maskavai uzspiest tām savstarpējās palīdzības līgumus, kas paredzēja sveša un naidīga karaspēka izvietošanu šo valstu teritorijā. Tādā veidā tika sagatavoti priekšnoteikumi tam, lai PSRS varētu pilnīgi okupēt Baltiju.

V ā c i j ā, L i e t u v ā un citās valstīs ir izdoti dokumentu krājumi, kuros ir ievietoti daudzi vācu izcelsmes diplomātiskie dokumenti. Tie ir neatsverams avots starptautiskās situācijas izpratnē Austrumeiropas reģionā Otrā pasaules kara priekšvakarā un tā sākumposmā. Šie dokumenti precīzi ieskicē arī Vācijas un PSRS politikas galvenās līnijas Baltijā¹⁵.

Speciāls dokumentu krājums izdots arī L i e t u v ā - "Lietuvas okupācija un aneksija, 1939/1940"¹⁶, kurš satur 194 dokumentus, pārsvarā no Lietuvas Valsts arhīva; lielākā dokumentu daļa ir pirmpublicējumi. Krājumam būtu bijuši vēlami plašāki komentāri.

Īpašu ievēribu no minētajiem izdevumiem pelna pazīstamā vācbaltu tiesību zinātnieka D.A.Lēbera sastādītais dokumentu krājums "Diktētā pavalstniecības izvēle". Šajā krājumā ievietotie 332 dokumenti paver iespēju gūt pilnīgu priekšstatu par Vācijas un PSRS noziedzīgo sadarbību un tās sekām Baltijā. Ļoti plaši te ir dokumentēta vācbaltiešu izceļošanas akcija.

Vairāku krājumu vidū, kuri iznāca PSRS un Krievijā 80.gados un 90.gadu sākumā, jāatzīmē četri nozīmīgākie.

Pirmais no tiem - PSRS Ārlietu ministrijas izdevums "Otrā pasaules kara priekšvakara dokumenti un materiā-

li"¹⁷, kura raksturīgākā iezīme ir ļoti vienpusīgā dokumentu atlase. Krājuma sastādītāji centušies izvairīties, turklāt ne vienmēr sekmīgi, no to materiālu publicēšanas, kuri meta ēnu uz PSRS un atsedza tās agresīvās ieceres Austrumeiropā. Īpaša uzmanība pievērsta tam, lai noslēptu Maskavas apzināto līdzdalību Otrā pasaules kara izraisīšanā. Krājumā nav ievietots pat PSRS un Vācijas 1939.gada 23.augusta neuzbrukšanas līgums, nerunājot nemaz par slepeno papildprotokolu.

Otrs dokumentu krājums - "Krīzes gads"¹⁸, aptver laika posmu no 1938.gada septembra līdz 1939.gada septembra sākumam. Krājuma plašais ievads (autors V.Sīpols), komentāri un dokumentu atlase atspoguļo Padomju Savienības valdības aprindu 80.gadu beigu oficiālo viedokli: PSRS ārpolitika 30.gadu nogalē tika kopumā vērtēta tradicionāli pozitīvi - kā cīņa par mieru un kolektīvo drošību Eiropā un visā pasaulē; kopējā pozitīvā vērtējuma ietvaros kritizēti *atsevišķi* PSRS ārpolitikas soļi, norakstot tos uz "staļinisko noviržu" - no pareizās leņķiniskās ārpolitikas - rēķina; noviržu apjomu, cik iespējams, samazinot. Lai arī krājumā publicēts 1939.gada 23.augusta līguma slepenais papildprotokols, tā vērtējumā dominē vecās pieejas - protokols vērtēts nevis kā PSRS aneksionistisko, teritoriāli revizionistisko tieksmju iemiesojums, bet kā Vācijas atteikšanās no pretenzijām uz noteiktiem reģioniem Austrumeiropā, ko panākusi PSRS. Līdz ar to protokolam - pēc sastādītāju ieceres - no austrumeiropiešu viedokļa bija jāiegūst pat it kā pozitīvi vaibsti. 23.augusta līguma izcelšanās vērtēta tradicionāli - kā tikai 21.augusta vakarā izdarītā Maskavas piespiedu izšķiršanās, atbildība par kuru tika novelta uz Angliju, Franciju un Poliju. Neskatoties uz visu iepriekš teikto, krājumā tomēr publicēts liels daudzums agrāk nepazīstamu dokumentu no PSRS arhīviem, kuri ir nozīmīgs avots pētniekiem.

Trešais un ceturtais krājumi interesantāki no avotu viedokļa. Ja krājumā "Krīzes gads" ir liels daudzums jau agrāk dokumentu publicēto, tad PSRS Ārlietu ministrijas dokumentu krājums "Pilnvarotie lietveži ziņo ..." ¹⁹ nozīmīgs gan ar to, ka tajā publicēti agrāk pilnīgi nezināmi dokumenti, gan tāpēc, ka tas ir veltīts PSRS attiecībām tieši ar Baltijas valstīm kritiskajā laika posmā - no 1939.gada augusta līdz 1940.gada jūlijam. Minētā krājuma

kopējā koncepcija, praktiski neatšķiras no "Krīzes gada" koncepcijas: Anglijas un Francijas nostājas dēļ PSRS bija nonākusi bezizejas stāvoklī un bija spiesta noslēgt 23.augusta līgumu, kurš nepieļāva Vācijas ekspansiju Baltijā un nosargāja Baltijas valstis no vācu okupācijas; PSRS līgumi ar Baltijas valstīm 1939.gada septembrī - oktobrī tikuši domāti, lai pasargātu Baltijas valstis no Vācijas agresijas; 1940.gada jūnijā radušies Vācijas agresijas draudi Baltijā, tādēļ PSRS bijusi spiesta ievest Baltijā papildus karaspēku; 1940.gada jūlija vēlēšanas bijušas likumīgas un atspoguļojušas Baltijas tautu brīvos centienus pēc Tautas frontes valdībām. Šādas koncepcijas ietvaros nav būtiskas nozīmes tam, ka krājuma sastādītāji atzinuši dažus trūkumus PSRS ārpolitikas realizācijas *formā* - bet nevis saturā - "staļiniskās novirzes", ultimātus, draudus, šantāžu. Krājums tomēr ir ļoti nozīmīgs avots, jo atspoguļo priekšstatus par Baltijas valstu iekšpolitiku un ārpolitiku, kādi pastāvēja PSRS Ārlietu tautas komisariātā Maskavā un pilnvarotajās pārstāvniecībās Baltijā, tas dod iespēju iegūt informāciju par PSRS ārējās politikas realizācijas veidu Baltijā.

1992.gadā beidzot iznācis sērijas "PSRS ārējās politikas dokumenti" 22.sējums (sērijas izdošana tika pārtraukta 1977.gadā), divās daļās, aptverot visu 1939.gadu²⁰. Šobrīd tas ir visplašākais jebkad un jebkur izdots dokumentu krājums par PSRS ārpolitiku 1939.gadā; no 905 krājumā ievietotajiem dokumentiem 818 publicēti pirmo reizi (to vidū, piemēram, pētniekiem ļoti nozīmīgie Staļina - Ribentropa 1939.gada 27. - 29.septembra sarunu pieraksti). Atšķirībā no "Krīzes gada" krājums nesatur plašu didaktisku ievadu, kurā tiktu formulēta sastādītāju koncepcija. Tomēr, iepazīstoties ar krājuma ļoti izvērstajiem plašajiem komentāriem (kuri ietver sevī milzīgu līdz šim nezināmas informācijas daudzumu), var secināt, ka konceptuāli krājuma sastādītāji turpinājuši iepriekšējo divu krājumu tendenci. Par to daiļrunīgi liecina to notikumu komentāri, kuriem 1939.gada kontekstā bija principiāls raksturs: piemēram, vērtējot PSRS agresiju pret Somiju, autori pieturējušies pie odioza apgalvojuma, ka 1939.gada 26.novembrī somi apšaudījuši padomju karaspēku Mainilas rajonā²¹, ievadot ar to padomju - somu karu. Neskatoties uz saredzamo tendenciozitāti komentāros, krājuma vērtība, pateicoties

milzīgajam oriģināldokumentu daudzumam, ir neapšaubāma.

* * *

Krājums "Latvijas okupācija un aneksija: 1939 - 1940" aptver laika posmu no 1939.gada vasaras - Maskavas trīspušu sarunām un padomju - vācu kontaktiem, kuri rezultējās 23.augusta līgumā - līdz 1940.gada augustam, Latvijas valsts bojāejai, okupācijai, padomju varas nodibināšanai un Latvijas inkorporācijai Padomju Savienības sastāvā.

Dokumenti, galvenokārt, ņemti no diviem Latvijas arhīviem - Latvijas Valsts Vēstures arhīva un Latvijas Valsts arhīva, kā arī no Krievijas Federācijas Ārējās Politikas un Vācijas Ārlietu ministrijas politiskā arhīva, un citiem arhīviem; lielākā daļa dokumentu tiek publicēta pirmo reizi. Publicējamā dokumenta beigās norādīts attiecīgā arhīva fonda, apraksta, lietas numurs un lapa. Ja dokuments ir publicēts agrāk, norādīts izdevums, kurā tas publicēts.

Krājums iedalīts piecās nodaļās. Dokumenti izkārtoti hronoloģiskā secībā. Daļai publicējamo dokumentu un dokumentu kopu sastādītāji devuši virsrakstu. Saīsinājumi un izlaistie fragmenti apzīmēti ar divpunkti kvadrātiekvās. Saīsinājumi skar jautājumus un detaļas, kuriem nav būtiskas nozīmes krājuma tematikai.

Publicējot dokumentus, ir saglabātas piezīmes uz dokumentiem, kurām ir būtiska nozīme; dokumentu noformēšanas elementi un dienesta atzīmes, kurām nav būtiskas nozīmes, ir izlaistas. Latviešu valodā rakstītajos tekstos saglabātas valodas un stila īpatnības, bet labotas gramatiskās kļūdas un acīmredzamā pārrakstīšanās. Neprecizitāšu (izlaisti burti, garumzīmes, kļūdas ortogrāfijā) izlabošana, ja tai nav nozīmes no satura viedokļa, netiek speciāli norādīta. Tad, kad veikt teksta labojumus būtu apgrūtināši, kvadrātiekvās vai piezīmēs norādīts - "tā tekstā". Personvārdu rakstība personu rādītājā un piezīmēs dota atbilstoši mūsdienu pareizrakstības normām, iekavās - oriģinālā rakstībā. Izlaistie vārdi un vārdu daļas atjaunotas, liekot kvadrātiekvās. Grūti pārtulkojamie vācu vai krievu vārdi tekstā doti apaļās iekavās.

Krājuma sastādītāji ir centušies īstenot kompleksu pieeju dokumentu atlasei. Tie atspoguļo PSRS ārējās

politikas realizāciju Baltijā 1939. - 1940.gadā, Latvijas valdības rīcību ekstremālajos apstākļos; Latvijas iekšpolitisko stāvokli okupācijas priekšvakarā; dažādu politisko aprindu rīcību un iedzīvotāju noskaņojumu kritiskajās 1940.gada jūnijā - jūlijā dienās; ārvalstu reakciju uz notikumiem Baltijā.

Dokumentus atlasījuši un komentējuši Dr.hist. I.Grava-Kreituse, Dr.habil.hist. I.Feldmanis, J.Goldmanis, Dr.habil.hist. A.Stranga. Ievada autori I.Grava-Kreituse, I.Feldmanis, A.Stranga. Krājuma zinātniskais redaktors - Dr.habil.iur., profesors D.A.Lēbers.

Krājuma sastādītāji izsaka pateicību par atbalstu dokumentu un materiālu apzināšanā Latvijas Valsts Vēstures arhīvam, Latvijas Valsts arhīvam, Latvijas Nacionālajai bibliotēkai, Misiņa bibliotēkai, Valsts arhīvu bibliotēkai, kā arī Dr.habil. hist. M.Duhanovam, Dr.habil.hist. O.Niedrem, Dr.hist. M.Virsim, Dr.hist. Dz.Paeglītei par līdzdalību krājuma sagatavošanā.

¹ *Latvian - Russian Relations.: Documents Compiled by Dr. Alfred Bilmanis. - Washington, 1944; Paša Dr.A.Bilmaņa aktivitātes ASV pēc Latvijas okupācijas dokumentēja krājums, veltīts viņa piemiņai - Res Baltica. A Collection of Essays in Honor of the Memory of Dr.Alfred Bilmanis (1887 - 1948) - Ed. by Adolf Sprudz and Arminis Ruis. A.W.SIJHOFF - LEYDEN, 1968.*

² *E.Dunsdorfs. Senie stāsti. - Melburna, 1955, 234. - 239.lpp.*

³ *Dr.M.Valters. 15.maija apvērsums un ārkārtējās pilnvaras ar pilnvaru tekstu. - Stokholma, 1951; Mana sarakste ar Kārli Ulmani un Vilhelmu Munteru Latvijas traģiskajos gados. - Stokholma, 1957.*

⁴ *J.Daģis. Prezidents Kārlis Ulmanis - latviešu tautas apvienotājs.: 3 sējumos. Linkolna, ASV, 1986. (Atkārtots faksimilizdevums - Rīga: Latvijas Universitāte, 1990 - 1991).*

⁵ *The Baltic States: A Study of Their Origin and National Development; Their Seizure and Incorporation Into the U.S.S.R. Ed. Igor Kavass, Adolf Sprudz. New-York, 1972.*

⁶ *Rein Taagepera. De - Choicing of Elections: July 1940 in Estonia. - Journal of Baltic Studies. Vol. XIV, Number 3. Fall 1983, p. 215 - 247.*

⁷ *The Baltic Path to Independence. An International Reader of Selected Articles. - Ed. by Adolf Sprudz. William S.Hein and Co., Inc., Buffalo, New York, 1994.*

⁸ *Sociālistiskās revolūcijas uzvara Latvijā 1940.gadā: Dokumenti un materiāli. (Atb. red. A.Drīzulis, sastādītāji un komentāru*

autori L.Stonāne, A.Zaicevs, E.Zagars u.c.). - Rīga: Latvijas Zinātņu Akadēmijas izdevniecība, 1963.

⁹ Mēs jaunu pasauli sev celšim: Sociālistiskā revolūcija Latvijā 1940.gadā.: Atmiņu krāj. 1.sēj., (atb. red. P.Bauģis) - Rīga: Liesma, 1972; 2.sēj. - Rīga: Liesma, 1975.

¹⁰ Padomju varas atjaunošana Latvijā un Latvijas PSR iestāšanās PSRS sastāvā: Dokumenti un materiāli. (Atb. red. V.Karaļuns, sast. A.Spreslis, Ē.Žagars). - Rīga: Zinātne, 1987.

¹¹ Dokumenti stāsta: Latvijas buržuāzijas nākšana pie varas. (Atb. red. A.Drīzulis, sast. V.Bērziņš, komentāru autori V.Bērziņš, I.Ronis). - Rīga: Zinātne, 1988.

¹² Latvijas Republikas Ministru kabineta sēžu protokoli: 1940.gada 16.jūnijs - 19.jūlijs. (Sastādītāji un komentāru autori I.Šneidere, A.Žvinklis). - Rīga: Zinātne, 1991.

¹³ Kārlis Ulmanis trimdā un cietumā: Dokumenti un materiāli. (Sast. I.Ronis, A.Žvinklis). - Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 1994.

¹⁴ От пакта Молотова - Риббентропа до договора о базах: Документы и материалы. - Таллинн: Периодика, 1991.

¹⁵ Akten zur deutschen auswärtigen Politik 1918 - 1945. Serie D: 1937 - 1945. Bd. 7 - 9. - Baden - Baden, 1956 - 1962; Diktierte Option: Die Umsiedlung der Deutsch-Balten aus Estland und Lettland, 1939 - 1941.: Dokumentation zusammengestellt und eingeleitet von Dietrich A.Loeber. - Neumünster : Karl Wachholtz Verlag, 1972. u.a.: СССР - Германия. 1939 - 1941.: Документы и материалы о советско - германских отношениях с сентября 1939 г. по июнь 1941 г. т. 1 - 2, Вильнюс, Мокслас, 1989.

¹⁶ Lietuvos okupacija ir aneksija: 1939 - 1940: Dokumentu rinkinys: Rimkini parengė L.Breslavskiene ir kt; Protarme, G.Rudis, V.Žalys, R.Žepkaite, K.Tomašauskas. - Vilnius: Mintis, 1993.

¹⁷ Документы и материалы кануна второй мировой войны: 1937 - 1939.: Т.1 - 2.: Москва: Политиздат, 1981.

¹⁸ Год кризиса.: 1938 - 1939. Т. 1 -2. - Москва: Политиздат, 1990.

¹⁹ Полпреды сообщают ...: Сборник документов об отношениях СССР с Латвией, Литвой и Эстонией. Август 1939 г. - август 1940 г. - Москва: Международные отношения, 1990.

²⁰ Документы внешней политики, т.22. Книга первая. 1 января - 31 августа 1939; Книга вторая. 1 сентября - 31 декабря 1939. - Москва: Международные отношения, 1992.

²¹ Документы внешней политики, т.22. Книга вторая, с. 526 .

I nodaļa

Latvija un PSRS - Vācijas 1939.gada 23.augusta neuzbrukšanas līgums

Nr. 1
**Miera līgums starp Latviju
un Padomju Krieviju**

Rīgā

1920.g. 11.augustā

Latvija, no vienas puses, un Krievija, no otras, nopietni vēlēdamās izbeigt starp viņām izcēlušos karu, nolēma uzsākt miera sarunas, pēc iespējas drīzāk noslēgt paliekošu, cienīgu un taisnīgu mieru un galīgi izšķirt visus jautājumus, kuri ceļas no Latvijas agrākās piederības pie Krievijas, un šai nolūkā iecēla par saviem pilnvarotiem:

Latvijas Demokrātiskās Republikas valdība:

Jāni Jāņa dēlu Vesmani,¹

Pēteri Remberta dēlu Berģi,²

Ansi Kristapa dēlu Buševicu,³

Eduardu Andreja dēlu Kalniņu⁴ un

Kārli Jekaba dēlu Pauļuku;⁵

Krievijas Sociālistiskās Federatīvās Padomju
Republikas valdība:

Ādolfu Ābrama dēlu Jofi⁶ un

Jakovu Staņislava dēlu Haņecku⁷.

Minētie pilnvarotie, sanākuši Maskavā un savstarpēji uzrādījuši savas pilnvaras, kuras atzītas par pienācīgā formā sastādītām un pilnīgā kārtībā esošām, vienojās par sekojošo:

I pants

No šī miera līguma spēkā nākšanas dienas kara stāvoklis starp līdzējām pusēm top izbeigts.

II pants

Izejot no Krievijas Sociālistiskās Federatīvās Padomju Republikas pasludinātām visu tautu tiesībām uz brīvu pašnoteikšanos, neizņemot pat pilnīgu atdalīšanos no valsts, kuras sastāvā viņas ietilpst, un ievērojot Latvijas tautas noteikti izsacīto gribu uz patstāvīgu valsts dzīvi, Krievija bez ierunām atzīst Latvijas valsts neatkarību, patstāvību un suverenitāti un labprātīgi un uz mūžīgiem laikiem atsakās no visām suverēnām tiesībām, kuras piederēja Krievijai attiecībā uz Latvijas tautu un zemi kā uz bijušās valsts - tiesiskās iekārtas, tā arī uz starptautisko līgumu pamata, kuri šē aprādītā nozīmē zaudē savu spēku uz nākošiem laikiem. No agrākās piederības pie Krievijas Latvijas tautai un zemei neizceļas nekādas saistības attiecībā uz Krieviju.

III pants

Valsts robeža starp Latviju un Krieviju iet:

No Igaunijas robežas starp Babinas un Vimorskas ciemiem, caur Vimorskas ciemu, pa Glubicas upi, caur Vaškovu, tālāk pa Opočnas upīti un Opočkas un Vjadas upēm līdz Dubiņinai, no turienes visīsākā taisnā līnijā pāriet uz Kuhvas upi, tālāk pa Kuhvas upi un viņas pieteku Pelegas upi līdz Umernišiem, no turienes taisnā līnijā līdz viņas likumam pie Mazās Meļnicas, no turienes taisnā līnijā uz Utrojas upi līdz Kailovas uzraksta "v" burtam, pa Utrojas upi līdz viņas likumam pie Mazās Meļnicas, no turienes taisnā līnijā uz Lšas upes likumu, kurš atrodas divas verstes uz ziemeļiem no uzraksta "Starina", tālāk pa Lšas upi un Ludzas, Rēzeknes un Daugavpils apriņķu administratīvo robežu ar Opočkas, Sebežas un Drisas apriņķiem līdz Pazinai uz Osuņicas upes, tālāk taisnā līnijā caur Beloje ezeru, Čornoje ezeru, caur ezeru, kas atrodas starp Vasiļevu un Mosiškiem, caur f[olvarku] Saveikiem uz upītes grīvu, kura ietek Daugavā starp Koskovciem un f[olvarku] un c[iemu] Novoje Selo, tālāk pa Daugavu līdz f[olvorkam] Šafranovai.

Uz 14-to dienu pēc miera līguma ratificēšanas⁸ abas līdzējas puses apņemas atvilkt savu karaspēku līdz valsts robežai uz savas teritorijas.

Piezīme 1. Šai pantā aprakstītās robežas apzīmētas ar sarkanu krāsu uz kartes (3 verstes 1 collā), kura šim pantam pielikta. Ja rastos nesaskaņa starp tekstu un karti, izšķirošā nozīme pieder tekstam.

Piezīme 2. Latvijas un Krievijas valstu robežu novilkšanu un robežu zīmju nostādīšanu izdara sevišķa jaukta robežu komisija ar vienlīdzīgu locekļu skaitu no abām pusēm. Velkot robežu dabā caur apdzīvotiem punktiem, šo punktu piederību pie vienas vai otras līdzējas puses teritorijas minētā robežu komisija nosaka uz etnogrāfisku un ekonomisku pazīmju pamata. Tais gadījumos, kad, rēķinoties ar etnogrāfiskām un ekonomiskām pazīmēm, minētā jauktā komisija velk robežu pa upēm vai ezeriem, robeža iet pa upes vai ezera vidu, neievērojot to, ka vecā administratīvā robeža gājusi pa šīs upes vai ezera vienu vai otru krastu.

Piezīme 3. Mākslīga ūdens novilkšana no robežu upēm un ezeriem, ja tai seko viņu vidēja ūdens līmeņa krišana, nav atļauta.

Kuģošanas un zvejas kārtība un noteikumi šais upēs un ezeros nosakāmi sevišķās vienošanās ceļā; zvejai var izlietot tikai tādus līdzekļus, kuri neizposta zivju bagātību.

Pielikums. (Karte.)⁹

IV pants

Abas līdzējas puses apņemas:

1) Aizliegt uzturēties savā teritorijā jebkādam karaspēkam, izņemot valdības vai tādu draudzīgu valstu karaspēku, ar kurām viena no līdzējām pusēm noslēgusi kara konvenciju, bet kuras neatrodas faktiskā kara stāvoklī ar otru līdzēju pusi, kā arī aizliegt savas teritorijas robežās ligt un mobilizēt personīgo sastāvu tādu valstu, organizāciju un grupu armijām, kuru nolūks ir bruņota cīņa ar otru līdzēju pusi.

Piezīme. Krievijas armijā šimbrīžam pastāvošos nosaukumus atsevišķām karaspēka daļām, kuras ietilpst "Latvijas¹⁰ Strēlnieku divīzijas" sastāvā, abas puses atzīst kā tādus, kam ir tikai vēsturiska nozīme. Šais daļās nav un nebūs pārsvarā nacionāli latvisks sastāvs, un, neraugoties uz nosaukumiem, viņām nevar būt attiecības ne uz latviešu tautu, ne uz Latvijas valsti.

Tādēļ viņu vēsturisko nosaukumu paturēšanu Latvija neuzskatīs par šī punkta pārkāpšanu.

Abas puses savām karaspēka daļām neradīs jaunus nosaukumus, kuri atvasināti no otras puses ģeogrāfiskiem vai nacionāliem nosaukumiem.

2) Nepieļaut uz savas teritorijas sastādīties un uzturēties jebkādam organizācijām un grupām, kuras pretendē uz valdības lomu visā otras līdzējas puses teritorijā vai tās daļā, kā arī priekšstāvībām un amata personām no organizācijām un grupām, kuru nolūks ir gāzt otras līdzējas puses valdību.

3) Aizliegt valstīm, kuras atrodas faktiskā kara stāvoklī ar otru pusi, un organizācijām un grupām, kuru nolūks ir bruņota cīņa ar otru līdzēju pusi, vest caur savām ostām un pār savu teritoriju visu, ko var izlietot uzbrukumam otrai līdzējai pusei, t.i., tādām valstīm, organizācijām un grupām piederošu bruņotu spēku, kara īpašumu, kara tehniskus līdzekļus un artilērijas, intendantūras, inženieru un gaiskuģniecības materiālus.

4) Izņemot starptautiskās tiesībās paredzētos gadījumus, iebraukt un braukt savas teritorijas ūdeņos jebkādiem karakuģiem, lielgabalu un mīnu laivām u.t.t.,

kas pieder vai nu organizācijām un grupām, kuru nolūks ir bruņota cīņa ar otru līdzēju pusi, vai arī valstīm, kuras atrodas ar otru līdzēju pusi kara stāvoklī un kuru nolūks ir otrai līdzējai pusei uzbrukt, ja šie nolūki top zināmi tai līdzējai pusei, pie kuras pieder šie teritoriālie ūdeņi un ostas.

V pants

Abas puses savstarpēji atsakās no prasībām, lai pretējā puse atlīdzinātu viņu kara izdevumus, t.i., valsts izdevumus kara vešanai, kā arī atlīdzinātu kara zaudējumus, t.i., tos zaudējumus, kuri nodarīti viņām vai viņu pilsoņiem ar kara darbiem, to starpā arī ar visāda veida rekvizīcijām, kuras pretējā puse izdarījusi uz viņu teritorijām.

VI pants

Atzīstot par nepieciešamu taisnīgi sadalīt uz visām pasaules valstīm pienākumu segt zaudējumus, kurus 1914. - 1917.g. g. pasaules karš nodarījis izpostītām valstīm vai valstu daļām, uz kuru teritorijas norisinājusies kara darbība, abas līdzējas puses apņemas censties panākt visu valstu vienošanos, lai radītu starptautisku vispasaules fondu, no kura būtu smeļami līdzekļi augšā minēto zaudējumu segšanai.

Neatkarīgi no tāda starptautiska fonda radīšanas, līdzējas puses uzskata par nepieciešamu, cik tas viņu spēkos stāv, savstarpēju izpalīdzēšanu, kā Krievijai, tā arī visām uz bijušās Krievijas ķeizārvalsts teritorijas radītām patstāvīgām republikām ar pašu līdzekļiem piedaloties, lai segtu pasaules kara nodarītos zaudējumus, un apņemas censties panākt tādu vienošanos starp minētām republikām.

VII pants

Abu līdzēju valstu karagūstekņi visdrīzākā laikā nosūtāmi atpakaļ uz dzimteni. Gūstekņu apmaiņas kārtība nosacīta pielikumā pie šī panta.

Piezīme. Par karagūstekņiem uzskatāmas personas, kuras saņemtas gūstā un nekalpo labprātīgi tās valsts karaspēkā, kura viņas sagūstījusi.

Pielikums.

1) Abu valstu karagūstekņi taps atlaisti uz dzimteni, ja viņi ar tās valsts piekrišanu, uz kuras teritorijas atrodas, nevēlas palikt viņas robežās vai arī izbraukt uz kādu trešo valsti.

2) Atsvabinot karagūstekņus, tiem izdodami uz gūstā ņēmējas valsts orgānu rīkojumu viņiem atņemtie dokumenti un personīgais īpašums, kā arī vēl neizmaksātā vai neierēķinātā daļa no viņu darba algas.

3) Katra līdzēja puse apņemas atlīdzināt tos izdevumus savu karagūstā kritušo pilsoņu uzturēšanai, kurus izdarījusi pretējā puse un kuri vēl nav segti ar karagūstekņu darbu valsts un privātos uzņēmumos. Izmaksa notiks gūstā ņēmējas valsts valūtā.

Piezīme. Par karagūstekņu uzturēšanu atlīdzināmie izdevumi sastādās no gūstekņiem izdotās pārtikas, apģērba un naudas apgādes.

4) Karagūstekņi top nosūtīti ešeloniem uz valsts robežām uz gūstā ņēmējas valsts rēķina; nodošanu izdara pēc sarakstiem, kuros jāapzīmē karagūstekņa vārds, tēva vārds un uzvārds, sagūstīšanas laiks, kā arī karaspēka daļa, kurā kara gūsteknis kalpojis sagūstīšanas laikā.

5) Tūlīt pēc miera līguma ratificēšanas nodibinājas jaukta komisija karagūstekņu apmaiņai no trim priekšstāvjiem no katras līdzējas puses. Šīs komisijas pienākums ir uzraudzīt šī pielikuma noteikumu izpildīšanu, nosacīt termiņus, veidu un kārtību nosūtīšanai uz dzimteni, kā arī noteikt izdevumus par karagūstekņiem pēc tiem datiem, kurus pie nodošanas iesniedz attiecīgā puse.

6) Uz tādiem pat pamatiem, kādi noteikti par karagūstekņiem, notiek uz pretējās puses pieprasījumu abu līdzēju internēto civilu un militāru personu, kā arī ķīlnieku izdošana.

VIII pants

Personas, kuras šī līguma ratifikācijas dienā dzīvo Latvijas robežās, kā arī Krievijā dzīvojošie bēgļi, kuri paši vai kuru vecāki līdz 1914. g. 1. augustam bijuši pierakstīti pie pilsētu, lauku vai kārtu sabiedrībām uz teritorijas, kura tagad iztaisa Latvijas valsti, top atzīti par Latvijas pilsoņiem.

Tās pašas kategorijas personas, kuras šī līguma ratifikācijas momentā dzīvo Krievijas robežās, izņemot augšā minēto bēgļu kategoriju, top atzītas par Krievijas pilsoņiem.

Tomēr visām personām, kas sasniegušas 18 gadu vecumu un dzīvo uz Latvijas teritorijas, ir tiesība viena gada laikā no šī līguma ratifikācijas dienas paziņot, ka viņas vēlas izstāties no Latvijas pavalstniecības un optēt

Krievijas pavalstniecību; viņu pavalstniecībai seko bērni, jaunāki par 18 gadiem, un sieva, ja laulātie nav citādi vienojušies.

Tāpat personas, kuras pēc šī panta otrās daļas noteikumiem ir atzīstamas par Krievijas pilsoņiem, var tai pašā termiņā un uz tiem pašiem noteikumiem optēt Latvijas pavalstniecību.

Personas, kas iesniegušas paziņojumu par optāciju, kā arī tās, kas seko viņu pavalstniecībai, patur savas tiesības uz kustamu un nekustamu īpašumu saskaņā ar likumiem kādā pastāv valstī, kur viņas dzīvo, bet izbraukšanas gadījumā viņām ir tiesība visu savu īpašumu likvidēt vai izvest sev līdz.

Piezīme 1. Personas, kuras šī līguma ratifikācijas momentā dzīvo uz kādas trešās valsts teritorijas, bet nav tur naturalizētas un izpilda šī panta pirmās daļas noteikumus, tāpat top atzītas par Latvijas pilsoņiem, bet zem aprādītiem noteikumiem viņām ir tiesība optēt Krievijas pavalstniecību.

Piezīme 2. Šai pantā aprādītās optantu tiesības pieder arī tiem pilsoņiem, kuri līdz 1914. - 1917.g.g. pasaules karam un pēdējā laikā dzīvojuši uz vienas līdzējas puses teritorijas, bet šī līguma ratificēšanas momentā dzīvo uz otras puses teritorijas.

Bēgļiem attiecībā uz viņu īpašumu, kuru viņi nevarēja izvest uz 1920.g. 12.jūnija bēgļu reevakuācijas līguma pamata, pieder tās pašas tiesības, kas šai pantā paredzētas optantiem, bet tikai tādā mērā, kādā viņi pierādīs, ka šis īpašums viņiem pieder un reevakuācijas laikā atradies viņu faktiskā valdīšanā.

Piezīme 3. Abas līdzējas puses dod kā pretējās puses pilsoņiem, tā arī optantiem tiesību un iespēju brīvi izbraukt uz savu dzimteni un vispār atstāt pretējās puses valsts robežas. Tāpat abas līdzējas puses apņemas tūlīt pēc šī līguma ratifikācijas demobilizēt kā pretējās puses pilsoņus, tā arī personas, kas optē pretējās puses labā.

IX pants

Šī gada 12.jūnijā starp Latviju un Krieviju par bēgļu reevakuāciju noslēgtais līgums paliek spēkā ar papildinājumu, ka bēgļiem, kuri ir otras puses pilsoņi, bez minēta līgumā aprādītām tiesībām pieder arī tiesības, kādas šis miera līgums piešķir attiecīgas puses optantiem un pilsoņiem.

X pants

Abas līdzējas puses savstarpēji atsakās no jebkādiem norēķiniem, kuri izriet no Latvijas agrākās piederības pie Krievijas, un atzīst, ka dažāda valsts īpašums, kas atrodas uz katras attiecīgas valsts teritorijas, ir šīs valsts neatņemams īpašums. Prasību tiesība uz krievu valsts īpašumu, kurš pēc 1914.g. 1.augusta izvests no Latvijas teritorijas uz kādu trešo valsti, pāriet uz Latvijas valsti.

Tāpat uz Latvijas valsti pāriet Krievijas prasību tiesība pret juridiskām personām un trešām valstīm, ciktāl šī tiesība attiecas uz Latvijas teritoriju.

Uz Latvijas valsti pāriet visas Krievijas kroņa prasības, kuras guļ uz Latvijas valsts robežām esošiem īpašumiem, kā arī visas prasības pret Latvijas pilsoņiem, bet tikai tai apmērā, kādā tās netop, dzēstas ar norēķinā ieskaitāmām pretprasībām.

Piezīme. Prasību tiesība pret mazzemniekiem attiecībā uz viņu parādiem bijuši Krievijas Zemnieku agrārbankai vai citām tagad nacionalizētām krievu agrārbankām un nokavētiem maksājumiem, kā arī prasību tiesība attiecībā uz parādiem bijuši Krievijas Muižnieku agrārbankai vai citām tagad nacionalizētām krievu agrārbankām, kuri guļ uz muižnieku zemēm, ja šīs zemes pāriet mazzemniekiem vai bezzemniekiem, - uz Latvijas valsti nepāriet, bet uzskatāmas par iznīcinātām.

Dokumentus un aktus, kuri apliecina šai pantā aprādītās tiesības, Krievijas valdība nodod Latvijas valdībai, cik viņu atrodas pirmās faktiskā valdīšanā. Ja gada laikā no šī līguma ratifikācijas dienas to nav iespējams izpildīt, tad šie dokumenti un akti top atzīti par pazudušiem.

XI pants

1) Krievijas valdība uz sava rēķina atved atpakaļ uz Latviju un nodod Latvijas valdībai bibliotēkas, arhīvus, muzejus, mākslas ražojumus, mācības līdzekļus, dokumentus un citu tamlīdzīgu mācību, mācītu¹¹, valstu, reliģisku, sabiedrisku un kārtu iestāžu īpašumu, cik no minētiem priekšmetiem izvesti no Latvijas robežām 1914. - 1917.g.g. pasaules kara laikā un faktiski atrodas vai izrādīsies Krievijas valsts vai sabiedrisku iestāžu pārziņā.

Kas attiecas uz arhīviem, bibliotēkām, muzejiem, mākslas ražojumiem un dokumentiem, kuriem priekš Latvijas ir svarīga zinātniska, mākslas vai vēsturiska

nozīme un kuri izvesti no Latvijas uz Krieviju pirms 1914. - 1917.g.g. pasaules kara, tad Krievijas valdība ir ar mieru atdot viņus atpakaļ Latvijai, ciktāl viņu izņemšana nedarīs ievērojamus zaudējumus Krievijas arhīviem, bibliotēkām, muzejiem un gleznu galerijām, kuros tie glabājas.

Uz šo izņemšanu attiecošos jautājumus izšķir sevišķa jaukta komisija ar vienādu skaitu locekļu no abām līdzējām pusēm.

2) Krievijas valdība atved atpakaļ uz sava rēķina un nodod Latvijas valdībai visas 1914. - 1917.g.g. pasaules kara laikā no Latvijas robežām uz Krieviju izvestās tiesu un administratīvās lietas, tiesu un administratīvos arhīvus, to starpā arī vecāko un jaunāko notāru arhīvus, krepstnodaļu arhīvus, visu ticību garīgo resoru arhīvus, robežu, zemes ierīcības, mežu, dzelzceļu, šoseju, pasta - telegrāfa un citu iestāžu arhīvus un plānus, Viļņas kara apgabala topogrāfiskās nodaļas plānus, zīmējumus, kartes un vispār visu materiālu, ciktāl tas attiecas uz Latvijas valsts teritoriju; Muižnieku un Zemnieku bankas vietējo nodaļu, Valsts bankas vietējo nodaļu un visu citu kredīta, kooperatīvo un savstarpējās apdrošināšanas iestāžu arhīvus; tāpat Latvijas privāto iestāžu arhīvus un darbvedību, cik no visiem minētiem priekšmetiem faktiski atrodas vai izrādīsies Krievijas valsts vai sabiedrisko iestāžu pārziņā.

3) Krievijas valdība atved atpakaļ uz sava rēķina un nodod Latvijas valdībai nodošanai pēc piederības dažādus mantiskus dokumentus, kā: pirkšanas līgumus un obligācijas, nomas līgumus, dažādas naudas pienācību zīmes u.t.t., to starpā grāmatas, papīrus un dokumentus, kas nepieciešami norēķinu izdarīšanai un vispār dokumentus, kuriem ir nozīme Latvijas pilsoņu mantiski - tiesisko attiecību noteikšanai, kas ir izvesti iz Latvijas robežām uz Krieviju 1914. - 1917.g.g. pasaules kara laikā, cik no tiem faktiski atrodas vai izrādīsies krievu valsts vai sabiedrisko iestāžu pārziņā. Ja divu gadu laikā no šī līguma ratifikācijas dienas šie dokumenti nebūs atdoti, tad viņi uzskatāmi par pazudušiem.

4) Krievija izdod no savu centrālo un vietējo iestāžu lietu arhīviem un darbvedībām to viņu daļu, kura tieši attiecas uz Latvijas sastāva ietilpstošiem apgabaliem.

XII pants

1) Krievijas valdība atdod Latvijai 1914. - 1917.g.g. pasaules kara laikā uz Krieviju izvāktos sabiedrisko,

labdarības, kultūras - izglītības iestāžu īpašumu, kā arī visu ticību baznīcu un lūgšanas namu zvanus un piederumus, cik no minētiem priekšmetiem faktiski atrodas vai izrādīsies Krievijas valsts vai sabiedrisko iestāžu pārziņā.

2) Krievijas valdība atdod Latvijai no dažādām Latvijas tirdznieciskām, agrārām- un sīkkredīta iestādēm, kā bankām, savstarpīgām kredītbiedrībām, krāj- un krājaizdevu kasēm un sabiedrībām, kā arī pilsētu un sabiedrisku iestāžu kasēm un lombardiem, kas darbojušies Latvijas robežās, minētām bankām piederošās vai viņās ieķīlātās, pēc 1914. g. 1. augusta uz Krieviju izvāktās vērtības, izņemot zeltu, dārgakmeņus un papīra naudu, cik no šīm vērtībām atrodas vai faktiski izrādīsies Krievijas valsts un sabiedrisku iestāžu valdīšanā.

3) Kas attiecas uz samaksu par Latvijas robežās apgrozībā esošiem valdības, valdības garantētiem, kā arī privātiem vērtspapīriem, ko izlaidušas biedrības un iestādēs, kuru uzņēmumus Krievijas valdība nacionālizējusi, kā arī uz Latvijas pilsoņu prasībām pret Krievijas valsts un nacionalizētām iestādēm, tad Krievija apņemas atzīt Latvijai, Latvijas pilsoņiem un iestādēm visus tos atvieglinājumus, tiesības un priekšrocības, kādus tā tieši vai netieši devusi vai dos jebkurai citai zemei vai viņas pilsoņiem, biedrībām un iestādēm. Ja vērtspapirus vai mantiskus dokumentus nevarēs uzrādīt, tad Krievijas valdība ir ar mieru, piemērojot šo XII panta punktu, atzīt par vērtspapīru u. t. t. turētājiem tās personas, kuras iesniedz pierādījumus, ka viņām piederošie papīri kara laikā evakuēti.

4) Kas attiecas uz noguldījumiem krājkasēs, depozītu, zalogu un citām bijušās valsts un tiesas iestādēs iemaksātām summām, cik šādi noguldījumi un summas pieder Latvijas pilsoņiem, tāpat kas attiecas uz noguldījumiem un dažādi nosauktām summām, kas iemaksātas bijušās Valsts bankas nodaļās vai nacionalizētās vai likvidētās kredīta iestādēs, cik šādi noguldījumi un summas pieder Latvijas pilsoņiem, tad Krievijas valdība apņemas atzīt Latvijas pilsoņiem visas tiesības, kuras savā laikā tika atzītas visiem Krievijas pilsoņiem, un atļauj tādēļ Latvijas pilsoņiem, kuri okupācijas dēļ toreiz nespēja izlietot savas tiesības, izlietot viņas tagad. Apmierinot šīs pretenzijas, viņa ierēķinās Latvijas pilsoņiem par labu to

daļu, ko Krievijas naudas vienība zaudējusi no savas pirkšanas spējas, skaitot no Latvijas galīgās okupācijas momenta 1917.g. 3.septembra - līdz atdodamo summu izmaksas momentam.

5) Kas attiecas uz vērtībām un mantām, kuras glabājas vai ir glabājušās banku telpās vai viņu seifos, cik no šīm vērtībām un mantām pieder Latvijas pilsoņiem un atrodas vai faktiski izrādīsies Krievijas valsts vai sabiedrisku iestāžu valdīšanā, tad jāpiemēro šī panta 4.punktā izteiktie nolikumi. Tie paši nolikumi piemērojami arī attiecībā uz Latvijas pilsoņu vērtībām un mantu, kas glabājušies pēc 1914.g. 1.augusta evakuētās Latvijas kreditiestādēs un viņu seifos.

Piezīme. Šai pantā minētās summas, vērtības un manta nodotas Latvijas valdībai nodošanai pēc piederības.

XIII pants

Krievijas valdība atdod Latvijas valdībai nodošanai pēc piederības 1914. - 1917.g.g. pasaules kara laikā uz Krieviju evakuēto Latvijas pilsētu, sabiedrību un tiklab juridisko, kā fizisko privāto personu īpašumu, cik no tā faktiski atrodas vai izrādīsies Krievijas valsts vai sabiedrisko iestāžu valdīšanā.

Piezīme 1. Šaubu gadījumā par Latvijas akciju biedrībām un sabiedrībām top atzītas tās, kurās vairums akciju vai dalības naudu piederējis Latvijas pilsoņiem līdz attiecīgā Krievijas valdības dekrēta izdošanai par rūpniecības nacionalizāciju.

Piezīme 2. Šis pants neattiecas uz kapitāliem, noguldījumiem un vērtībām, kas atradušies Valsts bankas nodaļās vai privātās bankās, kreditiestādēs un krājkasēs uz Latvijas teritorijas.

XIV pants

1) Kas attiecas uz 1914. - 1917.g.g. pasaules kara laikā no Latvijas uz Krieviju evakuētiem pasta - telegrāfa un telefona īpašumiem, tad Krievija apņemas atvest atpakaļ uz Latviju un nodot Latvijas valdībai tādu daudzumu no viņiem, kāds saskan ar Latvijas kā patstāvīgas valsts patiešām ekonomiskām un kulturālām vajadzībām, cik no šādiem evakuētiem īpašumiem atrodas vai izrādīsies Krievijas valsts vai sabiedrisko iestāžu faktiskā valdīšanā.

2) Kas attiecas uz 1914. - 1917.g.g. pasaules kara laikā no Latvijas uz Krieviju evakuētiem peldošiem līdzekļiem

un ietaisēm, kā arī Latvijas ostas apkalpojošām bākām, tad Krievija apņemas atvest uz Latviju un nodot Latvijas valdībai tik daudz no viņiem, cik saskan ar Latvijas kā patstāvīgas valsts patieso vajadzību pēc ostām un viņu piederumiem un cik no šiem īpašumiem atrodas vai izrādīsies Krievijas valsts vai sabiedrisko iestāžu faktiskā valdīšanā.

3) Kas attiecas uz 1914. - 1917.g.g. pasaules kara laikā no Latvijas uz Krieviju evakuētiem dzelzceļu satiksmes līdzekļiem un dzelzceļu darbnīcu ierīkojumiem, tad Krievija apņemas atvest atpakaļ uz Latviju un nodot Latvijas valdībai tik daudz no viņiem, cik saskan ar Latvijas kā patstāvīgas valsts patiesām ekonomiskām vajadzībām un cik no šiem īpašumiem atrodas vai izrādīsies Krievijas valsts vai sabiedrisko iestāžu faktiskā valdīšanā.

Lai sīki noteiktu šai pantā minēto reevakuējamo īpašumu daudzumu, kā arī nosacītu viņu nodošanas termiņus, tūlīt pēc šī līguma ratificēšanas nodibināma jaukta Latvijas - Krievijas komisija uz vienlīdzības pamatiem. Šai komisijai, nosakot reevakuējamo īpašumu daudzumu, jāiziet no ekonomiskā stāvokļa, kādā pirms 1914. - 1917.g.g. pasaules kara atradušies apgabali, kuri pēc šī līguma iztaisa Latviju, un atņemot visu to, kas kalpojis Krievijas vispārējās valsts rūpniecības un Krievijas vispārējā valsts tranzīta vajadzībām, tādā kārtā sīki jānosaka tagadējās Latvijas kā patstāvīgas valsts patiesās vajadzības, ievērojot tomēr ekonomiskās dzīves līmeņa vispārējo noslīdēšanu.

XV pants

Lai izpildītu šī līguma X, XI, XII, XIII un XIV p.p. minētos noteikumus, Krievijas valdība apņemas dot Latvijas valdībai visas uz to attiecošās atzīmes un ziņas un sniegt visādu palīdzību pie atdodamo īpašumu, arhīvu, dokumentu u.t.t. uzmeklēšanas.

Uz šī līguma augšā minēto pantu pamata uz Latviju reevakuējamus īpašumus Krievija, vienojoties ar Latviju, var atdot kā priekšmetos (graudā), tā arī attiecīgā ekvivalentā.

Uz tādā kārtā Latvijai atdodamo vērtību rēķina Krievija iemaksā Latvijai kā avansu divu mēnešu laikā no šī līguma ratificēšanas četrus miljonus rubļu zeltā.

XVI pants

Ievērojot Latvijas izpostīšanu 1914. - 1917.g.g. pasaules kara laikā, Krievija:

1) Atsvabina Latviju no atbildības par Krievijas parādu un dažādām citām saistībām, to starpā no tām, kuras cēlušās no papīra naudas, rentejas zīmju, Krievijas rentejas parādu zīmju, sēriju un apliecību izlaidumiem, no Krievu valsts ārējiem un iekšējiem aizņēmumiem, no garantijām dažādām iestādēm un uzņēmumiem un par pēdējo garantētiem aizņēmumiem u.t.t. Visas šādas Krievijas kreditoru pretenzijas tai daļā, kura attiecas uz Latviju, vēršamas tikai pret Krieviju.

2) Lai palīdzētu Latvijas zemniecībai atjaunot šī kara laikā nopostītās ēkas, dod Latvijai priekštiesību cirst mežu 100.000 desetīnu lielā platībā, pēc iespējas tuvāk pie Latvijas robežas, dzelzceļiem un plostojamām upēm, pie kam šīs koncesijas noteikumi jāizstrādā sevišķai uz vienlīdzības principiem nodibinātai Latvijas - Krievijas jauktai komisijai, kura sasaucama tūlī pēc šī līguma ratificēšanas.

XVII pants

1) Līdzējas puses tūlīt pēc šī līguma ratificēšanas ir ar mieru noslēgt tirdzniecības un tranzīta līgumus, konsulāro un pasta - telegrāfa konvencijas un konvenciju par Daugavas padziļināšanu.

2) Līdz tirdzniecības un tranzīta līguma noslēgšanai līdzējas puses vienojas, ka viņu savstarpējās ekonomiskās attiecības nokārtojamas pēc sekojošiem principiem:

a) abas puses piešķir viena otrai vislielāko labvēlību baudošas nācīgas tiesības;

b) preces, kuras iet tranzīta ceļā caur līdzēju valstu teritorijām netop apliktas ne ar kādiem nodokļiem vai pošlinām¹²;

c) frakts tarifi par tranzīta precēm nedrīkst būt augstāki kā frakts tarifi par tādām pat precēm vietējos sūtījumos.

3) Ja vienas līdzējas puses pilsonis nomirst uz otras puses teritorijas, tad viss viņa īpašums top nodots tās valsts konsulārajam vai attiecīgajam priekšstāvim, pie kuras piederēja mantojuma atstājējs, lai tas ar viņu rīkotos pēc tēvijas likumiem.

XVIII pants

Abas līdzējas puses apņemas izlietot visus iespējamus līdzekļus, lai pasargātu savos ūdeņos braucošo tirdzniec-

cības kuģu drošību, dodot priekš tam vajadzīgos ločus, atjaunojot ugunus, uzstādot aizsardzības zīmes un, līdz galīgai jūras iztīrīšanai no mīnām, lietojot sevišķus līdzekļus mīnu lauku ierobežošanai.

Abas puses izsaka savu gatavību piedalīties Baltijas jūras iztīrīšanā no mīnām, par ko starp abām ieinteresētām pusēm panākama sevišķa vienošanās; gadījumā, ja tāda nenotiktu, katras puses dalības daļu nosaka šķīrēju tiesa.

XIX pants

Diplomātiskie un konsulārie sakari starp līdzējām pusēm nodibināmi tūlīt pēc šī liguma ratifikācijas.

XX pants

Pēc šī liguma ratifikācijas Krievijas valdība atsvabina Latvijas pilsoņus un Latvijas pilsonības optantus, bet Latvijas valdība - Krievijas pilsoņus un Krievijas optantus, kā militāras, tā civiltas kārtas, no sodiem par visām politiskām un disciplinārām lietām. Bet, ja spriedumi šais lietās vēl nav taisīti, tad viņu iztiesāšana izbeidzama.

Amnestija neattiecas uz personām, kuras augšā minētos darbus izdarījušas pēc šī liguma parakstīšanas.

Personas, kuras atrodas izmeklēšanā vai zem tiesas, vai kuras apcietinātas kā apvainotas līdz šī liguma ratifikācijai izdarītos kriminālos noziegumos un pārkāpumos, kā arī tās, kuras par tiem izcieš sodu, uz viņu valdības pieprasījumu nekavējoties izdodamas. Viņas izdodot, izdodami līdz arī attiecīgie izmeklēšanas vai tiesas materiāli.

Reizē ar to abas līdzējas puses atsvabina arī savus pašu pilsoņus no sodiem par noziedzīgiem darbiem, kurus viņi līdz liguma parakstīšanai izdarījuši otras puses labā.

Piezīme 1. Ciktāl pēc šī panta noteikumiem zināmas personas amnestējamas vai izdodamas, tiktāl jau no šī liguma parakstīšanas momenta pie šiem noziegumiem un pārkāpumiem piesprieš sodi attiecībā uz viņām nav izpildāmi.

Piezīme 2. Šis pants neattiecas uz Krievijas pilsoņiem un Krievijas pilsonības optantiem, kuri piedalījušies 1919.g. 16.aprīļa sazvērēstībā un Bermonta uzbrukumā.

XXI pants

Publiski - tiesiska un privāttiesiska rakstura jautājumus, kuri izceltos starp abām līdzējām pusēm, kā arī atsevišķus jautājumus starp abām valstīm vai starp

valstīm un otras valsts pilsoņiem izšķir sevišķa jaukta komisija ar vienādu skaitu locekļu no abām pusēm, kura nodibināma tūlīt pēc šī līguma ratifikācijas un kuras sastāvs, tiesības un pienākumi nosacīti instrukcijā pēc abu līdzēju valstu vienošanās.

XXII pants

Šis līgums sastādīts latviešu un krievu valodās.

Viņu iztulkojot, abi teksti uzskatāmi kā autentiski.

XXIII pants

Šis līgums ir ratificējams un stājas spēkā no ratifikācijas momenta, ja līgumā pašā nav teikts kas cits.

Ratifikācijas grāmatu apmaiņai jānotiek Maskavā.

Visur, kur šai līgumā kā termiņš minēts līguma ratifikācijas moments, zem tā saprotams ratifikācijas grāmatu apmaiņas moments.

To apliecinot, abu valstu pilnvarnieki pašrocīgi parakstīja šo līgumu un apstiprināja viņu ar saviem zīmogiem.

Oriģināls divos eksemplāros.

Sastādīts Maskavā, pabeigts un parakstīts Rīgā, 11. augustā tūkstots deviņi simti divdesmitā gadā.

Valdības Vēstnesis, 1920, 14.sept.; Miera līgums starp Latviju un Krieviju. [R, 1920], 1. - 8.lpp.; Dokumenti stāsta: Latvijas buržuāzijas nākšana pie varas. - R: Zinātne, 1988, 259. - 272.lpp.; līguma nosaukums minētajā krājumā dots neprecīzi: "Miera līgums starp buržuāzisko Latviju un Padomju Krieviju"; oriģinālā - "Miera līgums starp Latviju un Krieviju"; krievu val. sk. - Документы внешней политики СССР. т.3. (1 июля 1920г. - 18.марта 1921г.). - М, 1959, с.101 - 116.

¹ Jānis Vesmanis (1878 - 1942) - Latvijas delegācijas miera sarunām ar padomju Krieviju vadītājs 1920.gada jūnijā - augustā (nomainīja delegācijas vadītāja amatā A.Zēbergu, kurš vadīja delegāciju aprīlī - jūnijā).

² Pēteris Bergis (1882 - ?) - Latvijas delegācijas loceklis.

³ Ansis Buševics (1878 - 1942), sociāldemokrāts, Latvijas delegācijas loceklis 1920.gada jūlijā - augustā.

⁴ Eduards Kalniņš (1876 - 1964), pulkvedis, vēlāk ģenerālis, Latvijas delegācijas loceklis.

⁵ Kārlis Pauļuks (1870 - 1945) - Satversmes Sapulces loceklis, Latvijas delegācijas loceklis.

⁶ Ādolfs Jofe (1883 - 1927) - padomju diplomāts, Padomju Krievijas delegācijas vadītājs.

⁷ Jakovs Gaņeckis (Firstenberg) - (1879 - 1937) - padomju Krievijas diplomāts, padomju Krievijas delegācijas loceklis.

⁸ *Latvijas Satversmes Sapulce ratificēja līgumu 1920.gada 2.septembrī, Padomju Krievija - 9.septembrī, ratifikācijas dokumentu apmaiņa notika Maskavā, 1920.gada 4.oktobrī.*

⁹ *Netiek publicēta.*

¹⁰ *Neprecīzi. Jābūt "Latviešu" kā līguma tekstā krievu valodā.*

¹¹ *Jābūt - mācību iestāžu, zinātnieku.*

¹² *Muitu.*

Nr. 2

Latvijas un Padomju Sociālistisko Republiku Savienības neuzbrukšanas līgums

1932.gada 5.februārī

Latvijas Republikas Prezidents un Padomju Sociālistisko Republiku Savienības Centrālā Izpildu Komiteja, pamatodamies uz 1920.gada 11.augustā starp Latviju un Krievijas Sociālistisko Federatīvo Padomju Republiku noslēgto Miera līgumu, kas spēkā visā Padomju Sociālistisko Republiku Savienības teritorijā un kura visi noteikumi negrozāmi un uz visiem laikiem paliek par nesatricināmu pamatu Augsto līdzēju pušu attiecībās;

pārliecībā, ka abu Augsto līdzēju pušu interesēm atbilst pieņemt dažus noteikumus, kas varētu veicināt draudzīgu attiecību attīstību un nostiprināšanu starp abām valstīm;

cieši apņēmušies savstarpēji un neatlaidīgi ievērot viens otra suverenitāti, politisko neatkarību un teritoriālo integritāti un neaizskaramību;

vēlēdamies veicināt vispārējā miera nostiprināšanu;

deklarējot, ka starp saistībām, ko katra līdzēja puse līdz šim laikam uzņēmusies, nav nevienas, kas kavē viņu savstarpējo attiecību miermīlīgu attīstību un kas runā pretim šim līgumam;

vēlēdamies apstiprināt un papildināt savās attiecībās 1928.gada 27.augusta Vispārējo paktu par atteikšanos no kara, kurš pakts, neatkarīgi no šā līguma spēkā esamības vai normālās izbeigšanās termiņa vai arī iespējamās pirmstermiņa uzteikšanas, paliek joprojām spēkā starp Augstām līdzējām pusēm, -

nolēma noslēgt šo līgumu un šim nolūkam iecēla par saviem pilnvarotiem:

Latvijas Republikas Prezidents:

Marģeru *Skujenieku*¹, Ministru prezidentu, ārlietu ministra pagaidu vietas izpildītāju;

Padomju Sociālistisko Republiku Savienības Centrālā

Izpildu Komiteja:

Borisa Spiridonoviču *Stomonačovu*, Tautas ārlietu komisāriāta kolēģijas locekli;

un

Alekseju Ivanoviču *Sviderski*, Padomju Sociālistisko Republiku Savienības Pilnvaroto pārstāvi,

kuri, savstarpēji uzrādījuši savas pilnvaras, kas atrastas vajadzīgā un pienācīgā formā, vienojās par sekojošo:

1. pants

Augstās līdzējas puses savstarpēji apņemas atturēties no jebkāda uzbrukuma viena pret otru, kā arī no jebkādiem varas darbiem, kas vērstos pret otras līdzējas puses teritoriālo integritāti un neaizkaramību vai politisko neatkarību, neievērojot to, vai tāds uzbrukums vai varas akts notiktu atsevišķi vai kopā ar citām valstīm, pieteicot vai nepieteicot karu.

2. pants

Katra Augstā līdzēja puse apņemas nepiedalīties nekādos militāros vai politiskos līgumos, konvencijās vai nolīgumos, kas būtu vērsti pret otras puses neatkarību, teritoriālo neaizkaramību vai politisko drošību, kā arī līgumos, konvencijās vai nolīgumos, kuru nolūks būta vienas līdzējas puses finansiāls vai ekonomisks boikots.

3. pants

Šajā līgumā paredzētās saistības nekādā ziņā nevar aprobežot vai grozīt starptautiskās tiesības un saistības, kas Augstām līdzējām pusēm izriet no līgumiem, kurus viņas noslēgušas pirms šā līguma spēkā stāšanās un pienācīgi publicējušas katras puses oficiālos izdevumos, ciktāl šajos līgumos neietilpst agresīvi elementi šā līguma nozīmē.

4. pants

Ievērojot ar šo līgumu uzņemtas saistības, Augstās līdzējas puses apņemas visus strīda jautājumus neatkarīgi no to rakstura un izcelšanās, kuri rastos viņu starpā pēc šā līguma parakstīšanas un kurus nevarētu piemērotā laikā izšķirt parastā diplomātiskā kārtībā, nokārtot izlīgšanas ceļā jauktā izlīgšanas komisijā, kuras sastāvs, tiesības un darbība noteicami sevišķā konvencijā, ko abas puses apņemas noslēgt cik iespējams drīzā laikā un kas stāsies spēkā vienā laikā ar šo līgumu.

5. pants

Šis līgums sastādīts divos eksemplāros, latviešu un krievu valodā, pie kam abiem tekstiem vienāds spēks.

Līgums ratificējams, un tā ratifikācijas dokumentus Augstās līdzējas puses apmainīs Maskavā².

6. pants

Šis līgums stājas spēkā ratifikācijas dokumentu apmaiņas brīdī un paliek spēkā trīs gadus, skaitot no minētā brīža. Katrai no Augstām līdzējām pusēm ir tiesība uzteikt šo līgumu ar sešu mēnešu iepriekšēju paziņojumu pirms šā laika notecējuma vai arī bez iepriekšējās paziņošanas termiņa ievērošanas, ja otra līdzēja puse uzbrūk kādai trešai valstij. Ja neviena no līdzējām pusēm līgumu neuzteic, tad tas automātiski paliek spēkā vēl divus gadus, tāpat līgums uzskatāms ikreiz par pagarinātu uz turpmākiem diviem gadiem, ja neviena no līdzējām pusēm to neuzteic šinī pantā paredzētā kārtībā³.

Šo apliecinot, augšā minētie pilnvarotie šo līgumu parakstījuši un uzspieduši tam savus zīmogus.

Sastādīts Rīgā, divos eksemplāros, latviešu un krievu valodā, 1932.gada 5.februārī.

(Z. v.) (Paraksts) *Marģers Skujenieks*

(Z. v.) (Paraksts) *B.Stomoņakovs*

(Z. v.) (Paraksts) *A.Sviderskijs*

Valdības Vēstnesis, 1932, 5.jūl.; Krievu val. sk. - Документы внешней политики СССР. т.XV. - М, 1969, с.83 - 86.

¹ *Marģers Skujenieks (1886 - 1941) - Latvijas ministru prezidents (1926. - 1928.; 1931. - 1933.g.), ministra prezidenta biedrs (1934. - 1938.g.)*

² *Latvijas Saeima līgumu ratificēja 1932.gada 21.jūnijā, PSRS CIK - 1932.gada 11.jūlijā, līgums stājās spēkā 1932.gada 28.jūlijā, kad notika ratifikācijas dokumentu apmaiņa Maskavā.*

³ *1934.gada 4.aprīlī PSRS un Latvija neuzbrukšanas līgumu pagarināja uz 10 gadiem.*

Nr. 3

No Latvijas sūtņa Vācijā E.Krieviņa ziņojuma ārlietu ministram V.Munteram¹

Konfidenciāli

Berlīnē, 1939.g. 27.aprīlī

Augsti godātais ministra kungs,

Vakar es biju ielūdzis uz brokastīm Propagandas ministrijas preses šefu profesoru Dr. Boemer'u, vecu Ribbentrop'a² un Goebbels'a³ līdzstrādnieku. Lai rakstu-

rotu noskaņojumu šejienes valdošās aprindās, atļaušos minēt zīmīgākās vietas no viņa nostāsta.

[..] Karu vēloties Anglija, ne Vācija. Karš nozīmējot, vai nu drīzu Vācijas uzvaru vai - Eiropas galu. Vāci cīnīšoties līdz beidzamam, līdz izmisumam, bez žēlastības. Neesot arī izslēgta Vācijas saprašanās un izlīgšana ar Krieviju, kur pašlaik valdot eine *dünne Oberschicht*⁴.... Vai es esot beidzamajā laikā lasījis vācu presē nopietnus uzbrukumus Krievijai⁵? [..]

E.Krieviņš

LVVA, 2574.f., 4.apr., 7467.l., 142. - 145.lp. Oriģināls.

¹ Šis ziņojums apliecina, ka E.Krieviņš bija viens no pirmajiem Latvijas diplomātiem, kas fiksēja "jaunās vēsmas" PSRS un Vācijas attiecībās.

² Vācijas ārlietu ministrs.

³ Vācijas propagandas ministrs.

⁴ Neliels augšslānis.

⁵ Jau 1938.gada oktobrī PSRS ārlietu tautas komisārs M.Ļitvinovs un vācu sūtnis Maskavā V.fon der Šulenburgs vienojās, ka abu pušu preseī un radio jāatsakās turpmāk no uzbrukumu inscenēšanas otras valsts vadītājiem.

Nr. 4

No Latvijas sūtņa ASV A.Bīlmaņa ziņojuma ārlietu ministram V.Munteram

Konfidenciāli

Vašingtonā, 1939.g. 3.jūnijā

Augsti godājamais ministra kungs,

[..] Laikraksta "*Washington Post*" ievadnieks 2.jūnija numurā tomēr saskata kādu apslēptu krievu spēli¹. Ceļoties aizdomas, ka uzstādot nepieņemamas prasības Molotovs² padarot līguma noslēgšanu par neiespējamu. Vai tikai Maskava negatavo ceļu saprašanai ar Vāciju? Tāds uzskats valda arī vietējā ārlietu ministrijā. Atļaujos griezt Jūsu vērību, augsti godājamais ministra kungs, arī uz ievadrakstu Vašingtonas laikraksta "*Evening Star*" 1.jūnija numurā, kurā autors sakās zinām, ka Maskava "*considers Finland, Latvia and Lithuania to be an integral portion of the Russian defensive area*"³. PSRS pievilkšana pie pret - Hitlera grupas tomēr esot tik nepieciešama, ka Staļins cerot panākt Čemberlena⁴ un Daladjē⁵ piekāpšanos

Baltijas valstu jautājumā⁶. Tas esot iespējams arī aiz bailēm, lai PSRS nesaprastos ar Vāciju. [..]

Dr. Alfrēds Bīlmanis

Sūtnis Vašingtonā

LVVA, 2574.f., 4.apr., 7489.l., 218. - 219.lp. Noraksts.

¹ Te ir domāta PSRS nostāja sarunās ar Angliju un Franciju par savienības izveidi, kuras iesākās 1939.gada pavasarī. Maskava pakāpeniski pakļāva šīs sarunas politiskajai spēlei par PSRS un Vācijas saprašanās priekšnoteikumiem.

² PSRS ārlietu tautas komisārs.

³ Maskava "uzskata Somiju, Latviju un Lietuvu par krievu aizsardzības zonas integrālu sastāvdaļu".

⁴ Anglijas premjerministrs.

⁵ Francijas premjerministrs.

⁶ Sarunās ar Angliju un Franciju PSRS neatlaidīgi prasīja attiecināt triju lielvalstu garantijas uz Baltijas valstīm. Garantijas varēja kalpot kā iegansts izplānotajai Baltijas valstu sagrābšanai.

Nr. 5

No Latvijas sūtņa Anglijā K.Zariņa ziņojuma ārlietu ministram V.Munteram

Slepeni

1939.g. 9.jūnijā

Augsti godāts Ministra kungs,

Nekad gan vēl līdz šim angļu sabiedrība un prese nav veltījusi tik lielu uzmanību Baltijas valstīm kā beidzamā laikā. Un ja visu šo par mums sacīto un rakstīto saņem kopā, tad jāsaka, ka viss tas nācis šīm valstīm tikai par labu. Agrāk, kad runāja par Baltijas valstīm, pat diplomātiskie korespondenti nebija skaidrībā, par kādām Baltijas valstīm īsti iet runa, vai Igauniju, Latviju, Lietuvu un Somiju. Tagad turpretīm ir skaidrs, ka šeit domātas Latvija, Somija un Igaunija.

Pāris nedēļas atpakaļ sabiedrība un politiskās aprindas nebija skaidrībā, vai mūsu negatīvā izturēšanās iepretim garantijām, sevišķi no Maskavas¹, ir uzskatāma par pamatotu vai nē. Tagad turpretīm viskarstākie Maskavas politikas partizāni atzīst, ka Baltijas valstu ieņemtais viedoklis ir tas pareizais to neitralitātes un suverenitātes paturēšanai. Ar to nebūtu teikts, ka interese par Krievijas pievilkšanu "*triple*" aliansē² angļiem būtu zudusi. [..]

Negribētu aizsteigties notikumiem priekšā, jo alianses līgums ar Krieviju vēl nav parakstīts, bet noskaņojums

Londonā ir tāds, ka nav ne mazāko šaubu, ka angļi krievu noteikumus attiecībā uz mums nepieņems. Šādu viedokli man izteikušas vairākas oficiālas personas. Direktors Colliers³ vēl šodien Somijas kolēģim⁴ bija izteicies: "Baltijas valstis var būt drošas, ka Majestātes valdība nepiekritīs Krievijas viedoklim un nenodos tās pēdējās protektorātā". Visu to kopā saņemot, varam mierīgi teikt ka morāliski mēs esam uzvarējuši un ka Molotova Maskavas parlamentā teiktā runa⁵ ir cietusi Anglijā neveiksmi. [...]

Man nav ziņu, vai *Quai d'Orsay*⁶ pilnā mērā piekrīt Anglijas viedoklim attiecībā uz Baltijas valstu stāvokli bet no *Foreign Office*⁷ aprindām esmu dzirdējis, ka Francijas - Anglijas viedokļi šeit sakrīt. [...]

Ar augstu cieņu
K.Zariņš
Sūtnis

LVVA, 2574.f., 4.apr., 7490.l., 30. - 35.lp. Origināls.

¹ Latvijas (arī Igaunijas un Somijas) vadošie politiķi uzskatīja, ka aiz garantijām slēpjas reāli draudi valsts neatkarībai. Viņu skatījumā PSRS bija viens no galvenajiem Baltijas valstu ienaidniekiem.

² Trīs lielvalstu savienība.

³ L.Koljē - Anglijas Ārlietu ministrijas Ziemeļu departamenta direktors.

⁴ G.Gripenbergs - Somijas sūtnis Anglijā.

⁵ Te ir domāta PSRS ārlietu tautas komisāra V.Molotova uzstāšanās Augstākās Padomes sesijā 1939.gada 31.maijā, kuras laikā viņš kritizēja 27.maijā izvirzītos Anglijas un Francijas priekšlikumus par trīs lielvalstu savienības izveidi. V.Molotovs apgalvoja, ka šajos priekšlikumos nekas nav runāts par Londonas un Parīzes palīdzību Baltijas valstīm. Tas neatbilda patiesībai, jo angļu un franču projekts paredzēja trīs lielvalstu palīdzību arī šīm valstīm, ja tās to prasītu.

⁶ Francijas Ārlietu ministrija.

⁷ Anglijas Ārlietu ministrija.

Nr. 6

No Latvijas sūtņa Vācijā E.Krieviņa ziņojuma ārlietu ministram V.Munteram

Konfidenciāli
Berlīnē, 1939.g. 14.jūnijā

Augsti godātais ministra kungs,
Pielikumā pagodinos Jums nosūtīt īsas atzīmes par

dažām interesantākām sarunām, kas man beidzamajās nedēļās bijušas ar šejienes vēstniekiem un sūtņiem. Ja daudz kas no atzīmētā arī jau zaudējis aktualitāti, tad atreferētie nostāsti tomēr dod zināmu ainu par šeit valdošiem ieskatiem un noskaņojumiem, kas ir visai dažādi, pat pretrunīgi.

Lūdzu Jūs, augsti godātais ministra kungs, arī pie šī gadījuma pieņemt manas patiesi dziļas cieņas apliecinājumus.

E.Krieviņš

Pielikums

Sarunas ar vēstniekiem un sūtņiem.

22.V.39. Lielbritānijas vēstnieks Hendersons:

1) Vāci nedz saimnieciski, nedz militāri nejutās pietiekoši stipri, lai uzsāktu karu.

2) Angļu - krievu sarunās¹ Baltijas valstis spēlē ļoti lielu lomu, jo krievi tās par katru cenu vēlas "ievilkt iekšā".

3) Krievi spēlē divkosīgu spēli: viņi grib sakūdīt, Vāciju ar Angliju, Franciju un Poliju, paši turēties nomaļus un galu galā būt galvenie ieguvēji.

4) Kura katra agresija no vācu puses izsauktu angļu akciju, gluži neatkarīgi no tā, vai šī agresija būtu vērsta pret Dancigu, pret Poliju vispār vai pret kādu citu valsti.

5) Karš sākumā praktiski būtu - gaisa karš un blokāde ziemeļos, flotes cīņas Vidusjūrā.

6) Ribbentrop's², šis Hitler'a ļaunais gars, sirgst ar lieluma māniju. [...]

13.VI. Lietuvas sūtnis Šķirpa:

[...] 3) Anglijas - Francijas un Krievijas alianse nesola Baltijas valstīm nekā laba, jo tā vienmēr piešķirs šādā vai tādā veidā krieviem tiesības ieiet mūsu teritorijā³.

4) Vācijas izlīgšana ar Krieviju⁴ nebūt nav izslēgta. Uz to norāda tas, ka tagad atmests vēl ļoti nesen ventilētais plāns dibināt šeit sevišķu ministriju Ukrainas jautājumiem. [...] Vāci no šī nodoma atteikušies, lai nesakaitinātu krievus un ukraiņiešu kustības atbalstīšana turpinas tikai klusītiņām. Tā ir zīme, ka visi tilti Maskavas virzienā šeit vēl nav nojaukti. [...]

LVVA, 2574.f, 4.apr., 7468.l., 329. - 338.lp. Noraksts.

¹ Te domātas Anglijas, Francijas un Krievijas (PSRS) sarunas, kas notika 1939.gada pavasarī un vasarā.

² J. fon Ribentrops - Vācijas ārlietu ministrs.

³ Anglijas, Francijas un PSRS sarunās Maskava neatlaidīgi pieprasīja attiecināt uz Baltijas valstīm triju lielvalstu garantijas. Latvijas ārpolitiskās vadības attieksme pret šo prasību bija izteikti noraidoša, jo tā uzskatīja garantijas vienīgi par iegānu PSRS ieplānotajai Baltijas telpas sagrābšanai.

⁴ Baltijas valstu vadītājiem ļoti bīstams šķita tāds PSRS un Vācijas izlīgums, kas būtu vērsts pret status quo saglabāšanu Austrumeiropā. Tāpēc šo valstu diplomāti 1939.gada pavasarī izrādīja īpašu interesi par Berlīnes un Maskavas varbūtējo tuvināšanos.

Nr. 7

No Latvijas sūtņa K.Zariņa ziņojuma ārlietu ministram V.Munteram

*Pilnīgi slepeni
1939.g. 16.jūnijā*

Augsti godājamais ministra kungs,

[...] Collier'am turpretīm uzstādīju jautājumu, ka pēc ziņām vēstniekam¹ un Strang'am² Maskavā ir bijusi 2½ stundu saruna Kremlī ar Molotovu, un kāds ir šo sarunu rezultāts. Collier's man paskaidroja, ka šinīs sarunās vēstnieks un Strang's ir Molotovam darījuši pilnīgi skaidru V.M. valdības³ viedokli attiecībā uz paredzamo trejsavienību. Ticis arī uzsvērts Anglijas viedoklis attiecībā uz trim Baltijas valstīm (V.M. valdība paliek pie 26.maija ieskatiem)⁴. Molotovs nekā neesot uz to atbildējis, bet solījis apspriest šo stāvokli ar saviem kolēģiem. Collier's arī vēlreiz uzsvēra, ka viņi pilnīgi saprotot mūsu ieņemto stāvokli un neatstāšot mūs Krievijas noteikšanā. Viņam esot arī pilnīgi saprotams, ka krievi varētu šo "indirect menace"⁵ iztulkot katrā gadījumā sev par labu. Direktors vēl piebilda, ka šādu paskaidrojumu viņš esot vēl vakar devis Somijas sūtnim Gripenberg'am. [...]

Ar augstu cieņu
K.Zariņš
Sūtnis

LVVA, 2574.f., 4.apr., 7490.l., 57. - 60.lpp. Oriģināls.

¹ V.Sidss - Anglijas vēstnieks PSRS.

² V.Strengs - Anglijas Ārlietu ministrijas Centrālās Eiropas nodaļas vadītājs. Kopā ar V.Sīdsu viņš pārstāvēja Londonu trīs

lielvalstu tiešajās politiskajās sarunās Maskavā, kuras iesākās 1939.gada jūnija vidū un turpinājās līdz 2.augustam.

³ Viņa Majestātes valdība.

⁴ Angļu un franču priekšlikumi, kas tika Maskavai iesniegti 1939.gada 27.maijā, akceptēja trīs lielvalstu savstarpējās palīdzības pakta ideju tādā veidā, ka ikkatra līgumslēdzējuse apņemas sniegt savstarpēju palīdzību ne vien tieši agresijas gadījumā pret vienu no līguma partneriem, bet arī, ja līgumslēdzējuse nonākusi konfliktā ar kādu Eiropas lielvalsti, tās agresijai vērstoties pret garantētu vai neitrālu valsti. Tiesa, pēdējā variantā palīdzība bija paredzēta tādā gadījumā, ja neitrāla valsts (arī Latvija vai kāda cita Baltijas valsts!), kuru skar agresija, to lūgs.

⁵ Netieši draudi.

Nr. 8

No Latvijas sūtniecības Francijā pagaidu vadītāja K.Berenda ziņojuma ārlietu ministram V.Munteram

Konfidenciāli

Parīzē, 1939.g. 11.jūlijā

Augsti gadātais Ministra kungs,

[..] Arī par Baltijas valstīm ieskati pagājušo nedēļu bija mainījušies un, liekas, franču prese labāki izpratusi Baltijas valstu stāvokli. Vairāki laikraksti ievietoja ziņas, ka Padomju Krievija nebūt nevēlās nodrošināt savas robežas, bet gan panākt protektorātu pār Baltijas valstīm. Sākot parādīties Padomju Krievijas divkosība un tādēļ paceļoties jautājums, vai vispār nozīme Anglijas un Francijas sarunas turpināt¹, jo patiesībā lielu palīdzību no Padomju Krievijas nevarot gaidīt...

[..] Jūsu sarunu ar "Times" korespondentu² franču prese plaši atreferē. Visplašāk tā bija atreferēta "Figaro". "Le Temps" savā 9.jūnija ievadrakstā pasaka, ka tā lielā mērā palīdzējusi izprast Baltijas valstu ieņemto stāvokli un labākā izeja esot noslēgt vienīgi triju ieinteresēto lielvalstu neuzbrukšanas paktu. Tādā garā par angļu - franču - krievu sarunām tagad raksta arī citas franču avīzes.

Par vakardienas Čemberlena runu³ šejienes prese atsaucas ļoti atzinīgi un saka, ka tā ir noteikta un īstā vietā.

Atļaujos atzīmēt, ka attiecīgie avīžu izgriezumai par Jūsu sarunu ar "Times" korespondentu un par Baltijas valstīm sakarā ar sarunām Maskavā, nosūtīti Preses nodaļai.

Lūdzu Jūs, augsti godātais Ministra kungs, pieņemt arī pie šī gadījuma manas patiesas augstas cieņas apliecinājumus.

K.Berends

Sūtniecības pagaidu vadītājs

LVVA, 2574.f., 4.apr., 7444.l., 85. - 87.lp. Oriģināls.

¹ Trīs lielvalstu tiešās politiskas sarunas Maskavā.

² Intervijā angļu avīzes "The Times" korespondentam, kas notika 1939.gada 7.jūlijā, V.Munters analizēja Latvijas noraidošo attieksmi pret trīs lietvalstu (Anglijas, Francijas un PSRS) vienpusīgajām garantijām un atzīmēja, ka Latvijas vienīgais ceļš ir stingra neitralitāte un tāpēc tā pretosies jebkuram mēģinājumam uzspiest vienpusīgas garantijas.

³ Angļu premjers N.Čemberlens 1939.gada 10.jūlijā sniedza oficiālu paziņojumu par Maskavas politiskajām sarunām, kas atstāja nomierinošu iespaidu Baltijas valstīs. Viņš uzsvēra, ka angļu valdība gribētu respektēt Somijas, Igaunijas un Latvijas neitralitāti un neatkarību.

Nr. 9

No Latvijas sūtņa Anglijā K.Zariņa ziņojuma ārlietu ministram V.Munteram

Slepeni

1939.g. 12.jūlijā

Augsti godātais ministra kungs,

Angļiem kā redzams sarunu vešanā ar Maskavu sāk jau saplakt dūša. Viens no departamentu direktoriem man šodien izteicās, ka vienošanās ar Maskavu visādā ziņā būtu panākama, bet attiecībā uz Baltijas valstīm "*carte blanche*"¹ tomēr dot nevarot.

Vaicāju, kā krievi reaģē uz beidzamajiem angļu priekšlikumiem, proti, ka triju lielvalstu starpā noslēdzama tikai defensīva alianse pēc Krievijas un Francijas līguma parauga², par citām lietām tālāk nerunājot. Man atbildēja, ka ideālais atrisinājums tas nekādā ziņā nebūtu, bet Majestātes valdība būtu apmierināta noslēdzot vismaz to, tomēr arī uz šo priekšlikumu Kremļa valdnieki vēl neesot devuši nekādu noteiktu atbildi. [...]

Ar augstu cieņu

K.Zariņš

Sūtnis Londonā

LVVA, 2574.f., 4.apr., 7490.l., 119. - 121.lp. Oriģināls.

¹ Neierobežotas pilnvaras, rīcības brīvība.

² Runa ir par PSRS un Francijas savstarpējās palīdzības līgumu, kas tika noslēgts 1935.gada 2.maijā.

Nr. 10

No Latvijas sūtņa Anglijā K.Zariņa ziņojuma ārlietu ministram V.Munteram

Slepeni

1939.g. 14.jūlijā

Augsti godātais ministra kungs,

Par pašreizējo politisko stāvokli man bija divas interesantas sarunas, viena, jau iepriekš norunāta ar *Sir Lancelot Oliphant'u*¹ un otra nejauša ar *Parliamentary Undersecretary Butler'u*². [...]

No sarunas ar Butler'u guvu iespaidu, ka Majestātes valdība nekādā ziņā negrib piekāpties krievu prasībai par noteikšanu Baltijas valstu drošības definēšanā. Drusku vēlāk, runājot par to pašu tematu, *Sir Lancelot's* vēl noteiktāk uzsvēra, Majestātes valdības viedokli, ka Krievijai vienai nevar atstāt lemšanu par savas Ziemeļrietumu robežas drošību. Arī viņš atkārtoti izteica prieku par mūsu stāvokļa noteikto un pareizo apgaismojumu³, tas viņiem esot liels atbalsts instrukciju došanai Maskavas sarunām. Viņš Lord'am Halifax'am⁴ vienmēr atreferējot visu, ko mēs ar viņu pārrunājuši un tāpat darīšot arī šodien. [...]

Atreferēju *Sir Lancelot'am* arī Zotova⁵ frāzi "Ņe komu ņe navjazivajiem i ņekovo ņe prosim"⁶. Uz to viņš man atbildēja, ka tiešām šāda tendence Kremlī spīdot cauri, šīs taktikas dēļ arī sarunas tik lēni virzoties uz priekšu. Viņš man arī sīkāk raksturoja Molotova personu, bet tas viss jau mums ir zināms. Tomēr kā angļiem tā frančiem esot tāds iespaids, ka krievi sarunas nesabotē, un ka griba kaut ko panākt viņiem ir. Uz to es piebildu: "un šo krievu labo gribu vērā ņemot, Jūs arī laikam izrādiat piekāpību". Man atbildēja, "kur tas iespējams jā, bet attiecībā uz krievu prasībām par Baltijas valstīm nē, ja mēs būtu gribējuši mēs būtu piekāpušies jau sen, bet šeit," turpināja mans sarunas biedrs, "mēs uzduramies uz Jūsu deklarāciju, ko mēs vienmēr esam uzskatījuši par lietišķu un gribam to respektēt".

Sarunās pieskāros arī angļu 26.maija priekšlikumam⁷, teicu, ka tas arī mums bija pieņemams, ja visas trīs

lielvalstis par to būtu vienojušās, Baltijas valstis nekādus iebildumus neceltu. Varētu iedomāties, ka eventuāli arī Vācija dotu tādu pašu garantiju un tad mūsu neitralitāte būtu tāpat nodrošināta kā Beļģijas. Tāds stāvoklis arī mūsu sabiedriskai domai būtu pieņemams. Mūsu viedoklis nav vis ietiepības diktēts, mēs nekad neesam centušies neko pārspilēt, tāpat savos paskaidrojumos mēs tikai gribam skaidri pateikt kāds mūsu noskaņojums, ka mēs ar visiem iespējamiem līdzekļiem aizstāvēsim savas zemes neatkarību un ka ienaidnieks Nr.1 mums būs tas, kas pirmais pārkāps mūsu robežu. Līdzīgā garā izteicos arī Butler'am. [...]

Ar augstu cieņu

K.Zariņš
Sūtis Londonā

LVVA, 2574.f., 4.apr., 7490.l., 120. - 124.lp. Oriģināls.

¹ L.Olifants - Anglijas ārlietu ministra vietnieks.

² R.Batlers - Anglijas ārlietu ministra vietnieks.

³ Runa ir par Latvijas ārlietu ministra V.Muntera interviju angļu avīzei "The Times" (1939.gada 7.jūlijs), kurā viņš izklāstīja Latvijas attieksmi pret vienpusīgajām trīs lielvalstu (Anglijas, Francijas, PSRS) garantijām.

⁴ Anglijas ārlietu ministrs.

⁵ I.Zotovs - PSRS pilnvarotais lietvedis Latvijā.

⁶ "Nevienam neuzspiežam un nevienam nelūdzam".

⁷ Skat. 7.dok.

Nr. 11

**Latvijas sūtņa Vācijā E.Krieviņa ziņojums
Ārlietu ministrijas Politiskā departamenta
direktoram A.Stegmanim**

*Konfidenciāli
Berlīnē, 1939.g. 20.jūlijā*

Augsti godātais direktora kungs,

Papildus savai vakardienas telegrāmai, ar kuru es Jums atbildēju uz pieprasījumu par Wohlthatu¹, atļaujos atgādināt, ka par vācu - krievu tuvināšanās mēģinājumiem esmu jau ziņojis ļoti sen. Par šiem mēģinājumiem - kā es savā laikā izteicos - runā visās Berlīnes kafējnicās, ienāk ziņas gan no Vīnes, gan no Reinzemes, gan no Austrumprūsijas. Jau pirms trijiem mēnešiem es kādā ziņojumā

atreferēju sarunu ar profesoru Dr.Bömer'u no Propagandas ministrijas par šo pašu tematu. Bet taisni tas apstāklis, ka šīs valodas par visādām sarunām ir par daudz intensīvas, pamudina izturēties pret tām ar zināmu rezervi un neticēt tām simtsprocentīgi, jo viegli nojaužams, no kurienes tās nāk un kādam nolūkam tās lansētas. Kas viss no vāciešiem beidzamos mēnešos nav jau "izbijis" Maskavā! Pirmais bija "pazīstamais Hitler'a uzticības vīrs un tuvs līdzdarbinieks barons von Schnurrer's", aiz kura vienkārši slēpās legācijas padomnieks Schnurre² no *Auswärtiges Amt'a*³! Tad nāca ģenerāli Fritzsch's un Sirovy's, viņiem sekoja v.Papen's⁴ un tagad uz Maskavu esot devies - Wohlthat's! Par pēdējo varu teikt tikdaudz, ka viņš pašlaik uzturās Londonā, kur piedalās kongresā, kas nodarbojas ar valzivju zvejas jautājumiem. Valzīvis ir Wohlthat'a senā specialitāte. Berlīnē viņš atgriezīsies rīt - parīt.

Pamatojoties uz sarunām ar kolēģam un dažiem vācu kungiem, varu pagaidām par krievu - vācu tuvināšanās mēģinājumiem autentiski teikt tikai sekojošo, atstājot neminētas visdažādākās šeit cirkulējošās baumas: abas puses būtu ļoti apmierinātas, ja saimnieciskā laukā būtu panākama ciešāku sakaru atjaunošana un tirdzniecisko darījumu pacelšana uz kaut cik augstāka līmeņa. Sarunas tiekot vestas - un ne bez panākumiem - parastā diplomātiskā ceļā, vācu interesentu grupām piedaloties, pie kam runāts tiekot arī par preču kredītu; vai tieši presē minētā apmērā, tas nav zināms. Šī informācija nāk tiklab no šejienes krievu vēstniecības, kā arī no vācu saimnieciskām aprindām. No šejienes franču vēstniecības puses man nācies dzirdēt, ka Parīze nebūt nebrīnītos, ja krievi dienu pēc triplealianses līguma⁵ parakstīšanas parakstītu arī kādu līgumu ar vāciem [...]

Arī tīri politiskā laukā notikusi *Fühlungsnahme*⁶ starp Berlīni un Maskavu. Sarunas turpinoties vēl pašlaik. Tās vedot speciāli šim nolūkam izraudzītas personas. Franči un angļi par šīm sarunām esot informēti. Pie kā viņas novedis, par to pārāgrī spriest.

Krievu izturēšanos šeit izskaidro vienkārši ar to, ka viņi neuzticas nevienam, tikpat maz frančiem un angļiem, kā vāciem.

Visu augšējo biju jau uzrakstījis, kad piezvanīju ministriāldirektoram Wiehl'am⁷, lai pārbaudītu manu informāciju. Wiehl's mani tūlīt lūdza pie sevis. No viņa

dzirdētais tikai sikumos papildina augšā teikto. Sarunas par preču apmaiņas paplašināšanu tiekot vestas jau mēnešiem ilgi, pie kam, kā jau teicu, diplomātiskā ceļā. Maskavā Schulenburg's⁸ un Hilger's⁹ apspriežoties ar krieviem, šeit Berlīnē viņš un Schnurre ar lietvedi Astahovu¹⁰ un tirdzniecības pārstāvi Davidovu. Tirdznieciskie apgrozījumi pag. gadā esot sasnieguši savu *Tiefstand*¹¹ (apm. 60 milj. marku uz vienu pusi un tikpat daudz uz otru) un tagad abas puses meklējot ceļus un līdzekļus, kādā veidā tos pacelt. Ja tas neizdošoties normālā preču apmaiņas ceļā, tad vāci principā esot ar mieru ķerties atkal pie preču kreditu piešķiršanas. Esot runāts arī par skaitļiem, bet presē pievestās summas esot tikai minējums, ne vairāk. Speciālas delegācijas sūtīšana līdz šim neesot konkrēti apsvērtā. Vienīgais sensacionālais pie visas šīs lietas esot tas, ka saimnieciskās sarunas turpinoties un saimniecisko attiecību izveidošanas vēlamība atzīta no abām pusēm, nelūkojoties uz visiem antikominterna paktiem¹² no vienas un krievu sarunām ar angļiem un frančiem¹³ no otras puses.

Sakarā ar vācu - krievu sarunām Wiehl's šinīs dienās gaidot iebraucam no Maskavas Schulenburg'u.

Lūdzu Jūs, augsti godātais direktora kungs, arī pie šī gadījuma pieņemt manas patiesi dziļas cieņas apliecinājumus.

E.Krieviņš

LVVA, 2574.f., 4.apr., 7468.l., 167. - 170.lp. Oriģināls.

¹ H.Voltāts - Vācijas saimnieciskās attīstības vadības īpašu uzdevumu sūtnis.

² K.Šnurre - Vācijas Ārlietu ministrijas eksperts Austrumeiropas saimniecības jautājumos.

³ Vācijas Ārlietu ministrija.

⁴ F. fon Pāpens - vācu politiķis un diplomāts, Vācijas kanclers (1932.gada 1.jūnijs - 2.decembris), vicekanclers Ā.Hitlera valdībā no 1933.gada 30.janvāra līdz 1934.gada jūnijam, pēc tam vācu sūtnis Austrijā, Turcijā.

⁵ Trīspusēgs savienības līgums.

⁶ Kontakta nodibināšana.

⁷ E.Vīls - Vācijas Ārlietu ministrijas ekonomiski politiskās nodaļas vadītājs.

⁸ V. fon der Šulenburgs - Vācijas sūtnis PSRS.

⁹ G.Hilgers - vācu sūtniecības Maskavā padomnieks.

¹⁰ G.Astahovs - PSRS pagaidu pilnvarotais pārstāvis Vācijā.

¹¹ Zemāko līmeni.

¹² 1936.gada 25.novembrī Vācija un Japāna noslēdza vienošanos, kas paredzēja kopīgu aizsardzību pret Kominternes graujošo darbību. Pēc gada Antikominternes paktam pievienojās arī Itālija. Ar šo paktu tomēr netika radīts patieši efektīvs pretpadomju politikas instruments.

¹³ PSRS sarunas ar Angliju un Franciju iesāka 1939.gada pavasarī.

Nr. 12

No Latvijas sūtņa Anglijā K.Zariņa ziņojuma ārlietu ministra vietas pagaidu izpildītājam A.Bērziņam

Slepeni

1939.g. 24.jūlijā

Augsti godātais ministra kungs,

Kremļa sarunas¹ vēl nav devušas nekādus panākumus. Pilnīgi dabīgi, ka ap tām savijušās visādas kombinācijas minējumi un baumas.

Faktiskais stāvoklis Londonā šodien ir tāds. Majestātes valdība stingri pieturas pie premjera 10.jūlija "state-ment'a"², ka tā grib respektēt Somijas, Igaunijas un Latvijas neitralitāti un neatkarību. Pats premjers pēc mūsu novērojumiem visumā necenšas šo līgumu forsēt, drusku karstasinīgāks šai lietā ir Lord's Halifax's³, tomēr attiecībā uz Baltijas valstim nekādas jaunas formulas netiek meklētas nedz arī izstrādātas, bet kā jau tas sarunās vienmēr mēdz būt, ja pretējā puse nāktu ar ierosinājumiem Londona un Parīze tos apspriestu. [...]

Kā jau Jums to esmu ziņojis, tad *Foreign Office*⁴ esmu vairākkārt deklarējis, ka mēs savu zemi aizstāvēsim un ka ienaidnieks Nr.1 mums būs tas, kas pirmais mums uzbruks. Apmēram tādā pašā garā ir izteicies somu kolēģis Grippenberg's, jāpieņem, ka arī Schmidt's⁵ būs darījis to pašu.

No visa tā *Foreign Office* taisa secinājumu, ka, ja Anglija piekristu krievu formulai⁶, tad tas mūs spiestu uz tuvāku draudzību ar Vāciju, šādu stāvokli nevēlās ne Anglija, ne Francija un, zināms, arī pašai Krievijai tas sevišķi nepatiktu. [...]

Ar augstu cieņu

K.Zariņš

Sūtnis Londonā

¹ Runa ir par Anglijas, Francijas un PSRS tiešajām politiskajām sarunām Maskavā.

² 1939.gada 10.jūlijā angļu premjers N.Čemberlens sniedza oficiālu paziņojumu par Maskavas sarunām.

³ Anglijas ārlietu ministrs.

⁴ Anglijas Ārlietu ministrija.

⁵ A.Šmidts - Igaunijas sūtnis Anglijā.

⁶ Te ir domāta t.s. "netiešās agresijas" formula, kuru krievi izvirzīja trīs lielvalstu sarunās 1939.gada 9.jūlijā. Šī formula bija mākslīga un grūti savienojama ar realitāti. Ja tā tiktu pieņemta, tad lielvalstis, un visupirms PSRS gūtu iespēju iekļauties garantējamo valstu (arī Baltijas valstu!) iekšējās lietās, par ieganstu izmantojot pārmaiņas, piemēram, to valdību sastāvos.

Nr. 13

No Latvijas sūtņa Anglijā K.Zariņa ziņojuma ārlietu ministra vietas pagaidu izpildītājam A.Bērziņam

Slepeni

1939.g. 2.augustā

Augsti godātais ministra kungs,

Jūlija mēnesis noslēdzās ar ārpolitiskām debatēm *House of Commons*¹. Runu saturs, jau Jums visumā būs zināms no preses, tamdēļ šikāk pie tā nekavēšos, šeit gribēju tikai piebilst, ka *Labour* deputāts Dalton's² nāca klajā ar diezgan asiem un varbūt pat netaktiskiem pārmetumiem Igaunijai un Latvijai. Abās šais valstīs beidzamā laikā esot novēroti nepatīkami simptomi. Baltijas baroni te sākot atkal sapņot rožainus sapņus. Mūsu presē parādoties pārmetumi Rietumu demokrātijām un tādēļ neesot nekāds brīnums, ka Molotovs esot pievērsis vērīgu aci Igaunijai un Latvijai. Somijā esot īsta demokrātija ar sociālistu ministriem kabinetā un par to viņam neesot šaubu.

Pārējie runātāji, pat no opozīcijas,

[..] runāja citādu valodu un uzsvēra, ka Baltijas valstu integritāte un neitralitāte respektējama, par ko arī viņam premjers Chamberlain's izteica atzinību.

Kas attiecas uz deputātu Dalton'u, tad viņam jau arī premjers pareizi atbildēja: "*He is interested in Russia and he is interested in no other country*"³. Visas viņa domas un runas iziet tikai no šī viena, proti Krievijas viedokļa.

Pēc debatēm pie manis pienāca daži deputāti un arī pēri, kas noklausījās savā galerijā, un izteica prieku par

to, ka mūsu neitralitāte un neatkarība netikšot upurēta Krievijas līguma labā⁴. [...]

Beidzamajās pāris dienās vadošā angļu presē pārdrukāta **Somijas premjera Cajander'a**⁵ runa, kur viņš izsaka paļāvību uz Anglijas solījumiem Maskavas sarunu lietā. Mūsu ārlietu ministra Muntera kunga nesen "*Times'am*" dotā intervija⁶ šeit atstājusi ļoti labu iespaidu, bet man šķiet nebūtu slikti, ja ministra kungs atrastu izdevību vēlreiz ņemt vārdu un izteikties apmēram tādā pašā garā kā Cajander's.

Šodien man *Foreign Office'ē*⁷ bija saruna ar Kirkpatrick'u⁸.

[...] Iejautājos, kā viņš skatās uz Dalton'a izteicieniem parlamentā par Igauniju un Latviju. Mans sarunas biedrs atbildēja, ka Dalton's jau esot pazīstams, tas esot krieviskāks nekā paši krievi. Ja debatēs būtu uzstājies kāds cits, neviens nebūtu to teicis. Kā valdībai, tā arī plašām opozīcijas aprindām ne prātā nenākot sadalīt Krievijas robežvalstis divās kategorijās. Kā visas trīs Baltijas valstis, tā arī Polija, Rumānija, Grieķija un Turcija Anglijas definīcijā par agresiju esot visas vienādas. Arī *Labour'u* oficiālās aprindas esot tanīs pašos ieskatos, tikai viens otrs, dažreiz lai izpatiktu krieviem, runājot citādi. [...]

Ar augstu cieņu

K.Zariņš

Sūtnis Londonā

LVVA, 2574.f., 4.apr., 7490.l., 139. - 143.lp. Oriģināls.

¹ Apakšnams.

² Leiboristu deputāts.

³ "Viņš ir ieinteresēts Krievijā un viņam nav intereses par pārējām zemēm".

⁴ Debatēs angļu parlamentā (1939.gada 31.jūlijs) atsevišķi runātāji, piemēram, ārlietu ministra vietnieks R.Batlers, pārmeta PSRS centienus ierobežot Baltijas valstu neatkarību.

⁵ A.Kajanders.

⁶ Skat. 8.dok.

⁷ Anglijas Ārlietu ministrija.

⁸ Kirpatriks - Anglijas Ārlietu ministrijas. Centrālā departamenta vadošs darbinieks.

Nr. 14

No Latvijas sūtņa Vācijā E.Krieviņa ziņojuma ārlietu ministram V.Munteram

Konfidenciāli

Berlinē, 1939.g. 9.augustā

Augsti godātais ministra kungs,

[...] [Vācu] Sabiedrībā un tautā valda pārliecība, [...] ka tuvojas brīdis, kad Vācija izrēķināsies ar Poliju, pie kam vienmēr vēl ļoti bieži dzird izteicam domas, ka Polija būs vienīgais Vācijas pretinieks. Pat vācu militārās aprindās esmu dzirdējis apšaubam Anglijas *Einsatzbereitschaft* par Poliju¹. Vēl mazāk šeit pielaiž domu par karu ar Krieviju. Ideoloģijas dēļ vien vāci ar krieviem nekarošot. Krievi nepielaidīšot 1914.gada notikumu atkārtosanos², kad sīvākās cīņas norisinājušās austrumos uz Krievijas teritorijas. Krievi tagad vairs nevēlēšoties spēlēt "provokatora" lomu, saistot pret sevi galvenos vācu spēkus. Tamdēļ viņi nogaidīšot un parādišoties uz skatuves tikai beidzamā momentā.

Blakus visam tikko teiktam ar līdzšinējo neatlaidību turpina cirkulēt valodas par vācu - krievu tuvināšanos. Tās nāk pat no Hess'am³ tuvu stāvošām aprindām un zin stāstīt par Hitler'a plāniem izlīgt ar Maskavu uz Polijas un Baltijas valstu rēķina, restitūējot Krieviju 1914.gada robežās. [...]

Šīs baumas par saprašanos ar Krieviju iet vēl tālāk: 29.jūlijā uz Berlīni bijis atbraucis no savas "atpūtas vietas - Krimas" Papen's ar tādiem krievu kungiem, kurus viņš neuzkritošā veidā nevarējis savest ar Hitler'u Berchtesgaden'ā⁴. Tamdēļ arī Hitler's un Ribbentrop's tanī dienā pēkšņi ieradušies Berlīnē uz šo svarīgo satikšanos.

Kad par vācu - krievu lietām ieminējos Weizsäcker'am⁵, kuru apmeklēju pagājušo piektdien, viņš kategoriski noliedza jebkādas politiskas sarunas. Viņš neizprotot, no kurienes varot rasties cirkulējošās baumas. Pirms dažām dienām pie viņa viesojušies viņa dēli, kas bijuši iebraukuši Berlīnē no dažādiem Vācijas apgabaliem. Abi, kā vienā balsī, apgalvojuši: "*Nun, Ihr habt doch schon einen Vertrag mit Russland in der Tasche!*"⁶ [...]

Tālāk v.Weizsäcker's man pateica, ka ar poļiem nekādas sarunas netiekot vestas. Vāci izvairoties no visa, kas varētu paasināt vācu - poļu attiecības, un tomēr stāvoklis ne vien Dancigā⁷, bet arī Polijā sakarā ar vācu

minoritātes vajāšanām, neesot vairs ciešams. Situāciju viņš uzskatot par ļoti nopietnu. [...]

E.Krieviņš

LVVA, 2574.f., 4.apr., 7468.l., 121. - 123.lp. Oriģināls.

¹ Šajā gadījumā - Anglijas gatavība iesaistīties karā, aizstāvēt Poliju. 1939.gada 31.martā britu premjers N.Čemberlens oficiāli paziņoja, ka angļi ir gatavi agresijas gadījumā sniegt poļiem palīdzību. Vienpusīgas garantijas drīz ieguva abpusēju raksturu, kas tika fiksēts 6.aprīlī publicētajā angļu un poļu komunikē (sakarā ar Polijas ārlietu ministra J.Beka vizīti Londonā).

² Runa ir par Pirmā pasaules kara sākumu.

³ R.Hess - fīrera Ā.Hitlera vietnieks nacistu partijas lietās.

⁴ Berhtesgādenē atradās Ā.Hitlera rezidence.

⁵ E. fon Veiczekers - Vācijas Ārlietu ministrijas valsts sekretārs.

⁶ "Tagad jums taču jau līgums ar Krieviju ir kabatā".

⁷ Pēc Pirmā pasaules kara Danciga ieguva "brīvpiļsētas"statusu, kas ļāva tai saglabāt vācu piļsētas raksturu.

Nr. 15

No Francijas vēstnieka PSRS P.Nadžiāra ziņojuma Francijas Ārlietu ministrijai

1939.gada 21.augustā

Ņemot vērā britu, franču un krievu sarunu grūtības, es nebūtu pārsteigts, ja likme Vācijas un Itālijas spēlē tagad būtu Maskavai izteiktais priekšlikums par teritoriālām izmaiņām. Šo izmaiņu būtība ietvertu sevī ne tikai saistības atteikties no bēdīgi slavenajām iekarojumu programmām, par kurām Hitlera kungs deva mājienus vēl savas tikšanās laikā ar Burkharta kungu¹. Tās sniegtos līdz pat Polijas un Rumānijas sadalei un noteiktu Baltijas valstu daļu nodošanai padomju kontrolē. [...]

Būtu vieglprātīgi apriori atmet šāda manevra iespēju, atsaucoties uz it kā nepārvaramām fundamentālām ideoloģiju atšķirībām. Šodien Hitlera un Musolini pozīcijas ir tik avantūristiskas, viņi tik ļoti riskē vispārīgajā konfliktā, kurā piedalītos Krievija, ka varam būt droši, ka viņi nešauboties izmantotu jebkuru līdzekli, kas, viņuprāt, varētu nodrošināt panākumus pašreizējā spēlē, kuras simbols ir Danciga, cerot līdz ar to, ka, pieliekot visus spēkus, spēs atbilstoši saviem draudiem noslēgt rēķinus ar Rietumu demokrātijām.

Kas attiecas un PSRS, tad var bailoties, ka norādītajā garā izteiktais vācu un itāliešu piedāvājums glaimo varenības izjūtai šo vārdu senākajā nozīmē, kura nenoliedzami pieaug ar katru dienu, solot atjaunot Krieviju pozīcijās, par kurām tā ir pateicību parādā Pētera Lielā un Katrīnas II ģēnijam, un nomazgāt tādējādi Brest-Ļitovskas² kauna traipu, kam mūsdienu Polijai ir jāpateicas par savu izcelšanos. Hitlera kungs rīkotos nacionālās idejas garā, kuras atdzimšana Padomju zemē izpaužas tik satriecošā veidā. Tādējādi viņš droši vien uzkurina sapņus tiem, kas šeit valda, būdami pārliecināti, ka var darboties tikpat veiksmīgi kā Pēteris Lielais, ja ne vēl labāk.

Šajos apstākļos juridiskā atjautība, ko mēs centīgi demonstrējam triju mēnešu laikā mūsu sarunās ar Padomēm, šķiet augstākā mērā akadēmiskā, jo mēs esam pārmēru gausi un svārstīgi, risinot pamatproblēmu, bez kuras atrisināšanas mūsu līguma projektam nav satura ..."

Документы внешней политики, 1939 год, т. 22, Кн. 2, с.583 - 584.
Tulkots no krievu val.

¹ Iespējams, domāta Ā.Hitlera tikšanās ar Tautu Savienības komisāru Dancigā K.Burkhartu Hitlera Bavārijas rezidencē 1939.gada 11.augustā.

² 1918.gada 3.marta Brestļitovskas miera līgums starp Padomju Krieviju un Vāciju, kura rezultātā Krievija bija spiesta atteikties no "augstākas varas" par teritorijām, uz rietumiem no t.s. Hofmaņa līnijas (līguma 3.p.), t.sk. - no Polijas.

Nr. 16

No Latvijas sūtņa Polijā L.Ēķa ziņojuma ārlietu ministram V.Munteram

Konfidenciāli

Varšavā, 1939.g. 23.augustā

Augsti godātais ministra kungs,

Pēc aizpagājušās naksts "bumbas", - vācu - krievu paziņojuma par neuzbrukšanas līguma slēgšanu, iespaidi Varšavā vēl stiprā mērā neskaidri un haotiski. Pēdējās 24 stundās esmu divreiz runājis ārlietu ministrijā, esmu saticies un iespaidus apmainījis ar Lielbritānijas, Padomju Krievijas, Grieķijas, Lietuvas, Somijas un Bulgārijas sūtņiem. Bez tam esmu runājis ar vairākiem preses ļaudīm

un privātiem poļiem. Ja es visu to mēģinātu atstāstīt, kas ar visām šīm personām sarunāts, stāsts iznāktu ļoti raibs. Mēģināšu daudz maz sakārtot šo materiālu un tad aina būtu apmēram sekojoša:

1. **Polija.** Vācu - krievu politiskā vienošanās arī šeit bija pārsteigums, lai gan oficiāli tiek apgalvots pretējais. Uz Polijas izšķirošo iestāžu rīcību un stāju vācu - krievu "bumba" paliekošu iespaidu neatstās. Graujošs efekts bija pirmajās 12 stundās, un nervozitāte vakar un naktī no 21. uz 22. augustu bija ļoti liela. Angļu un franču vēstnieki apmeklējuši Beku¹ pat nakts vidū. Šodien gara stāvoklis mierīgāks un oficiālajam apgalvojumam ir pietiekošs pamats, ka šie jaunie notikumi neko negroza Polijas diplomātiskā un militārā stāvoklī. Polija nav rēķinājusies ar Krievijas aktīvu atbalstu un ar to nerēķinās arī vislaunākā gadījumā, ja tuvākās dienās saspīlējums nonāktu līdz atklātam konfliktam vai karam ar Vāciju. Poļi domā, ka, neskatoties uz visu, krievu neitralitāte paliek nodrošināta. [...]

4. **Baltijas valstu stāvoklis un loma pēc lielākās daļas** manu pēdējo 24 stundu sarunu biedru ieskatiem nav pasliktinājusies. Poļi no savas puses gan pastrīpo, lai mēs paturam ausis un acis vaļā, jo ziņai, kas vakardien izgāja turpat vai visā poļu presē par vācu priekšlikumiem Maskavā - sadalīt Baltijas valstis pa Daugavas līniju, resp. pēc Brest - Litovskas miera parauga, esot stipri nopietni pamats (*Tas - poļu izgudrojums*²). Vācieši ar šādu priekšlikumu, lai krustotu angļu - krievu sarunas, kur atduršanās punkts bijis taisni Baltijas valstis, pie krieviem esot katrā ziņā griezušies. Krieviem par godu jāsakot, ka tie šos priekšlikumus noraidījuši. Poļi šo ziņu ļāvuši laist presē ar aprēķinu, lai diskreditētu vācu dalīšanas plānus, kādi tie pastāvēt Ribbentrop'a un Himmler'a iedomās. Jāskatoties faktiem acīs un vācu plāni jāparedz uz priekšu, jo, tos diskreditējot, tiek atņemta iespēja tos faktiski realizēt. Uz šo informāciju es piezīmēju, ka lāga šai versijai nevaru ticēt, bet, ja ticētu, tad loģiskais secinājums būtu arī Polijas sadalīšana. Uz to sekoja ļoti augstā direktora³ savā ziņā jaunatklājums: "Ko es brīnoties par šādu vācu projektu, kad tie paši vācieši poļiem trīs reizes esot nākuši ar priekšlikumu papēmt koridora vietā Lietuvu, Liepāju un Rīgu." (*pie konjaka glāzes*?⁴) Šeit es piezīmēju, ka būtu

bijis smukāk, ka man direktora kungs būtu pateicis šo ziņu tad, kad tai bija aktuāla nozīme.

Padomju Krievijas vēstnieks⁵ Baltijas valstu dalīšanas plānus nosauca par galīgu absurdu un lielāko muļķību, kādu viņš jebkad lasījis poļu avīzēs. Poļi laikam esot zaudējuši galvu, saņemot ziņu par vācu - krievu neuzbrukšanas pakta projektu. Un tā kā naktī kautkas bijis jādrukā, tad mēģinājuši visas nelaimes novelt no slimās galvas uz veselo.

Lai nu kā arī nebūtu ar šīm versijām, man šķiet, ka vienā ziņā poļiem taisnība, ka acis un ausis pašreiz jātur tik plati vaļā, cik vien tas mūsu spēkos ir iespējams. Man liekas arī, ka nav izslēgta zināma tālāka "andeļi" par mūsu ādu angļu - krievu starpā, vadoties no gribas, pēc iespējas ātrāk sagraut to efektu, ko guvuši vācieši ar savu "blefu" ar krieviem. Anglijas vēstnieks⁶ gan bija drusku skeptisks par to, vai angļi turēšot savienojamu ar savu prestižu turpināt sarunas tik nenopietnos apstākļos un ar tik nenopietniem partneriem, kādi izrādoties krievi un vācieši. [...]

Ar augstu cieņu

L.Ēķis

Sūtnis Polijā

LVVA, 2574.f., 3.apr., 3238.l., 93., 97. - 98.lp. Oriģināls.

¹ J.Beks - Polijas ārlietu ministrs.

² V.Muntera piezīme uz ziņojuma malas.

³ Domāts T.Kobiļanskis, Polijas Ārlietu ministrijas Austrumu departamenta direktors.

⁴ V.Muntera piezīme.

⁵ N.Šaronovs, PSRS pilnvarotais pārstāvis Polijā.

⁶ H.Kennards, Lielbritānijas vēstnieks Polijā.

Nr. 17

Vācijas un PSRS 1939.gada 23.augusta neuzbrukšanas līguma slepenais papildu protokols

1939.gada 23.augustā

Slepenais papildu protokols¹

Sakarā ar Vācijas un Padomju Sociālistisko Republiku Savienības neuzbrukšanas pakta parakstīšanu abu valstu pilnvarotie pārstāvji, kas parakstījuši šo paktu, sevišķi konfidenciāli apsprieda jautājumu par abu pušu interešu

sfēru norobežošanu Austrumeiropā. Šīs apspriešanas rezultāts ir šāds:

1. Teritoriāli politiskas pārkārtošanas gadījumā pie Baltijas valstīm (Somijas, Igaunijas, Latvijas un Lietuvas) piederīgos apvidos Lietuvas ziemeļu robeža ir vienlaikus Vācijas un PSRS interešu sfēru robeža. Lietuvas intereses attiecībā uz Viļņas apgabalu tiek abpusēji atzītas.

2. Teritoriāli politiskas pārkārtošanas gadījumā Polijas valstij piederīgos apvidos Vācijas un PSRS interešu sfēras aptuveni norobežo upju līnija: Nareva, Visla un Sana².

Jautājumu, vai abu pušu interesēm atbilst neatkarīgas Polijas valsts saglabāšana un kādām jābūt tās robežām, galīgi varēs noskaidrot tikai tālākās politiskās attīstības gaitā.

Jebkurā gadījumā abas valdības šo jautājumu risinās draudzīgas saprašanas garā.

3. Eiropas dienvidaustumos padomju puse uzsver PSRS intereses Besarābijā. Vācu puse apliecina savu pilnīgu politisko neieinteresētību šajā rajonā.

4. Abas puses šo protokolu turēs stingrā slepenībā³.

Maskava, 1939.gada 23.augusts.

Vācijas valdības vārdā
J. fon Ribentrops

PSRS valdības pilnvarojumā
V.Molotovs

Akten zur deutschen auswärtigen Politik 1918 - 1945. - Serie D. - Bd.III. - Baden - Baden, 1956, S.206 - 207. Kopija. Tulkots no vācu valodas.

¹ Krievija (PSRS) vairāk nekā piecdesmit gadus mēģināja noliegt šī protokola esamību. Bezprecedenta gadījums!

² 1939.gada 28.augustā PSRS ārlietu tautas komisārs V.Molotovs un Vācijas sūtnis Maskavā V. fon der Šulenburgs parakstīja "papildu vienošanos", kas precizēja šīs rindkopas beigu daļu. Pēc precizējuma tā skanēja šādi: "... norobežo upju līnija: Pīsa, Nareva, Visla un Sana".

³ Vācijas un PSRS neuzbrukšanas līguma orientācija uz kara izraisīšanu visspilgtāk atklājas tieši slepenajā protokolā, kura mērķis bija "teritoriāli politiska pārkārtošana..."

Nr. 18

Latvijas sūtņa Polijā L.Ēķa ziņojums ārlietu ministram V.Munteram

Slepeni

Varšavā, 1939.g. 24.augustā

Augsti godātais ministra kungs,

Papildinot manu vakardienas politisko ziņojumu¹ [...] pagodinot ziņot, ka man vairākkārt nācies dzirdēt, ka vācieši vēl tai laikā, kad tiem bija draudzīgas attiecības ar Poliju, piedāvājuši poļiem kompensēties Dancigas un koridora vietā ar Lietuvu, Liepāju un Rīgu.

Vakardien politiskas sarunas laikā man to apstiprināja direktors Kobylanskis² un š.g. maija mēnesī Polijas sūtnis Budapeštā Orłowski.

Kobylanskis vēl teica, ka šādi vācu pusoficiozi, pusprivāti priekšlikumi Polijai no vācu puses taisīti 3 reizes. Šāda ideja par poļu kompensēšanu uz Baltijas valstu rēķina esot sevišķi aktīva Himmler'a³ un Ribbentrop'a smadzenēs.

Tāpat esot ļoti nopietns pamats neseniem vācu priekšlikumiem pie krieviem, sadalīt Baltijas valstis starp Vāciju un Krieviju pa Daugavas līniju.

Ar augstu cieņu

L.Ēķis

Sūtnis Polijā

LVVA, 2574.f., 3.apr., 3260.l., 3.lp. Oriģināls.

¹ Skat. 15.dok.

² Polijas Ārlietu ministrijas Austrumu departamenta direktors.

³ H.Himlers - SS reihsfīrers.

Nr. 19

No Latvijas sūtņa Francijā O.Grosvalda ziņojuma ārlietu ministram V.Munteram

Konfidenciāli

1939.gada 25.augusts

Augsti godātais ministra kungs,

[...] 3. Vispārīgs Vācijas - Krievijas līguma¹ novērtējums.

Vācijas - Krievijas sarunas² vestas vislielākā slepenībā, tā ka par tām Francijā nevienam nav bijis ne mazākās

jausmas. Bija gan vispārīgi pareģojumi un hipotēzes, ka krievi "varbūt" aiz franču muguras ar vāciem taisa kādas mahinācijas; bet nekā precīza nekad nebija. Es gan te gribētu atzīmēt, ka es vairākas reizes sarunās ar ģenerālsekratāru Lēger³ un citiem esmu brīdinājis no krievu divkosības. Viņu cīniskā, no kura katra morāliskā pamata brīvā taktika tagad nu arī frančiem parādās istā gaismā un atver visiem acis.

Līgums acīmredzot Vācijai bija vajadzīgāks nekā Krievijai un tā to gribējusi izlietot kā spēcīgu taktisku ieroci. Saka, ka Hitlers galvenā kārtā gribējis iegūt kādu jaunu uzvaras un prestiža elementu, ar ko lepoties priekšā stāvošā Nirnbergas kongresā⁴. Nekontrolējamās baumas arī zin vēstīt, ka Berlīne esot sākusi šaubīties par Itālijas - sabiedrotās absolūto uzticību⁵ un ka tai vietā bija jāmeklē "*dégagement*"⁶ uz austrumu pusi. To esot prasījušas sevišķi militārās aprindas. Lai nu kā arī nebūtu, bet jāpierod pie tā lielā vēsturiskā notikuma, kurš mums vienmēr izlikās kā sliktākā varbūtība un kurš nu tagad realizējies, turpinot Bismarck'a⁷ politiku - t.i. Vācijas un Krievijas saprašanās un sadarbība uz citu valstu rēķina. Lai to panāktu, abām pusēm bijis jāupurē diezgan daudz. Hitlers palicis neuzticīgs visai savai ideoloģijai un viņam varbūt nebūs tik viegli, aizstāvēt to savas partijas priekšā, vismaz vienas daļas priekšā. Jāatsakās būs arī no antikominterna pakta. Staļins realizējis personīgu vēlēšanos, kuras izpildīšanu tas metodiski sagatavojis, noslaktējot visus iespējamus pretiniekus pašu zemē. Tā kā viņa rīcība bez šaubām runā pretim žīdu interesēm, tad tagad arī skaidri saprotams, kapēc Ļitvinovam⁸ bij jāiet. Ievērojot abu valstu ideoloģisko jēdzienu radikālo maiņu, ceļas tagad jautājums, kāda iedarbība šim notikumam būs uz Japānu, Spāniju, Ungāriju, Turciju un citām ieinteresētām valstīm. Līgums atsvabina Krieviju no militārās darbības, kuru tā visvairāk nevēlējās, vājina Polijas stāvokli un dod Vācijai brīvas rokas Eiropas austrumos. Te plašākas politiskās aprindas ir pārliecinātas par to, ka līdz ar līgumu noslēgtas arī slepenas konvencijas. No lielākā svara būtu zināt, vai tas tā ir un cik tālu šie nolīgumi sniedzas. Bet to jau mēs tik drīzi nedabūsim zināt. Daudz šejienes presē runā par Polijas un Baltijas valstu sadalīšanas plāniem starp Vāciju un Krieviju. Tas noved uz domām par to, kā uz šo līgumu raudzīties no Latvijas viedokļa.

Varētu teikt, ka tur ieraugamas labas un sliktas lietas. Labās ir mazas un sliktās ir lielas. 1) Miera nodibināšana Krievijas un Vācijas starpā varētu likt domāt, ka nu apkļusis runas par "garantijām" un "tiešiem un netiešiem uzbrukumiem" un ka Baltijas valstu neatkarība būtu lielākā mērā nodrošināta⁹. Bet šādas domas ir ātrāk iluzoriskas, jo Vācijas - Polijas kara gadījumā viss tas atkal tiktu nostādīts zem jautājuma zīmes. 2) Augšā minētie Polijas un Baltijas valstu sadalīšanas plāni, ja tie vēl tagad nav fiksēti rakstiski, Vācijas un Krievijas ciešās sadarbības gadījumā vienmēr var rasties no jauna. Šinis dienās atkal uzmācās doma par Ļeņina plombēto vagonu un Brest - Ļitovskas miera līgumu¹⁰. [...]

O.Grosvalds
Sūtnis Francijā

LVVA, 2574.f., 4.apr., 7444.l., 100. - 102.lp. Noraksts.

¹ Vācijas un PSRS 1939.gada 23.augusta neuzbrukšanas līgums.

² Vācijas un PSRS sarunas par abu valstu saprašānās priekšnoteikumiem iesākās 1939.gada pavasarī. Jūlija beigās tās sasniedza savu izšķirošo fāzi, kuru raksturoja Vācijas piekāpšanas PSRS prasībām, it īpaši Baltijas jautājumā.

³ Francijas Ārlietu ministrijas (Quai d'Orsay) ģenerālsekretārs M.Ležē.

⁴ Šāda jautājuma nostādne nav īsti precīza. Vācijas fīrers Ā.Hitlers bija sagatavojis atkāpšanās pasākumus, ja neizdotos noslēgt neuzbrukšanas līgums ar PSRS. Tādā gadījumā, piemēram, bija paredzēts sasaukt Nirnbergā nacistu "miera" kongresu.

⁵ 1939.gada 22.maijā Vācija un Itālija parakstīja savienības līgumu ("Tērauda pakts"). Neskatoties uz to, itāļu diktators B.Musolīni neatbalstīja Berlīnes centienus izraisīt drīzu karu Eiropā. Viņš uzskatīja, ka Itālija būs gatava karam ne agrāk kā 1943.gadā.

⁶ "Ceļa atbrīvošana".

⁷ O. fon Bismarks - Vācijas kanclers no 1871.gada līdz 1890.gadam.

⁸ 1939.gada 3.martā ebreja M.Ļitvinova vietā par PSRS ārlietu tautas komisāru tika iecelts krievs V.Molotovs. Daudzi vēsturnieki šo maiņu saista ar J.Staļina iecerēm panākt saprašanos ar Vāciju.

⁹ Anglijas, Francijas un PSRS sarunās par militāri politiskas savienības noslēgšanu, kas notika 1939.gada pavasarī un vasarā, nemitīgi tika apspriests jautājums par garantijām Latvijai, Igaunijai un citām valstīm. Maskavu interesēja tādas

garantijas, kas PSRS dotu iespēju izdevīgā brīdī okupēt Baltijas valstis.

¹⁰ O.Grosvalds te ir pieminējis izplatīto versiju par krievu boļševiku līdera V.Ļeņina "sadarbību" ar Vāciju. 1917.gada pavasarī, kad Krievijā bija iesākusies revolūcija, Vācijas valdība atļāva V.Ļeņinam, kurš atradās Šveicē, izbraukt cauri Vācijas teritorijai uz Krieviju aizplombētā vilciena vagonā. 1918.gada 3.martā - četrus mēnešus pēc boļševiku apvērsuma - V.Ļeņina valdība parakstīja Brestas miera līgumu, kas bija izdevīgs Vācijai.

Nr. 20

Latvijas sūtņa Vācijā E.Krieviņa ziņojums ārlietu ministram V.Munteram

Konfidenciali

Berlīnē, 1939.g. 25.augustā

Augsti godātais ministra kungs,

Man vakar bija saruna ar kādu kolēgu, kurš man uzstādīja jautājumu, vai es esot apsvēris to, ka Ribbentrop's, pat ja iepriekš bijusi panākta ar krieviem vienošanās par pakta sīkumiem¹, ielidojis Maskavā, tomēr atradies savā ziņā turieniešu gūstā. Vai es nepielaižot varbūtību, ka krievi sarunās ar vāciem pacēluši jautājumu par mums? "Paktu jau mēs ar Jums slēgsim, bet pret mazu protokolīti par tām 2 Baltijas aitiņām un to stūrgalvīgo aunu (Somiju) taču Jums nekas nevarētu būt. Mūsu sarunās ar angļiem un frančiem³ mēs visu laiku esam uzsvēruši savu interesi tieši par šo mums tuvo stūrīti. Tā ir mūsu "dzīves telpa", mūsu mute, caur kuru mēs elpojam. Mēs ar Jums par tām lielām lietām citādi vienoties nevaram, ja Jūs mums tur neatstājat brīvas rokas. Arī Jums ir no svara, lai preču piegāde Jums no mūsu zemes varētu brīvi ritēt caur šo zemju ostām. Tamdēļ šīm trim valstīm jāizbeidz suverenitātes spēlīte un jāapmierinas ar Slovaķijas likteni³. Mēs šīs 3 valstis ņemam savā aizgādniecībā. Jūs, vāci, variet vēlāk to pašu darīt ar Lietuvu." Kas Ribbentrop'am, ja ar viņu šādi runāts, atļicis darīt? Viņš, saprotams, piekritis. Vāci mierīgi varot piemiegt acis pret krievu spiedienu uz Baltijas valstīm. Tas nebūt nerunājot pretim vācu neuzbrukšanas līgumam ar Latviju un Igauniju.⁴

Tiktāl mans kolēga.

Par šādu kombināciju man šodien runāja no divām pusēm kā par drošu realitāti. Eiropas telpa starp vācu

rietumu robežu un Urālu kalniem esot sadalīta abu Maskavas līguma partneru starpā. Tur vairs esot vieta tikai divām lielām tautām: vāciem un krievi. Tagadējam raibam stāvoklim, kur ik pēc pāris stundām nākot jaunas robežas ar visādām formalitātēm, pasu, vīzu un muitas kontrolēm, ar jaunām valūtām etc. jāizbeidzoties.

Mēs varot sagaidīt Maskavas spiedienu.

Lūdzu Jūs, augsti godātais ministra kungs, arī pie šī gadījuma pieņemt manas patiesi dziļas cieņas apliecinājumus.

E.Krieviņš

LVVA, 2574.f., 4.apr., 7468.l., 72. - 73.lp. Noraksts.

¹ Domāts Vācijas un PSRS neuzbrukšanas līgums, kas tika parakstīts 1939.gada 23.augustā.

² 1939.gada pavasarī un vasarā norisinājās Anglijas, Francijas un PSRS sarunas par savienības izveidošanu. Svarīgu vietu šajās sarunās ieņēma Baltijas jautājums.

³ 1939.gada martā Vācija likvidēja Čehoslovākiju kā patstāvīgu valsti. Čehija kļuva par Vācijas provinci - "Bohēmijas un Morāvijas protektorātu", Slovākija ieguva formāli neatkarīgas valsts statusu (faktiski atradās pilnīgā atkarībā no Berlīnes), bet Aizkarpatu Ukrainu iekļāva Ungārijas sastāvā.

⁴ 1939.gada 7.jūnijā Vācija noslēdza neuzbrukšanas līgumus ar Latviju un Igauniju.

Nr. 21

Latvijas sūtņa Vācijā E.Krieviņa ziņojums ārlietu ministram V.Munteram

Konfidenciāli

Berlīnē, 1939.g. 26.augustā

Augsti godātais, ministra kungs,

Papildus savam vakardienas ziņojumam¹ par to, ka arī Baltijas valstis figurējušas kā sarunu temats Maskavā, pagodinos ziņot, ka baumas šīnī lietā šeit turpina cirkulēt diezgan neatlaidīgi. Šīsdienas informācija šīnī jautājumā ir mazliet iepriecinošāka par iepriekšējo un skan: "*Deutschland und Russland sind übereingekommen hinsichtlich der Baltischen Staaten einen Interessenausgleich auf folgender Basis anzustreben:*

1) *Deutschland und Russland stellen bis auf weiteres keine territorialen Ansprüche an die Baltischen Staaten (!? E.K.).*

2) *Russland anerkennt den deutschen Anspruch, die Baltischen Staaten als Versorgungsbasis Deutschlands zu betrachten, als zu Recht bestehend.*

3) *Deutschland räumt Russland das Recht ein, seine Lebensinteressen in den Baltischen Häfen wahrzunehmen.*

4) *An eine Schmälerung der Suveränität der Baltischen Staaten sei nicht gedacht.*"²

Šinī pat sakarībā atļaujos pievest šādu citātu no š.g. 24.augusta "Kölnische Zeitung" 426.numurā iespiestā ievadraksta "*Gemeinsamkeit der Interessen*"³: "*Die Konsultationszusage ermöglicht es beiden Staaten, alle schwebenden Fragen in diesen Lebensräumen von sich aus zu lösen, ohne dass ein anderer Faktor, der in diesen Lebensräumen nichts zu suchen hat, dazu seine Zustimmung geben müsste*"⁴.

Lūdzu Jūs, augsti godātais ministra kungs, arī pie šī gadījuma pieņemt manas patiesi dziļas cieņas apliecinājumu.

E.Krieviņš

LVVA, 2574.f., 4.apr., 7468.l., 57. -58.lp. Oriģināls.

¹ Skat. 19.dok.

² "Vācija un Krievija ir vienojušās attiecībā uz Baltijas valstīm censties panākt interešu izlīdzināšanu uz šāda pamata:

1) Vācija un Krievija neizvirza Baltijas valstīm līdz turpmākam nekādas teritoriālas pretenzijas (!? E.K.)

2) Krievija atzīst par likumīgu vācu prasību uzskatīt Baltijas valstis par Vācijas apgādes bāzi.

3) Vācija atzīst Krievijas tiesības ievērot savas vitālās intereses Baltijas valstu ostās.

4) Par Baltijas valstu suverenitātes ierobežošanu neesot domāts".

³ "Interešu kopība".

⁴ "Solījums konsultēties dod iespēju abām valstīm visus nenokārtotos jautājumus šajās dzīves telpās atrisināt pašus no sevis - bez tā, ka kādam citam faktoram, kam šajās dzīves telpās nekas nav meklējams, vajadzētu dot savu piekrišanu".

Nr. 22

Latvijas sūtņa Vācijā E.Krieviņa ziņojums ārlietu ministram V.Munteram

Konfidenciāli

Berlīnē, 1939.g. 30.augustā

Augsti godātais ministra kungs,

Atgriežoties pie saviem iepriekšējiem ziņojumiem par Baltijas valstīm kā tematu vācu - krievu sarunās Maskavā,

pagodinos Jums ziņot, ka par šo lietu esot runāts kādā šinīs dienās Berlīnē noturētā vācu minoritāšu pārstāvju apspriedē, kuru sasaucis mums pazīstamais Igaunijas vācietis Hasselblatt's¹. Šinī sanāksmē no *Auswärtiges Amt'a* piedalījušies v. Grundherr's² un Meyer-Heydenhagen's³.

Uz viņiem uzstādīto jautājumu par to, vai Baltijas valstis figurējušas krievu - vācu sarunās Maskavā, abi kungi atbildējuši ar noteiktu nē.

Tad vārdu ņēmis *Staatssekretār'a* Bohle's⁴ pārstāvis šinī sanāksmē, kāds Fröhlich's, un apgalvojis tieši pretējo: saskaņā ar viņa informāciju par Baltijas valstīm ne tik vien ticis runāts, bet pat atzīts (*übereingekommen*), ka tās atrodas Krievijas interešu sfērā.

v. Grundherr's un Meyer-Heydenhagen's paraustījuši tikai plecus.

Šādā kārtā vācu Volksgrupp'u⁵ pārstāvji ne pie kādas skaidrības šinī viņus interesējošā jautājumā neesot tikuši.

Ja man par šo lietu vēl kas nāks zināms, nekavēšos Jūs par to informēt.

Lūdzu Jūs, augsti godātais ministra kungs, arī pie šī gadījuma pieņemt manas patiesi dziļas cieņas apliecinājumus.

E. Krieviņš

LVVA, 2574.f., 4.apr., 7468.l., 47. - 48.lp. Orģināls.

¹ V. Haselblats - viens no "Savienības vācu tautas grupām Eiropā" (*Verband der deutschen Volksgruppen in Europa*) vadītājiem.

² V. fon Grundhers - Vācijas Ārlietu ministrijas IV nodaļas vadītājs.

³ Meiers-Heidenhagens - Vācijas Ārlietu ministrijas darbinieks.

⁴ E. Bole - Vācijas Ārlietu ministrijas valsts sekretārs, nacistu partijas ārzemju nodaļas vadītājs.

⁵ "Tautu grupas" - tā dēvēja vācu mazākumtautības, kas dzīvoja dažādās pasaules valstīs.

Nr. 23

Latvijas sūtņa Vācijā E. Krieviņa ziņojums ārlietu ministram V. Munteram

Konfidenciāli

Berlīnē, 1939.g. 30. augustā

Augsti godātais ministra kungs,

Šodien es apmeklēju *Auswärtiges Amt'a* *Unterstaatssekretār'u* Dr. Woermann'u¹, lai informētos par stāvokli.

Uz manu jautājumu, vai nav iemesls novērtēt situāciju šodien pašāvīgāk nekā pirms pāris dienām, Dr. Woermann's teica:

"Ich warne vor jeglichem Optimismus. Die Hochspannung hält wie vor an. Bei uns besteht der Wille und der feste Vorsatz, die Sache mit Polen, so oder so, zu Ende zu führen und zwar mit äusserster Dringlichkeit.

*Es ist kein Geheimnis, dass wir Besprechungen mit England führen. Gestern Abend ist dem englischen Botschafter² vom Führer³ die Antwort auf den letzten englischen Vorschlag übergeben worden. Das Bestreben geht dahin, die Polen an der Verhandlungstisch zu bekommen. Wir erhoffen aber von diesem Bestreben im Grunde genommen doch wenig. Hinsichtlich der Aussichten besteht die grösste Skepsis. Der Führer hat doch schon sein Angebot gemacht⁴ und an diesen halten wir fest. Die Lage ist äusserst ernst und gespannt. Wenn die Polen sich bereit erklären sollten zu verhandelh, so müsste das sofort geschehen."*⁵

Uz manu piezīmi, ka ne tik vien ārzemju presē, bet arī šeit, Berlīnē, vācu sabiedrībā man nācies dzirdēt, ka Maskavā runāts par Baltijas valstīm, Dr. Woermann's teica:

"Wenn bei Ihnen der Abschluss der deutsch - russischen Pakts eine positive Beurteilung gefunden hat, so mit Recht. Der deutsch - russische Gegensatz ist aus der Welt geschafft, und dadurch ist auch die Lage bei Ihnen sicherer geworden.

*Meines Wissens ist in Moskau über die Baltischen Staaten garnichts gesprochen worden. Eins steht aber fest: was im Osten geschieht, geht jetzt nur Deutschland und Russland an, keinen anderen. Wir kümmern uns ja auch nicht über Irland. Es gibt andererseits Teile der Welt, die England nichts angehen. Das ist eine alte deutsche These, und an der halten wir fest."*⁶

Kad es Dr. Woermann'am pieminēju sūtņa Dr. Zechlin'a⁷ vakardienas paziņojumu Lietuvas valdībai, viņš man teica, ka Vācija līdzīgas deklarācijas taisījusi visiem saviem tiešiem kaimiņiem, izņemot kaimiņus dienvidos, kuru neitralitātes apdraudēšanu no Vācijas "ielencējiem" praktiski nevarot iedomāties.

Lūdzu Jūs, augsti gadātais ministra kungs, arī pie šī gadījuma pieņemt manas patiesi dziļas cieņas apliecinājumus.

E. Krieviņš

¹ Vācijas Ārlietu ministrijas valsts sekretāra vietnieks E. Vērmans.

² N. Hendersons.

³ Ā. Hitlers.

⁴ Savā atbildes notā britu valdībai, kas datēta ar 1939. gada 29. augustu, Ā. Hitlers it kā piekrita angļu priekšlikumam uzsākt tiešas Vācijas un Polijas sarunas, lai noregulētu abu valstu savstarpējās attiecības. Taču tā bija tikai šķietama gatavība. Viņam bija vajadzīgs alibi vācu tautas priekšā.

⁵ "Es brīdinu no jebkura optimisma. Milzīgais sasprindzinājums joprojām saglabājas. Mums ir griba un cieša apņemšanās tā vai citādi atrisināt Polijas jautājumu, un proti, ļoti steidzami. Nav noslēpums, ka mēs vedam sarunas ar Angliju. Vakar vakarā fīrers nodeva angļu vēstniekam atbildi uz pēdējo angļu priekšlikumu. Pūles virzītas uz to, lai poļi piekristu sarunām. Tomēr no šīm pūlēm mēs būtībā gaidam visai maz. Attiecībā uz izredzēm pastāv vislielākā skepse. Taču fīrers savu piedāvājumu ir izteicis un mēs pie tā paliekam. Stāvoklis ir ārkārtīgi nopietns un saspīlēts. Ja poļi būtu ar mieru izteikt savu gatavību vest sarunas, tad tas jādara tūlīt."

⁶ "Ja pie Jums vācu un krievu pakta noslēgšana tika vērtēta pozitīvi, tad pamatoti. Vācu un krievu antagonisms ir likvidēts, un līdz ar to arī pie Jums stāvoklis ir kļuvis drošāks.

Cik man zināms, Maskavā netika it nekas par Baltijas valstīm runāts. Viens tomēr nav apšaubāms: ja kas notiek austrumos, tas attiecās vienīgi uz Vāciju un Krieviju, ne uz vienu citu. Mēs taču arī nerūpējamies par Īriju. No otras puses, pasaulē ir rajoni, kur Anglijai nav ko meklēt. Tā ir veca vācu tēze, un pie tās mēs cieši turamies."

⁷ E. Cehlins - Vācijas sūtnis Lietuvā.

Nr. 24

Vācijas Ārlietu ministrijas Politiskās nodaļas vadītāja E. Vērmāna dienesta atzīme

Berlīnē, 1939. gada 30. augustā

Latvijas sūtnis¹ šodien apvaicājās man par stāvokli un vēlējas pēdējās dienas attīstībā smelties zināmu optimismu. Es viņam sacīju, ka tam nav ne mazāka pamata. Tiesa, esot pareizi, ka uz vācu un angļu sarunu pamata vēl neesot izslēgta iespēja, ka poļi pēdējā brīdī izteikšot gatavību sarunām, bet ka mēs uz šo iespēju raugāties augstākā mērā skeptiski. Stāvoklis joprojām esot ārkārtīgi nopietns. Mūsu griba atrisināt poļu jautājumu esot nelokāma.

Tad sūtnis gribēja uzzināt, vai vācu un krievu sarunās esot kaut kas norunāts attiecībā uz Baltijas valstīm. Es to noliedzu. Sūtnis norādīja uz dažādām baumām, it īpaši uz rakstu avīzē "Kölnische Zeitung"², kur it kā esot bijis teikts, ka Vācija un Padomju Savienība savā starpā sadalījusi savu dzīves telpu austrumos. Es sacīju, ka uzskatu par absolūti neiespējamu, ka "Kölnische Zeitung" rakstījusi ko tamlīdzīgu. Pareizi esot vienīgi tas, un es pieņemu, ka "Kölnische Zeitung" raksta saturs ir tāds, ka mēs uzskatām, ka austrumu jautājums skar vienīgi Vāciju un Padomju Savienību.

Vērmans

Diktierte Option: Die Umsiedlung der Deutsch - Balten aus Estland und Lettland 1939 - 1941 / Dokumentation zusammengestellt und eingeleitet von Dietrich A.Loeber. - Neumünster, 1972, S.20. Tulkots no vācu valodas.

¹ E.Krieviņš.

² Acīmredzot, te domāts 1939.gada 24.augusta avīzē "Kölnische Zeitung" publicētais ievadraksts "Interesu kopība". Skat. 21.dok.

Nr. 25

No Latvijas sūtņa Francijā O.Grosvalda ziņojuma ārlietu ministram V.Munteram

Konfidenciāli

1939.g. 31.augustā

Augsti godātais ministra kungs,

[..] Vakar man bija garāka saruna ar Polijas vēstniecības padomnieku Frankowski. Viņam nav nekādas šaubas par to, ka Polija atrodas kara priekšā. Ja šoreiz arī vēl izdotos panākt kādu pamieru, tad vācu ekspansijas tieksmes tomēr drīz atkal izpaustos uz ārieni un nerimtos, kamēr problēma nebūtu izšķirta ar ieročiem. Dancigas jautājumā¹ jau esot iespējams nākt Vācijai pretim un atrast kādus statuta grozījumus Dancigas vāciem par labu. Bet nodot Dancigu pilnīgā Vācijas suverenitātē - tas poļiem neesot iespējams; un par koridora² atdošanu jau nemaz nevarot runāt. Katras kaut mazākās poļu zemes daļiņas atdošana nozīmējot Polijas sadalīšanas sākumu. Tam tikai var piekrist.

Padomnieka vārdos atspoguļojās ciešā un nesatricināmā apņemšanās aizstāvēt savu tēviju ar visiem spēkiem, kādu tagad var visur novērot Polijā.

Runājot par Krieviju, Frankowski's teica, ka pēc poļu informācijām diplomātiskās sarunās ar angļiem un frančiem krievi esot ļoti uzkrītošā veidā pastāvīgi runājuši par Baltijas valstīm³. Poļi savā ziņā nobrīnījušies par šo ārkārtīgo interesi, kura nepielaiž citas interpretācijas, kā to, ka uzmodies krievu imperiālisms, kas tiecas pēc Pētera Lielā iekarojumu atkaliegūšanas. Kā par brīnumu, par Rumāniju, piemēram, neesot gandrīz nemaz runāts (kaut gan Besarābija varētu interesēt Krieviju), bet galvenā kārtā par Baltijas valstīm, ieskaitot Somiju. Frankowski's arī bija tais uzskatos, ka Vācija un Krievija slepeni jau vienojušās vai nupat taisās vienoties par Polijas un Baltijas valstu dalīšanu. [...]

O. Grosvalds
Sūtnis Francijā

LVVA, 2574.f., 4.apr., 7444.l., 125. - 126.lp. Oriģināls.

¹ Saskaņā ar Versaļas miera līgumu, kas tika parakstīts 1919.gada 28.jūnijā, Danciga (Gdaņska) un neliela teritorija ap to ieguva "brīvpilsētas" statusu. Danciga atradās Tautu Savienības aizsardzībā un tika iekļauta Polijas muitas robežās. Lai gan šī pilsēta nepiederēja Polijai, starpkaru periodā Dancigas jautājumam bija svarīga nozīme poļu un vācu attiecībās. Sarunās, kas notika starp abām valstīm 1938.gada nogalē un 1939.gada sākumā, Vācija izvirzīja Dancigas atgūšanu kā vienu no galvenajiem Vācijas un Polijas izlīguma priekšnoteikumiem.

² Poļu koridors - pēc Versaļas miera līguma Polijai piešķirtā zemes josla, kas deva tai izeju uz jūru, bet Vācijas teritoriju ssadalīja divās daļās.

³ Runa ir par Anglijas, Francijas un PSRS politiskajām un militārajām sarunām, kas notika 1939.gada pavasarī un vasarā.

Nr. 26 Latvijas neitralitātes deklarācija

1939.gada 1.septembrī

Valsts Prezidenta deklarācija

Valsts Prezidents Kārlis Ulmanis vakar parakstījis sekojošu deklarāciju:

- 1) Pasludinu, ka karā, kas izcēlies starp ārvalstīm, Latvija ievēros stingru neitralitāti.

2) Pamatojoties uz Likumu par neitralitātes noteikumiem III (Lik.kr. 1938.g. 227)¹, nolemju, ka minētā likuma noteikumi iepretim visām karojošām valstīm piemērojami sākot ar 1939.gada 1.septembri.

K.Ulmanis

Valsts Prezidents

Valdības Vēstnesis, 1939, 2.sept.

¹ 1938.gada 21.decembra likums par neitralitāti.

Nr. 27

No PSRS pilnvarotā pārstāvja Latvijā I.Zotova telegrammas Ārlietu tautas komisariātam

1939.g. 2.septembrī

Nekavējoties

Saņemta 1939.g. 3.septembrī, plkst. 3.10

[..] Munters paziņoja, ka Latvijas sabiedrībā cirkulē baumas, ka Vācija un PSRS sadalījušas Poliju un ka tas pats draudot arī Baltijas valstīm. Lai nomierinātu un izveidotu pareizu [sabiedrisko] domu, viņš liek priekšā vai nu izplatīt TASS paziņojumu, kas izklaidē šīs baumas, vai publicēt vietējās avīzēs manu sarunu ar viņu, kurā šīs baumas tiktu atspēkotas. Es atsaucos uz b.Molotova runu¹, kas pēc būtības iznīcina šāda veida baumas un ieteicu attiecīgo vietu publicēt presē. Taču Munteru tas neapmierināja un viņš lūdza jebkurā piedāvātajā formā to darīt īpaši. Vācija to ir izdarījusi, latvieši vēlās izskaidrojumu arī no mūsu puses. Uzskatu, ka paziņojumu par mūsu pierobežas daļu skaitliskā sastāva palielināšanu² uz rietumu robežas uztvēruši un izkropļojuši PSRS ienaidnieki, tāpēc ir labāk pieņemt kādu no Muntera piedāvātajiem variantiem.

Pilnvarotais pārstāvis

Полпреды сообщают..., с.21. Tulkots no krievu val.

¹ V.Molotova runa PSRS Augstākās Padomes ārkārtas sesijā 1939.gada 31.augustā, kurā viņš paziņoja par PSRS uzticību mierīgai līdzāspastāvēšanai ar "nepadomju valstīm". Latvija runā tieši netika minēta. Par 23.augusta līgumu Molotovs izteicās, ka ārzemēs esot aprindas, kuras vēloties tajā ieraudzīt vairāk, nekā līgumā rakstīts un sēt pret līgumu neuzticību. - Известия, 1939, 1.sept.

² 1939.gada 30.augustā PSRS valdība publicēja paziņojumu, ka "... sakarā ar stāvokļa saasināšanos Eiropas austrumu rajonos ..." PSRS ir nolēmusi palielināt karaspēka daudzumu pie padomju rietumu robežām. - Известия, 1939, 30.aug.

Nr. 28

PSRS pilnvarotā pārstāvja Vācijā A.Škvarceva telegramma PSRS ārlietu tautas komisāram V.Molotovam

1939.g. 3.septembrī

Īpaši svarīgi, pilnīgi slepeni

3.septembrī plkst. 12 dienā iesniedzu Hitleram atsaukšanas un akreditēšanas rakstus. Saruna ilga 15 minūtes. Rezumējot sarunu ar Hitleru, atzīmēju šādu, vissvarīgāko no viņa paziņojumiem. Hitlers apliecināja, ka Vācija pilnībā izpildīs savas līgumsaistības ar mums, un sekmīga kara rezultātā tiks likvidēts stāvoklis, kas izveidojies pēc Versaļas līguma, un PSRS un Vācija nospraudīs robežas, kas pastāvēja pirms pasaules kara. Uz manu jautājumu, vai bez avižu ziņām ir kādi papildmateriāli par karadarbību, Hitlers atbildēja, ka avižu ziņas viņš ne ar ko nevar papildināt, jo tās visas pilnībā atbilstot patiesībai, bet karadarbība norit tikai 2 dienas. Atgriezies pārstāvniecībā plkst. 12.30, no TASS darbinieka uzzināju par to, ka Anglija pieteikusi karu Vācijai. Tas man bija jaunums, jo Hitlers sarunā par to nekā neminēja. Visas sarunas atstāstu izsūtu vēstulē¹.

Pilnvarotais pārstāvis

Документы внешней политики 1939 год, т. 22. Кн. 2, М, 1992, с.15.
Tulkots no krievu val.

¹ Netiek publicēta.

Nr. 29

No Latvijas Ministru kabineta 1939.gada 3.septembra sēdes protokola nr.6.

1939.g. 3.septembrī

Klāt:

Ministru prezidents

Dr. K.Ulmanis

Ministru prezidenta biedrs un

kara ministrs

ģen. J.Balodis

Ārlietu ministrs

V.Munters

Finansu ministrs	A.Valdmanis
Iekšlietu ministrs	K.Veitmanis
Izglītības ministrs	prof. J.Auškāps
Sabiedrisko lietu ministrs	A.Bērziņš
Satiksmes ministrs	B.Einbergs
Tieslietu ministrs	H.Apsīts
Ministrs	J.Čamanis
Valsts kontrolieris	J.Kaminskis
Protokolē:	

Ārlietu ministrijas līgumu departam. direkt. A.Kampe

Sēdi sāk plkst. 19.00.

1) Ārlietu ministrs V.Munters ziņo par ārpolitisko stāvokli. [...]

3) Pieņem sekojošu valdības vēstījumu:

"Būpota konflikts, kas uzliesmojis starp Poliju un Vāciju 1.septembrī, vēršas plašumā. Kopš šīs dienas izcēlies karš arī starp Angliju un Vāciju un starp Franciju un Vāciju. Arī šajos apstākļos Latvijas politika ir stingra neitralitāte, ko ar savu 1.septembra deklarāciju nospraudis Valsts Prezidents.

Šai satraukuma brīdī valdība griežas pie visiem pilsoņiem ar dedzīgu aicinājumu vienprātīgi un apzinīgi atbalstīt Valsts Prezidenta noteikto neitralitātes politiku, kurai valdība sekos visās darbības nozarēs. Mierīgi un cienīgi, neaizraujoties no jūtām un nepadodoties panikai, visa tauta turpinās savu darbību un pārvarēs visas grūtības un ierobežojumus, ko karš starp ārvalstīm varētu nest arī mūsu zemei.

Atbildības sajūta un pienākuma apziņa, lai būtu jo stipras katrā pilsonī, un katrs lai zina, ka valdība sagaida darbīgu un sapratīgu atbalstu no it visiem.

Kopīgi strādāsim, kopīgi aizlūgsim par mieru tām tautām, kas šodien pacēlušas ieročus viena pret otru, kopīgi pieliksim visas pūles mūsu tēvzemes stiprumam un godam.

Dievs, svētī Latviju!"

Sēdi slēdz plkst. 23.55.

Ministru prezidents /par./ K.Ulmanis

Ārlietu ministrijas līgumu departamenta direktors
/par./ A.Kampe

Nr. 30

No Vācijas sūtņa Latvijā U.fon Koces ziņojuma Ārlietu ministrijai

1939.g. 13.septembrī

[...] Munters¹ izteicās, ka viņš arī Maskavā mēģinājis kaut ko vairāk uzzināt par apstākļiem, kādos noslēgts padomju un vācu neuzbrukšanas līgums. Šeijenās krievu sūtņi², kuru viņš [Munters] lūdzis [panākt], lai viņš tiktu no savas valdības pilnvarots sniegt paziņojumu par Krievijas nostāju pret Latviju, nosaucis baumas par nomaļvalstu nodošanu Krievijai par apmelojumu, bet līdz šim nav saņēmis autentisku atbildi. Turpretim Molotovs³ pieņēmis latviešu sūtņi Maskavā⁴, un viņam paskaidroja, ka Krievija uzskata ar Latviju noslēgto neuzbrukšanas līgumu par pamatu savām attiecībām ar šo valsti. Neko citu apzvērēt viņš nav bijis gatavs. Kad es Muntera kungam atbildēju, ka tam, ka Vācija un arī Padomju Savienība pilnā apjomā atzīst neuzbrukšanas līgumos paredzētās saistības, vajadzētu Latvijas valdībai dot pilnīgu drošības sajūtu - Munters atteica, ka valdība pati jau samierinātos ar šādu situāciju, bet būtu vēl grūti šodien arī sabiedrību orientēt tādā pašā virzienā.

Koce

*Politisches Archiv des Auswärtigen Amts (turpmāk - PAAA),
R104628 - E597401. Oriģināls. Tulkots no vācu valodas.*

¹ Latvijas ārlietu ministrs.

² I.Zotovs.

³ PSRS ārlietu tautas komisārs.

⁴ F.Kociņš.

Nr. 31

No PSRS pilnvarotā pārstāvja Latvijā I.Zotova vēstules PSRS Ārlietu tautas komisariātam

1939.g. 14.septembrī

[...] Ekonomiskās grūtības Latvijā un pieaugušais pretvaldības noskaņojums masās, kuras pauž savas simpātijas pret PSRS, liek Latvijai zināmā mērā mīkstināt savu pozīciju attiecībā pret mums. Liek viņai pagriezties,

pagaidām saimnieciskā jomā, uz Padomju Savienības pusi. Šai brīdī iespējams arī politiskais pavērsiens ar noteikumu, ka uz viņiem tiks izdarīts zināms spiediens ar tādu aprēķinu, lai viņi to neizmantoju manevram pašu nostiprināšanai. Visiem ir skaidri redzams, ka mūsu ieinteresētība Baltijā ir visai liela. Par to mēs draudzīgā garā atgādinājam latviešiem savā speciālajā paziņojumā¹. Toreiz Latv[ijas] vald[ība] būtībā to noraidīja, būtībā tā neatzina mūsu ieinteresētību, pat vairāk - spekulēja ar to, nostiprinot orientāciju uz Vāciju. Tā kā no ekonomiskā posta nav iespējams izklūt, negriežoties pēc palīdzības pie Padomju Savienības, mums šķiet, ka pirms apmierināt viņu visai plašo lūgumu, jāmēģina izdarīt atklātu politisku spiedienu, kas nodrošinātu mūsu ieinteresētību. Panākt, lai tiktu atzīta mūsu ieinteresētība noslēgt savstarpējās ekonomiskās un militārās palīdzības paktu, lai tiktu izskausta jebkāda propaganda pret PSRS, nostiprināti plaši kultūras sakari, nodrošināta mūsu preses un literatūras brīva ienākšana. Latvijas valdība šiem vēlējumiem nepiekrīt, bet tad plašāk atraisīsies opozicionārie spēki pret pastāvošo iekārtu un tas nevarēs neietekmēt valdības ārpolitisku līniju, līdz pat tās aizstāšanai ar jaunu valdību, kas spēs pieņemt mūsu viedokli. Tā kā mūsu ieinteresētība ir proklamēta vienādi - ne tikai pret Latviju, bet arī pret Igauniju (pēdējās izturēšanās diez vai kaut kā atšķiras no Latvijas), tad būtu vēlams apspriesties ĀTK² sasauktā Baltijas valstu pilnvaroto pārstāvju kopīgā sanāksmē, lai noskaidrotu un noteiktu kopīgu pozīciju attiecībā uz šīm valstīm.

PSRS pilnvarotais pārstāvis Latvijā
I. Zotovs

Полпреды сообщают..., с.37. Tulkots no krievu val.

¹ PSRS ārlietu tautas komisāra M. Litvinova paziņojums Latvijai un Igaunijai 1939.gada 28.martā, kurā Maskava brīdināja abas valstis nepieļaut tajās kādas trešās valsts (domāta bija Vācija) politisko vai ekonomisko uzkundzēšanos. 7.aprīlī Latvija atbildēja, ka nevar dalīt ne ar vienu valsti savus pienākumus Latvijas neatkarības nosargāšanā. - Документы внешней политики. 1939 год. Кн.2, с.540.

² Ārlietu tautas komisariāts.

Nr. 32

No Latvijas sūtņa ASV A.Bilmaņa ziņojuma
ārlietu ministram V.Munteram

Konfidenciāli

1939.gada 15.septembri

Augsti godājamais ministra kungs,

Pagodinot, ka šīsdienu lielākie ZASV¹ laikraksti, kā "New York Times", Baltimoras "Sun", "Washington Post", u.c. ievietojuši pievienoto Augura² rakstu, kurā starp citu viņš diezgan noteiktā veidā apgalvo, ka Vācijas - PSRS slepenā protokolā esot arī paredzēta Vācijas piekrišana Somijas, Igaunijas un Latvijas ietilpināšanai PSRS ekskluzīvā iespaida sfērā. Šādā vai tādā veidā šī ziņa jau agrāk parādījās Amerikas presē tūlīt pēc Vācijas - PSRS neuzbrukšanas līguma noslēgšanas, un sūtniecība attiecīgos laikrakstu izgriezumus jau piesūtījusi ministrijai.

Meklējot pēc šīs ziņas avota uzdūros uz Somijas sūtņa Prokope informāciju, kas līdzīgā veidā ieinteresēts uzzināt, cik patiesības šai ziņai. Tas man konfidenciāli pastāstīja, ka šinīs dienās apmeklējot prezidentu Rūzveltu³, lai nodotu tam jaunākās Somijas pastmarkas, viņš izlietojis gadījumu, lai pārrunātu ar Amerikas prezidentu starptautisko stāvokli. Viņš arī vaicājis Rūzveltam, cik pamatota ir iepriekš minētā ziņa par Vācijas - PSRS vienošanos uz Baltijas valstu rēķina. Rūzvelts esot viņu konfidenciālā kārtā informējis, ka šī ziņa saņemta no Amerikas vēstniecības Turcijā. Rūzvelts tomēr paskaidrojis, ka šī ziņa neesot pilnīgi oficiāla bet gan iegūta diplomātiskās informācijas ceļā. Amerikas pārstāvības ārzemēs piesūtot arī informāciju par visādām baumām, paredzējumiem, u.t.t., un Rūzvelts tādēļ neņemoties apgalvot, ka šī ziņa būtu pilnīgi pamatota.

Prokope personīgi tic, ka Vācija "neizandelēs" Baltijas valstis un Somiju Pad[omju] Krievijai, jo ideoloģiski un ģeopolitiski tas nesaskanētu ar Vācijas tradicionālo politiku Austrumeiropā. Bez tam Vācijai tādā gadījumā nogrieztu ļoti ievērojamus un svarīgus uztura un jēlvielu avotus. Tāpat tā tādā gadījumā zaudētu preponderanci Baltijas jūrā, jo izejot no Molotova paziņotā principa par neatkarīgu nacionālu ārpolitiku, kuras mērķis ir veicināt

Krievijas tautu intereses, PSRS varot tikpat viegli lauzt līgumu ar Vāciju, kā tā to noslēdza.

Aprunājoties ar vietējās ārlietu ministrijas ļaudīm guvu iespaidu, ka tie, lai gan vēl netic Augura versijai, tomēr zināmā mērā uztraukti. Tāpat arī uzzināju, ka esot jau bijis nodomāts jau laikus evakuēt no Latvijas Amerikas sūtniecības Rīgā personāla sievas. Ārlietu ministrija Vašingtonā tomēr esot ieteikusi nepārsteigties un pēc pēdējo dienu informācijas Amerikas sūtniecību Rīgā, Kauņā un Tallinnā dāmas pagaidam palikšot uz vietām. Tomēr turpināšot evakuēt Rīgā saplūdušos Amerikas pilsoņus, kādam nolūkam Amerikas sūtniecībai Rīgā pārvests 20 tūkstoši dolāri. Starp citu, Amerikas sūtniecības Rīgā čekus Stokholmā diskontējot par 9%, izsniedzot 91 par 100. Vispār Rīgā dolāri esot grūti dabūjami.

Acīmredzot no Rīgas tomēr esot piesūtītas kādas uztraucošas baumas par krievu kaņaspēka koncentrēšanu pie robežas, jo no citas puses man nācis zināms, ka kāds Amerikas ārlietu ministrijas ierēdnis esot izteicies, ka Daugavpils rajons uzskatāms par sevišķi apdraudētu un nedrošu. Varēja saprast, ka pastāv bažas, ka atkāpjoties poļi varētu izmisumā mēģināt sagrābt Daugavpili, kas protams izsauktu krievu iejaukšanos, lai uzturētu brīvu dzelzceļu satiksmi ar Vāciju.

No Amerikas ārlietu ministrijas ierēdņu puses arī dzirdēju, ka Polijas sabrukuma gadījumā un Polijas valdībai atstājot Polijas teritoriju, Pad[omju] Krievija varētu uzskatīt Rīgas miera līgumu⁴ un neuzbrukšanas līgumu ar Poliju⁵ par neesošu, un, izejot no vēlēšanās nodibināt mieru pierobežu apgabalos un pasargāt baltkrievu un Volinijas un Podolijas ukraiņu minoritātes, varētu reokupēt šos apgabalus, kas agrāk piederēja pie Krievijas un arī neietilpa t.s. "Kongresa Polijas" robežās⁶ (sk. ZASV Ārlietu ministrijas izdoto grāmatu "*International Transfers of Territory in Europe*", ko sūtniecība savā laikā nosūtīja ministrijai). Pastāv aizdomas, ka tas tomēr tikšot izdarīts kaut kāda inscenēta plebiscīta veidā *pour sauver les apparences*⁷, t.i. varot nodibināties šinīs apgabalos vietējā padomju vara, kas lūgtu PSRS apsardzību. Tāpat arī sagaida, ka līdzīgā kārtā Viļņas un Suvalku apgabalus piesolišot Lietuvai. Tādā kārtā Lietuva iegūtu tiešu robežu ar PSRS un pēdējā varētu atvērt tiešu

dzelzceļu satiksmei ar Vāciju pāri Molodečnai un Bjelastokai. Tas tomēr viss būšot tikai pagaidu atrisinājums un PSRS galīgi pievienošot šos apgabalus tikai tad, ja noskaidrotos, ka Francija un Anglija nevar uzvarēt Vāciju. Esot tomēr iespējams, ka, sekojot savai Gruzijas tradīcijai⁸, PSRS varētu uzskatīt Baltkrievijas un Volīnijas sagaidāmo padomju lēmumu par izšķirošu un galīgu, un, izejot no tautu pašlemšanās principa [kā to saprot PSRS] un ņemot vērā Polijas iziršanu, varētu galīgi pievienot šos apgabalus. Francija un Anglija pret to gan celtu iebildumus, bet tiem būtu vairāk teorētiska nozīme. [...]

Dr.A.Bīlmanis
Sūtnis Vašingtonā

LVVA, 2574.f., 4.apr., 7461.l., 57. - 58.lp. Oriģināls.

¹ Amerikas Savienotās Valstis.

² Augurs (V.Poļakovs) "New York Times" korespondents Londonā.

³ F.D.Rūzvelts.

⁴ Krievijas - Polijas 1921.gada 18.marta Rīgas miera līgums.

⁵ 1932.gada 25.jūlija PSRS - Polijas neuzbrukšanas līgums.

⁶ Daļa no Polijas, kura pēc Vīnes kongresa (1815.g.) atradās Krievijas pārvaldē.

⁷ Izskata pēc.

⁸ Gruzijas okupācija 1921.gadā.

Nr. 33

No Latvijas Ārlietu ministrijas ģenerālsekretāra M.Nukšas pārskata sūtņiem ārvalstīs

Konfidenciāli
Rīgā, 1939.g. 15.septembrī

Satiksmes apgrūtinājuma dēļ ministrija ir spiesta ierobežot pārstāvniecībām sūtņu ziņojumu pārsūtīšanu. Tai vietā ministrija no savas puses dos pārskatus un kopsavilkumus par stāvokli uz viņai pienākušo ziņu pamata.

Šajos pārskatos bez tam būs atrodama arī informācija par soļiem, kurus Latvijas iestādes ir spērušas mūsu valsts neitralitātes sargāšanai un saimnieciskās dzīves rituma uzturēšanai.

Ministrijas nodomā ir saziņā ar pārējām Baltijas valstīm organizēt kārtēju kurjera dienestu starp centru un vismaz dažām pārstāvībām, lai tādā ceļā arī tagadējos kara apstākļos nodrošinātu informācijas apmaiņu.

Karadarbība Polijā un Rietumu Eiropā¹ līdz šim nav radījusi sarežģījumus Baltijas valstu politiskā stāvoklī. Pateicoties stingri ievadītai un izvestai neitralitātes politikai, šimbrīžam tiešās briesmas nedraud ne no vienas puses. Pagājušā gada deklarācija Ženēvā par atteikšanos no piedalīšanās sankcijās² un š.g. marta saskaņotā atbilde Ļitvinovam³, neuzbrukšanas līgums ar Vāciju⁴, kā arī nostāja Anglijas - Krievijas sarunu laikā⁵: visi šie akti rāda taisnu, skaidru un nepārtrauktu politisku līniju. Sekas ir, ka Baltijas valstis šodien sevi redz samērā labā stāvoklī. Tāds ir vispārējais ieskaits Baltijas valstīs; to atzīst arī ārvalstu pārstāvji. No Tallinas ziņo, ka PSRS sūtnis⁶ atkārtoti izteicies, ka Baltijas valstu ārpolitika ir bijusi ne vien gudra, bet arī tālredzīga. Līdzīga informācija pienāk no Vācijas: piem. von Grundherr's⁷ izteicies mūsu sūtnim⁸, ka esot ļoti apmierināts ar to, ka vācu - krievu pakts pastiprinājis drošību un stabilitāti Baltijas valstīs, kaut arī - blakus pieminot - no atstāstītās sarunas paliek iespaids, ka par pašu paktu minētais kungs nav sajūsmināts. Pēc Vācijas - PSRS neuzbrukšanas pakta noslēgšanas no Baltijas valstīm novēršas tā nevēlamā uzmanība, kura ap šīm valstīm bija koncentrējusies pa angļu - franču - krievu sarunu laiku Maskavā.

Varbūt varēja uzkrist, ka dažām neitrālām kaimiņu valstīm Vācija it kā speciāli bija deklarējusi savu noteiktu apņemšanos respektēt šo valstu neitralitāti, kamēr Baltijas valstīm neitralitātes deklarācija no Vācijas puses it kā netika tūlin taisīta. Bet Skandināvijas valstīm nav neuzbrukšanas pakta ar Vāciju, kāds ir Baltijas valstīm. Tādēļ Vācijas apstiprinājums respektēt Skandināvijas valstu neitralitāti bija vietā. Kamēr Baltijas valstīm speciāla deklarācija pēc 7.jūnijā noslēgtā neuzbrukšanas līguma bija lieka. Šādu uztveri pilnīgi apstiprināja mūsu ārlietu ministram Vācijas sūtnis⁹, kurš š.g. 4.septembrī savas valdības vārdā paskaidroja, ka Latvijas un Vācijas attiecību pamats ir 7.jūnijā noslēgtais neuzbrukšanas līgums; ka Vācija nav slēgusi nekādas vienošanās, kas būtu pretrunā minētam līgumam, un ka tādēļ būtu lieka vēl sevišķa deklarācija par Latvijas neitralitātes respektēšanu. Šis sūtņa paskaidrojums attiecas uz ministra jautājumu par vācu - krievu neuzbrukšanas paktu, sakarā ar kuru, sevišķi ārzemju presē, izplatījās baumas, it kā šai paktā būtu skartas arī Baltijas valstis¹⁰.

Pievedišu vēl citus elementus šī jautājuma apsvēršanai. Padomju sūtnis Tallinā vairākkārt apgalvojis: "Ka viņš dodot savu galvu un goda vārdu par to, ka Maskavas pakta noslēgšanas laikā neesot runāts vai parakstīts kaut kas par Baltijas valstīm". Līdzīga informācija pienākusi caur mūsu sūtniecību Maskavā no franču militārās misijas pārstāvjiem, kuri apgalvojuši, ka Baltijas valstu jautājums militārās sarunās nav skārts. Arī Vācijas vēstniecības darbinieki Maskavā, ieskaitot pašu vēst-nieku¹¹, - pēc mūsu sūtņa¹² informācijas - sarunās apgalvojot, ka "Baltijas valstīm, kamēr pastāvēs starp Vāciju un Padomju Savienību labās attiecības, nav ko baidīties un viņu neitralitāte tikšot respektēta". Vācijas militārais pārstāvis Maskavā, ģenerālis Koestrings, informējis mūsu militāro pārstāvi, ka "neuzbrukšanas pakta noslēdzot starp Vāciju un Padomju Savienību, neesot bijušas ne mazākas runas par Baltijas valstu interešu aizskaršanu. Baumas par neuzbrukšanas pakta slepeno daļu, kur it kā paredzēti abu līguma slēdzēju nodomi arī pret Baltijas valstīm, palaistas no angļu - franču aprindām ar nolūku radīt Baltijas valstīs neuzticību pret Vāciju".

Pilnības labad varētu sniegt arī sekošās pretrunīgās informācijas. Pēc ziņām no Tallinas, "Igaunijas sūtniecība Maskavā esot saņēmusi no Amerikas vēstniecības informāciju, ka pakta slēgšanas laikā starp vāciešiem un krieviem esot bijusi runa par Baltijas valstīm, bet gan tādā nozīmē, ka sarunu vedējas valstis uzskata Baltijas valstu neatkarīgu eksistenci par vēlamu"; turpretim mūsu sūtniecība Maskavā saņēmusi no tās pašas Amerikas vēstniecības ziņas, ka Vācijas - PSRS līgums saturot arī slepenus punktus, un "ka vienošanās par Baltijas valstu sadalīšanu starp Vāciju un PSRS esot jāuzskata par notikušu faktu". Mūsu sūtnim esot iemesls domāt, ka šī versija nāk no franču avotiem.

Patlaban vēl saņemta ziņa no Maskavas par sūtņa Kociņa sarunu ar Molotovu¹³, no kura sakarā ar dažādām baumām, galvenā kārtā laikrakstos, par it kā slepenām norunām starp Vāciju un PSRS, sūtnis vēlējies informāciju. Molotovs atbildējis vēsi, ka par PSRS - Vācijas neuzbrukšanas līgumu viņš esot visu pateicis atklātībai ziņojumā Augstākā Padomē¹⁴, ka PSRS - Latvijas attiecības dibinājas uz abu valstu neuzbrukšanas līgumu¹⁵; cits viņam nekas neesot sakāms, jo "dot zvērastu esot *ne k'ļicu*".

Uz sūtņa iebildumu, ka viņš no Molotova nekādus zvērustus nesagaidot, bet vēloties vienīgi informāciju baumu likvidēšanai, Molotovs tāpat vēsi atkārtojis: "Pastāv tak neuzbrukšanas līgums, ko vēl var gribēt; dot vēl zvērestu būtu *ne k'licu*".

[..] Par vācu - krievu neuzbrukšanas līgumā paredzētās abu valstu sazināšanās izveidošanos vēl trūkst noteiktu datu, un pareģojumus taisīt ir lieki. Atzīmējams tomēr, ka no mūsu sūtņa sarunām, kādas viņam pēdējā laikā nācies vest Maskavā, kā ar vietējiem, tā ar diplomātiskā korpusa pārstāvjiem, varot secināt vienu - Padomju Savienībai neesot uzticības uz noslēgto Vācijas - PSRS neuzbrukšanas paktu, kuru atbildīgie Padomju Savienības darbinieki bieži nosaucot par "papīra gabalu". No Berlīnes šai jautājumā, izņemot jau augstāk pievesto sūtņa sarunu ar von Grundherr'u, citu oficiālu ziņu nav. Kāds gadījuma novērotājs, kas labi pazīst Berlīnes apstākļus, ziņo ka "cilvēkos (Berlīnē) sāk izgaist ticība nesatricināmiem nacionālsociālistu ārpolitikas principiem, par kādiem uzskatīja arī nesamierināmo cīņu pret lieliniecismu".

Attiecībā uz angļu, franču, krievu militāro sarunu¹⁶ izjukšanu ir mūsu militārā pārstāvja ziņas no Maskavas. Tās dabūtas no franču avotiem. Sarunas esot sākušās ar krievu kategorisku pieprasījumu vajadzības gadījumā ielaist Sarkano armiju Polijas teritorijā. Uz to angļu un franču militārās misijas iebildušas, ka šī jautājuma izšķiršana ir vienīgi Polijas pašas kompetencē. Angļu un franču misijas izteikušas vairākus priekšlikumus par Polijas atbalstīšanu tikai ar kara materiāliem, bet PSRS delegācija tos visus noraidījusi. Šajā fāzē sarunas izbeigušās. Atzīmējams, ka mūsu militāram pārstāvim franču militārās misijas loceklis atkārtoti apgalvojis, "ka Baltijas valstu jautājums militārās sarunās nav skārts, jo tālāk par Polijas jautājumu sarunas vispār nav aizvirzījušās". Turpretim Londonā Ziemeļu departamenta direktors Collier's¹⁷ mūsu un Igaunijas sūtņiem¹⁸ teicis, "ka Krievijas vadoņi angļu - franču militāriem pārstāvjiem uzstādījuši prasību, ka kara gadījumā pret Vāciju viņiem esot jāokupē zināmi posteņi Somijā un Igaunijā". Direktors piezīmējis: "*In fact, it means that they should occupy Finland and Estonia*"¹⁹. Par Latviju nekādas prasības neesot tikušas uzstādītas.

[..] 11.septembrī kara ministrs²⁰ izdeva pavēli par triju gada gājumu iesaukšanu aktīvā dienestā (1914., 1915. un 1916.). Iesaukšana noritēja bez trokšņa un uztraukuma ar noteiktību un labu noskaņu. Jāatzīmē, ka, lai gan kaujas līnija Polijā pārvirzījusies vairāk uz ziemeļiem, arī uz Viļņas apgabala pusi, pie mūsu robežas ar Poliju pagaidām vēl nav manāma ne civilo, ne militāro personu drūzmēšanās.

Ģenerālsekretārs *M.Nukša*

LVVA, 2574.f., 3.apr., 3305.l., 163. - 167.lp. *Origināls.*

¹ 1939.gada 1.septembrī Vācija uzbruka Polijai. 3.septembrī Anglija un Francija pieteica karu Vācijai.

² 1938.gada 19.septembrī ārlietu ministrs V.Munters Ženēvā deklarēja Latvijas tiesības uz absolūtu neitralitāti, kas nozīmēja atteikšanos ievērot Tautu Savienības statūtu 16.pantu. Latvija vairs neuzskatīja par obligātu piedalīšanos sankcijās pret agresoru. Latvijas deklarācija nebija tālredzīgs politisks solis. 16.pants bija Latvijas un citu Baltijas valstu neatkarības vienīgā starptautiskā garantija, uz ko tās varēja atsaukties kādas ārvalsts uzbrukuma gadījumā. Lidz ar 19.septembra deklarāciju savā sākotnējā vērtībā jūtami tika devalvēts viens no Latvijas ārpolitikas pamatelementiem - sadarbība ar Tautu Savienību, kā arī gribot negribot radīti labvēlīgāki apstākļi 30.gadu lielo agresoru - PSRS un Vācijas - darbībai.

³ Latvijas un Igaunijas saskaņotā atbilde tika sniegta 1939.gada 7.aprīlī. Ne Latvija, ne Igaunija nevēlējās pieļaut savas suverenitātes ierobežošanu.

⁴ Neuzbrukšanas līgumu ar Vāciju Latvija parakstīja 1939.gada 7.jūnijā.

⁵ Anglijas, Francijas un PSRS politisko sarunu laikā (1939.gada aprīlis - augusts) Latvija ieņēma noraidošu nostāju pret iespējamām triju lielvalstu **vienpusīgajām** garantijām.

⁶ K.Ņikitins.

⁷ V. fon Grundhers - Vācijas Ārlietu ministrijas IV nodaļas vadītājs.

⁸ E.Krieviņš.

⁹ U. fon Kocē.

¹⁰ Skat. 23.dok.

¹¹ V. fon der Šulenburgs.

¹² F.Kociņš.

¹³ V.Molotovs - PSRS ārlietu tautas komisārs.

¹⁴ Ar ziņojumu Augstākajā Padomē par PSRS ārpolitiku V.Molotovs uzstājās 1939.gada 31.augustā.

¹⁵ Neuzbrukšanas līgumu ar PSRS Latvija parakstīja 1932.gadā.

¹⁶ Anglijas, Francijas un PSRS militārās sarunas norisinājās 1939.gada augustā.

¹⁷ L.Koljē.

¹⁸ K.Zariņš un A.Šmidts.

¹⁹ "Patiesībā tas nozīmē, ka viņi okupēs Somiju un Igauniju."

²⁰ J.Balodis.

Nr. 34

PSRS pilnvarotā pārstāvja Latvijā I.Zotova telegramma PSRS Ārlietu tautas komisāriātam

1939.gada 16.septembrī
Nekavējoties. Pilnīgi slepeni

Sarunā ar kara ministru Balodi atklājās bailes no Sarkanās armijas ienākšanas. Lūdza mani palīdzēt viņiem ekonomisko grūtību likvidēšanā. Iztaustīju viņu par iespējām saņemt no viņu puses priekšlikumus par citām tuvināšanās formām. Noskaidrojās, ka viņi vēlas saņemt pagaidu ekonomisku palīdzību, ekonomiski un politiski sevi nekādi nesaistot ar Padomju Savienību. Biedra Molotova runu¹ uzskata par apņēmīgu un atklātu. "Pravdā" izklāstīto Polijas notikumu analīzi² uzskata par ļoti pareizu. Balodis, arī Munters sarunā pakavējās pie b.Molotova atbildes Kociņam: "Dot zvērestu man nepiestāv". Turklāt Munters un Kociņš uzsvēra to ar aizvainojumu un abi to saistīja ar mobilizāciju pie mums³. Šī frāze vairojusi viņu bailes un tiek vērtēta kā apstiprinājums Sarkanās armijas ienākšanas iespējamībai. Balodis uz to raugās citādāk, uzskata, ka Molotova teiktais Augstākās Padomes sesijā ir principiāls un ir stādāms augstāk, tāpēc citi apliecinājumi nav vajadzīgi.

Pilnvarotais pārstāvis

Документы внешней политики, 1939, т. 22. Кн. 2, с. 91 - 92. Tulkots no krievu val.

¹ V.Molotova runa PSRS Augstākās Padomes ārkārtas sesijā 1939.gada 31.augustā.

² "Pravdas" 1939.gada 14.septembra raksts "Par Polijas militārās sakāves iekšējiem cēloņiem", kurš pilnīgi atbalstīja Vācijas agresiju pret Poliju. Pārsteidzoši, ka J.Balodis izteica piekrišanu padomju viedoklim, kas propagandistiski gatavoja Maskavas 17.septembra agresiju pret Poliju.

³ 1939.gada 15.septembrī I.Zotovs atzīmēja, ka V.Munters viņu informējis par sūtņa F.Kociņa pieņemšanu Kremli, kuras laikā V.Molotovs esot vēsi atbildējis: ne kādu zvērestu par to, ka nav

notikusi slepena ietekme sfēru sadalīšana, PSRS nedos. Pēc šāda V.Molotova paziņojuma, rakstīja dienasgrāmatā I.Zotovs, V.Munters apvainojies un saistot to ar PSRS militāras akcijas sagatavošanu. - АБПФ, ф.06, оп.1, л.12, л.118, л.90.

Nr. 35

No sūtņa ASV A.Bilmaņa ziņojuma ārlietu ministram V.Munteram

Konfidenciāli

Vašingtonā, 1939.g. 18.septembrī

Augsti godājamais ministra kungs,

PSRS gājiens, lai reokupētu Baltkrievijas un Ukrainas apgabalus Polijā, visus pārsteidza ar savu ātrumu un motivāciju, lai gan vietējā ārlietu ministrija to sagaidīja, kā Jums jau ziņoju savā š.g. 15.septembra konfidenciālā rakstā Nr. 700/753. Krievu gājienu, tāpat kā gājiena motivāciju un PSRS neitralitātes pasludināšanu, uzskata par ļoti veiklu vilcienu. Tas izdarīts tai laikā, kad Polijas valdība un valsts prezidents vairs neatradās uz Polijas teritorijas, un kā motivācija uzdota krievu minoritāšu pasargāšana. Kā tagad redzams, tas Londonā nav izsaucis kara pasludināšanu pret PSRS, bet vienīgi protestu. Amerikas ārlietu ministrija, ar kuras vienu no augstākiem darbiniekiem vēl sestdien kopā vakariņoju sūtniecībā, neko nezināja par PSRS akciju. Sestdien no rīta apmeklēju arī ārlietu viceministru [Assistant Secretary of State] Berle, kas ir viens no tuvākiem Rūzvelta padomdevējiem. Tas arī vēl nezināja par PSRS nodomāto gājienu, lai gan viņš to sagaidīja un man pat uz kartes parādīja iespējamo robežu, kas pēc viņa kalkulācijas sakristu ar 1917.g. robežu, t.i. tā vilktos līdz Bugas upei. Izsakot savas personīgās domas, Berle teica, ka Baltijas valstīm jābūtot ļoti uzmanīgām, jo neesot tomēr zināms, vai PSRS nav nodomājusi reokupēt arī Baltijas valstis un Somiju. Viņš gan man lūdza šo viņa informāciju netelegrafēt uz Rīgu, jo tā neesot oficiāla, bet tikai viņa "*bad dream*"¹. Mēs taču zinot, ka taisni viņš Versaļas miera konferencē bijis viens no nedaudzājiem Baltijas valstu neatkarības atbalstītājiem, un viņš joprojam uzskatot, ka tās pilnīgi pierādījušas savu tiesību eksistēt kā neatkarīgas valstis. Nevarot tomēr zināt, kas slēpjas aiz Vācijas - PSRS vienošanās. Tomēr jāpiezīmē, ka uz Austrumeiropas kartes

pie sienas Berle kabinetā ar zīmuli bija uzvilktā līnija, kas gāja pa Daugavu līdz Rīgai, atstājot rietumu pusē Kurzemi, Lietuvu un etnogrāfisko Poliju. Berle man arī neteica, ka šāda informācija viņam nākusi no Rīgas.

Jāsaka, ka pa visu Amerikas presi gāja ziņa, ka PSRS atgriezīšoties pie Pētera Lielā politikas, reokupēšot Baltijas valstis, u.tml. Šīs ziņas nāca gan no Augura Londonā, gan no Amsterdamas u.c., un arī Donalds Day² no Rīgas ziņoja, ka Baltijas valstu militārie vadoni esot satraukti par PSRS nodomiem. Cerams, ka ziņa kas parādījās šodien par to, ka PSRS informējusi arī Baltijas valstis par savu neitralitāti, izgaisinās ļauno iespaidu.³

Apmeklējot vietējās ārlietu ministrijas Eiropas departamenta vicedirektoru Hendersonu, kas pārzin Baltijas valstu lietas, tam taisni prasīju, vai viņam nav kādas ziņas par kādiem PSRS nodomiem pret Baltijas valstīm un Somiju. Arī tas man apgalvoja, ka nekādu uztraucošu ziņu neesot. Vienīgā viņa ziņa esot tā, ka dzelzceļu satiksme starp Maskavu un Rīgu nedarbojoties kārtīgi, kas pēc viņa ieskatiem stāvēt sakarā ar PSRS karaspēka pārvadājumiem. Hendersons man draudzīgā kārtā sūdzējās par Amerikas sūtniecību Kauņā - ka tā nesūtot pietiekoši ziņas un pie reizes uzslavēja sūtni Sēju⁴, kas esot viņu sūtniecības Kauņā galvenais informācijas avots. Hendersons man arī parādīja telegrammas projektu sūtnim Noremam⁵ Kauņā ar direktīvu, paskaidrot bērnu evakuācijas iemeslus no Kauņas, sniegt informāciju attiecībā uz Lietuvas nodomiem pret Viļņu un vai Vācija un PSRS neskubinot Lietuvu reokupēt Viļņu. Starp citu, Hendersons man stāstīja, ka viņiem pienākot informācija kaudzēm, gan no pārstāvībām, gan Amerikas preses aģentūrām, žurnālistiem, pa radio no Londonas, Berlīnes, Parīzes, Amsterdamas, u.t.t. Vajagot lielu prasmi, lai šo informāciju klasificētu un pareizi nokritizētu. Par laimi Eiropas departamenta direktors Moffat's, pats Hendersons un viņa līdzstrādnieki visi pazīst PSRS un viņas kaimiņvalstis, ir labi informēti par visiem apstākļiem un netic "tatāru ziņām". Jūs jau informēju agrākā ziņojumā, augsti godājamais ministra kungs, ka Amerikas ārlietu ministrija apturēja sūtniecības Rīgā dāmu un bērnu evakuāciju, neuzskatot to par pamatotu. Šodien izsniedzu vīzu jaunieceltam Amerikas vicekonsulam Reinhardtam Tallinnā, kas dodas uz savu darba vietu.

PSRS iekustešanās un sevišķi pamiera noslēgšana ar Japānu zināmā mērā uztrauc Amerikas valdības aprindas. Vakar, neraugoties uz svētdienas dienu, Baltā namā un ārlietu ministrijā visi bija savās vietās un notika Rūzvelta konfidencialās apspriedes ar ārlietu ministrijas un armijas vadošiem darbiniekiem. Arī es svētdien cauru dienu uzturēju sakarus ar ārlietu ministrijas Eiropas departamentu un jau ap pusdienas laiku noskaidrojās, ka Anglija un Francija nepieteiks karu PSRS un ka lielāki sarežģījumi nav sagaidāmi. Polijas vēstniecību Vašingtonā joprojām uzskatīs par pilntiesīgu, lai gan arī ārlietu ministrijas ļaudis pārliecināti, ka pat Anglijas - Francijas uzvaras gadījumā atjaunotā Polija no PSRS zaudētos apgabalus atpakaļ vairs nedabūs. Zināmas aizdomas izsauc Molotova deklarācijā izteiktais nodoms paglābt poļu tautu no kara sekām⁶. To var saprast kā PSRS vēlēšanos uzmākties par protektoru atjaunojamai Polijai ja par to Vācija un PSRS būtu vienojušās. Izsaka arī domas, ka PSRS - Vācijas sadursme nākotnē tomēr neizbēgama, sevišķi ja Vācija uzvarētu. Patlabanējās draudzības pamats nav konstruktīvas dabas, un viens pret otru izturoties ar dziļām aizdomām. Tā esot bijusi Vācijas taktika draudzēties ar Poliju, lai pievāktu Čehoslovākiju, un tagad Vācija draudzējas ar PSRS, lai vieglāk varētu iznīcināt Poliju. Cik varu noprast, tomēr PSRS iejaukšanos, pat zem minoritāšu aizsardzības flagas un pasludinot joprojām savu neitralitāti, uzskata par ārkārtīgi svarīgu faktoru, ar kuru būs jārēķinājas arī Parīzē un Londonā. Tas apgrūtina Anglijas - Francijas uzvaru, ļoti sarežģī stāvokli Tālajos Austrumos, un izredzes vairs nav tik rožainas kā agrāk.

Laipni lūdzu, augsti godājamais ministra kungs, arī mani informēt, pēc iespējas izlietojot Transatlantijas gaisa pastu pāri Stokholmai, jo sūtot vēstules ar parasto pastu tās var tagad nokavēties par vairāk kā mēnesi. Vietējā ārlietu ministrija tomēr sagaida arī no manis kādu informāciju, kas man atkal atļautu biežāk apmeklēt augstākos ārlietu ministrijas ierēdņus. Tā, piemēram, Somijas sūtnis Prokope bija pa telegrāfu saņēmis no savas valdības ziņu par PSRS neitralitātes deklarāciju un tūlīt steidzās uz Amerikas ārlietu ministriju, kas viņam atkal dod iespēju tālāk zondēt. Man tomēr jāsaka, ka sūtnis Prokope atstāj diezgan "nošļukušu" iespaidu ar drusku panisku noskaņu. Viņš būvē visas savas cerības uz Vācijas varu un atbalstu. Vācijas sabrukums

apdraudētu Somiju un viņš joprojam pārliecināts, ka Vācija nevarēja dezinteresēties Somijas un Baltijas valstu likteņos. Tādā gadījumā Vācija zaudētu savu "supremacy"⁷ Baltijas jūrā. Amerikas presē parādījās arī ziņa ka Somija būvējot dzelzceļu uz Petsamo ostu Ledus jūrā, lai nodrošinātu savu ārējo tirdzniecību. Šodien atkal bija ziņa, ka vācieši tomēr izlaiduši kādu somu tirdzniecības kuģi cauri mūsu laukiem Baltijas jūrā, pie kam kāds Vācijas flotes virsnieks bijis par loci. Mani no vietējās ārlietu ministrijas informē, ka arī no Rīgas kāds vecāks kuģis ar sviesta lādiņu esot devies mēģinājuma braucienā uz Angliju. Vācijas radio nostāda jaunāko Latvijas kredītnolikuma grozījumu par lata atraisīšanos no angļu mārciņas kā sitienu Anglijas prestižam. Šodien saņēmu ziņojumu no konsula Šillera Ņujorkā, ka tas esot atgriezies darba vietā, atbraucot ar Holandes tvaikoni "Stattendam", pagaidam gan bez bagāžas, ko tas cerot saņemt vēlāk. Ņujorkā ieradies arī laikr. "Sevodņa" redaktors - izdevējs J.Brāms, kas pieteica man ceturtdien Vašingtonā vizīti. [...]

Dr. Alfrēds Bilmanis
Sūtnis Vašingtonā

LVVA, 2574.f., 4.apr., 7461.l., 45. - 48.lp. Oriģināls.

¹ "Ļauns sapnis".

² "Chicago Tribune" korespondents Rīgā.

³ 1939.gada 17.septembrī PSRS valdība Maskavā iesniedza Vācijas, Itālijas, Irānas, Ķīnas, Japānas, Lielbritānijas, Francijas, Afgānistānas, ASV, Turcijas, Somijas, Bulgārijas, Latvijas, Mongolijas, Dānijas, Igaunijas, Zviedrijas, Grieķijas, Beļģijas, Rumānijas, Tuvas Tautas Republikas, Lietuvas, Norvēģijas, Ungārijas diplomātisko pārstāvniecību vadītājiem notu, kurā paziņoju, ka PSRS piekops neitralitātes politiku attiecībā ar šīm valstīm.

⁴ L.Sēja - Latvijas sūtnis Lietuvā.

⁵ O.Norems - ASV sūtnis Latvijā.

⁶ Domāta PSRS 1939.gada 17.septembra nota, kurā teikts, ka padomju valdība vēlas "... aatpestīt poļu tautu no nelaimīgā kara ..." - Правда, 1939, 18 сент.

⁷ "Pārākumu".

⁸ 1939.gada 12.septembrī Latvijā tika pieņemts papildinājums kredītlikumā, ar kuru latu atraisīja no mārciņas (piesaistīts pie tās - 1936.gada 29.septembrī) un nepiesaistīja to vairs ne pie kā. Latvijas Bankai bija jāmēģina stabilizēt latu ar mērķi nepieļaut būtisku cenu pieaugumu. - skat. Latvijas ĀM ģenerālsekretāra M.Nukšas 1939.gada 19.septembra pārskatu. (LVVA, 2574.f., 3.apr., 3305.l., 175.lp.).

Nr. 36

**Vācijas sūtņa Latvijā U. fon Koces telegramma
Ārlietu ministrijai**

Telegramma

Rīga, 1939.g. 18.septembrī, plkst. 13.57.

Saņemta 18.septembrī, plkst. 16.15.

Tūlīt pēc tam, kad kļuva zināma krievu iesološana¹, Munters griezās pie manis, lai [uzzinātu] Vācijas valdības viedokli. Satraukums oficiālajās aprindās un sabiedrībā ārkārtīgi stiprs. Munters pieņēma krievu iepriekšējo vienošanos ar Vācijas valdību kā drošu un vaicāja, vai es zinot, cik tālu esot eventuāli saskaņota krievu virzīšanās uz priekšu un vai neesot jārēķinās ar "nejaušiem" robežu pārkāpumiem attiecībā uz Latviju un Lietuvu. Es mēģināju, norādot uz abpusējiem neuzbrukšanas ligumiem un krievu paziņojumu Latvijas sūtnim², viņu nomierināt, bet attiecībā uz pārējo man bija jāatsakās atbildēt uz viņa jautājumiem oficiālu instrukciju trūkuma dēļ. Viņš lūdza neatliekami sniegt papildinformāciju, ja es uzzināšot kaut ko tuvāku no savas valdības. Lūdzu, ja iespējams, instrukciju manu izteikumu regulēšanai.

Koce

Diktierte Option ..., S. 21 - 22. Tulkots no vācu valodas.

¹ PSRS iebrukums Polijā, kas iesākās 1939.gada 17.septembrī.

² Skat. 34.dok.

Nr. 37

**Vācijas Ārlietu ministrijas valsts sekretāra
E.fon Veiczekera telegramma
vācu sūtniecībai Rīgā**

Telegramma

Berlīne, 1939.g. 20.septembrī

Sakarā ar izteikumu regulēšanu:

Norādījumi uz šodienas firera runu¹ un vakar publicēto Vācijas un Padomju valdības komunikē² līdz ar to komentāriem visā vācu presē.

Mēs uzskatām, ka jautājums, ko Jums uzstādīja Munters, attiecas pirmām kārtām uz Padomju valdību³.

Latviešu bažas sakarā ar jaunu attīstību mums liekas nepamatotas. Mēs esam pārliecināti, ka atbilstoši krievu

neuzbrukšanas līgumiem ar Baltijas valstīm un atbilstoši krievu paziņojumam Latvijas sūtnim⁴ Padomju valdība nedomā ne par kādiem robežu pārkāpumiem pret Latviju, resp. Igauniju un Lietuvu, kamēr šīs valstis varbūt nedos tam iegānu ar savu rīcību.

Veicēkers

PAAA, R 104628. - 411589. *Orģināls. Tulkots no vācu valodas.*

¹ Ā.Hitlera runa, kuru viņš teica Dancigā 1939.gada 19.septembrī.

² Šajā komunikē tika pasvītota doma, ka padomju un vācu kara-spēka darbība Polijā nav virzīta uz tādu mērķu sasniegšanu, kas neatbilstu Vācijas un PSRS interesēm un būtu pretrunā ar abu valstu noslēgtā neuzbrukšanas līguma garu.

³ Skat. 30.dok.

⁴ F.Kociņš. Skat. 30.dok.

Nr. 38

PSRS pilnvarotā pārstāvja Latvijā I.Zotova telegramma PSRS Ārlietu tautas komisāriātam

1939.g. 20.septembrī

Pilnīgi slepeni

Pilsētu un lauku plašās darbaļaužu masās valda līdzjutības noskaņojums Sarkanās armijas gaidās. Dvinskas, Rezdorovkas¹ un Ludzas rajonos krievi un baltkrievi drošāk un atklāti izrāda simpātijas pret PSRS. Izsaka vēlēšanos, lai pret viņiem no mūsu puses tiktu piemērots tāds pats princips kā pret baltkrieviem un ukraiņiem bijušajā Polijā.

Latvija arvien vēl nenomierinās, aizsardzības pasākumi nav apturēti. Karaspēku nosūta uz dienvid-austrumiem, ne tikai lai nostiprinātu robežas aizsardzību, bet galvenokārt lai uzturētu kārtību rajonos, ko apdzīvo krievi un baltkrievi, kuru skaits ir 180 tūkstoši no iedzīvotāju kopskaita 250 tūkstoši. Poļi un katolicisms pastiprinājis pretpadomju darbību. Latgales rajons, kur dzīvo 20 tūkst. poļu², acīmredzot, būs galvenā bāze darba organizēšanai pret mums.

Pilnvarotais pārstāvis

Документы внешней политики, 1939 год, т. 22. Кн. 2, с.110. Tulkots no krievu valodas.

¹ Acimredzot domāta Daugavpils un Rēzekne.

² Visi skaitļi par minoritāšu daudzumu - neprecīzi.

Nr. 39

No PSRS pilnvarotā pārstāvja Latvijā I.Zotova dienasgrāmatas

Ne vēlāk kā 1939.gada 20.septembrī

20.9.1939. Piezvanīju kara ministram Balodim un izteicu vēlēšanos ar viņu tikties. Balodis piekrita satīkties vakarā. Tad viņš jautā: "Vai jūs ar mums nekarosiet?" Atbildēju viņam, ka mūsu tikšanās runā pati par sevi un mēs tiekamies pavisam mierīgi.

Latvijas un PSRS attiecību jomā Balodis uzskata par vēlamu tālāku tuvināšanos politiskajā un kultūras laukā. Atgādināju viņam, kā Latvijas organizācijas bremsēja šo tuvināšanos, centās sašaurināt savstarpējās attiecības.

Vaicāju viņam, vai, runājot par tuvināšanos, viņš izsaka savu viedokli, vai tāpat domā arī prezidents. Balodis atbildēja: "Arī prezidents tā domā." "Vai jūs vēlaties šajā jautājumā runāt ar prezidentu?" jautā Balodis.

Atbildēju, ka, ja prezidentam ir man kas vaicājams, viņš vienmēr mani var atrast Rīgā. Balodis vēlējās izdarīt tā, lai iniciatīva nāktu no manis. Es to noraidīju un piedāvāju iniciatīvu no viņa puses. Balodis pastāstīja, ka sūtījis vienu divas reizes gadā tiekas ar prezidentu. Atkārtoju ka, ja prezidentam ir kas jautājams, viņš vienmēr var man par to pasacīt un uzaicināt pie sevis.

Balodis atspēko ziņas, ka viņiem esot notikusi 6 gadagājumu mobilizācija. Apgalvo, ka ir iesaukti tikai trīs gadagājumi un arī ne visos rajonos. Pastāstīja man, ka poļi Abrenes un Ilūkstes apriņķos, sākoties karam, pārāk pacēlušī galvas. Tagad viņi izturas mierīgi, jo tur ir ievestas pastiprinātas Latvijas karaspēka daļas.

Balodis visu laiku centās sevi parādīt par propadomju cilvēku. Ar sīkiem faktiem viņš lika saprast, ka nekad nav draudzējies ne ar poļiem, ne ar vāciešiem.

I.Zotovs

АВПРФ, ф.06, оп. 1, п. 12, д. 118, с.90. Tulkots no krievu valodas.

Nr. 40

No Vācijas sūtņa Rīgā U. fon Koces ziņojuma
Ārlietu ministrijai

Rīga, 1939.gada 21.septembrī

Papildus 1939.gada 16.septembra ziņojumam - A 1532¹ -, kā arī atsaucoties uz telefoniskiem un telegrāfiskiem ziņojumiem par poļu zemūdenes izbēgšanu no Tallinas ostas²

Slepeni!

Maskavas valdības dotais solījums, ka krievu kuģi savus pazudušās poļu zemūdenes meklējumus veiks ārpus Igaunijas teritoriālajiem ūdeņiem, kā arī fakts, ka pēdējo 48 stundu laikā, par spīti šejienes Padomju Savienības sūtņa³ divdomīgajiem jautājumiem, ne Igaunijā, ne Latvijā, nav notikusi faktiska neitrālītātes pārkāpšana, pēc ārlietu ministra Muntera paziņojuma, izsauca zināmu nomierināšanos. Bailes no pavisam drīz gaidāmajām pārmaiņām neatkarīgas Latvijas pastāvēšanā šobrīd ir mazinājušās. Ar to iegūst laiku, lai tiktu skaidrībā par to, kādas sekas var Latvijā radīt šādas norises, kas, protams, var katrā laikā atkārtoties.

Kā liecina pagājušo gadu novērojumi, un mazās Latvijas pretstatīšana varenam kaimiņam, neļauj arī nekā cita gaidīt, tad galvenais iespaids ir tas, ka arī no latviešu nacionāli noskaņotajiem elementiem nav gaidāma sīksta un kaut cik sekmīga pretestība. Es neapšaubu, ka īpaši latviešu jaunatnei godīgi rūp savas zemes brīvība un neatkarība un ka ticis, kā to apstiprina militārā atašēja novērojumi pēdējā laikā, arī sasniegts zināms militārā triecienspēka līmenis. Taču šos pozitīvos faktorus izšķirīgi mazīna pirmām kārtām dziļais antagonisms starp Valsts prezidentu⁴ un kara ministru⁵, kas iesākās jau 1918. un 1919.gada cīņu dienās. Šodien šis antagonisms izpaužas jo smagāk tāpēc, ka Valsts prezidents visu savu politiku bija veidojis, uzticīgi sekojot Anglijai, bet šobrīd šāda nostāja stipri zaudējusi savu vērtību visā Austrumeiropā. Turpretī kara ministrs tiek uzskatīts par savlaicīgas sapraššanās piekritēju ar Krieviju un tāpēc arī šobrīd varbūt var pretendēt uz lielāku politisku tālredzību, bet ar šo noslieci viņš armijā radījis tik dziļu šķelšanos, ka

pat augstākās amatpersonas, atbildot uz jautājumiem par viņu paredzamo nostāju pret krievu iesoļošanu, atbild drūmā balsī: "Mums jau nu laikam būs jācīnās". Cik augstu vērtējama tāda gatavība, nav sīkāk jāizklāsta. Par aizsardzības nocietinājumu stāvokli pie krievu robežas precīzas ziņas līdz šim nav varēts iegūt. Tātad jārēķinās ar iespēju, ja krievi reiz sāks savu uzbrukumu Latvijas teritorijai un to enerģiski veiks, izmantojot motorizētos spēkus, valsts, domājams kritīs viņu rokās īsā laikā un bez īpašas pretošanās.

Pēdējās dienās, izejot no tās situācijas, kāda attēlota, iepriekš, es mēģināju sev gūt skaidrību par iespējām, kuras tad varētu izvēlēties valstsvāciešu⁶ kolonijas un ap 63000 lielās tautvāciešu⁷ grupas aizsardzībai. Jārēķinās ar to, ka jau pati ziņa par Sarkanās armijas vienību iesoļošanu vien, radīs šeit dzīvojošo baltiešu vidū arkārtīgu paniku, jo viņu atmiņā vēl ir dzīvs 1919.gadā pieredzētais⁸. Bez tam jārēķinās ar to, ka pašreizējā valdība un tās izveidotie sabiedriskās kārtības orgāni tik smagu pārbaudījumu nespēs izturēt. No droša konfidenciāla avota man zināms, ka dažiem ministriem jau tagad ir gatavas iebraukšanas vīzas Zviedrijā. Blakus paradība krievu iesoļošanai un Latvijas armijas vairāk vai mazāk bezpretestības sabrukumam būs tā, ka pašā Rīgā un lielākajos lauku centros uz iepriekš neaprēķināmu diennakšu skaitu varu sagrābs pūlis. Nav nekādu šaubu, ka tā slepkavošanas un laupīšanas kāre pirmām kārtām vērsīsies pret vāciešiem. Šādos apstākļos es gribētu papildus maniem 16.septembra ziņojumā iekļautajiem ierosinājumiem nodot labvēlīgai apsvēršanai, kādi līdzekļi šķiet piemēroti no turienes, lai novērstu, ka šejienes vācieši, gandrīz neaizsargāti, tiek atdoti dumpīgajam pūlim.

Koce

Diktierte Option ..., S. 25 - 26. Tulkots no vācu val.

¹ Netiek publicēts.

² 1939.gada 18.septembrī no Tallinas ostas aizbēga Igaunijas varas iestāžu internētā poļu zemūdene "Orzel". Maskava liekulīgi apvainoja Igauniju neitralitātes pārkāpšanā un pret PSRS vērstā naidīgā akcijā.

³ I.Zotovs.

⁴ K.Ulmanis.

⁵ J.Balodis.

⁶ Domāti Latvijā dzīvojošie vācieši, kuriem bija Vācijas pavalstniecība.

⁷ Runa ir par Latvijā dzīvojošajiem vāciešiem, kas bija Latvijas pavalstnieki.

⁸ Padomju vara īstenoja 1919.gadā represijas pret vācbaltiešiem.

Nr. 41

Vācijas vēstnieka Maskavā V. fon der Šulenburga telegramma Ārlietu ministrijai¹

1939.gada 25.septembrī

Telegramma

Ļoti steidzami
Stingri slepeni

Maskava, 1939.g. 25.septembrī, plkst.22.58.

Saņemta 26.septembrī, plkst. 0.30.

Staļins un Molotovs lika man šodien plkst. 20.00 ierasties Kremlī. Staļins ierosināja: galīgi noregulējot poļu jautājumu, vajadzētu izvairīties no visa, kas nākotnē varētu izsaukt nesaskaņas starp Vāciju un Padomju Savienību. No šāda viedokļa viņam liekoties maldīgi saglabāt kā patstāvīgu valsti apcirto Poliju. Viņš tagad izvirzot šādu priekšlikumu: uz austrumiem no demarkācijas līnijas mūsu daļai esot jāpievieno visa Ļubļinas vojevodiste un daļa Varšavas vojevodistes līdz Bugai. Par to lai mēs atsakoties no Lietuvas².

Staļins apzīmēja šo priekšlikumu par vielu gaidāmajām sarunām ar reiha ārlietu ministra kungu un piebilda, ka Padomju Savienība mūsu piekrišanas gadījumā tūlīt stāšoties pie Baltijas valstu problēmas atrisināšanas saskaņā ar 23.augusta protokolu un te gaidot vācu valdības bezierunu atbalstu. Staļins akcentēti runāja par Igauniju, Latviju un Lietuvu, bet nepieminēja Somiju.

Es paskaidroju Staļinam, ka informēšu savu valdību.

Šulenburgs

Diktierte Option ..., S. 27 - 28.

¹ Šī telegramma veicināja Vācijas Ārlietu ministrijas aktīvu iekļaušanos Latvijas un Igaunijas vāciešu "glābšanas akcijas" organizēšanā.

² Berlīne akceptēja šo J.Staļina priekšlikumu, un tas guva savu atspoguļojumu vienā no slepenajiem protokoliem, kurus Vācijas un PSRS pārstāvji parakstīja 1939.gada 28.septembrī.

Nr. 42

No Vācijas vēstniecības padomnieka G.Hilgera pierakstiem par Staļina - Ribentropa sarunām Maskavā

1939.gada 27. - 29.septembrī

[..] Par trešo punktu - "Baltija"- ministra kungs¹ paziņoja sekojošo.

No vēstnieka grāfa fon der Šulenburga ziņojuma izriet, ka Padomju valdība no šī brīža sākusi nodarboties arī ar šo jautājumu, ar kuru neapšaubāmi ir saistītas sarunas, kas pašlaik tiek vestas ar igauņu valdību. Vācijas sūtnis Igaunijā paziņojis, ka Padomju Savienība piedāvājusi Igaunijai militāru konvenciju uz pieciem gadiem (Staļins izlaboja: uz desmit gadiem) un par to pieprasījusi izveidot Igaunijas teritorijā bāzes padomju karakuģiem un lidmašīnām un ciešu sadarbību. Tas acīmredzot ir jāsaprot kā pirmais solis Baltijas jautājuma realizēšanā. Vācija pašlaik atrodas karastāvoklī un apsveiktu Baltijas jautājuma pakāpenisku risināšanu. Skaidrs, ka mēs neesam ieinteresēti Igaunijas un Latvijas lietās. Taču mēs būtu pateicīgi, ja Padomju valdība mums paziņotu, kā un kad tā gatavojas atrisināt visu šo jautājumu kompleksu, lai vācu valdība saskaņā ar pieņemto vienošanos varētu formulēt savu pozīciju. Kā izriet no grāfa fon der Šulenburga ziņojumiem, Padomju valdība gaida no mūsu puses skaidru piekrišanu tās nodomiem (Staļins piezīmēja: mēs gaidām labvēlīgu attieksmi). [..]

[..] Jautājumā par Baltiju Staļins paziņoja, ka Padomju valdība pieprasījusi Igaunijas valdībai piešķirt saviem karakuģiem bāzes igauņu ostās un Dago un Ezelas salās², kā arī bāzes saviem gaisa kara spēkiem. Šo bāzu apsardzībai Padomju valdība dislocē Igaunijā vienu kājnieku divīziju, vienu kavalērijas brigādi, vienu tanku brigādi un vienu gaisa kara spēka brigādi. Visi šie pasākumi tiks reālizēti Padomju Savienības un Igaunijas savstarpējās palīdzības līguma aizsegā: Igaunija jau devusi tam savu piekrišanu.

Uz ministra kunga jautājumu, vai Padomju valdība paredzējusi tādā veidā īstenot lēnu iespiešanos Igaunijā un, iespējams, arī Latvijā, Staļina kungs atbildēja pozitīvi, piebilstot, ka, neskatoties uz to, Igaunijā pagaidām tiks atstāta pašreizējā valdības sistēma, ministrijas u.t.t.

Kas attiecas uz Latviju, Staļins paziņoja, ka Padomju valdība domā piedāvāt tai analogus priekšlikumus. Bet, ja Latvija pretosies priekšlikumam par savstarpējās palīdzības paktu uz tādiem pašiem noteikumiem kā Igaunija, tad Padomju armija visīsākajā laikā ar Latviju "izrēķināšoties".

Attiecībā uz Lietuvu Staļins paziņoja, ka Padomju Savienība iekļaus Lietuvu savā sastāvā tādā gadījumā, ja būs sasniegta attiecīga vienošanās ar Vāciju par teritoriju "apmaiņu". Sarunas pirmajā daļā³ Staļins savu nodomu, kas attiecas uz Lietuvas sagrābšanu neizteica tik skaidri. [...]

Kad šī sarunu daļa⁴ bija beigusies, ministra kungs lūdza Staļinu paziņot, kādā veidā un kad Padomju valdība paredz realizēt savus nodomus attiecībā uz Baltiju.

Staļina kungs atbildēja, ka Igaunijas valdība piekritusi Padomju Savienības priekšlikumiem un tāpēc uz attiecīgas vienošanās noslēgšanu ar Igauniju var cerēt jau šovakar, vai, vēlākais, naktī. Tad Staļins darīja zināmu vienošanās ar Igauniju saturu (pašreiz tas jau ir publicēts). Bez tam viņš paziņoja, ka šīs vienošanās tekstā par padomju karakuģu dislokācijas vietu norādīta Baltišteņa⁵, taču vienlaikus speciālā konfidenciālā sarunā ir norunāts, ka kuģi dislocēsies arī Tallinā, jo Baltišteņa vēl nav pietiekami iekārtota. Par Igaunijā ievējamā karaspēka augstāko skaitlisko robežu Staļins nosauca 25 tūkstošus cilvēku. Iepriekšējā sarunā minētās aviācijas brigādes skaitlisko sastāvu viņš noteica trīs pulkus. Nobeigumā Staļins atkārtoja, ka pagaidām nav paredzēts mainīt Igaunijā pašreizējo politisko un ekonomisko sistēmu un ieviest tur padomju sistēmu. Pagaidām paliek Igaunijas konstitūcija, ministrijas turpinās savu darbu. Līdz zināmam laikam Igaunija pati risinās savas ārpolitiskās lietas.

Padomju valdības nodomi, kas skar Lietuvu un Latviju šai sarunā netika minēti, jo Staļins šajā jautājumā jau bija izteicies iepriekšējā dienā. [...]

Документы внешней политики, 1939 год, т. 22. Кн. 2, с.608, 610 - 611, 613. Tulkots no krievu val.

¹ J. fon Ribentrops.

² Samsala un Hījumā

³ Domāta saruna, kura sākās 1939.gada 27.septembrī plkst. 22.00.

⁴ Saruna, kura notika 28.septembrī.

⁵ Paldiski.

Nr. 43
Vācijas un PSRS konfidenciālais
protokols¹

1939.gada 28.septembrī

PSRS valdība neliks šķēršļus Vācijas pilsoņiem un citām vācu izcelsmes personām, kas dzīvo teritorijās, kuras atrodas tās interešu sfērā, ja viņi vēlēšies pārcelties uz Vāciju vai vācu interešu sfērā atrodošajām teritorijām. Tā piekrīt, ka šo pārcelšanos realizēs Vācijas valdības pilnvarotie saskaņā ar kompetentām vietējām iestādēm², un pie tam paliks neaizskartas izceļotāju īpašuma tiesības.

Atbilstošas saistības uzņemas Vācijas valdība attiecībā uz ukraiņu vai baltkrievu izcelsmes personām, kas dzīvo teritorijās, kuras atrodas tās interešu sfērā.

Maskava, 1939.g. 28.septembrī.

Vācijas valdības vārdā
J. fon Ribentrops

PSRS valdības pilnvarojumā
V.Molotovs

Akten zur deutschen auswärtigen Politik: 1918 - 1945. Serie D., Bd.8., Baden - Baden, 1961, S.128. Kopija. Tulkots no vācu valodas.

¹ Šis ir viens no trim dažādas slepenības pakāpes protokoliem, kurus reizē ar līgumu par draudzību un robežu parakstīja PSRS un Vācija. Liekas, ka šim protokolam nav precedenta starptautisko tiesību vēsturē. Laikam tas ir vienīgais tāda veida nolīgums, kurā divi diktatori par savā starpā noslēgtās vienošanās objektu izrauga trešajās suverēnajās valstīs dzīvojošos pilsoņus.

² Šis protokols attiecās arī uz Latvijā un Igaunijā dzīvojošajiem vāciešiem. Taču vārdā šīs valstis nav tieši nosauktas. Acīmredzot, norunām bija jāpaliek spēkā arī tādā gadījumā, ja Baltijas valstis, tur vēl esot vietējiem vāciešiem, okupētu PSRS.

³ Protokolā fiksētajām norunām, kas izrietēja no PSRS un Vācijas noslēgtajiem nolīgumiem par Austrumeiropas sadalīšanu, vajadzēja it kā garantēt krievu un vācu interešu sfēru norobežošanas ilgstamību. Iedzīvotāju pārvietošana nostāda notikuša fakta priekšā, un tās rezultāti nevar tikt tik vienkārši anulēti.

Nr. 44

No Latvijas sūtņa Francijā O.Grosvalda
ziņojuma ārlietu ministram V.Munteram

Konfidenciāli

1939.gada 30.septembrī

Augsti godātais ministra kungs,

28.septembrī parakstītais Krievijas - Igaunijas līgums¹, kuram var būt tik liktenīga nozīme Baltijas valstu vēsturē, šeit netiek ievērots tādā mērā, kā tas notiktu, ja nenorisinātos tai pašā laikā notikumi, kuriem ir nozīme visas Eiropas mērogā. Franciju galvenā kārtā interesē Ribbentrop'a - Molotova resp. Staļina sarunas un līgumi², un tā saucamā "miera ofensīva", kura sakarā ar to gaidāma³. Kā jau ziņoju, te pastāv zināma "miera gribētāju grupa" un, bez šaubām, arī plašākās masās idejai ir zināms skaits piekritēju. Tomēr visu labi apsverot un iepazīnies arī ar armijas pārstāvju uzskatiem, varu teikt, ka Hitlera miera priekšlikumi netiks pieņemti. To jau nekādā ziņā nepielaidīs Anglija, no kuras tagad pilnīgi atkaras (tā tekstā) arī Francijas ārējā politika.

Krievijas - Igaunijas līgums nāca mums visiem pilnīgi negaidīts. Tādu kapitulāciju - krievu karaspēka ielaišanu igauņu teritorijā - neviens nebūtu sagaidījis, arī Igaunijas sūtnis ne⁴. Mēs esam tādā mērā nogriezti no Baltijas valstīm (avīzes un vēstules visātrākais pienāk 2 nedēļās), ka par šī līguma priekšvēsturi, tuvākiem apstākļiem absolūti neko nezinām un arī nevaram spriest par to, kāds šai lietā bijis Latvijas viedoklis un kāda iedarbība notikušam faktam būs uz Latvijas - Igaunijas aliansi⁵ un uz Igaunijas - Latvijas - Lietuvas politiskās sadarbības līgumu⁶...

O.Grosvalds

Sūtnis Francijā

LVVA, 2574.f., 4.apr., 7444.l., 175. - 176.lp. Oriģināls.

¹ Runa ir par savstarpējās palīdzības līgumu, kuru PSRS uzspieda Igaunijai. Līgums ievadīja Igaunijas valsts bojāeju, jo paredzēja padomju karaspēka ielaišanu un izvietojumu tās teritorijā.

² 1939.gada 27.septembrī Vācijas ārlietu ministrs J. fon Ribbentrops otro reizi ieradās Maskavā, lai galīgi nokārtotu "poļu jautājumu" un vienotos ar PSRS par turpmāko sadarbību. 28.septembrī tika parakstīts abu valstu līgums par draudzību un robežu, kas oficiāli sankcionēja Polijas neatkarības

iznīcināšanu PSRS un Vācijas agresijas rezultātā. Līgumam bija pievienoti vairāki dažādas slepenības pakāpes papild-protokoli. Saskaņā ar vienu no tiem tika izmainītas vācu un krievu neuzbrukšanas līguma slepenajā protokolā noteiktās Vācijas un PSRS interešu sfēras robežas. Lietuvu iekļāva Maskavas interešu sfērā, bet Ļubļinas vojevodisti un daļu no Varšavas vojevodistes - Vācijas interešu sfērā. Turklāt šajā protokolā bija norādīts, ka tiklīdz PSRS valdība Lietuvā "savu interešu uzturēšanas nolūkos" veiks "īpašus pasākumus", tiks izmainīta Vācijas un PSRS robeža. Vācieši te pretendēja uz lietuviešu teritoriju ap Marijampoli. 1940.gada vasarā, okupējot Baltijas valstis, PSRS sagrāba visu Lietuvas teritoriju, arī Marijampoles apgabalu.

³ 1939.gada 28.septembrī parakstītie Vācijas un PSRS dokumenti atspoguļoja kvalitatīvi jaunu pakāpi abu valstu attiecībās, kuru varētu raksturot kā trauslu savienību. Piemēram, PSRS un Vācijas kopīgajā paziņojumā bija norādīts, ka abu valstu valdības savstarpēji konsultēsies "par nepieciešamiem pasākumiem", ja neizdosies panākt kara izbeigšanu starp Vāciju, no vienas puses, un Angliju un Franciju. O.Grosvalda pieminētās "miera ofensīvas" izpausme bija Ā.Hitlera 6.oktobra runa reihstāgā, kurā tika izvirzīti vācu "miera priekšlikumi". Taču tie nebija pieņemami Anglijai un Francijai, jo paredzēja Vācijas iekarojumu atzīšanu utt.

⁴ O.Strandmans - Igaunijas sūtnis Francijā.

⁵ Latvija un Igaunija noslēdza aizsardzības savienību 1923.gada 1.novembrī. 1934.gada 17.februārī tā tika no jauna apstiprināta un paplašināta.

⁶ Baltijas valstu saprašanās un sadarbības līgums tika parakstīts 1934.gada 12.septembrī.

Nr. 45

No Latvijas Politiskās policijas pārvaldes Liepājas rajona priekšnieka N.Roznieka ziņojuma par politisko stāvokli rajona robežās 1939.gada septembrī

1939.gada 1.oktobrī

[...] Nac[ionāl]soc[iālistiskās] kustības Kuldīgas manšaftes¹ vadītājs² kustības dalībniekiem stāstījis, ka vāciešu stāvoklis Latvijā pēdējā laikā paliekot nopietns, jo pēc kara sākšanās latvieši vāciešus nīstot vēl vairāk. Lai neradītu incidentus, no kustības centra³ esot saņemts rīkojums nekur atklāti neuzstāties ar vācietības demonstrēšanu, kā arī neizrādīt savas simpātijas Vācijai. Mobilizācijas gadījumā vāciešiem jāierodoties karaspēka

daļās un nedrīkstot izvairīties no iesaukšanas, lai nedotu iemeslu varbūtējām represijām pret vāciešiem no valdības puses. Ieteicis kustības dalībniekiem atturēties no smēķēšanas un alkoholisku dzērienu lietošanas, lai ar šādu rīcību izteiktu solidaritāti saviem tautasbrāļiem, kas cīnas un krīt par vācu lietu.

Bez tam Kuldīgas manšaftes vadītājs š.g. septembra mēnesī vāca ziedojumus - "vācu lietai" - pie kam izteica, ka tagad kustībai jāziedojot vairāk nekā agrāk, jo no Vācijas, kas esot ierauta karā, nevarot prasīt un gaidīt nac. soc. kustības atbalstīšanu ārzemēs. Atsevišķi ziedojumi nepārsniedz Ls 5.- no personas.

Daži manšaftes dalībnieki, kas š.g. septembra mēnesī tika iesaukti armijā, izteikušies, ka nekarošot pret Vāciju, bet kara gadījumā mēģināšot pāriet vāciešu pusē. Ja nebūšot iespējams pārbēgt, tad atturēšoties no tiešas piedalīšanās kaujās.

Vietējie vācieši - "Sistem"⁴ aprindu ļaudis - ar sašutumu izsakās par Vācijas - PSRS neuzbrukšanas pakta noslēgšanu. Pastāv pārliecība, ka Vācija ar Krieviju vienojušās par Baltijas valstu nodošanu Krievijas iespaidam, sakarā ar ko varot sagaidīt komunistu iesoļošanu Latvijā. Hitlers neesot rēķinājies ar Baltijas vāciešu nostāju pret komunisma briesmām. Nac. soc. kustības dalībnieki šinī jautājumā turpretim pilnīgi paļaujas uz "firera" tālredzīgo politiku un noslēgto neuzbrukšanas pakta nekritizē. [...]

Politiskās policijas pārvaldes
Liepājas rajona priekšnieks N. Roznieks.

LVVA, 3235.f., 1/8.apr., 343.l., 143.lp. Apstiprināts noraksts.

¹ Manšafte ("Mannschaft" - "Vīru savienība") - viena no E.Krēģera vadītās nacistiskās organizācijas ("Kustība") sastāvdaļām. "Vīru savienībā" varēja iestāties no 19 gadu vecuma. "Kustībā" kā formācijas ietilpa arī "Sieviešu savienība" ("Frauenschaft") un "Jauniešu savienība" ("Jungenschaft").

² Kuldīgas "vīru savienības" priekšgalā atradās E.Fīrhufs.

³ Pazīstamākie "Kustības" vadības (centra) pārstāvji bija E.Krēģers, A.Koskuls, O.Krauss, M.Radeckis, H.Šneiders un citi.

⁴ Ar vārdu "Sistēma" (System), kam nacistu terminoloģijā bija nicinoša pieskaņa, "Kustības" pārstāvji Latvijā parasti apzīmēja savus politiskos sāncenšus cīņā par virsvadību vācu "tautas grupā" no konservatīvo nometnes.

Nr. 46

No PSRS pilnvarotā pārstāvja Latvijā I.Zotova telegrammas PSRS Ārlietu tautas komisariātam

1939.g. 1.oktobrī
(Saņemta plkst. 6.55)

Kā pavestija Munters, Latvijas tirdzniecības delegācija tirdzniecības un rūpniecības kameras priekšsēdētāja, viņš ir arī Latvijas Bankas direktors¹, Andreja Bērziņa valdībā var izbraukt 8. - 9.oktobrī. Vai mūsu ieinteresētie orgāni varēs viņus pieņemt šajā laikā? Sarunā Munters formulēja savu pozitīvo attieksmi pret igauņu un padomju līgumu². Apsveica pēc būtības un formas. Uzskata, ka Latvijas politiskajai līnijai tālāk jāattīstās lielākas politiskās un ekonomiskās sadarbības virzienā ar PSRS. Viņš rēķinās ar faktu, ka dominējošais stāvoklis Austrumeiropā ir PSRS. Latvijas un Igaunijas savienības līgums³, kas tika noslēgts (pēc viņa atzinuma) kā aizsardzības pasākums pret PSRS agresiju, ir zaudējis spēku. Kara ministrs Balodis uzskata, ka līguma ar Igauniju pamats un forma ir pilnīgi pieņemama Latvijai. Atbalsta PSRS īstenoto politiku un uz tādiem pašiem noteikumiem, kā ar Igauniju, latvieši ir ar mieru runāt. Šajā nostājā saskata Latvijas ārējās politikas turpmāko noteiktību. Tāds pats viedoklis (kā ziņo Balodis) ir zemkopības ministram Birzniekam. Pamatojoties uz sarunu ar Munteru un Balodi, uzskatu par iespējamu likt viņu vēlējumu un mūsu ieinteresētības garā līdzās ekonomiskiem jautājumiem arī politiskos.

Zotovs

Полпреды сообщают..., с.73. Tulkots no krievu val.

¹ Kļūda, faktiski - Latvijas Kredītbankas direktors.

² 1939.gada 28.septembra savstarpējās palīdzības pakts starp PSRS un Igaunijas Republiku.

³ 1923.gada 1.novembra Latvijas un Igaunijas līgums par aizsardzības savienību.

Nr. 47
Latvijas Ministru kabineta sēdes
protokols nr. 54.

1939.gada 1.oktobrī

Klāt:

Ministru prezidents	Dr. K.Ulmanis
Ministru prezidenta biedrs un kara ministrs	ģen. J.Balodis
Ārlietu ministrs	V.Munters
Iekšlietu ministrs	K.Veitmanis
Izglītības ministrs	prof. J.Auškāps
Sabiedrisko lietu ministrs	A.Bērziņš
Satiksmes ministrs	B.Einbergs
Tautas labklājības ministrs	J.Volonts
Zemkopības ministrs	J.Birznieks
Ministrs	J.Čamanis
Valsts kontrolieris	J.Kaminskis
Protokolē: Tieslietu ministrs	H.Apsīts

Sēdi sāk plkst. 18.10.

Prezidents sniedz ziņas, kuru dēļ nācies sasaukt Ministru kabineta ārkārtējo sēdi. Steidzamības kārtībā pacelts jautājums par delegāta sūtīšanu uz Maskavu.

Ārlietu ministrs Munters ziņo par savām sarunām ar mūsu sūtni Maskavā zīmējoties uz Latvijas valdības pārstāvja sūtīšanu uz Maskavu sarunu vešanai ar P.S.R.S. valdību. Braukšanas nepieciešamību izsauca līgumi, kurus š.g. 28.septembrī P.S.R.S. noslēgusi ar Vāciju un otru - ar Igauniju.

Nolemj sūtīt 2.oktobrī uz Maskavu ārlietu ministru V.Munteru.

Prezidents ceļ priekšā Kabinetam projektu paziņojumam atklātībai par nākošām sarunām ar P.S.R.S. valdību un ārlietu ministra deleģēšanu uz Maskavu.

Paziņojumu priekšā celtā redakcijā pieņem.

Pārrunās par delegāta uzdevumiem izskan vienprātīga vēlēšanās sargāt valstī mieru un visiem iespējamām līdzekļiem aizstāvēt latviešu tautas un valsts intereses.

Sēdi slēdz plkst. 20.10.

Ministru prezidents /par./ K.Ulmanis
Tieslietu ministrs /par./ H.Apsīts

LVVA, 1307.f., 1.apr., 315.l., 213.lp. Noraksts.

Nr. 48

Latvijas Ministru kabineta ārkārtējās sēdēs
protokols

1939.gada 3.oktobris

Klāt:

Ministru prezidents	Dr. K.Ulmanis
Ministru prezidenta biedrs	
un kara ministrs	ģen. J.Balodis
Finansu ministrs	A.Valdmanis
Iekšlietu ministrs	K.Veitmanis
Izglītības ministrs	prof. J.Auškaps
Sabiedrisko lietu ministrs	A.Bērziņš
Satiksmes ministrs	B.Einbergs
Tautas labklājības ministrs	J.Volonts
Zemkopības ministrs	J.Birznieks
Ministrs	J.Čamanis
Valsts kontroliers	J.Kaminskis
Protokolē:	
Tieslietu ministrs	H.Apsīts

Sēdi sāk plkst. 21.33.

Valsts un Ministru Prezidents K.Ulmanis¹ sīki ziņo par sarunu gaitu Maskavā starp ārlietu ministru Munteru un PSRS valdību. Pēc pārrunām par nākošā līguma saturu un it sevišķi par noteikumiem, kādus sarunās izvirzījusi PSRS valdība, Ministru kabinets **nolemj**:

1) izteikt ārlietu ministra Muntera līdz šim Maskavā vestām sarunām, kam pamatā Igaunijas - PSRS savstarpējas palīdzības līgums, savu piekrišanu;

2) uzdot ārlietu ministram pielikt visas pūles lai panāktu uzlabojumus igauņu - krievu līguma tekstā, cenšoties, ja vien iespējams, iegūt visizdevīgākos noteikumus PSRS līgumam ar Latviju;

3) pilnvarot ārlietu ministru V.Munteru parakstīt Savstarpējas palīdzības līgumu starp Latviju un PSRS;

4) Sūtīt uz Maskavu sarunām ar PSRS valdību, kurās bez ārlietu ministra Muntera ņem dalību arī sūtnis Maskavā Kociņš un Ārlietu ministrijas Līgumu departamenta direktors Kampe, Senāta civildepartamenta priekšsēdētāju Senatoru Osvaldu Ozoliņu, uzliekot tam

arī pienākumu nodot ministram Munteram Ministru kabineta sēdē pieņemtos atzinumus.

Dievs, svētī Latviju!

Sēdi slēdz plkst. 22.35.

Valsts un Ministru Prezidents /par./ K.Ulmanis

Tieslietu ministrs /par./ H.Apsits

LVVA, 1307.f., 2.apr., 1.l., 98. - 98.a.lp. *Origināls.*

¹3.oktobrī Ulmanis uzaicināja pie sevis Vācijas sūtni U.Koci, cerībā iegūt no sūtņa kādu informāciju par Vācijas nostāju pret Maskavas prasībām Latvijai. Koce, kuram tobrīd vēl nebija informācijas par 23.augusta līguma slepeno protokolu un Latvijas nodošanu PSRS ietekmes sfērā, atbildēja, ka viņš var, ja Ulmanis to vēlētos, "pieprasīt Berlīnē vai Krievijā uzstāda prasību saziņā ar Vāciju un kāds ir Berlīnes valdības viedoklis" (LVVA, 5969.f., 1.apr., 291.l., 10.lp.). Pēc šīs sarunas ar Koci Ulmanim beidzot kļuva skaidrs, ka no Vācijas nekāds atbalsts Latvijai nav gaidāms. Valdības sēdes lēmuma projektu uzrakstīja pats Ulmanis. Viņa arhīvā glabājās šāds 3.oktobra lēmuma uzmetums: "Valdība piekrīt M. [Muntera] rīcībai un līnijai un uzdod M. panākt līgumu pēc Igaunijas līguma pamatprincipiem, cenšoties panākt iespējami labu līgumu..." (Turpat, 12.lp.).

II nodaļa

Latvijas un PSRS 1939.gada 5.oktobra savstarpējās palīdzības pakts

Nr. 49

Savstarpējās palīdzības pakts starp Latviju un Padomju Sociālistisko Republiku Savienību

1939.gada 5.oktobrī

Latvijas Republikas Prezidents, no vienas puses, un PSRS Augstākās Padomes Prezidijs, no otras puses, nolūkā attīstīt 1920.gada 11.augusta miera līguma nodibinātās draudzīgās attiecības, kuras pamatojas uz otras puses valstiskās neatkarības atzišanu un neiejaukšanos tās iekšējās lietās;

atzīstot, ka 1920.gada 11.augusta miera līgums un 1932.gada 5.februāra līgums par neuzbrukšanu un konfliktu nokārtošanu miera ceļā joprojām ir viņu savstarpējo attiecību un saistību stiprs pamats;

pārliecināti, ka abu Līdzēju Pušu interesēm atbilst precīzo nosacījumu noteikšana par savstarpējās drošības nodrošināšanu,

atzina par nepieciešamu noslēgt savā starpā sekojošo savstarpējās palīdzības paktu un šai nolūkā iecēla par saviem pilnvarotiem:

Latvijas Republikas Prezidents:

Vilhelmu Munteru, Ārlietu Ministru,

PSRS Augstākās Padomes Prezidijs:

V.M.Molotovu, Tautas Komisāru Padomes

Priekšsēdētāju un Ārlietu komisāru,

kuŗi, savstarpēji uzrādījuši savas pilnvaras, kas atrastas vajadzīgā un pienācīgā formā, vienojās par sekojošo:

I pants

Abas Līdzējas Puses apņemas sniegt viena otrai visādu palīdzību, ieskaitot arī militāru, gadījumā ja notiktu tiešs uzbrukums vai rastos uzbrukuma draudi no jebkuŗas Eiropas lielvalsts puses Līdzēju Pušu jūras robežām Baltijas jūrā vai viņu sauszemes robežām caur Igaunijas vai Lietuvas Republikas teritoriju, kā arī pakta III pantā minētām bāzēm.

II pants

Padomju Savienība apņemas sniegt Latvijas armijai uz izdevīgiem noteikumiem palīdzību ar apbruņojumu un citiem kara materiāliem.

III pants

Latvijas Republika, nolūkā nodrošināt Padomju Savienības drošību un savas pašas neatkarības no-

stiprināšanai, piešķir Padomju Savienībai tiesību turēt Liepājas un Ventspils pilsētās kara flotes bāzes un dažus aerodromus aviācijai, uz nomas pamata par salīgstamu cenu. Noteiktās vietas bāzēm un aerodromiem ierādāmas un to robežas nosakāmas uz savstarpējas vienošanās pamata.

Irbes jūras šauruma apsardzības nolūkā Padomju Savienībai piešķirta tiesība uz tiem pašiem noteikumiem ierīkot krasta artilērijas bāzi jūrmalā starp Ventspili un Pitragu.

Flotes bāžu, aerodromu un krasta artilērijas bāzes aizsardzības nolūkā Padomju Savienībai ir tiesība turēt šīm bāzēm un aerodromiem ierādītos iecirkņos uz sava rēķina stingri ierobežotu padomju bruņoto sauszemes un gaisa spēku daudzumu, kuru maksimālais skaitliskais sastāvs nosakāms ar atsevišķu vienošanos.

IV pants

Abas Līdzējas Puses apņemas nenoslēgt nekādas savienības un nepiedalīties nekādās koalīcijās, kas vērstas pret vienu no Līdzējām Pusēm.

V pants

Šī pakta izvešana dzīvē nekādā ziņā nedrīkst aizskart Līdzēju Pušu suverēnās tiesības, starp citu, viņu valsts iekārtu, saimniecisko un sociālo sistēmu un militāro rīcību.

Bāzēm un aerodromiem ierādāmie iecirkņi (III pants) paliek Latvijas Republikas teritorija.

VI pants

Šis pakts stājas spēkā ar ratifikācijas dokumentu apmaiņu. Dokumentu apmaiņa tiks izdarīta Rīgā sešu dienu laikā, skaitot no šī pakta parakstīšanas dienas¹.

Šis pakts ir spēkā desmit gadus, pie kam gadījumā, ja viena no Līdzējām Pusēm neatzīst par vajadzīgu uzteikt šo paktu vienu gadu pirms termiņa notecēšanas, tas automātiski paliek spēkā uz turpmākiem desmit gadiem.

Šo apliecinot, augšā minētie pilnvarotie šo līgumu parakstījuši un piespieduši tam savus zīmogus.

Sastādīts Maskavā, divos oriģinālos, latviešu un krievu valodā, 1939.gada 5.oktobrī.

V.Munters

V.Molotovs

Valdības Vēstnesis, 1939, 10.okt.

¹ Latvijas Ministru kabinets ratificēja paktu 1939.gada 10.oktobrī, ratifikācijas dokumenti apmainīti Rīgā 11.oktobrī.

Nr. 50

1939.gada 5.oktobra savstarpējās palīdzības pakta starp PSRS un Latviju konfidenciālais protokols

I

Ir norunāts, ka, lai novērstu un darītu galu centieniem ievilkt Līdzējas Puses pašlaik Eiropā notiekošajā karā, PSRS ir tiesības šī kara laikā turēt vietās, kas ierādītas aerodromiem un bāzēm (Pakta III p.), atsevišķus sauszemes un gaisa bruņoto spēku garnizonus, kopskaitā līdz divdesmit pieciem tūkstošiem cilvēku.

II

Pakta I panta noteiktā palīdzība tiek sniegta pēc otrās puses izteiktās vēlēšanās, turklāt, pēc abpusējās vienošanās puse, kuras pienākums ir sniegt palīdzību, otras puses kara gadījumā ar trešo valsti, var palikt neitrāla.

III

Lai novērotu šī Pakta īstenošanu un risinātu šajā sakarā radušos jautājumus, uz paritātes pamatiem tiek izveidota Jauktā komisija, kas izstrādās savus lietvedības noteikumus.

Rodoties nesaskaņām bāzu un aerodromu vietu un robežu noteikšanā, kā arī vispār Jauktās Paritātes komisijas darbā, stridīgos jautājumus izšķir diplomātiskā ceļā vai tiešās sarunās starp valdībām.

IV

Šis konfidenciālais protokols ir 1939.g. 5.oktobrī noslēgtā Pakta par savstarpēju palīdzību starp PSRS un Latviju pielikums.

Maskavā, 1939.g. 5.oktobrī

V.Molotovs

V.Munters

Полпреды сообщают., с.86 - 87. Tulkots no krievu val.

Nr. 51

Komunikē par Latvijas un Padomju Savienības sarunām

1939.gada 5.oktobrī

Sarunā, kas par Latvijas un Padomju Savienības savstarpējās palīdzības pakta noslēgšanu notika starp Latvijas ārlietu ministru V.Munteru un Tautas komisāru

padomes priekšsēdētāju, ārlietu komisāru V.M. Molotovu, klātesot J.V. Staļinam un Latvijas sūtnim F.Kociņam, abas puses konstatējušas savu vienprātīgo uzskatu, ka savstarpējās palīdzības pakta sekmīgas realizēšanas interesēs nepieciešams faktors ir savstarpējā uzticība, kas nodibinājusies pastāvošo draudzīgo attiecību izveidošanās ilgajos gados abu valstu starpā.

Liekot savstarpējās palīdzības pakta pamatos miera līguma un neuzbrukšanas līguma nesatricināmos noteikumus, abas puses no jauna apstiprinājušas katras valsts suverēno tiesību atzīšanu bez ierunām un neiejaukšanās principu tās iekšējās darīšanās. Pārliecinājušās ilggadīgā pieredzē, ka abu zemju valsts sistēmu attīstība nav šķērslis auglīgai sadarbībai viņu starpā, abas puses deklarējušas, ka jaunajos apstākļos, kādus radījis savstarpējās palīdzības pakts, tās vienmēr turēsies pie cieņas pret otrās puses valstisko, sociālo un saimniecisko struktūru, tādā kārtā stiprinot mierīgas labu kaimiņu sadarbības pamatus starp viņu tautām.

Brīvā Zeme, 1939, 6.oktobris.

Nr. 52

Ribentropa 1939.gada 6.oktobra stingri slepens paziņojums vienīgi sūtniem personīgi

Berlīne, 1939.6.oktobrī

pol.VI.....

1.) Diplogerma Tallinna Nr.....

2.) " Rīga

Tel.i.z.

3.) " Helsinki

slep.šifr.V.

vienīgi sūtniem personīgi

Papildinot šās lappuses telegrammu
pie I.) :Nr.241,
pie 2.) :Nr.302,
pie 3.) :Nr.305,

es Jums stingri un slepeni un tikai Jūsu personiskajai informācijai paziņoju vēl sekojošo:

Maskavas sarunu laikā ar Padomju valdību stingri konfidenciali pārrunāts jautājums par abu pušu interešu sfēru Austrumeiropā norobežošanas un, proti, kā par

līdzšinējās Polijas valsts apgabaliem, tā arī par Lietuvas, Latvijas, Igaunijas un Somijas valstīm. Pie tam interešu norobežošanās saskaņota šo apgabalu teritoriāli politiskās pārveidošanas gadījumam. Šim nolūkam noteiktā robežlīnija tā paša, kas līdzšinējās poļu valsts 28.septembra vācu - padomju līguma "Par draudzību un robežu" pirmajā pantā noteiktā un publiski paziņotā līnija. Starp citu, šī līnija identiska ar vācu - lietuviešu robežu. No tā izriet, ka Lietuva, Latvija, Igaunija un Somija nepieder augšminētajā jēgā pie vācu interešu sfēras. No kaut kādiem paziņojumiem par šo tēmu es lūdzu arī turpmāk atturēties.

Ribentrops

Vācijas Ārlietu ministrijas Politiskais arhīvs Bonnā, tulkots no vācu valodas. Publicējis Heinrihs Strods žurnālā "Latvijas Vēsture", 1991, Nr.1., 44.lpp.

Nr. 53

No PSRS pilnvarotā pārstāvja Lielbritānijā I.Maika telegrammas PSRS Ārlietu Tautas komisariātam

1939.gada 7.oktobrī

[...] Čērčils balstās uz atzinumu, ko viņš ir aizstāvējis jau agrāk, ka Anglijas un PSRS pamatintereses mūsu dienās nekur nesaduras. Sākotnējais šoks, kuru izraisījis Padomju un Vācijas neuzbrukšanas pakts un tam sekojošie noteikumi, Anglijā daudzus izsita no līdzsvara un laupīja spēju redzēt lietas to patiesajā perspektīvā. Pašreiz daudzkas ir mainījies. No Anglijas interešu pareizas izpratnes viedokļa faktam, ka visi Eiropas austrumi un dienvidaustrumi atrodas ārpus kara zonas ir nevis negatīva, bet gan pozitīva nozīme. Anglijai nav pamata iebilst arī pret PSRS darbību Baltijā. Protams, dažs labs sentimentāls liberālis un leiborists var nobirdināt pa asarai sakarā ar "krievu protektorātu" Igaunijā un Latvijā, taču pret to nevar izturēties nopietni. Čērčils lieliski saprot, ka PSRS jābūt saimniekam Baltijas jūras austrumu piekrastē, un viņš ļoti priecājas, ka Baltijas valstis iekļautas mūsu un nevis Vācijas valsts sistēmā. Vēsturiski tas ir normāli, un tajā pašā laikā arī sašaurina Hitlera iespējamo "Lebensraum".¹ Arī šeit

Anglijas un PSRS intereses nesaduras, bet drīzāk sakrīt.
[...]

Pilnvarotais pārstāvis

Документы внешней политики. 1939 год, т. 22. Кн.2, с.168. Tulkots
no krievu val.

¹ Dzīves telpu.

Nr. 54

**Latvijas sūtniecības Berlīnē I sekretāra
J.Vigraba ziņojums sūtnim E.Krieviņam**

Berlīnē, 1939.g. 7.oktobrī.

Augsti godātais ministra kungs,

Izpildot Jūsu uzdevumu, ko saņēnu no Jums pēc Jūsu sarunas ar ministru V.Muntera kungu, šodien pēc pusdienas ierados pie *Auswärtiges Amt'a Unterstaatssekretär'a* Dr. Woermann'a¹.

Sākot sarunu, Dr.Woermann's paziņoja, ka, pamatojoties uz Hitler'a runu 6.oktobra Reichstag'a sēdē, Vācijas valdība stāšoties pie "*Rückführung der Volksdeutschen*"² no Latvijas. Vācijas sūtnim Rīgā esot uzdots stāties sakaros ar mūsu valdību jautājuma nokārtošanai³, bet viņš pats gribot vienīgi informēt sūtniecību, lai tā par Vācijas valdības nodomu nedabūtu zināt tikai no laikrakstiem.

Latvijas vācu pārcelšanai uz Vāciju neesot nekādu sakaru ar attiecībām starp Latvijū un Pad[omju] Savienību, jo tā notiekot "*in einem anderen Rahmen*"⁴. Es aizrādīju, ka tādā gadījumā pārcelšanu nevajadzētu izdarīt pārāk lielā steigā, jo tas varētu sacelt paniku un radīt iespaidu, ka visam par pamatu tomēr ir Latvijas attiecības ar Padomju Savienību⁵. Tālāk Dr.Woermann's izteica cerību, ka pārceļamo tiesības Latvijā, piemēram, īpašuma tiesības, netiksot aizkārtas.

Es to apstiprināju, aizrādot no savas puses, ka Vācijas pavalstniekiem aizceļošanai nekādus šķēršļus neliks, tiklīdz viņi būs nokārtojuši savas saistības pret valsti un privātiem. Toties vācu tautības Latvijas pavalstnieku izceļošanu varēs nokārtot tikai pēc iepriekšēja optācijas⁶ līguma noslēgšanas, kam atkal piekrita Dr.Woermann's.

Dr.Woermann's uzsvēra, ka Latvijas vācu lielākā daļa dzīvojot pilsētās, piem., Rīgā ap 40.000⁷, un tādēļ viņus varēšot viegli pārvietot uz Vāciju. Ja kādi no Latvijas

vāciem, piemēram Iršu kolonisti⁸, gribēs palikt Latvijā, neviens tos nepiespiedīsot pārcelties uz Vāciju⁹.

Īsā saruna beidzās ar konstatējumu, ka nodomātās akcijas izvešana dzīvē gan radīs grūtības kā saimnieciskā ziņā, tā arī tautības noteikšanā, bet tās tomēr izdosies pārvarēt.

Ar patiesi dziļu cieņu

Sūtniecības I sekretārs J.Vīgrabs

LVVA, 2574.f., 4.apr., 7567.l., 435. - 436.lp. Oriģināls.

¹ Vācijas ārlietu ministrijas valsts sekretāra vietnieks E.Vērmans.

² "Tautvāciešu atvešana atpakaļ". Šajā gadījumā runa ir par vāciešiem, kuri bija Latvijas pavalstnieki.

³ Latvijas un Igaunijas vāciešu vadītāji tika informēti par iecerēto izceļošanas akciju agrāk nekā abu valstu valdības - 1939.gada 2.oktobrī. "Kustības" līderis E.Krēgers, kas to uzzināja jau 26.septembrī, bija devis solījumu klusēt.

⁴ "Citos ietvaros".

⁵ Šī J.Vīgraba piezīme ir visai zīmīga, jo labi parāda Berlīnes diplomātu liekulību.

⁶ Optācija - pavalstniecības izvēle.

⁷ Pēc tautas skaitīšanas datiem 1935.gadā pilsētās dzīvoja 82 procenti no Latvijas vācu iedzīvotājiem, no tiem ievērojami vairāk nekā puse (38.523) - Rīgā.

⁸ Latvijā dzīvoja zināms skaits vācu zemnieku - kolonistu, kuri bija šeit ieradušies 18.gs. vidū un 20.gs. sākumā. Lielākās vācu zemnieku apmetnes starpkaru periodā bija Iršos - 1561, Zantē - 466, Kurmālē - 482, Planīcā - 342 un Padurē - 255 cilvēki.

E.Vērmans izrādījās slikts prognozētājs. Gandrīz neviens no Iršu kolonistiem nepalika Latvijā.

⁹ Patiesībā viss bija citādi. Gan Berlīne un vācbaltiešu vadītāji, gan arī K.Ulmaņa valdība un oficiālās valsts iestādes bija ieinteresētas, lai Latviju atstātu iespējami lielāks vāciešu skaits. No visām pusēm uz viņiem tika izdarīts spiediens, un daudzi vācieši tam pakļāvās.

Nr. 55

Latvijas ārlietu ministra V.Muntera paskaidrojums presei

1939.gada 9.oktobrī

Ārlietu ministrs V.Munters šodien bija aicinājis preses pārstāvjus, lai sniegtu paskaidrojumus par noslēgto

Latvijas - Padomju Savienības savstarpējās palīdzības līgumu.

"Visiem ir zināmi notikumi Eiropā kopš 1.septembra. Šo notikumu straujums," teica ārlietu ministrs, "ir tikpat liels, kā to vēsturiskā nozīme. Piecās nedēļās Eiropas dzīve mainījusies visos pamatos un mainījusies arī Eiropas politiskā seja. Vislielākās pārmaiņas notikušas Austrumeiropā. Polijas valsts ir beigusi pastāvēt. Tās teritorija sadalīta starp Padomju Savienību un Vāciju, starp abām pēdējām noslēgts līgums par draudzību un par abu valstu robežu galīgu nokārtojumu.

Pie šiem notikumiem nevar pieiet ar uzskatiem, kas nodibinājušies miera apstākļos un citādā starptautiskā stāvoklī. Jaunais stāvoklis uzstāda arī jaunus uzdevumus.

Agrākais līdzsvars Austrumeiropā bija atkarīgs no trīs valstīm: Padomju Savienības, Vācijas un Polijas. Tāpat šo līdzsvaru ietekmēja saspīlējums starp pirmām minētām divām lielvalstīm. Viss tas ir kardināli grozījies. Polija vairs nav spēkā faktors Austrumeiropā, un starp Padomju Savienību un Vāciju nodibinājušies draudzība un saskaņota rīcība.

Tādi apstākļi nostāda Baltijas valstis jaunā situācijā un jaunu problēmu priekšā. Zināmā mērā notiek arī šeit pasaules kara beigās radītā stāvokļa revīzija, lai gan Baltijas valstīm ar Versaļas miera līgumu tiešu sakaru nav.

Padomju Savienības Eiropas daļai ir tikai trīs izejas uz aizjūras zemēm: ziemeļos caur Balto jūru, dienvidos caur Melno jūru un vēl caur Ļeņingradas ostu. Pēdējā atrodas stratēģiski neizdevīgā stāvoklī un ir aizsalstoša osta. Miera laikā šāds stāvoklis bija pieciešams, bet kara apstākļos tas varēja radīt grūtības. Tā arī saprotama Padomju Savienības tieksme nostiprināt savas pozīcijas Austrumbaltijas piekrastē. Tas bija iedomājams divos virzienos: pirmkārt, atvieglot Ļeņingradas stratēģiskās pozīcijas un otrkārt, rūpēties par citu neaizsalstošu ostu lietošanu. Jau agrākos gados Latvijas ostas ir spēlējušas svarīgu lomu Padomju tranzītā no un uz Vakariem, caur Baltijas jūru. Vēlāk šajā tieksmē iestājās zināms pārtraukums un Padomju Savienība centās iztikt ar savām ostām.

Šodien Baltijas ostu problēma atkal aktuāla un saimnieciskiem apsvērumiem pievienojas arī stratēģis-

kas intereses. Sādi ieskati bija izpaudušies jau agrāk sarunās starp Padomju Savienību, Angliju un Franciju. Kamēr vēl valdīja miers, Baltijas valstis pieturējās pie līdzsvara politikas, rēķinoties ar varbūtējiem iebildumiem pret koncesijām Padomju Savienības stratēģiskās interesēs.

Šodien apstākļi ir citi un mūsu pašu drošība prasīja stāvokļa noskaidrošanu un precizēšanu.

Lai būtu atgādināts, ka tikai trīs nedēļas pagājušas kopš 17.septembra, kad Padomju karaspēks iegāja Polijas teritorijā, un 11 dienas vēlāk jau parakstīja Maskavā nolīgumu starp Padomju Savienību un Vāciju. Tajā pašā 28.septembrī parakstīts arī Igaunijas - Padomju Savienības savstarpējās palīdzības nolīgums. Vēl trīs dienas vēlāk, tiklīdz mūsu valdība bija iepazinusies ar abu minēto līgumu saturu un apsvērusi to ietekmi uz mūsu valsts politisko un stratēģisko stāvokli, nolēma nekavējoties stāties pie mūsu attiecību noskaidrošanas ar Padomju Savienību un sarunās, kas notika no 2. - 5.oktobrim Maskavā, tas arī izdarīts. 5.oktobra līguma teksts atklātībai jau zinams. Par to daži laikraksti paspējuši jau izteikties. Droši vien sekos vēl citi komentāri.

Man šajā brīdī," teica ministrs sarunā preses pārstāvjiem, "kad mēs stāvam līguma ratificēšanas priekšvakarā, rūp apgaismot lielās politiskās linijas, uz kurām līgums uzbūvēts. Vispirms būtu jājauc, kāpēc izvēlēta savstarpējas palīdzības līguma forma.

Šajā apstākļi atrod savu izteiksmi abu valstu griba uzturēt mieru un *status quo* pie Baltijas jūras. To vēl vairāk apstiprina atsaukšanās uz miera līgumu, tāpat neuzbrukšanas līgumu starp abām valstīm un noslēgtā līguma 5.pants, kas nepārprotami nosaka, ka abu valstu suverēnās tiesības netiek skartas.

Arvien no jauna jāatgādina, ka līgums noslēgts kara apstākļos, kad iespējamās nejaušības un notikumi risinās ārkārtīgi strauji. Latvijas neieraušana karā ir bijis mūsu ārpolitikas pamatzdevums kopš tā laika, kad kara varbūtība sāka figurēt visu valstu ārpolitiskos apsvērumos. Bet tajā pašā laikā mums jāatzīst, ka Latvijas ieraušana karā slēptu arī draudus Padomju Savienībai, ar kuru mums ir kopējas robežas. Varētu teikt, ka taisni šinī brīdī apstākļi Baltijas jūrā un Austrumbaltijas

piekrastē nedod pamatu bažām par varbūtējiem sarežģījumiem, kas varētu mūs ieraut karā, bet kara notikumu norise neapreķināma un viss var zibensātri mainīties. Savstarpējās palīdzības principam ir zināma preventīva nozīme un uz ārieni ar to parādīts, ka kara atvairīšanā abām valstīm ir līdzīgas intereses. Reiz savstarpējās palīdzības princips no abām pusēm bija atzīts par piemērotu, dabīgā kārtā bija jārunā arī par šīs palīdzības veidu.

Te ir iets pa ceļu, kas atbilst abu pušu ģeogrāfiskam stāvoklim un militārām iespējām. Latvija var saņemt palīdzību apbruņojumā un kara materiālos. Tā savukārt piešķir Padomju Savienībai stratēģiskas priekšrocības uz savas teritorijas - divas jūras bāzes, vienu krasta artilērijas bāzi un dažus aerodromus, kas pieder pie minēto bāzu aizsardzības.

Šīs stratēģiskās priekšrocības nekādā ziņā neierobežos normālu dzīvi Liepājā un Ventspilī, jo attiecīgie iecirkņi ir precīzi nospraužami vienošanās ceļā. Pats par sevi saprotams, ka militāra atbalsta punkti nevar palikt bez apsardzības, tāpēc arī Padomju Savienībai ļauts turēt bāzu un aerodromu iecirkņos savu karaspēku, kuru kopskaitu atkal nosaka vienošanās ceļā. Sevišķi svarīgs ir vēl kopīgi izstrādātais oficiālais paziņojums, kas publicēts līguma parakstīšanas gadījumā. Tas ir it kā politisks papildinājums pie paša līguma, saturot zināmus politiskus principus, kurus līguma ceļā nevar tik precīzi formulēt, bet kuriem nolīguma piemērošanā ir liela nozīme.

Te iet runa par savstarpēju uzticību un sadarbības iespējamību, neskatoties uz valsts iekārtu dažādību.

Tāda uzticības un sadarbības atmosfēra valdīja arī pašās sarunās. Negribēdams aizsteigties priekšā palīdzības līguma plašākam apgaismojumam, es tomēr vēlētos pasvītrot," teica ministrs sarunas noslēgumā, "ka tas stiprinās mieru un drošību un atbilst politiskām realitātēm, ar kurām mums tagadējos apstākļos jārēķina."

Nr. 56

No Latvijas sūtņa ASV A.Bilmaņa ziņojuma
ārlietu ministram V.Munteram

Konfidenciāli

Vašingtonā, 1939.gada 10.oktobrī

Augsti godājamais ministra kungs,

Latvijas - PSRS savstarpējās palīdzības līguma noslēgšanu vietējā ārlietu ministrija uzņēma itin mierīgi un uzskata to kā tādu, lai gan Amerikas prese cenšas attēlot notikumu tā, it kā Latvija un Igaunija būtu nonākušas protektorātu stāvoklī. Līguma teksta un PSRS valdības deklarācijas izpublicēšana nelaimīgā kārtā sakrita ar Hitlera runu¹ un tādēļ viens otrs laikraksts piegriezta lielāku vērību Hitlera runai. PSRS valdības deklarācija, kurai tik liela nozīme, arī nav pietiekoši izpublicēta, kādēļ sūtniecība to ievietos savā nākošā informācijas biļetenā.

Pārrunājot līguma noslēgšanu vietējā ārlietu ministrijā, atradu tur pilnīgu saprašānu mūsu stāvoklim. Ar zināmu gandarījumu tur uzņēma paša līguma faktisko pusi, ar kuru nodrošināta Latvijas "*national entity*"², kultūra un civilizācija. Tāpat tur ar lielu interesi uzklausi manu paziņojumu, ka pēc Latvijas valdības uzskata nav iemeslu apšaubīt krievu solījumus un ka Latvijā visi mierīgi turpina savu darbu. Amerikas ārlietu ministrijas vadošie darbinieki draudzīgā kārtā ieteic Latvijai būt ļoti uzmanīgai, lai nenotiktu tā, ka gan noslēgts savstarpējās palīdzības līgums ar PSRS, bet tai pašā laikā kādi valsts ierēdņi vai vispār daudz maz atbildīgas personas kauču draudzīgās sarunās kritizētu šo līgumu vai celtu aizdomas pret otro līguma slēdzēju. Krieviem visur esot ausis un lai nedodot tiem iespēju pārvest, ka Latvija līgumu nepilda, kritizē vai pat mēģina lauzt. Vajagot būt ļoti disciplinētiem un esot laime, ka Latvijā patlaban stingri centralizēta iekārta, citādi tā būtu pazudusi. Šodien Amerikas prese atzīmē, ka Igaunijas propagandas ministrs Oidermaa uzaicinājis igauņus uzskatīt krievu ienākošās karaspēka daļas kā draugus un sabiedrotos. Mūsu līgums bez šaubām mums uzliek par pienākumu tās uzskatīt tāpat. Vispār izsaka cerību, ka Latvijas grūtākais pārbaudījums pārciests, bet ka arī turpmāk sagaidāmas diezgan lielas grūtības, lai nokārtotu

līguma praktisko realizēšanu, kas tomēr esot iespējama. Man zināms, ka Eiropas departamenta direktors Moffat's kādam Balkānu valsts sūtnim izteicies: "Mēs priecājamies, ka *mūsu Baltijas draugi Latvija un Igaunija* pratuši pasargāt savu neatkarību".

Lielu sensāciju izsauc vāciešu evakuēšana no Latvijas un pārējām Baltijas valstīm. To saprot kā Hitlera žestu iepretim PSRS, bet tomēr netic, ka Pad[omju] Krievija ciešāki saistīšoties ar Vāciju. Daži ārlietu ministrijas ierēdņi, kas labi pārzin Baltijas valstu attiecības, privātās sarunās man izteicās, ka mums jābūt priecīgiem, ka tiekam vaļā no vāciešiem, lai gan no otras puses, vāciešu uzturēšanās Baltijas valstīs bija spiedusi Vāciju vairāk interesēties par Baltijas valstu likteni. Šī interese dažkārt savā diapazonā tomēr pārsniegusi starptautisko interesi parastā nozīmē, tas viņiem esot zināms. Turpmāk vācieši, kas brīvprātīgi palikuši Latvijā, vairs nevarēšot noderēt par Latvijas "dīdīšanas" instrumentu. Grūtības sagaidamas jautājuma materiālā kārtošanā. Amerikas presē parādījusies ziņa, ka kāds Rīgas laikraksts novērtējis vācu īpašumus Latvijā uz 3 miljardi latu. Ja nu Latvijas valdībai rodoties tāds parāds iepretim Vācijai, tad varot sagaidīt, ka Vācija prasīšot šī parāda deldēšanu ar Latvijas precēm. Esot jācer, ka Latvijas valdība pratīšot nokārtot šo jautājumu, pārvēršot parādu ilggadīgās parādzīmēs. Vietējās ārlietu ministrijas ļaudis domā, ka apmēram puse no vāciešiem tomēr palikšot Latvijā. Amerikas diplomāti ļoti interesējās, vai tadā gadījumā turpināšoties vācu kulturālā autonomija, resp. vai atļaušot joprojam uz Latvijas likumu pamata kultivēt vācu tautību un kultūru. Pēc draudzīgo amerikāņu uzskata vācu kulturālā autonomija būtu modificējama un piemērojama jaunajiem apstākļiem, citādi radišoties tāds pats stāvoklis kāds bija agrāk. Sagaidāms, ka turpmāk Latvijā nepielaidīšot skolas vācu valodā, kurās pasniedz latviešu valodu kā priekšmetu, bet, ka arī vāciešiem būšot skolas latviešu valodā ar vācu valodu kā priekšmetu. Starp citu, mani konfidencialā kārtā informēja (To man arī apstiprināja Wiley³), ka vietējā ārlietu ministrija devusi rīkojumu sūtniecībai Rīgā atlaist visus vācu tautības darbiniekus, pieņemot tai vietā latviešus un slēgt krievu nodaļu, pārceļot tās aktivitāti pēc piederības uz Amerikas vēstniecību Maskavā.

Par PSRS prasībām iepretim Somijai vietējai ārlietu ministrijai vēl nav noteiktu ziņu. Tomēr pielaiž, ka lieta grozoties ap 3 stratēģiskām salām un Ālandu salu apcietinājumiem. Ārlietu ministrijas padomnieks Moore, kas pārzin PSRS - Japānas lietas, izteicās, ka pēc viņa informācijas Pad.Krievija piedāvāšot Somijai atpirkt šīs 3 salas, kompensējot Somiju ar zināmiem piegriezumiem Karēlijas apgabalā. Arī Somijas sūtnis Prokopē nezināja neko noteiktu, lai gan Amerikas presei viņš izteicies diezgan bramanīgi, ka Somija tik viegli nepadošoties kā Latvija un Igaunija un prasišot, lai PSRS ligst kā līdzīgs ar līdzīgu. Vajadzības gadījumā somi pat ar ieročiem rokās aizstāvēšoties. Arī no Helsinkiem telegrafēts Amerikas presei, ka Somija neesot "*a Baltic State*" bet piederot pie Skandināvijas grupas, un saņemot koncesijas no Igaunijas. PSRS tā kā tā jau dominējot Somijas jūras licī. Somijas prese piemin arī Amerikas morālisko atbalstu. Man zināms, ka Prokopē šo atbalstu ir lūdzis, bet tālāk par ārlietu ministru Hull⁴ nav ticis. Prezidents Rūzvelts aizbildinājies, ka tas esot stipri aizņemts. Eiropas departamenta vicedirektors Hendersons man izteicās, ka Amerikas vēstnieks Maskavā nekādu demaršu netaisīšot. Ļoti iespējams, ka vietējā ārlietu ministrija kaut ko draudzīgu par Somiju pateiks vietējam PSRS lietvedim, bet Hendersons netic, ka no tā vispār kaut kas labs varot iznākt Somijai, un Somijai būšot jāizdzer rūgtais biķeris. Savā laikā Preses nodaļas vadītājam jau rakstīju, cik mums nedraudzīgā kārtā Somijas autoritatīvie avoti no Helsinkiem informē Ameriku par Igaunijas un Latvijas "neizbēgamo pakļaušanu Pad[omju] Krievijai". Negribas būt ļaunam, bet tagad laiks pienācis pašai Somijai un Zviedrijai. [...]"

Dr. Alfrēds Bīlmanis
Sūtnis Vašingtonā

LVVA, 2574.f., 4.apr., 7461.l., 12. - 13.lp. Oriģināls.

¹ Hitlera runa speciālā reihstāga sēdē 6.oktobrī, kurā viņš piedāvāja Vācijas noteikumus mieram ar Angliju un Franciju. 12.oktobrī Lielbritānija noraidīja Hitlera piedāvājumu.

² "Nacionālā esamība".

³ V.Muntera piezīme uz ziņojuma malas; Dž.Vailijs - ASV sūtnis Latvijā.

⁴ K.Hall - ASV valsts sekretārs.

Nr. 57

Sūtņa Anglijā K.Zariņa ziņojums ārlietu
ministram V.Munteram

1939.gada 10.oktobrī
Slepeni

Augsti godātais ministra kungs,

Kā jau Jums to telegrāfiski ziņoju, šodien man bija audience pie Lord Halifax'a¹. Apmeklējums gan bija nolikts vakardien, bet neparedzētu apstākļu dēļ to pārcēla uz šodienu.

Kad Lord'am biju nodevis Jūsu 15.septembra vēstuli² teicu, ka kopš šīs vēstules rakstīšanas Eiropā, sevišķi Eiropas austrumos notikušas dažas ievērojamas pārmaiņas, tamdēļ Jūs esiet atraduši par vēlamu uzdot man viņam vēlreiz apliecināt, vispirms, ka mēs dziļi cienam tradicionālo draudzību, kas vienmēr pastāvējusi starp Angliju un Latviju un ka vēlāmies, kaut tā pastāvētu arī turpmāk. Tālāk, ka mūsu ārpolitikā nekas nav pārmainījies un ka mēs arī turpmāk turēsimies pie tās pašas līnijas. Kara apstākļi gan radījuši neparedzētas grūtības dzīvākas tirdzniecības izveidošanai. Karš mūsu Eiropas daļā radījis lielas pārgrozības, Polija savā agrākā veidā vairs atjaunoties nevarēs³ un ka mums ar šiem faktiem bija jāreķinājas, vēl jo vairāk ņemot vērā, ka mēs atrodamies starp divām lielvalstīm - Vāciju un Krieviju. Beidzot, ka Latvija tāpat kā visas citas mazās valstis apsveiktu miera stāvokļa nodibināšanos Eiropā.

Noklausījies manu vēstījumu Lord's Halifax's vispirms izteica savu prieku saņemt no manis Muntera kunga uzdevumā Latvijas simpātiju apliecinājumu Lielbritānijai: *"We appreciate very deeply your friendly feelings towards Great Britain."*⁴ Ar lielu atzinību viņš uzņēma mūsu paziņojumu, ka mēs vadosim iesākto ārpolitiku arī tālāk. Viņi to ņemšot vērā un arī tie pret mums ieturēšot tādu pašu politiku kā līdz šim. Pēc tam Lord's teica, lai nododot Jums un arī Latvijas valdībai un tautai viņa simpātiju un draudzības jūtu apliecinājumu.

Kas attiecas uz tirdzniecības grūtībām, turpināja Lord's Halifax's, tad tās tiešām pastāvēt un viņi no savas puses pieliekot visas pūlēs, lai tās novērstu, bet apstākļi diemžēl esot stiprāki par viņu gribu, attiecīgās personas un iestādes pieliekot visus spēkus, lai tirdzniecību, kas

pašlaik esot pārtraukta, vai vismaz ievērojami traucēta, varētu atkal uzsākt.

Lord's Halifax's pagāja garām manam aizrādījumam, ka Poliju agrākajā veidā vairs atjaunot nevarēs, bet teica, ka viņš pilnīgi saprotot mūsu ieņemto viedokli attiecībā uz mūsu līgumu ar Padomju Savienību, izņemot simpātiju apliecinājumus mums, viņš pašlaik vairāk neko teikt nevarot. Viņš atzīstot, ka mēs citādi rīkoties neesot varējuši.

Kad Viņa Majestātes ministrs savu atbildi, liekas, bija beidzis, teicu, ka man liels prieks, ka viņi mūsu stāvokli atzīst un saprot, ka mēs citādi rīkoties nevarējām. Teicu, ka man patīkami to no viņa dzirdēt, vēl jo vairāk tādēļ, ka angļu prese Baltijas valstīs pēdējā laikā bija it kā nolikusi uz "Melnās tāpeles". Lord's Halifax's man atbildēja: "mēs valdībā" un te viņš pameta skatu uz direktoru Collier'u⁵, kas arī sarunā bija klāt "absolūti neesam tādos ieskatos par noslēgto līgumu, mēs atzīstam, ka Jūs esiet gudri un prātīgi rīkojušies, izbēgot 'bloodshed' "⁶.

Lord's Halifax's man tālāk vaicāja, vai Jums varbūt esot kādas ziņas, vai par Krievijas akciju Baltijas valstīs Maskavā ar Ribentropu esot panākta kāda vienošanās, jeb vai Krievija rīkojoties pilnīgi uz savu roku. Teicu, ka uz šo jautājumu es noteiktu atbildi dot, zināms, nevaru, bet ka jāpieņem, ka kaut kas runāts ir, lai gan varbūt ne visos sīkumos norunāta Krievijas akcija.

Tad *Secretary of State* vaicāja, vai pēc mūsu domām Krievija līgumu pildīšot. Teicu, ka galvot un roku uz sirds liekot teikt, ka līgums mūžīgs, neviens nevar, bet, pēc politiskā komunikē, kur ievilkta arī Staļina autoritāte spriežot, jādoma, ka Krievija līgumu pildīs, vai uz visiem, laikiem, vai tikai kādu laiku, to tagad neviens pateikt nevar.

Tad savukārt es vaicāju, vai Lord'am un *Foreign Officei* caur viņu kanāliem, vēstniecību Maskavā u.t.t. nav ienākušas kādas ziņas par Krievijas nodomiem, kā attiecībā uz vispārējo stāvokli, tā uz viņas nodomiem Baltijā. Kā Lordv's Halifax's, tā Collier's turēja par vajadzīgu uz to reaģēt ar atbildi, ka viņu informācija šai ziņā esot ļoti nepietiekoša.

Pēc tam Lord's ļoti interesējās par vāciešu evakuāciju. Atbildēju, ka pēc maniem ieskatiem šīs dienas "Times" Rīgas korespondents šo jautājumu ļoti pareizi un lietišķi

aplūkojis. Bez tam vēl īsumā atreferēju pagājušās nakts Rīgas radiofonā plkst. 02.00 pēc Latvijas laika raidīto informāciju. Lord's Halifax's, visu to noklausījies, teica, ka vācu rīcība esot ārkārtīgi rigoroza un viņš ļoti ņēma pie sirds Jūsu intervenciju attiecībā uz vācu tautības Latvijas pilsoņiem, ar ko nevar tikpat viegli rīkoties kā ar pašas Vācijas pilsoņiem, jo Latvijas pilsoņi ir Latvijas pilsoņi, vienalga kādas tautības un tiem pienākas Latvijas valdības aizsardzība⁷.

Tad vēl runājām par citiem sīkākiem jautājumiem, teicu, ka būtu ļoti vēlams, lai prese pieietu nopietnāk Baltijas jautājumu atreferēšanai, uz to viņš neko sevišķu neatbildēja.

Šķiroties Lord's Halifax's vēlreiz uzsvēra, lai nododot Jums, augsti godātais ministra kungs, viņa simpātiju un draudzības jūtu apliecinājumus un, ka viņš cerot, ka ne vienreiz vien viņam vēl būšot izdevība ar Jums draudzīgi sadarboties.

Ar augstu cieņu K.Zariņš
Sūtnis Londonā

LVVA, 2574.f, 4.apr., 7452.l., 220. - 223.lp. Oriģināls.

¹ *Netiek publicēta. 1939.gada 5.septembrī, pieņemot K.Zariņu, Halifakss paziņoja, ka Lielbritānija ievēros Latvijas pasludināto neitralitāti, "... mūsu simpātijas vienmēr bija ar jums...". 15.septembra vēstulē Munters pateicās Halifaksam par vārdos izteiktajām simpātijām. (LVVA, 2574.f, 3.apr., 3305.l., 54., 169., 178.lp.)*

² *Lielbritānijas ārlietu ministrs.*

³ *Pilnīgi nevajadzīgs un politiski nepieņemams K.Zariņa spriedums par eventuālo Polijas likteni.*

⁴ *"Mēs ļoti dziļi vērtējam jūsu draudzīgās jūtas pret Lielbritāniju."*

⁵ *L.Kolje - Lielbritānijas Ārlietu ministrijas Ziemeļu departamenta direktors.*

⁶ *asinsizliešanu.*

⁷ *1939.gada 7.oktobrī vācu sūtnis Latvijā U.fon Koce informēja ārlietu ministru V.Munteru par Berlīnes nodomu "atgriezt reihā" vācbaltiešus. V.Munters norādīja, ka Latvijas valdībai nav principiālu iebildumu pret vācbaltiešu izceļošanu, bet tā vēlētos, lai ar Vāciju tiktu noslēgts attiecīgs līgums, kas risinātu visus ar izceļošanu saistītos jautājumus.*

Nr. 58
Latvijas Ministru kabineta sēdes
protokols nr.60

1939.gada 12.oktobrī

Klāt:

Ministru prezidents	Dr. K.Ulmanis
Ministru prezidenta biedrs un kara ministrs	ģen. J.Balodis
Ārlietu ministrs	V.Munters
Finansu ministrs	A.Valdmanis
Iekšlietu ministrs	K.Veitmanis
Izglītības ministrs	prof. J.Auškāps
Sabiedrisko lietu ministrs	A.Bērziņš
Satiksmes ministrs	B.Einbergs
Tautas labklājības ministrs	J.Volonts
Tieslietu ministrs	H.Apsīts
Zemkopības ministrs	J.Birznieks
Ministrs	J.Čamanis
Valsts kontroliers	J.Kaminskis
Protokolē: Valsts kanceļejas direktora v.i.	R.Bulsons

Sēdi sāk plkst. 14.00.

Uz kara ministra priekšlikumu ieceļ komisiju 1939.g. 5.oktobrī Maskavā starp Latviju un Padomju Sociālistisko Republiku [Savienību] noslēgtā savstarpējās palīdzības paktā paredzēto sarunu vešanai ar P.S.R.S. pārstāvjiem militāros jautājumos, kas no šī pakta izriet, sekojošā sastāvā:

priekšsēdētājs - Armijas štāba ģenerālis *Hartmanis*,
locekļi - Flotes pārvaldes admirālis *Spāde*,
Tehniskās divīzijas pulkvedis *Baško*,
Armijas štāba pulkvedis *Jeske*,
Auto - tanku pulka pulkvedis *Grosbarts*,
Artilērijas inspektora štāba pulkvedis
Kārklīņš,
sekretārs - Vidzemes divīzijas pārvaldes kapteinis *Kalniņš*.

Komisijas priekšsēdētājs pēc vajadzības var pieaicināt kā kara, tā arī citu resoru lietpratējus, sazinoties ar attiecīgo resoru vadītājiem.

Sēdi slēdz plkst. 14.20.

Ministru prezidents *K.Ulmanis*
Valsts kanceļejas direktora v.i. *R.Bulsons*

LVVA, 1307.f., 1.apr., 315.l., 226.lp. Noraksts.

Nr. 59

**No PSRS ārlietu tautas komisāra vietnieka
V.Potjomkina sarunas pieraksta ar Vācijas
vēstnieku PSRS F.Šulenburgu**

1939.gada 11.oktobrī

Slepeni

Savu sarunu ar Šulenburgu es sāku ar paziņojumu, ka Valdība man ir uzdevusi izteikt vēstniekam mūsu izbrīnu sakarā ar Igaunijā un Latvijā dzīvojošo vāciešu rīcību. Minētie vācieši pēc mūsu savstarpējās palīdzības līgumu noslēgšanas ar šīm valstīm izrāda ne ar ko neizskaidrojamu paniku, steidzīgi likvidē savus ipašumus un lietas, gatavojās masveidā bēgt uz ārzemēm.

Rodas iespaids, ka vācieši uzskata mūsu noslēgtos līgumus ar Igauniju un Latviju par katastrofu, kas apdraud viņu pašu drošību. Man nav jāpierāda vēstniekam, ka viņa līdzpilsoņu panikai nav nekāda pamata. Taču man ir jāatzīmē, ka pati Vācijas valdība ne tikai nekā nedara, lai vestu pie prāta vāciešus, kas bēg no Igaunijas un Latvijas, bet vēl vairāk pastiprina paniku, sūtot uz turieni virkni kuģu bēgļu ātrākai evakuācijai, atļaujot steidzamā kārtā slēgt skolas, slimnīcas un sabiedriskās iestādes, neaizkavējot vīzu masveida izsniegšanu, vāciešiem, kas atstāj Igauniju un Latviju. Šāda Vācijas valdības pozīcija mums neliekas pareiza. Katrā ziņā tā dod vielu Padomju Savienībai naidīgajai ārzemju presei, kas jau tagad kļūst, ka miera un kārtības vietā Padomju Savienība ienes Centrālajā Eiropā un Baltijas valstīs ugunsgrēku un satricinājumus. Šī provokatīvā versija biedē mūsu kaimiņus un var nelabvēlīgi ietekmēt politiskās sarunas, kuras ar viņiem ved Padomju valdība. Es pievēršu tam vēstnieka uzmanību un ceru, ka viņš nekavējoties lūgs savu valdību izskaidrot, kāpēc tā nekā neuzsāk, lai darītu galu manis norādītajai panikai mūsu kaimiņzemju iedzīvotāju - vāciešu vidū.

V.Potjomkins

Документы внешней политики. 1939 год, т. 22. Кн.2, с.176 - 177.
Tulkots no krievu val.

**Valsts Prezidenta Kārļa Ulmaņa vēstījums
tautai**

**Mūsu valsts ir patstāvīga un neatkarīga, brīva
iekšējā un ārējā politikā, un tāda arī paliks. Mēs
paši to tādu uzturēsim!**

"Pēdējā laika notikumi kara laukos un valstsvīru kabinetos ir risinājušies nepieredzētā un nepiedzīvotā straujuma, nesdami tautu un valstu dzīvē, tautu un valstu savstarpējās robežās un attiecībās pārvērtības, pārgrozības un pagriezienus, kuri ne tikai jauni, neparasti, bet patiesi vēsturiski.

Mēs esam bijuši visam tam liecinieki, patiesībā vēl vairāk - zināmos brīžos un posmos arī aktīvi līdzdalībnieki, **jo nevarējām un negribējām palikt malā un ļaut notikumiem iet pāri mūsu galvām un pašiem tikt līdzzaizrautiem nezināmā virzienā.** (*Aplausi*).

Ir pagājušas tikai nedaudzas nedēļas kopš dienas, kad sākās svarīgu līgumu virpulis. Bez panākumiem tapa pārtrauktas Anglijas, Francijas, Krievijas līguma sarunas, tad 19.augustā sekoja vācu - krievu saimnieciskā vienošanās, tad 23.augustā Maskavā tapa izstrādāts un parakstīts vācu - krievu neuzbrukšanas un sazināšanās pakts, 1.septembrī sākās Vācijas un Polijas karš, tam sekoja karadarbība rietumu frontēs starp Franciju, Angliju un Vāciju; tam sekoja Baltijas jūras noslēgšana un gandrīz pilnīga tālsatiksmes pārtraukšana. 17.septembrī Padomju Savienības karaspēks iesoļoja Polijā, 20.septembrī demarkācijas līnija starp Vāciju un Padomju Savienību. 28.septembrī seko jauns Vācijas un Padomju Savienības līgums, tiek nospraustas robežas uz Polijas bijušās teritorijas; Polija, mūsu lielais kaimiņš dienvidos, izbeigusi būt spēka faktors Austrumeiropā; nospraustas robežas mūsu lielo austrumu un rietumu kaimiņu - Vācijas un Padomju Savienības - interešu un ietekmju izplatījumam. Un 6./7.oktobrī no Berlīnes nāk rīkojums Baltijas valstīs dzīvojošiem vāciešiem izbraukt uz Lielvāciju, kas līdzinās paziņojumam, ka izbeidzas Vācijas tautiskās intereses šinīs valstīs. 28.septembrī parakstīts Igaunijas un

Padomju Savienības savstarpējās palīdzības pakts, kam 5.oktobrī seko līdzīgs pakts starp mūsu valsti un Padomju Savienību. Un 10.oktobrī nāca Lietuvas - Padomju Savienības pakts, bet 11.oktobrī Maskavā ierodas Somijas valdības pilnvarotais politiskām un saimnieciskām sarunām.

Mūsu līguma saturs mums visiem zināms, bet, ja es šodien gribu runāt arī par šo līgumu, tad pats šis līgums un visas attiecības, visi uzdevumi un pienākumi iekšējā un ārējā politikā arī jāapsver un jāvērtē izejot no jaunradušā stāvokļa, kura svarīgākos posmus es nupat atzīmēju.

Mierīgi un aukstasinīgi atskatīsimies atpakaļ un jautāsim, vai mēs esam rīkojušies pēc labākās ziņas un sirdsapziņas, vai esam rīkojušies tā, kā tas vislabāk atbilst tautas un valsts interesēm? Vai būtu pamatota vieta balsīm, kas teiktu, ka mums būtu bijis jārīkojas citādi un, apsvērušiem visus apstākļus, nevajadzīgi padot draudiem mūsu pilsoņu mierīgo darbu un visu dzīvi? Mēs izsargājāmies no ieraušanas Vācijas - Polijas karā, mēs izsargājāmies no ieraušanas Vācijas karā ar lielvalstīm rietumos. **Mēs izvairījāmies no tā, ka latviešu asinis būtu lijušas un latviešu dzīvības upurētas par lietām, kas neskar mūsu valsts pastāvēšanas pamatus.**

Bet gāja un iet pāri mūsu spēkam apturēt straujās un dziļās pārmaiņas, kas līdztekus karam norisinās starpvalstiskās attiecībās un varas samēros. Būtu ģeķība domāt, ka mēs būtu varējuši ietekmēt kaut vācu - poļu kara iznākumu, vai Vācijas - Padomju Savienības attiecību izveidošanos un no tā izrietošās sekas, lai gan tās skāra arī mūs. Mēs arī nevaram grozīt stāvokli, ka mūsu kuģniecība un tirdzniecība ārpus Baltijas jūras ir gandrīz nomirdināta.

Mūsu līgums ar Padomju Savienību par savstarpējo palīdzību. Pēc tam, kad uz Maskavu bija braukuši Vācijas un Igaunijas pārstāvji un mājās atgriezušies ar parakstītiem zināmiem paktiem, arī mēs, apsvēruši jaunradušos stāvokli, uzklaušījām Maskavas valdības atgādinājumu apspriesties par politiskām attiecībām un panākt to noskaidrošanu. Mēs atzinām, ka skaidrība nepieciešama savstarpējās attiecībās, lai radītu drošu pamatu turpmākai rīcībai. Arī mūsu pilnvarotie Maskavā parakstīja savstarpējās palīdzības paktu.

Pakta saturs un noteikumi pilnīgi pieskaņoti un atbilst pakta virsrakstam un apzīmējumam. Sākumā atgādinot draudzīgās attiecības, sākot ar 1920.gada 11.augustā noslēgto miera līgumu, kurš paredz abpusēju neatkarības atzīšanu un neiejaukšanos otrās valsts iekšējās darīšanās, pirmajā pantā ir noteikums par savstarpējas, arī militārās, palīdzības sniegšanu ienaidnieka uzbrukuma gadījumos. Tālāk tad noteikts, ka Padomju Savienības palīdzība Latvijai izteiktos gatavībā pārdot Latvijai uz atvieglotiem noteikumiem armijas apbruņojumu un citus kara materiālus. Mēs arī, mūsu neatkarības nodrošināšanas nolūkos, no savas puses izpildam Padomju Savienības vēlēšanos pēc flotes bāzēm Liepājā un Ventspilī, un dažiem aerodromiem aviācijai, kā arī pēc bruņotu spēku turēšanas uz mūsu zemes iepriekš noteiktās vietās un daudzumā. Pakta ir arī skaidri pateikts, ka tā izvešana dzīvē nekādā ziņā nedrīkst aizskart abu līgumslēdzēju valstu suverēnās tiesības, valsts iekārtu, saimniecisko un sociālo sistēmu un militāro rīcību.

Tie ir pakta galvenie punkti.

Man jāsaka, ka pakts, kā tas parasts Padomju Savienības paktos, izceļas ar savu skaidrību un noteiktību, kā arī ar otrās puses interešu atzīšanu un ievērošanu - un patiesi ir savstarpējs. Bet ja viņš ir savstarpējs, tad ne viena, ne otra puse nevar sagaidīt un prasīt, lai tai nebūtu jāuzņemas noteikti pienākumi. Tādus pienākumus šis pakts uzliek abām pusēm. Mēs šos pienākumus apņemamies pildīt un mūsu piedzīvojumi ar miera līgumu un neuzbrukšanas paktu dod mums vajadzīgos pamatus ticēt, ka arī Padomju Savienība pildīs viņas parakstīto līgumu.

Pakts ir slēgts nevis miera laika apstākļos, bet tieši kara laika troksnī un tuva kara saspīlējumā, tāpēc tas ir arī neparastāks savos noteikumos. Bet par to tas liek pamatus skaidrām un pastiprināti labām attiecībām starp mums un mūsu lielo kaimiņu austrumos. Un mēs augsti novērtējam šīs labās attiecības kaimiņu starpā. Nepiegrīžot pelnīto vērību taisni labām kaimiņu attiecībām un draudzībai, meklējot draugus tikai tālumā, daža tauta ir bijusi spiesta samaksāt par to ļoti dārgi, samaksājot pat ar savu patstāvību un neatkarību. Tāpēc, vai draudzība un savstarpēja palīdzība kaimiņu starpā nedrīkst prasīt

arī zināmu piekāpību, ja laiks un vieta uz to mudina? Sis pakts ar lielo kaimiņu, kas slēgts abpusējas uzticības, uzticēšanās un labas ticības garā, nes mums drošību, kā arī kara draudu attālināšanu vai pat novēršanu. Vēl vairāk, tas pavairo arī Padomju Savienības drošību, un tas pats zīmējas uz mūsu kaimiņiem ziemeļos un dienvidos, Igauniju un Lietuvu. Pie tam, Padomju Savienības labo ticību un patiesu gribu sadarboties pierāda Padomju Savienības gatavība Viļņu atdot atpakaļ Lietuvai. Bez tam, reizē ar līgumu atklātībai sniegtā oficiālā paziņojumā ir uzsvērts, ka Padomju Savienības un Latvijas valsts sistēmu izšķirība nav bijusi un nav šķērslis augligai sadarbībai abu valstu starpā. Tāpēc arī abas valstis līgumā ir apliecinājušas apņēmību neskart otrās valsts iekārtu un sadzīves normas, atstājot līdz ar to neskartu mūsu iekšējo un ārējo politiku.

Vēl viena piezīme. Līgumā ir minēta arī militāra palīdzība un paredzēti Padomju Savienības garnizoni uz Latvijas zemes. Bet šē nav jāaizmirst, ka šo garnizonu mērķis un uzdevums ir noteikta iecirkņa aizsardzība, bet nevis mūsu valsts aizsardzība vispārīgi, kas joprojām piekrīt un arvien piekritīs mūsu pašu armijai¹. (*Aplausi*). Tas mūsu valstī, kuras patstāvību un neatkarību, kuras suverēnās tiesības arī šinī līgumā atzīst Padomju Savienība, citādi arī nevar būt. (*Aplausi*).

Un vispārīgi - mums pašiem, un tikai mums pašiem piekritīs un tikai no mums pašiem atkarāsies tautas un valsts spēka un stipruma celšana un saglabāšana. (*Aplausi*). Nekas, nekas, arī neviens līgums, ne pakts mums šo uzdevumu nav atņēmis, ne arī šo pienākumu no mūsu pleciem noņēmis. Un mēs nevienam neatdosim un neviens mums neatņems mūsu rīcības brīvību. (*Aplausi*). To apzinādamies, tad arī paliksim un būsīm tagad un visos laikos stipri un nelokāmi drosmē un pašlāvībā, skaidri apzinādamies un nekad neaizmirdami - neviens - savus pienākumus un uzdevumus valsts un sava šaurākā darba dzīvē un gaitās, paliksim un būsīm karstie un pašai dziedzīgie, bet arī nešaubīgie patrioti, kādi esam arvien bijuši arī mūsu tautas un valsts visgrūtākajos brīžos, nesatricināmu ticību liksim domās, vārdos, darbos - it visi, kā karavīri kara laukā, jo arī tur ceļu un mērķi zina tikai pavēlnieks, visi pa priekšu iedams uguns līnijās. (*Aplausi*).

Mūsu valsts ir patstāvīga un neatkarīga un brīva iekšējā un ārējā politikā un tāda arī paliks. Mēs paši to tādu uzturēsim!

Ir taisnība, ka patreiz mēs piedzīvojam grūtību pilnu laikmetu tautas un valsts dzīvē. Katrs uzmanīgs vērotājs zina, un arī jūs zināt, kādas dabas ir šīs grūtības iekšzemē un kādas nāk no ārienes. Valdība apzinās savu atbildību un savu atbildību arī nesīs. Bet šinī laikā liela atbildība gulstas uz ikkatra pilsoņa, un pilsoņiem jāzina, ka valdība no visiem prasa atbildību visās vietās un lietās. (*Aplausi*).

Divas svarīgākās lietas, no kurām atkarājas mūsu nākotnes gaitas: pirmkārt, mūsu pašu spēks un stiprums un, otrkārt, - kara norise. Pēdējo mēs nespējam un nevaram paredzēt un izrēķināt, kā to visskaidrāk jau pierādīja pēdējās 6 nedēļas.

Tāpēc daudzkārt lielāku nozīmi iegūst mūsu pašu spēks un stiprums - saimnieciskais, politiskais, garīgais.

Saimnieciskais spēks un stiprums būs uzturēts un saglabāts, ja jo drīzāk mums izdosies piespiest sevi piemērot visu saimniecību jaunajiem kara ietekmētiem apstākļiem ražošanā, ražojumu sadalīšanā (ši vārda plašākā nozīmē) un patēriņā, kā arī apdomīgā taupībā; ja drīz panāksim ārējās tirdzniecības piemērošanu jaunajiem apstākļiem, tiklab importā kā eksportā; ja izkopsim un iespējami paplašināsim tirdzniecību ar Padomju Savienību, ar kuru nupat slēdzam jaunu tirdzniecības līgumu, paplašinot pastāvošā līguma apjomu, bet tāpat arī ar Vāciju, Angliju un citām valstīm, kuras mums sasniedzamas. Un - par visām lietām - darīsim visu, lai mēs paliktu ārpus kara darbības.

Saimnieciskā plāksnē darbs ir jau grūts un var palikt vēl grūtāks. Pasaulē jau tikpat kā pilnīgs saimnieciskais sastrēgums: neitrāli kuģi vairs nav droši, pasaules ostas tukšas, sliežu ceļu satiksme pārtraukta, dzelzi un degvielas aprij kara lauki, pārtikas vielas pirmā vietā aiziet armijām.

Nav noliedzams, ka arī mums uzliktā nasta ir smaga, rūpēs un izrīcībā. Bet vai šodien ir kāda valsts, kura nenes tādu pat smagumu? Un dažām valstīm bez tam vēl jāpanes kara apstākļi, vai vismaz mobilizācija un tieši kara draudi pie robežām. Mēs neesam visgrūtākā stāvoklī un padomāsim, vai gadi, kad esam dzīvojuši pārpilnībā, mums

neuzliek pienākumu mazliet paciesties, kad uznāk grūtāki brīži. Kad būs pilnīgāk piemērojušies jaunaļiem apstākļiem - vēl jau tikai 6 nedēļas pagājušas -, kad atjaunosies ārējā tirdzniecība, tad atkal atbrīvosies plašākas izredzes un būs jaunas darba iespējas. Bet darba un izpeļņas arī tik un tā mūsu zemē netrūks. Mums ir uzkrāti darāmi darbi, uzkrāti līdzekļi. Tiklīdz būs darbaroku pārpalikums, darbu sagādāsim. Tikai atminēsim, ka jaunais stāvoklis prasa sadarbību, nevis pretdarbību, vienalga, kur un kādā veidā. Valdība gādās par sadarbību un sastrādāšanu ar ārvalstīm, uzturēs sadarbību arī valsts iekšējā dzīvē. Valdība arī turpmāk netaupīs pūles, lai mēs paliktu ārpus kara sarežģījumiem, un nekad neapstāsies rūpēs par mūsu drošību. Armijas cīņas gars jāuztur, cīņas spējas un spēks jāvairo. (*Aplausi*). Bet līdz ar cīņas garu jāuztur un jāstiprina arī pilsoniskās drosmes gars pilsoņos (*aplausi*). Atbildīgās vietās jo sevišķi. Šo pienākumu mums uzliek arī jaunais savstarpējās palīdzības pakts, jo mums jābūt sagatavotiem kritiskā brīdī, ja karadarbība draudētu atkal mums tuvoties, pildīt savu pienākumu arī pakta noteikumu robežās. Tāpēc valdība armijai piegriezīs augošu vērību. (*Aplausi*).

Valdība gādās arī par drošību zemes iekšienē. Vispirms man jānoraida visas šaubas un aizdomas ko drošība mūsu zemes iekšienē varētu tikt apdraudēta no ārienes, un ja taisni šinīs dienās šādas baumas top iznēsātas, tad jāzina visiem, ka tās ir bez pamata, un šādu baumu fabricētāji un iznēsātāji dara to šauru aprēķinu dēļ, bet arī uz sava riska, vienalga, kādā valodā šīs baumas top izplatītas. (*Aplausi*). Ar visu vajadzīgo stingrību valdība apklusinās baumu fabricētājus un atbrīvos sabiedrību no visādiem citiem nikoņām, nespēka, baiļu un briesmu sludinātājiem un iekšējās vienības šķēlējiem. (*Aplausi*). Neviens no ārienes mums jaunu iekārtu neuzspiež, bet ja pie mums rastos kādi, kas tā domā, tad mēs paši dosim viņiem arī piemērotu atbildi. (*Aplausi*).

Zināmu satraukumu sabiedrībā ir radījusi arī vāciešu masu izceļošanas kustība. Man jāsaķa, ka viņi darītu pareizāk, ja paši savā labā stingri nostātos pret satraukuma radīšanu. Pavisam aplams ir ļaunprātīgais izdomājums, ka vāciešu izceļošana stāvētu kaut kādā

sakarā ar jauno līgumu ar Padomju Savienību. Cik nepamatota ir šī iedoma, redzams jau no tā, ka līdzīga izceļošana sākusies no tādām valstīm, kuras nekādos tamlīdzīgus līgumus nav noslēgušas. Vāciešu aizsaukšana izriet vienīgi no Vācijas valdības apsvērumiem, neatkarīgi no kaut kādiem citiem apstākļiem. Mūsu vēlēšanās ir braucējiem tikai palīdzēt izceļošanas grūtības atvieglot, bet katrs satraukums strādā tam pretī un var pat iznīcināt valdības labos nodomus. Viens satraukuma veids šinī sakarībā ir stāsti, ka arī daži latvieši gribot izceļot reizē ar vāciešiem. (*Saucieni: "Kauns!"*). Kāpēc - to laikam viņi paši zina, bet viņi maldās, ka pie mums drošība varētu tikt traucēta un ka tādēļ viņiem jāaizbraucot, un bez tam, ja kādas briesmas draudētu, tad taču visiem, ne jau viņiem vien.

Bet, lai kādi viņu iemesli - ja kāds grib braukt, lai brauc (*Ilgi aplausi*), bet lai zina, izbraukšana šinīs dienās ir iespējama tikai līdzīgā kārtā, kā vāciešiem - Latvijas pilsoņiem, proti, uz neatgriešanos! (*Aplausi*).

Protams, ka tiklab valdība, kā arī sabiedrība zinās un mācēs šādu rīcību novērtēt pēc nopelna. Šo "konjunktūras latviešu", no kuriem daži sevi veltīgi pieskaita inteliģencei, nevienam nebūs žēl.

Varbūt šīs dienas un viņu pārbaudījumi ir svētīga lieta. Mēs redzam ne tikai īsto patriotismu, bet arī cilvēku raksturu. Mēs redzam, kam vārdi ir bijuši tikai vārdi, atšķirībā no tiem, kam vārdi pārvērtušies dziļā, stingrā pārliecībā. Šī nosodāmā parādība rāda atkal par jaunu, cik nepieciešama mums vēl taisni garīgā augšana, cik liels spēks ir garīgam stiprumam un cik glēvu padara cilvēku garīga stipruma trūkums. Uguns šķīsta zeltu, grūtības - cilvēku.

Lai māca šīs dienas mūs visus arvien vairāk dzīties pēc iekšējā garīgā spēka un stipruma, dzīties pēc dziļākas atziņas par to, cik augstu stādams viss garīgais. Ir taisnība, kā profesors Ziemeļis² nupat vēl teica - jāapzinās, ka mūžīgs ir tikai tas, kas sasniegts ar garu. Ticības un pašārvības, vienības un vienprātības gars ir bijis mūsu dziļākais, dzidrākais spēka avots visos - grūtos un smagos, bet arī izšķirošos - brīžos. Atskatoties mūsu neatkarīgās Latvijas vēsturē, nevaram atrast salīdzinājumu mūsu tagadējiem pārdzīvojumiem, kā tikai taisni pašā pirmajā pastāvēšanas gadā. Arī tad ap mums

plosījās karš, un katra diena nesa smagas ziņas no ār pasaules, kas nodarbināja mūsu sirdis un prātus. Arī toreiz mums bija jābūt gataviem katru dienu piedzīvot apstākļu maiņu un bija jābūt gataviem taisīt jaunus lēmumus. Arī toreiz valdīja šaubas un bažas. Un tomēr, neskatoties uz visu to, Latvijas vārds, reiz izteikts, vairs nepazuda no mūsu lūpām un no mūsu sirdīm. Un vēl jo vairāk - Latvijas valsts nepazuda no Eiropas kartes. (*Aplausi*).

Bet ir arī milzīga atšķirība starp toreizējo un tagadējo stāvokli. 20 gadu neatkarīgas dzīves, noorganizēta valsts un visas iestādes, pašu armija, apgāde, ceļi, skolas. Ir viss tas, no kā mums toreiz nebija nekā. Un arī ticības, pašāvēības un vienības gars mūsos ir stiprāks tapis, arvien stāvēdams sarga vietā par Latvijas valsti.

Un lai šis spēka un stipruma gars mūžīgi stāvētu sarga vietā par mūsu brīvo, nacionālo valsti Latviju, kuras, arī šodien neskartās, suverēnās tiesības mēs izkarojām, nostiprinājām miera un citos līgumos ar ārvalstīm. Tas tēvzemes mīlestības gars, kas mūs mācīja upurus nest un visu ziedot Latvijas labā, kas rādīja mums, ka tikai patstāvīgā nacionālā valstī latviešu tauta sevi patiesi atradīs un tikai šē varēs pastāvēt ne tikai miera dienās, bet arī vētrās un viesuļos. (*Aplausi*).

Par mieru mēs aizlūdzām baznīcās. Arī no šīs vietas es raidu brīvas tautas aicinājumu, tās tautas, kas pārdzīvojuši pasaules karā vissmagākos pārbaudījumus, es raidu aicinājumu karojošām pusēm - apdomāties, kamēr vēl nav galīgi par vēlu.

Bet mūsu pašu spēks ir mūsu ziņā. Pagātnes pieredzē smelsimies atziņu nākotnei, ka arī visgrūtākie brīži ir pārciešami un pārvarami, ja netrūkst ticības, drosmes, izturības, neatlaidības un vienības." (*Ilgi aplausi un saucieni "Lai dzīvo!"*).

Brīvā Zeme, 1939, 13.okt.

¹ PSRS pilnvarotais lietvedis I. Zotovs 1939.gada 4.decembrī secināja, ka Ulmanis kļūdaini interpretē līguma 3.punktu. Ulmaņa vērtējums, uzsvēra Zotovs, mazina šī pakta nozīmi, kura slēpjas tieši tajā apstākļi, ka ļauj Padomju Savienībai garantēt visas Latvijas "neatkarību" - Полпреды сообщают..., с. 81 - 82.

² Ziemeļis Edmunds, Dr.ing. LU prof., Latvijas Profesiju kameras priekšsēdētājs.

Nr. 61

Latvijas sūtņa Francijā O.Grosvalda ziņojums
ārlietu ministram V.Munteram

Konfidenciāli

Parīzē, 1939.g. 13.oktobrī

Augsti godātais Ministra kungs,

Tagad no Latvijas - Krievijas līguma¹ parakstišanas jau pagājuši apmēram 1 nedēļa un var jau spriest par to, kādas ir bijušas atsauksmes Francijā. Prese pirmās dienās tikai ievietoja līguma tekstu, bez komentāriem, bet tagad sāk jau parādīties arī komentāri. Tas notiek galvenā kārtā sakarā ar nupat ievadītām Somijas - Krievijas sarunām². Pateicoties veiklai propagandai Skandināvijas valstīs un Amerikā, Somijas nostāja visā pasaulē tiek iztēlota kā tāda, kas lielā mērā atšķiras no Baltijas valstu pozīcijas. Saka, ka šīs pēdējās esot viegli padevušās un parakstījušas istus protekcijas, resp. protektorāta un vasalitātes līgumus, nemēģinot nemaz aizstāvēties. Turpretim somi esot tauta, kura ir lepna uz savu brīvību un ir gatava līdz pēdējai iespējai cīnīties par savu neatkarību. Pie tam, piemēram, Somijas mobilizācija tiek izbazūnēta kā sevišķi ievērojams fakts, un avižu slejās bez mitēšanās tiek minēti "*les cent mille hommes mobilisés de la Finlande*"³, kamēr avīzes pilnīgi aizmirst, ka Latvija jau pirms vairākām nedēļām iesaukusi rezervistus⁴, un laikam pat vairāk kā Somija. Vistālāk šinī virzienā iet vakardienas "*Le Temps*" ievadraksts, kurā starp citu lietoti tādi izteicieni, kā "*l'asservissement*", "*mise sous tutelle*", "*protection et contrôle*"⁵ u.t.t. un apgalvots, ka triju Baltijas valstu liktenis tagad jau ierakstīts Eiropas kartē. Arī Léon's Blum's⁶ - no pretējā lēģera - izteicās šodien šādā veidā. Pret tādām tendencēm ir grūti cīnīties. Lai darītu iespējamo, esmu 10.oktobrī bijis pie politiskā vice - direktora M.Rochat⁷ un lūdzis viņu dot franču preseī mājienu, lai tā nopietnākā un apzinīgākā veidā iztīrātu problēmas, kas stāv sakarā ar jauno politisko situāciju Austrumu Eiropā un Baltijas valstu īpatnējo stāvokli. M.Rochat ar lielu laipnību man solījās tūlīt spert soļus; tomēr tam nav bijuši panākumi. Domāju, ka būtu lieki šeit vēl atsevišķi uzskaitīt visas atsevišķās preses balsis; kārtīgi nosūtām katru dienu attiecīgos izgriezumus Preses nodaļai. Rezumējot jāsaka, ka šis pamattonis apmēram

visur ir līdzīgs un ka tas dibinas ļoti bieži uz absolūtu ignoranci ģeogrāfiskos, politiskos un vēsturiskos jautājumos. "Speciālkorespondentu" sensacionālie ziņojumi no Helsingforsas⁸, Stokholmas un Kopenhāģenas neitrālo valstu avīzēm tur arī piepalīdz no savas puses. Savādi, cik līdzīgā veidā atjaunojas tie manevri, kuri jau pazīstami no pasaules kara laikiem.

Sarunās ar nopietniem franču politiskiem darbiniekiem saņem turpretim pavisam citādus iespaidus. Es no savas puses esmu darījis visu iespējamo, lai sniegtu šīm aprindām objektīvu un plašu informāciju. Man jāsaka, ka mani sarunu biedri parasti ļoti labi sapratuši Latvijas stāvokli un viņas politiku. Lielākā daļa atzīst, ka Latvijai bija jātaisa zināmas koncesijas; bet tiek izteiktas bažas par to, cik tālu ies krievu prasības, kad stāsies pie līguma realizēšanas. Pieņem, ka tad var iestāties situācija, kur Baltijas valstīm būs jāķēras pie ieročiem.

Pēc līguma parakstīšanas biju konfidenciāli lūdzis Ārlietu komisijas sekretāru deputātu Gaston Riou⁹, ar kuru uzturu ļoti draudzīgas attiecības, mēģināt izziņāt Ministru prezidenta Daladier¹⁰ domas par šīm problēmām. M.Riou bija paguvjis teikt prezidentam dažus vārdus un bez tam bija viņam iesniedzis pilnīgi privāti īsu *pro memoria*¹¹ šinī lietā. 9.oktobrī M.Riou mani apmeklēja un teica, ka nupat ar Krievijas vēstnieku Souritz'u¹² esot runājusi kāda svarīga politiska persona, kuras vārdu viņš negribēja teikt, bet kura bieži tiekot izlietota šādām misijām. Minētā persona baudot arī Anglijas karaļnama pilnīgu uzticību un varot arī runāt Anglijas vārdā. Šī persona savā sarunā ar krievu vēstnieku esot izvēlējusies, tā sakot, "komplimentu taktiku". Viņa esot teikusi, ka Francijai un Anglijai, protams, neesot ko iemaisīties Krievijas darīšanās; bet šīs abas valdības esot redzējušas ar labpatiku, ka Krievija savās poļu operācijās¹³ esot ierobežojusies ar tām teritorijām, kur var konstatēt krievu, t.i. baltkrievu un mazkrievu, elementu pārsvaru. Tāpat minētās valdības esot redzējušas ar gandarījumu, ka Krievijas līgumos ar Baltijas valstīm esot respektēta šo valstu pilnīgā neatkarība. Minētā persona likusi manīt Krievijas vēstniekam, ka tā runā Ministru prezidenta Daladier un Anglijas valdības vārdā. Vēstnieks esot solījis par to tūlīt ziņot uz Maskavu.

10.oktobrī, kā jau minēts, biju pie politiskā vice-direktora M.Rochat. Vispirms viņam sniedzu paskaidrojumu par mūsu līgumu. Uz tā materiāla pamata, kurš atradās manā rīcībā un kurš diemžēl ir ļoti nepilnīgs, mēģināju pēc iespējas sīki analizēt līgumu un sniegt Rochat kungam pārskatu par motīviem, no kuriem mūsu valdība vadījusies, noslēdzot šo līgumu. Uzsvēru sevišķi, ka franču un arī cittautu prese stāvokli tēlo bieži pilnīgi nepareizi. Pastrīpoju sevišķi, ka līguma teksts atstāj pilnīgi neaizskartu Latvijas suverenitāti¹⁴ un ka mūsu armija joprojām ir pilnīgi intakta un gatava aizstāvēt teritoriju, ja vajadzīgs. Analizēju arī vispārējos politiskos apstākļus, kādi valda Austrumu Eiropā pēc Krievijas - Vācijas ciešās sadarbības nodibināšanas un Polijas pilnīgās satriekšanas. Uz beigām pieminēju vēl, kādā veidā tagad nākas nožēlot, ka franču kara ministrija šinī vasarā Jums zināmā jautājumā devusi Latvijai negatīvu atbildi. M.Rochat ļoti uzmanīgi noklausījās manos paskaidrojumus un pateicās man par tiem, piebilstot, ka franču ārlietu ministrijai šinīs jautājumos gandrīz neesot nekādas citas informācijas, kā tās, kas parādās presē. Arī M.Rochat, kā jau 4.oktobrī M.Coulondre¹⁵, teica, ka Francijas valdība nevarot Baltijas valstu jautājumā iespaidot Maskavu. "Jūs paši saprotiet", teica viņš ar zīmīgu žestu, kurš tēloja apmēram svaru nesvēršanos uz vienu vai otru pusi, "kādās attiecībās mēs esam ar Krieviju. Tādā situācijā nekādi soļi nav iespējami".

12.oktobrī apmeklēju Kara ministrijas Otrās nodaļas pagaidu vadītāju pulkvedi - leitnantu de Mierry¹⁶, kurš tagad izpilda pulkveža Gauché¹⁷ vietu. Pēdējais kopš kara sākuma atrodas frontē, armijas štābā, kur tagad pastāv, tā sakot, otra "Otrā nodaļa". Šai organizācijai sevišķi tagadējos laikos ir ārkārtēji liels svars un nozīme. Šo sarunu ar minēto pulkvedi laipni lūdzu uzskatīt par **absolūti slepenu**.

Vispirms iepazīstināju pulkvedi de Mierry ļoti atklāti un visos sīkumos ar mūsu tagadējo situāciju, nolūkiem un nodomiem. Ar armiju mums šeit vienmēr bijuši vislabākie sakari, tā izturējusies pret mums draudzīgi un lojāli un ar šiem kungiem var pavisam citādi runāt, nekā ar politiķiem. M. de Mierry man arī izlikās daudz labāk informēts, nekā Quai d'Orsay¹⁸ kungi. Varēja skaidri manīt, ka viņš pilnīgi saprot mūsu rīcību un ka Otrā

nodaļā nav ne vēsts no tām aplamībām un greiziem spriedumiem, kādus var sastapt šejienes presē.

Pēc pulkveža uzskatiem, esot pilnīgi motivējams un saprotams, kāpēc Baltijas valstis tā rīkojušās. Iemesli meklējami jaunajā politiskajā situācijā, kā arī tanī apstākli, ka katra valsts rīkojusies atsevišķi par sevi un ka nebija sadarbības. Man jāsaka, ka vēl līdz šim par šiem tematiem neesmu runājis ne ar vienu franču politiķi, kas nebūtu izteicis nožēlošanu par saskaņotas darbības trūkumu Krievijas robežvalstu starpā.

Pulkvedis prasīja, vai esot jau noslēgts papildu nolīgums par Krievijas militārām bāzēm, t.i. par līguma noteikumu praktisko izvešanu. Pēc viņa domām, šeit būšot gaidāmas lielākās grūtības. Esot jau labi, ja var vinnēt laiku un varbūt pašas Padomju Krievijas interesēs esot - neizprovocēt konfliktu. Bet nebūtu izslēgts tāds stāvoklis, kur krievu pārspilēto prasību dēļ Latvijai būtu jāaizstāvēs ar ieročiem rokās. Par to, ka Latvija to darītu ne mazāk noteikti un dūšīgi kā Somija, mans sarunu biedrs bij pilnīgi pārliecināts. Tad viņš runāja par krievu armijas kaujas spējām, kuras viņš ievērtē ļoti zemu. Nevis tikai agrāki novērojumi, bet arī pēdējās ziņas par operācijām Polijā esot šo uzskatu pilnīgi apstiprinājušas. Krievi Polijā nekur neesot nopietni cīnījušies. Karaspēka nodaļas esot ienākušas Polijas apgabalos "ar puķēm un proklamācijām", lai izliktos par atsvabinātājiem; bet kur tās uzdūrušās uz nopietnu poļu pretestību, tur tās no cīņas izvairījušās un mēģinājušas tikai poļu nodaļas apiet. Visā visumā krievu karaspēks varot gan draudēt un baidīt un izvest arī vienu otru ātru operāciju, bet nopietnai cīņai ārpus Krievijas robežām tas neesot noderīgs, pēc franču štāba uzskatiem. Enerģiska pretošanās tur varot panākt pavisam pārsteidzošus rezultātus.

Tālāk pulkvedis attīstīja domas par gaidāmo kara norisi.

Pašreizējā situācijā visizdevīgāk būtu priekš Francijas, ja vācieši sāktu pēc kādām 10 līdz 15 dienām "kolosālu" ofensīvu pret *Maginot* līniju¹⁹. Tā laikam tiktu atsista ar ļoti lieliem zaudējumiem vācu pusē. Tad sāktos pakāpeniska vāciešu demoralizācija, pateicoties neveiksmēm, blokādei, trūķumam un vienmēr pieaugošai opozīcijai pret Hitlera režīmu. Bet **bez** militārām neveiksmēm tāda demoralizācija tik drīz neiestāšoties,

pateicoties vācu disciplinētam raksturam. No otras puses, franču armijai šādi panākumi esot visā drīzumā nepieciešami, lai pārliecinātu franču vienkāršo cilvēku - kareivi par mobilizācijas nepieciešamību un lai uzturētu modru garu armijā. Tātad taisni esot jācer, ka notiks vācu uzbrukums. Citādā gadījumā situācija šīnī ziemā var būt padota visādām fluktuācijām. Pēc eventuāla vācu uzbrukuma atsišanas iestāšoties apklusums, kā jau parasti ziemā. Pavasarī tad atkal varot gaidīt lielākus notikumus. Pulkvedis de Mierry netic ļoti ilgam karam. Diezgan ātri Vācijā varot iestāties bolševizācija, un arī viņš teica, ka vācu armijā pastiprināti strādājot komunistiska aģitācija. Tātad ļoti varot būt, ka vienā zināmā brīdī Vakar - Eiropas sabiedrotie atradīšoties vienas lielas sarkanās jūras priekšā - Vācija un Krievija. Tai brīdī tad nu vajadzēšot sākties saskaņotai darbībai vairākos Eiropas apgabalos. Nevis tikai Anglija un Francija karotu pret šīm briesmām, bet vajadzētu arī sākties tam, ko pulkvedis apzīmēja par "Ziemeļu - Dienvidu operāciju" (*opération Nord - Sud*). Ziemeļos tad būtu pienācis laiks darboties Baltijas valstīm, Somijai un eventuāli Skandināvijas valstīm, bet dienvidos - visām Balkānu valstīm kopā. Tad varētu atdalīt sarkano Vāciju no Krievijas un atjaunot to valstu neatkarību, kuras to zaudējušas. Pēc tam, vai arī vienlaicīgi sāktos operācija pret Krieviju, tādā mērā, kā tas tanī brīdī būtu vajadzīgs. Francija vispirms šādu rīcību varētu atbalstīt ar kara materiāliem. Bet lai nesakot, ka Francija pati neko aktīvu nedarīs un tikai noskatīsies. Taisni otrādi - vecā Saloniku fronte, kas pastāvēja pasaules kara laikā un deva izšķirošo triecienu, varot viegli atkal atjaunoties. Nebūt neesot izslēgts, ka Francija šai virzienā sūtīšot savas divīzijas.

Šie plāni man visā visumā izlikās ļoti loģiski un pārliecinoši. Var jau notikt visādi pārsteigumi un jauni nogrupējumi, bet tagadējā stāvoklī tāda tālākā norise izliekas ļoti ticama.

Šīnī brīdī Paasikivi²⁰ vēl ved sarunas Maskavā, un viņu iznākums nav zināms. Somija mobilizējusi vairāku valstu sabiedrisko domu savā labā un pat jau panākusi Savienoto valstu vēstnieka²¹ *démarche*²² Maskavā. Redzēsīm nu, kas no ta iznāks un cik tālu Somijai būs jāpiekāpās. Ja neizceļas karš, tad Krievijas robežvalstu loks nu būtu slēgts ziemeļu virzienā vienādos apstākļos, un varētu sākt

runāt par jaunu sadarbības padziļinājumu, kas tik ļoti būtu vēlams un pat pilnīgi nepieciešams. Uz to aizrāda visi nopietnie ļaudis, ar kuriem esmu runājis.

Balkānu pusē jau notiek diezgan dzīva diplomātiska darbība, lai samierinātu tos, kas līdz šim strīdējušies, vispārējo lielo briesmu priekšā. Arī Itālijai ir lielas bažas par Krievijas ātro ekspansiju. Ka Itālija tagad karā nepiedalīsies Vācijas pusē, tas liekas puslīdz skaidrs.

Par vāciešu evakuēšanu no Baltijas valstīm arī esmu daudz runājis, lai izkļiedētu nezināšanu un apāmības. Par šo evakuāciju te raksta daudz un plaši, pie kam sarunā ļoti daudz muļķību - jo neviens īsti nesaprot, ap ko lieta grozās. Sekojot kara propagandas savādam loģikai, kura dažreiz noved līdz absurditātei, dažas avīzes pat ņemas tagad it kā nožēlot nelaimīgos vāciešus, resp. "*les barons baltes*"²³, kurus briesmonis Hitlers tagad pret viņu pašu gribu aizdzen no zemes stūrīšiem, kurus tie uzcītīgi kopuši gadu simtiem. Pastrīpo vairāk Hitlera kļūdas un brutalitāti, nekā to nenoliedzamo apstākli, ka vācu ekspansijas tieksmes šeit uz ilgiem gadiem iznīcinātas.

Taisot kopsavilkumu, jāsaka, ka franču prese Baltijas valstu līgumos ar Krieviju galvenā kārtā ierauga Vācijas vājuma zīmi un konstatē grūti atvairāmu un spēcīgu Krievijas ekspansiju, pie kam Baltijas valstis tiek uzskatītas par nelaimīgiem upuriem. Atbildīgie politiķi ir labāk infomēti un tic, ka mēs daudz maz labvēlīgos apstākļos, izrādot vajadzīgo izturību un enerģiju, nosargāsim savu neatkarību līdz lielam "*clearing'a*"²⁴ brīdim. Šajās aprindās vienmēr no jauna pastrīpo, ka nepieciešama visciešākā sadarbība un saprašanās Krievijas robežvalstu starpā, ieskaitot Rumāniju, un atsvabinoties no pagājušā perioda kļūdām. Tas, protams, zīmējās vismazākā mērā uz Latviju, bet galvenā kārtā uz citām valstīm, sevišķi Somiju un Rumāniju.

Saņemiet, lūdzu, augsti godātais ministra kungs, arī pie šī gadījuma manas augstās cieņas apliecinājumu.

O.Grosvalds

Sūtnis Francijā

LVVA, 2574.f., 4.apr., 7444.l., 189. - 198.lp. Oriģināls.

¹ Runa ir par PSRS un Latvijas savstarpējās palīdzības līgumu.

² Krievijas un Somijas sarunas iesākās 1939.gada 12.oktobrī.

³ "Simti tūkstoši cilvēku, kas mobilizēti Somijā".

⁴ 1939.gada 11.septembrī Latvijas kara ministrs J.Balodis izdeva pavēli par trīs gada gājumu (1914., 1915., 1916.g.) iesaukšanu aktīvā dienestā.

⁵ "Paverdzināšana Zem aizbildniecības un kontroles"

⁶ L.Blūms - franču sociālistu līderis.

⁷ M.Rošē.

⁸ Helsinki.

⁹ G.Rice.

¹⁰ E.Daladjē.

¹¹ Piemiņai, atcerei.

¹² J.Surics.

¹³ PSRS iebrukums Polijā, kas iesākās 1939.gada 17.septembrī.

¹⁴ Tā bija aplama iedoma, pašapmāns.

¹⁵ M.Kulondrs - pazīstams franču diplomāts.

¹⁶ M. de Mjerī.

¹⁷ Gošē.

¹⁸ Francijas Ārlietu ministrija

¹⁹ Mažino līnija (nosaukta kara ministra A.Mažino vārdā) - Francijas aizsardzības novietinājumu sistēma pie Vācijas robežas, kas celta no 1929.gada līdz 1934.gadam. Tās garums bija ap 380 kilometriem.

²⁰ J.Pāsikivi - pazīstams Somijas politiķis.

²¹ L.Steinharts.

²² Diplomātiska rīcība, uzstāšanās, pasākums.

²³ Baltijas baroni.

²⁴ Norēķināšanās.

Nr. 62

Armijas komandiera ģenerāļa K.Berķa pavēle

1939.gada 14.oktobrī

Sakarā ar pēdējā laikā radušos jauno stāvokli ir nepieciešams pārstrādāt līdzšinējos trauksņus¹ plānus sacelšanās apspiešanai, kādā nolūkā Rīgas, Liepājas, Daugavpils, Rēzeknes, Jelgavas un Ventspils garnizonu priekšniekiem uzdodu:

1/ Uzņemt sakarus ar kārtības departamenta un drošības departamenta orgāniem un aizsargiem savā garnizona pilsētā, un kopīgi ar viņiem apsvērt stāvokli, aplūkojot:

- tās organizācijas un personas, kas apdraud valsts iekšējo drošību;

- spēkus un līdzekļus, kas ir un vēl var nākt minēto organizāciju un personu rīcībā, kā arī ceļu, kādā tas var notikt;

- minēto organizāciju un personu darbības metodes;

2/ uz minētā apsvēruma pamata, saziņā ar garnizona kārtības un drošības departamentu orgāniem un aizsargiem, izstrādāt traukšņa plānu sacelšanās apspiešanai garnizona robežās, paredzot šā mērķa sasniegšanai pirmā kārtā izmantot kārtības sargus un aizsargus un tikai pēc tam, ja ar minētiem spēkiem nepietiek, lietot karaspēku;

3/ ik nedēļu apmainīties ar informāciju par stāvokli garnizona robežās ar augstāk minētiem kārtības un drošības departamentu orgāniem un katra mēneša pirmajā datumā iesniegt ziņojumus armijas komandierim caur Armijas štāba informācijas daļu; svarīgu informāciju sniegt nekavējoties; ziņojumos norādīt:

- to organizāciju un personu darbību garnizona robežās, kas var apdraudēt armiju un valsts drošību;

- iedzīvotāju un karavīru noskaņojumu garnizona robežās, šķirojot pirmos pēc tautībām un sociālā stāvokļa /strādnieki, amatnieki, ierēdņi, brīvo profesiju darbinieki u.t.t./

- garnizona robežās likvidētās kaitīgās organizācijas un personas;

4/ sakarā ar stāvokļa maiņu garnizona pilsētā, apsvērt jaunradušos stāvokli un izdarīt vajadzīgos grozījumus traukšņa plānā, ziņojot par to armijas komandierim caur Armijas štāba Operatīvo daļu.

Izstrādātos traukšņa plānus sacelšanās apspiešanai iesniegt man caur Ar[mijas] štāba Operatīvo daļu iespējami drīzākā laikā.

Ģenerālis *Berķis*.

Armijas štāba priekšnieks

ģenerālis *Rozenšteins*.

LVVA, 3235.f., 1./8.apr., 500.l., 57.lp. Noraksts.

¹ Domāti trauksmes plāni eventuālas sacelšanās pret K.Ulmaņa rezīmu apspiešanai.

Nr. 63

No PSRS pilnvarotā pārstāvja Lielbritānijā I.Maiska telegrammas PSRS Ārlietu tautas komisariātam

1939.gada 16.oktobrī

[..] 3.Halifakss ļoti interesējās par notiekošo Baltijā un sīki izprašāja mani par to, turklāt beigu beigās atzina,

ka mūsu pakti ar Igauniju, Latviju un Lietuvu ir stabilizējuši attiecības un devuši ieguldījumu miera nostiprināšanā Austrumeiropā. Sarunas gaitā bija redzams, ka Halifakss ir stipri satraucies par padomju un somu sarunām, taču izdarīt šajā sakarā kādu atklātu demaršu viņš neiedrošinājās.

Pilnvarotais pārstāvis

Документы внешней политики. 1939 год, т. 22. Кн.2, с.191. *Tulkots no krievu val.*

Nr. 64

No Latvijas sūtņa Berlīnē E.Krieviņa ziņojuma Arlietu ministram V.Munteram

Konfidenciāli

Berlīnē, 1939.gada 17.oktobrī.

Augsti godātais ministra kungs,

[...] Tieši par mums¹ reti kāds vācietis raud asaras. Ja no manien kolēģām kāds tādas raud, tad es pielieku visas pūles, lai viņu pārliecinātu, ka tas ir gluži nevietā. Šāda stāja pilnā mērā atbilst tam možam un paļāvības pilnam garam, kāds valda pie mums sūtniecībā. Vāci asaras raud gan par igauņiem (*sie haben eine uns in jeder Beziehung annehmbare Politik gemacht*)², raud gan par lietuviešiem (*sie haben uns so grosszügig Memel abgetreten*)³, bet sevišķi raud par somiem⁴. [...]

Labi informētās baltvācu aprindās Berlīnē runā, ka vācu tautības locekļu pārcelšanu no Baltijas valstīm uz Vāciju esot pieprasījusi Padomju Krievija⁵, kas ar to gribot vājināt pretlielinieciskos spēkus Baltijas valstīs. Tomēr ne tikai šais, bet arī plašās valstsvācu aprindās cer, ka drīz pienāksot laiks, kad Eiropas rietumi varēsot atkal vērsties pret lieliniekiem.

'Berlīnes baltvācu organizācijas⁶ priekšsēdētājs Dr.E.Stieda saņemot daudzu baltvācu vēstules, kas izsakaot dziļu nemieru ar baltvācu pārvietošanu uz Vāciju. [...]

E.Krieviņš

Sūtnis

LVVA, 2574.f., 4.apr., 7470.f., 155., 158.lp. *Origināls.*

¹ Te domāti Latvija un latvieši.

² "Viņi īstenoja mums visādā ziņā pieņemamu politiku".

³ "Viņi ar tik plašu vērību atdeva mums Mēmeli" (Klaipēdu). 1939.gada 22.martā Lietuva noslēdza ar Vāciju līgumu, kas paredzēja Mēmeles (Klaipēdas) apgabala atdošanu Vācijai.

⁴ Starpkaru periodā Somija īstenoja izteikti provācisku politiku. Taču tas netraucēja Ā.Hitleru bez sirdsapziņas pārmetumiem to "iztirgot" (tāpat kā Baltijas valstis) Maskavai. Vācu militārās aprindas negribēja ar to samierināties un mudināja somus izrādīt krieviem pretestību.

⁵ Jaunākajā vēstures literatūrā šī versija vairs tikpat kā netiek pārstāvēta.

⁶ Vācbaltiešu galvenā organizācija Berlīnē bija "Baltijas darba apvienība" (Baltische Arbeitsgemeinschaft). 30.gados tā izversa rosīgu darbību, lai izgādātu finansiālu palīdzību tiem vācbaltiešiem, kuriem Latvijā un Igaunijā piederēja zemes īpašumi.

Nr. 65

No Latvijas sūtņa Lielbritānijā K.Zariņa ziņojuma ārlietu ministram V.Munteram

Slepeni

1939.g. 20.oktobrī

Augsti godātais ministra kungs,

Pēdējā laikā, kā to jau esmu vēstījis, Anglijā nomanāma visai dzīva interese par Baltijas valstīm. Kopš 5.oktobra, kad parakstīja Latvijas un Padomju savienības līgumu, angļu presē ir parādījušies visādi raksti par Latviju. Tonis visumā mums labvēlīgs. Vienotrreiz sensāciju kārē, vai lietu neizpratnē šis tas piekabināts un šis tas pārspīlēts, bet tāda jau nu vienmēr ir brīvās preses tendence. Cik iespējams, pūlos uzturēt kontaktu ar presi un cenšos stāvokļa novērtēšanu ievirzīt pareizā gultnē.

Preses kungi ieņēmuši galvā ieskatu, ka mūsu ārpolitika tagad zaudējusi savu neatkarību un tai būšot jāpiemērojas stiprajam kaimiņam. Cik vien man bijusi izdevība būt kopā ar preses ļaudīm, gan sabiedrībā, klubos vai arī citur tos satiekot es vienmēr esmu mēģinājis šo uzskatu izklaidēt, teikdams, ka mūsu ārpolitika, kāda tā vienmēr bijusi, tāda paliks arī turpmāk, stādot Latvijas intereses pirmā vietā pār visu citu un ieturot stingri neitrālu nostāju pret visiem citu valstu konfliktiem un ideoloģiju cīņām, pie kam mūsu ārpolitikas galvenais

mērķis ir bijis un arī paliks mūsu zemes ražojumu eksports. [...]

Ar augstu cieņu,

K.Zariņš

Sūtnis Londonā

LVVA, 2574.f., 4.apr., 7453.l., 95. - 97.lp. Oriģināls.

Nr. 66

No laikraksta "Brīvā Zeme" informācijas par saimniecisko kameru sanāksmi 22.oktobrī

1939.gada 23.oktobrī

Vakar Sporta namā notika 4 saimniecisko kameru - tirdzniecības, lauksaimniecības, amatniecības un darba kameras - plašā sanāksme, kura bija pulcējusi ap 3500 dalībnieku.

Par ārpolitikas jautājumiem plašu ziņojumu sniedza ārlietu ministrs **V.Munters**. Ministrs norādīja, ka mainoties spēku līdzsvaram Austrumeiropā, radušās arī pārmaiņas mūsu nostājā. Lielo pārvērtību laikā mūsu austrumu kaimiņš - Padomju Savienība - ieguvusi jaunu ietekmes lauku un stājusies pie savu jauno pozīciju nostiprināšanas, kārtojot šīs lietas uz savstarpības pamata un nostiprinot savas intereses ar līgumiem, bet nevis vienpusīgu rīcību.

Piegriežoties Latvijas - Padomju Savienības savstarpējās palīdzības pakta vērtējumam, ministrs uzsvēra, ka šis pakts ietver politisku principu par Padomju Savienības Baltijas kaimiņu neaizskaramības nepieciešamību pašai Padomju Savienībai. Padomju Savienībai ir no svara, lai viņa pati justos droši.

Sabiedrībā dzirdēts, ka noslēgtais pakts novēršot gan tiešu uzkundzēšanos, bet toties mūsu zemē varot notikt tā sauktā "sovjetizēšana" ar ienākušā Padomju karaspēka palīdzību. Ministrs norādīja uz pakta nosacījumu, ka Padomju Savienības militārie atbalsta punkti mūsu zemē tiek ierīkoti ne tikai, lai stiprinātu Padomju Savienības drošību, bet arī Latvijas neatkarību. Padomju Savienībai nevar būt nolūka radīt sarežģījumus ar valsti, uz kuras teritorijas atrodas tās karaspēks; tāpat tai nevar būt nekāda interese Latviju "sovjetizēt", jo tad zustu uzticība

abu valdību starpā un rastos serežģījumi, kas nekādā ziņā nevarētu stiprināt pašas Padomju Savienības drošību.

**Mums pašiem ir tiesība būt kungiem savā zemē,
pašiem lemt savu likteni, par ko arī gādāsim,
lai mēs paliktu stipri un droši partneri un
nepadotos svešiem ietekmējumiem.**

Tālākā runā ministrs pieskārās saimnieciskā kara ietekmēm uz neitrālām valstīm, uzsvērdams, ka no visām valstīm pašreiz vislielākā nozīme mūsu tautsaimniecībā ir Vācijai un Padomju Savienībai. Karš nevienai neitrālai valstij nav nācis par labu un mums pašiem jānocietina griba izturēt visus pārbaudījumus un būt gataviem vienā otrā gadījumā arī atsacīties no reiz iegūtām ērtībām. Mūs var drošināt vienīgi mūsu iekšējais stiprums, kuru celt ir jābūt nomodā visiem, jo tikai tā rīkojoties, pārvarēsim arī visas saimnieciskās grūtības, saglabāsim savu brīvību un nacionālo garu uz kā bāzējas mūsu valsts nākotne.

Brīvā Zeme, 1939, 23.okt.

Nr. 67

**Latvijas sūtņa Kauņā L.Sējas ziņojums ārlietu
ministram V.Munteram**

*Konfidenciāli
1939.gada 25.oktobrī*

Augsti godātais ministra kungs,

Savā 16.oktobra ziņojumā par Lietuvas un P.S.R.S. sarunām Maskavā un tur 10.okt[obrī] noslēgto līgumu¹, es starp citu minēju, ka Molotovs izsaucis grāfu Šulenburgu² un cēlis iebildumus sakarā ar vāciešu repatriēšanu no Latvijas un Igaunijas. Izlietojot gadījumu, es par šo lietu sīkāki apjautājos pie ārlietu ministra Urbša, un viņš man pastāstīja sekojošo.

Pirms kādas sēdes, lietuvieši prasījuši Molotovam un Potjomkinam³, ko nozīmējot steidzīgā vāciešu izvākšana no Latvijas un Igaunijas. Ziņa par vāciešu repatriēšanu toreiz bijusi gluži svaiga, un lietuviešiem par šo lietu nebijis tuvākas informācijas. Molotovs turpat tad sacījis Potjomkinam, ka vācu paniskā rīcība esot nesaprotama⁴, lai izsaucot grāfu Šulenburgu un viņam uz to enerģiski aizrādot⁵. No šīs Molotova un Potjomkina sarunas bijis saprotams, ka viņi par vāciešu repatriēšanu jau agrāk

zinājuši, bet ka viņi bijuši nemierā ar panikas celšanu un iespaida radišanu, it kā Baltijas vāciešiem draudētu kaut kādas briesmas.

L.Sēja

Sūtnis Lietuvā

LVVA, 2574.f., 4.apr., 7435.l., 40.lp. Oriģināls.

¹ Runa ir par Lietuvas un PSRS savstarpējās palīdzības līgumu.

² V. fon der Šulenburgs - Vācijas sūtnis Maskavā.

³ V.Potjomkins - PSRS ārlietu tautas komisāra vietnieks.

⁴ Vāciešu steidzīgā gatavošanās aizbraukšanai no Latvijas un Igaunijas lika laikabiedriem skaidri saprast, ka Maskavas uzspiestie savstarpējās palīdzības līgumi šīm valstīm ir to neatkarības iznīcināšanas sākums. V.Molotovam, protams, tas nepatika, jo varēja radīt zināmus sarežģījumus un apgrūtināt agresīvo plānu tālāko īstenošanu.

⁵ V.Potjomkina un V. fon der Šulenburga attiecīgā saruna notika 1939.gada 11.oktobrī. Vācu sūtnis par to ziņoja uz Berlīni, norādot, ka, pēc krievu domām, vāciešu "bēgšana" no Latvijas un Igaunijas stipri "kompromitēšot padomju valdības akciju" (karaspēka ieviešanu Baltijas valstīs).

Nr. 68

No Latvijas iekšlietu ministra K.Veitmaņa runas pašvaldību vadītāju sanāksmē Rīgā

1939.gada 25.oktobrī

[...] Mūsu ārpolitiskā nostāja kara izcelšanās brīdī bija stingri neitrāla. Tā arī citādā nemaz nevarēja būt, vērojot toreizējo Eiropas politisko līdzsvaru un mūsu attiecības ar kaimiņvalstīm, kas bija labas un draudzīgas, pie tam ar 2 lielvalstīm - Vāciju un Padomju Savienību - mums bija neuzbrukšanas līgumi. Tātad mums vajadzēja palikt vienīgi neitrāliem, lai pasargātu mūsu valsti no ieraušanas karā. Tālākie notikumi risinājās neparedzētā ātrumā un virzienā: Polija zaudēja cīņu, bet Vācija un Padomju Savienība, starp kurām agrāk bija šķietami nepārejama plaisa, noslēdza savā starpā draudzības līgumu, kam sekoja Padomju Savienības karapulka iemaršēšana Polijā un pēc tam Polijas teritorijas sadalīšana starp abām valstīm, no kā tālākais secinājums bija Vācijas atteikšanās no savām politiskām interesēm Eiropas ziemeļos un

austrumos. Bija radies pilnīgi jauns stāvoklis, kas spieda pārvērtēt visas līdzšinējās attiecības. Bija jāreķinās ar to, ka Padomju Savienības teritorija bija ievērojami tālu pārvirzījies uz rietumiem, un šis apstāklis diktēja Padomju Savienībai vajadzību meklēt plašāku izeju uz jūru, kā arī rūpēties par savu rietumu robežu nodrošināšanu pret uzbrukuma no Baltijas jūras puses. Tā nu dabīgi paceļas jautājums, kāpēc tad Padomju Savienība savas drošības interešu labā nevarēja vienkārši ar karu okupēt Baltijas valstis? Atbilde uz šo jautājumu tālu nav jāmeklē. Kas ir sekojis Padomju Savienības ārpolitikai, tam būs jāatzīst, ka šī politika pēc būtības arvien ir bijusi miera politika, kuras mērķis nav bijis svešu tautu iekarošana, bet gan otrādi: Padomju Savienības valstsvīri vairākkārtīgi uzsvēruši gatavību sargāt mieru un iestāties par mazāko tautu neatkarību un patstāvību. Šo iemeslu dēļ Padomju Savienība savu interešu nodrošināšanai ir izvēlējusies politiski - militāro un saimniecisko līgumu slēgšanu ar Baltijas jūras baseinā esošām valstīm.

Igaunija bija pirmā, ar kuru Padomju Savienība noslēdza savstarpējās palīdzības līgumu ar tam sekojošo saimniecisko līgumu. Pēc tam Padomju Savienība izteica vēlēšanos arī ar mums nokārtot uz jauniem pamatiem savstarpējās attiecības. Mūsu valdība nāca pie atziņuma, ka mūsu līdzšinējās attiecības ar Padomju Savienību ir jārada skaidrs un drošs pamats turpmākai sadarbībai un tāpēc sūtīja uz Maskavu pilnvarotos noslēgt attiecīgus nolīgumus, tāpat kā to bija darījusi Igaunijas valdība.

Varētu pacelties jautājums, vai nebija pareizāk pieņemt garantijas no Padomju Savienības, Anglijas un Francijas jau tad, kad šīs valstis veda sarunas par savstarpēju palīdzības līgumu? Uz to var atbildēt vienīgi noliedzoši. Nerunājot nemaz par to, ka šī jautājuma izšķiršana no mums vien neatkarājās, jāatzīmē, ka pat tad, ja arī būtu panākta mūsu valsts neaizskaramības garantēšana, mūsu stāvoklis nebūtu nemaz labāks, varbūt pat ļaunāks, nekā tagad. No vienas puses mums draudētu neizbēgama ieraušana lielvalstu karā, bet, no otras puses, garantiju realizēšana uzliktu mums, varbūt, vēl lielākus pienākumus, nekā tos, kas ir paredzēti mūsu nolīgumā ar Padomju Savienību. Pie tam nav jāaizmirst, ka tādā gadījumā notikumi risinātos bez mūsu līdzspriešanas, bet

tagadējais stāvoklis ir radīts brīvas vienošanās ceļā, kur abas puses nostājušās uz līdztiesības bāzes.

Ar Padomju Savienību noslēgtais līgums abām pusēm dod zināmas tiesības un uzliek noteiktus pienākumus. Padomju Savienībai līgums dod tiesību pret atlīdzību nomāt no mums noteiktus iecirkņus jūras bāzēm un dažus aerodromus, kā arī turēt šo bāzu un aerodromu apsardzībai garnizonus, kuru lielums stingri ierobežots. Ar to Padomju Savienība rada sev nodrošinājumu tam gadījumam, ja kāda Eiropas lielvalsts mēģinātu tai uzbrukt, galvenā kārtā no Baltijas jūras puses. Šis apstāklis sagādā arī mums drošību un attālina no mums kara iespējas. Abu valstu pienākums ir sniegt savstarpēju, arī militāru palīdzību jau minētā uzbrukuma gadījumā, kas vērstos tiklab pret Padomju Savienību, tā arī pret mums. Bez tam, Padomju Savienības pienākums ir uz atvieglotiem noteikumiem piegādāt mūsu armijai bruņošanas piederumus un citus kara materiālus.

Tādi ir līguma militārie noteikumu. Pārējie līguma noteikumi ir ļoti svarīgi tādā ziņā, ka tie satur mūsu valsts neatkarības un brīvas rīcības garantijas. Jau pašā līguma sākumā uzsvērtas draudzīgās attiecības, kas nodibinājušās starp abām valstīm jau kopš 1920. gada miera līguma, kurā paredzēta savstarpēja neatkarības atzišana un neiejaukšanās otras valsts iekšējās darīšanās. Tāpat jaunajā līgumā atzīts, ka šis miera līgums un 1932. gada noslēgtais neuzbrukšanas līgums arī turpmāk paliek spēkā. Reizē ar to 5. oktobra līgumā noteikti ir deklarēti, ka šā līguma ieviešana dzīvē nekādā ziņā nevar aizskārt ne abu līgumslēdzēju valstu suverenās tiesības, ne valsts iekārtu, ne saimniecisko un sociālo sistēmu, ne arī militāro rīcību. Tātad jaunais līgums ne mazākā mērā neierobežo mūsu rīcības brīvību ne iekšējā, ne ārējā politikā un izslēdz kaut kādu iejaukšanos mūsu valsts iekšējā dzīvē. Ja pie visa tā vēl nāk klāt publicētais oficiālais paziņojums, kas taisīts Padomju Savienības tautu vadoņa Staļina klātbūtnē¹, un kurā uzsvērts, ka Padomju Savienības un Latvijas valsts sistēmu izšķirība nav bijusi un arī turpmāk nav par šļērsli abu valstu auglīgai sabarbībai, tad mēs redzam, ka lielākas garantijas mūsu nacionālās valsts patstāvībai un neatkarībai vispār nav iedomājamas. Mēs paliksim brīva un neatkarīga tauta, kas pati lemj par sevi un savas zemes likteņiem, jeb, mūsu Prezidenta vārdiem iesakoties, - "mēs

nevienam neatdosim un neviens mums neatņems mūsu rīcības brīvību".

Bez šaubām, būs mūsu starpā skeptiķi un šaubīgie, kas apgalvos, ka starptautiskie līgumu ne vienmēr tiek pildīti. Zīmējoties uz Padomju Savienību, mēs varam teikt, ka šī valsts jau 20 gadu respektē mūsu starpā noslēgto miera līgumu un tāpat lojāli ir pildījusi visus pārējos līgumus. Kāds tad nu mums būtu pamats šaubīties, ka Padomju Savienība nepildīs vai pārkāps noslēgto Savstarpējās palīdzības līgumu? Šis līgums ir slēgts savstarpējā uzticībā un cieņā, ievērojot kopējās intereses. Šo līgumu ar mūsu lielo kaimiņu mēs respektēsim un lojāli pildīsim uzņemtās saistības. Mēs ticam un sagaidam, ka to pašu darīs mūsu kaimiņš. [...]

LVVA, 1368.f., 3.apr., 1307.l., 102. - 108.lp.

¹ Skat. 51.dok.

Nr. 69

No PSRS pilnvarotā pārstāvja Vācijā A.Škvarceva dienasgrāmatas

1939.gada 25.oktobri
Slepeni

Biju pie Latvijas sūtņa Krieviņā. Krieviņš izteica milzu gandarījumu par Padomju un Latvijas neuzbrukšanas paktu, it īpaši par to draudzīgo atmosfēru, kurā noritēja sarunas. Par šiem draudzīgajiem apstākļiem viņu bija informējis arī Munters. Krieviņš ir īpaši apmierināts ar to līguma pantu, kurā teikts par suverenitātes godāšanu un neiejaukšanos katras līgumslēdzējas puses iekšējās lietās. Pieminējis Latvijas un PSRS tirdzniecības apgrozījuma četrkārtīgo pieaugumu, Krieviņš atzīmēja, ka tirdzniecība ar PSRS un Vāciju Latvijai nedod valūtu un tas ir negatīvs moments Padomju Savienības un Latvijas, Padomju Savienības un Vācijas tirdznieciskajās attiecībās. Sarunā tika skarta arī Turcija, Krieviņš izteica izbrīnu par tās noslēgto paktu ar Angliju un Franciju¹, kaut arī nepiekrīt viedoklim, ka Turcija var būt iesaistīta karā. Krieviņš augsti novērtēja vācu armijas pārākumu apmācības un tehnikas ziņā salīdzinājumā ar angļu un franču armiju un uzsvēra, ka pārtikas normas, kādas

izsniedz iedzīvotājiem Vācija, nebūt neliecina par pārtikas krājumu trūkumu. Tik mazas normas, viņaprāt, izskaidrojamas ar Vācijas nodomu izstiept savus pārtikas krājumus uz ilgāku laiku.

Krieviņš man jautāja, vai ir pareizas ziņas, kādas viņš ir saņēmis no vācu aprindām par b.Molotova sarunu ar Šulenburgu², kurā pirmais izteicis savu izbrīnu par vācu izceļošanu no Latvijas un Igaunijas. Es atbildēju, ka par to nekā nezinu. Krieviņš piebilda, ka Latvijas, Lietuvas un Igaunijas izceļojošo vāciešu skaits sasniedz 100.000 cilvēku.

Škvarcevs

Документы внешней политики. 1939 год, т. 22. Кн.2, с.221. Tulkots no krievu val.

¹ Anglijas - Francijas - Turcijas 1939.gada 19.oktobra savstarpējās palīdzības līgums.

² Patiesībā - V.Potjomkina saruna ar Šulenburgu 1939.gada 11.oktobrī, kurā Potjomkins izteica izbrīnu par vācbaltu steidzīgo izbraukšanu no Latvijas un Igaunijas, kas var radīt pasaulē negatīvu priekšstatu par PSRS ārpolitiskajiem mērķiem Baltijā. Sk. 59.dok.

Nr. 70

**No Latvijas sūtņa Lielbritānijā K.Zariņa
ziņojuma ārlietu ministram V.Munteram**

Slepeni
1939.g. 26.oktobrī

Augsti godātais ministra kungs,

[..] Kas attiecas tieši uz mums¹, tad Lord's Halifax's² (ko mans sarunu biedrs³ uzskatīja par pilnīgi slepenu) teicis, ka Anglijai būtu bijis iespējams jūnija/jūlija sarunās⁴ pievilkt Krieviju savā pusē, bet tas būtu bijis jādara pāri Baltijas valstu tautu galvām, t.i. būtu jāpiekrīt, ka Krievijai zināmas tiesības indirektas agresijas gadījumā okupēt Baltijas valstis. Anglija kā demokrātiska un humanitāra valsts nekādā ziņā nav gribējusi aizsteigties priekšā Baltijas valstu suverenitātei un pašnoteikšanās tiesībām. Tamdēļ viņa bijusi spiesta Krievijas prasības noraidīt un līdz ar to upurēt Maskavas sarunas.

Sarunas beigās vaicāju, vai Noble Lord's⁵ nav taisījis mums pārmetumus, ka esam tagad slēguši "mutual"

assistance līgumu⁶ ar Krieviju. Man atbildēja, - nebūt nē. Tālāk savam sarunu biedrim deklarēju mūsu viedokli, kamdēļ līgums slēgts. Vēl man tika norādīts, lai mēs nepiegrīžot lielu vērību tam, ka angļu presē viens otrs korespondents (piem., Helsinku) taisa mums pārmetumus. Vadošā angļu sabiedrība tāpat kā agrāk gribot saprast katras valsts nacionālās tieksmes, un ja arī viens otrs rūgtāks piliens esot jānorij sakarā ar vācu - krievu līgumu, tad tas nenozīmējot, ka angļi zaudējuši cerības uz demokrātisku un humanitāru mērķu sasniegšanu un saprašanos ar mūsu lielo kaimiņu austrumos.

Ar augstu cieņu,

K.Zariņš

Sūtnis

LVVA, 2574.f., 4.apr., 7453.l., 87. - 89.lp. Oriģināls.

¹ Te domātas Baltijas valstis.

² E.Halifakss - Lielbritānijas ārlietu ministrs.

³ K.Zariņš nemin ziņojumā sava sarunu biedra vārdu, bet tikai norāda, ka viņš ir konservatīvo partijas deputāts.

⁴ Runa ir par Anglijas, Francijas un PSRS tiešajām politiskajām sarunām Maskavā.

⁵ Dižciltīgais lords.

⁶ Savstarpējās palīdzības līgums.

Nr. 71

Politiskās policijas Rīgas rajona vecākā uzrauga N. Lapsiņa ziņojums Politiskās policijas pārvaldes Rīgas rajona priekšniekam

1939.gada 28.oktobrī

Par noskaņojumu un novērojumiem man norādītā rajona rūpniecības uzņēmumos Rīgas pref.¹ 1., 2., 6., 7., 9., 10. un 11. iecirkņu robežās oktobra mēnesī varu ziņot sekojošo:

Oktobra mēnesis ar saviem starptautiskiem notikumiem un šo notikumu atbalsīm Latvijā strādniekos ienesis gluži citu noskaņojumu. Līgums ar S.P.R.S. un vāciešu sasteigtā izceļošana radīja panisku noskaņojumu, bet sekojošā Valsts Prezidenta runa un vācu izceļošanas ieilgšana savukārt satraukumu gandrīz pilnīgi likvidēja.

Fabrikās ļoti aktīvi pēdēja laikā kļuvuši kreisie elementi, kuriem neapzinīgi un apzinīgi piepalīdz baumu

izplatītāji. Uz ielas redzēts bij. dep. Lorencs² - tātad visi komunisti no cietumiem atsvabināti; pēc mēneša Rīgā būs komunistiska iekārta u. t. t. Šādai psihozei padodās ne tikai strādnieki, bet pat uzņēmumu īpašnieki, kuri arī, gribēdami izpatikt varbūtējam rītdienas komisāram, cieš un pat slēpj no policijas šo dienu baumu izplatītājus un aģitatorus savos uzņēmumos. Būtu vēlāms, pat nepieciešams, likums jeb rīkojums uzņēmumu vadībai gādāt par kārtīgu darba iespēju savā uzņēmumā lojāliem strādniekiem, par katru aģitācijas gadījumu, izplatīto literatūru u. t. t., kā arī draudēšanu, iebiedēšanu u. t. t. nekavējoši ziņot drošības policijai, jo pie tagadējā stāvokļa, kad visu informāciju jāiegūst no darba vietas informatora jeb ziņotāja, informācija nokavējas, pa daļai pat zūd un nenokļūst vajadzīgo amatpersonu zināšanā, kādēļ stipri cieš iespēja likvidēt nekavējoši nevēlāmos elementus fabrikās.

Visumā, zūdot līdzsvaram Baltijas valstīs, pieaugot krievu - tātad komunistu - iespaidam, fabrikās vērojams stipri nospiests garastāvoklis valstiskos strādniekos. Nospiestību pavairo arī tas, ka vairums uzņēmumu strādā tikai 4 dienas nedēļā, kas samazina strādnieku izpeļņu. Jēlvielu trūkums arī nedod izredzes, ka tuvākā laikā stāvoklis rūpniecībā krasi varētu mainīties uz labo pusi.

Katrā ziņā vēlāms stiprināt patriotisko noskaņojumu rūpniecības strādniekos, ko vajadzētu veikt nekavējoši un aktīvi attiecīgai ministrijai ar savu aparātu, piesaistot šajā darbā arī arodu biedrības. Pie pašreizējiem apstākļiem kreiso aktivitāte tieši apdraud valstisko noskaņojumu strādniecībā, šo noskaņojumu apslāpējot un izceļot nākotnes izredzes. Piemērām - fabrikās izplata baumas, ka krievi pieņemšot vairākus tūkstošus strādnieku Liepājas un Ventspils nocietinājumu būvēm, maksāšot Ls. 1.20 par stundu, būšot milzu peļņa, kā savā laikā Rīgas ostā ar krievu kuģiem, noliktavās u. t. t.

Pēdējās dienās nelegāla literatūra izplatīta "Omegā", "Lentā"³ un pa dzīvokļu vēstuļu kastīnām.

Ievadīta uzraudzība minētās darbu vietās.

" 28 " oktobri 1939.g.

N. Lapsiņš

Vec. uzraugs

LVVA, 3235.f., 1/22.apr., 523.l., 2.lp. Oriģināls.

¹ prefektūras.

² Kl.Lorencs - sociāldemokrāts, nelegālās LSSZP aktīvis, apcietināts 1939.gada jūlijā, atbrīvots - septembra sākumā; Lorencs nebija LKP biedrs.

³ Rīgas rūpniecības uzņēmumi.

Nr. 72

No PSRS pilnvarotā pārstāvja Vācijā A.Škvarceva dienasgrāmatas

1939.gada 30.oktobrī
Slepeni

30.oktobrī pirms aizbraukšanas atnāca atvadīties igauņu sūtis Tofers¹, kurš tagad ir nozīmēts par Igaunijas ārlietu ministra vietnieku. Pieskaroties Padomju Savienības un Igaunijas līgumam, Tofers sacīja, ka viņu uzdevums ir lojāli simtprocentīgi izpildīt pieņemtās saistības. Padomju karaspēka izvietošana notikusi pilnīgā kārtībā. Pats personīgi viņš ir cietis, jo tikusi aizņemta viņa vasarnīca jūras krastā. Skarot Eiropas kara tēmu, Tofers izteica cerību, ka saprātam ir jāuzvar, resp., pēc viņa domām, karš beigsies un iestāsies stabils miers uz ilgiem gadiem. Frančiem un angļiem neizdosies pieveikt nostiprināto un nesalīdzināmi labāk apmācīto vācu armiju. Spekulācijām ar Vācijas iekšpolitisko stāvokli nav izredžu uz panākumiem. Tautas kurnēšanai īpaša vērība nav jāpiegriež, jo šāda kurnēšana ir ikvienā valstī. Bet vācu tauta ir ļoti disciplinēta un apzīmīga. Sarunas beigās Tofers izteica pārliecību, ka pasaule virzās uz sociālismu, taču katra tauta pa savu ceļu. Privātīpašuma laikmets beidzas.

Škvarcevs

Документы внешней политики, 1939 год, т. 22. Кн.2, с.248 - 249.
Tulkots no krievu val.

¹ K.Tofers - Igaunijas sūtis Vācijā.

Nr. 73

Latvijas Iekšlietu ministrijas Pašvaldības departamenta vicedirektora G.Cauča slepens ziņojums iekšlietu ministram K.Veitmanim

1939.gada 6.novembrī

Laikā no š.g. 24.oktobra līdz 2.novembrim darbojos komisijā, kas izraudzīja un ierādīja novietnes Padomju Savienības garnizoniem.

Komisiju vadīja ģenerālis *Hartmanis* un kā locekļi tani piedalījās vairāki augstāki virsnieki un pa vienam pārstāvim gandrīz no visām ministrijām. No Padomju Savienības puses komisijā piedalījās divīzijas komandieris *Morozovs*, kurš arī būšot augstākais krievu karaspēka komandieris Latvijā. Viņš prasībās bija mērens un lietišķs. Bez *Morozova* piedalījās vēl daži krievu virsnieki un pāris dienas arī viņu militārais atašejs Latvijā *Vasiļjevs*. Pēdējais bija uzstājīgāks.

Pirmo izbraucienu un vietu apskati izdarījām bez krieviem, lai pirmkārt vienotos paši savā starpā, ko dot un ko aizstāvēt. Vietu izraudzīšanā vadījamies no dotiem rīkojumiem un no novietojamo garnizonu lieluma.

Uzdevumus kārtot nācās sekošās vietās: Ezerē, Vainodē, Priekulē, Virgā, Bunkā, Krotē, Durbē, Liepājā, Cīravā, Ēdolē, Piltenē un Ventspilī.

Vienojās nodot un pieņemt sekošo:

1. E z e r ē. Bijušās Ezeres muižas rajons ar sekošām ēkām: a/ pagasta pašvaldībai piederušās: pils ēka resp. 6 kl. pamatskola, veterinārārsta māja, 3 šķūņi, skolas darbnīca/atsevišķā ēkā/ un laidars resp. kūtis; b/ privātiem piederušās: Lagzdiņa dzīvojamā māja "Ilziņi", Niķeļa galdniecības ēka "Aplociņi", Ezeres draudzes īrnieku māja un Induļu saimniecības šķūnis.

Lielākais zaudējums šai vietā ir skola, kurā dibināts pirmais mazpulks un tagad mācījās turpat 250 skolēnu. Vēl šinī vasarā pie skolas ārsienas tika piestiprināta piemiņas plāksne pirmā mazpulka dibināšanas atcerei, kas noticis pirms 10 gadiem. Šī plāksne tagad noņemta un skolēni no skolas izvākti. Mācības citā vietā 2. novembrī vēl nebija uzsāktas. Pagasta valde bija nolēmusi klases pagaidām ievietot tuvējā aizsargu namā un kooperatīva telpās, kuras ēkas atrodas pagasta nama tuvumā, viena no otras ap pāris simts metru. Novietot lielo bērnu skaitu šais divās nelielās ēkās būtu visai grūti, bet, mums otrreiz tur ierodoties, stāvoklis uzlabojās tādā kārtā, ka krievi nepakāro Induļu saimniecības dzīvojamo ēku un bijušās aptiekas ēku, ja tās izmanto skolas vajadzībām. Tā kā īpašnieki no šīm mājām bija jau izvākušies, tad pagasta valde pie skolas iekārtošanas tanīs varēja stāties tūlīt, vienojoties ar īpašniekiem par īres maksu un remontiem. To pagasta valdei izpildīt es uzdevu nekavējoties, lai mācības spētu visā drīzumā

atjaunot. So ēku īpašnieki ar pagasta valdi nevarēs nevienoties, jo viņu dēļ ēkas atstātas netiek. Viņi mitekli sev ir atraduši citur, pie tam aptiekārs ar aptieku tikai 1½ klm. attālumā no doktorāta, kas atrodas blakus pagasta namam un kur ievietots arī veterinārārsts. Induļu mājā bija ierīkots restorāns un tas tur tā kā tā nevarēja palikt. Šai mājā turpmāk dzīvos skolotāji. Skola turpmāk tāpat atradīsies aizsargu namā, Induļos un aptiekas mājā, kuras savstarpēji ir labā tuvumā un minēto skolēnu skaitu spēs uzņemt. Ar šādu skolas jautājuma pagaidu atrisināšanu pagasta valde bija apmierināta, paturot tomēr prātā, ka **jaunas skolas būve Ezeres pagastā būs nepieciešama**. Dzirdēju izsakāties, ka Ezeres pils nekāda labā ēka skolai neesot bijusi un skolotāji diezīn kā pēc tās nežēlojas. Tautas pili skolu iekārtot šobrīd ir grūti, jo nav griestu, nedz apkures ietaišu. Ap 10 klm. attālumā šim pagastam ir gan vēl otra 6 kl. skola, bet tā visas vajadzības apmierināt nespēj. Piezīmēju, ka aizsargu namā dzīvo skolotājs *Kalniņš*, kas arī ir aizsargu nodaļas priekšnieks un pirmā mazpulka dibinātājs. Šī amatu sakrišana tagad nāk skolai par labu. Arī pārējie iedzīvotāji no muižas rajona bija jau izvākušies, pie kam galdniecības mājas īpašnieks *Niķelis* ir vācietis un visā drīzumā no Latvijas aizceļos pavisam. Arī aptiekārs ir vācietis, tomēr aizceļot nedomā, - sieva esot krieviete un abi palikšot tepat. Līdz ar ēkām krieviem muižas tuvumā nodota arī zeme aerodromam, kura dēļ nāksies likvidēt 9 saimniecības.

2. **V a i ņ o d ē**. Izraudzīta valsts sanatorija ar dažām saimniecības ēkām un tuvumā esošais bijušais vācu aerodroms, kura dēļ nāksies likvidēt vienu saimniecību. Šīs saimniecības īpašnieks dzīvo Liepājā un māju apsaimnieko rentnieks, kurš arī bija saimniecību jau atstājis, pāriedams uz kādu labāku vietu. Sākumā likās, ka Vainodē vajadzēs nodot daudz vairāk ēku, tomēr tāda prasība neradās.

3. **P r i e k u l e**. Izraudzītas 3 ēkas, no kurām viena pieder Lauku pašvaldību fondam un tika izmantota kā slimnīca, otra pieder aizceļojošam vācietim *Kozakam*, bet trešā - piensaimnieku sabiedrībai, kas jau ilgāku laiku stāv pilnīgi tukša un ir stipri nolaista. Visas trīs ēkas ir blakus viena otrai un atrodas nomaļā vietā. Tā kā ēkas ir bez zemes, tad ratu novietošanai nāksies rentēt no *Ozola*

/bijušais sūtnis Maskavā/ apmēram 1 ha zemes, kas ir turpat tuvumā. Slimnīca nav liela un to diezgan viegli ievietos pagasta pašvaldībai piederošā bijušā muižas pilī, kur ierīkota skola, bet dažas telpas stāv tukšas.

4. *V i r g ā*. Izraudzīta Paplakas muiža, kas pieder aizceļojošam vācietim *Korfam*. Šā īpašuma nodošana nekādas grūtības nerada.

5. *B u n k ā*. Izraudzīta Izriedes bērnu vasaras kolonija, kas pieder Liepājas slimnīcas kasei un tagad stāv tukša. Tad vēl izraudzīta Bunkas muiža, kas pieder aizceļojošam vācietim *Bongam*. Izriedē turklāt vēl izraudzīta bijušo kungu māja, kas atrodas kolonijas tuvumā, pieder robežniekam - saimniekam un tagad stāv pilnīgi tukša.

6. *K r o t ē*. Izraudzīta aizceļojošo vāciešu skola *Krusat - Drogā* līdz ar vienu dzīvojamo ēku un vienu saimniecības ēku. Šī vieta atrodas apmēram 8 klm. no *Ilmāju* dzelzceļa stacijas, kur jāierīko 400 mtr. garš atzarojums kustošai remontdarbnīcai, kuras strādnieki dzīvos *Krusat - Drogā*.

7. *D u r b ē*. Izraudzīta 2½ klm. attālā valsts *Ligutas* lauksaimniecības izmēģinājumu stacija resp. skola. Šā īpašuma iekārtošana un ēku saremontēšana ir prasījusi no valsts diezgan lielas summas, tomēr labu kārtību tur neredzēju. Ēku remontu vēl nepabeigti, telpas ne sevišķi tīras, pagalmi neapkopti. *Liguti* Durbes pilsētu neskar un krievu garnizons tur būs labi norobežots.

8. *L i e p ā j ā*. Izraudzīta Kara osta.

9. *C ģ r a v ā*. Izraudzīta valsts mežsaimniecības skola, dzīvojamā ēka, dažas saimniecības ēkas un pagasta pašvaldībai piederošā nespējnieku māja, kas ļoti nolaista un pagastam bija tikpat kā nevajadzīga. Izdevās paturēt tuvumā esošo pagasta ārsta māju, tad kooperatīva māju, aizsargu namu un krājaizdevu sabiedrības māju. Turpat atrodas vēl baznīca un dzirnavas. Tas būs latviešu rajons, no kura krievu rajonu norobežos caurvedošais ceļš un apstādījumi. Kādu kilometru tālāk izraudzīts aerodroms, kura dēļ nāksies likvidēt kādas 5 saimniecības, kā arī būs jāpārceļ lielceļš pāris klm. garumā uz citu vietu, gar aerodroma malu.

10. *Ē d o l ē*. Izraudzīta pagasta pašvaldībai piederošā bijušā pils ēka ar kādām 60 istabām un dažām saimniecības ēkām, kas pašvaldībai nepieder. Pilī mitinājās skolotāji, skolēnu naktsmītnes, pašvaldības darbinieki,

polīcija un pasta kantoris. Pagasta valdei nebija viegli visu to novietot citur, tomēr tas paspēts ir. Netālu no pils atrodas aizsargu nams, kas krievi gan nebūtu vajadzīgs, tomēr sava tuvuma dēļ krievu rajonam arī aizsargiem nebūs vairs parocīgs.

11. P i l t e n ē. Varēja visvieglāk ierīkot aerodromu, tomēr krievi to nepakāroja. Arī dzīvojamās telpas tur varēja atrast, jo neapdzīvoti stāv vairāki veci privāti īpašumi, kā arī nav apdzīvota diezgan plašā luterāņu mācītāja māja. Pēc manām domām mums izdevīgāki būtu, ja krievi novietotos Piltenē nekā Ēdolē. Kādēļ tas tā nenotika - īsti labi nezinu. Pirmā braucienā vietas Piltenē skatījām.

12. V e n t s p i l ī. Izraudzītas vecās mantu noliktavas un dzelzceļnieku dzīvokļi Pārventā. Tāpat arī izraudzīta viena skolas ēka turpat, atverot tās vietā bijušo vācu skolu šaipus Ventas, pie kam par skolēnu pārceļšanu upei gādās pilsētas valde.

Ar to noslēdzot ziņojumu par atsevišķām vietām, vēl vispār ziņoju, ka esmu uzdevis Liepājas, Aizputes un Ventspils apriņķu vecākiem nekavējoties noskaidrot attiecīgās pagastu valdēs, kādas vērtības viņām šai sakarībā atņemtas, kādi lieki izdevumi radīsies vēl nākamībā sakarā ar telpu normēšanu skolām un dzīvokļiem. Novērtējumi jāizdara apriņķu vecākiem kopīgi ar pagastu vecākiem un apriņķu būvinspektoriem, sastādot aktus, no kuriem pa eksemplāram jāiesūta Pašvaldības departamentam.

Ventspilī krievi lūdza pārdot viņiem 30 tonnas salmu guļasvietām kareivjiem. Iespēju apņēmas noskaidrot apriņķa vecākais. Vietu ierādes gaitās radās iespāids, ka krievi mazāk centās pēc ērtībām, bet vairāk kāroja skaidrību par robežām, lai dzīvojot nerastos pārpratumi. Likās arī, ka mūsu iedzīvotāju tuvums robežām krievi nav patīkams. Komisijas darbā krievu jaunākie virsnieki bija nerunīgi, - debatēja tikai vecākie resp. tikai priekšnieks *Morozovs*. Liepājā 31.oktobrī / luterāņu ticības svētkos / bija redzami pa ielām staigājam daudzi krievu matroži, bet nebija nomanāma viņu draudzēšanās ar mūsu ļaudīm. Likās tomēr, ka viens otrs mūsējais, sievietes neizslēdzot, vēlējas ar krieviem sarunāties, bet baidījās, un, šķiet, arī valodas neprašana bija šķērslis sarunām. Nākošā dienā matroži no ielām bija nozuduši. Stacijā

turpināja pienākt ešeloni, - bez trokšņa un ļaužu skraidīšanas. Krievi no vagoniem neizkāpa un pat pa logiem neskatījās. Vilcieni, stacijā brīdi pastāvējuši, tika novirzīti uz Kara ostu.

Mūsu iedzīvotāji izturējās mierīgi un nekāds satraukums nekur nebija nomanāms. Tomēr, nebūtu slikti, ja dažādās biedrību sanāksmes, sevišķi uz laikiem (tā tekstā! Pareizi - laukiem), ierastos kompetentas personas sniegt paskaidrojumus par aktuālajiem notikumiem mūsu valstī un citur. Sevišķi no svara būtu atreferēt Valsts Prezidenta vēstījumu tautai š.g. 12.oktobrī. Tas visjūtāmāk darītu galu baumām, jo avīzes uz laukiem lasa vēl diezgan maz, tāpat arī vairums netiek klāt radiofonam, bet dzīvais vārds pie tam arvien ir iespaidīgāks. Svētdien, 29.oktobrī runāju Bērzaunes lauksaimniecības biedrības gada un karoga svētkos par tematu "Lauku pašvaldību un iedzīvotāju pienākumi tagadējā laikā." Referāts guva piekrišanu un bērzaunieši izsacīja vēlēšanos, ka līdzīgus referātus vajadzētu nolasīt visplašākās aprindās.

Sakarā ar krievu garnizonu novietošanos Kurzemes piejūras apriņķos, rodas lielāks darbs apriņķu vecākiem, kādēļ vajadzētu pasteidzināt revidentu iecelšanu pie Liepājas - Aizputes un Kuldīgas - Ventspils apriņķu vecākiem.

Pagastu ļaudis dzīvi interesējas par varbūtējo pagastu robežu reformēšanu un lūdz paskaidrot, vai tā notiks nākošā vasarā, kā bija domāts, jeb to atliks. Būtu vēlams šo jautājumu vienādi vai otrādi nokārtot, lai rastos vajadzīgā skaidrība. Ja vien nebūtu nopietnu šķēršļu, tad robežu regulēšanu pagastu stiprināšanas labā atlikt nevajadzētu. Viegļāk tad arī atrisināsies jautājumi sabiedrisko ēku celtniecības lietās, un apriņķu uzraudzības personas ietaupīs laiku un ceļus, jo nevajadzēs vairs apbraukāt tik daudz vienību kā līdz šim, kā arī samazināsies darbs protokolu, budžetu un pārskatu caurskatīšanā un attiecību kārtošanā.

Rīgā, 1939.g. 6.novembrī.

G.Caucis

Pašvaldības departamenta
vicedirektors

LVVA, 5969.f., 1.apr., 132.l., 29. - 36.lp. Oriģināls.

Nr. 74

Latvijas Ārlietu ministrijas ģenerālsekretāra
M.Nukšas pārskats par vācbaltiešu izceļošanu

Konfidenciāli

1939.gada 7.novembrī

Baltijas vāciešu repatriācija jau norisinājas ļoti intensīvi. Pati šī jautājuma gaita ir šāda.

6.oktobrī ap plkst.10 no rīta man piezvanīja Vācijas sūtnis v.Kotze un lūdza, vai varot viņu jau priekšpusdienā pieņemt, viņam esot jānodod steidzīgs paziņojums. Vienojāmies par laiku: 11.15; bet sūtnis atnāca 11.30.

Sūtnis atvainojās un tad tūlīt turpināja zīmējoties uz tikko parakstīto līgumu ar PSRS¹: viņš ļoti jūtot līdz Latvijai šīnī grūtajā laikā, bet cerot, ka Latvijai izdošoties pie jautājumu galīgas kārtošanas stāvokli mīkstināt, kā tas esot bijis ar igauņiem.

Tad sūtnis pārgāja uz paziņojumu, **mutisku** (kā sūtnis uzsvēra), kuru viņa valdība uzdevusi nodot Latvijas valdībai.

Pēdējās dienās - tā sūtnis iesāka - sakarā ar notikumiem esot stipri manāms naida pieaugums pret vāciešiem Latvijā. Neapzinīgi ļaudis it kā noveļot vainu uz Vāciju un vāciešiem par to, kas notiek, lai gan, kā tas esot zināms, Vācija neesot nebūt vainīga. Esot bijuši naidīgi plakāti Jelgavā; uz ielas Vācijas sūtniecības ierēdņi esot dzirdējuši vārdus, ka vāciešus vajadzētu nosist, vāciešiem te neesot nekā ko meklēt u.t.t. Pat kāds virsnieks veikalā esot lietojis šādus vārdus. Tālāk, sakarā ar kartiņu sistēmas ieviešanu vāciešiem esot uz ilgāku laiku jānodod pases; tā viņi paliekot tad bez personības dokumentiem.

Tādēļ viņš savas valdības uzdevumā esot atnācis nodot **mutisku** paziņojumu:

1. Vērst uz šādu naida pieaugumu Latvijas valdības uzmanību un lūgt viņu spert visus vajadzīgos soļus vācu tautas grupu nodrošināšanai;

2. ņemot vērā sasprindzināto stāvokli, Vācijas valdība pieteicot vācu tautas grupai savu īpašu aizsardzību (besonderen Schutz);

3. lūgt Latvijas valdību atļaut tiem vācu tautības Latvijas pilsoņiem (vietējiem vāciešiem), kuri vēlētos

atstāt Latviju, to izdarīt pēc iespējas atvieglotā veidā, sevišķi dažādu formalitāšu ziņā (vīzu, valūtas, bagāžas u.t.t.)².

No visa bija redzams, ka sūtnis savu paziņojumu nodeva lielā steigā. Viņa izteicieni nebija precīzi; formulējumi nebija sagatavoti; tie izveidojās tikai pamazām pēc vairākiem jautājumiem no manas puses.

Es atbildēju, ka neesmu personīgi nekādu naidu pret vācu elementu novērojis, un arī Ārlietu ministrijai nav nekas par to zināms; bet, kas attiecas uz drošību, tad valdība arvien ir spērusi visus soļus, lai uzturētu kārtību un legalitāti, un to viņa darīs arī turpmāk.

Apjautājoties vēlāk Iekšlietu ministrijā, izrādījās, ka dažas no sūtņa apzīmētām parādībām ir tiešām bijušas, piemēram: plakāti Jelgavā, dusmīgi izteicieni. Tauta bija nojautusi notikumu nozīmi un sekas.

Jautāju v.Kotze, kas ir domāts ar "besonderen Schutz"? Par to viņam neesot nekas ticis precizēts, bet te varot būt domāta "aizvešana", "Abtransport" - varbūt gan tādā gadījumā, kad nebūtu nodrošināta legalitāte. (Lai nenotiktu lietas kā Brombergā³ - sūtnis ilustrēja).

Noslēdzot sarunu, aizrādīju, ka iepazīstināšu ar sūtņa paziņojumu ārlietu ministru⁴.

Stundu vēlāk Hitlers turēja Reihstāgā savu runu, kurā izteicās, ka Eiropas austrumos esot sastopamas pa daļai neturamas vācu tautības drumstalas. Taisni viņās slēpjoties nemitīgu starptautisku traucējumu cēlonis. Tādēļ viens no tālredzīgas Eiropas dzīves kārtošanas uzdevumiem esot šeit izdarīt iedzīvotāju pārvietošanu.

Jau tuvākajās dienās Vācijas sūtnis nāca ar oficiālu priekšlikumu šai jautājumā, un saņēma arī Latvijas valdības piekrišanu. Tai pašā laikā ar lielu steigu ieradās vācu kuģi repatriējamo vāciešu aizvešanai, un atbrauca ar tādu pat steigu eksperti sarunu vešanai. Daži no viņiem pat nebija paguvuši apgādāties [ar] Latvijas vīzām.

Vācijas sūtnim bija no mūsu puses pateikts, ka izceļošana varēs notikt vienīgi organizētā veidā, uz liguma pamata. Ministru kabinets 10.oktobrī nodibināja sevišķu komisiju to jautājumu kārtošana, kuri saistās ar vācu tautības piederīgo aizbraukšanu uz Vāciju. Par komisijas priekšsēdētāju iecēla Tieslietu ministru Apsīti, par locekļiem Iekšlietu ministra biedru Legzdiņu, Ārlietu ministrijas ģenerālsekretāru Nukšu, Zemkopības departa-

menta direktoru Grāvi un LTR kameras⁶ ģenerālsekretāru Zaltu.

Vācijas delegācijā piedalījās sūtnis v.Kotze kā priekšsēdētājs un ap 10 delegātu - ekspertu. Arī Latvijas delegācijā tika pieaicināti lietpratēji - juristi un saimniecisko organizāciju pārstāvji.

Latvijas viedoklis īsi izteikts Valsts Prezidenta⁷ vēstījumā (12.10): "ja kāds grib braukt, lai brauc" ... Ar tiem vārdiem tika uzsvērts izceļošanas noteikumu pamatprincips: izšķiroša nozīme ir izceļotāju brīvai gribai, bet nevis objektīviem datiem. Bez tam, kādā veidā gan varētu dabūt, īsi pirms izceļošanas, tiešām pārliecinošus objektīvus pierādījumus par piederību pie zināmas tautības? Igaunijā piederības jautājums bija vieglāk atrisināms, jo tur katrs vācietis ir ievests vācu kultūras pašpārvaldes kadastrā.

13.oktobrī notika abu delegāciju pirmā kopsēde. Tur vienojās par sarunu bāzi un iepazīstināja ar izvirzītām pamata tēzēm. Tālākais darbs noritēja apakškomisijās. Šis darbs bija plašs un ļoti komplicēts. Likvidācija taču skar lietas, saistības, attiecības un vērtības, kuras veidojušas daudzos gadu simteņos, saaugušas ar mūsu dzīvi dažādos nozarojumos. Kā atdalīt no šī dzīves kopības to, ko ir iespējams atdalīt, un kā mums pārņemt no vāciešiem to, ko atdalīt nav iespējams, nesatricinot mūsu pašu, latviešu, saimnieciskos un sociālos apstākļus, - tas ir uzdevums, pie kura atrisināšanas jāpieiet ar vislielāko uzmanību.

Sarunu rezultātā radās š.g. 30.oktobrī parakstītais "Līgums par vācu tautības Latvijas pilsoņu pārvietošanu uz Vāciju".

Līguma pamata tēzes ir šādas:

1. Repatriācija notiek kā vienreizēja akcija, ar kuras noslēgumu vācu minoritāte izbeidz savu pastāvēšanu Latvijā uz visiem laikiem.

2. Principā katrs pilsonis, sākot ar pilniem 16 gadiem, var brīvi izšķirties, vai repatriēties, vai palikt Latvijā, - bet jau bez kaut kādām minoritāšu tiesībām.

3. Kustamo mantu var izceļotājs aizvest vai atsavināt, izņemot to mantu, kura aprādīta tuvāk papildu protokolā un kurai paredzēts īpašs nokārtošanas veids.

4. Nekustamie īpašumi pāriet, sākot ar īpašnieka izceļošanas dienu, sevišķas Fiduciāras izceļošanas A/S vienīgā pārvaldīšanā un rīcībā, ar tiesību tos atsavināt 2

gažu laikā (līdz 1941. g. 31. decembrim). Par nekustamiem īpašumiem, kuri līdz minētam termiņam nebūtu pārdoti, notiek tālāka vienošanās, vai tie pāriet, uz novērtējuma pamata, piekritīgas Latvijas iestādes brīvā rīcībā pret Latvijas Bankas bez % parādzīmēm.

Lauku nekustāmie īpašumi pāriet Latvijas piekritīgas iestādes brīvā rīcībā tādā pat kārtībā - pret parādzīmēm - jau līdz 1940. g. 31. janvārim.

5. Visi likvidācijas aktīvi iemaksājami Latvijas Bankas sevišķā kontā. Šo summu transfers uz Vāciju notiek principā Latvijas preču papildu eksporta veidā periodiski, ilgākos gados.

Pie augšējām tēzēm vēl piezīmējams, ka ar repatriācijas akcijas noslēgumu izbeigsies Latvijā uz visiem laikiem visi jautājumi, kuri saistījās ar vācu minoritāti: skolas, baznīcas, draudzes, biedrības, dažādi labdarīgi iestādījumi u. t. t.

Kaut gan principā katrs pilsonis var brīvi lemt par savu izceļošanu vai palikšanu Latvijā, tomēr pēc Latvijas delegācijas neatlaidīgas prasības tika līgumā ieviesta tautības pārbaudes iespēja, tiem gadījumiem, ja daži neapzinīgi pilsoņi - latvieši - gribētu izceļot, lai tādā kārtā pārvestu savus kapitālus uz Vāciju aiz bailēm no lieliniekiem un konfiskācijas. Sakarā ar Latvijas - PSRS savstarpējās palīdzības līguma noslēgšanu un ierosināto Baltijas vāciešu izceļošanu, tautā klīda apkārt visu visādas baumas, bija manāma nedrošības sajūta un pat bailes. Ir dibinātas aizdomas, ka baumu radīšanu ir lielā mērā sekmējusi pašu vietējo vāciešu vadība, lai panāktu to, ka izceļošana notiktu pēc iespējas pilnīgi. Uz šiem satraukuma taisītājiem norāda arī Valsts Prezidents savā vēstījumā.

Ar vāciešu izceļošanu rodas lielas pārmaiņas saimnieciskajā dzīvē, sevišķi Rīgā. Pārdošanā nāks daudz uzņēmumu, imobiliju, atbrīvosies daudz dzīvokļu. Ir paredzēta enerģiska kārtošana no valsts puses. Ja šie atstātu privātām personām vai sabiedrībām pilnīgi brīvu rīcību, tad viegli varētu rasties dziļi satricinājumi: daži uzņēmumi apstātos un rastos bezdarbs; notiktu strauja iedzīvotāju kustība no ārpilsētām uz centru, kur atbrīvojas lielumliels vācu dzīvokļu skaits; šie dzīvokļi nonāktu drīz vien naudīgāko svešautiešu rokās; tas pats notiktu ar imobilijām. Steidzīgi bija jāizdod rīkojums, ka

dzīvokļi, kas atbrīvojas īrnieku aizceļošanas dēļ, nekavējoši pieteicami policijai. Tālāka izīrēšana var notikt vienīgi ar prefektūras piekrišanu. Imobiliju pirkšanai joprojām vajadzīga Tieslietu ministra atļauja. Cerams, ka tādā veidā būs iespējams ierobežot Rīgas centra nekustamo īpašumu pāriešanu židu rokās un arī novērst to, ka priekšpilsētu namu īpašnieki, kuru lielākā daļa ir latvieši, paliktu bez īrniekiem un tiktu nostādīti bankrota priekšā.

Izceļotāju reģistrācijas biroji tikko uzsākuši darbību. Tā norit sekmīgi; līdz šai dienai no Latvijas pavalstniecības atlaists ap 7.500 personu. Laiks vēl ir par īsu, lai varētu spriest par to, cik liels % vāciešu, no visiem 60.000, izceļos. Pa līguma sarunu laiku vācu delegāti apgalvoja, ka repatriēsies gandrīz visi; tā no Rīgas, apmēram, 39.000 vāciešiem izceļošot vismaz 38.000. Tomēr no vairākām pusēm ienāk ziņas, ka izceļošanas jautājumā starp vāciešiem nebūt neesot tāda vienprātība, kā vadība to apgalvo. Katrā ziņā nav noliedzams, ka izceļošana notiek ar ļoti grūtu sirdi. Kustības rezultāts ir izveidojies citādi, nekā daži no vietējās vācietības vadoņiem to bija iedomājušies. Kad gatavojās vācu kara spēka gājiens uz austrumiem, daļā Baltijas vāciešu bija ausu šas lielas cerības - tā stāsta un apgalvo. Taču, kalns nebija nācis pie Muhameda, - tagad Muhameds iet pie kalna.

Latviešu publika noskatās šīnī kustībā ne tikai bez naida, bez skaudības vai zobgalības, bet gan ar zināmu līdzjūtību pret aizbraucējiem.

Igaunijā vāciešu repatriācija iesākās par dažām dienām atrāk, nekā Latvijā. Arī tur repatriācijas pamatā ir rakstisks nolīgums starp abām valdībām⁸. Igaunijā vāciešu ir daudz mazāk - 15.000, tātad mazāk arī procentuāli.

Pie Lietuvas Vācija ar oficiālu repatriācijas ierosinājumu, cik mums zināms, vēl nav griezusies⁹.

Ārlietu ministrijas ģenerālsekretārs

M.Nukša

LVVA, 2570.f., 1.apr., 466.l., 2. - 9.lp. Oriģināls.

¹ 1939.gada 5.oktobra PSRS un Latvijas savstarpējās palīdzības līgums.

² Sis U. fon Koces paziņojums uzskatāmi parāda, ka Berlīne baidījās no ekscesiem pret vietējiem vāciešiem sakarā ar Latvijas iespējamo sovjetizāciju.

³ Saskaņā ar vācu vēsturnieku versiju, pēc Vācijas uzbrukuma Polijai 1939.gada septembrī tur dzīvojošie vācieši nereti kļuva par vardarbības upuriem; visbiežāk tiek minēti notikumi Bidgoščā - Brombergā ("Bromberger Blutsonntag"). Berlīne izmantoja visus šos ekscesus (pavisam bojā gāja, pēc vācu ziņām, ap 5000 Polijas vāciešu), lai attaisnotu savu vēlāko nežēlīgo rīcību pret poļu tautu. "Brombergas asinspirts" dziļi ietekmēja Vācijas politisko vadību. Vairāki vācu politiķi un diplomāti izplatīja un aizstāvēja versiju, ka tieši "Blombergas notikumu" iespaidā Ā.Hitlers 1939.gada septembrī pieņēma lēmumu "izvākt" vāciešus no Latvijas un Igaunijas, kas bija iekļautas PSRS "interesešu zonā", lai Baltijas valstu okupācijas gadījumā nebūtu jāpiedzīvo otra Bērtuļa nakts. "Brombergas komplekss" bieži traucēja vācu politiķiem reāli novērtēt situāciju.

⁵ V.Munteru.

⁶ Latvijas tirdzniecības un rūpniecības kamera.

⁷ K.Ulmanis.

⁸ Protokolu par vācbaltiešu izceļošanu Vācija un Igaunija parakstīja 1939.gada 15.oktobrī.

⁹ Lietuvas vāciešu lielākā daļa bija zemnieki un dzīvoja laukos. Berlīne uzskatīja, ka līdz ar to viņi padomju okupācijas gadījumā būs mazāk apdraudēti nekā Latvijas un Igaunijas vācieši, kuru vidū bija daudz inteliģences pārstāvju (t.s. "literāti"). Lietuvas vāciešu izceļošana norisinājās tikai 1941.gada pavasarī.

Nr. 75

Latvijas Armijas komandiera ģenerāļa K.Berķa 1939.gada 7.novembra slepens apkārtraksts

Karaspēka daļu komandieriem un iestāžu
priekšniekiem.

Sakarā ar noslēgto ar Padomju Savienību savstarpējās palīdzības pakta realizēšanu un tās karaspēka ierašanos paredzētās bāzēs Latvijā, satiksmē ar Padomju Savienības karavīriem ievērot sekošo:

Izturēšanās pret Padomju Savienības karavīriem nedrīkst būt naidīga, jo jāpieņem, ka Padomju Savienība lojāli pildīs līgumā paredzētās saistības.

Starp mums un Padomju Savienības armijas karavīriem var būt vienīgi dienesta attiecības un tikai tām amatpersonām, kam tās uzliktas dienesta kārtībā.

Dienesta attiecībās izturēties oficiāli, korekti, ar taktu un pašapzinīgi kā to izteic mūsu kulturālais stāvoklis, kam jāizpaužas visā mūsu nostājā.

Tuvāki norādījumi, attiecībā uz abu armiju karavīru savstarpējām attiecībām publiskās vietās, tiks doti papildus pēc vienošanās panākšanas starp abu valstu armijas un flotes vadībām, bet līdz tam mūsu karavīriem attiecībā pret Padomju Savienības karavīriem savstarpējas sasveicināšanās noteikumi nav jāievēro.

Savstarpējās sarunās par Padomju Savienības karaspēku, mūsu karavīriem atturēties no aizskarošu un nozākājošu piezīmju izteikšanas. Sevišķi uzmanīgiem šinī ziņā jābūt Padomju Savienības karavīru klātbūtnē, jo ir jau pierādījies, ka starp pēdējiem ir arī tādi, kas pārvalda latviešu valodu.

Saskaņā ar atsevišķu vienošanās protokolu starp mūsu un Padomju Savienības armijas un flotes vadību, abām pusēm ir uzlikts par pienākumu, attiecībā uz abu valstu bruņotiem spēkiem, stingri ievērot noteikumus par kara noslēpumu glabāšanu.

Sakarā ar minēto, mūsu karavīriem sarunās būt uzmanīgiem un neizpaust par Latvijā novietoto Padomju Savienības karaspēku ziņas personām, kurām pēc sava stāvokļa tas nav jāzin.

Ar augšminētiem norādījumiem pārrunu ceļā iepazīstināt visus karavīrus.

Generālis /*Berķis* /

Štāba priekšnieks,

Generālis /*Rozenšteins* /

LVVA, 1474.f., 1.apr., 1272.l., 128.lp. Noraksts.

Nr. 76

No PSRS ārlietu tautas komisāra vietnieka V.Potjomkina sarunas ar Francijas vēstnieku PSRS P.Nadžiāru

1939.gada 3.decembrī

[..] Dažus komplimentus Nadžiārs izteica arī par mūsu vienošanos ar baltiešiem. Turklāt vēstnieks uzsvēra, ka Francijai nav nekādu interešu Baltijas jūrā. Kas attiecas uz Somiju, tad vēstnieks izteica nožēlu par

spējo pagriezienu, kāds noticis mūsu attiecībās ar somiem. Uz manu piezīmi, ka franču prese šajā sakarā atklājusi niknu kampaņu pret PSRS, Nadžiārs atbildēja, ka franči ir sentimentāla tauta un ka viņi ar grūtībām samierinoties ar pāreju no sarunām par starptautisku sadarbību, kolektīvu drošību, ciņu ar agresoru pie tām iedarbības metodēm, kādas mēs pret Somiju pielietojam tagad. [...]

V.Potjomkins

Документы внешней политики. 1939 год, т. 22. Кн.2, с.360 - 361.
Tulkots no krievu val.

Nr. 77

PSRS pilnvarotā pārstāvja Igaunijā K.Ņikitina telegramma PSRS Ārlietu tautas komisariātam

1939.gada 9.decembrī

Apmeklēju Lietuvas sūtni Deilidi¹. Viņš atklāti paziņoja, ka saruna konferencē² bijušas galvenokārt par preču apmaiņu starp Baltijas valstīm un par viņu eksportpreču tranzītu caur PSRS. Deilide uzsvēra, ka visas valstis ir konstatējušas, ka PSRS godīgi pilda paktus, un no savas puses vēlas darīt to pašu. Munters uz Tautu Savienības kārtējo sesiju nebrauks³. Lietuvieši un visi pārējie apliecina savu neitralitāti jautājumos ar Somiju. Uzskata, ka Somija ir veltīgi uzņēmusi tādu toni attiecībā pret PSRS. Neviens no viņiem nesolīja Somijai nekādu aizstāvību.

K.Ņikitins

Полпреды сообщают..., с.200. Tulkots no krievu val.

¹ Broņus Dailide - Lietuvas sūtnis Igaunijā.

² Baltijas Antantes ārlietu ministru X konference Talinnā, 1939.gada 7. - 8.decembrī.

³ Tautu Savienības sesija, kura izskatīja PSRS agresijas pret Somiju jautājumu un 1939.gada 14.decembrī izslēdza Padomju Savienību no Tautu Savienības.

Latvijas sūtņa PSRS F.Kociņa ziņojums ārlietu ministram V.Munteram

1939.gada 14.decembrī

Augsti godājamais ministra kungs,

Igaunijas armijas komandieris ģenerālis Laidoners, par kura varbūtejo braucienu uz Maskavu Jums vairākkārt jau ziņoju, š.g. 7.decembrī, pavadīts no armijas štāba II daļas priekšnieka pulkv. Saarsen'a, sava adjutanta kapt. Jaksona un Padomju Savienības militārā pārstāvja Igaunijā, ieradās Maskavā. Stacijā, kura bija greznota Padomju Savienības un Igaunijas karogiem, bija nostādīta godasardze. Viesus sagaidīja ģenerālštāba priekšnieka v[ietnieks] Smorodinovs, maršala Vorošilova sevišķu uzdevumu virsnieks Hmelņickis, pilsētas komendants, ārlietu ministrijas protokolšefs Barkovs, mūsu militārais pārstāvis pulkv. Zālītis un citi.

Š.g. 6.decembrī Baltijas valstu sūtņu apspriedē sūtnis Rei¹ mani informēja par ģenerāļa Laidonera iebraukšanu, piezīmēdams, ka viņam pretim izbraucis militārais pārstāvis pulkv. Sinka. Sūtnis neslēpa, ka braukšanas moments, sakarā ar Padomju Savienības un Somijas konfliktu, nav izdevīgs, bet paskaidroja, ka braucienam piekrišana saņemta vēl pirms bruņotā konflikta sākuma, kādēļ braucienu atteikt bijis par vēlu. Par viesošanās programmu vēl neesot nekādas skaidrības, vienīgi zināms, ka ģenerālis Laidoners uzturējies Maskavā 6 dienas. Esot paredzēts apskatīt kara rūpniecības uzņēmumus un dažas karaspēka daļas. Kad viņš pēdējo reizi esot bijis Tallinnā, ģenerālis Laidoners izteicies, ka viens no uzdevumiem būšot par kazarmju būvju steidzināšanu no Padomju Savienības puses un pārrunāt citus, saistītas ar krievu karaspēka novietošanu, jautājumus.

Ģenerāļa Laidonera atbraukšanu Padomju Savienības prese izcēla, ievietojot sīkus aprakstus par viņa atbraukšanu, sagaidīšanu un vizītēm pie maršala Vorošilova un Molotova.

Tās pašas dienas vakarā Kremli maršals Vorošilovs bija rīkojis pieņemšanu par godu Laidoneram, kurā piedalījās arī Staļins un Molotovs. Sīku šīs 8 stundu ilgās pieņemšanas aprakstu sniegs mūsu militārais pārstāvis

pulkv. Zālītis, kurš bija lūgts līdz ar Lietuvas militāro pārstāvi. Viņa ziņojuma norakstu piesūtišu ar nākamiem kurjeriem. Pēc pulkv. Zālīša izteicieniem, igauņi nebija želojuši pūles, lai izpatiktu krieviem.

Jau pirms Laidonera atbraukšanas biju lūdzis visus Igaunijas un Lietuvas sūtniecības darbiniekus pie sevis uz kausu alus š.g. 8.decembrī. Tā kā tai laikā atradās Maskavā arī igauņu militārā delegācija, sūtnis informējās, vai arī tās locekļus varētu ņemt līdz. Atbildēju, ka man būs patikami redzēt visus, ieskaitot ģenerāli Laidoneru. Par nožēlošanu, man nebija izdevība ģenerāli uzņemt, jo, pēc Rei vārdiem, viņš esot bijis noguris no viesībām Kremli. Bija atnācis vienīgi pulkv. Saarsen's.

Š.g. 10.decembrī Igaunijas sūtnis bija rīkojis plašu pieņemšanu sūtniecībā. Par manu, pulkveža Zālīša, Lietuvas sūtņa un militārā pārstāvja varbūtēju piedalīšanos dinejā ieminējās Rei jau 8.decembrī. Ielūgdams mūsu militāro pārstāvi, Rei bija teicis: "Tā kā krievi ir lūguši Kremli Latvijas un Lietuvas militāros pārstāvjus, viņš varot tos lūgt arī pie sevis un to par kaut kādu grupēšanos nevarēšot iztulkot".

Dinejā pie Igaunijas sūtņa piedalījās 24 personas: Igaunijas sūtniecības darbinieki, militārā delegācija ar ģenerāli Laidoneru, Molotovs, Mikojans, maršals Vorošilovs, flotes komisārs Kuzņecovs, maršals Budjonijs, Potjomkins, štāba priekšnieks Šapošņikovs, Vorošilova v[ietnieks] Loktionovs un citi.

Jādod atzinība namatēvam un namamātei, kuri nebija želojuši pūles, lai pieņemšana būtu laba. Tas attiecās kā uz ēdieniem, tā dzērieniem.

Ar ģenerāli Laidoneru man bija izdevība iepazīties pirmo reizi. Paspiedis roku, viņš turpināja sarunu ar sūtniecības darbiniekiem. Tikpat liela "uzmanība" no viņa tika izrādīta arī Lietuvas sūtnim.

Kad sasveicinājos ar Potjomkinu², pēdējais rādīja atkal neapmierinātu seju un dažu igauņu pārstāvju klātbūtnē teica, ka viņam esot lielas pretenzijas pret mani. Latvieši radot krieviem grūtības, paceļot tranzīta tarifu, liekot šķēršļus pasta vagona caurlaišanai, prasot augstu tarifu par karaspēka pārvadāšanu u.t.t.

Bija izdevība runāt ar Mikojanu³ un pateikties par pretimnākšanu mūsu importieriem un eksportieriem. Mikojans teica: "Mani darbinieki labi atsaucās par Jūsu

pārstāvjiem. Viņi gādīgi veda sarunas, ko nevaru teikt par citu valstu pārstāvjiem".

Tāpat izmantoju gadījumu, lai pārrunātu ar Vorošilova v[ietnieku] Loktionovu, kuram uzdots vest sarunas ar pulkv. Dālbergu⁴. Izteicās, ka attiecībā uz ieročiem grūtības nebūšot. Tikai cenu jautājums un benzīns neietilpstot viņa kompetencē, par ko būšot jārunā ar Ārējās tirdzniecības komisariātu. Izteicās, ka krievu daļu novietošana Liepājā un Ventspilī esot apmierinoša, turpretim pārejās vietās būšot steidzīgi jāķeras pie kazarmju un citu nepieciešamu telpu būvēm.

Dineja bija pieskaņota igauņu pieņemšanai Kremlī un ilga 4 stundas. Neskaitāmo runu virkni ievadīja sūtnis Rei, atzīmēdams, ka viņa sūtniecībai parādīta reta uzmanība. Viņam esot gods redzēt Padomju Savienības izcilus darbiniekus ar Molotovu priekšgalā. Sūtņa runa bija izturēta un piemērota Igaunijas un Padomju Savienības jaunām attiecībām. Bijām pārsteigti par ģenerāļa Laidonera taktiku, kurš pārtrauca sūtņa oficiālo runu, lai pateiktu, ka Igaunijas armija dos arī "otpor'u"⁵ ikvienam, kas apdraudēs mieru, kuru vēlas kā Igaunija, tā Padomju Savienība.

Rei'am atbildēja Molotovs, kurš ilgi apstājās pie Somijas un Padomju Savienības attiecībām. Viņš pasvītvoja, ka Padomju Savienība nav gribējusi karu. Ja karš tagad faktiski notiekot, tad visa vaina meklējama somu pusē. Somi bijuši neiecietīgi un stūrgalvīgi. Uz nepiekāpību viņus kūdījuši angļi un amerikāņi. Karš Eiropā būšot ilgstošs, un neviens nevarot paredzēt, kādu virzienu tas ņemšot. Padomju Savienība gribot ar visiem spēkiem aizstāvēt mieru, lai agresori neierautu karā citas valstis.

Pēc Molotova vairākkārt runāja ģenerālis Laidoners. Runas viņš, acīmredzot, nebija sagatavojis; dažas bija neparasti garas, bet citas sastāvēja tikai no dažiem teikumiem. Bieži viņš pārtrauca citus runātājus, ieskaitot arī Molotovu un maršalu Vorošilovu; visas runas tomēr bija glaimojošas Padomju Savienībai un ar tendenci mazināt savus spēkus un stiprumu. Gadījās pat teikums: "kur nu mazo Igauniju ar miljonu iedzīvotājiem var salīdzināt ar vareno un stipro Padomju Savienību." Šo momentu labi uzsvēra maršals Vorošilovs, pasvītrodams, "ka nav labi, ja savus spēkus nenovērtē. Ja jau Igaunija

būtu tik mazvērtīga, tad jau Padomju Savienībai nebūtu bijusi nozīme slēgt ar viņu līgumu".

Labi bija ģenerāļa Laidonera sirsnīgie un patiesie vārdi, veltīti Staļinam, patiecoties kura personīgai piedalīšanās sarunās radies Igaunijas un Padomju Krievijas savstarpējās palīdzības līgums. Savukārt drusku savādi izklausījās viņa apliecinājums: "kā es domāju, tā domā Igaunijas valdība, armija un sabiedrība ...". Šo apliecinājumu papildināja sūtnis Rei vārdiem "un visa igauņu tauta".

Neapskaužamā stāvoklī atradamies es un Lietuvas sūtnis. Tika runāts daudz, bet ne vārda par Baltijas valstīm, par Latvijas un Lietuvas valstu pārstāvjiem. Tika uzdzerts visiem, maziem un lieliem, ieskaitot apkalpotajos un apkalpotājos. Jānod atzinība Molotovam, vienīgi viņš pacēla glāzi uz Latvijas un Lietuvas sūtņu veselību. Redzot igauņu izturēšanos, aprobežojos vienīgi ar tostū par Padomju Savienības zelšanu, stipru un patiesu Padomju Savienības un Baltijas valstu draudzību.

Dziļāki stāvokli izjuta Lietuvas sūtnis, kurš nenocietās un pirms tosta par Baltijas valstu un Padomju Savienības sadarbību pateica, ka Lietuvas un Padomju Savienības draudzība ir daudz vecāka. Viņa bijusi stipra arī tai laikā, kad Viļņa atradās vēl Polijas rokās.

Mums labi pazīstamais pulkvedis Saarsen's⁶ savā runā kautrīgi atvainojās, ka viņš, kā mazs cilvēciņš, vispārīgi uzdrošinājies runāt, bet viņš nevarot neatzīmēt to lielo godu, kāds viņam parādīts pieņemšanā Kremli, kur viņš nosēdināts starp diviem maršaliem. [...]

Pēc 4 stundu ilgās sēdēšanas pie galda Molotovs un citi valdības locekļi atvadījās. Palika Loktionovs, maršals Budjonijs un citi. Sarunas turpinājās sūtņa kabinetā pie viskija glāzes.

Sarunājoties ar sūtņa Rei kundzi, mani pārsteidza kāds ģenerāļa Laidonera teikums Loktionovam: "Mēs sakāvām vācus, bet viņi to dienu uzskata par savu uzvaras dienu..." Es nezinu, kādā sakarībā tas bija teikts un uz ko tas bija zīmēts, bet aizdomīgs tas man tomēr likās.

Palikam ar Lietuvas sūtni pēdejie, lai varētu parunāties ar ģenerāli Laidoneru. Uz manu jautājumu, kā noritējusi viņa viesošana, ģenerālis izteicās, ka esot ļoti apmierināts. Rīt viņš apmeklēsot vēl "zemes tēvu"⁷. Jautāju, vai igauņi paredzējuši pacelt jautājumu par ieroču

iegādi? Laidoners atbildeja pozitīvi. Viņus galvenā kārtā interesējot lidmašīnas, mazāk artilērija.

Ar to mūsu saruna arī izbeidzās, jo Laidoners neizrādīja ne mazāko vēlēšanos sarunas turpināt.

Otrā dienā bijam ar Lietuvas sūtni lūgti operā, kur valdības ložā bija ierādīta vieta igauņu delegācijai. Laidoners bija ieradies karavīra tērpā, kuram bija liela piekrišana publikā. Šoreiz vismaz viņš ārēji rādīja laipnāku seju. Rei's mani informēja, ka ģenerāli Laidoneru plkst. 1 naktī pieņemšot Staļins.

Ta bija pēdējā reize, kad redzēju ģenerāli Laidoneru. Otrā dienā viņš aizbrauca. Stacijā viņu izvadīja arī mūsu militārais pārstāvis pulkv. Zālītis.

Pie ģenerāļa Laidonera viesošanās atgriezīšos vēlreiz. Šovakar mani lūdza pie sevis sūtnis Rei's, kurš, acīmredzot, informēs par saviem iespaidiem.

Ziņojumu nosūtīšu pēc dažām dienām ar nākošiem kurjeriem.

Lūdzu pieņemat, augsti godājamais ministra kungs, manas dziļas augstcieņas apliecinājumus.

F.Kociņš

Sūtnis PSRS-bā

LVVA, 2574.f., 3.apr., 3278.l., 5. - 9.lp. *Origināls.*

¹ *Augusts Rei - Igaunijas sūtnis PSRS.*

² *V.Potjomkins - PSRS ārlietu tautas komisāra vietnieks.*

³ *A.Mikojans - PSRS ārējās tirdzniecības tautas komisārs.*

⁴ *A.Dālbergs - Latvijas Armijas apgādes pārvaldes priekšnieks.*

⁵ *"pretsparu"*

⁶ *Bijušais Igaunijas militārais atašejs Latvijā.*

⁷ *J.Staļinu.*

Nr. 79

Latvijas Ārlietu ministrijas Baltijas valstu nodaļas vadītāja V.Māsena informatīvā vēstule sūtņiem ārvalstīs

Slepeni

Rīgā, 1939.g. 19.decembrī

Augsti gadātais sūtņa kungs,

Ārlietu ministra¹ kunga uzdevumā pagodinots piesūtīt Jūsu personīgai informācijai š.g. 7. un 8.decembrī Tallinnā notikušās X Baltijas valstu Ārlietu ministru konferences

protokolu norakstus, līdz ar protokolos minētiem pielikumiem: konferences kārtību, Lietuvas ārlietu ministra ziņojumā konferencei par iepriekšējās konferences lēmumu pildīšanu un konferences noslēgumā publicēto paziņojumu presei².

Kā Jums tas jau ir zināms, X konferencei uz IX konferences lēmuma pamata vajadzēja sanākt septembrī Ženēvā, bet kara apstākļu dēļ tas izrādījās par neiespējamu. Septembra sākumā Lietuvas ārlietu ministrs³ ierosināja sasaukt konferenci 14.septembrī Kauņā, bet tam nepiekrita Igaunijas ārlietu ministrs⁴. Pēc Igaunijas valdības pārkārtošanas un prof. Piipa stāšanās ārlietu ministra amatā, pēdējais ievadīja ar saviem Latvijas un Lietuvas kolēģiem sarunas par konferences sasaukšanu Tallinnā. Kā Latvijas tā Lietuvas ārlietu ministrs šim Igaunijas ārlietu ministra priekšlikumam piekrita, un pēdējais sasauca konferenci Tallinnā š.g. 7. un 8.decembrī.

Konference noritēja draudzīgā garā, un visi centās pēc iespējas atklāti un draudzīgi runāt. Konferencē pārrunāja, cik tas divās dienās bija iespējams, visus svarīgākos trim valstīm kopējos saimnieciskos un politiskos jautājumus. Saimniecisko jautājumu pārrunāšanu konference uzticēja saimnieciskai komisijai, kurā ietilpa trīs valstu eksperti saimnieciskos jautājumos. **Politiskos jautājumus pārrunāja galvenā kārtā ārlietu ministri paši trijātā.**

Saimnieciskā komisija pārrunu rezultātā izstrādāja īpašu dokumentu, kurā precizēta trīs valstu sadarbība saimnieciskos jautājumos. Šo dokumentu konference aprobēja un tanī starp citu, kā Jūs to redzēsiet no paziņojuma presei, paredzēts 1) koordinēt trīs valstu rīcību jautājumos, kas izriet no saimnieciskā kara, un 2) uzaicināt kompetentās iestādes sniegt savstarpēju atbalstu triju valstu apgādes nodrošināšanai ar jēlvielām un patēriņa produktiem. Bez tam dokumentā ieteikts rūpēties par informāciju un ieskatu apmaiņu trīs valstu kompetento iestāžu un centrālo lauksaimniecības ražojumu eksporta organizāciju un to ārzemju pārstāvību starpā, zīmējoties uz līgumiem un darījumiem ar citām valstīm; tāpat dokumentā paredzēta savstarpēja preču apmaiņa un kopējas nepieciešamo preču iegādes ārzemēs veicināšana.

Politiskos jautājumos arī šoreiz izpaudās zināmas īpatnības. Tā p.p. Lietuvas ārlietu ministrs savā ziņojumā par iepriekšējās konferences lēmumu izpildīšanu, kuru viņš [...] cēla priekšā konferencei pieņemšanai, bija ietilpinājis garāku nodaļu par Viļņu⁵. Šādā redakcijā Latvijas un Igaunijas ārlietu ministri neatrada par iespējamu ziņojumu pieņemt un to nācās pārstrādāt.

Sevišķi grūts stāvoklis bija Igaunijas ārlietu ministram - Latvijas un Lietuvas ārlietu ministri gan nespieda savu igauņu kolēģi atzīties par igauņu kļūdām, bet viņš pats bija atzinis, ka igauņi smagi grekojuši, ar varu censdamies piekopt citādu politiku, nekā to varēja attaisnot patiesais stāvoklis. Šeit jāpiebilst, ka bij. Igaunijas ārlietu ministrs Selters ar savu politiku galīgi bankrotējis⁶ un ka nemaz vēl neesot skaidri zināms, vai viņš galu galā uz Ženēvu aizies.

Kā viens no konferences sasniegumiem jāmin tas, ka Lietuva nolēmusi ierosināt svītrot Saprašanās un sadarbības līguma⁷ 3.pantu, zīmējoties uz specifiskām problēmām⁸. No sākuma Urbšis bija domājis nokārtot šo jautājumu ar īpašu deklarāciju pie 1934.g. 20.augusta slepenās deklarācijas, kurā Lietuva bija izteikusi vēlēšanos, lai līguma 3.panta noteikumus attiecinātu uz Viļņas jautājumu. Pret to cēla iebildumus mūsu ārlietu ministrs, aizrādot, ka ar atklātu deklarāciju nevar grozīt kādas slepenas deklarācijas saturu, kāda ir iepriekš minētā 1934.g. 29.augusta deklarācija. Urbšis tam piekritis un solījis nākt ar priekšlikumu svītrot līguma 3.pantu.

Daudz pārrunu triju ministru apspriedēs bija veltīts jaunajām attiecībām ar Padomju Savienību, galveno vērību piegriežot praktiskiem jautājumiem, kādi rodas sakarā ar Padomju karaspēka atrašanos Baltijas valstīs. Visumā jautājumi kārtojās apmierinoši, bet, novērtējot līdzšinējos piedzīvojumus, nav jāizlaiž no acīm tas apstāklis, ka te ir darišana ar svešu ķermeni mūsu zemēs, ar cilvēkiem, kuriem citāda pieeja pie lietām un kas pieraduši pie citādas kārtības. Viss tas traucē dažādo jautājumu ātru nokārtošanu, bet pie tā visa jāpierod. Šinī ziņā visās trīs valstīs esot līdzīgi piedzīvojumi.

Īpaši pārrunāta attiecību ar Padomju Savienību teorētiskā apakšdaļa, kas izriet no apstākļiem, kādi iestājušies pirmkārt Igaunijā sakarā ar somu - padomju

konfliktu⁹. Igaunijas ārlietu ministrs informējis savus kolēģus, ka neesot nekādu pierādījumu tam, it kā Padomju lidmašīnas būtu pacēlušās no savām bāzēm Igaunijas teritorijā un devušās bombardēt Helsinkus. Šādas ziņas, kā zināms, bija parādījušas Skandināvijas un citu valstu presē. Igaunijas gadījumā teorētiski tas ir iespējams, jo Padomju bāzēs Igaunijas teritorijā atrodoties Padomju lidmašīnas; pie mums Padomju lidmašīnu pagaidām vēl nav, krievi gaidot labvēlīgākus laika apstākļus savu lidmašīnu pārvietošanai uz mūsu teritorijā ierādītām bāzēm. Pēc igauņu domām šāda uzbrukuma gadījumā Igauniju nevarētu vainot palīdzības izrādīšanā Padomju Savienībai, un viss, kas notiktu, notiktu bez Igaunijas līdzdalības. Jautājums, kas notiktu, ja somi uzbruktu Padomju bāzēm Igaunijā, esot teorētiskas dabas, jo neesot domājams, ka somi to darītu. Ja šāds uzbrukums tomēr notiktu, Igaunija, pēc prof. Piipa domām, nebūtu spiesta šīs bāzes aizstāvēt un tas Igaunijas neitralitāti netangētu. Pārrunāts arī jautājums par to, kāds stāvoklis rastos Vācijas uzbrukuma gadījumā Padomju bāzēm, bet uz šo jautājumu šinī brīdī grūti atbildēt.

Visi šie jautājumi esot pārrunāti tīri teorētiski un nekādi lēmumi nav pieņemti.

Igaunijas ārlietu ministrs šinī pašā sakarībā attīstījis teoriju, pēc kuras ar Padomju Savienību noslēgtie savstarpējās palīdzības pakti nekavējot Baltijas valstis pildīt to neitralitātes likumu noteikumus¹⁰. Tallinnas laikrakstā "*The Baltic Times*" ievietots šim jautājumam veltīts Igaunijas Ārlietu ministrijas inspirēts raksts, kura saturs galvenos vilcienos šāds:

Igaunijas stingrā neitrālā stāja neesot mainījusies arī sakarā ar pēdējo Padomju Savienības - Somijas konfliktu.

Arī 28. septembra palīdzības pakts ar Padomju Savienību neprasot Igaunijas atteikšanos no neitrālās stājas, izņemot uzbrukšanas gadījumu no lielvalstu puses.

Tas nav noticis, un tāpēc, neskatoties uz to, ka kara briesmas Igaunijai tagad ir tuvākas, tās neitrālā stāja paliekot vēl stingrāka un bezpartejiska. Tomēr, kaut gan neitrālā **stāja** paliekot negrozīta, **neitralitātes noteikumu piemērošanā** esot notikušas pārmaiņas, sakarā ar militāro bāzu iznomāšanu Padomju Savienībai saskaņā ar paktu. Šīs bāzes paliekot Igaunijas teritorijā un,

zīmējoties uz tām, esot spēkā neitralitātes starptautiskās normas kara laikā.

Stāvoklis grozītos, ja Padomju Savienība kļūtu karotāja valsts un Igaunija paliktu neitrāla. Šai gadījumā neitralitātes noteikumus attiecībā uz Padomju Savienību nevarētu piemērot, jo tas aizkavētu Padomju Savienības tiesību lietot piešķirtās bāzes.

Tātad juridiski **bāzu stāvoklis esot uzskatāms par izņēmumu** no vispārējās kārtības, kas dod Padomju Savienībai speciālas tiesības lietot bāzes un pieejas pie tām Igaunijas teritoriālajos ūdeņos.

Runājot par tagadējo Somijas - Padomju Savienības konfliktu, vispirms jāsakot, ka neviena puse neuzskata sevi, ka tā atrodas karā ar otru¹¹. Tāpēc neesot vajadzīgs apskatīt Igaunijas neitralitāti no šī specifiskā viedokļa. Bet, ja izceltos nepieciešamība piemērot neitralitātes noteikumus, Igaunija tos piemērošot.

Konferencē pārrunāts arī jautājums par Baltijas valstu stāvokli iepretim Tautu Savienībai. Vispirms Urbšis paziņojis, ka sakarā ar kara apstākļiem Lietuva neuztur savu kandidatūru uz vietu Tautu Savienības padomē. Zīmējoties uz izturēšanos pilnsapulcē, nolemts turēties stingri kopā un ieņemt rezervētu stāvokli. Šī lēmuma rezultātā mūsu pastāvīgais delegāts pie Tautu Savienības¹² pirmo reizi trīs Baltijas valstu pastāvēšanas laikā notikušajā pilnsapulcē deklarēja visu triju vārdā, ka tās atturēsies no balsošanas par rezolūciju Somijas iesnieguma lietā¹³.

Trīs ministri vispārējos vilcienos pārrunāja arī Polijas jautājumu, konstatējot, kādā stāvoklī katrā no trim valstīm atrodas poļu diplomātisko pārstāvju jautājums.

Bez iepriekš minētiem jautājumiem ārlietu ministra kungs pārrunājis ar Igaunijas ārlietu ministru jautājumu par Latvijas - Igaunijas aizsardzības savienības līguma pastāvēšanu un nozīmi. Mūsu ārlietu ministrs konstatējis, ka pēc bij. Igaunijas ārlietu ministra Seltera deklarācijas š.g. maijā Rīgā, līgums pēc sava politiskā satura nav vērsts ne pret Vāciju, nedz pret Padomju Savienību un īstenībā nepastāv ne pret vienu. Formāli līgums esot spēkā, un militārā sadarbība turpināšoties, bet vērsts tas neesot ne pret vienu. Kas zīmējas un līdzīga līguma noslēgšanu ar Lietuvu, tad tas atkritot, jo neesot tādu apstākļu, kas

līguma noslēgšanu attaisnotu, un tamdēļ militārai sadarbībai ar Lietuvu būšot jāturpinas bez līguma.

Ārlietu ministrs pārrunājis ar prof. Piipu arī **veco minoritāšu** jautājumu, kas savā laikā radījis ne mazums pārpratumu abu valstu starpā, un izteicis pārliecību, ka būtu jāizbeidz igauņu minoritātes jautājuma mākslīgā veicināšana Latvijā¹⁴.

Trīs ārlietu ministri vienojušies, ka turpmāk katrs no viņiem vienu reizi nedēļā pieņems kopā abus Baltijas valstu sūtņus trim valstīm kopējo jautājumu pārrunāšanai.

Konferences noslēgumā trīs ārlietu ministri izteica savu gandarījumu par veikto darbu, ko lielā mērā veicinājuši savstarpējā uzticība un vēlēšanās saprasties, kāda valdīja konferencē.

Nākošo konferenci nolēma sasaukt Rīgā 1940.gada martā.

Pielikumā: Ziņojumā minētie noraksti.

Ar augstu cieņu

V.Māsens

Baltijas valstu nodaļas vadītājs

LVVA, 2574.f., 3.apr., 3217.l., 2. - 7.lp. Noraksts.

¹ V.Munters.

² Netiek publicēti.

³ J.Urbšis.

⁴ A.Pīps.

⁵ 1939.gada oktobrī Lietuva bija spiesta pieņemt Viļņu no PSRS, kura bija šo pilsētu sagrābusi, iebrūkot septembrī Polijā.

⁶ K.Selters, kas kļuva par Igaunijas ārlietu ministru 1938.gadā, ieturēja izteikti provācisku kursu. Savā politikā viņš vadījās no pieņēmuma, ka Igaunija varēs pasargāties no galvenā ienaidnieka - PSRS, balstoties uz Vāciju. Neveiksmīga izrādījās arī K.Seltera Somijas politika.

⁷ Latvija, Lietuva un Igaunija šo līgumu parakstīja 1934.gada 12.septembrī. Līdz ar to tika pabeigta Baltijas Antantes izveide.

⁸ Baltijas valstu Saprāšanās un sadarbības līguma 3.pants noteica, ka Lietuvas "specifiskās problēmas" (tās tika ierobežotas ar Viļņas jautājumu) ir izņēmums, un uz tām neattiecas paredzētā kopējā sadarbība un diplomātiskā palīdzība.

⁹ PSRS uzbrukums Somijai iesākās 1939.gada 30.novembrī.

¹⁰ Šī A.Pīpa doma ir aplama. Pēc savstarpējā palīdzības līguma parakstīšanas ar PSRS Igaunijas neitralitāte bija kļuvusi par vistrāko fikciju.

¹¹ Šāda situācijas uztvere īsti neatbilda patiesībai. De facto PSRS un Somija atrodās kara stāvoklī. Šajā laikā (1939.gada 3.decembrī) Somija jau bija griezusies pie Tautu Savienības ar lūgumu spert visus nepieciešamos soļus, lai apturētu PSRS agresiju. Maskavas komēdija ar O.Kūsinena marionešu valdību nevienu nepārlicināja. Pasaules sabiedrības acīs tā bija vienkārši smieklīga. Tikpat smieklīgs bija arī V.Molotova liekulīgais un melīgais apgalvojums, ka PSRS nekaro ar Somiju un somu tautu.

¹² J.Feldmanis.

¹³ Skat: 11.atsauci. 1939.gada 14.decembrī PSRS tika izslēgta no Tautu Savienības.

¹⁴ 30.gadu otrajā pusē Talinna bieži pārmeta Rīgai, ka tā nerēķinās ar igauņu mazākumtautības interesēm Latvijā.

Nr. 80

No PSRS pilnvarotā lietveža Latvijā I.Zotova vēstules PSRS ārlietu tautas komisāram V.Molotovam

1939.gada 23.decembrī
Slepeni

[...] Kad Teriokos radās Tautas valdība ar Kūsinenu priekšgalā un nodibinājās diplomātiskās, politiskās un draudzīgas attiecības, kuras nostiprināja savstarpējās palīdzības pakts¹, Latvijas valdošās aprindas pārņēma bailes. Ārlietu ministrs Munters izmantoja šo situāciju Kabineta sēdē un man personīgi sacīja: "Lūk, redzat, paskatieties, kas notiek. Būtu tas pats, ja es nebūtu atvedis līgumu."² Viņš atbildeja savai opozīcijai, kas uzbruka viņam par steigu līguma noslēgšanā, par tā "verdžiskajiem" noteikumiem u.t.t. Kara ministrs Balodis, kuru dēvē par "rusofilu", savu opozīciju par labu līguma noslēgšanai ar mums tagad arī skaidro tāpat kā Munters. Viņš man stāstīja, ka pie viņā nākuši virsnieki u.c. un sacījuši, ka "Jums, ministr, ir taisnība", bet viņš tiem ir atbildējis: "Mēs bijām ar mieru noslēgt līgumu un izglābamies no tā, kas notiek Somijā". Šis "rusofils" ieriebja mums uz katra soļa un neslēpj savu naidīgumu pret Padomju Savienību. Munteram, Balodim, Ulmanim u.c. līgums ar PSRS ir nevis draudzības un savstarpējās palīdzības akts, bet gan it kā "līdzeklis, lai izlocītos no agresora knaiblēm". Viņi lien vai no ādas ārā, pierādot, ka līgums ar PSRS ir neizbēgams mazākam un vājākam

pret lielo un stipro. Lūk, kāpēc pēc div- un trīsreizējas līguma pieminēšanas Latvijas valdošas aprindas cenšas par to klusēt.

[..] Munters un Balodis paliek pie tā, ka "Tannera valdība³ būtu piekāpusies, viņa arī tagad ir ar mieru piekrist PSRS priekšlikumiem". Tautas valdības izveidošanās, tās popularitāte Latvijas tautas masās izraisījusi bailes valdošajā virsotnē. Šai sakarā viņi valstī veic pastiprinātu aģitāciju, lai to visādi nopulgotu. Munters sarunā ar mani sacīja, ka Somijas Republikas Tautas valdība atrodas "tikai 20 kilometrus no PSRS robežas", "bez armijas, bez teritorijas un - galvenais arguments - kas tā ir par tautas valdību, ja tauta ir ar veco valdību".

"Kas vēl ir vajadzīgs, Somijā taču bija demokrātija". Sabiedrisko lietu ministrijas aģenti tagad nosūtīti uz rajoniem, lai aģitētu Muntera izteicienu garā. Prese noklusē Padomju Savienības attieksmi pret Tautas valdību un slēpj no masām Tautas valdības programmu. Valdībai tuvu stāvošajās aprindās kļīst apgalvojumi, ka Tautas valdības izveidošana ir "juridisks triks", bet Sarkanās armijas rīcība nav nekas cits kā agresija". Mēs varam apgalvot, ka valdošās aprindas vēlreiz atklāj sevi kā PSRS un Latvijas tautas nāvīgu ienaidnieku. Viņu izturēšanās un uzskati par somu notikumiem parāda naidīguma pakāpi pret Padomju Savienību. Ulmaņa - Muntera valdība turpina aizkulišu spēli pret PSRS. Katrs šīs valdības solis un rīcība jāvēro ar visneatslābstošāko un lielāko uzmanību. [..]

PSRS Pilnvarotais pārstāvis Latvijā
I.Zotovs

Документы внешней политики. 1939 год, т. 22. Кн. 2, с.444 - 445.
Tulkots no krievu val.

¹ 1939.gada 2.decembrī Maskavā tika parakstīts līgums par savstarpējo palīdzību un draudzību starp PSRS un t.s. Somijas Demokrātiskās Republikas Tautas valdību, kuru 1.decembrī padomju ieņemtajā somu pilsētā Teriokos izveidoja Kremļa marionete O.Kūsinens.

² 1939.gada 5.oktobra paktu.

³ Somijas likumīgā valdība.

Nr. 81

No Latvijas Ārlietu ministrijas Baltijas valstu nodaļas vadītāja V.Māsena "Pro memoria"

1939.gada 29.decembrī
Slepeni

29.decembrī Rīgā satikās Baltijas valstu jaukto komisiju pārstāvji (no Igaunijas - ģenerālis Traksmaa, no Lietuvas - ģenerālis Barzda un Dr.Mačiulis) dažādo jautājumu pārrunāšanai, kas jau pacelti no krieviem un kas nākotnē varētu pacelties sakarā ar padomju karaspēka atrašanos Baltijas valstīs. Visos šais jautājumos trīs valstis uzturēs kontaktu un centīsies ieturēt kopēju līniju un izvairīties no dažādības triju valstu rīcībā. No mūsu puses jauktā komisijā ieies ģenerālis Hartmanis, Iekšlietu ministrijas pārstāvis un direktors Kampe¹. Padomju jauktā komisijā ieiet vietējā korpasa pārstāvis, flotes pārstāvis un vietējās Padomju sūtniecības vai torgpredstvo² pārstāvis.

Ministrs apsveica igauņu iniciatīvu dažādo jautājumu kārtošana ar Padomju Savienību. (Rei's iesniedzis Molotovam memorandu, kurā uzskaitīti dažādie jautājumi, par kuriem panākama vienošanās, aizrādot, ka šādas vienošanās trūkums var radīt pārpratumus).

R e b a n e³ - ģenerālis Traksmaa domājot, ka krievu vilcināšanās savā laikā ierosinātās konvencijas slēgšanas lietā dažādo jautājumu kārtošana vedama sakarā ar somu konfliktu.

M u n t e r s - nevar zināt. Tallinnā būdams⁴ uzzināju, ka krievi konvencijas vietā liek priekšā kārtot dažādos jautājumus jauktā komisijā. Rei akcija Maskavā liekot domāt, ka tiek atgādināta konvencijas nepieciešamība. Kā šis jautājums galu galā nokārtosies, tas noskaidrosies pēc jaukto komisiju pārstāvju apspriedes Rīgā un pēc sarunām ar krieviem. Viņš pacēlis jautājumu, vai nevarētu Maskavā noskaidrot, vai visas trīs valstis nevarētu kopīgi nokārtot dažādos jautājumus ar krieviem. Zināmas bažas, ka tas varētu krieviem nepatikt, kaut gan pamata tām nav. Tallinnā Urbšis⁵ izteicis domu, ka tas krieviem nepatiks, vēlāk lietuvieši domājuši, ka būs labi. Tad atkal Piips⁶ domājis, ka nebūs labi. Tagad Rei's šo jautājumu Maskavā pacēlis, bet atbildi vēl nav saņēmis. *Ministrs devis Kociņam instrukcijas uzturēt šai jautājumā ar saviem*

kolēģiem kontaktu. Mēs esam gatavi kārtot dažādos jautājumos ar krieviem kopīgi. Atsevišķos jautājumos, kas visus vienādā mērā neinteresē, katrs var atturēties. Jārada tāds stāvoklis, ka visos ar krieviem kārtojamos jautājumos būtu kontakts un - ja krievi piekristu - pašus jautājumus kārtotu kopīgi.

Molotovs sarunā ar Lietuvas sūtni Maskavā izrādījis neapmierinātību ar Lietuvu un Latviju, pie kam piezīmējis, ka igauņi uzvedoties labi. Molotovs nemierā ar Latvijas un Lietuvas preses, it īpaši pēdējās židu preses, ieņemto stāvokli somu konflikta jautājumā un apzīmējis to par "otvratitel'noe otnošenje"⁷. Cik tas nopietni ņemams - nav zinams. Preses stāvoklis nav viegls - krievi par kara darbību sniedz tikai īsus ziņojumus; somi daudz plašākus, bez tam no Somijas ziņas sniedz ārzemju aģentūras un laikrakstu speciālkorespondenti. Igaunų preses iz-turēšanās nav citādāka.

Otrkārt, Molotovs bijis nemierā ar to, ka Latvija un Lietuva prasot *ļoti augstas nomas un augstas cenas par produktiem*⁸.

Kas attiecas uz nomām, tad šai jautājumā vispār nekādas vienošanās vēl nav un, ja salīdzinās tās proporcionāli ar igauņu pieprasītām nomām, tad iznāks tas pats. Jāņem vērā iznomāto objektu vērtība - Liepājā krieviem iznomātā objektā ieguldīti 18 miljoni latu un nomai, saprotams, jābūt piemērotai, jo objektu iznomāšana nav nekāda labdarības lieta, un iznomātos objektus jāšķiro pēc to vērtības. Nomas jautājums nevienā no trim valstīm nav vēl nokārtots, un arī šanī jautājumā vajadzētu ieturēt kopēju līniju.

Produktu piegādes jautājums pie mums it kā ņemts no dienas kārtības, un visas grūtības novērstas. Savā laikā lietas ļoti komplicēja torgpredstvo, kas no vienkāršiem piegādes līgumiem gribēja iztaisīt starptautiskus līgumus ar šķīrējtiesām u.t.t. Vispārīgi lielāki piegādes līgumi pie mums nav noslēgti, un pagaidām krievi paši sevi apgādā ar svarīgākām mantām. Savā laikā, runājot par muitas formalitātēm pie krievu mantu ielaišanas, pacēlām jautājumu, vai krievi nevarētu savas mantas ievest pa jūras ceļu caur Liepāju. Uz to krievi atbildējuši, ka tagad to vēl nevarot darīt, jo intendantūras, kas apgādājo pie mums novietoto karaspēku atrodoties tuvāk pie mūsu dzelzceļiem, nekā pie jūras ceļiem. Uz vasaru šo jautājumu varēšot nokārtot citādāk.

Ziemassvētkos Cēsu tuvumā piespiesti nosēdusies kāda padomju lidmašīna; no kurienes tā nākusi, pagaidām noteiktu ziņu nav. Pēc vienas versijas no Somijas, pēc otras tā pacēlusies no kādas bāzes Igaunijā un apmaldījusies. Tā kā šis ir pirmais tāds gadījums, tad mūsu iestādes uzskatīja tā kārtošanu par ļoti svarīgu. Kara ministrija no sākuma gribēja lidmašīnu izārdīt un nodot to krieviem pie Padomju Savienības robežas. Torgpredstvo pārstāvis, kas bija ieradies avārijas vietā, bija prasījis atļaut lidmašīnai doties uz bāzi Liepājā. Jautājums nokārtots kompromisa ceļā - pie lidmašīnas ieradušies no padomju bāzes mehāniķi paši ar savu benzīnu un lidmašīnai ļauts izlidot uz Padomju Savienību.

Decembra sākumā uz Maskavu izbrauca delegācija ar pulkv. Dālbergu priekšgalā līguma 2.pantā minētā jautājuma kārtošanai⁹.

Sarunas ar krieviem konstatēta zināma "ņevujazka". Tie, kas runājuši par mantām, nav neko varējuši teikt par cenām un paskaidrojuši, ka par to jārunā ar Ārējās tirdzniecības komisariātu. No krievu puses sarunas vedis Loktionovs, kuram sarunu vidū nācies izbraukt revīzijā uz Ļeņingradu, un tā mūsējie palikuši bez sarunu partnera. Sarunās krievi aizrādījuši uz mūsu augstām normām un produktu cenām. Sīku ziņu par kara materiālu jautājumu nav.

Rebane un Dailide¹⁰ lūgti apklausīties, kā jautājums kārtojas viņu mājās, lai nākošo reizi varētu apmainīties ar informāciju.

Laidonera vizīte Maskavā. Mums informācijas maz. Laidoners esot pacēlis jautājumu par starpniecību somu konflikta jautājumā; atbilde neesot saņemta. Maskava piegriežot daudz vērības somu jautājumam. Staļins uzdzēris uz somu demokrātiskas valdības¹¹ veselību.

R e b a n e norāda uz Lainodera radiorunu¹², kurā teikts, ka nav nekādas prasības uzstādītas. Gluži otrādi - visi teikuši, lai savus spēkus pastiprinot. Par kara materiāliem neko nezin.

Laidoners Igaunijas Prezidenta, kā somiem radniecīgas tautas valsts galvas vārdā, lūdzis Staļinu, vai nevarētu kārtot somu jautājumu kādā citā ceļā un ne ar ieročiem. Staļins atbildējis, ka citādi nevarot. Esot bijušas lielas izredzes uz mieru, bet pēc Tannera ierašanās Maskavā¹³ tās izjukušas. Tanners pratis tikai pateikt nē un nē.

Paasikivi¹⁴ bijis citāds un centies padomju viedokli saprast. Molotovs nervozi piebilda - "tak īļi inače"¹⁵- jātiekot galā. Staļins esot dzēris par neatkarīgu Somiju un pateicis Laidoneram, ka Somija vienmēr būšot neatkarīga [...]

D a i l i d e - Ziemassvētku brīvlaikā pie Urbša notikusi Kauņā iebraukušo sūtņu apspriede. Ar Padomju Savienību notikusi sarunu apmaiņa par pēdējās notā paceltiem jautājumiem¹⁶. Lietuvieši nostājušies uz tāda viedokļa, ka visiem priekšlikumiem jābūt pilnīgā saskaņā ar pamatlīgumu; krievu priekšlikumi izkritzēti un par iebildumiem paziņots Maskavai. Starp citu, lietuvieši uzstādījuši prasību, ka padomju karavīru apliecību formulāriem jābūt krievu un lietuvju valodās, jo daudzi ierēdņi krievu valodu nesaprot.

Ar Padomju Savienību mazas nesaskaņas, jo nav bijis iespējams noteiktā laikā izvietot garnizonus. Gaižunos uz 15.decembri nav bijušas gatavas telpas pietiekošā daudzumā; krievi centušies dabūt Ukmergi, kas nav bijusi minēta līgumā. Lietuva kategoriski atteikusies šo vēlēšanos izpildīt. Ja telpu trūkstot Gaižunos, tad krievi paši pie tā esot vainojami, jo viņi paši tās esot apskatījuši un atraduši, ka būs pietiekošas. Lietuva likusi priekšā krieviem atstāt tās daļas, kuras Gaižunos nevar novietot, Viļņā līdz 1940.g. 1.jūnijam. [...]

R e b a n e - Jau pirms Laidonera braukšanas uz Maskavu krievi žēlojušies, ka Paldiski ostā neesot pietiekoši daudz vietas; Maskavā pacēluši Tallinnas jautājumu. Laidoners uz to atbildējis, ka tam nekad nepiekritīs. Tāpat krievi pacēluši padomju karavīru ģimeņu locekļu ielaišanas jautājumu. Krievi izturoties tā, it kā viņi varētu brīvi braukt no vienas valsts uz otru.

LVVA, 2574.f., 3.apr., 3281.l., 42. - 48.lp. *Origināls.*

¹ A.Kampe - Latvijas Ārlietu ministrijas Līgumu departamenta direktors.

² PSRS tirdzniecības pārstāvniecība Latvijā.

³ H.Rebane - Igaunijas sūtnis Latvijā.

⁴ Domāta Baltijas Antantes ārlietu ministru X konference Tallinnā, 1939.gada 7. - 8.decembrī.

⁵ J.Urbšis - Lietuvas ārlietu ministrs.

⁶ A.Piips - Igaunijas ārlietu ministrs.

⁷ "pretīga izturēšanās".

⁸ Domāti pārtikas produkti, kurus Latvija piegādāja padomju karaspēkam Latvijā.

⁹ Ieroču iegādei.

¹⁰ P.Dailide - Lietuvas sūtnis Latvijā.

¹¹ T.s. Terioku valdība, kuru "vadīja" Kremļa marionete O.Kūsinens.

¹² 1939.gada 16.decembrī ģenerālis J.Laidoners radiatorunā Tallinnā noliedza baumas par Igaunijas - PSRS domstarpībām savstarpējās palīdzības līguma izpildes gaitā. Igaunija rīkojusies gudri, slēgdama līgumu, uzsvēra J.Laidoners. - Rīts, 1939, 19.dec.

¹³ 1939.gada 21.oktobrī Maskavā sākās somu - padomju sarunu otrais posms, somu delegācijā tagad tika iekļauts arī finansu ministrs V.Tanners. 15.decembrī, radiatorunā Helsinkos, Tanners teica: "... vestajās sarunās Jūs [Molotovs] paziņojāt, ka vienīgais teritoriālo prasību mērķis bija Padomju Krievijas un īpaši Ļeņingradas aizsargāšana no kaut kādas lielvalsts eventuāla uz-brukuma. Vai tas ir Jūsu patiesais mērķis? Ja tas patiesi ir tā, tad mēs uzskatām, ka mēs pietiekoši piekāpāmies, lai šo mērķi sasniegtu. Bez tam mēs paziņojām, ka mēs esam gatavi piekāpties arī vēl vairāk. Rādās, ka Jūsu mērķis ir iegūt visu Somiju, atjaunot cara Krievijas robežas. Ja tāds ir Jūsu mērķis, tad esiet pārliecināti, ka Somija cīnīsies līdz pēdējam". - Helsingin Sanomat, 1939, 16.dec.

¹⁴ J.Paasikivi - Somijas delegācijas sarunām ar PSRS vadītājs 1939.gada oktobrī - novembrī; vēlējās daļēji piekāpties Maskavas prasībām.

¹⁵ "tā vai citādi".

¹⁶ Runa iet par PSRS notām Baltijas valstu valdībām, kuras tika iesniegtas decembra sākumā un kurās tika skarti tehniskas dabas jautājumi (padomju karaspēka izvietojums, apgāde un tml.) - Полпреды сообщают..., с. 175, 198 - 200.

Nr. 82

No Drošības policijas departamenta direktora J.Fridrihsona aģenta "Mihailova" ziņojuma

1939.gada decembrī

Padomju Krievijas sūtnis Zotovs izteicies savam intīmam draugam zv.adv. Ķēniņam¹, ka viņš, sarunājoties ar vairākiem latviešu sabiedriskiem darbiniekiem, novērojis dzīvu interesi par Pad[omju] savienības politisko un saimniecisko iekārtu un sasniegumiem. No tā sūtnis secinot, ka latviešu tautai komunisms nemaz tik nepieņemams neesot. Viņa tikai visus šos gadus esot nepareizā virzienā audzināta. Kad ienākšot krievu karaspēks un uzsāksot darbību dažādas krievu

iestādes, viņi pieprasīšot, lai atļauj brīvi tirgoties ar "Pravdu" u.c. komunistu avizēm. Tad jau latviešu inteliģence pati varēšot spriest par straujo attīstības tempu Krievijā.

Padomju Krievijas militaratašejs Vasiļjevs savai draudzenei, gleznotājai Beļcovai² /mākslinieka Romāna Sutas kundzei/, izteicies par krievu aktivitātes mērķiem Baltijas un Skandināvijas valstīs. Karš ar Vāciju, varbūt, arī kādreiz būšot, bet pagaidām par to nevarot būt runas. Krieviem esot pavisam citi plāni. Pēc vienošanās ar Somiju nāksot Zviedrijas un Norvēģijas kārta. Krievijai par katru cenu jātiekot pie zviedru un norvēģu dzelzsrūdas. Zviedru tā sauktā magnētiskā rūda esot labākā visā pasaulē. Piekļūstot Virkones un Vardas rūdas slāņiem, kas esot neizsmeļami, krievi kļūšot īsti dzelzs valdnieki un spēsot attīstīt tādu kara rūpniecības tempu, ka visa pasaule pabrīnēšoties. Tālākie krievu plāni esot piekļūt Atlantijas okeānam un iegūt Indijas vārtus. Komunisms tad tikai parādišot savu īsto dabu. Krievu taktika, paņemot pa vienam, ar līgumu veidu, esot ļoti elastīga un dodot labus panākumus. Pats par sevi esot saprotams, ka pēc lielo mērķu sasniegšanas Maskavas valdībai nebūšot nekādas vajadzības rēķināties ar mazo valstiņu neatkarību. [...]

LVVA, 3235.f., 1/22.apr., 1853.l., 3.lp. *Origināls.*

¹ *Atis Ķeniņš (1874 - 1961), rakstnieks, sabiedrisks darbinieks.*

² *Aleksandra Beļcova (1892 - 1981), krievu gleznotāja, kopš 1919.gada dzīvoja Latvijā.*

Nr. 83

No Politiskās policijas pārvaldes Liepājas rajona priekšnieka N.Roznieka pārskata par politisko un saimniecisko stāvokli Lejaskurzemē 1939.gada decembra - 1940.gada janvāra mēnešos

Ne vēlāk kā 1940.gada 31.janvārī

I. Iedzīvotāju noskaņojums.

Iedzīvotāji daudz un dažādi pārrunā PSRS - Somijas konfliktu, bet sevišķa satraukuma nav, jo pastāv cerība, ka Latvijai būs iespēja turpināt dzīvi miera apstākļos. Šāds uzskats valda inteliģencē un nacionālā ziņā apzinīgāko

strādnieku aprindās. Strādnieku starpā ir arī zināma daļa, kas labprāt grib piedzīvot Somijas kapitulāciju. Kas attiecas uz Lejaskurzemē novietotiem PSRS garnizoniem, tad iedzīvotāju interese par viņiem ir jūtami atslābusi un vismaz puse no tiem, kas Padomju karavīros cerēja ieraudzīt iespaidīgu "Lielās Krievijas" spēka manifestāciju, tagad jūtas vilušies. Kvalitatīvi mūsu un PSRS karavīrus iedzīvotāji savās pārrunās vērtē kā 1:10. Raksturīgs gadījums bija Liepājas drāšu fabrikā, no kurienes PSRS kareivji smagās automašīnās veda izdedžus. Pie viena auto piekraušanas strādāja 10 krievu kareivji, bet pie otra - 4 fabrikas strādnieki. Pēdējie savu auto pielādēja daudz īsākā laikā, pēc kam uzsmēķēja un izteicās krieviem, lai nākot mācīties - kā strādā latviešu "stahanovieši". Vēlāk strādnieki savā starpā pārrunāja, ka krieviem neesot nekādas izturības un darba organizācijas.

Attiecībā uz ziedojumiem Valsts aizsardzības fondam jāatzīmē, ka strādnieku aprindās viena daļa (3 - 4%) ir atteikušies ziedot, bet viena daļa ziedojusi ar zināmu piespiešanos. Šāda izturēšanās pret valsts aizsardzības spēju stiprināšanu visā visumā nav raksturojama kā politiska noskaņojuma izpausme, bet šī atturība, pēc strādnieku izteicieniem, vedama sakarā ar to, ka biežie un dažādie aicinājumi ziedot diezgan jūtami palielinot algas atvilkumus, kamdēļ arī ziedojumu vākšana strādnieku aprindās neesot pozitīvā nozīmē populāra. [..]

III. Saimnieciskais stāvoklis.

Pēdējā laikā Lejaskurzemē pastāvošajos rūpniecības uzņēmumos algu konflikti nav notikuši. 15.decembrī bez darba palika 174 Vintelera tūku fabrikas strādnieki Kuldīgā, jo fabrikas īpašnieks izceļoja uz Vāciju. Latvijas kredītbankai pārņemt fabriku savā rīcībā neizdevās, jo viņas līdzšinējais īpašnieks prasīja ļoti augstu atpirkšanas maksu. Daļa atlaisto strādnieku darbu atrada Kuldīgas finiera fabrikā, pilsētas sabiedriskajos un meža izstrādāšanas darbos, pie kam pēdējiem Kuldīgas strādnieku arodbiedrība palīdzēja iegādāties piemērotus apavus uz atvieglotiem kredīta noteikumiem.

Darba centrāles Liepājas nodaļā 31.decembrī bija reģistrēti 2042 darba meklētāji (950 vīrieši un 1092 sievietes), no tiem fiziskā darba meklētāji 1968, bet inteliģenti - 74.

Par saimniecisko dzīvi iedzīvotāji izsakās, ka būtu labi, ja varētu noturēties līdzšinējā stāvoklī. Zināmas bažas vērojamas Liepājas iedzīvotājos par to, ka PSRS karavīri diezgan ievērojamos daudzumos iepērk manufaktūras preces, kamdēļ pašiem drīzumā varot rasties šo preču trūkums, jo kara apstākļos būšot apgrūtināta attiecīgo izejvielu piegāde.

IV. Dažādas ziņas.

6. un 7. decembrī PSRS garnizona sardze pie Liepājas ostas ziemeļu mola apšaudīja zvejnieku motorlaivas, kas atgriezās no zvejas. Šos atgadījumus ar krievu karaspēka vadību noskaidroja Lejaskurzemes rajona garnizona priekšnieks.

7. decembrī Liepājas reidā iebrauca PSRS ledlauzis "Jermak" un 13. decembrī, 2 iznīcinātāju pavadībā, izgāja jūrā. 11. decembrī Liepājas reidā ienāca PSRS tvaikoņi "Lunačarskij" un "Tobol". Pirmais atveda koku, bet otrais ogļu kravu krievu garnizona vajadzībām.

14. un 26. decembrī Liepājā ienāca PSRS kara ešaloni ar dažādām kara mantām. Bez tam ar kārtējiem pasažieru vilcieniem Liepājā ir ieradušies arī PSRS karavīri.

12. decembrī kāds iereibis PSRS jūras virsnieks sašāva taksometra šoferi Eduardu Jaunzemu. Izziņu šinī lietā ved kriminālā policija. Sašautais ārstējas Liepājas pilsētas slimnīcā.

18. decembrī Liepājas kuģu un spedīciju kantorus apmeklēja PSRS tirdzniecības pārstāvniecības 2 ierēdņi, kuri interesējās par noliktavām tranzīta preču novietošanai.

Krievu karavīri satiksmē ar vietējiem iedzīvotājiem izturas atturīgi un neielaižas liekās sarunās. Pēdējā laikā novērots, ka PSRS virsnieki iegādājas privātus tērpus un ierodas no Tosmares pilsētā civilapģērbos.

Kāds Roberts Ziediņš apņēmies izgatavot par Ls 150.- krievu karavīru novietnei Ezerē šķūņa durvis. Kā rokasnaudu viņš saņēmis Ls 25.-, bet darbu nemaz nav uzsācis.

Dažos gadījumos novērots, ka PSRS karaspēka vienībām reizēm pietrūkst degvielu. No Ezeres kooperatīva decembra sākumā krievi aizņēmās 1 mucu petrolejas, bet mēneša beigās nebija vēl to atdevuši.

Kāda sieviete Bārtas pagastā sarunājusies ar vienu krievu virsnieku un apjautājusies, vai viņa varētu izbraukt

uz Padomju Krieviju. Virsnieks atbildējis, ka pašreiz izbraukt nevarot, bet lai griežoties pie Muntera (obraš-
čaiķes k vašemu Munteru¹), kaut gan tas tagad nelaizot
braukt, bet drīz to varēšot darīt. Kad sieviete apjautājusies
par to, vai visi automobiļi pieder krieviem, virsnieks
atbildējis: "Jā tie ir mūsu, bet drīzi būs arī Jūsu". Uz
jautājumu, cik ilgi krievi domājot palikt Latvijā, tas
atbildējis, ka laikam gan palikšot pavisam. No šīs sarunas,
kas izplatījusies Bārtas pagastā, iedzīvotāji nesecina, ka
Latvijai draudētu kādas briesmas, bet pielaiž varbūtību,
ka drīz privātas personas tiešām varēšot brīvi braukt no
vienas valsts otrā.

N.Roznieks

Politiskās policijas pārvaldes

Liepājas rajona priekšnieks

LVVA, 3235.f., 1/8.apr., 500.l., 58. -59.lp. Oriģināls.

¹ *Vaicājiet jūsu Munteram.*

Nr. 84

No Latvijas sūtņa Vācijā E.Krieviņa ziņojuma V.Munteram

1940.gada 2.janvārī

Augsti godātais ministra kungs,

Vakar, jaungada dienā, mani apmeklēja jaunieceltais
Igaunijas sūtnis Möllerson's¹, kurš isi pirms svētkiem
iesniedzis savas pilnvaras Hitler'am, un šejienes Somijas
sūtnis Wuorimaa², abi atsevišķi.

Möllerson's stāstīja man par savām sarunām ar
Ribbentrop'u un Hitler'u.

Ribbentrop's bijis ļoti nemierīgs, atstājis gluži
noguruša cilvēka iespaidu. Runājis Ribbentrop's visu laiku
viens, Möllerson's tikpat kā nemaz pie vārda neesot ticis.
Līgumi ar Krieviju esot slēgti uz mūžīgiem laikiem. Tie
neesot konjunktūras vai vienas dienas augļi. Priekš mums³
vācu - krievu vienošanās pirmajā acumirkli varbūt esot
bijusi "schmerzlich"⁴, bet galu galā mēs no tās profitējot
ļoti daudz. Lai taču apdomājot, kas no mūsu zemēm būtu
palicis pāri, ja attiecības starp Vāciju un Krieviju būtu
vienmēr pasliktinājušās un mūsu zemes pārvērtušās
kaujas laukos. Möllerson's sagaidījis, ka Ribbentrop's

pieskaršoties kādām konkrētām lietām Vācijas - Igaunijas attiecībās, piemēram, baltiešu repatriācijas jautājumam, bet nekas tamlīdzīgs neesot noticis.

Hitler's bijis daudz mierīgāks nekā Ribbentrop's. Ja Möllerson'am klusējot nācies noklausīties Ribbentrop'a monologu, tad audiencei pie Hitler'a pretēji tam, ko sagaidījis Möllerson's, tomēr savā ziņā esot bijis sarunas raksturs. Hitler's esot uzstādījis Möllerson'am dažus jautājumus, kas attiekušies gan uz visai nevainīgām lietām, kā, piemēram, abu valstu saimnieciskām attiecībām, bet Möllerson's tomēr ticis pie vārda.

Mēs esot pareizi darījuši, noslēdzot paktus ar Krieviju. Somijai esot bijuši slikti padomdevēji - vāci zinot, kas tie tādi bijuši, un somi esot iemanevrējušies karā un tādās grūtībās, no kurām izeja nemaz neesot saskatāma. Runājot par Polijas likteni, Hitler'a vārdos izskanējusi pat zināma līdzjūtība. Pret Angliju esot bijušas vērstas visas Hitler'a dusmas. Par Igaunijas resp. Baltijas valstu attiecībām ar Vāciju arī Hitler's, atskaitot īso jautājumu par saimnieciskiem sakariem, Möllerson'am nekā nav teicis. [...]

Edg.Krieviņš

LVVA, 2574.f., 3.apr., 3295.l., 140.lp. Noraksts.

¹ R.Mellersons - Igaunijas sūtnis Vācijā.

² A.Vuorimä - Somijas sūtnis Vācijā.

³ Ti. - Baltijas valstīm.

⁴ Sāpīga.

Nr. 85

No Latvijas Ārlietu ministrijas Baltijas valstu nodaļas vadītāja V.Māsena "Pro memoria"

1940.gada 3.janvārī
Slepeni

[...] II. Maskavā sūtnis Kociņš izsaukts pie Potjomkina, kas draudzīgā kārtā aizrādījis, ka no Latvijas lielā skaitā izbraucot poļu karavīri¹ un ka daļa no tiem dodoties uz Somiju. Rīgas aerodromā notiekot aizdomīgi lidmašīnu lidojumi (domāti poļu pārvadāšanai). Līdzīgā garā Zotovs runājis ar ārlietu ministru. Pēdējais atbildējis, ka tas ir pilnīgi nepareizi. Formāli Padomju Savienībai nav nekāda pamata mums taisīt kādus pārmetumus; ar Poliju karojusi

vienīgi Vācija un pirms sarunu uzsākšanas ar Lietuvu un Padomju Savienību par internēto repatriēšanu uz viņu dzīves vietām, noskaidrojām Vācijas viedokli. No Latvijas visā decembra mēnesī uz *Zviedriju* izbraukuši 40 poļi; no Lietuvas caur Latviju aizbraukuši 430 poļi, ieskaitot sievas un bērnus, uz *Zviedriju*. Nav zinams, ka kāds no tiem būtu gribējis braukt uz Somiju; ja kāds būtu aizbraucis, tad par to būtu jārunā *Zviedrijā*. Lietuvas sūtnim Maskavā teikts, ka Lietuvā esot Sikorska² valdības vervēšanas birojs.

III. Padomju sūtnis Rīgā privātā sarunā uzstādījis jautājumu, vai nedomājot atsaukt sūtni no Helsinkiem³. Nav zināms, vai arī Tallinnā būtu līdzīgs jautājums uzstādīts privātā kārtā. Tāpat vaicāts, ko mēs teiktu, ja Padomju Savienība prasītu poļu sūtniecības namu Rīgā. Uz to atbildēts, ka tas būtu interesants starptautisko tiesību *casus* un ka mēs tādā gadījumā konsultētu Vāciju, Lietuvu un arī Rīgas pilsētu, vai pēdējo neinteresē bezsaimnieka manta.

IV. Nopietni norādījumi liecina par to, ka ir izlemts jautājums par krievu soļiem pret *Zviedriju* un *Norvēģiju* tuvākā nākotnē. Par šādu soļu veidu ziņu nav. Ziņas no Berlīnes saka, ka sadarbība starp Vāciju un Padomju Savienību aug un stiprinās. Vispārīgi Vācijā valdot liela nervozitāte un liekoties, ka kaut kas ir gaisā. Vācijā rēķinoties ar to, ka tiklīdz radīsies labvēlīgi apstākļi, Vācija sāks kaut kur darboties.

Saspīlējums Turcijas - Padomju attiecībās; karaspēka sapulcēšana pierobežā.

V. Pēdējās dienās pienāk ziņas par somu aktivitāti virs igauņu teritorijas. Somu lieta var izvērsties par ļoti komplicētu lietu⁴; somu aktīva atbalstīšana no sabiedroto puses var veicināt vācu - padomju sadarbību. [...]

LVVA, 2574.f., 3.apr., 3281.l., 38. - 39.lp. Oriģināls.

¹ Domāti poļu karavīri, kuri internējās Latvijā un Lietuvā 1939.gada septembrī.

² Ģenerālis V.Sikorskis - Polijas trimdas valdības (Francijā) vadītājs.

³ PSRS neizdarīja nopietnu spiedienu uz Latviju, lai Rīga sarautu diplomātiskos sakarus ar Helsinkiem. Vēstulē sūtnim Somijā J.Tepferam 1939.gada 9.decembrī Munters uzsvēra: "Ieturēsim līdzšinējo līniju cik ilgi vien iespējams" (LVVA,

2575.f., 17.apr., 76.l., 25.lp.). PSRS sūtniecība Latvijā aprobežojās tikai ar dažiem mājiem.

⁴ 1939.gada 5.decembrī Igaunijas ārlietu ministrs A.Piips vēstulē sūtnim Helsinkos A.Varmam informēja viņu, ka, pēc igauņu ieskata, formāla kara starp Somiju un PSRS nav, tāpēc PSRS var no savām bāzēm Igaunijā bumbot Somiju, tas nevar tikt vērtēts kā Igaunijas neitralitātes pārkāpums. 25.decembrī Somijas sūtniecība Tallinnā iesniedza Igaunijas valdībai protestu, norādot, ka padomju karakuģi izmanto Tallinnas ostu, lai arī tā nav paredzēta kā bāze 1939.gada 28.septembra līgumā. (Sk. - E.Laasi. Finland's Winter War and Estonian Neutrality. - JBS, Vol. XXIV Nr.3., Fall 1993, p.273 -280.)

Nr. 86

Latvijas sūtņa Lietuvā L.Sējas ziņojums ārlietu ministram V.Munteram

1940.gada 5.janvārī
Konfidenciāli

Augsti godātais Ministra kungs,

4.janvārī apmeklēju savu igauņu kolēgu Lattiku¹, kurš tikko atgriezies no Tallinnas. Tā kā viņš bieži ticies ar Igaunijas valsts prezidentu un vairākiem valdības locekļiem gribu atzīmēt dažus momentus no viņa stāstījuma.

Somijas un P.S.R.S. konflikts smagi spiežot igauņu tautu. Somu radio bieži uzrunājot igauņus viņu valodā. Svētku laikā somu radio raidījis apm. šādus uzsaukumus: Brāļi igauņi, jūsu bērni tagad priecājas pie eglītēm gaišās, siltās istabās, bet mūsu bērni tagad staigā bēgļu gaitas. Pieminiet šai laikā, ka mēs sūtījām jums palīgā savus labākos dēlus, kad jūs cinījāties par savu brīvību. Nepārdodiet tagad savas dvēseles par asinīm apraipītu lielinieku zeltu. Stājieties plecu pie pleca mums blakām, ķerieties pie ieročiem, trieciet laukā svešiniekus, kuri mums visiem uzmācas. Šie iebrucēji ir daudz vājāki, nekā ļaudis domā, mēs no viņiem nebaidāmies, un t.t. Šādi uzsaukumi dziļi savīļņojot igauņu sirdis un radot visdrūmāko noskaņu. Jaunatne sapņojot par palīdzību somiem. Diezgan prāvs igauņu skaits esot atradis ceļu uz Somiju: ar motorlaivām pāri jūras līcim. Bīstamais ceļojums ilgstot tikai 3 stundas. Somijā esot arī latvieši, pat lietuvieši.

Par sarkanarmiešiem nevarot žēloties, tie esot korekti, pat draudzīgi. Tā kā Igaunijā daļa sarkanarmiešu

novietota pie zemniekiem laukos, kontakts esot liels. Sarkanarmieši palīdzot zemniekiem ar darbu un mēģinot "apcelt" meitas. Zemnieku sirdis tomēr esot rūgtuma pilnas.

Lattiks apstiprināja arī to, ko kolēga Šūmanis² jau ziņojis par Laidonera viesošanos Maskavā. Sarunā ar Laidoneru Staļins smagi nosodījis tādus somu politiķus, kā Tanners³, Erkko⁴ un Kallio⁵. Tannera iecelšana par ārlietu ministru esot tīrā provokācija, kas somiem dārgi maksāšot. Somiju drīz sagraušot. Par Baltijas valstīm, arī Latviju, Staļins atsaucies draudzīgi un atzinīgi.

3.janvārī ar rīta vilcienu Kauņā ieradas Selters⁶ un uzturējās ar ģimeni pie Lattika visu dienu. Nekādas vizītes viņš šē netaisīja un neapmeklēja Ārlietu ministriju. Tās pašas dienas vakarā viņš aizbrauca uz Berlīni, kur viņš uzkavēšoties pāris dienas, pēc kam došoties tālāk uz Šveici, vispirms uz Berni. Viņš būšot sūtnis arī Šveicē un pie Vatikāna.

Lattiks ir ļoti draudzīgs un pūlas uzturēt ar mani ciešu kontaktu. Tiekamies ik pārdienas.

Ar patiesu augstu cieņu,

L.Sēja

Sūtnis Lietuvā

LVVA, 2574.f., 3.apr., 3291.l., 307. - 308.lp. Oriģināls.

¹ Johans Lattiks - Igaunijas sūtnis Lietuvā.

² Vilis Šūmanis - Latvijas sūtnis Igaunijā.

³ Veine Tanners - Somijas ārlietu ministrs.

⁴ E.J.Erko - Somijas ārlietu ministrs padomju - somu sarunu laikā, 1939.g. oktobrī - novembrī; pēc PSRS agresijas pret Somiju viņu nomainīja V.Tanners.

⁵ K.Kallio - Somijas prezidents.

⁶ K.Selters - Igaunijas ārlietu ministrs (1938.g. maijs - 1939.g. oktobris), vēlāk - Igaunijas sūtnis Tautu Savienībā.

Nr. 87

**No PSRS ārlietu tautas komisāra V.Molotova
sarunas pieraksta ar Latvijas sūtni PSRS**

F.Kociņu

1940.gada 8.janvārī

[..] 2.Kociņš, atbildot uz 30.decembrī saņemto b.Potjomkina ziņojumu par it kā notikušo poļu pārsviešanu

ar zviedru lidmašīnām no Rīgas uz Stokholmu¹, lai viņi varētu doties tālāk uz Somiju, paziņoja, ka tas ir pārprātums, jo Latvijas valdība stingri ievēro Padomju un Latvijas Pakta par savstarpējo palīdzību un nekādu poļu nosūtīšanu no Latvijas uz Zviedriju somu armijas vajadzībām nav veikusi. Latvijas varas orgāni sakarā ar šo b.Potjomkina paziņojumu izdarījuši pārbaudi pēc sarakstiem un noskaidrojuši, ka poļu militārpersonu sūtīšanas gadījumu uz Somiju nav bijis, jo pavisam no Latvijas izbraukuši tikai 48 poļu pilsoņi, tajā skaitā sievietes un bērni.

Uz to b.Molotovs sūtnim piezīmē, ka pats poļu pārsvešanas fakts uz Somiju nav briesmīgs, taču ir nepatīkams. Baumas par to ir bijušas, kāpēc arī bija nolemts pārbaudīt.

3. Kociņš lūdz b.Molotovu apspriest jautājumu par iespējām uzņemt PSRS teritorijā ap 300 internēto personu un dažus desmitus bēgļu, kuru dzīvesvieta ir Rietumbaltkrievijas rajoni².

Biedrs Molotovs apsola sūtnim painteresēties par šo jautājumu.

4. Tālāk Kociņš paziņo, ka ir dzirdējis, it kā b.Molotovs sarunā ar Lietuvas sūtni Natkeviča kungu esot izteicis neapmierinātību ar lietuviešu preses darbību. Kociņš informē b.Molotovu, ka pēc šī paziņojuma viņš nekavējoties vērsis savas valdības uzmanību un viņam ir zināms, ka pašreiz Latvijā tiek veikti visi pasākumi, lai prese būtu objektīvāka. Kociņš turklāt izsaka vēlējumu, lai tiktu paplašināta TASS informācija par notikumiem Somijā.

Biedrs Molotovs uz šo sūtņa paziņojumu atbild, ka viņš Lietuvas sūtnim par lietuviešu preses izturēšanos nav speciāli aizrādījis. Viņš vienīgi ir atbildējis uz sūtņa jautājumu un paziņojis, ka igauņu prese izturas objektīvāk nekā lietuviešu un latviešu prese. Kas attiecas uz TASS informāciju, tad mēs neesam noskaņoti īpaši uzpūst notikumus Somijā, jo nebijām gatavojušies ar to karot. Taču somi piespieda mūs spert šo soli. Tomēr turpmāk TASS informācija būs nedaudz detalizētāka.

Ar to saruna beidzās.

Sarunu pierakstījis Kozirevs³

Полпреды сообщают..., с.218. - 219. Tulkots no krievu val.

¹ Skat. 85.dok.

² Poļu bēgļi un karavīri, kuri atrada patvērumu Latvijā 1939.gada septembrī.

³ S.Kozirevs - V.Molotova palīgs.

Nr. 88

No Drošības policijas departamenta direktora J.Fridrihsona aģenta "Mihailova" ziņojuma

1940.gada 10.janvārī

Svētku un Jaungada laikā pie dažiem tirdzniecības un rūpniecības kameras locekļiem notikušas mājas viesības, kurās ņēmuši dalību arī opozīcijas vīri. Pārrunās Kuraus, Fogels, Kalniņš un Vēciņš¹ izteikušies ļoti pesimistiski par saimniecisko stāvokli. Tirdzniecības un rūpniecības kamera esot pilnīgi nespējīga kau ko pretī darīt valsts komunismam saimnieciskā dzīvē, ko valdība izvedot. Privātā iniciatīva nu jau esot iznīcināta visās tirdzniecības un rūpniecības nozarēs, kur vien zināmi vīri varējuši saskatīt kādu apgrozību un peļņu. Valdības politika izejot uz to, lai visu nonivelētu un katru cilvēku padarītu atkarīgu. Tos lieltirgotājus, kas vēl turoties, varot saskaitīt uz roku pirkstiem, bet arī to dienas esot skaitītas, jo viņiem uzlikti tik milzīgi nodokļi un tiem nākoties strādāt tādos aprobežojumos, ka viņu likvidēšanās esot tikai īsa laika jautājums. Nodokļu departaments esot nostādīts tādā stāvoklī, kā vēl nekad. Nepietiekot ar to vien, ka nodokļi dažos gadījumos seškārtoti, no departamenta prasot zināmas summas iekasēšanu, lai to ņem, kur grib. Saprotams, ka departamentam tad jākraujot virsū pa labi un kreisi. Ar faktisko apgrozījumu un peļņu nerēķinoties. [..]

Padomju Krievijas sūtnis Zotovs intīmā sarunā izteicās, ka [...] pirmām kārtām jāsagraujot baltgvardu pretestība Somijā. Uzvara novilcinājusies sabotāžas dēļ. Vainīgais armijas komandieris, kas sūtījis uz Somiju divīzijas no Taškentas, esot nošauts. Tagad somiem būšot darišana ar sibīriešiem, kas no sala nebaidās. Pēc Somijas iekarošanas tikšot likvidēta baltgvardu kustība Zviedrijā un iegūta zviedru rūda Vācijas vajadzību apmierināšanai. Tad arī ķeršoties pie iekārtas pārveidošanas Latvijā u.c. Baltijas valstīs, jo neesot nekādas jēgas turēt še bāzes, kuru aizmugurē rikojoties Krievijai naidīgas nacionālas valdības. Saprotams, ka priekš šīs akcijas esot vajadzīgi

arī iekšēji nemieri, bet tie jau neizpalikšot. Daži naivi ļaudis vēl tagad nesaprotot, kādēļ krieviem vajadzējis savas bāzes šē vispār rīkot. Tiem derētu tuvāk aplūkot Baltijas jūras karti un saprast, ka vai nu krieviem jāatstājot Ļeņingrada un jānogremdējot Baltijas flote jūrā, vai arī Baltijas jūra jānocietina ar mīnu laukiem un sauszeme ar krasta artilērijas un lidmašīnu bāzēm, kas tagad tiekot darīts. Iespaidu sfēras un lomas pasaules telpā esot sadalītas jau labi sen un krievu vienošanās ar vāciešiem tagad tiekot izvesta dzīvē. Esot muļķīgi domāt, ka krievi savos tālejošos nodomos likšoties traucēties no kādu mazu valstiņu tā sauktām nacionālām interesēm. Un arī tie, kas cerot uz iekšējiem nemieriem Padomju Savienībā, rūgti maldoties. Nekādu nemieru simptomu neesot, un par tādiem varētu būt runa vienīgi tajā gadījumā, ja Pad[omju] Savienībā iebruktu kādi ārēji spēki. Bet tas esot pilnīgi izslēgts. Krievu ieroču un cilvēku rezerves esot neizsmeļamas un Sarkanā armija neuzvarama. To saprotot visi, izņemot, varbūt, stulbos angļus, kuri savā reakcijā un tradīcijās esot tie paši, kas piecdesmit gadus atpakaļ. [...]

LVVA, 3235.f., 1/22.apr., 1853.l., 7., 7a., 8.lp. Oriģināls.

¹ Latvijas saimniecisko aprindu pārstāvji.

Nr. 89

Latvijas sūtņa Beļģijā M.Valtera ziņojums ārlietu ministram V.Munteram

Konfidenciāli

Briselē, 1940.g. 15.janvārī

Augsti godātais ministra kungs,

Piesūtot te klāt Jums dažādus materiālus no beļģu preses un žurnāliem, kuros izteicas Beļģijas atklātības doma jautājumā par nozīmi, kas vērojama nolīgumā starp Latviju un Padomju Krieviju, pagodinot aizrādīt uz pašām svarīgākām vietām šajos materiālos. Man bijis gadījums jau agrāk aizrādīt, ka uzskats, kas valda par šo nolīgumu, kā arī par pārējiem - starp Padomju Krieviju, Igauniju un Lietuvu¹, ir ļoti vienāds. Starptautiski tiesiski skatoties, tā uzsver aizrādījumi tiesiskā rakstniecībā, minētie nolīgumi rada saites, kas ierobežo Baltijas valstu

suverenitāti. Preses rakstos spriedumi ir dažubrīd vēl noteiktāki. Te bieži runā par vasalitāti, kas radusies pie Baltijas jūras. Baltijas valstu nolīgumi esot izbeiguši Baltijas valstu patstāvību. Līgums starp Padomju Krieviju un Latviju novedīšot pie pilnīgas atkarības no Maskavas, raksta viens no laikrakstiem, un Rīgā ļoti labi apzinoties, ka Latvijas neatkarība izbeigta un ka lielinieki pārvērtīšot Latviju par sev pievienotu ekonomiski un sociāli, tiklīdz tas Maskavai izrādīsies par vēlamu. Ar to, ka Sāmsala nonākusi maskaviešu rokās, ir aizslēgts Rīgas jūras [licis] un Latvija atdota Maskavas žēlastībai. Faktiski Liepāja un Ventspils jau ir krievu ostas. Šis jaunais stāvoklis pret Baltijas valstīm esot radies, Sarkanai armijai ieējot Polijā. [...] Lielais milzenis aprijis Igauniju, Latviju un Lietuvu. Varot teikt, ka Baltijas valstis ir iekorporētas Padomju republiku mozaikā un ir praktiski beigušas būt patstāvīgas. Līdzīgi spriedumi izteikti belģu saimnieciskā presē. Tur atrodam uzsvērtu, ka Latvija, Lietuva un Igaunija tikušas apsorbtas viena pēc otras. Pat aizrāda, ka noslēgtie līgumi atgādinot Hacha līgumu ar vācu valstskancleru². No pievienotiem flāmu preses izgriezumiem dzird tamlīdzīgus spriedumus. Faktiski Baltijas valstis esot jau pazaudējušas patstāvību un varot sagaidīt, ka Maskava iešot vēl tālāk savos centienos bolševizēt savus kaimiņus. Bieži saka, ka Baltijas valstis padevušās krievu sarkanam caram. Baltijas republikas neesot vairāk, kā krievu protektorāti un varot tikai vēl nogaidīt brīdi, kur Baltijas valstis tiks pilnīgi anektētas. Tas atkarāšoties vienīgi no Staļina gribas. Baltijas valstu valdībām, kas ir pilsoniskas, nebūšot nekādu līdzekļu tam stāties pretī zemes iekšienē, jo krievu karaspēks, kas tagad ir Baltijas valstīs, ir lielāks, nekā mazo republiku armijas. Tādā pašā sakarā aizrāda uz to, ka baltvāci bēguši patiesībā no gaidāmās lieliniecisma izplešanās Baltijas piekrastē. Dažos spriedumos ir noskaņas mazāk cietas un iztulko nolīgumus, it kā tie atstātu zināmas cerības. Rīgā valdot uzskats, ka Maskavā neesot nekāda iemesla iznīcināt mazās neitrālās valstis, no kurām tikai prasot, lai tās būtu labvēlīgi noskaņotas Maskavai. Lielās koncesijas, kuras Maskava panākusi Latvijā, Igaunijā un Lietuvā, atļaušot varbūt Baltijas valstīm paglābt mieru un zināmu relatīvu neatkarību. Tā varot izskaidrot zināmu neuztrauktību Latvijā, visi sajūtot, ka lietas izšķirušās:

alianse ar Padomju Krieviju ir noslēgta. Latvijā sakot, ka tai nebūtu nekad izdevies tā turēties kā tagad Somijai³. Mazāk vai vairāk tamlīdzīgās variācijās iet spriedumi, pie kam pēdīgi minētais ir gandrīz izņēmums, bet visi pārējie runā par Baltijas valstīm kā pilnīgi vasalizētām. Vienā no aizrādījumiem izcelts, ka Baltijas valstis tagad, redzot Somijas varonīgo pretošanos, sev jautājot, vai tās nebūtu varējušas izbēgt savam liktenim.

Ar dziļu cieņu

Dr.M.Valters

Sūtnis

LVVA, 2574.f., 4.apr., 7656.l., 22. - 23.lp. Oriģināls.

¹ Runa ir par savstarpējās palīdzības līgumiem, kurus Maskava 1939.gada septembrī un oktobrī uzspieda Baltijas valstīm.

² 1939.gada 15.martā čehu prezidents E.Haha un ārlietu ministrs F.Hvalkovskis, kuri bija izsaukti uz Berlīni, pieņēma vācu ultimātu un parakstīja vienošanos (Berlīnes līgums), kas paredzēja Čehoslovākijas okupāciju un valstiskās neatkarības likvidēšanu. Pat Vācijā akreditētie ārvalstu diplomāti bija toreiz pārsteigti, cik viegli čehi pakļāvās vāciešu spiedienam un draudiem. Viņi uzskatīja, ka "vismaz vēstures dēļ"čehiem vajadzējis pretoties.

³ Somijas sīvā pretošanās agresoram - PSRS - pārsteidza pasauli un visur radīja dziļas simpātijas.

Nr. 90

No sūtņa Beļģijā M.Valtera vēstules K.Ulmanim

1940.gada 20.janvārī

Labākā gadījumā, ja tiešām notiktu brīnums, kam mūsu laikos neviens netic, un krievi apmierinātos ar kādam īsam laikam iegūtām militārām bāzēm, arī tad nav iemesla mūsu sabiedriskos prātus, tautu pieradināt pie domas par kāda protektorāta uzkundzību no krievu - vācu puses¹. Tas taču cik necik politiski domājošam cilvēkam saprotams. Bet vēl mazāk saprāta ir teikt, lai mēs neraizētos par to, "kas būs rīt, vai parīt, vai pēc pusgada," kā to izteicis Alfrēds Bērziņš nupat Daugavpilī, turienes sanāksmē². Vajadzētu taču drusku vairāk padomāt. Un tādus vārdus visa prese atkārtoti kā augstas gudrības iedvestus, kur te tiešām lielākā vieglprātība. To ne-

ticamāko teicis tomēr Vilhelms Munters tūdaļ pēc 5.oktobra līguma noslēgšanas, proti, ka vajadzējis ievērot krievu stratēģiskās intereses pie Baltijas jūras un, ja līgumu būtu noraidījuši, ko esot varējuši darīt, diez kāds tad līgums nebūtot vēlāk izskatījies. Vai tādi vārdi nopietni ņemami un vai ar tādu prātošanu nav iziets uz plašu slidenāko ceļu?

Vai tad brīnums, ka visa mūsu zeme jūt nemieru, raisās vaļā no mūsu oficiālās politikas? Labākā zīme tam ir, ka visa Latvija tagad dzīvo līdzjūtībā ar varonīgo Somiju. Cilvēki nosoda 5.oktobra līgumu, nosoda politiku, kas mūs ievedusi tādā ceļā. Bet lai arī kā, pat ja šis līgums mums saista rokas suverenitātes ziņā, varbūt mēs centisimies modināt un uzturēt dzīvu jūtību, morālo suverenitāti, kas, izpausdamās pie citu ciešanām, pie citu lieliem darbiem, stiprina sevi? Nē, tas nenotiek. Taisni otrādi: mēģinām arvien vairāk vājināt politisko jūtību, ētisko sarunu mūsu dzīvē, novest to pie nespēka. Slavenie "Plašās sirds" raksti "Brīvajā Zemē"³, "Darba Dzīvē", "Rītā", ir materiāls, kas to no jauna rāda. Cik smieklīgi tādi raksti, cik maz tie atbilst mūsu pašu Latvijas politikai. Tādus rakstus sajutuši visi kā mūsu valstiski - morālu pagrimtību.

5.oktobra aktu nedrīkst nemaz uzskatīt par brīvu līgumu, kas nemaz tāds nav, jo nav labprātīga divu gribu vienošanās; tas ir uzspiests, ir ar to nemorāls un kā tāds tas nevar pastāvēt. Lūk, vienīgi pareizais stāvoklis, kas jāieņem mums visiem un, ja nevaram to pateikt, klusēsim, vismaz to neslavēsim.

Dr.M.Valters. Mana sarakste ar Kārli Ulmani un Vilhelmu Munteru Latvijas traģiskajos gados. - Stokholma, 1957, 118. - 119., 128.lpp.

¹ M.Valters atsaucās uz kādu Latvijas sūtņa Berlīnē E.Krieviņa rakstu vācu laikrakstā "Königsberger Allgemeine Zeitung", kurā Krieviņš izteicās, ka Latvija atrodas PSRS un Vācijas aizsardzībā. "Kad lasīju to, es sev jautāju: vai tas nav ārprāts? Mēs pieņemam ar tādu formulu Vācijas un Krievijas domināciju pār mums kā dabīgu aizsardzību", šajā vēstulē Krieviņa teikto komentēja Valters. - Dr.M.Valters. Mana sarakste ar Kārli Ulmani un Vilhelmu Munteru..., 118.lpp.

² 1940.gada 14.janvārī Daugavpilī, Daugavpils pilsētas un apriņķa un Ilūkstes apriņķa atbildīgo darbinieku sanāksmē

sabiedrisko lietu ministrs Alfrēds Bērziņš pasludināja: "Lai neviens nešaubās par valsts vadības rīcību un neprasa, vai tā nebūtu labāka vai citādi ... Nekad neprasiet: kapēc un kādēļ. Uzticīgais cilvēks atbild bez stomīšanās, kā karavīrs - "klausos, es pildīšu". - Valdības Vēstnesis, 1940, 15.janv.

³ Domāts K.Karuļa raksts "Plašā sirds" laikrakstā "Brīvā Zeme" 1939.gada 6.decembrī, kurā autors brīdināja Latvijas iedzīvotājus būt atturīgākiem "... izdāvājot savu līdzjūtību uz visām pusēm pāri mūsu robežām".

Nr. 91

No Latvijas sūtņa Briselē M.Valtera ziņojuma ārlietu ministram V.Munteram

Konfidenciāli

Briselē, 1940.g. 2.februārī

Augsti godātais ministra kungs,

Šeijenes laikrakstos parādījušās jau vairākkārt ziņas, ka krievu lidmašīnas lidojot uzbrukumiem uz Somiju no Igaunijas lidmašīnu bāzēm, tāpat vairākas reizes ir bijusi runa par militāro lidlauku apšaudīšanu no Somijas puses. Min starp citu diezgan bieži Sāmsalu, bet it īpaši Baltišportu. Laikraksti atturas no tuvākiem komentāriem šajos gadījumos, bet sarunās par šīm ziņām vienmēr iejautājas, vai esot taisnība, ka krievi izlieto Baltijas valstīs iegūtās bāzes savā kara akcijā pret Somiju; turklāt apsver, ka gadījumā, ja uzbrukumi vērstos pret Skandināvijas valstīm, varētu sagaidīt šo krievu bāzu vēl plašāku izlietošanu. Pēdējās apsverēs min it īpaši Kurzemes piekrasti ar Ventspili un Liepāju. Pirmā laikā, kad ziņas parādījās, igauņi paskaidroja, ka tās esot bez pamata, tagad turpretī tie sākot atzīt, ka tiešām uzbrukumi notiekot pa daļai, izejot no bāzēm Igaunijā. Kāds no Igaunijas Ārlietu ministrijas darbiniekiem, kas te ieradies kā kurjers, izteicies atklāti, ka diemžēl tādi uzbrukumi notiekot. Noskaņojums pret Baltijas valstīm sakarā ar tādām ziņām, protams, neuzlabojas. Ļoti bieži jautā, kādi mūsu novērojumi par krieviem, un dzird dažādus nostāstus, kas atgādina līdzīgus nostāstus, kad krievi iegāja Polijā. Diezgan daudz anekdotisku pastāstījumu, visumā - attēlojas krievu spēku negatīvs raksturojums. Somijas notikumi tiek, kā līdz šim, vēroti ar lielāku

līdzdalību, kā esmu jau to raksturojis agrākos ziņojumos. Diplomātiskā korpusā dzird par krieviem ļoti griezīgas atsauksmes. [..]

Ar dziļu cieņu

Dr.M.Valters

Sūtnis

LVVA, 2574.f., 4.apr., 7656.l., 56. - 57.lp. *Origināls.*

Nr. 92

Ģenerāļa M.Hartmaņa ziņojums ārlietu ministram V.Munteram

1940.gada 2.februārī

Padomju karaspēka korpusa komandieris¹ personīgās sarunās vairākkārtīgi ierosinājis jautājumu par virsnieku un instruktoru ģimeņu ielaišanu Latvijā, cenšoties noskaidrot, kādās domās par šo lietu ir mūsu valdība. Korpusa komandierim no paša sākuma tika paskaidrots, ka savstarpējās palīdzības pakts neparedz ģimeņu iebraukšanu, ka karaspēks ievests Latvijā kara laikam, ka trūkst telpas ģimeņu novietošanai. Rakstisku prasību šīnī jautājumā korpusa komandieris nav iesniedzis. Apspriedē pie kara ministra kunga 22.decembrī 1939.g. korpusa komandieris atkal pacēla jautājumu par ģimeņu ielaišanu, bet viņam tika dota noraidoša atbilde. Arī Valdība noraidīja ģimeņu ielaišanu.

Neskatoties uz noraidošu izturēšanos no mūsu puses, tomēr š.g. 14.janvārī nelegāli pārbrauca robežu un ieradās Liepājā 68 sievas un 36 bērni, Ventspilī 19 sievas un 10 bērni.

Pārrunājot šo jautājumu ar korpusa komandieri, pēdējais atvainojās par notikušo, apgalvoja, ka esot pats piemānīts no saviem padotiem, ka viņš esot bijis pretī tādai patvarīgai rīcībai un apsolīja, ka tādas lietas viņš uz priekšu nepielaidīšot. Tāpat apsolīja, ka ģimeņu dēļ netiks celtas nekādas prasības ne dēļ skolām, ne dēļ dzīvokļiem. No savas puses uzstādījām korpusa komandierim prasības, lai visas nelegāli iebraukušās personas būtu apgādātas ar attiecīgiem dokumentiem, lai visas tiktu pieteiktas policijā un lai visas tiktu novietotas padomju karaspēkam ierādītos rajonos.

Tālāk tika paziņots, ka mēs visas nelegāli iebraukušās personas uzskatām, ka tās ir ieradušās uz īslaicīgu apciemojumu pie saviem tuviniekiem un ka pēc 3 mēnešiem mēs sagaidām visu šo personu izbraukšanu atpakaļ uz Padomju Savienību.

Delegācijas sekretārs

kapteinis *Gailītis*

Ģenerālis *M.Hartmanis*

LVVA, 1474.f., 3.apr., 9.l., 25.lp. Oriģināls.

¹ *N.Morozovs.*

Nr. 93

Sabiedrisko lietu ministra Alfrēda Bērziņa ziņojums Kārlim Ulmanim

1940.gada 8.februārī

Augsti godājamais

Valsts Prezidenta kungs,

Pagodinot Jums iesniegt ziņojumu par noskaņojumu strādniekos, novērojumiem un pārrunām darba vietās pagājušā gada pēdējā un šī gada pirmajā mēnesī.

Novembra un decembra mēnesī pagājušā gadā strādniekos vēl vienmēr dzīvas pārrunas sakarā ar Krievijas un Vācijas noslēgto līgumu un līgumiem, kādus noslēdza Baltijas valstis ar Krieviju. Viena daļa, pie kuriem pieskaitāms vairums latviešu strādnieku, noslēgto līgumu uzņēma ar nopietnu klusēšanu, kā smagu nastu, no kuras tagadējos apstākļos mums nav bijis iespējams izvairīties. Mazs procents latviešu strādnieku, kuri komplektējas no bijušiem komunistiem un sociāldemokrātiem, uzsāka darba vietās mutisku aģitāciju, uzsverot, ka noslēgtais līgums esot tikai sākums Padomju Krievijas varas un kārtības nodibināšanai Latvijā; ka šī kārtība nāksot īsi pēc krievu karaspēka novietošanās Latvijā, tas esot pavisam skaidrs. Tad būšot beigas Ulmaņa fašistiskam režīmam; un arī tiem no strādnieku vidus (domāti sadarbnieki un darba vietu vecākie), kas esot pārdevušies fašistiem, neklāšoties labi.

Minētai aģitācijai latviešu strādnieku starpā ir bijis maz panākumu, un daudzos gadījumos viņiem tūlīt ir atbildējuši vecākie strādnieki, kuri pieredzējuši strādnieku

stāvokli komunisma laikos Krievijā, ka sludinātā strādnieku labklājības valsts, ne pašā Krievijā, ne arī kur citur, neesot nevienam, arī strādniekam, labklājību un turību devusi; un arī pie mums, ja gadījumā nodibinātos komunistiskā iekārta, strādniekam nekā laba ko gaidīt neesot.

Daudz plašāks un priecīgāks saviļņojums sakarā ar krievu karaspēka ienākšanu ir bijis nomanāms tanīs fabrikās un strādnieku rajonos, kur vairāk krievu un židu tautības strādnieku. Krievi vairāk aiz nacionālām, bet ne politiskām jūtām, caurbraucošos krievu karavīrus saukuši par savējiem un izteikuši cerības, ka tagad Latviju pievienošot Krievijai, un būšot atkal brīva iespēja apciemot radus un paziņas Krievijā un meklēt darbu ne tikai Latvijā, bet arī visā plašā Krievijā, kā tas esot bijis agrāk.

Kad sākās somu - krievu konflikts, arī kreisos strādniekos izcēlies apjukums. Uz uzstādītiem jautājumiem, kur tad nu paliekot Krievijas miermīlīgās attiecības pret saviem kaimiņiem, kreisie strādnieki nav varējuši dot jaunam apstāklim kaut cik strādnieku prātiem un jūtām pieņemamu izskaidrojumu.

Iebrukums Somijā strādniekos radījis stipri atturīgāku noskaņojumu pret Krieviju, un nereti pārrunās ir izpaudies naidis, kurš dažos gadījumos pārvērties varas darbos pret kreisi noskaņotiem strādniekiem darba vietās.

Ar jauno gadu politiskās pārrunas darba vietās mitējušās. Izkaisītām proklamācijām piegriežot maz vērības; tās vai nu saplēšot tūlīt pie atrašanas, vai nododot policijai vai administrācijai, un tikai pavisam retos gadījumos dažiem kreisākiem strādniekiem izdevies ap sevi pulcināt dažus citus, lai iepazīstinātu ar proklamācijās izteiktām domām un uzstādītām prasībām. Tas liecina, ka komunistiski noskaņoto strādnieku iespaids uz pārējiem strādniekiem vēl vienmēr ir ļoti niecīgs, un tāpēc arī komunistiem nav izdevies līdz šim strādniekos izsaukt aktīvu neapmierinātību dažādu pārspīlētu prasību vai darba pārtraukšanas veidā.

Šī gada janvāra mēnesī strādnieku pārrunās izpaužas rūpes par darbu, izpeļņu, cenām, ārstēšanos un citām praktiskās dzīves vajadzībām. Kā piemēru varētu minēt ziņojumu no Rīgas tekstilfabriku akciju sabiedrības: "Visu

laiku turpinās strādāšana samazinātā darba laikā. Daudzas ģimenes jau nonākušas trūkumā. Piemēram, vīrs un sieva izpelnot caurmērā par abiem kopā Ls 3,- dienā. Sievietes divās nedēļās izpelna Ls 13,-, vīrieši divās nedēļās izpelna Ls 26,-. Tāpēc dabīgi, ka cilvēkiem jākrīt izmisumā. Ja atlaiž no darba, tad cilvēks meklē darbu citur, un ja atrod, ir laimīgs; bet ja jādzīvo no cerībām, ka kādreiz varbūt būs vairāk darba, un nezina kā sabalansēt ģimenes budžetu, tas ir briesmīgi. Lai neaizietu no fabrikas vecie strādnieki, tad daļai pielikti 2 santīmi par stundu, lai radītu lielākas algas ilūziju, kas pie samazinātā darba dod maz labuma."

Neraugoties uz sodiem no Cenu inspekcijas puses, strādnieki vēl vienmēr sūdzas, ka priekšpilsētu pārtikas preču veikali pārdodot preces dārgāk par noteikto cenu. Kādā ziņojumā ir norādīts uz pārtikas preču veikalu Apūzes lelā 24, kur lauku sviestu pārdodot par Ls 2,90 kilogramā, speķi par Ls 1,80 kilogramā, grūbas - Ls 0,58 kilogramā, bet tās ēdienam grūti lietojamas, jo pilnas tārpū.

Vairākos strādnieku ziņojumos izskan, ka vispār sīkos pārtikas preču veikalos cenas esot ievērojami dārgākas, un pie tam par sliktāku preci, nekā pilsētas un "Vienības" veikalos.

Strādniekiem taisni tagad esot grūti atsvabināties no pārtikas preču veikaliem strādnieku rajonos tāpēc, ka viņi parasti līdz algas dienai esot spiesti ņemt preces vietējā veikalā uz kredita.

Par kādu veikalnieku ziņo, ka tas nesamaksāšanas gadījumā ņemot pat procentus. Tā kādai strādniecei, kura nedēļas laikā izņēmusi preces par Ls 15,- un nedēļas beigās nav bijis ko samaksāt, un viņa parādu samaksājusi pēc 3 dienām, veikalniece par parāda gaidīšanu patvarīgi paturējusi Ls 2,-, t.i. no Ls 20,- izdevusi tikai Ls 3,-, paskaidrodama, ka Ls 2,- paturot kā procentus par parāda laikā nenomaksāšanu. Pircēja piekāpusies, jo pretējā gadījumā viņa nākošā nedēļā vairs nedabūtu preces uz parāda.

Daļa strādnieku, kas zaudējuši darbu, izbraucot uz meža darbiem. No apm. 500 Milmaņa fabrikas strādniekiem, kas sakarā ar darbu pārtraukšanu p.g. 18.decembrī palikuši bez darba, 100 nodarbināti pie remonta darbiem, bet apmēram tikpat daudz izbraukuši meža darbos.

Pārrunājot peļņas izredzes meža darbos, vairums strādnieku atzīst tagadējo izpeļņu par mazu. Ja jācērtot baļķi, izpeļņa esot laba, bet ja malka, tad izpeļņa nepietiekoša. Sevišķi vēl, ja precētam cilvēkam ģimene dzīvo pilsētā. Daļa strādnieku saka, ka izpeļņa esot atkarīga no meža, un valdībai vairāk neesot iespējams par darbu maksāt. Prasības pēc radio un citām labierīcībām visās mežu darba vietās esot pārspīlētas un neizpildāmas.

Pēdējais lielākais konflikts darba vietās izcēlās 5.janvārī akciju sabiedrībā "Vilnas rūpnieks", kur pie administrācijas ar prasībām paaugstināt algas audējiem no 35 sant. uz 40 sant. stundā, bet akorda darbiem 2 sant. par 1000 piesitieniem, bija griezusi daļa fabrikas strādnieku. 9.janvārī uz strādnieku prasībām atbildi devuši fabrikas vadītājs Auniņš un tehniskās daļas vadītājs Rinks, uzsverot, ka vairāk maksāt nav iespējams, tālab ka fabrika saistīta ar noslēgtiem armijas pasūtījumiem; arī izejvielas, kā: ogles, vilna, krāsas, sadārdzinoties. Beidzot aizrādīts, ka vispār ir noliegts algas paaugstināt, lai nedotu iemeslu citu, līdzīgu uzņēmumu strādniekiem uzstādīt savukārt algas paaugstināšanas prasības.

Šo pēdējo direkcijas paziņojumu tūlīt centušies veikli izmantot kreisie aģitatori, lai radītu sliktu noskaņojumu pret valdību.

Strādnieki domā, ka, spriežot pēc prasību formulējuma, listes, uz kurām strādnieki parakstījušies, izgatavotas kaut kur ārpus fabrikas, kādā vienā vietā, jo arī dažās citās fabrikās parādījušās lapas ar līdzīgu prasību tekstu.

Ar Darba aizsardzības pārvaldes starpniecību šis konflikts ir nokārtots, nepaaugstinot akorda likmes un dodot norādījumus strādniekiem turpmāk ar savām prasībām griezties caur attiecīgām amatpersonām - sadarbniekiem un darba vietas vecāko fabrikā.

Kokvilnas fabrikās strādnieces sūdzas par izpeļņas samazināšanos, ne tikai zīmējoties uz samazināto darba dienu skaitu nedēļā, bet arī tāpēc, ka jāpārstrādā sliktāks materiāls. Tā, akciju sabiedrībā "Lenta" agrāk vienkārša strādniece pie stellēm pelnījusi apm. Ls 100,- mēnesī, bet tagad varot izpelnīt apm. tikai Ls 60,-.

Dzīvas pārrunas pagājušā gada pēdējos mēnešos strādniekos izsauca nodoms pilsētās ievest personas nodokli. Kreisie strādnieki fabrikās centušies pēc iespējas

bieži šo jautājumu pacelt, uzsverot, ka valdības nodoms esot jau tā plāno maizes rīcieni padarīt ar šo nodokli vēl plānāku. Tagad jau maizi varot nopirkt ar mokām, bet kad būšot šie un citi nodokļi jāmaksā, tad strādnieki uz maizi varēšot skatīties caur loga stiklu.

Attiecībā uz Darba centrāli strādnieki pārrunās izsakoties, ka centrāles darbinieki pret darba meklētājiem izturoties ļoti nelaipni un uz jautājumiem dodot asas vai ironiskas atbildes. Tā kādam strādniekam, kurš izteicis vēlēšanos dabūt sētnieka vietu, kāds centrāles ierēdnis atbildējis: Priekš jums Rīgā nav vēl nams uzcelts. Sakarā ar Darba centrāles dažu darbinieku nelaipno izturēšanos, darba meklētāju vidū dzirdamas asas piezīmes, vērstas pret Darba centrāli un pa daļai arī pret valdību. Minētās pārrunas notikušas "Rīgas vilnas rūpnieks", "Lenta" un "Ilģuciema manufaktūra" strādnieku starpā.

Visumā, neraugoties uz dibinātām saimnieciska rakstura rūpēm, kuras pavairo vēl bargais sals, prasīdams no strādnieku šaurā budžeta jaunus izdevumus apkurināmā iegādei, - strādnieku garastāvoklis ir labs un uzticību valsts varai nav varējuši kaut cik jūtami iedragāt nedz lielie politiskie notikumi, nedz saimnieciskās grūtības, nedz aģitatoru musinājumi.

Kā visai raksturīgu varu pievest ziņojumus, kas nākuši no Ilģuciema rajonā dzīvojošiem strādniekiem:

"Kad izcēlās Polijas - Vācijas karš, visur dzirdēja uztrauktas balsis - kas būs ar mūsu Latviju. Jaunatne runāja, lai tik Hitlers nākot ar saviem tankiem uz Latviju; cik pa dienu atsūtīšot, tik pa nakti ar benzīna pudelēm iznīcināšot.

Kad Latvija noslēdza ar PSRS savstarpējās palīdzības līgumu, tad daudzi atviegloti nopūtās. PSRS taču pasargāšot Latviju no vācu briesmām un, galvenais, došot Latvijas rūpniecībai tik nepieciešamās jēlvielas. Skeptiķi gan teica, ka PSRS nekā nedošot. PSRS vajagot tikai Latvijas ostas kā izejas punktus varbūtējam karam. Līdz ar krievu garnizonu novietošanos Latvijā, pieaugšot komunisma iespaids. Krievu kareivji satikšoties ar latvietēm, un rezultāts būšot - nelatviski, mazvērtīgāki pēcnācēji. Krievi taču esot slinki, viegli ietekmējami un slikti organizatori. Pašā PSRS taču arī neesot nekāda teicamā organizācija. Izsargāšanās no krievu iespaida gan būšot latviešiem gara stipruma un nosvērtības pārbau-

dījums. Latviešiem būšot jāatradinās no liekas pļāpāšanas par lietām, ko paši labi neizprot.

Citi runāja, ka nu K. Ulmaņa fašistiskās valdības stunda esot sīdusi. Laikraksts "*Cīņa*" rakstīja, ka Hitlers esot PSRS draugs un Ulmanis strādnieku apspiedējs. Sacīja, ka drīz notikšot ģenerālstreiks, un tad strādnieki iegūšot brīvību. PSRS taču atbalstīšot latviešu strādnieku lietu. Cik ilgi tā lai strādnieks ciešot. Piemēram, "Ilģuciema stikla fabrikas" strādniekiem esot tik smagi jāstrādā, kā vergu laikos.

Kad izcēlās PSRS - Somijas konflikts, tad sevišķi daudzi sāka nožēlot, kāpēc Igaunija un Latvija piekāpušās PSRS priekšā. Ja Somija viena varot karot, tad visas mazās valstis kopā būtu neuzvaramas. Citi izsakās: lai krievi iekaro Latviju; latvieši izdarīs PSRS apvērsumu un gāzīs komunisma valdību. Kā būtu, ja latvieši valdītu pār visu Krieviju? Angļu taču arī nav daudz un valda pār pusi pasaules.

Daži runā, ka PSRS esot iespējams sabrukums, jo tur apvienotas daudzas tautas. Somu frontē krievu virsnieki dzenot kareivjus ar varu.

Galvenā lieta, ko strādnieki nevar izprast: kāpēc mūsu rūpniecība nesaņem no PSRS jēlvielas? Kāpēc nav dzelzs, kokvilnas un citu tik nepieciešamo jēlvielu? Vai pašai PSRS to nav? Vai PSRS nevēlas tās dot? Ja latvieši deva PSRS savu labāko ostu, kāpēc mēs par to nekā nesaņemam? Priekš kā mums vajadzīgi krievu kareivji Latvijā, kas noēd mūsu pārtikas vielas, tā ka mums pašiem var sākt pietrūkt? Saka, ka tāpēc esot daudzas lietas dārgākas, ka krievi esot šeit.

Stiklstrādnieki smejas par PSRS šampaniešu pudeļu pasūtījumu Igaunijā. Tas esot kā piliens jūrā. Vispār dzirdama neapmierinātība par to, ka PSRS nekā nedodot, bet tikai varot nākotnē pārvērst Latviju par kara nometni lielvalstīm."

Par vispārējo noskaņojumu Nordeķu rajona strādniekos liecina sekojošs ziņojums:

"Nordeķu rajona strādnieki un pārējie iedzīvotāji visumā noskaņoti par labu Somijai. Neviens vairs nesargājas klusēt, bet katrs izsaka savas domas atklāti par Padomju Krievijas un Vācijas varmācībām. Liela daļa strādnieku jau atmetuši gaušanos par grūtiem laikiem un gatavojas pavasarī uz karu, jo pārliecināti, ka Somijai ies

palīgā Skandināvijas valstis, bet no Balkāniem nāksot otrs uzbrukums Padomju Krievijai. Tad būšot latviešiem pienācis laiks "ietriekt bāzes jūrā".

Strādnieki ļoti cieš no aukstuma. Strādājot samazinātas darba stundas, grūti nākas saimniekam samaksāt īri, kur nu vēl tagad iepirkt malku.

Klist baumas, ka dažas arodbiedrības saviem biedriem izsniedzot malku uz nomaksu."

Ar patiesu cieņu

A.Bērziņš

Ministrs

LVVA, 5969.f., 1.apr., 95.l., 196. - 198.lp. Oriģināls.

Nr. 94

Latvijas sūtņa Briselē M.Valtera ziņojums ārlietu ministram V.Munteram

Konfidenciāli

Briselē, 1940.g. 12.februārī

Augsti godātais ministra kungs,

Man bija gadijiens saņemt dažas ziņas par sarunām, kas norisinājušās *starp Berlīni un Maskavu* pirms augusta nolīguma noslēgšanas starp abām vietām¹. Sarunās pirmā vietā bijušas, starp citu, Baltijas valstis. Berlīne pateikusi Maskavai, ka tā grib Baltijas valstu lietās nostāties pavisam citādi, nekā Anglija ar Franciju, kad tās sarunājušās ar Maskavu. Šis esot visu laiku izvairījušās piekāpties pret krievu prasību, lai tiem atļautu radīt zināmas bāzes Baltijas valstīs. Viņi, vāci, neprasot no krieviem, lai tie karotu, ko gribējuši panākt angļi un franči, un ja krievi prasot bāzes Baltijas valstīs, vāci gatavi tam tūdaļ piekrist. Tikai zīmējoties uz Lietuvu Vācija pastāvējusi, ka tā lai paliktu ārpus tiešiem Padomju Krievijas iespaidiem, paturot joslas vietu ķēdē, kas atdalītu Vācijas robežas no Padomju Krievijas. Tai pašā joslā bija domāta noruna par Poliju, no kuras vajadzēja arīdzan palikt pāri zināmam kodolamrobežu atdalīšanai. Vācija tūlīt piekritusi, ka baltkrievu apgabali no Polijas nāk pie Padomju Krievijas, tāpat pierobežas zonas ukraiņiešu joslā. Kad krievi iegājuši Viļņā, tie gribējuši to paturēt, bet tad vāci uzstājušies, teikdami krieviem, ka tas neesot nolīgts, jo līgumā bijis teikts, ka Viļņa tiek pievienota Lietuvai. Pēc ilgākas stīvēšanās krievi atkāpušies. Ejot tālāk uz dienvidiem, krievi jautājuši sarunās,

kā Vācija skatītos, ja tie ņemtu atpakaļ Besarābiju, pret ko vāci neesot cēlušī ierunas. Krievi sarunās teikuši, ka tie grib pilnīgi dabūt savās rokās Melnās jūras ziemeļrietumu piekrasti ar Rumānijas un Bulgārijas ostām, bez tam arī jūras šaurumu no Melnās jūras uz Vidusjūras austrumiem. Vāci cēlušī ierunas, aizrādīdami, ka izeja uz Vidusjūru atkarājas lielā mērā no Turcijas un ka tie nevarētu neko solīt, pirms nav noskaidrojusies Turcijas izturēšanās. Ieeja Vidusjūrā, tā teikuši vāci tālāk, nevarot taču krievi neko sevišķu dot, jo tā ir aizslēdzama, bet krievi pastāvējuši tomēr uz savu. Bijis vērojams, ka tie tēmējuši uz Afrikas ziemeļiem, tāpat laikam uz Mazāziju, vispirms, protams, propagandas nolūkos. Bulgāriju tie gribot dabūt kā protektorātu, ko tie pateikuši atklāti, un tāpat krievi pateikuši atklāti vāciem, ka tie ierīkošot protektorātus Igaunijā un Latvijā. Pēc tādiem pašiem paraugiem domāts protektorāts Bulgārijā. Kas attiecas uz Baltijas jūras ziemeļiem un vēl augstāk uz pieejām pie okeāna, tad krievi neesot neko sevišķi teikuši, arī par Somiju neko, bet vāci esot sapratuši, ka krievi Somijā ir kādi nodomi. Šo jautājumu nav gribējuši tuvāk skārt, un Vācija bijusi zināmā mērā pārsteigta, kad krievi parādījuši interesi pēc Narvikas¹. Sarunas Maskavā esot bijušas diezgan īsas, jo vāci bijuši ar mieru piekrist visam, ko krievi prasa, kur Vācijas stāvoklis pāris dienas pirms kara sākšanās bijis jānoskaidro.

Ar dziļu cieņu

Dr.M.Valters

Sūtnis

LVVA, 2574.f., 4.apr., 7656.l., 75. - 76.lp. Noraksts.

¹ Narvika - neaizsalstoša osta Norvēģijas ziemeļos.

Nr. 95

No K.Ulmaņa radiorunas

1940.gada 10.februārī

Miers nav miegam!

**Valsts Prezidenta Kārļa Ulmaņa uzruna
vakarētājiem Šķibes ezerkleišos un klausītājiem
visā valstī**

[..] Ja smagais izšķirošais brīdis pienāktu, tad, caurmērā ņemot, no katras lauku mājas vienam vīra cilvēkam būs jāuzvelk uniforma. Un tad jūs variet parēķināt un padomāt, ka Rīgā nav tādu spīķeru,

kuros būtu telpas vajadzīgo daudzumu uzkrāšanai, runājot vispirms par veļu un zābakiem. Un tad ziniet, ka jārūpējas vismaz par diviem krekliem un attiecīgi citiem veļas piederumiem - diviem dvieļiem, un arī pāris labiem zābakiem, zeķēm vai autiem. Sāciet par to gādāt un turiet gatavībā. Un ja kādā saimniecībā par maz materiāla vai cita kāda neiespēja, tad sarunājieties kopā un palieciet atkal īsti sirsnīgi, draudzīgi pušelnieki, un kopīgi sagādājiet. Un ja tās arī nevajadzēs nekad un ja tās paliks pāri, gan jau jūs paši tās izlietosiet. Bet esiet gatavi un par to gādājiet un rūpējaties. Ja tā nebūtu svarīga lieta, es par to nerunātu šinī brīdī. Un **teiktais zīmējas ne tikai uz lauku saimniecībām, bet uz visām mājturībām arī pilsētās.** [...]

Brīvā Zeme, 1940, 12.febr.

Nr. 96

No ārlietu ministra V.Muntera priekšlasījuma Latvijas Universitātē

1940.gada 12.februārī

[...] Tomēr vēl pēdējās dienās mēs atkal piedzīvojām vienu no tiem gadījumiem, kur daži ārzemju preses orgāni sacenšas pārtrumpot viens otru sensācijas kāres un - kas vēl bēdīgāki - ļaunprātīgas propagandas iedvestu ziņu izplatīšanā. Kā lavīna nevainīgā ziņa par padomju sūtņu uzturēšanos Maskavā vēlās no Somijas uz Zviedriju, Šveici, Londonu, Parīzi un droši vien arī uz daudzām citām vietām, pieņemot arvien fantastiskākus apmērus par draudošām padomju prasībām pret Baltijas valstīm. Saprotams, ka visa šī ziņu virkne, par cik tā centās radīt iespaidu par Baltijas valstīm draudošām briesmām, neatbilst patiesībai, bet uz dažām dienām sensāciju tīkotāji ir guvuši apmierinājumu.

Lai pieskartos diviem galveniem apgalvojumiem, kas laiku pa laikam atkārtojas ārzemju laikrakstos, es gribētu vaicāt, kur tad ir tā sovjetizācija, no kuras mūs vairāk vai mazāk līdzjūtīgi brīdināja? Un vai vispār ir kāds Latvijas iedzīvotājs, kas varētu teikt, ka Padomju Savienība kaut kādā veidā jauktos mūsu iekšējās darīšanās. Otrs apgalvojums, kas bieži dzirdēts, ar nožēlu mūs apzīmē par neatkarību zaudējušu protektorātu. Arī te faktiskais

stāvoklis, kas taču visiem pārskatāms, bez liekiem vārdiem pierāda šāda apgalvojuma nepamatotību. Ja vēl norāda uz sekmīgām saimnieciskām un citām sarunām, kas pēdējā laikā vestas starp abām valdībām un jau devušas taustāmus rezultātus, tad ir iemesls kvalificēt pastāvošās attiecības ar PSRS par ļoti apmierinošām.

Ir ļaudis, kas saka, ka šiem labvēlīgiem apstākļiem ir tikai pagaidu raksturs un ka agrāk vai vēlāk mums jāreķinas ar Padomju Savienības iekšpolitisko un ārpolitisko spiedienu. Uz kādiem apsvērumiem dibinās tamlīdzīgi pareģojumi, tas ir šo cilvēku noslēpums; valdības piedzīvojumi tos katrā ziņā neattaisno. Valdība ir tais domās, ka 5.oktobra pakts izriet no abu valstu interesēm, it sevišķi ņemot vērā kara apstākļus, un ka tas noslēgts abpusējā labā ticībā un pilnā respektā pret katras puses suverenitāti. Tādēļ šeit ir vieta atkārtot Valsts Prezidenta 12.oktobra runā teiktos vārdus: "Mūsu valsts ir patstāvīga un neatkarīga un brīva iekšējā un ārējā politikā un tāda arī paliks. Mēs paši to tādu uzturēsim." [..]

Latvijas Vēstures Institūta žurnāls, 4.gads, Nr.1.(13.), R, 1940.gadā, 14. - 16.lpp.

Nr. 97

No Latvijas Iekšlietu ministrijas apspriedes protokola

1940.gada 21.februārī

Š.g. 21.februārī plkst. 12.00 iekšlietu ministrs *K.Veidnieks* ministrijas sēžu zālē bij sasaucis ministrijas atbildīgāko darbinieku kārtējo apspriedi, kurā ņēma dalību sekošas personas: viceministrs *J.Legzdīņš*, Robežsargu brigādes komandieris ģenerālis *L.Bolšteins*, direktori *J.Zankevics*, *P.Miezis*, *E.Dimiņš*, *J.Fridrihsons*, *A.Austrums* un *J.Legzdīņš*, policijas inspektors *J.Ķiselis*, sev. uzdevumu policijas inspektors *P.Pommers*, prefekts *K.Jansons*, Kriminālās policijas pārvaldes pr-ks *J.Silarājs*, Pasīvās gaisa aizsardzības pārvaldes pr-ks plkv. *J.Ozols*, vicedirektori *P.Pūpols*, *G.Caucis*, prefekta vecākais palīgs *F.Šaberts*, Dzelzceļu policijas pr-ks *K.Briedis* un daļu vadītāji *V.Zariņš*, *O.Krauze*, *V.Šalka* un *J.Ziemanis*.

Apspriedi plkst. 12.03 atklāj un vada iekšlietu ministrs K.Veidnieks. Protokolē sekretārs A.Kāps.

[..] Runājot par mūsu attiecībām ar PSRS un Vāciju, ministrs atzīmēja, ka attiecībās ar Krieviju mums jaunu pārmaiņu neesot. Pašreiz ar krieviem tiekot vestas sarunas par savstarpējās palīdzības līguma 2.panta izpildi attiecībā uz ieroču iegādi. Sarunas šai lietā tomēr iegājušas lēnā stadijā. Pirms 2 mēn[ešiem] krievi bijuši daudz atsaucīgāki. Acīmredzot, krieviem pašreiz pašiem vajadzīgi ieroči. Sarunas tomēr sekmīgi tiekot turpinātas.

Saimnieciskais līgums¹, ko valdība noslēgusi ar Padomju Savienību, tiekot pildīts korekti un tur sarežģījumu neesot.

Runājot par mūsu pilsoņu attiecībām ar Latvijā novietoto PSRS garnizonu karavīriem, atzīmējams, ka šeit arvien vēl rodoties dažādi nevēlami pārpratumi un incidenti. Piem., nesen nevajadzīgus asumus izsaucis krievu militārais atašejs², kas vilcienā braucis no Liepājas uz Rīgu. Pēdējam nepaticis pie kupejas novietotais uzraksts "rezervēts", un par to viņš uzsācis ar konduktoru strīdu, uzaicinot uzrakstu noņemt. Kad konduktors to nedarijis, jo šāds uzraksts izlikts pēc vienošanās ar pašiem krieviem, atašejs uzrakstu noplēsis un konduktoram piedraudējis, ka turpmāk pēdējais uz vilcieniem vairs nebraukšot. Pa daļai, varbūt, šī krieva netaktiskā izturēšanās izskaidrojama ar to, ka tajā pašā kupejā braucis arī kāds Vācijas pavalstnieks, kura priekšā krievs, acīmredzot, gribējis padziņoties. Kāds cits krievu virsnieks šinīs dienās ālējies Liepājā pie Kalpaka tilta, vilcis ārā revolveri un apdraudējis mūsu kārtībnieku, kas viņu bez atļaujas nelaidis pāri tiltam. Bet izrādījies, ka arī pašu krievu sargpostenis bez atļaujas viņu neielaidis Tōsmarē. Kas attiecas uz ventspilniekiem, tie sākuši sūdzēties par krievu lidmašīnām, kuras, izdarot apmācības gaisā, lietojot kaujas patronas. Nonākot līdz zemei, dažas lodes izsītušas logus. Ienākušas arī sūdzības, ka krievu traktori gar ceļmalām nolauzuši kokus. Sevišķi daudz šādi gadījumi vairojušies pēdējā laikā. Manāms, ka no krievu puses netiekot sperti vajadzīgie soļi, lai nevēlami gadījumi neatkārtotos. Esot gan nodibināta jaukta komisija sadzīves jautājumu kārtīšanai, bet šai komisijai galvenokārt jāizšķiro dažādi principiālas dabas jautājumi. Militāra rakstura incidentus vajadzēšot kārtot citādi. Tie rakstiski pieteicami armijas štāba pr-kam, kas savukārt tos kārtosot

ar PSRS korpusa komandieri. Par gadījumiem, kuriem neesot militārs raksturs, kā arī par visiem svarīgākiem militāriem incidentiem, ziņojams ārlietu ministram, kas tālāk sazināšoties ar krievu sūtni. Jauktās komisijas priekšsēdētājs Kampe patreiz esot saslimis un viņa vietu pagaidām izpildīs ģen. kungs Hartmanis. Turpmāk uzdodu visas konfliktu lietas ar krieviem reģistrēt un pēc tam ziņot man. Kopīgi mēs visas lietas noskaidrosim un izšķirsim, kam katrs gadījums ziņojams tālāk.

Kas attiecas uz mūsu attiecībām ar Vāciju, atzīmējams, ka š.g. janvāra mēnesī Kreditbanka ar Utagu³ noslēgusi līgumu par visu vācu atstāto pilsētu namu un gruntsgabalu pārņemšanu savā valdīšanā. Par pilsētu namiem un gruntsgabaliem Kreditbanka vāciešiem maksās Ls 47 mljn. Šī arī apmēram esot tā summa, kuru mums jāpārvedot uz Vāciju. Lielā pretimnākšana no vācu valdības parādīta tāpēc, ka mēs no savas puses uz Vāciju esam palielinājuši eksportu, kas vāciešiem patreiz tik nepieciešams.

Kas zīmējas uz namu pirkšanu, piebilstams, ka Kreditbanka namus laidīšot pārdošanā ar š.g. 1.martu. Vispirms nodomāts pārdot nomaļu namus. Šajā sakarībā atzīmējams, ka uz aizdevumiem namu pirkšanai nevienam neesot ko cerēt un daļa no pirkuma maksas būšot jāiemaksā katram. Atlikušo daļu varēšot kārtot nomaksas ceļā. Īpašumi tikšot pārdoti vienīgi latviešiem. Ierēdņi namus varēšot pirkt arī kooperatīvā veidā. Cenas paredzētas mērenas.

Pārrunās par iepriekš ziņoto, vicedirektors kungs *Caucis* izteicās - Pāris dienas atpakaļ, kad biju Liepājā, man nācās novērot, ka krievi pilsētā iepirkās tikpat rosīgi kā lielu svētku priekšvakarā. Gandrīz visiem virsniekiem bijušas pilnas rokas ar lielākiem un mazākiem koferiem. Vietējie iedzīvotāji stāstījuši, ka krievi pērkot visu, ko vien dabūjot ciet, bet sevišķi manufaktūru. Visdzīvākā tirdzniecība Liepājā tomēr esot piektdienās, kad krievu karavīriem skaitoties atvaļinājumu dienas. Par precēm viņi maksājis katru cenu, ko veikalniņš prasot. Uz vietas arī kļīstot valodas, ka iepirkto krievi aizvedot uz PSRS. Līdz ar to paceļoties jautājums, vai no tautsaimnieciskā viedokļa šāda mūsu preču izpirkšana pielaižama? Par krievu rubli, kuram PSRS neesot nekādas vērtības, šeit varot daudzko nopirkt. Bez tam daudzi iedzīvotāji

sūdzējušies, ka pēdējā laikā krievi, ar lidmašīnām laižoties pāri pilsētai un izdarot pikējumus, bojājot iedzīvotājiem nervus.

Atgriežoties vilcienā no Liepājas uz Rīgu, atkal novēroju, ka mūsu cilvēki krieviem nevajadzīgi uzbāžas. Tā, piem., kad vilciens apstāties Saldus stacijā, kāds piedzēries laucinieks vagonā nokritis krievam pie zābakiem. Konflikts izdevies likvidēt tikai ar policista palīdzību, kuru atsaukuši paši krievi. Salīdzinot mūsu pilsoņus ar krieviem, pēdējie satiksmē ar svešniekiem bijuši atturīgāki.

Kungs *minists* - Krievu iepirkumi valdībai pagaidām nesagādādot lielas bažas. Galvenie preču pircēji esot jūrnieki un virsnieki. Ienākušas ziņas, ka tieši pēdējā laikā krieviem apsikusi nauda. Pie Latvijas naudas krievi tiekot uz klīringa pamata. Ja viņi atveduši vairāk preces, Finansu m[inistrij]a viņu kontā iemaksājot latus, kurus krievi savukārt izmaksājot šeit novietotiem karavīriem. Pagaidām mēs nebaidāmies, ka viņi izpirks mūsu preces, jo kamēr arvien vēl iespējams preču krājumus papildināt, krievi ar saviem iepirkumiem rūpes neradot. Vienīgais ļaunums esot tas, ka krievi varot izpirkt labākās drēbes. Savas vajadzības mēs tomēr varēsim apmierināt arī ar vienkāršākiem audumiem. Ja kādreiz pienāktu brīdis, ka audumu trūks, ievedīsim uz apģērbiem un apaviem kartiņas. Līdz ar to arī krievi no pirkšanas būs izslēgti. Ja pašreiz krievi daudz iepērkoties, tas nākot tikai par labu liepājniekiem, kuriem rodoties iespēja krietni nopelnīt. Ienākuši norādījumi, ka sevišķi dzīvi krievi pērkot pulksteņus.

Attiecībā uz sadzīves noteikumu pārkāpšanu, atzīmējams, ka šeit nekādi noteikumi vēl neesot pieņemti, un visas lietas tiekot kārtotas no gadījuma uz gadījumu. Par visiem nevēlamiem sadzīves starpgadījumiem jau savlaicīgi aizrādīts krievu karaspēka vadībai. Direktoram kungam Austrumam par šiem jautājumiem vajadzēs uzrakstīt armijas štāba pr-kam un lūgt šo lietu kārtošānu caur krievu karaspēka vadību. Ja mūsu armijas štābs sadzīves konfliktu kārtošānā neko nevarēs līdzēt, ziņosim Ārlietu m[inistrij]ai, kura par krievu izturēšanos varēs sūdzēties tālāk krievu valdībai Maskavā.

Lai izvairītos no tādiem starpgadījumiem, kurus izsauc mūsu pašu pilsoņi, uzdodu dzelzceļu policijas pr-kam to

novēršanai piegriezt sevišķu vērību. Būtu vēlams, lai vilcienus pavadošais uzraugs biežāk izstaigātu cauri tiem vagoniem, kuros brauc krievu karavīri.

Dzelzceļu policijas pr-ks kungs *Briedis* - Novērots, ka krievi viņiem speciāli rezervētās kupejās labprāt nebraucot. Gadījumā, ja arī viņi tur apmetoties, tie izturoties mierīgi. Tas izskaidrojams ar to, ka krievi domājot, ka vagonu sienās ierīkoti noklausīšanās aparāti.

Ģen. kungs *Bolšteins* - Arī es esmu novērojis, ka bieži vien privātas personas bez dibinātas vajadzības laužas tajos vagonos, kur apmetušies krievi.

Kungs *ministrs* - Uzdodu Drošības un Kārtības policijas dep-tiem šo parādību stingrāk apkarot. Vainīgo pilsoņu personības noskaidrojamas neuzkrītošā veidā, krievu nostbūtnē. Tāpat uzdodu Drošības policijai vilcienos, kuros brauc daudz krievu, norīkot savu cilvēku, kas varētu noklausīties, ko mūsu iedzīvotāji par krieviem runā un kā pret tiem izturas. Ja rodas vajadzība, neuzkrītošā kārtā noskaidrojamas vainīgo personības un tiem uzliekami bargi sodi, neizslēdzot izraidīšanu no pilsētām.

Direktors kungs *Dimiņš* - Es šaubos vai vienīgi ar policijas sodiem šo negatīvo parādību varētu izskaust. Vai nebūtu pareizi palīgā aicināt presi un radiofonu, diskrētā kārtā norādot pilsoņiem izvairīties no jebkādas satiksmes ar krieviem. Ja jau krieviem uzdots nesatīkties ar latviešiem, tikpat labi to pašu varētu norādīt arī latviešiem.

Ģen. kungs *Bolšteins* - Daudzu latviešu dabā vēl arvien esot lišana uz vēdera pie krieva, un tādēļ šeit nekādi delikāti aizrādījumi presē nevarēšot līdzēt. Šādos gadījumos labs līdzeklis esot tikai steks. Labi līdzot arī administratīvā kārtā uzliktie sodi, par kuru esamību plašās aprindas pārliecinoties ļoti ātri. Dažu latviešu līdzēju daba izskaidrojama ar cenšanos nodrošināties nezināmai nākotnei.

Kungs *ministrs* - Aizrādījumus kā mūsu pilsoņiem izturēties satiksmē ar krieviem presē un pa radio tomēr nevarēsim dot, jo tas bija jādara jau sākumā, kad krievi ienāca, kā tas, piem., bija Igaunijā. Visos nevēlamos gadījumos policijai jārīkojas enerģiski un taktiski, katrā ziņā izvairoties no vainīgo aizturēšanas krievu acu priekšā.

Runājot par valsts iekšpolitiskiem jautājumiem, teica tālāk ministrs, gribu pakavēties pie kunga Valsts

Prezidenta radiorunas⁴ atskaņām. Šīs runas nolūks bija brīdināt pilsoņus, lai tie nepadotos iemigšanai, bet vienmēr būtu gatavi visādām varbūtībām un briesmām. Tas, kas cerēts, ir arī sasniegts. Ļaudis ir atmodušies, sakustināti un sāk uz visām lietām raudzīties nopietnāk. Kā jau kara apstākļos, mums vienmēr jābūt sagatavotiem, lai vajadzības brīdī spētu rīkoties un stāties pretī visām briesmām. Daudzus šī runa tomēr nobaidījusi, un daži izteikušies, ka pavasarī izcelšoties karš. Klīstot arī baumas, ka pie mums Rīgā nometināti krievu garnizoni, tiekot meklētas vēl jaunas telpas un ka krievi mums uzstādījuši jaunas prasības. Tas viss tomēr esot grābts no gaisa un nekādas jaunas prasības mums neesot uzstādītas. Dažādas baumas izcēlušās arī par ģen. kunga Berķa braucienu uz Igauniju⁵. Novērots, ka visrosīgākā baumu izplatīšanā bijusi taisni mūsu inteliģence. Visi baumu izplatītāji parasti atsaukušies, ka ziņas nākot no drošiem avotiem. Atliekot vienīgi cerēt, ka baumas drīzumā mitēšoties. [...]

Runājot par darba spēka sagādi, turpināja ministrs, atzīmējams, ka pavasarī sagaidāmi lielāki pārkārtojumi. Pilsētu strādniekiem vajadzēs doties uz laukiem pie kūdras ražošanas. Darbību sašaurināšot arī vairākas rūpniecības, kas savus strādniekus nodošot kūdru ražojošiem uzņēmumiem. Bez tam pilsētu strādnieki arī tikšot aicināti lauku darbā.

Katram zināms, teica tālāk ministrs, ka kungs Prezidents uzstādījis prasību par darba ražības pacelšanu. Šajā sakarībā aizrādāms, uz š.g. februāra mēneša "Ekonomista" 4.n-rā ievietoto rakstu "Darba jautājums Padomju Savienībā". Salīdzinot mūsu darba ražību ar Padomju Savienības darba ražības metodēm, jākonstatē, ka mums šai ziņā vēl daudz kas jāmacās. Kad krievi uzstādījuši savu 5-gades plānu, bijis paredzēts sasniegt zināmu ražību. Tā vietā tomēr izrādījies, ka strauji kāpuši strādnieku atalgojumi, bet ražība palikusi uz vietas. Lai nenonāktu pie saimnieciskas dezorganizācijas, krievi ķērušies pie stingrākiem līdzekļiem. Bijis novērots, ka līdz tam strādnieki labprāt klaiņojuši no viena uzņēmuma uz otru. Tā dažās fabrikās gada laikā viss strādnieku sastāvs pārmainījies pat 3 reizes. Tā kā no tā cietusi darba kvalitāte, 1933.g. izdoti noteikumi, kas aizlieguši kolhoza zemniekiem pāriet no viena darba otrā bez kolhoza atļaujas. Kas to

darījis pirms termiņa, tam draudējis cietuma sods līdz 6 mēn. 1932.g. sperti radikāli soļi pret liekēžiem. Tie strādnieki, kas pārkāpuši disciplīnu, atlaisti, kas atteikušies no darba, izlikti no dzīvokļiem. Tiesības uz atvaļinājumu piešķirtas tikai tādiem strādniekiem, kas bez pārtraukuma nostrādājuši vienā vietā 11 mēn. Pabalstus un pensijas saņēmuši tie, kas vienā darba vietā nostrādājuši vismaz 6 gadus. 1938.g. ievestas darba grāmatiņas, kurās, bez darba vietas maiņas, atzīmēti arī pārejas iemesli. Ja kāds strādnieks atstājis darbu patvarīgi, citā vietā uz darbu tas vairs nevarējis cerēt. Darba ražības veicināšanai par sekmīgu darbu un darba varonību piešķirti goda tituli. Tāpat ievestas stingras normas katrai darba dienai. Kas attiecas uz darba atalgojumu, tas padarīts atkarīgs no produkcijas un darba kvalitātes. Kā galvenais darba veids ievests akorda darbs. Kā redzams, visas šīs prasības ir ļoti stingras. Bez visa tā notikušas arī lielākas darba spēka pārvietošanas. To visu ievērojot, būtu laiks atzīt, ka arī mums enerģiski jāķeras pie darba ražības pacelšanas un darbaspēka pārvietošanas.

Inspektors kungs *Kīselis* - Vai nebūtu pareizi, ja "Ekonomistā" minētā raksta saturu, vai dažus tā izvilukumus, ievietotu dienas presē? Tādā kārtā arī mūsu strādnieki tikšot informēti par darba ražības metodēm Krievijā.

Kungs *ministrs* - To, liekas, tomēr nevarēs darīt, jo krievi nevēlas, lai viņu darba apstākļus plašāk apgaismotu presē.

Ģen. kungs *Bolšteins* - Ir tiesa, ka raksti par krievu darba ražību ļoti pamācoši. Vispamācošākās tomēr esot krievu izdarītās kļūdas. Sākumā, kad PSRS ierosināts pacelt darba ražību, katrs atsevišķas iestādes vadītājs varējis mest lozungus, kurus vajadzējis uzķert un izpildīt visām pārējām iestādēm, pat tādām, kurām ar lozungu saturu bijis maz kas kopējs. Līdz ar to arī bijis deklarēts, ka tādus priekšniekus, kas minētos lozungus neizpildīšot, bargi sodīšot. Neskatoties uz to, pozitīvu rezultātu nebija, jo klausītājiem lozungi apnikuši, bet darītāji vēl nepaspējuši laikā izpildīt vecos, kad jau nākuši klāt jauni lozungi. Tā viss labi domātais Krievijā palicis bez izpildes.

Kungs *ministrs* - Tāpat kā to spējuši krievi, arī mums zināmas ļaužu kategorijas uz pavasara pusi būs jāpiespiež

darbā. Sie ļaudis sastādīsies no bij. Polijas bēgļiem, poļu internētiem kareivjiem, tiem bezpavalstniekiem, kuri izvairās no darba, un melnbiržniekiem, kā arī citiem šīberiem. Likums par kārtību un sabiedrisku drošību valstī⁶ nosaka, ka iekšlietu ministrs var izdot noteikumus par speciālu nometņu ierīkošanu tām personām, kas varētu apdraudēt sabiedrisku mieru un kārtību. Kas attiecas uz darbu, tā vasarā nekur netrūks. Tā, piem., kūdras izstrādāšanu paredzēts pavairot 4-kārtīgi. Šīs speciālās darba nometnes Kārtības pol. dep-tam vajadzēs organizēt tajās vietās, kur būs nepieciešams cilvēku darba-spēks. Darba nometnes iemītnieki saņemtu arī zināmu atalgojumu, un katrā nometnē būtu klāt 1 - 2 policijas darbinieki, kas sekotu darba gaitai un kārtībai. Bēdzējus no darba nometnēm ievietotu cietumā.

Direktors kungs *Zankevics* - Pēc mana ieskata darba nometnes varētu nosaukt par darba arteļiem. Arteļi būtu ievedama stingra disciplīna un visiem dalībniekiem noņemami dokumenti. Viņu ēdināšanu varētu uzņemties Darba kamera, kurai šādās lietās plaši piedzīvojumi. Ir ziņas, ka lielākā grupā pusdienas neizmaksātu dārgāk kā Ls 0,15 personai. Par brokastīm un vakariņām varētu rūpēties paši strādnieki. Ar šādiem darba arteļiem vasarā daudzko varētu padarīt. Viņus arī ļoti labi varētu nodarbināt pie purvu meliorācijas, kas izdarāma vismaz 2 gadus pirms purva izmantošanas. Visas valsts mērogā darba arteļiem piemērotus darbus vienmēr varētu atrast daudz. Darba arteļus arī varētu nodarbināt pie malkas sagatavošanas. Izņēmuma veidā nebūtu vēlams darba arteļus nodarbināt lauku saimniecībās. Galīgi neciešams tagadējais stāvoklis, ka Rīgā, pat darba laikā, arvien redzamas pilnas kafejnīcas ar slaistiem. Daudz neciestu arī Jūrmala, ja tā nākošu vasaru paliktu tukšāka.

Kungs *ministrs* - Mēs savus noteikumus uz baltročiem tomēr nevarēsīm attiecināt. Par tiem rūpēsies Darba centrāle. Cilvēku darba nometnēm netrūktu arī tad, ja mēs tajās ievietotu vienīgi personas, ar kurām var rīkoties Iekšlietu m-ja. Gadījumā, ja ievietotie negribētu strādāt labprātīgi, pie darba tie piespiežami.

Direktors kungs *Austrums* - Zīmējoties uz poļu kara bēgļiem, atzīmējams, ka tos nodarbināšot kara resors pats. Kas attiecas uz darba nometņu iekārtu, tajā jāparedz stingra disciplīna. Noliedzami arī atvaļinājumi un

satikšanās. Par noņemtnes komandantu iecelams uzraudzībai piekomandētais kārtībnieks. Esmu noskaidrojis, ka akc. sab. "Kūdra" varot novietot darbā katru strādnieku daudzumu. Lai radītu darba noņemtnes, jāizdod tikai attiecīgi noteikumi. Darba noņemtni iekārtošana tehniskā ziņā neradīs nekādas grūtības. Pēc mana ieskata piespiedu darbos nodarbināto personu skaits nepārsniegs 1000. Darba ražībai ievadams akorda darbs.

Ģen. kungs *Bolšteins* - Piespiedu novietošanu darbos tomēr nevarēs izdarīt lielās grupās, jo ar to radīsies t.s. "tīģeru lēģeri". Ja slaistus novietos mazākās grupās, nekāda pretestība neradīsies. Būtu pareizi, ja tas resors, kas darba komandu apņēmtos novietot darbā, arī par viņu rūpētos tālāk. Noņemtnes bēgļiem atrodama cita nodarbošanās. Pēc mana ieskata akorddarbu ieviešana darba noņemtnēs nebūtu vēlama. Noņemtnes dalībnieki varētu strādāt par dienas maksu. Par labu darbu piešķiramas prēmijas.

Vicedirektors kungs *Pūpols* - Vai nebūtu pareizi, ja pie darba noņemtni organizēšanas pēc norādījumiem grieztos pie Tautas Labkl[ājības] m[inistri]ljas, kurai šādās lietās pietiekoša prakse, jo tā pie piespiedu darbiem novietojot alimentu nemaksātājus.

Kungs *ministrs* - Tautas Labkl[ājības] m[inistri]lja šini ziņā neko nevarētu sniegt. Pēc līdzšinējās prakses viņa alimentu nemaksātājiem vienkārši uzdot ierasties zināmā darbā. Ja tie to nedarot, policija viņus nogādādot darba namā.

Vēl samērā nenokārtots, teica tālāk ministrs, ir jautājums ar bij. poļu laukstrādniekiem, kas pag. g. ziemā aizbrauca uz savu dzimteni, pa lielākai daļai uz PSRS. Tur nonākot aizbraucēji redzēja, ka apstākļi uz vietas ir ļoti slikti un jutās stipri vīlušies. Ienākušas ziņas, ka vairāki aizbraucēji, riskējot ar savu dzīvību, tagad griežas atpakaļ uz Latviju. Dažus mēs arī Latvijā ielaizām, bet citus raidām atpakaļ. Būtu noskaidrojams, kā ar šiem nelegāliem iecelotājiem vispār rīkoties.

Direktors kungs *Austrums* - Pavisam uz PSRS pievienotiem bij[ušās] Polijas apgabaliem ziemā izbraukuši ap 6000 poļu laukstrādnieku. Pēc ienākušām ziņām daudzi no tiem tagad labprāt grieztos atpakaļ. Es domāju, ka gadījumā, ja šie poļi nelegāli pārnāktu robežu, būtu jārikojas sekojoši: vispirms jāizjautā, kurā pagastā viņi

agrāk strādājuši un no turienes jāievāc atsauksmes. Ja radīsies pārliecība, ka ieceļotāji tiešam vēlas strādāt, tie nododami robežsargu brigādes štāba rīcībā sodīšanai ar mazāku naudas summu. Pēc tam viņi nododami tālāk Darba centrālei, kas viņus novietotu attiecīgā darbā ar noteikumu, ka tie nevarēs klaiņot. Bez tam ienācējiem piekodināms, ka gadījumā, ja viņi pārtrauks darbu, tos sūtīs atpakaļ uz PSRS. Tādā kārtā šis jautājums būtu puslīdz atrisināts.

Kungs ministrs - Mēs varam ielaist tikai zināmus pārnācējus, kas pie mums jau strādājuši. Par ienākušiem svešniekiem un viņu nodomiem mēs nekad pareizi nevarēsim pārliecināties. Visvieglākā izeja būtu, ja mēs svešos pārnācējus tūdaļ raidītu atpakaļ, jo vispār zināms, ka svešs elements nekad nebūs valstisks. Tā, piem., avīzēs lasam, ka poļi Lietuvā taisa tikai demonstrācijas. Lai kaut kā tiktu no tiem vaļā, leiši uz pavasara pusi poļus novietošot pie robežas un atļaušot tiem bēgt, uz kuru pusi tie vēlēšies.

Kā sevišķi liels ļaunums, turpināja tālāk ministrs, uzskatāma pļāpāšana. Novērots, ka pat daži atbildīgi darbinieki nespējot novaldīt mēles un tiklīdz kautko dabonot m-jā zināt, tūlīt stāstot to citiem. Drīz vien par šīm lietām jau zinot visa pilsēta. Lai to novērstu, apakšniekiem pastāvīgi atgādināms turēt mēles un par to, ko viņi dabūjuši zināt m-jā, tālāk nerunāt. Ar vainīgiem nekādas saudzības nebūs. Lai pļāpāšanai nedotu vietu, rakstiskos ziņojumos ministram nav uzņemamas ziņas, kuru izpaušana būtu kaitīga valsts interesēm. Šādi gadījumi rakstāmi ar roku, vai ziņojami mutiski. [...]

Dzelzceļu policijas pr-ks kungs *Briedis* lūdz informāciju par stāvokli pagrīdes darbībā.

Kungs ministrs - Stāvoklis pagrīdes darbībā pašreiz neesot bīstams. Ir tiesa, ka pēdējā laikā cirkulējot apkārt daudz pretvalstiska satura lapīņu, bet lielus panākumus tās negūstot. Bijuši pat tādi gadījumi, kad fabrikas strādnieki paši tās salasījuši un nodevuši policijai. Strādnieku noskaņojums visā vairumā valstisks. Kaut arī komunisti kļuvuši nedaudz aktīvāki, savā darbā plašākas masas viņi tomēr neesot varējuši saistīt. Lielākā daļa pretvalstisko elementu politiskai policijai arī zināma. Ja komunistiem radīsies vairāk piekriteju, tad arī Iekšlietu m-ja pret tiem cīnīsies enerģiskāk. Pašreiz personas, kuras aizturētas par pretvalstisku darbību, tiesai vairs netiekot nodotas, jo tās,

pamatojoties uz likumu par kārtību un sabiedrisko drošību⁶, mēs paši kādu laiku turam ieslodzījumā.

Apspriedi noslēdzot, ministrs atgādina, ka no visiem dep-tiem vēl neesot saņēmis gada pārskatu.

Apspriedi slēdz plkst. 14.35.

Rīgā, 1940.g. " 28 " februārī [tā tekstā]

K.Veidnieks

Iekšlietu ministrs

A.Kāps

Ministra sekretars

LVVA, 1368.f., 3.apr., 51.l., 52. - 57.lp. Oriģināls.

¹ 1939.gada 18.oktobra tirdzniecības līgums ar PSRS.

² A.Zaujalovs.

³ Skat. 74.dok.

⁴ Skat. 95.dok.

⁵ Kara ministrs ģenerālis K.Berķis uzturējās Igaunijā 1940.gada 12. - 14.februārī.

⁶ 1938.gada 11.februāra likums, kurš izņēma no tiesu kompetences pārkāpumus pret t.s. publisko drošību un nodeva šo pārkāpumu sodīšanu iekšlietu ministram.

Nr. 98

No Latvijas Ārlietu ministrijas Baltijas valstu nodaļas vadītāja V.Māsena "Pro memoria"

1940.gada 7.martā

Slepeni

[..] 3. Jautājumi sakarā ar savstarpējās palīdzī- bas paktu pildīšanu.

Vispirms divi konkrēti principiālas dabas delikāti jautājumi: a) Lielas grūtības dara jūras daļas, kas negrib atzīt nekādu priekšniecību, negrib atzīt parakstītās vienošanās, rīkojas patvarīgi un uzstāda visādas prasības gan pēc citām telpām, gan pēc ģimenes locekļu ielaišanas. b) Mums paziņots, ka gribot sūtīt uz Latviju būvdarbu izvešanai īpašu bataljonu no 1200 cilvēkiem un 1500 brīva līguma darbiniekus, pie kam ne vienus ne otrs nevarot ieskaitīt kontingentā.

Mēs par šiem jautājumiem Rīgā nerunājām, jo *polpreds*¹ pats izšķirt neko nevar, un uzdodam tos kārtot Maskavā. Piip's² sarunā ar ministru izteicis bažas, ka būšot praktiski jāpieņem krievu viedoklis zīmējoties uz zināmu

daļu neieskatīšanu kontingentā³. Ministrs⁴ lūdzis nepieņemt, jo tāda rīcība varētu nostādīt zem jautājuma zīmes pašus paktus. Mums jāpamatojas savā rīcībā tikai uz pakta noteikumiem, kas paredz **vietas bāzēm** un **aerodromiem** un nosaka, ka šīm bāzēm un aerodromiem ierādītos iecirkņos tiesība turēt stingri ierobežotu padomju bruņotu sauszemes un gaisa spēku daudzumu, kuru maksimālais skaitliskais sastāvs nosacīts ar atsevišķu vienošanos. Paktā nav runas par kaut kādām citām padomju daļām. Pieņemot padomju viedokli, mēs pielaižam, ka bez paktā minētiem spēkiem uz mūsu teritorijas var uzturēties vēl citi, kas nav līgumā minēti un tad vairs nav nekādu robežu. Kamēr mēs stāvam uz līguma bāzes, tikmēr lieta laba; starp citu, mums ir ziņas, kas liecina, ka Maskava nebūt neatbalsta vietējo komandieru pārliecīgo centību. Kociņam dotas instrukcijas pastāvēt uz līguma noteikumu ievērošanu.

*Dailide*⁵ - Molotovs pateicis Natkevičam⁶, ka kalpojošo personālu nevar ieskaitīt kontingentā. N[atkevičs] pateicis, ka līgumā kalpojošais personāls nav paredzēts un ka tādā gadījumā jāpanāk šinī jautājumā īpaša vienošanās. Runa ejot tikai par 300 vojentorgiem⁷. Sapierus uz Lietuvu neesot paredzēts sūtīt, jo tur nebūšot slepenu būvju.

Lietuvas viedoklis - līgums jāpilda; ja citādi nevar, tad jāpanāk jauna vienošanās.

*Rebane*⁸ - Krievu spiediens uz Igauniju lielāks nekā uz Lietuvu un Latviju.

Kontingentā ieskaitāmi tikai sauszemes spēki.

Hapsalā prasot dzīvokļus ar 70.000 kv.metru lielu kopplatību 5000 ģimenes locekļiem (3000 sievietēm un 2000 bērniem), bez tam 7 skolas un 7 bērnu dārzus.

Gatavojoties celt monumentālas celtnes no akmens arī ārpus bāzēm, p.p.Hapsalā; gribot ievest strādniekus, motivējot savu prasību ar to, ka Igaunijā strādnieku neesot, uz ko igauņi atbildējuši, ka varot dot 10.000 strādnieku.

Nomas jautājumā lielas differences starp to, ko igauņi prasa un krievi ar mieru maksāt.

Igauņiem nāktos pilnīgi evakuēt Paldiski ar Pakri salām un apkārtni, ja izpildītu visas krievu prasības.

Jautājums par to, vai Tallinna uzskatama kā bāze, vai nē, tagad esot Kremli izšķirts, ka nē.

Tallinnā krieviem esot pārdotas ļoti daudzas mājas, kurās bijuši ievilkušies krievu karavīri. Pēdējie tagad esot izvākti.

Pavisam esot izstrādātas 12 konvencijas, cik projektētas - nezin.

Molotovs sarunā ar Rei'u teicis, ka pildišot līgumu kā *gentlemen*.

Rebanem iespāids, ka īgaunī gribot iet uz kompromīsu.

Ministrs lūdz informēt savus ministrus, lai paņem līdzi par krievu jautājumiem **noteiktu un precīzu informāciju**, lai varētu **konferences⁹ laikā pārrunāt un novilkt zināmas robežas, cik tālu var iet**.

Igaunijā parakstīts jauktās komisijas¹⁰ iekšējais reglaments, kurā iet runa par vojentorgiem; Latvija un Lietuva tādu reglamentu nav parakstījušas.

Sarunā ar ministru¹¹ garāmejot skārts jautājums par Inturista¹² restorāna atvēršanu Rīgā. Mēs to nepielaidīsim.

Pie tirdzniecības bilances pārbaudes krievi uzstādījuši prasību ieskaitīt mūsu eksportā uz Padomju Savienību padomju karaspēka iepirkumus šeit. Tam mēs nekad nepiekritīsim.

Ļoti svarīgs Torgpredstvo¹³ jautājums, kas cenšas izvērsties par podrjadčikiem¹⁴. Mēs neko neesam šīnī sakarībā parakstījuši.

Lietuva noraidījusi torgpredstvo lūgumu atļaut ievietot laikrakstos uzaicinājumus iesniegt ofertes; aizrādīts kārtot šos jautājumus caur štābu. Lietuvā krievi pieteikuši būves šīnī vasarā par 30 miljoniem litu; pie būvdarbiem izmantošot vietējos strādniekus; materiālus ievēdīšot bez muitas.

Vācija iepretim Lietuvai taisot draudzīgus žestus.

Cechlin's¹⁵ teicis, ka paredzamā nākotnē vāciešus no Lietuvas neizvākšot, jo vēl neesot novietoti jau repatriētie no citām valstīm.

Ritter's¹⁶ un Šnurr'e¹⁷ bijuši pie Urbša un brīdinājuši, ka sagaidot no Lietuvas preces par 150 miljoniem litu, par kurām samaksāšot ar vācu precēm. Tendance - izpumpēt preces un neko nedot pretim.

LVVA, 2574.f., 3.apr., 3281.l., 14. - 16.lp. Oriģināls.

¹ PSRS pilnvarotais lietvedis (I.Zotovs).

² A.Piips - Igaunijas ārlietu ministrs.

³ Igaunijas valdība 1940.gada 7.martā informēja Maskavu, ka ir gatava ielaist Igaunijā 17 000 padomju strādnieku, tehniķu, inģenieru brīvdarbu veikšanai padomju bāzēs. - Полпреды сообщают..., с.243.

⁴ V.Munters.

⁵ P.Dailide - Lietuvas sūtnis Latvijā.

⁶ L.Natkus-Natkevičs - Lietuvas sūtnis PSRS.

⁷ Burtiski - kara tirgotāji, t.i. - personāls, kurš nodrošināja padomju karaspēka apgādi ar patēriņa precēm un tirgoja tās padomju karaspēka novietnēs izvietotajos veikalos. 1939.gada 26.novembra apspriedē PSRS Ārlietu tautas komisariātā Maskavā tika nolemts, ka "vojentorgos" Baltijās valstīs ir nepieciešami aptuveni 1000 kalpotāji. - Полпреды сообщают..., c.174.

⁸ H.Rebane - Igaunijas sūtnis Latvijā.

⁹ Domāta XI Baltijas valstu Ārlietu ministru konference, kurai bija jānotiek 1940.gada 14. - 16.martā.

¹⁰ Igaunijas - PSRS komisija, kura risināja jautājumus, saistītus ar padomju karaspēka izvietošanu Igaunijā.

¹¹ Domāta PSRS sūtņa I.Zotova saruna ar V.Munteru.

¹² PSRS Ārzemju tūrisma pārvalde.

¹³ PSRS Tirdzniecības pārstāvniecība.

¹⁴ Darbuzņēmējiem. Strīda būtība bija sekojoša. PSRS vēlējās, lai padomju tirdzniecības pārstāvniecība Latvijā slēgtu tiešus līgumus ar Latvijas firmām un privātpersonām par padomju karaspēku apgādi ar pārtiku, preču piegādi un tml. Latvijas valdība, savukārt, vēlējās netiešu apgādi - 1939.gada 20.novembrī tika izveidota padomju karaspēka apgādes komiteja (vadītājs - Zemkopības ministrijas vecākais agronoms J.Krisbergs), kurai bija monopoltiesības apgādes jautājumos. PSRS uzskatīja, ka komiteja mākslīgi paaugstina piegādes cenu un vairākkārt pieprasīja komitejas likvidēšanu. Maskavas prasības daļēji tika ņemtas vērā, tāču pati komiteja tomēr turpināja darbu.

¹⁵ E.Cehlins - Vācijas sūtnis Lietuvā.

¹⁶ K.Riters - Vācijas Ārlietu ministrijas Saimnieciskā departamenta direktors.

¹⁷ Dr.K.Šnurre - Vācijas Ārlietu ministrijas eksperts Austrumeiropas saimnieciskajos jautājumos.

Nr. 99 Latvijas Iekšlietu ministrijas apspriedes protokols

1940.gada 7.martā

Š.g. 7.martā plkst. 11.00 iekšlietu ministrs K.Veidnieks savā darba kabinetā bij sasaucis apspriedi, kurā ņēma dalību sekošas personas: sev. uzdevumu ģenerālis M.Hartmanis, Lejas Kurzemes apgabala garnizona priekšnieks ģen. Lavenieks, Kārtības policijas departamenta direktors A.Austrums, Liepājas pilsētas vecākais

E.Rimbenieks, Akc./sab-bas Tosmare direktors A.Jansons, Liepājas cukurfabrikas direktors K.Splits, Akc./sab-bas Tabaka direktors V.Ceplevičs, Robežsargu brigādes štāba priekšnieks plkv. V.Kalniņš, Ventspils pilsētas vecākā vietnieks F.Eglītis, Liepājas pilsētas valdes loceklis, Liepājas prefektūras I pol. iec. priekšnieks F.Kārkliņš, kapt. Gailītis un Kārtības policijas departamenta revidents P.Kūla.

Apspriedi plkst. 11.10 atklāj iekšlietu ministrs K.Veidnieks.

Protokolē sekretārs A.Kāps.

Valdības uzdevumā esmu jūs visus aicinājis, lai noskaidrotu jautājumu, kuram ciešs sakars ar Liepājas pilsētu, proti, kurā vietā pilsētā vajadzības gadījumā krieviēm vēl varētu dot dažus rajonus. Mūsu rīcībā atrodas ziņas, ka krieviēm drīzumā vajadzēs telpas dažādiem brīva līguma darbiniekiem un kareivju ģimenes locekļiem. Bez tam vēl Latvijā ieradīšoties krievu karaspēka būvniecības daļas, kurām arī vajadzēsot atrast piemērotas telpas. Tāpat jau vairākkārt šeit novietotie krievi pie mums griezušies ar lūgumu, lai viņiem atļautu pilsētā brīvi izvēlēties telpas. Mūsu valdība tomēr uz to nav gājusi un attiecīgo atļauju liegusi, jo pretējā gadījumā svešais elements pilsētā paliktu bez pārraudzības un kontroles, un rastos visādas nevēlamas lietas. Ievērojot šos apsvērumus, būtu ļoti labi, ja mēs no savas puses krieviēm ieradītu norobežotas teritorijas, kur tie varētu apmesties. Pašreiz mums vēl nav pilnīgi zināms kādas būs krievu prasības un cik telpu viņiem faktiski vajadzēs. Neskatoties uz to mums jau tagad jāvēc visas nepieciešamās ziņas un vajadzības gadījumā arvien jābūt gataviem ātri atbrīvot attiecīgo teritoriju. Šajā sakarībā kā pirmais paceļas jautājums par Tosmares darbinieku māju atbrīvošanu ģen.Baloža ielā. Pavisam tur atrodas apmēram 10 dzīvojamās mājas ar 40 1-istabu un 16 3-istabu dzīvokļiem. Tie gandrīz visi ir apdzīvoti un atrodas labā kārtībā. Tosmares amatnieku un strādnieku mājas tāpat kopā dotu 56 dzīvokļus, kuros varētu novietot apm. 200 cilvēkus. Līdz ar to dabīgi paceļas jautājums, vai pašai fabrikai būtu iespējams saviem strādniekiem atrast citur dzīvokļus, vai viņu novietošanā būtu jānāk palīgā Liepājas pilsētai. Tā kā pilsētā krievus mēs negribam ielaist,

visparocīgākais būtu, ja mēs viņiem nodotu taisni šīs ēkas. Principā arī Zemkopības ministrs piekritis šādam varbūtējam jautājuma atrisinājumam.

A/S Tosmare direktors kungs *A.Jansons* - Tosmares strādnieku un amatnieku mājas apdzīvo pavisam apm. 80 ģimenes. Ja strādniekiem šīs ēkas vajadzētu atstāt un pāriet uz dzīvi pilsētā, fabrika vairs nevarētu izpildīt nevienu pasūtījumu, jo bieži vien strādnieki jāizsauc darbā arī nakts laikā. Bez tam satiksme ar pilsētu ir stipri apgrūtināta. Cik paredzams, darbs Tosmarē nesamazināsies arī nākošā vasarā. Vispār fabrikas darbs pa daļai ir raksturīgs ar savu nenoteiktību, jo kuģu dokošana atkarājas no vētras, ledus stāvokļa un daudziem citiem apstākļiem. Mūsu ēku nodošana krieviņiem jānoraida uz viskategoriskāko.

Kungs *ministrs* - Vai direktors kungs Jansons neapsvērtu jautājumu par to, vai fabrikai tik ne-pieciešamos strādniekus nevarētu pārvietot šaipus ģen.Baloža ielas. Uz Aspazijas bulvāra pusi Tosmares strādniekus tomēr nevarēs virzīt, jo iespējams, ka arī šo joslu jāatdod krieviņiem.

Ģenerālis kungs *Lavenieks* - Arī man liekas, ka būtu patīkamāki, ja krieviņiem ierādītu jaunās telpas Tosmarē. Šajā lietā tomēr jāpiebilst, ka fabrikas darbi patiesi ir steidzīgi kā dienu tā nakti. Ja turpmāk strādnieki no fabrikas dzīvotu tālāk, fabrika darbus nevarēs laikā veikt. Vispār Tosmares amatnieku un strādnieku mājās dzīvojot tikai speciālisti, kuriem vienmēr laikus jābūt fabrikā. Varētu arī rīkoties tā, ka krieviņiem no Tosmares dotu tikai divas malējās mājas un vēl bez tam ierādītu vietu kādā citā rajonā, piem. Aspazijas birzē. Tur krievi arī varētu apbūvēties.

Kungs *ministrs* - Būtu grūti Tosmares rajonā krieviņiem nodalīt tikai divas ēkas. Ja kaut ko dod, tad jādod viss. Nav arī paredzams, ka krievi paši būvēs dzīvokļus ģimeņu vajadzībām.

Direktors kungs *A.Jansons* - Tosmares fabrikai vajadzīgi visi tuvumā dzīvojošie strādnieki, un fabrikas darbs stipri ciestu no jebkādas strādnieku pārvietošanas.

Kungs *ministrs* - Tālāk paceļas jautājums, vai Liepājas cukurfabrikas rīcībā neatrodas kādas telpas, kuras vajadzības gadījumā varētu nodot krieviņiem.

Liepājas Cukurfabrikas direktors kungs *K.Splits* - Liepājas cukurfabrikai ir tikai 2 strādnieku mājas: viena

ar 4 dzīvokļiem, bet otra ir maza mājiņa - tikai ar 2 dzīvokļiem. Pie pašas fabrikas vēl atrodas darbinieku māja ar 4 dzīvokļiem. Tās arī ir visas telpas, kas atrodas fabrikas rīcībā.

Kungs *ministrs* - Runājot tālāk par ostmalu, kā varbūtēju krievu novietojuma rajonu, jāpieskaras kvartāliem, kuri atrodas Ziemeļkapsētas ziemeļu un dienvidu galos. Vienu no šiem kvartāliem sīkāk sadala Silķu, Mastu, Lielgabalu, Ieroču un Ogļu ielas, bet dienvidaustrumos to ierobežo Kuršu iela. Otru rajonu izveido Tīklu, Laivu un Buru ielas. Rodas jautājums, vai nevajadzētu atbrīvot arī šos rajonus. Lai par to varētu pareizi spriest, man vajadzīgas ziņas no Liepājas pilsētas vai policijas par to, kādi ļaudis šos kvartālus apdzīvo: vai tikai māju īpašnieki vai arī īrnieki, kam pieder kvartālu ēkas un kādas ir iespējas šos ļaudis pārvietot uz pilsētu.

Liepājas pilsētas vecākais kungs *E. Rimbenieks* - Abos šajos kvartālos atrodas tikai strādnieku parastais māju tips - 1 līdz 2-stāvu īres mājiņas. Pirmajā māju blokā, uz ziemeļiem no Ziemeļkapsētas, pavisam atrodas 21 māja ar 133 dzīvokļiem un 163 istabām. Katru dzīvokli caurmērā apdzīvo 3 personas un pavisam minētā blokā dzīvo ap 400 personu. Otrā kvartālā, kas atrodas uz dienvidiem no Ziemeļkapsētas, pavisam ietilpst 34 ēkas. Tājās 232 dzīvokļi ar 263 istabām. Pa lielākai daļai visus šos dzīvokļus apdzīvojot strādnieki un tirgotāji un arī šeit jāreķina, ka vienā istabā caurmērā dzīvo apm. 3 cilvēki.

Kungs *ministrs* - Saskaitot šos datus kopā, tātad iznāk, ka pirmais un otrais bloks kopā dod ap 400 dzīvokļu. Mūsu cilvēki izrēķinājuši, ka šajās ēkās varētu novietot ap 1000 personu. Tas tomēr ir iespējams tikai tad, ja telpās kareivjus novietotu kazarmjveidīgi. Ļoti svarīgs ir arī tas apstāklis, ka šis rajons nodalīts no ģimeņu dārziņu rajona un pa daļai uzlūkojams kā atsevišķi stāvošs.

Ģenerālis kungs *M. Hartmanis* - Atzīmējams, ka minēto kvartālu dienvidgrupa atrodas pretī mūsu kazarmju novietojumam, kādēļ, pēc manas pārlicības, nebūtu vēlams tur novietot krievus.

Kungs *ministrs* - Nekādā gadījumā nav domāts krievus laist pāri Skuju ielai vēl tālāk uz dienvidiem. Bez jau tikko minētiem kvartāliem, kuros krievi varētu novietot apm. 1000 cilvēku, otram kārtām mēs tiem varētu piedāvāt

Emigrantu namu. Kas attiecas uz šo ēku, vispirms jāpiebilst, ka šeit lieta nav tik vienkārša, jo tā pieder angļiem. Nav pieņemams, ka pēdējie piekristu ēkas labprātīgai nodošanai krievi. Šajā gadījumā pa priekšu mums būtu jāpieņem likums, kurš valstij dotu tiesību vajadzības gadījumā pārņemt lietošanā jebkuru. Vispār šis jautājums vēl sīkāk jānoskaidro sazinoties ar Ārlietu ministriju. Kamēr Emigrantu māja stāv tukša, tajā var samērā ērti novietot ap 1500 personu. Bez krievu inženieriem un ģimenes locekļiem vajadzīgām telpām, mums vēl jārod telpas apm. 1500 brīva līguma darbiniekiem. Patreiz Latvijā ierodoties arī krievu būvniecības bataljons, kuram tāpat jārodot telpas.

Ģenerālis kungs *Lavenieks* - Par to, ka Ārlietu ministrijā būtu ienākušas jaunas prasības par būvbataljonu, flotes u.c. PSRS darbinieku novietošanu, tomēr jāšaubās. Līdz šim kādas vien telpas krievi mums prasījuši, tie arī saņemusi.

Ģenerālis kungs *M.Hartmanis* - Arī man liekas, ka krievi nekādas jaunas prasības nevarētu būt, jo kad krievi nesen prasīja 2 ēkas no Tosmares, mēs viņiem iedevām daudz vairāk - munīcijas noliktavu ēkas, kurās var novietot ap 400 personu. Pie tam šīs ēkas iespējams arī piemērot dzīvojamām telpām un otrādi. Jaunā būvniecības bataljona pienākums būtu vispirms izbūvēt mītņi sev pašiem un tikai tad ķerties pie tiešā darba. Ja cietoksni krievi ielikuši ap 16.000 karavīru, tur viegli varētu novietot vēl dažus simtus un par jaunām telpām nevarētu būt runa.

Kungs *ministrs* - Liekas, ka krievi tomēr ir jaunas prasības, jo š.g. 4.III pie ārlietu ministra ieradies sūtnis Zotovs un paskaidrojis, ka krievu karavīriem drīzumā būšot nepieciešamas jaunas telpas. Kaut kādus konkrētākus datus Zotovs tomēr neuzdevis.

Ģenerālis kungs *M.Hartmanis* - Kas attiecas uz sauszemes karaspēku, tad tas pēdējā laikā neko jaunu sev nav prasījis. Runājot par brīva līguma darbinieku ielaišanu, atzīmējams, ka par šo jautājumu vēl vispār jāpārrunā sīkāk. Cik man zinams, Latvijā ielaisti pašreiz apm. 60 brīva līguma darbinieki, kā: pārdevēji, apkalpotāji, pavāri virsnieku klubiem, frizieri un oficianti.

Kungs *ministrs* - Ārlietu ministrija tieši pašreiz kārtō jautājumu, vai šie brīva līguma darbinieki ieskaitāmi tanī kontingentā, ko krievi var novietot mūsu valstī uz līguma

pamata vai nē. Par šo jautājumu lems arī valdība. Mūsu uzdevums ir apsvērt vienīgi jautājumu, kādas telpas mēs vēl varēsim dot krieviem klāt, gadījumā, ja viņu prasības paliks lielākas. Pagaidām ir skaidrs, ka Tosmares rajona nodošana krieviem mums jāatliek uz visattālāko laiku. Tālāk noskaidrots, ka samērā piemērota vieta krievu novietošanai ir arī Aspazijas birze. Pavisam Aspazijas birzē atrodas 33 mājas, kurās, ievietojot krievus kazarmjveidīgi, telpas varētu atrast ap 300 cilvēku. Šīs mājas patreiz apdzīvojot ap 50 ģimenes, kas pa lielākai daļai kopj savus ģimeņu dārziņus.

Revidents kungs *P.Kūla* - Runājot par Aspazijas birzi piezīmējams, ka mājiņas šajā rajonā ir tik mazas, ka tajās nemaz nav iespējams dzīvot. No visām minētā rajona mājām lielākas esot tikai 3 ēkas.

Kungs *minists* - Nākotnē mums tomēr jārēķinās ar varbūtību, ka krieviem vajadzēs vēl vairāk telpu, tādēļ mums precīzi jākonstatē, cik tieši māju šajā rajonā atrodas un cik viņās istabu. Tāpat mums jāpārbauda apstākļi Ziemeļu priekšpilsētā.

Liepājas pilsētas vecākais kungs *E.Rimbenieks* - Pēc pilsētas valdes ziņām Aspazijas birzē atrodas apm. 50 mājas ar 80 istabām. Atsevišķs dzīvoklis šajā rajonā pa lielākai daļai sastāv no 1 istabas, kura pie tam vēl līdzinās šķūnim. Tādu dzīvokļu, kuros ietilptu 3 istabas, Aspazijas birzē gandrīz nav. Bez tam, ja krievus ielaistu šajā rajonā, viņi vēl varētu nocirst pašu birzi. Rajonā uz dienvidvakariem no birzes atrodas tikai 6 mājas.

Revidents kungs *P.Kūla* - Ne visai piemērota vieta krievu novietošanai ir arī Ziemeļu priekšpilsēta. Kad biju Liepājā, vairākkārtīgi apstaigāju Velna ciemu un Ziemeļu priekšpilsētu. Bija skaidri redzams, ka šī vieta ir strādnieku rajons. Ja tur krievi tiktu kaut kur novietoti, tad visa viņu satiksme uz tirgu ietu cauri strādnieku rajonam, un vispār krievi nonāktu tiešā satiksmē ar strādniekiem. Vai nebūtu labāk, ja krievus novietotu centrā, kādā noslēgtā rajonā?

Kungs *minists* - ja kādai personai ir īpašums, kaut arī niecīgs, tad to mēs vairs nevaram uzskatīt par proletārieti. Maz ir ticams, ka tādu personu krievi varēs tik viegli ietekmēt.

Liepājas pilsētas vec. kungs *E.Rimbenieks* - Man liekas, ka krieviem pilnīgi droši nākamībā varētu nodot īsto

Velnuciemu, kuru iežogo Stārķu, Meža, Cīruļu un Krūmu ielas. Šajā kvartālā krievus varētu ērti novietot un tie iedzīvotājus maz traucētu. Pēc pilsētas valdes ziņām Cīruļu ielā ir 43 2-istabu dzīvokļi ar lielāku virtuvi. Stārķu ielā atrodas 29 ēkas ar 72 dzīvokļiem, bet Zvirbuļu ielā - 13 ēkas ar 62 dzīvokļiem.

Kungs *ministrs* - Šajā rajonā tāpat kopā varam atrast ap 200 vērtīgus dzīvokļus. Šie skaitļi paturami prātā tālākai rezervei. Apskatot mūsu stāvokli tuvāk, līdz ar to paceļas jautājums, kā mums būtu jārikojas, ja pienāktu vajadzība evakuēt kādus ēku blokus un kur ierādīt šo ēku apdzīvotājiem jaunas telpas vismaz pašā sākumā, kamēr ļaudis paši sev vēl nav sameklējuši piemērotu uzturēšanās vietu. Man liekas, ka šādā gadījumā mēs varētu izlīdzēties ar bij. vācu tautības iedzīvotāju atstātiem namiem. Lūdzu paskaidrot, cik šādu vācu atstāto namu atrodas Ziemeļu priekšpilsētā?

Liepājas pils. vec. kungs *E. Rimbenieks* - Esmu noskaidrojis, ka Ziemeļu priekšpilsētā vācu atstāto namu ir tikai 3. Lai jautājumu vispār kaut kā atrisinātu, būtu jāsavāc ziņas par brīvajiem dzīvokļiem visā pilsētā, un, atkarībā no ģimenes lieluma, pārvietotie pilsoņi jānovieto tajos. Kas attiecas uz vācu atstātiem īpašumiem, tie pa lielākai daļai ir lielas mājas ar dārgiem dzīvokļiem. Nabadzīgākie pilsētas iedzīvotāji augstās īres maksas šajos namos nespētu maksāt.

Kungs *ministrs* - Mēs varētu arī iekārtot tā, ka jaunajās īres vietās pārceltiem pilsoņiem nedrīkstētu prasīt lielāku īres maksu kā agrākā dzīves vietā. Gadījumā, ja mēs kādu ēku grupu nodotu krieviem, mums tā būtu jāatbrīvo visvēlākais 2 nedēļu laikā, un šo māju īrnieki jānovieto citos namos. Sākumā mēs varētu iet pat tik tālu, ka pārceltajām personām pagaidām, kamēr viņas atrastu sev piemērotu dzīvokli, jaunās ierādītās telpas varētu dot pilnīgi par brīvu.

Liepājas pils. vec. kungs *E. Rimbenieks* - Šī jautājuma praktiskā izvešana tomēr nebūs tik viegla, jo kā lai 6 istabu lielā dzīvoklī ieliek mazu strādnieku ģimeni? Bez tam Kredītbanka šādā ēkā prasīs īri vismaz 4 - 5 Ls par istabu mēnesī.

Kungs *ministrs* - Izvedot kādu lietu, vienmēr jāreķinās ar zināmām grūtībām, bet tās nekad nav nepārvaramas. Šajā ziņā vienošanos ar Kredītbanku, lai tā vācu atstātos

dzīvokļus uz kādu laiku izīrētu pārceltiem iedzīvotājiem par brīvu, tomēr nebūs grūti panākt.

Liepājas pilsētas vec. kungs *E.Rimbenieks* - Visā pilsētā ir pavisam 172 brīvi vācu dzīvokļi ar 760 istabām. Šie dzīvokļi pa lielākai daļai atrodas Kūrmājas rajonā un Graudu ielā. Bez tam, iekams viņus izīrē tālāk, tajos izdarāmi lielāki remontu. Pēc mana ieskata strādnieku ģimenes lielajos dzīvokļos nejutīsies labi. Vēl piezīmējams, ka pilsētā atbrīvosies vismaz 800 dzīvokļi, sakarā ar arvalstnieku izraidīšanu, kuriem drīzumā vajadzēs izbraukt uz laukiem.

Kungs *ministrs* - Par tiem dzīvokļiem, kuri atrodas privātmājās, šajā apspriedē mēs nevarēsim debatēt.

Rezumējot visu pārrunāto mēs redzam, ka krieviem piedāvāt varam šādus objektus: kvartālu uz ziemeļiem no Ziemeļkapsētas, kvartālu uz dienvidiem no Ziemeļkapsētas, īsto Velna ciemu un Aspazijas birzi. Ja mums kādreiz radīsies vēl nepieciešamāka vajadzība, krieviem būs arī jānodod Tosmares amatnieku strādnieku mājas. Kas attiecas uz Aspazijas birzi, tajā krievus nebūtu ērti novietot, jo birzei bieži vien brauc cauri zemnieki un uzraudzība tur slikta. Lūdzu kungus izteikties vispār par apstākļiem Liepājā.

Liepājas pils. vec. kungs *E.Rimbenieks* - Vairāki pilsētnieki man sūdzējušies, ka krievi, ja viņiem arī turpmāk atļaus iepirkties tādos pašos apmēros kā līdz šim, Liepājā ar laiku izpirkšot visas preces.

Kungs *ministrs* - Krievu rosīgā iepirkšanās mums nekādas sevišķas bažas nesagādā. Līdz ar tautas audumu¹ laišanu pārdošanā, nav arī vairs paredzams, ka krievi izpirks visu manufaktūru, jo tautas audumi viņiem nebūs pieietami. Ja krievi veikalos pērk dārgākus audumus, tas tikai apsveicams.

Generālis kungs *Lavenieks* - Pēdējā laikā vairāki iedzīvotāji ar sašutumu izteikušies, ka krievi ejot uz pirti dziedādami. Šāda iedzīvotāju sūdzēšanās nepamatota, jo krievu rīcībā nav saskatāms nekas nosodošs. Nenokārtots pašreiz Liepājā ir stāvoklis ar Kara ostas slimnīcu, jo mūsu iestādēm nav nekādas iespējas pārbaudīt, vai tās personas, kas vēlas doties apmeklēt kādu slimnieku, patiesi to dara, vai arī apmeklējuma laiku izlieto lai satiktos ar krieviem. Tāpat bieži vien naktīs, kad slimnīcā jāievieto kāds saslimušais, krievi bez mūsu speciāli līdzdotās atļaujas slimnīcā nevienu neielaiž.

Kungs *ministrs* - ministrijai ienākušas ziņas, ka krievi sakarā ar pasūtījumu nodošanu Tosmares darbnīcām, pēdējā laikā bez kādas sevišķas uztraudzības un sekošanas bieži ejot fabrikas teritorijā. Vai uz vietas nevajadzētu norīkot arī kādu mūsu posteni, kas kontrolētu ienācējus un viņu vajadzības?

A/S Tosmare direktors kungs *A.Jansons* - Pēdējā laikā krievi tiešām katru dienu uzsākuši staigāšanu cauri fabrikai, un mēs tur neko nevaram darīt. Tā kā par pasūtījumu izgatavošanu mēs ar krieviem esam noslēguši līgumu uz veselu gadu, pielaižams, ka viņi fabrikas rajonā nāks arī turpmāk. Lai novērstu varbūtējas ļaunprātības, turpmāk nozīmēšu sevišķu personu, kas varēs pārbaudīt ienācējus.

Liepājas pils. vec. kungs *E.Rimbenieks* - Vēl arvien pilsētā pilnīgi nenokārtots ir jautājums par krievu ēdienu atliekām, kuras tie izgāž uz lauka, ziemeļos no Tosmares amatnieku un strādnieku mājām.

Kungs *ministrs* - Vai šo lietu ar krieviem nevarētu nokārtot tā, ka koncesija ēdienu atlieku savākšanai tiek izsniegta vienai noteiktai personai?

Ģenerālis kungs *Lavenieks* - Par šo jautājumu esam domājuši arī mēs un nesen krievu ēdienu atlieku savākšanu gribējām nodot Medzes pag. lauksaimnieku b-bai, bet krievi par spaini atlieku pieprasīja 25 sant. Tā kā biedrība deva tikai 10 sant., vienošanās nebija panākama. Bieži vien novērots, ka pēc šīm ēdienu atliekām dīdēlē arī vecāki ļaudis un māmiņas, kas izejot cauri mežam, iekļūst pie krieviem bez apliecībām. Pēc iespējas šādi gadījumi tomēr novērsti.

Liepājas I iec. pr-ks kungs *F.Kārkliņš* - Nepareizi krievi rīkojas arī ar mēslu vešanu, jo vieta, kur tie mēslus izgāž, šādam nolūkam nav piemērota. Tuvojoties pavasarim, no šejienes var izplatīties dažādas epidēmijas. Jau tagad ar ziemeļu vējiem bieži vien uz pilsētu plūst nejauka smaka. Bez tam vietu, kur izgāzt mēslus un ēdienu atliekas, krievi maina.

Kungs *ministrs* - Vai nebūtu pareizi, ja vietā, kur notiek ēdienu atlieku izgāšana atkritumu uztveršanai uzstādītu speciālas tvertnes?

Liepājas pilsētas vec. kungs *E.Rimbenieks* - Ir mēģināts to jau darīt, bet bez panākumiem, jo krievi ēdienu atliekas tīšām lejot tvertnēm garām. To vietā viņi tvertnēs metot lupatas.

Liepājas I iec. pr-ks kungs *F.Kārklīņš* - Ienākušas ziņas, ka vēl vairāk uz ziemeļrietumiem krievi izgāžot uz lauka arī cilvēku mēslus. Siltā laikā šāda nevīžība var izsaukt epidēmijas.

Kungs *minists* - Par šiem jautājumiem ar krieviem panākama noteikta vienošanās, ievērojot higiēniskās prasības un minētās lietās nokārtojamas tā, lai netiktu apdraudēti apkārtnē dzīvojošie.

Ģenerālis kungs *Lavenieks* - Krievu vienaldzīgā pieeja dažādu svarīgu lietu kārtošanā izskaidrojama ar viņu flegmatisko raksturu. Par krievu nekārtīgo dabu liecina arī gadījums katedrāles telpās, kuras krievi kādreiz apmācību laikā piemēsojuši. Pēdējā laikā kā viens no svarīgākiem notikumiem atzīmējams kapsētas ierādišana krievu karavīru vajadzībām mūsu pulka nodalījuma rajonā. Vēlāk krievu kapsētas daļu varēs viegli nodalīt no mūsu karavīru kapiem, un šeit nekādi sarežģījumi ar krieviem neizcelsies.

Apspriedi slēdz plkst. 12.25.

K.Veidnieks

Iekšlietu ministrs

A.Kāps

Ministra sekretārs

LVVA, 1368.f., 3.apr., 51.l., 46. - 50.lp. Oriģināls.

¹ Kokvilnas audums, kura cena bija zem pašizmaksas un kuru varēja iegādāties tikai iedzīvotāji, kuru ienākumi nepārsniedz Ls 150.- mēnesī. -Valdības Vēstnesis, 1940, 18.marts.

Nr. 100

Latvijas Iekšlietu ministrijas apspriedes protokols (II)

1940.gada 7.martā

Š.g. 7.martā plkst. 13.00 iekšlietu ministrs *K.Veidnieks* savā darba kabinetā bija sasaucis apspriedi, kurā ņēma dalību: sev. uzdevumu ģenerālis *M.Hartmanis*, Lejas Kurzemes apgabala garnizona priekšnieks ģenerālis *Lavenieks*, Kārtības policijas departamenta direktors *A.Austrums*, Robežsargu brigādes štāba priekšnieks plkv. *V.Kalniņš*, Ventspils garnizona pr-ks plkv. ltn.*Orniņš*, Ventspils pilsētas vec. vietnieks *F.Eglitis*, valdes

loceklis ¹, Ventspils prefektūras I iec. pr-ks
A.Ozols, kapt. Gailītis un Kārtības policijas dep-ta
revidents R.Vanuška.

Apspriedi plkst. 13.00 atklāj iekšlietu ministrs
K.Veidnieks.

Protokolē sekretārs A.Kāps.

Apspriedi uzsākot, ministrs teica: Esmu jūs, kungi, sasaucis šajā apspriedē tādēļ, lai pārrunātu jautājumu par krievu turpmāko novietojumu Ventspilī. Līdz šim krievi, attiecībā uz novietojumu, izteikuši dažādas vēlēšanās. Tā piem., lai panāktu savu aviācijas virsnieku novietošanu tuvāk aerodromam, krievi izsacījuši vēlēšanos aizņemt vasarnīcu rajonu. Šis priekšlikums mums tomēr nav pieņemams. Tādēļ mums tagad no savas puses jā-apspriežas un jāvienojas par to, vai šiem aviatoriem mēs paši no sevis nevarētu ierādīt kādu citu rajonu. Šajā sakarībā esam apstājušies pie Kantsona ciema, kas pienāk tieši pie aerodroma. Tur pavisam ir 47 nami ar 200 iedzīvotājiem. Taisni tik daudz krieviem esot aviācijas virsnieku, kuriem visiem būtu vajadzīgas telpas. Vienam otram varētu dzīvot klāt arī ģimene. Kazarmjveidīgi Kantsona ciemā mēs varētu novietot pat ap 600 cilvēku. Patreiz šo ciemu galvenām kārtām apdzīvo ormaņi, kuri tur izbūvējuši stallus. Ja mēs viņus vienkārši izsēdinātu ārā, tiem nebūtu kur iet. Tādēļ vēlos dzirdēt šajā jautājumā Ventspils pašvaldības pārstāvju domas. Vai Kantsona ciema iedzīvotājus būtu iespējams pārcelt uz vasarnīcu rajonu un vai tur atbrīvojušies vācu atstātie īpašumi? Būtu labi arī zināt cik tieši no Kantsona ciema iedzīvotājiem ir ormaņi un vai smagajiem ormaņiem pilsētā darba pietiek?

Ventspils pils. vec. vietn. kungs *F.Eglītis* - Kantsona ciemā atrodas tikai mazmājiņas. Visā ciemā pavisam ir 73 dzīvokļi ar 96 istabām un 200 iedzīvotājiem. Kas attiecas uz vasarnīcu rajonu, tur ēkas ir stipri izkaisītas. Pašreiz tukšas ir tikai 2 ēkas. Viena no tām atrodas pašā mežmalā, bet otra tālāk. Runājot par ormaņiem, uzsverams, ka tiem dzīve šeit būs grūtāka, jo pēc Ventspils saistošiem noteikumiem lopus vasarnīcu rajonā noliegts turēt. Pēc mana ieskata krieviem jaunas ēkas vispār nebūtu dodamas. Brīvajos laukumos viņi paši var celt mājas. PSRS aviācijas pulka kom-ris Azbukins kādreiz izteicies, ka pie

viņiem Krievijā jau esot sagatavotas vairākas standartmājas, kuras krievi drīzumā pārvedīšot uz šejieni, lai iekārtotu telpas virsniekiem. Šīs standartmājas krievi varētu celt mežā vai citās vietās, kur brīvi laukumi. Bez tam Azbukins runājis par masīvāku ēku celšanu pie Koškuļu ciema.

Kungs *ministrs* - Kā izskaidrojama šāda pilsētas valdes vienaldzība krieviem ierādamo telpu ziņā? Vai pilsētai nekas nav zināms, ka krievi Ventspilī pacēluši prasību, lai viņu lidotājiem un to ģimenēm nodotu atsevišķas ēkas?

Ģenerālis kungs *M.Hartmanis* - Vasarnīcu rajonu Ventspilī tiešām savā laikā jau pieprasījuši kā krievu jūrnieki, tā lidotāji, kuri līdz ar to atrastos tuvāk aerodromam. Šo prasību noraidot, krieviem paskaidrots, ka arī mūsu aviatori nedzīvo turpat pie lidlauka. Tā kā krievi pēdējā laikā sabūvējuši daudz baraku, man liekas, ka telpu jautājums Ventspilī viņiem puslīdz labi atrisināts. Ienākušas ziņas, ka, redzot tukšās vasarnīcas, krievi izteikušies, ka neesot pareizi šīs telpas turēt neapdzīvotas. Bez tam vasarnīcu saimnieki arī būtu priecīgi, ja viņi par telpām saņemtu īri ziemā.

Ventspils I iec. priekšnieks k-gs *A.Ozols* - Krievi vasarnīcu rajonā tomēr nebūtu ielaižami, jo, ja viņiem nodotu kauču tikai vienu vasarnīcu, tad droši var teikt, ka vasarā visa jūrmala paliktu bez dzīvības.

Ģenerālis kungs *M.Hartmanis* - Vispār ar jaunu rajonu nodošanu krieviem būtu stingri jāuzmanās. Ir saņemtas ziņas, ka patreiz igauņi, savā līgumā ar Krieviju, gribot ievest pantu, kurš nosaka, ka nevienam cilvēkam, kas piederot pie PSRS garnizona rajona, neesot tiesības dzīvot ārpus tā. Lai mūs nepiemeklētu Igaunijas liktenis, arī mums būtu jāsargās krievus ielaist citos rajonos.

Kungs *ministrs* - runājot tālāk par Pārventu, atzīmējams, ka tur pašu un ģimenes vajadzībām telpas pieprasījuši krievu jūrnieki. Šajā gadījumā mēs varam runāt tikai par Strīķu ciema nodošanu krievu vajadzībām. Šis ciems atrodas tieši pie pašas krievu novietnes.

Ventspils pilsētas vec. vietn. kungs *F.Eglītis* - Strīķu ciemā pavisam atrodas 22 mājas ar 85 dzīvokļiem un 124 istabām, un tās apdzīvo 177 cilvēki, galvenokārt strādnieki. Raksturīgi, ka šeit pie katra nama atrodas ģimeņu dārziņi apm. 1/4 ha lielumā. Pa lielākai daļai šī ciema apdzīvotāji ir arī māju īpašnieki. Tikai reti kādā

saimniecībā dzīvo daži īrnieki. Kas attiecas uz Strīķu ciema ģeogrāfisko stāvokli, redzams, ka viņš pa daļai nošķirts no pārējiem kvartāliem.

Kungs *ministrs* - Man liekas, ka Strīķu ciemu mēs krievi vajadzības gadījumā varētu nodot visvieglāk. Tādā gadījumā 177 cilvēkiem vajadzētu apmesties uz dzīvi citur. Ja nāktos šo pārkārtošanu izdarīt, Strīķu ciema iedzīvotājiem būtu jānorāda, kur viņi varētu apmesties turpmāk. Vislabākā izeja būtu, ja arī šos cilvēkus varētu novietot tukšajās mājās, kuras agrāk apdzīvojuši vācieši².

Ventspils pils. vec. vietn. kungs *F.Eglītis* - Pēc manas pārlicības šī cilvēku pārvietošana pašvaldībai nekādas sevišķas grūtības neradīs, un ar laiku cilvēki izvietosies paši. Sarunās ar Strīķu ciema iedzīvotājiem esmu noskaidrojis, ka vairāki no viņiem jau paši nākuši pie tāda slēdziena, ka drīzumā tiem dzimtā sēta būs jāatstāj.

Kungs *ministrs* - Ja radīsies attiecīga vajadzība mēs tāpat krievu jūrnieku ģimenēm kā pirmo piedāvāsim Strīķu ciemu. Tālāk atzīmējams Koškuļu ciems. Pēdējā ir 18 mājas un 50 dzīvokļi ar 66 istabām, kuras apdzīvo 117 cilvēki. Tālāk būtu jārunā par elevatora rajonu, kurā atrodas 4 dzelzceļu darbinieku mājas ar 11 dzīvokļiem un 19 istabām. Šo ēku atbrīvošana būtu visvieglākā.

Ventspils pils. vec. vietn. kungs *F.Eglītis* - Tā kā šajās ēkās dzīvo vienīgi nedaudz valsts ierēdņu, maz ticams, ka tas krievi daudz ko dos.

Ģenerālis kungs *M.Hartmanis* - Es atrodu, ka šīs dzelzceļu darbinieku ēkas tomēr būtu atbrīvojamas. Bez tam viņas apdzīvo privāti ļaudis, kuriem viegli atrast pajumti arī citur. Kas attiecas uz krievu kājniekiem, tie grūtības ar telpu jautājumu mums nesagādās, jo viņu rīcībā jau ir pietiekoši lieli šķūņi. Par kājnieku telpu plašumu liecina arī tas, ka dažas telpas tie pārvērtuši kinematogrāfos u.c. Visumā dzelzceļu mājas nav pietiekoši reprezentablas un pieklājīgas, lai tajās novietotu krievus.

Ventspils I iec. priekšnieks kungs *A.Ozols* - Šīs ēkas pēdējā laikā ir remontētas, izskatās pietiekoši labas un tajās atrodas 18 istabas un 10 virtuves. Kazarmjveidīgi tajās varētu novietot lielāku skaitu cilvēku.

Kungs *ministrs* - Savelkot kopā pārrunāto, jāsecina, ka vispirms telpas ierādāmas jūrniekiem, bet pēc tam, ja būs vajadzība, arī viņu ģimenes locekļiem. Kā pašu pirmo

jāapsver iespēju krievi piedāvāt elevatora rajonā ceļa darbinieku mājas. Ja viņiem vēl būtu kādas prasības, kā nākošo piedāvāsim Kantsona ciemu, bet rezervē tālākiem gadījumiem atstāsim Striķu ciemu. Košķuļu ciemu mēs varam atstāt krievi tikai tad, ja aviotoru prasību nekādi nevarēs atraidīt. Pie tam pareizākā rīcība būs tāda, ja mēs krievi dosim telpas tikai pa pilienam, resp. kvartālam.

Ģenerālis kungs *M.Hartmanis* - Man liekas, ka ar vasaras iestāšanos, krievi paši sāks intensīvi būvēties, un līdz ar to telpu jautājums tik lielā mērā vairs nepacelsies. Plašas barakas krievi jau izbūvējuši ziemā.

Kungs *minists* - Pārrunas par telpu jautājumu noslēdzot, lūdzu kungus plašāk izteikties par apstākļiem Ventpili un sadzīves iespējamībām ar krievi. Mani pašu interesē jautājums, kā pašvaldība atrisinās satiksmes jautājumu pavasarī, kad ies upē ledus? Cik lielā mērā krievi lieto Ventas tiltu un vai jaunais motorplosts, kuru nolēmusi iegādāt pilsētas valde, varēs apmierināt uz to liktās cerības.

Ventspils pils. vec. vietn. kungs *F.Eglītis* - Cik ilgi Ventspils tilts vēl spēs izturēt pastiprināto satiksmi, nav zināms. Tā kā krievi pār tiltu gandrīz nepārtraukti brauc ar lieliem tankiem un cisternām, viegli var notikt, ka Ventspils kādu dienu paliek bez satiksmes. Kas attiecas uz motorplostu, tā vajadzībām būs jāizbūvē speciāls kanāls, kurā tas varētu iebraukt. Motorplosts viegli varēs uzņemt arī smagās mašīnas. Plosts varēs darboties tikai tad, kad būs brīvs ūdens. Ledus iešanas laikā, kas ilgst 3 - 14 dienas, krievi nebūs iespēja tikt pāri Ventai. Par šo apstākli tie jau informēti. Līdz šim, kamēr vēl nebija pastiprināta satiksme, varēja teikt, ka tilts kalpos mūžīgi, jo katru gadu viņam tika atmainīti 3 prāmji, un izremontētas sijas, turpretim pie tagadējās dzīvās satiksmes vairs nav nosakāms tilta izturības ilgums.

Ventspils I iec. priekšnieks kungs *A.Ozols* - jāpiekrīt, ka satiksmes jautājums Ventpili tomēr ir viens no vissāpīgākajiem. Caurmērā krievi pa ceļu brauc apmēram 100 mašīnas dienā. Līdz ar to ievērojamā mērā tiek bojāts tilts. Pašreiz jau iegrīmusi nobrauktuve. Tā kā tilta pontoni ir no koka, pie tik dzīvas satiksmes viegli var notikt nelaimes gadījums. Kā liels trūkums atzīmējams vēl tas, ka visām krievu mašīnām arvien vēl neesot numuri.

Kungs *minists* - Numuri mašīnām nepieciešami kārtības labā. Šajā jautājumā jastājas ar krievi sakaros

un jānoskaidro, kādēļ viņi vēl arvien nav ieveduši numurus. Gadījumā ja krievi paši nespēj laikā izgatavot numurus, mēs viņiem varam piesolīt savu palīdzību.

Ventspils I iec. priekšnieks kungs *A.Ozols* - Esmu ievērojis, ka Pārventā, kur atrodas Zemkopības m-jas labības sabērtuves, šīs noliktavas stipri ievirzās krievu rajonā, un tādēļ šeit nav nekādas garantijas par viņu drošību. Ja krievi vēlētos izvest kādu provokāciju, viņi tās viegli varētu aizdedzināt. Vai krieviem kā dzīvojamās telpas nevarētu ierādīt tieši šīs Zemkopības m-jas labības sabērtuves?

Ģenerālis kungs *M.Hartmanis* - Krievi no mums šajā reizē neprasa noliktavas, bet dzīvojamās telpas. Bez tam šīs noliktavas ar laiku būs noderīgas mums pašiem. Esmu saņēmis informāciju, ka drīzumā šim ēkām tikšot apkārt uzcelts žogs. Šādam nolūkam jau sagatavoti cementa stabi. Arī Zemkopības ministrija lūgusi, lai šīs ēkas nenododot krieviem.

Kungs *ministrs* - Minētās Zemkopības ministrijas noliktavas krieviem nevarēsīm dot nekādā gadījumā. Tā kā Ventspils ir ostas pilsēta mums turpmāk jārēķinās ar dzīvu tranzītu caur Ventspili.

Ventspils I iec. priekšnieks kungs *A.Ozols* - Šo priekšlikumu es izteicu tikai tādēļ, lai nebūtu jāaizskar privāti iedzīvotāji. Gadījumā, ja lidotāji jāielaiž Košķina ciemā, labāk krieviem ziedot vienu noliktavu.

Ventspils pils. vec. vietnieks kungs *F.Eglītis* - Pēdējā laikā Ventspilī novēroti vairāki tādi gadījumi, kur krievi patvarīgi pieslēgušies pie strāvas.

Ventspils garnizona priekšnieks plkv. ltn.*Orniņš* - Par šādu gadījumu novēršanu jau domāts un lai to panāktu, krieviem tajā vietā, kur strāva aiziet uz novietojuma rajonu, pieslēgs otru skaitītāju. Nepareizi pēc mana ieskata rīkojas ostas valde, kas par krievu novietojuma rajonā agrāk uzceltās artēziskās akas lietošanu no krieviem pieprasa Ls 2,- par patērēto ūdens tonnu. Pēdējā laikā panākta vienošanās par Ls 1,- tonnā. Arī pēc šī tarifa krievi par patērēto ūdeni maksādot Ls 1000,- mēnesī.

Kungs *ministrs* - Šajā gadījumā, kur ūdens pats nāk no zemes, no krieviem nevajadzētu prasīt nekādu atlīdzību. Jūrniecības dep-tam ar krieviem būtu jāpanāk vienošanās un saņemot par ieguldīto kapitālu zināmu paušlsummu. Ūdens krāns jānodod krievu īpašumā.

Ventspils garnizona priekšnieks plkv. ltn. *Orniņš* - Ļoti sliktā stāvoklī pie krieviem atrodas arī sanitārais jautājums. Visas viņu labierīcības ir sliktas un primitīvas, bet izraktās bedres vienmēr pilnas. Visumā tās uzlūkojamas tikai kā pagaidlabierīcības. Liela daļa krievu viņas nemaz nelietojot, bet skrienot apkārt pa krūmiem.

Kungs *minists* - Sanitārais jautājums nokārtojams steidzīgi un krieviem jāuzdod, lai viņi iekārtotu tādas bedres, kuras būtu higiēniskas lietošanas ziņā.

Ventspils garnizona priekšnieks plkv. ltn. *Orniņš* - Kas attiecas uz pirts lietošanu, pilsētas pašvaldībai ar krieviem par pirti bijuši strīdi. Sākumā krievi apmeklējuši pilsētas pirti, bet vēlāk no tās atteikušies un iekārtojuši savu. Tagad atkal krievi vēlas sūtīt savus kareivjus uz pilsētas pirti.

Kungs *minists* - Nav labi, ka pilsētas iedzīvotāji iet kopā ar krieviem vienā pirtī. Jācer, ka uz pavasara pusi krievi izbūvēs paši savu pirti, un mēs no viņiem tiksim vaļā. Lai novērstu krievu nākšanu uz pilsētas pirti, vajadzētu krievu karaspēka vadību pārliecināt, ka tāda rīcība nemaz nav izdevīga, un viņu kareivji pirti var iegūt visādas slimības.

Lejas Kurzemes garnizona p-ks ģenerālis *Lavenieks* - novērots, ka zināmu sarūgtinājumu krievos izsaukusi to tirgotāju un firmu rīcība, kuras krieviem izrakstītā reķinā vēl uzrādot dažādus augstus % par materiālu un pakalpojumu nodošanu. Redzot šādu reķinu, krievi parasti domājot ka šie % viņiem uzrēķināti virs cenas.

Kungs *minists* - Kaut arī veikalnieki reķinā aprādītās cenas ņem pēc normu grāmatas un tām pieskaita attiecīgu %, pareizāk tomēr būtu, ja tirdzniecībā ar krieviem viņi uzrādītu reķinā tikai kopējo gala summu. Ar to tiktu mazināti daudzi asumi.

Ventspils garnizona priekšnieks plkv. ltn. *Orniņš* - Nenokārtots Ventspili vēl pašreiz esot veļas mazgāšanas jautājums. Krievi vēloties dot mazgāt veļu pa visu pilsētu, kas nebūtu pielaidzams no sanitārā viedokļa.

Kungs *minists* - Jautājums būtu viegli atrisināts, ja pati pilsēta noorganizētu veļas mazgātavu. Šo jautājumu varētu nokārtot arī arodbiedrība. Kas attiecas uz materiālo pusi, uzsverams, ka veļas mazgāšana vienmēr ļoti atmaksājas. Veļas mazgāšanai nepieciešamā iekārta uzstādāma viegli un neizmaksā daudz.

Ģenerālis kungs *M. Hartmanis* - Ienākušas ziņas, ka krievi dibināšot paši savu veļas mazgāšanas uzņēmumu,

tādēļ cerēt uz to, ka krievi pilsētai dos visu laiku mazgāt veļu, riskanti.

Lejas Kurzemes garnizona p-ks ģenerālis *Lavenieks* - Nelieli pārpratumi ar veļas mazgāšanu radušies arī Liepājā, kur krievi strādniecēm maksājis Ls 100,- mēnesī. Turpretim arodbiedrība, ar kuras starpniecību strādnieces stājušās krievu darbā, lai segtu apdrošināšanas, slimo kases u.c. izdevumus, kā arī izmaksātu atlīdzību par 2 nedēļām uz priekšu tiem strādniekiem, kam uzteikts darbs, vai atbalstītu tos strādniekus, kas tik daudz neizpeln, no šīs summas paturot sev Ls 20,-. Vairākas strādnieces par šādu kārtību pat sūdzējušās krieviem.

Kungs *ministrs* - Lai līdzīgus pārpratumus novērstu, veļas mazgātavas būtu ierīkojamas kā Ventspilī, tā Liepājā. Pagaidām nav nekādu norādījumu, ka krievi drīzumā ierīkos paši savas mazgātavas. Ka šī lieta labi atmaksājas, liecina piemērs ar Termiņcietumu Rīgā. Pēdējais mazgā veļu Rīgas garnizoniem vēl lētāk nekā citas mazgātavas, un tomēr labi nopelna.

Apspriedi slēdz plkst. 14.25.

K.Veidnieks

Iekšlietu ministrs

A.Kāps

Ministra sekretārs

LVVA, 1368.f., 3.apr., 51.l., 42. - 45.lp. *Origināls.*

¹ *Protokolā izlaists.*

² *Domāti vācbaltieši, kuri atstāja Latviju izceļošanas gaitā.*

Nr. 101

**Sūtņa Anglijā K.Zariņa vēstule ārlietu
ministram V.Munteram 1940.gada 7.martā**

Londonā, 1940.g. 7.martā

Miļo šef,

Tā kā Rīgā Tu laipnā kartā man mutiski devi informāciju un norādījumus, tad sakarā ar to rakstu personīgu pašrakstītu vēstuli.

Grosvaldu¹, sakarā ar Tavu rīkojumu, uz Londonu izsaucu. Viņš arī 25.februārī svētdienā, pie manis ieradās un apmetās. Trīs dienas es ar viņu konferēju katru dienu apmēram 2 stundas. Vairāk es nevarēju viņam laiku ziedot,

jo arī delegācija² šeit atrodas, un sakrājušās daudz dažādas tekošas padarīšanas.

Grosvalds ļoti uzmanīgi mani uzklausīja un ar prieku varu liecināt, visu pareizi un labi uztvēra. Viņš arī pats bija sarakstījis garu virkni jautājumu. Lai gan tie jau visi bija, pa lielākai daļai, apgaismoti manā referējumā, viņš tomēr vēlējās tos celt man priekšā savā sacerējumā. Tā kā es neesmu šefs, bet tikai *collègue et ami*, tad, pats par sevi saprotams, man tikpat uzmanīgi bija viņš jāuzklausā un atkal jādod atbildes un jāuzsāk diskusijas. Bet tas jau ienes darbā tikai skaidrību.

Es šeit sarunu tematus neatkārtāju. Centos visu no Tevis dzirdēto, izņemot to, kas bija man vienam domāts³, viņam atstāstīt. Kā jau teikts Gr[osvalds] visu labi un nomierinoši uzzēma. Tikai pie viena temata viņš katru dienu atgriezās un proti: kas notikšot ar Latvijas valsti un viņas pārstāvībām ārzemēs, ja lielais austrumu kaimiņš mums, līdzīgi Somijai, uzbrukt. Viņš veda salīdzinājumu ar māju, kuru katris apdomīgs saimnieks apdrošinot, jo citādi esot bīstami tanī dzīvot.

Uz to es katru dienu atbildēju to pašu: Visupirms mūsu Valsts Prezidents un arī mūsu tiešais šefs ir jau mums tā noteiktā un stiprā garantija, ka Latvijas labad nekas un nekāda eventualitāte nav aizmirsti, otrais, tāda uguns, kas izplestos, resp. aprītu vienā dienā mūsu mīlo dzimteni, nav iedomājama, trešais, ja briesmas Latvijai draudētu, kas gan nav paredzams, tad valdībai vēl vienumēr būs laika dot vajadzīgus rīkojumus un norādījumus tur un tiem, kur to atradīs par vajadzīgu; ceturtais: mūsu armija arī ir mums liels drošības faktors, un tālāki, starp citu teicu, ka mēs esam *civil service* un tamdēļ nevaram viņa formulēto jautājumu valdībai, resp., Tev mūsu šefam uzstādīt.

Es šos savus ieskatus aiztāvēju ļoti noteikti, cik Dievs man prāta devis. Tomēr man liekas, ka kolēģis ar to neapmierinājās, jo viņš pat vēl piestātnē, iekāpjot vagonā (viens pats viņu izvadīju), pie šī temata atgriezās. Es galu galā teicu, ja viņš vēlas, lai Tev raksta, bet es atrodu, ka labāk to nedarīt.

Gr[osvalds] uz to atbildēja, ka Dr. Walters Brusselē⁴, par šo tematu noturējis apspriedi ar iebraukušo no Rīgas Ārminis [ārlietu ministrijas] kurjeru un mūsu 2 [diviem] sūtniecību sekretāriem. Teicu, tā Dr. W[altera] darīšana, bet es to nedarītu.

Atceros, ka tiešām, laikam Ozoliņš⁵, arī man par to referēja, bet es tūlīn teicu, šī temata apspriede nestāv mūsu kompetencē.

Vēl varētu atzīmēt, ka kolēģas Gr[osvalda] jautājumos ietilpa bez tam vēl lieta par mūsu armijas pietiekošo apgādātību. Atkal aizrādiju, ka armijas virssēfs ir V[alsts] Prezidents un ka, pats par sevi saprotams, tiek gādāts, lai armija būtu stipra un varena. Ja ārzemēs kāds mums vaicā, tad tā jauzstājas. Mēs neesam militar attache'ji un tamdēļ par tehnisko pusi runāt nevaram.

Ar pulk. Kalniņu⁶ viņš neapmierināts, bet atrod, ka nekādā ziņā nevajagot šo posteni Anglijā un Francijā likvidēt. Es principā tam piekritu, bet teicu, ka naudiņa šeit spēlē lielu lomu. Ekonomija jāievēro.

Visu kopā saņemot, ar Gr[osvalda] vizīti un izrunāšanos esmu labi apmierināts. Mums jāietur kopēja un vienota līnija.

Pie šī paša gadījuma gribu vēl reizi Tev izteikt lielu pateicību par uzaicinājuma ierasties Rīgā. Šis brauciens resp. uzturešanās Rīgā nesa manai informācijai un vēlākai darbībai lielu svētību. Man tā šķiet, ka tagad jutos it kā daudz jaunāks un stiprāks. Mīļš tenciņš Tev par visu un it sevišķi par dāvāto uzticību, ko nekad nelietīgi velti nevalkāšu. Līdz beidzamam dvasas vilcienam visus savus spēkus un prātus ziedošu mīļai dzimtenei, sekojot V[alsts] P[rezidenta] un Taviem norādījumiem.

Tātad, ar Dievu palīgu, pie darba

*Ar daudz mīļiem sveicieniem
K.Zariņš*

Latvijas Ārlietu ministrijas arhīvs. Origināls.

¹ Dr. O.Grosvalds, sūtnis Francijā.

² Latvijas saimnieciskā delegācija Anglijā Hipotēku Bankas direktora G.Bisenieka vadībā; Saimnieciskās sarunas sākās 1940.gada 26.februārī.

³ Šīpiezīme atspoguļoja V.Muntera darba stilu: daži sūtņi (K.Zariņš, E.Krieviņš) baudīja viņa pilnīgu uzticību un tika informēti plašāk, citi, kuri šo uzticību nebaudīja, informācijā tika ierobežoti.

⁴ Dr M.Valters - sūtnis Beļģijā.

⁵ T.V.Ozoliņš - Latvijas sūtniecības Londonā lietvedis.

⁶ Pulkvedis J.Kalniņš - militārais atašejs Anglijā.

Nr. 102

**Latvijas Iekšlietu ministrijas Kārtības policijas
departamenta direktora A.Austruma ziņojums
ģenerālim M.Hartmanim**

1940.gada 10.martā

Lūdzu, kungs ģenerāli, Jūsu ieskatu un norādījumu sekojošos jautājumos:

1/ Pontonu tilts Ventspilī pār Ventu pie stacijas ir ļoti nolietotā stāvoklī. Ir bijuši gadījumi, kad koka liellaivas, uz kurām balstās viss tilta svars, dažas pieplūdušas ar ūdeni, jo ir cauras. Arvien vēl PSRS karaspēka automašīnas, sevišķi cisternas, kuru svars pēc vietējo lietpratēju vērtējuma pārsniedz 12 tonnas, pārbrauc tiltu, neskatoties, ka noteiktā celtspēja ir 6 tonnas. Ledum atkūstot, tilta celtspējas vēl samazināsies, kādēļ būtu nepieciešami brīdināt PSRS karaspēka vadību.

2/ Ēdoles parkā iepretim aizsargu namam, apm. 100 metrus no aizsargu nama, blakus kājceļam, bez kāda aizseguma PSRS karavīri iekārtojuši *ateju bedres*, un tur izdara savas dabiskās vajadzības, kas redzamas visiem garāmgājējiem - pasta kantora apmeklētājiem.

3/ Ēdoles novietnē PSRS karavīri aizvien vēl apmācības izdara uz apkārtnējo māju laukiem.

4/ Arvien biežāk krievu karavīri mēdz uzturēties *privātos* dzīvokļos /sevišķi Ventspilī/, un notiek *iedzeršanas*, kas var izsaukt nevēlamus konfliktus. Krieviem šī lieta acīmredzami nav nokārtota, jo viņi ir nesaprašanā par to, ka privātdzīvokļos uzturēties liegts.

Austrums

Departamenta direktors

LVVA, 1474.f., 3.apr., 10.l., 24.lp. Oriģināls.

Nr. 103

**No PSRS pilnvarotā lietveža Latvijā I.Zotova
vēstules PSRS Ārlietu tautas komisariātam**

1940.gada 10.martā

[..] 27) Valdība¹ jautājumu par nac[ionālo] mazākumu, pēc savas būtības, atrisināt nespēj. Krievi un ebreji pēc

savām nacionālām iezīmēm un beztiesiskā stāvokļa arvien asāk pauž savu neapmierinātību.

Latgales novads, kur krievu iedzīvotāji ir vairākumā, valdībai sagādā ārkārtīgi daudz rūpju, Latgale ir pārvērsta par sava veida Latvijas koloniju. "Mēs nevaram aizvērt acis", raksta Latgales avīze, "uz to, ka latgalieši atrodas zemākā materiālā un morālā līmenī. Latgalieši to visu redz un saprot un gaida godīga darba taisnīgu sadali". Varmācīga zemju atsavināšana un sādžu, saimniecību sadrumstalošana Latgalē radījusi stipru pretvaldības politisko noskaņojumu². 250 tūkst. krievu uzstāj uz līdzdalību ar latviešiem ekonomiskajā, politiskajā un kultūras pārvaldē. Latvija potē naidu pret krieviem un ebrejiem.

28) Ukrainu un baltkrievu atbrīvošana no bijušās panu Polijas jūga atstājusi milzīgu politisku ietekmi. Plašas darbaļaužu masas ar prieku uzņēmušas ziņu par bijušās Polijas ukraiņu un baltkrievu atbrīvošanu. Ar tādu pašu prieku sveic un atbalsta Padomju Savienības izturēšanos pret baltšomiem. Somijas Tautas valdība³ ar Padomju Savienības atbalstu tiek uztverta kā Latvijas nākamās valdības prototips.

29) Plašas tautas masas Latvijā ar spilgti izteiktām simpātijām izturas pret padomju garnizoniem. Tajos saskata spēku un atbalstu. Tāpēc Latvijas valdība lien vai no ādas laukā, vēlēdamās uzkūdit pret Sarkano armiju, iesēt šaubas par tās spēku un to diskreditēt, izmantojot kļūdas un trūkumus.

30) Izaugusi stipra neapmierinātība ar Ulmaņa valdību. Revolūcionārie elementi aktivizējuši savu darbību. Masu audzināšanai prasmīgi tiek izmantots ārējais un iekšējais stāvoklis.

Revolucionārajā preses organā plašas masas tiek aicinātas gāzt Ulmaņa valdību un nodibināt tautas demokrātisku iekārtu. Veiksmīgi tiek propagandēta Somijas Tautas Demokrātiskās Republikas programma. Inteliģence arvien vairāk un vairāk nosliecas PSRS pusē.

31) Naidīgie spēki pret PSRS un revolucionāri noskaņotajiem elementiem ir: 1) valdības viršotne; 2) pilsētas buržuāzija; 3) budži; 4) virsniecība. Šo spēku militārais priekšpulks ir aizsargi (60 - 70 tūkst.). Armijas ierindas sastāvu (25 tūkst. obligātajā karadienestā un apmēram 125 tūkst. rezervē) tā neviendabīguma dēļ nevar

atzīt par pilsētas un lauku buržuāzijas interešu uzticamu balstu.

PSRS pilnvarotais pārstāvis Latvijā
I.Zotovs

Полпреды сообщают..., с.248. Tulkots no krievu val.

¹ Domātas minoritātes Latvijā un Latvijas valdība.

² Skat. 119.dok.

³ T.s. Somijas Demokrātiskās Republikas Tautas valdība Maskavas marionetes O.Kūsinena vadībā.

Nr. 104

Latvijas sūtņa PSRS F.Kociņa ziņojums ārlietu ministram V.Munteram

1940.gada 17.martā

Augsti godājamais ministra kungs,

Š.g. 16.martā notika pie Lietuvas sūtņa kārtējā Baltijas valstu sūtņu sanāksme.

Igaunijas sūtnis Rei's informēja par savu sarunu ar ārējās tirdzniecības komisāru Mikojanu.

- Sūtnis cēlis iebildumus par zemo nomas maksu, kādu piedāvājis Padomju Savienības iestādes; kopsumma esot par 25% mazāka, nekā to aprēķinājuši igauņi. Tāpat norādījis uz grūtībām, kādas ceļoties sarunās par zemniekiem atsavināmiem īpašumiem krievu karaspēka vajadzībām; arī par tiem krievu iestādes piedāvājis necīgu atlīdzību. Attiecībā uz nomas maksu Mikojans lūdzis, lai igauņi drusku nolaižot, krievi pielikšot, un vienošanās būšot panākta.

- Runājis ar Mikojanu arī attiecībā uz igauņu tranzīta iespējamībām caur Odesu. Mikojans vēlreiz apstiprinājis, ka viņam iebildumu neesot; viņi esot katrā ziņā gatavi par to runāt.

- Viens no sūtņa uzdevumiem bijis atbalstīt igauņu saimniecisko uzņēmumu lūgumu deļ cenu samazināšanas Padomju Savienībā iepērkamiem ražojumiem, jo katrā jaunā darījumā cenas izrādot strauju tendenci uz celšanos. Ļoti atzinīgi sūtnis Rei's izteicās par mūsu pareizo pieeju darījumu slēgšanai: vienlaicīgi un par cietām cenām uz visu gadu. Šai ziņā igauņi esot pielaiduši nepiedodamu kļūdu.

Sūtnim vēl nebija oficiālas atbildes no ministrijas par Molotova prasībām ielaist ārpus kontingenta ap 10.000

būvbataljonu strādniekus un brīva līguma darbiniekus, bet izteicās, ka, spriežot pēc tikko saņemtās ārlietu ministra Piipa vēstules, ministrija lielu brēku necelšot.

Lietuvas sūtnis Natkevičius referēja par savu sarunu ar Molotovu, kuru apmeklējis, sakarā ar savu paredzēto braucienu pa svētkiem uz Kauņu.

- Galvenais pārrunas objekts bijis Viļņas apgabala nenokārtotie jautājumi. Pēc lietuviešu novērtējuma krievi aizveduši no Viļņas apgabala¹ mākslas priekšmetus, dokumentus, banku noguldījumus, vekselus u.t.t., apm. 72 milj. litu vērtībā. Šoreiz Molotovs devis saprast, ka viņiem ne mazāk izmaksājusi Viļņas apgabala atbrīvošana no poļiem, resp. nav devis nekādus solījumus aizvesto vērtību atdabūšanai.

- Otrs svarīgs jautājums bijis poļu aktivitāte² Viļņas apgabalā, kam ļoti uzmanīgi sekojot kā krievi, tā vāci. Molotovs sīki izjautājis par stāvokli Lietuvā un norādījis, ka krievi sagaidot Lietuvas enerģiskus soļus šīs poļu aktivitātes likvidēšanā.

- Molotovs nav piekritis lietuviešu lūgumam atbrīvot arestētos mācītājus - Padomju Savienības pilsoņus; tāpat līdz šim nav bijuši panākumi viņa lūgumiem atbrīvot aizvestos no Viļņas apgabala uz Padomju Savienību vietējo inteligenci un turīgākos pilsoņus.

Sūtnis vēl zināja informēt, ka viņi Padomju Savienībā iepirkto kokvilnu nodošot igauņu uzņēmumiem pārstrādāt diedziņos, par ko esot jau panākta vienošanās, bet krievi līdz šim iebildumus nav cēlušī. Maskavā esot ieradusies lietuvju dzelzceļnieku delegācija, kas kārtojot vēl neatrisinātos jautājumus.

Pārrunājot stāvokli, kāds radies pēc Padomju Savienības un Somijas miera noslēgšanas, valdība vispārējs uzskaits, ka krieviem pagaidām būs daudz darba, lai dziedētu karā sistās rētas, un viņi ciešāki savilksies zem neitralitātes segas, izmantojot visus labumus, kādus šis stāvoklis piešķir nekarojošai valstij.

Lūdzu pieņemat, augsti godājamais ministra kungs, manas dziļas augstcienas apliecinājumus.

F.Kociņš

Sūtnis PSRS-bā

¹ Viļņa un apgabals atradās PSRS okupācijā no 1939.gada 19.septembra līdz 28.oktobrim.

² Domāta poļu pagrīdes organizāciju ("Organizacja Polski walczacej", "Biały orzeł", "Orły Polskie", "Zjednoczony komitet organizacji polskich" un c.) darbība.

Nr. 105

No Latvijas sūtņa Briselē M.Valtera ziņojuma Ārlietu ministrijas Rietumu nodaļas vadītājam V.Kalniņam

Konfidenciāli

Briselē, 1940.g. 19.martā

Augsti godātais nodaļas vadītāja kungs,

Atgriežoties pie Jūsu 12.marta raksta Nr.700. Beļģ. /40/ 6773, uz kuru es pagodinājos atbildēt ar 16.marta rakstu Nr.700/477,¹ laipni lūdzu pieņemt vēl sekojošus aprādījumus:

Jūsu rakstā ir runa par "Latvijai kaitīgu sensāciju izplatīšanos Beļģijas presē"². Savā jau minētā rakstā neapstājos tuvāk pie šī jēdziena - "kaitīgas sensācijas", lai gan tas ir no svara, pirms jautā, kādas ziņas uzskatāmas par "kaitīgām sensācijām". Esmu pārbaudījis visu lielo izgriezumumu sakopojumu sējumu no pag. gada un šī gada. Šī pārbaude ir iespējama arī ministrijai, ja tā vēlas ar minēto izgriezumumu kopību iepazīties. [...]

Ja beļģu prese ir ļoti bieži runājusi pēdējā laikā par Latviju un pārējām Baltijas valstīm, tad nevis lai dotu kādas sensācijas, bet lai vairāk vēl parādītu savas simpātijas, kur šīs simpātijas jau pastāvējušas un, protams, tagad cieš zināmus pārbaudījumus sakarā ar notikumiem, kas savīļņo visur plašākas aprindas. No ministrijai aizsūtītiem izgriezumumiem un tiem pievienotiem komen-tāriem bija redzams, ka Beļģija dziļi norūpējusies par Baltijas valstu likteni, kā tas parādas tās acīm, kur Baltijas valstīs nodibinājušās krievu militārās bāzes. No aizsūtītiem izgriezumumiem, kas ņemti tikai kā paraugi un kuriem būtu pievienojāmi vēl daudzi citi, redzams, ka viena daļa šo ziņu ir tīri faktiskas dabas. Tās ir tikai nelielas notices un, kā esmu jau aizrādījis savā iepriekšējā rakstā, tās ņemtas pa lielākai daļai no dažādu aģentūru ziņām vai arī franču, angļu, Šveices, Holandes un Zviedrijas preses. Kas turpretī attiecas uz komentāriem presē, tad tie viscaur bijuši Baltijas valstīm labvēlīgi, jo

tie nav mēģinājuši vainu uzvelt pašām Baltijas valstīm, vienīgi tikai Vācijai un Padomju Krievijai. Tāpat šos komentāros parādās Beļģijas vispārējā nostāja pret vācu un krievu politiku, kas dara saprotamu, ka arī Baltijas jautājumi tiek skārti no šīs vispārējās nostājas tagadējos notikumos. Šiem komentāriem nav vēlēšanās Baltijas valstīm, un sevišķi Latvijai kaitēt, tikai vienmēr norādīt - tāda ir beļģu preses vēlēšanās, ka, nokārtojot Eiropas lietas, netiktu piemirstas arī Baltijas valstis, kas bijušas piespiestas pieņemt savā iekšienē kādas citas valsts militārās bāzes. Ko tāds fakts nozīmē, par to gan ne tik vien beļģu presē, bet vispār, tiklab publicistikā, kā valststiesiskā zinātnē, ciktāl tā paguvusi ir izteikties, valda tikai viens uzskats. Nevar ņemt presei par ļaunu, nedz uzskatīt par kaitīgu sensāciju izplatīšanu, ja šo uzskatu neslēpj un ar tā izteikšanu vēlas tikai vienu, ka valstis, kas savā suverenitātē cietušas, atgūtu to pilnīgi no jauna. Iegalvot beļģu presei, ka Baltijas valstis savā tagadējā stāvoklī ir pilnīgi neatkarīgas suverenitātes ziņā, nenāktos viegli, kur beļģu psiholoģija vēl tagad nes sevī zināmas atmiņas. Argumenti, kas līdz šim parādījušies mūsu presē par labu svešas valsts militārām bāzēm, nav, diemžēl, tādi, kurus varētu nopietni celt priekšā kā svarīgus iebildumus pret izteikto uzskatu. Būtu bijis patikami saņemt no ministrijas argumentus, uz kuriem drīkstētu atsaukties ar vajadzīgo nopietnību³. Ka viena preses daļa Beļģijā notikumus ievērtē sevišķi pesimistiski un paredz, ka svešas valsts varas apstākļu nodibināšanās otrā valstī varētu ātri attīstīties tālāk, ar visām konsekvencēm, kas tādos gadījumos vēsturiski novērotas, tas tiešām tā, bet tas ir jautājums, par kuru grūti diskutēt, ievērojot, ka bijuši dažādi piemēri, no kuriem vieni liecina, ka tādi militāru bāzu norīkojumi radījuši drīz vien ātras sekas, smagas un nenovēršamas, kamēr citi atkal radījuši, ka tālākā norise iet lēni - visos gadījumos tomēr sekas bijušas, agrāk vai vēlāk, nevēlamas. Tikai uz to un tādām iespējamībām ir aizrādījusi beļģu prese un tai ziņā tā ir pilnīgi pieskaņojusies visai pārējai, tiklab Eiropas, kā Amerikas publicistikai. Tātad, zīmējoties uz beļģu presi, nevarētu taisīt nekādus pārmetumus un, ja Jūsu raksts aizrāda, ka citās valstis - Šveicē, Francijā, Lielbritānijā - šādi komentāri samazinājušies, tad varētu sacīt, ka komentāri, ciktāl tie izbeigušies pārējās zemēs, izbeigušies arī te. Pa

lielākai daļai tas noticis tāpēc, ka jautājumi noskaidrojušies. Ja Jūsu rakstā iet runa par tenkām, tad, šķiet, tas ir pārpratums, jo beļģu presē tenku ir bijis vismazāk, arī tagad vēl vismazāk, ko esmu jau uzsvēris savā atbildē un ko pastrīpoju arī te. Būtu bijis turklāt vēlams, ka no ministrijas puses būtu nākuši aizrādījumi uz ziņām, kas pēc viņas ieskata ir tenkas, bet tā kā Jūsu atsaukšanās uz tādām ziņām ir tikai pirmā, lai gan esmu visu laiku jau sniedzis ziņojumus, pievienojot attiecīgus izgriezumus, tad nevarētu teikt, ka sūtniecībai bijis iespējams uz ziņām atsaukties, kur nekādu autentisku paskaidrojumu nav bijis. Ja uz to atļaujos aizrādīt, tad lai izteiktu vēlēšanos, ka turpmāk sūtniecībai tiktu piesūtīti objektīvi attēlojumi vai autentiski paskaidrojumi, kas atļautu zināmos gadījumos atsaukties uz nevēlamām ziņām oficiāli. Kas attiecas uz vispārējo darbību un sakariem ar presi, ciktāl tie noderējuši un varētu vēl noderēt turpmāk, lai beļģu prese, kā līdz šim, turpinātu savu simpātisko nostāju pret Latviju, tad tai ziņā sniedz aizrādījumus lielais materiāls, kas sakopots sūtniecības aktis par pagājušo un šo gadu, uz kuru esmu atsaucies un par kura saturu, kā jau to teicu, ir iespējams pārliecināties ministrijai. Ministrija pārliecināsies, ka sūtniecības Briselē aktivitāte parādās skaidri redzamā veidā minētā materiālā. Katra piezīme, kas to neņemtu vērā, būtu nedibināta. Man gods Jūs laipni lūgt šos aizrādījumus sniegt tālāk ministra kungam.

Ar dziļu cieņu

Dr.M.Valters
Sūtnis

LVVA, 2574.f., 4.apr., 7656.l., 166. - 169.lp. Oriģināls.

¹ Šie dokumenti netiek publicēti.

² 1940.gada martā Rietumu nodaļas vadītājs V.Kalniņš nosūtīja M.Valteram divas vēstules, kurās pārmeta sūtnim pasivitāti "Latvijai kaitīgu tenku un sensāciju" apkarošanā. Tas tika darīts pēc ārlietu ministra V.Muntera tieša rīkojuma. Viņam nepatika, ka M.Valters ziņojumi saturēja netiešu Baltijas valstu oficiālās politikas kritiku.

³ V.Kalniņa vēstulē M.Valteram, kas datēta ar 1940.gada 29.martu, nekādi argumenti par labu svešas valsts militārām bāzēm Latvijā netika minēti.

Nr. 106
No Latvijas Iekšlietu ministrijas sanāksmes
protokola

1940.gada 20.martā

Š.g. 20.martā plkst. 12.00 iekšlietu ministrs *K.Veidnieks* ministrijas sēžu zālē bij sasaucis ministrijas atbildīgāko darbinieku kārtējo apspriedi, kurā ņēma dalību sekojošas personas: viceministrs *J.Legzdīņš*, Robežsargu brigādes komandieris ģenerālis *L.Bolšteins*, direktori *J.Zankevics*, *P.Miezis*, *E.Dimiņš*, *J.Fridrihsons*, *A.Austrums* un *J.Legzdīņš*, policijas inspektors *J.Ķiselis*, prefekts *K.Jaunarājs*, Kriminālās policijas pārvaldes pr-ks *J.Silarājs*, Pasīvās gaisa aizsardzības pārvaldes pr-ks plkv. *J.Ozols*, Robežsargu brigādes štāba pr-ks plkv. *V.Kalniņš*, vicedirektori *P.Pūpols*, *G.Caucis*, prefekta vecākais palīgs *F.Šaberts*, Dzelzceļu policijas pr-ks *K.Briedis* un daļu vadītāji *V.Zariņš*, *O.Krauze*, *V.Šalka* un *J.Ziemanis*.

Apspriedi plkst. 12.10 atklāj un vada iekšlietu ministrs *K.Veidnieks*. Protokolē sekretārs *A.Kāps*.

Par ārpolitiskiem notikumiem *ministrs* informē:

Pēdējā laikā svarīgākais notikums ir 12.marta miera līgums starp PSRS un Somiju. Tas ir liels politisks notikums, kuru tagad dažādi vērtē. Visi būs vienisprātis, ka šī līguma rezultāti tomēr nav bijuši vērti to lielo upuru, ko nesusi Somija. Noslēgtā miera līguma saturs arī pierāda, ka Baltijas valstis bijušas tālredzīgākas un vedušas pareizo politiku. Ja mēs šo līgumu analizējam, redzam, ka materiālā ziņā tas ir sliktāks par PSRS piedāvāto miera priekšlikumu somiem p[agājušā] g[aga] novembra mēnesī. Vispirmām kārtām somi ar tagadējo līgumu zaudē lielu teritoriju un visu *Mannerheima līniju*. Turpretī pēc p[agājušā] g[ada] novembra piedāvājuma somi būtu palikuši *Mannerheima līnijas* saimnieki. Tāpat pēc I priekšlikuma Somijai nebūtu bijis jāzaudē teritorija pie Suojervi. Kas attiecas uz Hanko ostu, p[agājušā] g[ada] novembra sarunās krievi bijuši ar mieru no Hanko atteikties un tās vietā prasīt pietauvošanās joslu pie citas ostas. Pie tam šajā vietā krievi būtu novietojuši tikai apm. 4000 kareivju. Tagad somi zaudē nevien visu Hanko ostu un pussalu, bet bez tam tur krieviem vēl tiesības turēt neierobežota lieluma karaspēku. Bez visa tā krievi vēl iegūst 2 sauszemes koridorus: 1/ caur Petsamo apgabalu,

kur krieviem atļauta kustības brīvība ar Norvēģiju, bez kā somiem būtu tiesības kontrolēt viņu ceļotājus un tranzītu un 2/ jaunprojektēto dzelzceļa līniju no Kandalakšas uz Kemijervi - PSRS preču tranzītam ar Zviedriju.

« Ja mēs salīdzinām PSRS - Somijas līgumu ar krievu noslēgtiem līgumiem Baltijas valstīs, redzam, ka līgumā ar Somiju nav uzņemts pants, kas nosaka, ka starp somiem un Padomju Savienību pastāv arī savstarpējas palīdzības līgums. Pēc tikko pabeigtā nežēlīgā kara tas arī citādi nemaz nevarēja būt, un pēkšņa vēlēšanās savstarpēja palīdzības līguma noslēgšanai bij neiedomājama. Taču no šīs prasības krievi bij ar mieru atteikties jau p[agājušā] g[ada] novembrī. Kas attiecas uz krievu iejaukšanās iespēju somu lietās, visumā tā paliek arī tagad tikpat liela kā pie mums.

Apskatot somu stāvokli, redzam, ka viņi ar 12.marta miera līgumu sev pretī neko nav guvuši. Pēc p[agājušā] g[ada] novembra sarunām turpretim bija paredzēts somiem teritoriālā ziņā dot zināmas kompensācijas¹. Arī paši somi atzīst, ka karā nestie upuri bijuši veltīgi kā materiālā, tā cilvēku ziņā². Vienīgais Somijas ieguvums karā ir tas, ka augusi viņas armijas slava, un Somija ar tik maziem spēkiem spējusi pretoties lielajai, labi apbruņotajai krievu armijai.

No visa notikušā varam taisīt slēdzienu, ka krievi realizējuši Pētera Lielā politiku. Jau 18.gs. cīņās ar zviedriem Pēteris Lielais sasniedzis līniju Viborga - Suojervi un atdalījis Karēliju no pārējās Somijas. Tālāk redzam, ka krievu interese nav sniegusies vienīgi līdz Somijai, bet gan vēl tālāk: krievi interesējušies arī par Zviedriju un Norvēģiju. Tāpat nepareizs bijis somu ieskaits kara sākumā, ka krieviem pret viņiem nav nekādu prasību. Nule notikušais karš pierādīja, ka šī tēze bijusi nepamatota. Cietusi neveiksmi arī tēze par ziemeļvalstu solidaritāti un savstarpēju palīdzību. Nebūs noliedzams, ka Somijas politika līdz šim vienmēr tiekusies pēc kopdarbības ar ziemeļvalstīm. Arī pašā konflikta sākumā ziemeļvalstis Somijai solījušas visāda veida atbalstu. Bet, kad lieta nonāca līdz cīņai un šīs valstis pašas jutās apdraudētas no Vācijas, solījumi zaudēja savu nozīmi, jo katra valsts sāka domāt tikai par sevi un savu interešu nodrošināšanu. No konflikta ātrā atrisinājuma arī taisāms

slēdziens, ka angļiem un frančiem, kā to uzsver nepareizi Vācijas prese, nav bijusi tendence iespieties ziemeļos. Ja Anglijai šāda vēlēšanās tiešām būtu bijusi, tā savu stāvokli ziemeļos būtu nostiprinājusi jau pašā kara sākumā. [...]

Mūsu sektorā tagad nodibinājušies mierīgi apstākļi, un viss cīņu smagumpunkts pārnests uz rietumfronti. Miera apstākļi tomēr vēl nenozīmē, ka mēs turpmāk varēsim dzīvot mierīgā pārliecībā, ka mūs nekas vairs neapdraud. Arī turpmāk mums vienmēr būs jābūt gatavībā un jāstiprina mūsu aizsardzības spējas un armija. No valdības puses šajā lietā jau viss tiek darīts. Kas attiecas uz grūtībām saimnieciskā laukā, tās paliks arī turpmāk.

Runājot par mūsu attiecībām ar Padomju Sav[ienī]bu, jāsaka, ka tās ir pilnā mērā korektas un kā tādas tās tiek arī turpinātas. Patlaban ar Padomju Sav[ienības] pārstāvjiem notiek dažādas saimnieciskas pārrunas. Attiecīgas sarunas tiek vestas arī par jūras bāžu izbūvi. Pag[ājušā] g[ada] rudenī noslēgto līgumu krievi no savas puses cenšas pildīt korekti. Vēl š.g. 19. III PSRS sūtnis Zotovs man ziņoja, ka šofera Jaunzema sašaušanas gadījums³ Liepājā pilnīgi nokārtots. Šāvēju, kas tūlīt pēc notikuma aizbraucis, krievi degradējuši un notiesājuši ieslodzījumā, bet cietušajam šoferim izmaksāta sāpju nauda ap Ls 1600,-. Šāda veida lietas atrisinājums arī mūs apmierina.

Kas zīmējas uz attiecībām ar Vāciju, atzīmējams, ka mūsu saimnieciskie jautājumi par importu un eksportu kārtojas labi. Grūtības preču apmaiņā bija radušās vienīgi ziemas laikā, kad vajadzēja pārtraukt kuģniecību. Stiprākā mērā preču kustība ar Vāciju atkal atjaunosies ar navigācijas perioda iestāšanos.

Šajās dienās notika Baltijas valstu ārlietu ministru konference⁴. Šīs konferences nozīmi pasvītrotot, uzsverams, ka visās 3 Baltijas valstīs pastāv apmēram vienāds stāvoklis, kā zīmējoties uz krievu garnizoniem, tā saimnieciskām grūtībām. Sevišķi grūts stāvoklis attiecībā uz krievu garnizonu novietošanu radies Igaunijā, kur krievu karavīri apdzīvo apm. 1/5 daļu no valsts teritorijas. Stāsta, ka tik ilgi, kamēr krievi izbūvēšot Paldiski ostu, viņu kareivji brīvi dzīvošot Tallinnā. Tur viņi kopā ar pārējiem pilsētas iedzīvotājiem arī apmeklējot kino, teātrus. No visa tā redzams, ka Igaunija krievu klātbūtni izjūt stiprāk nekā mēs. Tā, piem., Rīgā krievi pat gandrīz

nemaz nav redzami. Visumā mūsu stāvoklis ir labāks par stāvokli Igaunijā tādēļ, ka pie mums krievu garnizoni no iedzīvotājiem stingri izolēti. Saņemtas ziņas, ka, nodrošinot Baltijas jūras līci, Paldiskos krievi celšot lielākus nocietinājumus un tur ieradīšoties vēl jauni būvniecības bataljoni. Līdz ar to piezīmējams, ka pie mums krievu būvēšanās sagaidāma daudz mazākos apmēros un pie tam tikai Ventpils un Liepājas rajonā. Visumā, salīdzinot ar apstākļiem Igaunijā, krievu būvēšanās pie mums paredzama apm. 10 reizes mazāka.

Kas attiecas uz saimnieciskām attiecībām Baltijas valstu starpā, konferencē izskanēja vienprātīga vēlēšanās panākt ciešāku saimniecisko sadarbību un vēl lielāku preču apmaiņu kā līdz šim. Tā mēs, piemēram, no igauņiem jau esam nopirkuši apm. 100.000 to degakmeņa. Konferencē arī tika pārrunāti jautājumi par rūpniecības preču ražošanas saskaņošanu. Tika izteikta doma, ka Igaunijā, piem., varētu iekārtot ziepjuzāļu fabriku, kuras izstrādājumus noņemtu visās Baltijas valstīs. Pie šī jautājuma jāpiebilst, ka ziepjuzāļu ražotāju valstis savā starpā sadalījušas patērētāju valstis un, lai gan mēs ziepjuzāles daudz izdevīgāki varētu saņemt no Krievijas, mums tomēr tās jāpērk citur. Navigācijas pārtraukuma dēļ attiecīgie pasūtījumi aizkavējušies. Tagad saņemtas ziņas, ka kuģis ar ziepjuzālēm jau atrodoties ceļā un drīzumā sasniegšot Latviju. Nepareizi rīkojas daži neapzinīgi ļaudis, kas padodas panikai un ziepju krājumus sapērk ilgākam laikam, citiem neko neatstājot pāri. Pašlaik trūkstošās veļas ziepes zināmā mērā var atvietot ar zaļajām ziepēm, kuras mēs varam ražot pēc patikas. Tāpat pie veļas mazgāšanas ieteicams lietot sārmus.

Sakarā ar Baltijas valstu ārlietu ministru konferencē pieņemto atzinumu par ciešāku saimniecisku sadarbību starp Baltijas valstīm, š.g. 19.III kabineta sēdē tika nodibināta sevišķa starpresoru komisija ar Ārlietu ministrijas pārstāvi kā priekšsēdētāju un locekļiem no Ārējās tirdzniecības dep[artamen]ta, Tirdzniecības - rūpniecības dep[artamen]ta, Tirdzniecības - rūpniecības kameras, Valsts saimniecības dep[artamen]ta un Zemkopības ministrijas. Komisijas uzdevums - pētīt un noskaidrot, kādas preces Latvija varētu ražot izvešanai uz Igauniju un Lietuvu un kādas preces savukārt varētu ievest no šīm valstīm.

Pēc ministra ārpolitikas informācijas sākās pārrunas:

Viceministrs kungs *Legzdīņš* - Liepājnieki arvien vēl sūdzas, ka krievi lidojot virs pilsētas. Tāpat krievu karavīri lielā mērā izpērkot veikalus.

Kungs *ministrs* - Krievu lidošana virs pilsētas jau novērsta, bet, kas attiecas uz preču izpirkšanu, tā ir veca žēlošanās. Krieviem arvien vairāk sāk pietrūkt naudas, un drīzumā mēs varam sagaidīt, ka vietējie tirgotāji nāks ar sūdzībām, ka krievi pērk par maz. Līdzīgs stāvoklis jau ir Ventspilī, kur iedzīvotāji žēlojušies, ka krievi vairs neko nepērkot.

Ģen. kungs *Bolšteins* - Vietējo iedzīvotāju žēlošanās ir nepamatota, un pastiprinātā iepirkšanās vienīgi Liepājā visas valsts mērogā ir nenozīmīga. Gadījumā, ja krievi iegādājas kādas lielākas mantas, piem., divriteņus, to izvešanai uz Krieviju vajadzīga speciāla atļauja no Ārējās tirdzniecības dep[artamen]ta. Manā rīcībā ir ziņas, ka krievi Liepājā izpirkuši daudzas vecās un līdz šim tirgū neejošās mantas.

Kungs *ministrs* - Pēdējā laikā arī ienākušas ziņas, ka sarkanarmijas kareivjiem valūtu vairs neizsniedzot, tādēļ tie dusmojušies uz virsniekiem, kuri tagad iepērkoties vieni. Tagad arī noliegts uz Vāciju un Krieviju izsūtīt dažādas paciņas. Nenoliedzami, ka arī tas lielā mērā sašaurinās iepirkšanos.

Ģen. kungs *Bolšteins* - Pieskaroties Somijas nesenajām cīņām ar krieviem, atzīmējams, ka somi ar savu spēcīgo pretošanos panākuši lielu morālisku ieguvumu, kas viņiem agri vai vēl dos zināmas priekšrocības. Ja kādreiz valstis atjaunosies pilnos apmēros, tad pirmā no šādām valstīm būs Somija. Ir pielaižams, ka varbūt kādreiz arī tiks restaurētas Polija un Čehoslovākija, bet nekad vairs tajās robežās, kādas tām bija agrāk. Politikā romantiskas jūtas nespēlē lomu. Katra valsts, kas parāda, ka viņa ir cīņas spējīga, tiek novērtēta ar uzticību. No Polijas, kas izjuka 2 nedēļās, pārējās valstis mācījās, ka no nedrošas valsts jānorobežojas. Arī jebkāda tirdznieciska operācija ar tādu valsti, kura bez citu valstu atbalsta nespēj pastāvēt, ir nedroša. Turpretī Somija šajā ziņā sevi parādījusi no stiprās puses, un tādēļ tā turpmāk baudīs visu valstu uzticību.

Valsts būvju daļas vadītājs kungs *Zariņš* - Lūdzu noliegt informāciju, kas noticis ar krievu Somijā nodibināto Kūsinena valdību.

Kungs *ministrs* - Kūsinena valdība nesenajā krievu - somu konfliktā spēlējusi ļoti nožēlojamu lomu. Ir pielaizams, ka šī valdība Padomju Savienību nepareizi informējusi par somu stiprumu, vai arī vispār nav attaisnojusi uz to liktās cerības un tādēļ kritusi nežēlastībā. Vācu aprindās jau iepriekš bijis zināms, ka krievi, slēdzot miera līgumu, ar Kūsinena valdību nerēķināsies. Ja vēl Kūsinens nav nošauts, iespējams, ka krievi viņam piešķir kādu piemērotu posteni.

Tālāk *ministrs* informē par iekšpolitiskiem jautājumiem:

Kas attiecas uz mūsu valsts iekšējām saimnieciskām lietām, liela vērība tiek piegriezta cenu politikai. Valdības centieni arvien bijuši vērsti uz to, lai nepieļautu cenu celšanos. Atsevišķos gadījumos bez cenu paaugstināšanas tomēr nav varēts iztikt. Pēdējā laikā, piem., lielā mērā sadārdzinājusies kokvilna, kuru mēs tagad ievadam no Krievijas. Tā kā fabrikas pie šādiem apstākļiem jau ilgāku laiku strādāja ar zaudējumiem, bija nepieciešams tām dot kādu izlīdzinājumu. Tādēļ nesen laistas apgrozībā vairākas audumu šķirnes, kuras nepieciešamas plašākam patēriņam nemantīgām aprindām. Šiem audumiem atstātas vecās cenas. Turpretī vidējiem audumiem cenas paaugstinātas ar nelielu uzviju, apm. 10 - 20% apmērā, bet dārgajiem audumiem, lai uz to rēķina ražotāji varētu izregulēt vienkāršo audumu cenas, atstātas brīvas cenas. Bez tam vienkāršākos audumus atļauts pirkt tikai mazturīgākām personām, kuru ienākumi nepārsniedz zināmu minimumu. Kas attiecas uz latola cenām, tās paaugstinātas nevis tādēļ, ka latols būtu kļuvis dārgāks, bet gan tādēļ, lai izlīdzinātu cenas petrolejai, kura patiesībā brīvā tirgū jau ilgāku laiku ir daudz dārgāka par to cenu, kādu mēs maksājam uz vietas.

Visu laiku mēs esam vērojuši nepārtrauktu rūpniecības sašaurināšanos, līdz ar izejvielu trūkumu samazinājusies arī ražošana. Vairāki uzņēmumi savu darbību pilnīgi pārtraukuši, bet citi strādā samazinātu dienu skaitu. Bez darba palikuši vairāk kā 10.000 strādnieku. Samazinājušās arī iedzīvotāju pirktpējas. Līdz ar to pienācis pēdējais laiks sākt domāt par darbaroku racionālu izmantošanu. No vienas puses, mums jāsadāda darbs tām personām, kam darba nav, bet, no otras puses, jāsadāda darbarokas lauksaimniekiem. Lai šo jautājumu atrisinātu,

jāpanāk, lai drīzumā no pilsētām dabūtu ārā uz laukiem vismaz 20.000 strādnieku. Apm. 10.000 strādnieku mums jānovieto lauksaimniecībā, bet otri 10.000 - zemesmalkas, ķieģeļu ražošanas un tml. darbos. Vispirms šajos darbos jācenšas saistīt tās personas, kas Rīgā ienākušas pēdējā laikā. Iešanu uz laukiem tomēr nav domāts padarīt par spaidu lietu. Tomēr, mēs nevarēsim pielaist stāvokli, ka lauki paliktu neapstrādāti tikai tādēļ vien, ka neesam varējuši izlidzināt darbaspēku. Tāpēc zināma stingrība būs vajadzīga. Ir pielaižams, ka vasarā varbūt nāksies slēgt vēl dažus rūpniecības uzņēmumus, bet citiem darbus sašaurināt. Jautājumu, kā dabūt strādniekus ārā uz laukiem bez spaidu līdzekļiem, kārtos īpaša komisija pie Sabiedrisko lietu ministrijas. Pastāv nodoms tiem strādniekiem, kas līdz šim saistīti pastāvīgā darbā rūpniecības uzņēmumos, pie došanās lauku darbos garantēt iespēju rudenī atgriezties atpakaļ fabrikās. Bez tam ir paredzēts šiem strādniekiem arī atstāt tos pašus uzlabojumus, kādus tie bauda pilsētās, t.i. sociālo apdrošināšanu, slimo kases, ceļa naudu u.t.t. Varbūtējos līdzekļus šādai strādnieku pārvietošanas akcijai varētu ņemt no bezdarba apkarošanas fonda. Paceļas arī jautājums, kā piedabūt lauksaimniekus ņemt pretī šos pilsētas strādniekus, jo uz laukiem arvien vēl valda uzskats, ka no tā, kas iegājis pilsētā, nekā laba nav ko gaidīt. Šeit atliek lauksaimniekus vienīgi pārliecināt, ka šie pilsētas strādnieki katrā ziņā saistāmi darbā, jo citādā ceļā vajadzīgos strādniekus nebūs iespējams dabūt. Pie Darba centrāles⁵ tiek arī cilāti dažādi projekti par darba dienestu. Tā kā šis likumprojekts vēršas tikai pret tiem strādniekiem, kas pilsētā palikuši bez darba, vai arī no tā izvairās, tiek arī apsvērti plāni, kā lietu padarīt vispusīgāku, lai lauku darbā pievilktu plašākas aprindas un līdz ar to varētu runāt par vispārēju saimniecības dienestu, kas skartu visas tautas aprindas. Lauksaimniekus varētu saistīt saimniecības dienestā tādējādi, ka viņi ar brīvām mašinām un darbaspēku uzņemtos palīdzēt apkopt laukus kaimiņiem. [...]

LVVA, 1368.f., 3.apr., 51.l., 29. - 31.lp. Oriģināls.

¹ PSRS 1939.gada oktobrī pieprasīja no Somijas 2761km² stratēģiski svarīgas teritorijas, pretī piedāvājot 5529km² saimnieciski nenozīmīgo teritoriju padomju Karēlijā.

² 1940.gada 29.aprīlī Somijas sūtnis Latvijā E.Palins rakstīja uz Helsinkiem, ka tikai retais no Baltijas valstu iedzīvotājiem "... spēj novērtēt, ka tās vērtības, ko Somija ar varonīgu un prasmīgu pretestību ir sev radījusi, var izveidoties par tik neapprēķināmi lielāku ieguvumu priekš Somijas tautas un valsts nākotnes, ka daudzkārt atmaksāsies tie satriecošie upuri un ciešanas un smagie zaudējumi, ko aizsardzības karš pret Padomju Savienību nesis Somijas tagadējai paaudzei..." - Palin Riiast. 29.04.1940. 5/c16 UM (Suomen Ulkoministerion arkisto, Helsinki).

³ Skat. 83.dok.

⁴ Baltijas Antantes ārlietu ministru XI konference, Rīgā, 1940.gada 14. - 16. martā.

⁵ Likums par Darba Centrāli tika pieņemts 1939.gada 4.maijā un atspoguļoja valsts tālāku iejaukšanos darbaspēka tirgū; centrāles darbība kopumā bija neveiksmīga, un 1940.gada maijā valsts bija spiesta ieviest Darba dienestu.

Nr. 107

No PSRS pilnvarotās pārstāvniecības Latvijā pirmā sekretāra M.Vetrova vēstules PSRS Ārlietu tautas komisariātam

1940.gada 23.martā

[...] pavisam noteikti var uzskatīt:

pirmkārt, ka faktiski ir izveidota slepena militāra savienība starp trim Baltvalstīm,

otrkārt, ka šī slepenā defensīvā savienība ir vērsta pret PSRS.

Konference¹ acīmredzot fiksēja faktisko stāvokli un nav grūti saprast, pēc kā norādījuma tas tika darīts un kas vadīja visu šo darbu.

Taču situācija, kas izveidojās pēc tam, kad PSRS bija paziņojusi savu stingro viedokli attiecībā uz paredzamo ziemeļvalstu "defensīvo savienību"², lika konferences apspriedes gaitu un lēmumus glabāt dziļā noslēpumā.

Lūk, kapēc sarunas laikā ārlietu ministrs Munters uz pilnvarotā pārstāvja b.Zotova jautājumu par militāro savienību atbildēja ar pretjautājumu: "Vai Jums ir novēlējumi šai sakarā, vai Jūs vaicājat informācijas pēc?"

Nav šaubu, ka šis Muntera pretjautājums pauda vēlēšanos noskaidrot mūsu attieksmi pret šo defensīvo savienību, par kuru nenoliedzami bija runāts konferencē.

Baltieši šajā konferencē apsprieda arī jautājumu par Baltijas valstu federāciju³. Par to liecina rūpniecības ražošanas un ārējās tirdzniecības jautājumu saskaņošana. Muitas ūnija, ko parakstīja šīs valstis, izgāzās, bet tagad konference atzina, ka visu triju valstu rūpnieciskās ražošanas stāvoklis ir cik vien iespējams jāsaskaņo, lai, veidojot jaunu rūpniecību (ražošanu), varētu rēķināties ne tikai ar savu, bet arī ar citu Baltijas valstu tirgu...

Šai nolūkā visas trīs valstis ar ministru kabineta lēmumu izveidoja speciālas starpresoru komisijas, kurām jānodarbojas ar ciešas saimnieciskās sadarbības koordinēšanu un rūpniecības un tautsaimniecības attīstību triju valstu interesēs.

Ir paredzēts tūlīt pēc konferences sasaukt triju valstu saimniecības speciālistu sanāksmi, kurā detalizēti apspriestu un atrisinātu šo valstu saimnieciskās sadarbības praktiskos jautājumus.

Šo valstu politiskos, militāros un saimnieciskos kontaktus papildina lēmums par ciešu sadarbību kultūras jomā. Konference nāca pie secinājuma, ka šai sadarbībai jākļūst intensīvākai. "Mums jāmācās, - teikts konferences lēmumos, - cienīt un novērtēt citas valsts kultūras sasniegumus, tad arī pati tauta kļūs mums tuvāka". [...]

Vārdu sakot, konference, runājot par federāciju, pagaidām tikai ar gandarījumu konstatēja, ka "triju valstu sadarbība kļūst arvien ciešākā un pieņem arvien reālākas formas. Arvien jaušamāka kļūst šo valstu vienotība", ka "šo valstu sadarbībai ir milzīga nozīme, pat vairāk, jau pati vēsture un ģeogrāfiskais stāvoklis pierāda, ka šo triju valstu sadarbība ir reāla nepieciešamība".

Munters par 11.konferences rezultātiem izdarīja šādu slēdzienu: "Attiecības starp baltiešiem ievērojami uzlabojušās, un daudz stiprāka kļuvusi politisko, ekonomisko un kultūras spēku sasaiste".

15.martā Lietuvas un Igaunijas ārlietu ministrus Urbši un profesoru Piipu privātā audiencē pieņēma Latvijas prezidents Ulmanis, armijas pavēlnieka ģenerāļa Berķa klātbūtnē. 16.martā konferences oficiālā daļa tika slēgta, bet lēmumu noformēšana un Igaunijas un Lietuvas ministru sarunas ar Latvijas valdības darbiniekiem turpinājās vēl līdz 17.martam.

Konference uzdeva Lietuvas ārlietu ministram sagatavot līdz 1940.gada septembrim Baltijas Antantes 12.konferenci, kurai būs jāsanāk Kauņā.

PSRS pilnvarotās pārstāvniecības Latvijā
pirmais sekretārs
M.Vetrovs

Полпреды сообщают.., с.264 - 265. Tulkots no krievu val.

¹ Baltijas Antantes ārlietu ministru XI konference, Rīgā, 1940.gada 14. - 16.martā. Militāra savienība starp trim Baltijas valstīm konferencē netika noslēgta.

² PSRS 1940.gada 20.marta paziņojums sakarā ar sarunām par aizsardzības savienību starp Somiju, Zviedriju un Norvēģiju. PSRS nostāja pret sarunām bija negatīva; savienība netika noslēgta sarunu dalībnieku pretrunu dēļ.

³ Tāds jautājums konferencē netika apspriests.

Nr. 108

Arlietu ministra V.Muntera atzīme par PSRS pilnvarotā pārstāvja I.Zotova audienci pie prezidenta K.Ulmaņa

1940.gada 3.aprīlī

Valsts Prezidents 1940.g. 3.aprīlī no plkst. 10.00 līdz 10.50 pieņēma P.S.R.S. sūtni Zotovu.

Audience bija izprasīta jau agrāk, bet apstākļu dēļ tā izvērtās arī par atvadišanās audienci, jo Z[otovs] sestdien (6.aprīlī) atstāj Rīgu, lai dotos uz Maskavu un pēc tam uz jauno posteni Somijā. Zotovs pieminēja dažus konkrētus jautājumus, uz kuriem saņēma Valsts Prezidenta atbildi:

- a) "Royal" viesnīcu Ventpilī mēs neatdosim padomju karaspēkam. Zotovs ar to samierinājās;
- b) Liepājā būtu pateicīgi dabūt papildu dzīvojamās telpas tagadējās novietnes tuvumā. Valsts Prezidents apsolījās paaugstināt par šo jautājumu;
- c) par akumulatoru staciju Liepājā¹ Zotova lūgums bija neskaidrs; itkā prasīta koplietošanas tiesība. Valsts Prezidents atbildējis, ka šī lieta kārojama starp militārām personām.

Zotovs pieskaries arī V[alsts] P[rezidents] 10.februāra runai (Šķibes vakarēšanā), bet šo tematu atkal drīz atstājis². Izteicis pateicību par pretimnākšanu, kas viņam

viņa darbībā izrādīta, un par "skolu", ko viņš savos 2½ darbības gados Rīgā baudījis. Vēl pateicies par V[alsts] P[rezidenta] un valdības atbalstu un izteicis gandarījumu par labām attiecībām starp abām valstīm.

V[ilhelms] M[unters]

LVVA, 1474.f., 3.apr., 6.l., 159.lp. Oriģināls.

¹ Sk. 109.dok.

² K.Ulmaņa runā I.Zotovs bija saskatījis slēptu nedraudzību pret PSRS.

Nr. 109

Ārlietu ministra V.Muntera atzīme par sarunu ar PSRS pilnvaroto pārstāvi I.Zotovu

1940.gada 5.aprīlī

Ārlietu ministra dienesta atzīme par P.S.R.S. sūtņa I.Zotova atvadišanās vizīti 1940.gada 5.aprīlī.

Sūtnis izteica neliekuļotu apmierinājumu par audienci pie Valsts Prezidenta 3.aprīlī. Viņš arī atkārtoti pateicās par šīs audiences izgādāšanu un atzīmēja, ka tās rezultāti tiklab Maskavā, kā arī militārās aprindās šeit un centrā uzņemti ar lielu gandarījumu.

Par šiem rezultātiem viņš atzīmēja:

- 1) Liepājas Sarkanā Krusta sanatorijas atdošanu vēl šai pavasarī;
- 2) solījumu Liepājā sameklēt papildu telpas karaspēka vajadzībām.

Pie šī jautājuma Zotovs piezīmēja, ka tādā veidā atrisināta arī brīva līguma darbinieku un ģimeņu novietošanas problēma, jo viņiem esot vēl patīkamāk, ka jaunie "piegriežumi" robežojot ar jau tagad ierādītām novietnēm. Viņš tikai izteica lūgumu, lai iznomājot tikai ēkas, bet neieskaitot nomā arī zemes platību, uz kuras šīs ēkas atrodas, jo tad cena būšot stipri augsta. Uz to es atbildēju, ka reiz V[alsts] P[rezidents] ir gribējis atvieglot karaspēka novietošanu, tad mēs par cenām arī sarunāsimies.

- 3) No "Royal" viesnīcas padomju pusei jāatsakās, ar ko Zotovs samierinājies.

- 4) Lai gan V[alsts] P[rezidents] noraidījis mūsu

zemūdeņu akumulatoru stacijas iznomāšanu, ar to tad nu arī jāsamierinājas, viņš esot tomēr izteicis gatavību likt pārbaudīt iespējamību kopīgi lietot minēto staciju (rassmotreķ vopros ob obščem polžovanii)¹.

Vairākkārt Zotovs uzsvēra savu sajūsmu par atklāto, draudzīgo, vienkāršo un lietišķo sarunu ar Valsts Prezidentu.

Zīmējoties uz jaunām jūrnieku prasībām (Zavjalova memorands)² Zotovs piekrita ārlietu ministra ierosinājumam papriekš apsvērt šīs prasības, kas ir ļoti tālejošas un pārspīlētas, tiešās pārrunās starp ģen.Hartmani un padomju karaspēka vadību un tikai vēlāk jautājuma noformulēšanu izdarīt jauktā komisijā.

Beidzot Zotovs paziņoja, ka viņi izdarot pārmaiņu jauktā komisijā, kurā bez Čičajeva³ un Morozova ieiešot jūras spēku komandieris I ranga kapteinis Traiņins. Viņš jautāja, vai arī mēs nevarot iecelt flotes pārstāvi un vai nebūtu vēlams atgriezties pie agrākās domas, ka jauktā komisijā jāprezidē militārai personai.

Es atbildēju, ka mēs katrā laikā būtu ar mieru ierosināt ģen.Hartmaņa atgriešanos komisijas priekšsēdētāja vietā un ka es būtu arī gatavs griezties pie armijas vadības ar priekšlikumu iecelt komisijā flotes pārstāvi, lai gan mūsu pusē tāda vajadzība līdz šim nebija sajūtama. Tikai tādā gadījumā jāreķinās ar to, ka mūsu pusē piedalīsies četri pārstāvji, jo no Iekšlietu ministrijas līdzdarbības mēs nevaram atteikties. Protams, formāli Iekšlietu ministrijas pārstāvis var skaitīties kā eksperts, lai paritātes principu uzturētu, bet praktiski viņš arvien būs klāt. Zotovam tas viss bija pieņemams, un viņš solījās Maskavā šo lietu pacelt un panākt tās izlemšanu.

V[ilhelms] M[unters]

LVVA, 1474.f., 3.apr., 6.l., 162.lp. Oriģināls.

¹ Izskatīt jautājumu par kopējo lietošanu.

² PSRS militārā atašeja Latvijā A.Zavjalova 1940.gada 27.marta prasība piešķirt Mazirbes - Ventpils un Liepājas rajonā 20 jaunus atsavināmus zemes gabalus padomju jūras flotes bāzu vajadzībām.

³ Ivans Čičajevs - PSRS sūtniecības Latvijā pirmais sekretārs, dažbrīd - arī pagaidu pilnvarotais lietvedis.

Nr. 110

No Latvijas ārlietu ministra V.Muntera vēstules
sūtnim PSRS F.Kociņam

1940.gada 12.aprīlī

Konfidenciāli

Augsti godātais Sūtņa kungs,

Izlietoju gadījumu, lai Jūs informētu par tekošām lietām starp Latviju un P.S.R.S.

Vispār pēdējās nedēļas ir pagājušas mierīgā un noapēnoti draudzīgā atmosfērā. Pēc savas atgriešanās no Maskavas¹ Zotovs bija manāmi mainījies un vairs nelietoja uzbāzīgo toni un "udarņiku"² metodes. No skatuves pilnīgi pazuda mūžīgā "borēšana" par ģimenēm, vojentorgovciem, brīva liguma darbiniekiem u.t.t. Ari par telpām un jaunām novietnēm pārrunas bija mērenas un mierīgas. Personīgas attiecības, kas mums arvien bija labas, kļuva pat sirsnīgas, it īpaši pēc tam, kad viņš dabūja zināt par savu pārcelšanu³. Atvadbrokastīs mēs gandrīz apraudājāmies, apmainījāmies fotogrāfijām, mēs arī uzdāvājām Zotova ģimenei piemiņas balvu, kas viņus dziļi aizkustināja. Viņi neslēpa savas skumjas atstāt Rīgu, kur vēl pašā pēdējā laikā viņi ar narkomindela [ārlietu komisariāta] palīdzību sāka izdaiļot sūtniecības telpas. Vēl skumīgākus Zotovus padarīja perspektīvas Helsinkos, kur atmosfēra radikāli atšķirsies no Rīgas, un arī personīgas attiecības nekad nevarēs būt tādas, kā šeit, kauču valodas dēļ vien. No dažām pazīmēm varēja spriest, ka Zotovu stipri nodarbināja pie "kapitālistiem" parastais, bet padomju diplomātam it kā mazliet nepiestāvošais jautājums, vai pārcelšana nozīmējot paaugstinājumu vai tikai pārmaiņu. Mēs protams viņu visādi mierinājām, ka viņa valdība acīmredzot atzīst viņa spējas, ja uztic viņam tik grūtu uzdevumu. Vēlreiz kopā saņemot, pēdējās nedēļas bija draudzīgu attiecību liecinājums.

Ļoti dziļu iespaidu uz Zotovu atstāja saruna ar Valsts Prezidentu, par ko Jūs saņēmāt īpašu dienesta atzīmi⁴. Tā bija vienīgā reize, kad Zotovs pa visu savu darbības laiku bija īpašā audiencē pie Prezidenta, un tādēļ tās nozīme ir vēl jo svarīgāka.

Runājot par atsevišķiem konkrētiem jautājumiem, gribu pieminēt sekojošos:

1. **Jaunu iecirkņu piešķiršana kājniekiem.** Kā Jūs redziet no materiāliem, kas Jums tiek piesūtīti⁵, šī lieta ir uz laba ceļa. Mēs varēsim gandrīz visā pilnībā apmierināt Morozova prasības, un krievi savukārt atbrīvos veselu rindu līdz šim ieņemto novietņu⁶.

2. **Par citiem telpu jautājumiem** pārskatu sniedz mana dienesta atzīme par Zotova sarunu ar V[alsts] P[rezidents]⁷. Jāpiezīmē, ka bez tam krievi jau iedotas: dzelzceļnieku mājas Ventpilī, pēc kurām tie visu laiku tīkoja (sk. agrākās sarunas [ar] Zotovu), izīrētas divas vasarnīcas Ventpilī (kur gan mēs viņus ilgi neatstāsim), izīrēts konsulāta nams Liepājā (gaidot uz nekustamo mantu maiņas operāciju). Bez tam vēl šur tur izrādīta pretimnākšana.

3. **Jauni iecirkņi jūrniekiem.** Te atkal sīkāku pārskatu Jūs variet gūt no materiāliem, ko Jums nosūta Langina kungs⁸. Šīs prasības, kā jau allaž pie jūrniekiem, ir briesmīgi pārspīlētas. Krasta bateriju vajadzībām prasa Ventpils rajonā - 2620 ha, Liepājas rajonā - 230 ha un novērošanas punktiem vēl 7 ha. Kā Jūs redziet no manas dienesta atzīmes, krievu ierosinājumu šo lietu apspriest jauktā komisijā mēs pagaidām neievērojam. Ģen. Hartmanis papriekš izdarīs "kaulēšanos" pa militāro līniju. Spiediena pagaidām nekāda nav. Cik var vērot, Jeremejevs⁹ ir pazudis. Vismaz viņš vairs nav jauktā komisijā. Redzēsim, kāds būs jaunais flotes komandiers Traņins.

4. **Nomas līgums.** Ar šo līguma tekstu Krīšbergs¹⁰ un Terentjevs¹¹ bija tikuši puslīdz galā. Palika neizšķirti divi strīdīgi jautājumi: 1) tā sauktais Paplakas mežs un 2) kapitālais remonts.

Paplakas mežu (ap 650 ha) grib piešķirt šautuvei, sakarā ar ko tā vērtība jānoraksta zaudējumos. Mēs tad arī prasījām, lai šī meža vērtību samaksā, pēc kam krievi tur varētu šaut un cirst pēc sirds patikas. Bet objekts ir ļoti vērtīgs - līdz 2½ miljoniem latu, un to, protams, Terentjevs negribēja maksāt. Sākās kaulēšanās, kur lielu lomu spēlēja tehniski jēdzieni par "mjortvoje prostranstvo"¹², "poražajemoje prostranstvo"¹³ un "procent poražajemoski"¹⁴. Vienošanās vēl nav. Pie remonta mēs atsaucāmies uz Boldina¹⁵ (1939.g. 23.oktobrī) parakstīto protokolu (o razmeščeni voiskovih časkej¹⁶), kur V pantā teikts ... "remont otvegonnih dļa razmeščeni voisk pomeščeni ... proizvožitsja pravikeļstvom SSSR za svoj

šcot"¹⁷. Terentjevs uz to atbildēja (atkal kā parasts, ja nonākam pie "naše slovo krepkoje"¹⁸), ka tas esot tikai princips, bet tagad šī lieta esot jāizstrādā precīzāk, un tad nevarot būt šaubu par to, ka mums kā īpašniekiem, jāizved kapitālais remonts, bet uz viņiem gulstas vienīgi tekošais remonts. Atkal lielas diskusijas, kurās diemžēl mūsu pozīcijas vājināja Igaunijas piekrišana kapitālam remontam. Beidzot iezīmējās kompromiss: kapitāla remonta jēdzienu nosaka Latvijas likums, bet kapitāla remonta nepieciešamību nosaka paritāra komisija. Vai izdosies vienoties, vēl ir jautājums, jo Terentjevam pastāvīgi jāsazinās ar Maskavu, un tur vispirms tik labi nepārredz situāciju, un otrkārt, nāk ar jauniem priekšlikumiem, kas lietu stipri sarežģī.

Par pašu galveno - nomas maksas **likmēm** - vēl nemaz nav runāts. Tur atkal būs ciets rieksts.

5. **Būvniecība.** Tā acumirkli ir sezonas nagla. [...] Mēģināšu īsumā raksturot galvenos strīdus objektus:

1) Torgpredstvo tiesība patstāvīgi izvest būvdarbus "saimnieciskā kārtā";

2) Būvmateriālu ieviešana no P.S.R.Savienības;

3) Avansi uzņēmējiem;

4) Zīmognodeva;

5) Arbitrāža;

6) Garnizonu apgādes komitejas līdzdarbība.

Ad. [pie] 1. Mēs principā nevēlamies, lai torgpredstvo uzstātos kā būvuzņēmējs. Tas rada lielus sarežģījumus zīmējoties uz atbildību mūsu likumu priekšā un uz strādnieku apgādi. Terentjevs uzsvēra, ka viņiem šis princips esot vajadzīgs, lai iebiedētu uzņēmējus, ja viņi uzstādītu pārāk smagus noteikumus. Uz to no mūsu puses tika atbildēts, ka būvuzņēmēji ne tikai nav jāiebiedē, bet jāpierunā, lai tie vispār uzņemtos padomju "podriadus"¹⁹. Turpretim izvest lielākas būves torgpredstvo mūsu apstākļos nemaz nav spējīga, un tas prasītu jaunu speciālu līgumu, jo torgpredstvo tiesības un funkcijas ir noteiktas pastāvošā tirdz[niecības] līgumā, un tur par būvēšanu nekas nav paredzēts. Acumirkli lieta stāv tā, ka **praktiski** torgpredstvo vairs neko nevar izdarīt, jo laiks jau aizgājis par tālu. Turpretim piegādāt strādniekus kādiem sīkākiem darbiem un remontiem mēs neatteiksimies, un to esam darījuši jau līdz šim bez īpaša līguma.

Ad.2. Mēs piekrītam bez muitas ieviešanai, bet prasījām, lai materiāli nāk caur torgpredstvo. Mūsu iemesli: a) būvuzņēmēji nevar braukt uz Maskavu pirkt materiālus; viņi nav importieri un nepazīst iestādes un apstākļus; b) nevar ļaut būvuzņēmējiem saņemt bez muitas materiālus, jo tas var novest pie ļaunprātībām un spekulācijas; c) mēs nevaram uzņemties nekādu atbildību par būvju nokavēšanu, ja materiāli nepienāk laikā.

Terentjeva argumenti: a) torgpredstvo nevar tirgoties ar būvmateriāliem, jo viņam nav aparāta; b) vienkārši izrakstīt materiālus un nodot tos uzņēmējiem arī nevar, jo tad uzņēmēji rīkosies izšķērdīgi. Beidzot iezīmējās kompromiss: materiālus importēs "Turība"²⁰ un novietos speciālās noliktavās zem muitas uzraudzības (jo tā ir bezmaksas prece) Liepājā un Ventspilī. Uzņēmēji pirktu materiālus no "Turības", bet torgpredstvo uzņemas garantiju par nokavētām piegādēm. Vai to pieņems - to atkal zin tikai Dievs un Maskava.

Ad.3. Daži uzņēmēji paziņojuši Terentjevam kategoriski, ka bez avansa viņi vispār neslēdz kontraktus. Terentjevam ir pateikts, lai viņš par to nebēdā, jo, ja viss cits būs kārtībā, tad Latvijas Banka nāks palīgā. Tikai to nedrīkst teikt uzņēmējiem.

Ad.4. Zīmognodevu mēs nevaram atlaist, tā būtu pilnīga izvirtība. Bet mēs esam ar mieru to pārlīkt uz uzņēmējiem.

Ad.5. Mūsu uzņēmēji nav piedabonami pie tā - pieņemt arbitražu Maskavā. Mēs atsaucāmies uz 1927.g. 10.oktobra konvenciju par šķīrējtiesām, kuras 2.panta 3.punkta otrā rindkopa skan: "šķīrējtiesas sēdeklis strīdos, kuri aizskar nekustamas mantas un ēkas, noteikts pēc strīda objekta atrašanās vietas". Terentjevs pretojās. Vienošanās nav.

Ad.6. Terentjevs ir lielu aizdomu pilns, kas ir pilnīgi nepamatotas. Vienošanās nav. Mēs paredzam, ka krievi vēlāk nožēlos, ka viņi noraidījuši mūsu ierosinājumus. Varbūt tomēr vēl nāks pie prāta.

13.aprīlī sanāks sēde Kampes vadībā, kur mēģinās noformulēt visus punktus, kuros panākama vienošanās, un tad strīdēsies par pēdējām domstarpībām. Es neredzu nepārvaramas grūtības.

6. **Namu apmaiņa**²¹. Apstājusies Terentjeva dēļ, jo viņš ir iekodis vienā objektā, kurā Kredītbankai pieder tikai ceturtdaļa, un tātad nav rīcības brīvības. Andrejs

Bērziņš sola darīt visu iespējamo, lai iegūtu vismaz pusi no nama vērtības, bet īpašnieki izkaisīti pa visu pasauli, Japānu neizslēdzot, un viņus sameklēt nav viegli. Būtu jāapsver, vai nederētu māju Maskavā nopirkt par 400.000 latiem un ierakstīt apmaiņas kontā. Tad krievi jau varētu ieiet kā īpašnieki Liepājas konsulāta namā, un viņu rīcībā paliktu līdzekļi torgpredstvo objekta iegūšanai.

Man bija nodoms eventuāli kā vienu no nākamajiem kurjeriem sūtīt Langina kungu²², lai viņš varētu sniegt vēl sikākus paskaidrojumus, sevišķi būvniecības un nomas liguma lietā. Bet man vēl nav pilnīgi skaidrs, vai sūtniecība mums var palīdzēt pavirzīt lietas ātrāk uz priekšu. Varbūt tomēr kāda saruna ar Mikojanu noderētu. Lūdzu Jūsu telegrāfisku atsauksmi, kā Jūs vērtējiet iespējamības un arī par Langina brauciena vēlamību. Vajadzības gadījumā es esmu pat runājams par Terentjeva un Krīsberga kopēju braucienu uz Maskavu.

Ar augstu cieņu
V.Munters

LVVA, 2570.f., 13.apr., 1717.l., 89. - 94.lp. Oriģināls.

¹ 1940.gada 19.februārī PSRS valdība pieņēma lēmumu rīkot regulāras padomju sūtņu Baltijā apspriedes Maskavā. Iespējams, ka šajā sakarībā Zotovs arī apmeklēja Maskavu marta beigās.

² trieciennieku.

³ I.Zotovs tika pārcelts par sūtni uz Somiju.

⁴ Skat. 109.dok.

⁵ Netiek publicēts.

⁶ Runa iet par zemes platību ierādīšanu padomju karaspēkam, aerodromu izveidi u.tml. jautājumiem. Visi šie jautājumi tika atrisināti līdz 1940.g. 15.aprīlim.

⁷ Skat. 109.dok.

⁸ Netiek publicētas.

⁹ B.Jeremejevs - PSRS - Latvijas jauktās komisijās, kuras nolūks bija sekot 1939.gada 5.oktobra līguma izpildei, loceklis, kapteinleitnants. Komisijas sastāvā bija - N.Morozovs, I.Čičajevs, B.Jeremejevs (PSRS); M.Hartmanis, A.Kampe, A.Ausmanis-Austrums (Latvija).

¹⁰ Skat. 7.dok.

¹¹ V.Terentjevs - PSRS tirdzniecības pārstāvis Latvijā.

¹² burtiski: nedzīvā telpa.

¹³ Domāta telpa, kuru skar šāvieni.

¹⁴ Trāpījumu procents.

¹⁵ I.Boldins - korpusa komandieris, PSRS vārdā 1939.gada 23.oktobrī parakstīja vienošanos par padomju karaspēka izvietojumu Latvijā.

¹⁶ Par karaspēka daļu izvietojumu.

¹⁷ karaspēkam ierādīto telpu remontu ... veic PSRS valdība uz sava rēķina.

¹⁸ burtiski: mūsu vārds - ciets.

¹⁹ darbuzņēmēja līgums.

²⁰ Valsts akciju sabiedrība.

²¹ Runa iet par PSRS vēlēšanos iegādāties namu Rīgā tirdznieciskās pārstāvniecības vajadzībām.

²² A.Langins - tobrīd Latvijas Ārlietu ministrijas Austrumu nodaļas darbinieks.

Nr. 111

No Drošības policijas departamenta direktora J.Fridrihsona aģenta "Mihailova" ziņojuma

1940.gada 25.aprīlī

1. Padomju sūtniecības sekretārs Čičajevs izteicies, ka Maskava esot pareizi informēta par ģen.Baloža īstajiem aiziešanas iemesliem¹. Konflikts starp Ulmani un Balodi sācies krievu - somu kara laikā, kad Ulmanis, angļu pierunāts, gribējis uzbrukt krieviem, bet Balodis tam pretojies. Ulmaņa runa, kas tajā laikā turēta, bijusi mobilizācijas runa². Balodis gribējis ar krieviem saprasties un sadzīvot, bet Ulmanim krievi neticot. Tāpat viņi neticot Munteram, kura ārpolitika esot liela mikla.

2. Kalpakiešu biedrības priekšnieks Einbergs³ izteicies, ka ģen.Balodim piedāvāts militārs spēks politiskās varas saņemšanai savās rokās, bet viņš no tā atteicies, jo nevēlējies izsaukt pilsoņu karu. Tādai ģenerāļa rīcībai piekrituši arī vadošie kalpakieši, kuri izpratuši, ka sadursmes pašu starpā varētu beigties ar krievu okupāciju un valsts neatkarības zaudēšanu. Ar ģen.Baloža aiziešanu⁴ Ulmaņa stāvoklis kļuvis grūts, jo armijas un tautas simpātijas simtprocentīgi bijušas Baloža pusē. Kalpakieši domā, ka viņu atbalsta trūkumu Ulmanis agri vai vēl visai sāpīgi sajutīs. Nodarīto pārestību viņi nekad neaizmirsīsot. [...]

4. Bij. Saeimas priekšsēdētājs Dr.Pauls Kalniņš izteicies, ka visi vecie sociāldemokrāti, pat Menderu⁵ ieskaitot, atteikušies no kopdarbības ar komunistiem. Kopēju fronti ar komunistiem nodibinājusi sociāl-

demokrātu jaunatne, izlaižot kopēju proklamāciju. Vecie sociāldemokrāti palikšot uzticīgi demokrātismam un cerot, ka nav vairs aiz kalniem laiks, kad demokrātisms nostiprināsies visā Eiropā uz ilgiem laikiem. Tagadējais laiks esot pārejošs un haotisks, tā ka tas sabrukšot pats sevī. Ļoti daudziem no tiem, kas tagad minot kājām demokrātisma augstos principus, vēlāk nākšoties sarkt.

5. Liepājas fabrikās komunisti ved aģitāciju par streiku 1.maijā un iziešanu uz ielas ar sievietēm un bērniem, prasot dzīves dārdzības likvidēšanu, algu paaugstināšanu un protestējot pret strādnieku sūtīšanu lauku darbos. Ja policija vai aizsargi strādniekiem uzbrukšot, tad lai bēgot pie krieviem, kuri tos aizstāvēšot. Liepājas pilsoņi baidās, ka paši komunisti neraida šāvienus uz krievu mītni⁶ un tādējādi neizprovocē tos.

No sarunām ar krievu virsniekiem tomēr rodas iespaids, ka viņi grib palikt pilnīgi neitrāli un nekādās dēkās nemaisīsies.

LVVA, 3235.f., 1/22.apr., 1853.l., 41. - 41a.lp. Oriģināls.

¹ PSRS militārā izlūkdienesta vadītājs I.Proskurovs 1940.gada 15.martā uzskatīja, ka Balodis iestājies par tuvināšanos ar PSRS un tāpēc radies viņa konflikts ar Ulmani. - Полпреды сообщают..., c.253.

² 1940.gada 10.februāra radioruna.

³ Bernhards Einbergs, bijušais satiksmes ministrs.

⁴ Kara ministra J.Baloža piespiedu demisija 1940.gada aprīlī.

⁵ Dr.F.Menders - LSDSP priekšsēdētājs 1931. - 1934.gadā; K.Ulmaņa režīma gados piedalījās nelegālās Latvijas Sociālistiskās strādnieku un zemnieku partijas darbā; sociāldemokrātu kreisākā novirziena vadītājs.

⁶ Iespējams, domāts PSRS konsulāts.

III nodaļa

Okupācijas priekšvakarā: 1940.gada maijs - 16.jūnijs

Nr. 112
No Vācijas vēstniecības PSRS padomnieka
G.Hilgera atmiņām

Izpildot saistības konsultēties vienam ar otru, kuras ligumslēdzējas puses ir uzņēmušās saskaņā ar pakta par neuzbrukšanu 3.pantu, grāfs Šulenburgs (1940.g.) 7.maijā, resp., trīs dienas pirms vācu iebrukuma Beļģijā un Holandē, apmeklēja Molotovu, lai informētu viņu par gaidāmo Vācijas akciju. Molotovs skaidri lika saprast, cik ļoti tā ir vēlama Padomju valdībai. "Padomju valdība", viņš teica, "pauž pilnīgu izpratni par to, ka Vācijai ir jāaizstāvas pret angļu un franču uzbrukumu."

[..] Jau 1940.g. 17.maijā Staļins bija spiests ar Molotova starpniecību nodot vācu sūtnim savus "viskvēlākos apsveikumus sakarā ar vācu karaspēka panākumiem" Francijā. Taču vienlaikus Molotovs darīja sūtnim zināmu, ka Padomju valdība nosūtīs uz Baltijas valstīm speciālus emisārus, lai nodrošinātu tur jaunu, Padomju valdībai pieņemamu valdību izveidošanu. Bet vēl pēc piecām dienām Molotovs paziņoja mums, ka Padomju valdība nolēmusi - ja būs vajadzīgs, ar spēku, - atgūt Besarābiju un ka tā pretendē uz Bukovinu. Drīz vien Baltijas valstis, Besarābija un Ziemeļbukovina tika iekļautas Padomju Savienības sastāvā. Bija skaidrs, ka padomju valdība, satraukusies par Vācijas negaidītajiem panākumiem Francijā, bija nolēmusi pāatrinātā tempā paplašināt un nostiprināt savas pozīcijas, lai gūtu maksimālu labumu no nolīgumiem, kas bija noslēgti ar Vāciju par abpusēju interešu sfēru norobežošanu. [...]

Дипломатический ежегодник. 1989. - Москва, 1990, с.327, 328 - 329.
Tulkots no krievu val.

Nr. 113
Ārkārtējo pilnvaru teksts

1940.gada 18.maijā

Valsts kanceleja

Nr. 48

Rīgā, Valdemāra ielā 3, dz.4

Ārlietu ministram

Valsts kanceleja paziņo, ka Ministru kabinets

17.maija sēdē nolēma:

1. Ja kara apstākļu dēļ nebūtu iespējams uzturēt sakarus ar Latvijas diplomātiskām un konsulārām misijām Rietumeiropā, piešķirt Latvijas sūtnim Londonā, Kārlim Zariņam, ārkārtējās pilnvaras.

2. Laiku, kad pilnvaras stājas spēkā, noteic ārlietu ministrs, dodot attiecīgu rīkojumu sūtnim Londonā un norādot, kādas misijas padotas ārkārtējām pilnvarām.

3. Ja tehnisku iemeslu dēļ ārlietu ministram nebūtu iespējams nodot rīkojumu sūtnim Londonā, pēdējam piešķirtās ārkārtējās pilnvaras stājas spēkā automātiski.

Sūtnis Londonā to pārbauda, nosūtot attiecīgu telegrāfisku pieprasījumu ārlietu ministram, un nesāņemot atbildi divdesmit četru stundu laikā, rīkojas uz ārkārtējo pilnvaru pamata līdz laikam, kamēr atjaunojas sakari ar ārlietu ministru.

4. Sūtnim Londonā, Kārlim Zariņam, piešķirtās ārkārtējās pilnvaras attiecas uz visām Latvijas diplomātiskām un konsulārām misijām, izņemot misijas šādās valstīs: Igaunijā, Lietuvā, Somijā, Zviedrijā, Vācijā un Padomju Savienībā.

5. Ja sūtnis Kārlis Zariņš laikā, kad spēkā viņa ārkārtējās pilnvaras, mirtu vai zaudētu rīcības brīvību, ar šo lēmumu piešķirtās ārkārtējās pilnvaras pāriet uz Latvijas sūtni Amerikas Savienotās Valstīs, Alfrēdu Bilmani.

6. Ārkārtējās pilnvaras dod tiesības:

a) aizstāvēt Latvijas intereses pēc labākās apziņas visās zemēs, izņemot Igauniju, Lietuvu, Somiju, Zviedriju, Vāciju un Padomju Savienību;

b) šai nolūkā dot saistītājus rīkojumus visām Latvijas misijām, izņemot misijas iepriekš minētās valstīs;

c) rīkoties ar valsts līdzekļiem un kustamo un nekustamo mantu, kas attiecīgo misiju rīcībā;

d) uz laiku atcelt no amata sūtņus, kā arī atcelt no amata vai pārvietot visus citus misiju darbiniekus;

e) likvidēt misijas, izņemot legāciju Amerikas Savienotās Valstīs;

- f) iecelt delegātus sapulcēm un konferencēm;
- g) ārkārtējos apstākļos, kas kavē šo tiesību izlietošanu, nodot šo pilnvarojumu sūtnim Alfrēdam Bīlmanim.

Parakstījuši: *R.Bulsons*
Valsts kancelejas direktora v.i.
B.Roze
Nodaļas vadītāja v.i.

Noraksta pareizību apstiprinu:
T.Anševics
Administratīvā departamenta
direktors

Dr.M.Valters. 15.maija apvērsums un ārkārtējās pilnvaras ar pilnvaru tekstu. - Stokholma, 1951, 46. - 48.lpp.

Nr. 114 No Dr. M. Valtera darba "15. maija apvērsums un ārkārtējās pilnvaras"

[..] Nav tāda dokumenta, kuru varētu apzīmēt par "ārkārtēju pilnvaru"; ir tikai kāds rīkojums ārlietu ministram pilnvaru izdot, pie kam pat šis rīkojums neeksistē, ir tikai kāds valsts kancelejas ierēdņa vietas izpildītāja parakstīts protokola izvilkums, no kura ir kāds noraksts. Ārlietu ministram ir dota tiesība noteikt "laiku, kad pilnvaras stājas spēkā". Vai ir tāds ārlietu ministra rīkojums par stāšanos spēkā? Protokolā ir tikai izteikta varbūtīga, hipotētiska rīcība, kaut kas paredzēts, ne rīkojumā izpildīts, ne norīkots iestāžu likumīgā kārtībā. Trūkst Ministru kabineta rīkojuma ārlietu ministram pienācīgā veidā. Kur ir paša ministra rīkojums sūtnim Zariņam, tāpat izpildāms tādos gadījumos nepieciešamā kārtībā, it īpaši ievērojot dokumenta gribēto svarīgumu?

Skatoties pat no paša primitīvākā domāšanas viedokļa, pilnvara legāli neeksistē pat kā nelegālas valdības visvarenības izdota, jo tā nepieļauj pat tiesiskai kārtībai, ko tā pati bija atzinusi, paliekot pat pie uzskata, ka tā nav priekšstāvības, bet gan tikai mandāta pilnvara, t.i. ierobežota uzdevuma izpildīšanai, kurai ir īpaša iezīme,

ka tai jābūt dokumentētai pilnīgi formālā kārtībā, kas to tikai tad padara par patiesu pilnvarojumu. Citādi jau jukām un noziedzībām nebūtu gala. Redzam, ka mūsu priekšā tikai izraksts no kāda kabineta sēdes protokola, kurš nemaz nenes parakstus, kas nepieciešami tādiem dokumentiem, ja tie izveidoti pienācīgā likumīgā veidā, nemaz jau nerunājot, ka starptautiskā dzīvē tādai formālai noteiktībai ārkārtīgs svars, kā to vēl redzēsim.

Ko teiktu kāda Latvijas tiesu iestāde, ja pie tās būtu ieradies kāds un sacījis: es gribu, lai jūs rikojaties uz tā pamata, ka kāda otra iestāde uzdevusi kādam savam ierēdnim izgatavot kādu svarīgu dokumentu, bet tas to nav izgatavojis, un tā es rīkojos bez tāda dokumenta? Tiesu iestāde, protams, prasīs pašu dokumentu. Tātad, ārkārtējā pilnvara kā tāda nemaz nepastāv, no iekšējās juridiskās sistēmas slēdzot, un vēl mazāk no formālo tiesību viedokļa, kas prasāma ārējās valstu attiecībās. Par to ir pilnīga skaidrība, ka šais vispārējās valstu sistēmās prasa no pilnvarotā neapšaubāmu noteikti formulētu pilnvaru, un ka tas nevar atsaukties uz kādu hipotētisku rīkojumu, kādu vēl nepastāvošu, tātad varbūtībā domātu. Lūk, šis uzskats, kuru izteic Šarls Russo: "Vispārīgi līgumus izstrādā diplomāti vai tehniski aģenti, apgādāti ar pilnvarām. Pilnvaras ir raksti (*lettres patentes*), kurus izdod principā valsts galva un kuros izteikta autorizācija apspriest un slēgt līgumus." (*Charles Rousseau. Principes généraux du droit international privé. Paris, 1944, p. 163*) Kur ir mūsu pilnvarā valsts galvas paraksts, līdzparakstīts no ārlietu ministra? Vai arī tikai ārlietu ministra paraksts vien, ja pilnvaru uzskata par viscaur ierēdniecisku, kura zīmētos tikai uz ārlietu ministrijas resora ierēdņiem.

Pilnvara paredz, ka tās turētājam tiesība iecelt sarunu vedējus starptautiskām diplomātiskām konferencēm, un tātad līgumu slēdzējus, pie kam nav nemaz paredzēts, ka līgumi, akti būtu vēlāk ratificējami Latvijas parlamentā resp. no Latvijas valsts galvas. Pēdējā laikā nāk diezgan bieži priekšā t.s. vienkāršotie līgumi, kas stājas spēkā bez ratifikācijas. Tādos gadījumos iecelti līgumslēdzēji būtu bez kādas atbildības slēguši līgumus vai devuši solījumus, un nekas nebūtu spējīgs tos aizturēt. Latvija var uz tādas pilnvaras pamata it labi gabalu pa gabalam tikt iekorporēta Padomju Savienībā, vai arī to var panākt kādā starptautiskā konferencē, ka Latvija paliek pie Padomju

Savienības. Secinot no tā loģiski, jāatzīst, ka padodoties kādai starptautiskai politiskai situācijai, kādiem politiskiem iespaidiem, Latviju var legāli piesiet pie Maskavas.

Ja nu vēl padomā, ka pilnvara savā pārējā daļā ir pavisam divaina, tad nevar būt izslēgta doma, ka pilnvarai ir pavisam cits nolūks, nekā tas izliekas, skatoties uz to pavirši. Pilnvara izteic uzdevumu rīkoties ar pārstāvību mantām, dot pārstāvībām norādījumus. Kādā garā, kādā virzienā? Kādus uzdevumus uzlikt iecerējamajiem vai pārceļamajiem ierēdņiem? Jautājumi no lielākā svara, jo citādi varētu viens cilvēks rīkoties ar ierēdņiem pēc sava ieskata un novietot amatos Latvijas demokrātisko tiesību zaimotājus, oportunistus, kas šodien gatavi paktēt ar vācu hitlerismu, rīt ar staļinismu. Jo vieglāk tas iespējams, ja ārkārtējo pilnvaru saskata par tādu, kas atļauj iecelt ne tikai ierēdņus, bet arī vispārējus valsts pārstāvjus. Pilnvara dod tiesību sūtīt ar zināmu mandātu negociantus uz diplomātiskām konferencēm. No tā slēdz, ka dota tiesība iecelt arī vispārējus valsts reprezentantus. Piemirst pat, ka tādi pilnīgi atšķiras no vienkāršiem mandatāriem. Šiem ir ierobežotas tiesības, tie nevar aizstāt valsti reprezentācijas kārtībā. Jēdzieni pavisam dažādi, un pārstāvis un vienkāršāka uzdevuma aģents nav sajaucami. Reprezentantam ir daudz plašākas tiesības. Ja viņš nodod kādu Latvijas pārstāvību vienam vai otram cilvēkam, tad ar to radītas tiesības, kas ir daudz lielākas par ārkārtējām pilnvarām, kurās ietvertas tikai vienkārša ierēdnieciska mandātāra tiesības. Tagad tāds pārstāvis, delegāts vai lietvedis ar līgumslēdzēja tiesībām var pārdot Latviju legāli uz Zariņa kunga izdotā dokumenta pamata, ja šo atzīst par valdīšanas funkciju dokumentu ar plašu diskrecionāru varu.

Visnesaprotamākais, dīvainākais ir, ka pilnvara paredz savā 6.panta e) punktā pilnvaras turētājam tiesību "likvidēt misijas" - Latvijas valsts pārstāvniecības, sūtniecības, konsulātus. Ko tāda tiesība grib izteikt? Taču ne cīņu par Latvijas neatkarību, kur tādai cīņai vajadzīgas pārstāvības. Jeb vai baidījās, ka pārstāvības varētu stāties ceļā kādiem nodomiem Rīgā? Pants 4. saka, ka sūtnim Londonā Kārlim Zariņam piešķirtās pilnvaras attiecas uz visām Latvijas diplomātiskām un konsulārām misijām, izņemot misijas Igaunijā, Lietuvā, Somijā, Zviedrijā, Vācijā

un Padomju Savienībā. Jādomā, arī likvidācijā nē. Kāpēc tā? Kāpēc daudz citas likvidēt? Kas te slēpjas? Katrā ziņā pilnvarā ir, kā redzams, likvidatora tendence, jo citādi taču nevarētu paredzēt varbūtēju visu Latvijas diplomātisko un konsulāro pārstāvību likvidāciju, izņemot tikai dažas. Tāda bija domājama tikai divi gadījumos. Pirmais: pašas Latvijas likvidēšanās gadījumā paredzēti attiecīgi priekšraksti no centra. Tādu gadījumu varēja Rīgā paredzēt vienīgi tad, ja kādā situācijā būtu izvirzījies jautājums par pārstāvību likvidēšanu. Varbūt kādās sarunās, izteiktās izlīgšanās, saprašanās sarunās? Jeb varbūt sūtnim Zariņam bija pašam tas jāsaprot, kad viņam pārstāvības tādos apstākļos jālikvidē, negaidot nekādu rīkojumu. Vai arī viņam vajadzēja gaidīt uz kādu citu likvidācijas rīkojumu, ne tieši no Rīgas, vai varbūt labu gabalu tālāk?

Bija vajadzīgs pavisam cits: rīkojums katrā ziņā par to gādāt, ka pārstāvības netiktu likvidētas kā svarīgas pozīcijas ciņās par Latviju. Kas varēja predisponēt Ulmaņa varas valdības prātu uz tādu likvidācijas domu, ja ne psiholoģija uz kādu padošanos, izvairīšanos no ciņas? Tikai bezcerībā vai gatavībā pieņemt notiekošos faktus kā negrozāmus varēja pamosties pārstāvību likvidēšanas ideja, ja nepieņem vēl ko savādāku - vēlēšanos kaut kam jau laikus pakalpot ar tādu likvidācijas paredzi. Vienalga - neapzinīgi vai apzinīgi, pilnvara nepazīst pozitīvus ciņas uzdevumus, norādījumus uz pretīmturēšanos kā pašu augstāko pilnvaras uzdevumu. Nekas nav teikts par uzdevumiem aizstāvēt Latviju citu valstu iestādēs, jo uz sapulcēm un konferencēm sūtāmiem delegātiem nav paredzētas instrukcijas visos gadījumos aizstāvēt šo neatkarību. Pilnvarā nav noteikta principa, viss atstāts oportūnismam un, kā redzējām, likvidatoriskās noskaņās, ne pozitīvā pretniecības garā. Likvidēt pārstāvības! Tādas paredzēt darīt atkarīgas no viena cilvēka, pilnvaru turētāja gribas - vai ko nepieņemamāku, greizāku var iedomāties tādā situācijā, kāda gatavojās, kad pilnvara tika nolemta "ministru kabinetā" 17.maijā 1940.gadā?

Ar tādu dokumentu var piekopt labāko defētisma politiku. Un tas ir īstais nolūks 17.maija ārkārtējai pilnvarai. Tādēļ tā nenes nekādu atbildīgu parakstu, kāds būtu bijis vajadzīgs formālai pilnvarai, un mēģina tādai atklāta vārda atbildības pilnvarai slidēt nemanot garām.

Ja stāvētu zem pilnvaras V.Muntera paraksts, visi tad pilnvaru vairāk saprastu. Vēl vairāk jājauc, kur ir zem šī dokumenta Kārļa Ulmaņa vārds, kurš bija visas politikas vadītājs un kuram kā pirmajam vajadzēja dot savu vārdu tādām cīņas dokumentam, ja tas bija domāts cīņai. Nē, tas bija domāts kā pusanonīms, nepersonīgs, lai pārāk neeksponētu stiprāk redzamus vārdus, lai nenolauztu pavisam tiltu, saprašanās iespējas sarunās ar okupantu, ar kuru varēja manevrēt laika ziņā, paturēt to varbūt tikai protokolā. Pilnvarai vajadzēja slēpt defētisma nolūkus, vēlēšanos saprasties ar Maskavu, nevis cīnīties ar to. Vajadzēja radīt valsts interešu un tiesību aizstāvēšanas pilnvaras, bet radīja valdības padošanās, kompromisa iespējamību. Dokumentam vajadzēja netraucēt sarunas, raugoties ar vienu vai pat abām acīm uz Maskavu. Tas arī izskaidro, kāpēc Kārlis Ulmanis un pārējie ministri palika Rīgā, aicināja visus palikt savās vietās un cerēja tur turēties, ja ne citādi, tad ar Maskavas žēlastību. Ka Alfrēdu Bērziņu Ulmanis mudināja aizbraukt, to viegli saprast: vajadzēja patīrīt kabinetu no pašiem lielākiem mēsliem. Spekulācija izgāja uz to - palikt, valdīt, nevis iesākt jaunu cīņu par neatkarīgo Latviju, kas bija pārnesama cīņas laukā ārzemēs.

Iegūstot tādu skaidrību, nebūtu vairs vajadzīgs pie pilnvaras pakavēties tuvāk. Arvien saprotamākai tai kļūstot tās politiskā nozīmē, ir gandrīz nevajadzīgs vēl meklēt kādus citus elementus šai dokumentā, kas paliks uz visiem laikiem par atraidāmu, nemorālu, netiesisku aktu Latvijas vēsturē. Valdībai, kas būtu gribējusi radīt Latvijas glābšanas, cīņas dokumentu, būtu bijis skaidrs, ka tajā tas jāpateic, jāprecizē vienā vārdā: **valdība, apzinādamās, ka tā iet bojā vai grib varonīgi uz vietas krist, nodod visas Latvijas valdīšanas tiesības ārzemēs kādai neatkarīgai autoritātei.** Visas tiesības! Tas būtu dokuments, par kuru varētu runāt kā par lielu valsts reprezentācijas aktu Latvijas glābšanai. No tā nav ne vēsts. [...]

Dr.M.Valters. 15.maija apvērsums un ārkārtējās pilnvaras..., 9. - 14.lpp.

Nr. 115

No Edgara Dunsdorfa raksta "Fragmentāras autobiogrāfiskas piezīmes par Latvijas Centrālo padomi un agresijas upuriem"

1940.g. 17.maija sēdē Ministru kabinets nolēma "gadījumā, ja kara āpstākļu dēļ vairs nebūtu iespējams sazināties ar Latvijas diplomātiskām un konsulārām pārstāvībām Rietumeiropā, piešķirt ārkārtējas pilnvaras Latvijas sūtnim Londonā Kārlim Zariņam". Ar šo teikumu sākās daudz pārrunātās "ārkārtējās pilnvaras" sūtnim Kārlim Zariņam.

Nākošajā dienā (18.maijā) Valsts kanceleja nosūtīja pilnvaru tekstu ārlietu ministram Vilhelmam Munteram. Munters pilnvaras Zariņam nekad nenosūtīja.

Notikumu tālākā norise ir labi zināma. 1940.g. 16.jūnijā Latvijas valdība saņēma Padomju Savienības ultimātu, un 17.jūnijā valdība demisionēja. Jaunajā valdībā 21.jūnijā ministru prezidenta un pagaidu ārlietu ministra pienākumus uzņēmās Augusts Kirhenšteins.

Dramatiskie notikumi kulmināciju sasniedza ar Latvijas pilsoņu masu deportāciju naktī no 1941.g. 13. uz 14.jūniju. Iepriekšējā dienā Edgars Dunsdorfs nejauši Rīgā uz ielas satika savu jaunības draugu, skolas un studiju biedru Anševicu. Viņš bija tērpiess ādas žaketē. Uz jautājumu, kādēļ šis tērps, Anševics atbildēja, ka viņš pratināts čekā un nojauš, ka būs jādodas garākā ceļojumā. Čeka viņu apvairo, ka viņš bez ārlietu ministra Muntera atļaujas ir nosūtījis ārkārtējās pilnvaras Kārlim Zariņam. Pēc šīs sarunas nekas vairāk par Teodoru Anševicu nav zināms. Viņš bija pazudis, jādoda, deportēts.

Archīvs: Raksti par latviskām problēmām. 27.sējums. Brīvības cīnītāji. Melburna, 1987, 41. - 42.lpp.

Nr. 116

Latvijas Armijas komandiera ģenerāļa K.Berķa slepenais apkārtraksts

1940.gada 20.maijā

Visiem divīziju un atsevišķo daļu komandieriem un kara iestāžu priekšniekiem.

Armijas štāba operatīvās daļas priekšniekam.

Zināmas aprindas¹, kas lojālās attiecībās, kādas pastāv, starp mums un Padomju Savienību, saredz šķērsli savu politisko nodomu realizēšanai mūsu zemē, spraudušas par savu mērķi šīs attiecības jaukt un pasliktināt. Lai pierādītu, ka Latvijas izturēšanās iepretim Padomju Savienībai nav lojāla un ka tautā tiek kultivēts ienaidis pret Padomju Savienību un tās karaspēku, zināmās aprindas uzsākušas vākt datus un ziņas par visiem gadījumiem, kur kāds valsts ierēdnis, karavīrs, aizsargs, sabiedrisks darbinieks vai vienkāršs pilsonis sarunā ar kādu citu būtu atklāti izteicies nonicinoši pret Padomju Savienību un tās karaspēku, vai arī izteicis draudus "izrēķināties pie pirmās izdevības".

Darot to zināmu, uzdodu visām amatpersonām un atsevišķiem karavīriem oficiālās runās un tāpat arī privātā satiksmē ar citām personām šai ziņā ievērot vislielāko uzmanību un atturību, lai novērstu varbūtēju provocāciju.

Ģenerālis *Berķis*

Armijas štāba priekšnieks,
ģenerālis *Rozenšteins*

LVVA, 1474.f., 1.apr., 1272.l., 126.lp. Noraksts.

¹ Iespējams, kreisie pagrīdnieki.

Nr. 117

Latvijas Ārlietu ministrijas Baltijas valstu nodaļas vadītāja V.Māsena "Pro memoria"

1940.gada 27.maijā

1. 11.maijā noslēgts ar Padomju Savienību līgums par būvniecību, kas kārota jautājuma principiālo pusi. Konkrēti līgumi ar vietējām firmām (A/S "Būvpalīgs" un L.Neiburgs & Ko) noslēgti par 8 - 10 miljonu latu. Izrādoties, ka krievi nevarot piegādāt visus nepieciešamos materiālus; vispirms dažus materiālus nevarot dabūt un, otrkārt, daži pie robežas atvesti materiāli izrādījušies apšaubāmas kvalitātes.

2. *Nomas līguma* jautājumā vēl nav panākta vienošanās. Domstarpības - kapitālremonta un risk gibeļi¹ jautājumos.

3. Jautājums par *komunālpakalpojumiem* joprojām atklāts. Mēs liekam priekšā tādas pat likmes, kādas maksā mūsu karaspēka daļas; krievi prasa viszemākās likmes, kādas pastāv Latvijā. Tam mēs nevaram piekrist, jo tādā gadījumā - piemēra pēc - mums nāktos dot krieviem elektrību par 5 santīmiem, kāda likme ir paredzēta lauku iedzīvotājiem.

4. Jautājums par nomas likmēm pilnīgi atklāts.

5. *Kara ministra brauciens uz Maskavu*. Pagājušā rudenī, kad Latvijā ieradās Padomju militārā komisija, Isakovs² nodeva ielūgumu mūsu armijas vadībai nodot vizīti Maskavā; pagājušā novembrī mēs ierosinājām triju valstu pārstāvju kopēju vizīti Maskavā, kam ārlietu ministri piekrita, bet tad izrādījās, ka ģenerālis Laidoners bija jau vienojies par savas vizītes datumu un kopēju braucienu vairs nebija iespējams noorganizēt. Jautājums pēc tam apklusā. Kādā sarunā ar Padomju lietvedi Čičajevu ārlietu ministrs bija ieminējies, ka mēs joprojām uzskatām, ka mūsu armijas vadība ir parādā vizīti Maskavā. Sūtnis Derevjanskis vizītē pie ārlietu ministra 14.maijā bija pateicis, ka Padomju valdība uzskatītu šādu vizīti par "svojevremennij"³; 18.maijā Padomju sūtnim paziņoja, ka kara ministrs varētu braukt uz Maskavu sākot ar 1.jūniju. Pēc tam Padomju sūtnis ieradās vizītē pie kara ministra un nodeva ielūgumu ierasties Maskavā 1.jūnijā. Uzņemšanas programma vēl nav zināma.

Rebane⁴ piebilst, ka Laidoneram ielūgums nodots jau gadu atpakaļ un Maskavā bijuši neapmierināti, ka Laidoners licis uz sevi tik ilgi gaidīt.

6. *Direktora Kampes⁵ brauciens uz Berlīni*. Tuvākās dienās Kampe ar līdzstrādniekiem dosies uz Berlīni (pēc pēdējām ziņām uz Vācijas valdības lūgumu brauciens atlikts uz 2 nedēļām - V.Māsens). Jau februārī un martā vācieši sāka aizturēt mūsu kuģus ar Zviedrijai adresētām precēm, motivēdami savu rīcību ar to, ka uz tiem atradušās tādas preces kā zirņi un vīķi, kas nav minēti p.g. 15.decembra nolīgumā par tā saukto *Nordseeroute*⁶. Mēs turpretim bijām iedomājušies, ka šī nolīguma saistības neattiecas uz mūsu eksportu uz Zviedriju un ka, pēc eksporta pārtraukšanas uz Angliju, mēs varam turpināt brīvi eksportēt savas preces uz brīvās valūtas zonām. Kad noskaidrojās, ka vācu viedoklis šinī jautājumā citāds, mēs lūdzām paplašināt 15.decembra nolīgumam pievienoto preču sarakstu un šinī

nolūkā Kampe jau bija Berlīnē, bet atgriezies bez rezultātiem, jo tur nebija iespējams iegūt nekādu skaidrību.

Pēc Beļģijas un Holandes notikumiem mēs domājām, ka 15.decembra nolīgums zaudējis nozīmi un vispār nav nozīmes Berlīnē par šo jautājumu vairāk runāt. Izrādījās tomēr, ka Berlīne domā citādi un ka pēc vācu uzskata *Nordseeroute* nolīgums attiecoties uz mūsu tirdzniecību ar visām neitrālām valstīm; mūsu tirdzniecību ar Baltijas valstīm Vācija pielaidīšot klusuciešot, bet mūsu tirdzniecība ar Zviedriju un Somiju esot padota vācu kontrolei. Lai novērstu mūsu *kuģu* aizturēšanu, esam spiesti runāt ar Vāciju⁷. Vācija uzskatot, ka Lietuvas un Igaunijas saistības esot daudz tālāk, nekā tas teikts līguma tekstā. Vācijas sūtnis oficiāli paskaidrojis, ka ar Lietuvu neesot nekādu normu par *Geleitschein'iem*⁸, un visas Lietuvas preces uz Latvijas kuģiem padotas konfiskācijai.

Dailide⁹ paskaidroja, ka vienošanās esot, tikai tā droši vien neattiecoties uz Latvijas ostām, jo Vācija droši vien gribot atbalstīt Klaipēdas ostu.

LVVA, 2574.f., 3.apr., 3281.l., 4. - 6.lp. Oriģināls.

¹ Domāts - īpašuma bojāejas (bojājumu) gadījumi.

² I.Isakovs - PSRS Jūras kara flotes tautas komisāra vietnieks, 1939.gada 13.oktobrī ieradās Latvijā kā PSRS Jūras kara flotes komisijas priekšsēdētājs.

³ Savlaicīgi.

⁴ H.Rebane - Igaunijas sūtnis Latvijā.

⁵ A.Kampe - Latvijas Ārlietu ministrijas līgumu departamenta direktors.

⁶ Ziemeļjūras maršruts; runa iet par Latvijas - Vācijas 1939.gada 15.decembra tirdzniecisko vienošanos.

⁷ 1940.gada 5. - 7.jūnija sarunās Vācijas Satiksmes ministrijā Berlīnē A.Kampem kļuva redzams, ka Vācija vēlas, lai Latvija nodotu tās rīcībā visus savus 49 kuģus, kuri atradās Baltijas un daļēji Ziemeļjūras ostās. Vācija šos kuģus bija iecerējusi, galvenokārt, rūdas piegādei no Zviedrijas. Latvija pretojās Vācijas prasībām. - LVVA, 2570.f., 1.apr., 469.l., 41. - 48.lp.

⁸ Domātas pavadzīmes Latvijas kuģiem, kuras izdeva Vācijas iestādes un kuras ļāva uzturēt tirdzniecību ar trešajām valstīm.

⁹ P.Dailide - Lietuvas sūtnis Latvijā.

Nr. 118

No sūtņa Lietuvā L.Sējas ziņojuma ārlietu ministram V.Munteram

1940.gada 28.maijā

Konfidenciāli

Augsti godātais Ministra kungs.

28.maijā apmeklēju ārlietu ministru Urbši¹ viens pats, jo sūtnis Lattiks² 25.maijā aizbrauca uz Tallinu un nav vēl atgriezies. Ministrs tikko bija saņēmis sensacionālas ziņas par Beļģijas karaļa kapitulāciju³ un bija stipri satraukts. Viņam bija arī cits uztraukuma iemesls, daudz tiešāks, sakarā ar visai nejauku afēru ar Maskavu, un par to viņš nekavējās mani informēt, man nododot norakstā abus šē klāt pievienotos dokumentus⁴. Lieta ir šāda.

25.maijā Molotovs izsaucis pie sevīm sūtni Natkeviču⁵ un pēc īsa un nepatīkama ievada viņam nolasījis pirmo dokumentu, to viņam arī ierokojot. Šis dokuments runā pats par sevi un lietuviešiem nācis, kā pilnīgs pārsteigums. Urbši tas sasniedzis vasarnīcu vietā netālu no Kauņas svētdien, 26.maijā. Viņš tūlīt atgriezies Kauņā, uz ātru roku sastādījis atbildi, izsaucis sūtni Pozdņakovu⁶, viņam to nolasījis un pēc tam iedevis rakstiski.

Krievu nota ir tiešām fantastisks dokuments ar smagiem un galīgi nemotivētiem apvainojumiem, tādā mērā, ka pat pieturas punktu nav, ja neskaita divu kareivju vārdus. Pie tam Pozdņakovs sarunā atzinis, ka pirmais vārds "Nosov" esot drukas kļūda, tur jāstāv esot "Šutov". Pirmdien (27.maijā) noskaidrojies, ka otrais kareivis, Šmovginec, kopā ar vienu citu kareivi atgriezies savā daļā. Abi stāstījuši fantastiskas lietas par spīdznāšanu un militāru noslēpumu izspiešanu. Lietuvieši tūlīt lūguši šos kareivjus nodot Lietuvas iestāžu rīcībā, lai varētu noskaidrot, kur viņi vadāti, kas viņus iztaujājis un kā viņi atgriezušies savā daļā. Krievi uz to līdz šim vēl neesot izgājuši, atsaukdami uz minēto kareivju pārmērīgo nogurumu un veselības stāvokli.

Bet tas nav viss. 26.maijā speciālā aeroplānā Viļņā ieradies kara komisāra biedrs Loktionov's⁷ un jau 27.maijā apmeklējis ārlietu ministru Kauņā, pēc kam viņš devies uz attiecīgo sarkanarmijas daļu, lai uzsāktu izziņu. Šodien līdz pusdienas laikam par viņu nekas neesot dzirdēts.

Lietuvieši ir lielā nesaprašanā par šo lietu, jo visu laiku ar krieviem viss gājis apmierinoši, pat diezgan gludi. Kāds incidents ar pāris kareivjiem arī nebūtu liels notikums, bet augstākā mērā aizdomīga ir ārkārtīgā *Aufmachung*⁸: pats Molotovs izsauc sūtni, kara komisāra biedrs pats savā lidmašīnā ierodas Lietuvā un dodas pie ārlietu ministra, krievu nota satur smagus apvainojumus un draudus. Urbšis baidās, vai Maskava neievada kādu jaunu akciju un to neiesāk ar prastu provokāciju; akcija varētu vēlāk vērsties arī pret Latviju un Igauniju. Lietuviešu aizdomas nav bezpamata: ja krievi gribētu tikai noskaidrot pāra sarkanarmiešu bēgšanas gadījumu, vai arī vairākus tamlīdzīgus gadījumus, Pozdņakovs būtu atradis Lietuvas iestādēs lielāko pretimnākšanu. Sarkanarmiešu dezertēšana arī neesot nekas jauns; bijuši gadījumi, kur sarkanarmieši mēģinājuši slēpties pie lietuviešu zemniekiem; kāds sarkanarmietis reiz nodzīvojis zemnieka mājās vairākas dienas, kamēr policija viņu aizturējusi un nosūtījusi uz viņa daļu. Ne Molotova, ne Loktionova iejaukšanās šādu gadījumu noskaidrošanā, acīmredzot, nav vajadzīga. Par atsevišķiem sarkanarmiešu nozušanas gadījumiem krievi agrāk neesot runājuši. Tādēļ lietuvieši tagad baidas, vai tikai krievi neievada ar šo afēru kādas jaunas un tālu ejošas prasības. [..]

Ar patiesi augstu cieņu

L.Sēja

Sūtnis Lietuvā

LVVA, 2545.f., 17.apr., 76b.l., 354. - 354a.lp. Oriģināls.

¹ Jozas Urbšis - Lietuvas ālietu ministrs kopš 1938.gada 5.decembra.

² J.Lattiks - Igaunijas sūtnis Lietuvā.

³ Beļģijas karaļa Leopolda III kapitulācija Vācijai 28.maijā.

⁴ Netiek publicēti.

⁵ L.Natkus - Natkēvičs - Lietuvas sūtnis PSRS.

⁶ N.Pozdņakovs - PSRS pilnvarotais pārstāvis Lietuvā.

⁷ A.Loktionovs - PSRS Aizsardzības tautas komisāra vietnieks.

⁸ Burtiski - noformējums, apdare.

Nr. 119
No Latvijas Iekšlietu ministrijas sēdes
protokola

1940.gada 29.maijā

Š.g. 29.maijā plkst. 10.30 Iekšlietu ministrs K.Veidnieks ministrijas sēžu zālē bija sasaucis ministrijas atbildīgo darbinieku kārtējo apspriedi, kurā ņēma dalību sekojošas personas: viceministrs J.Legzdiņš, Robežsargu brīgades komandieris ģenerālis L.Bolšteins, direktori J.Zankevics, P.Miezis, E.Dimiņš, J.Fridrihsons, A.Austrums un J.Legzdiņš, policijas inspektors J.Ķīselis, prefekts K.Jaunarājs, Kriminālās policijas pārvaldes priekšnieks J.Silarājs, Pasīvās daļas aizsardzības pārvaldes pr-ks pulkv. J.Ozols, Robežsargu brigādes štāba pr-ks pulkv. V.Kalniņš, vicedirektori P.Pūpols, G.Caucis, prefekta vecākais palīgs F.Šaberts, Dzelzceļu policijas pr-ks K.Briedis, daļu vadītāji V.Zariņš, O.Krauze, V.Šalka, J.Ziemanis.

Apspriedi plkst. 10.35 atklāj un vada iekšlietu ministrs K.Veidnieks. Protokolē sekretārs A.Kāps.

Par ārpolitiskiem notikumiem *ministrs* informē.

Pēdējā mēneša notikumi tik strauji risinājušies, ka grūti tiem izsekot. Pēc tam, kad sabiedrotie Norvēģijā neko nespēja padarīt, viņi savu karaspēku aizsaukuši. Š.g. 10.maijā nāca nākošais pārsteigums: Vācija iesoļoja Holandē un Beļģijā. Kaut gan šis valsts aicināja palīgā sabiedrotos, Vācijas triecieni tomēr bija tik ātri un stipri, kā arī sabiedroto karaspēks tikpat kā nekādus panākumus nevarēja gūt. [...] Analizējot sabiedroto neveiksmju cēloņus, mēs redzam, ka šo valstu iekārtas ir bijušas tādas, kas pēdējos gados pielaidušas cīņas partiju starpā, tādā kārtā vājinot valsts stiprumu. Līdz ar to abās valstīs trūkusi vienotība, kas varētu stiprināt aizsardzības pamatus. Vācijā, turpretim, vienota vadība, viena griba un visas tautas mobilizācija jau pastāvējusi 7 gadus. Visu šo laiku Vācijā nopietni strādāts un viss sagatavots nākošai kara darbībai. Tādēļ Vācija arī tagad gūst panākumus. Lielu pārsteigumu pēdējās dienās izsaukusi Beļģijas armijas kapitulācija bez kādiem noteikumiem. Līdz ar to sabiedroto armija nostādīta pavisam kritiskā stāvoklī un pielaižams, ka drīz dzirdēsim ziņas par šīs franču un angļu ziemeļu armijas pilnīgu likvidāciju.

Kas attiecas uz mūsu valsts drošību, uzsverams, ka mums patlaban nekādi draudi no citurienes nav saskatāmi. Ar Vāciju mums turpinās tirdznieciskie sakari un, lai gan mēs patlaban nedabūnam visu, kas plānā paredzēts tomēr zināmas preces saņemam. Arī mūsu attiecības ar Padomju Savienību norit uz nornāliem pamatiem, un noslēgtais tirdznieciskais līgums izpildas apmierinoši. Pēdējā laikā esam noslēguši līgumus ar Padomju Savienības garnizoniem par vairāku būvdarbu uzsākšanu. Izrādot savstarpēju uzticību, visi jautājumi ar krieviem atrisināti labvēlīgi un tādā kārtā mūsu attiecības vienmēr uzlabojušās. Šajās dienās arī esam piekrituši zināma rajona nodošanai krievu brīva līguma darbinieku vajadzībām Liepājā.

Runājot par iekšpolitiskiem jautājumiem *ministrs* norāda:

Zīmējoties uz iekšpolitisko stāvokli, kā viens no svarīgākiem izceļams mūsu saimnieciskās dzīves jautājums. Pašlaik notiek sašaurināšanās rūpniecībā, lai pa vasaras sezonas laiku uzņēmumi nodrošinātos nepieciešamajām izejvielām ziemā. Visi strādnieki, kurus atbrīvo fabrikas, tiek izsūtīti grupās sezonas darbos pie zemes malkas sagatavošanas, ceļu darbos un tml., vai novietoti lauku saimniecībās. Šādas rīcības mērķis - sagādāt pēc iespējas vairāk darbaspēka uz laukiem. Svarīgi gādāt arī par to, lai visu to, kas laukos izaugs, mēs laikā un kārtīgi ievāktu. Kamēr agrāk mums bija poļu laukstrādnieki, šogad šis ārzemju darbaspēks ir stipri mazāks un tādēļ dabīgi, ka šīsvasaras prasības pēc darbarokām būs daudz lielākas. Bez fabriku strādnieku pārvietošanas uz laukiem, mums tādēļ jāmeklē vēl citas darbaspēka rezerves. Šajā sakarībā mēs varam runāt par ierēdņiem. Aprēķināts, ka valsts iestādēs pavisam strādā 45 000 ierēdņu, pilsētu pašvaldībās - 15 000, pagastu pašvaldībās - 12 000 un dažādos uzņēmumos, kā autonomos, tā privātos, 30 000 ierēdņu, kas kopsummā dod ap 100 000 cilvēku. Pacēlusies doma, daļu no šiem darbiniekiem, apm. 20%, t.i. 20 000 cilvēkus novirzīt lauku darbos, piešķirot tiem bez kārtējā atvaļinājuma vēl ilgstošus atvaļinājumus par samazinātu atalgojumu. Vispirmām kārtām paredzēts laist atvaļinājumā tos darbiniekus, kas paši vēlas strādāt uz laukiem un tālāk tos, kurus iestādei iespējams atvaļināt, t.i., galvenām

kārtām personas, kurām pašām, vai viņu sievām, vai vecākiem pieder lauku īpašumi. Ilgstošā atvaļinājumā būtu laižamas arī personas, kam pārjaunoti parādi. Atvaļinājumā aizgājušo darbs šādos apstākļos, protams, būs jāpilda pārējiem darbiniekiem, kas nebūs izteikuši vēlēšanos iet strādāt lauku darbus. Cik paredzams, tiem arī vasarā atvaļinājumi netiks piešķirti. Runājot par tālākām darbinieku rezervēm, vēl varētu pieskārties Rakstu un mākslas un Profesiju kameru aprindām, ārstiem u.t.t. Tāpat mēs varam runāt par mazu un lielu uzņēmumu īpašniekiem, kuru skaits sasniedz 50 000. Pielaižams, ka vajadzības gadījumā lauku darbos varētu ņemt dalību arī namsaimnieki un viņu piederīgie. Iespējama arī dažādu grupu organizēšana no tiem darbiniekiem, kas vasarā paliek pilsētā. Viņi varētu beigt darbu iestādē stundu ātrāk un pēcpusdienā izbraukt Rīgas tuvākā apkārtnē palīdzēt ražas novākšanā. Bez tam daudz darbaroku rezervju apslēptā veidā vēlsastopams uz laukiem tālumnieku saimniecībās. Tā, piemēram, Latgalē vēl tagad pļaušanu izdara ar sirpjiem. Bezdarbnieki jāmeklē arī turīgāko saimnieku ģimenēs, kas nereti savus bērnus nelaiz pie darba. Arī vecāki ļaudis, kas tomēr vēl kaut ko varētu strādāt, bieži vien noslaistās bez darba. Visi uzskaitītie piemēri rāda, ka darba rezerves pie mums ir diezgan lielas. Jautājums vienīgi grozās ap to, kā viņas dabūt ārā uz laukiem.

Kas attiecas uz jaunatni, paredzēts, ka šogad darbā ies skolnieku grupas, 15 - 20 personu sastāvā, skolotāju vadībā. Šie skolnieki apmetīsies kādā skolā un dienā ies darbā pie saimniekiem. Pavisam laukos izies ap 20 000 skolēnu, vecumā virs 14 gadiem. Lauku darbos ies arī daļa no studējošās jaunatnes, kopskaitā apmēram 2 000 personas.

Lai uz laukiem dabūtu ārā vēl vairāk cilvēku, mūsu pienākums katram atgādināt, lai tas pavada vasaru ārpus pilsētas. Sevišķi tas zīmējas uz sievietēm, kuras laukos, atvietojojot saimnieces svarīgākiem darbiem, varētu vārt ēdienu un uzraudzīt bērnus. Lauku aizsardzes apņēmās vasarā katra pie sevis uzņemt vienu pilsētnieci. Tiem pilsētniekiem, kuriem pašiem savas mājas, ieteicams ņemt līdž uz laukiem pazīstamus. Arī visām ierēdņu sievām un bērniem ieteicams kopīgi ar ģimenes galvu atvaļinājumu pavadīt uz laukiem. Bez tam par šiem mudinājumiem un

aicinājumiem sievietēm un bērniem vasaru pavadīt uz laukiem un palīdzēt ražas novākšanā, rakstāms ministrijas žurnālos. Vispār šī lieta - vasaru pavadīt lauku darbos - jānostāda kā goda un prestiža lieta.

Lai tomēr nodrošinātu mūsu saimniecisko dzīvi tā, lai katrā brīdī, kad tas būtu vajadzīgs, mēs varētu pārsviest zināmas darba rezerves tur, kur pēc tām trūkums, š.g. 28.maijā kabinetā pieņemts saimnieciskā dienesta likums. Līdz ar to ražīgā darbā iesaistīta visa zeme, visi cilvēki un visi materiālie līdzekļi. Šī likuma uzdevums - katru pilsoni piedabūt kalpošanai valsts vajadzībai un saimnieciskai nostiprināšanai. Pie tam saimnieciskā dienesta likums uzlūkojams kā pagaidu likums, kas nepieciešams pārejošam laikmetam, un viņš ir spēkā tikai līdz 1942.gada 1.februārim. Likums izšķir ieskaitīšanu un iesaukšanu saimnieciskā dienestā. Kamēr ieskaitīšana aptvers plašas aprindas, iesaukšana galvenā kārtā attiecināma uz slaistiem. Pie tam tā notiks pēc kārtības, kāda pastāv iesaucot obligatoriskā kara dienestā. Tā kā sagaidāms, ka žīdi centīsies savus cilvēkus kaut kādi darbā iekārtot, kaut arī formas pēc, likumā pateikts, ka saimnieciskā dienestā varēs iesaukt arī personas, kas no saviem darba devējiem privātās iestādēs, uzņēmumos un organizācijās saņem un izlieto atvaļinājumus, garākus par parastiem, personas, izņemot pensionārus, kas iestādes darbiniekos vai amatos ieskaitītas tikai farmāli, bet faktiski nestrādā normālo darba laiku un nepilnīgi nodarbinātos. Jau tagad pielaižams, ka visas šīs personas būs jāmeklē rokā pašvaldībām un policijai. Ieskaitīšana saimnieciskā dienestā, pretēji iesaukšanai, domāta uz brīvprātības pamatiem un tā attiecināma uz personām, kas pašas vēlas strādāt vai jau atrodas kādā tagadējā darbā. Kas attiecas uz iesaukšanu, atzīmējams, ka iesaucamo sarakstus sastāda, iesaukšanas laiku un vietu nosaka, kā arī citus ar iesaukšanu saistītus darbus veic Darba centrāle. Saimnieciskā dienestā ieskaita uz laiku no 6 nedēļām līdz 6 mēnešiem, bet iesauc no 3 līdz 6 mēnešiem. Saimnieciskā dienestā var iestāties arī personas, ne jaunākas par 14 gadiem, kas pieteicas brīvprātīgi. Pēdējās tādā gadījumā bauda dažādus atvieglojumus. Saimnieciskā dienestā iesauktās un ieskaitītās personas nodarbināmas uz Kara ministra pieprasījuma valsts aizsardzībai svarīgos darbos, kā arī visos pasākumos un darbos, kas norīkoti saimnie-

ciskās rosības uzturēšanai un tamlīdzīgi. Saimnieciskā dienestā ietvertu jaunatni paredzēts apvienot patstāvīgā darba skolā. Šai skolai būs savs priekšnieks, kas rīkosies pēc Darba centrāles direktora norādījumiem. Saimniecisko dienestu vadīs sevišķs saimnieciskā dienesta pilnvarnieks. Personām, kas būs zināmu laiku pavadījušas saimnieciskā dienestā, izsniegs sevišķas grāmatīņas un izdarīs pasē atzīmes. Saimnieciskais dienests būs tik svarīgs, ka turpmāk nevienu nepieņems valsts dienestā, iekams tas nebūs tajā zināmu laiku nokalpojis. Atalgojumu ieskaitītie saņems pēc vispārējiem noteikumiem, atkarībā no tā, cik katrs varēs izpelnit. Iesauktiem atalgojumu tarifi paredzēti drusku zemāki, jo būs jātaisa atvilkumi uzraudzībai. Tāpat iesauktiem visā pilnībā nepiemēros sociālās apdrošināšanas likumus. Likuma pārkāpējus paredzēts ievietot sevišķās nometnēs. Izšķir pavisam trejāda veida nometnes: 1/ darba skolas, 2/ vispārējās nometnes un 3/ sevišķās nometnes iesauktiem, t.i. slaistiem, kur noteikumi būs sevišķi stingri. Iespējams, ka arī policijai būs jādibina nometnes, kurās ievietot bezpavalstniekus, klaidoņus un tamlīdzīgas personas. Arī tādos gadījumos, ja saimnieciskā dienestā iesauktie neklausā Darba centrāles amatpersonām, policijai, pamatojoties uz Likumu par sabiedrisku drošību un kārtību valstī, dodama tiesība nesavaldīgos ievietot policijas nometnēs. Sūdzības par saimnieciskā dienesta pilnvarnieka un darba skolas priekšnieku lēmumiem 7 dienu laikā iesniedzamas Darba centrāles direktoram. Likums, ciktāl tas nerunā pretim starptautiskām tiesībām un noslēgtiem līgumiem, piemērojams arī ārzemniekiem.

Šī likuma ideja ir tā, lai pārdzīvojamā laikmetā vieglāk pārvarētu visas grūtības un izvairītos no sastrēgumiem, kas varētu nest nepārredzamas sekas. Līdz ar to mūsu pienākums informēt visus apakšniekus, lai par likumu neizplatītos nepareizi ieskatī. Tas nav domāts kā verdzības likums, bet tikai kā nepieciešamība. [...]

Runājot par dažādiem jautājumiem *ministrs* norāda:

Novērots, ka pēdējā laikā Rīgas apkārtne apmetušies daudz slaistu. Kad saimnieciskā dienesta likums būs stājies spēkā, pret viņiem uzsākama tūlītēja kampaņa. Vispirmām kārtām slaistus verētu likt darbā pie dīķu ierīkošanas pilsētās un ciemos, par ko rūpējas pasīvā gaisa aizsardzības pārvaldē un pie sagruvušu ēku novākšanas.

Sajās dienās arī ienākušas vairākas sūdzības par to, ka ārzemju laukstrādnieki bez dibināta pamata atstāj savas darbavietas un pārceļas uz pilsētām vai pāriet darbā pie citiem. Ievērojot vēl to, ka saimnieki pēc iespējas no tiesāšanās par liguma laušanu izvairās, Iekšlietu ministrijai šajā lietā jāspēr noteiktākas represijas un jāaizdod piemērotus rīkojumus. Lūdzu Kārtības policijas departamentu informēt, cik šādu nevēlamu gadījumu pieņemti, kad laukstrādnieki atstāj savas darbavietas. [...]

Zīmējoties uz iekšējo drošību atzīmejams, ka mēs nesam laukstrādniekus lasījām trauksmainas ziņas, ka daudzas valstis apcietina ārzemniekus u.t. Arī tādas valstis, kas nav tieši kara apdraudētas, sākušas baidīties no 5.kolonnas. Iespējams, ka tādi vīri slēpjas arī pie mums un var parādīties momentāli. Tādēļ visi darbinieki mudināmi nenovērst skatus no aizdomīgiem ārzemniekiem un citiem nevēlamiem pilsoņiem, kas gaidīt gaida uz visādām pārmaiņām. Līdz šim mums bija ieviesies paradums, ka visu ārzemju kuģu personāliem ļāvām brīvi staigāt apkārt. Tagad tas jāpārtrauc un attiecīgiem darbiniekiem jānorāda stingri turēties pie instrukcijas. Arī policijai jāpiegriež lielāka vērība tam, ko šie ārzemnieki dara.

Pēdējās dienās Liepājā, drašu fabrikas krāsni noticis kāds granātas sprādziens, un šī krāsns sāardita. Līdz ar to paceļas jautājums, vai tiešām šis gadījums tikai nejaušība? Lūdzu Drošības policijas departamentu šīnī lietā izdarīt stingru izmeklēšanu un pārbaudīt, vai arī mēs šajā gadījumā nevaram sākt saskatīt 5.kolonnas pirkstu. Sevišķa vērība uzraudzības ziņā turpmāk piegriežama tām fabrikām, kas strādā svarīgām dzīves vajadzībām, piemēram, Ķegumam. Nesam arī Salaspilī, telpā, kur kareivji izgatavo raķetes, noticis sprādziens. Šo lietu izmeklē kara resora amatpersonas. Sabotāža katrā atsevišķā gadījumā izdarāma viegli.

Kas attiecas uz ārvalstniekiem un bezpavalstniekiem, viņu skaits pie mums nav liels. Kamēr uz pagājušā gada 1.septembri mums bija reģistrēti 9039 bezpavalstnieki, tagad uz š.g. 1.maiju visā valstī dzīvo 7042. Šī skaita samazināšanās izskaidrojama ar repatriāciju. No zināmiem rajoniem izraidīti 280 bezpavalstnieki. Ārvalstnieku uz pagājušā gada 1.septembri mums bija 16 321, pie kam laukstrādnieki šajā skaitā neietilpst. Uz š.g. 1.maiju palikuši 13 000. No savām dzīves vietām izraidīti 365

ārvalstnieki, bet pavisam no valsts robežām - 32. Patreiz Rīgā vēl atrodas 3900 bezpavalstnieki, kas pa lielākai daļai ir kropli un slimīgi. Šo trūkumu dēļ mēs viņus arī neesam uzņēmuši pavalstniecībā.

Runājot par ārzemju diplomātiem, atzīmējams, ka pēdējā laikā bijuši gadījumi, ka viņi bez atļaujas mēģinājuši iebraukt aizliegtos rajonos. Lai gan mēs rīkojumu par aizliegumu uzturēties zināmās vietās uz ārzemju diplomātiem neesam attiecinājuši, tomēr, ievērojot šādus vairākkārtīgi atkārtotiešos nevēlamus gadījumus, mūsu izturēšanās jāgroza un noteikumi jāattiecina arī uz viņiem. Šajā ziņā uzdodu administratīvam departamentam sazināties ar Ārlietu ministriju un kopīgi ar to izstrādāt paziņojuma tekstu, ka diplomātiem bez savišķas atļaujas noliegts iebraukt aizliegtos rajonos. Ja viņi tur iebrauc privātās darīšanās, pie tam bez atļaujas, tie aizturami un apšaubāma viņu uzrādītā apliecība. Tādu stāvokli, kas var apdraudēt mūsu labās attiecības ar kaimiņu valstīm, mēs nevaram pielaist. [...]

Liels uzdevums gulsies uz policiju, kurai būs jā rūpējas par to, lai pie plašās kustības, izejot laukos, rīdzinieki tur neiznēsātu Rīgas tenkas. [...]

Apspriedi slēdz plkst. 13.25.

Rīgā, " 31 " maijā.

K.Veidnieks

Iekšlietu ministrs

LVVA, 1368.f., 3.apr., 51.l., 2. - 12.lp. Oriģināls.

Nr. 120

No Drošības policijas departamenta direktora J.Fridrihsona aģenta "Mihailova" ziņojuma

1940.gada maijā

Slepeni

Bij[ušais] ministru prezidenta biedrs Marģers Skujenieks no Aizsargu ielas pārgājis dzīvot uz Antonijas ielu. Tas ir kluss rajons un Skujenieka viesi - militārās personas var viņu neuzkrītoši apmeklēt. Sanāksmes pie Skujenieka notiek it kā kāršu spēles nolūkos, bet, cik no sarunām izklūst uz ārpusi, nav šaubu, ka tur tiek pārrunāti tieši politiski jautājumi. Pēdējā laikā Skujenieks bieži redzams kopā ar ģen.Balodi, pastaigājoties Vienības

laukuma apstādījumos un dzīvi sarunājoties. No sarunas, kas bijusi ģen. Balodim ar Ādolfu Bļodnieku¹, izriet, ka Skujenieks tagadējo laiku uzskata par pilsoņu kara atmosfēras piesātinātu. No informācijas, kādu Skujenieks guvis sarunās ar dažādu šķiru ļaudīm, neapmierinātība ar patreizējo stāvokli esot visos iedzīvotāju slāņos ārkārtīgi liela. Kameru sistēma, kas aizņemta no fašistu režīma², Latvijas apstākļos esot pavisam nepiemērota. Kameras jau zaudējušas katru popularitāti un nav spējušas ideoloģiski iesakņoties. Kamerām esot milzīgi štati un lieli budžeti, bet, izņemot darba un amatnieku kameru, visas citas nezinot kur un kā sev darbu atrast. Lauksaimniecības kamerai labi ja pāris apmeklētāju dienā, jo tā darot paralēlu darbu Zemkopības ministrijai un laucinieki Rīgā visu varot nokārtot bez kameras palīdzības. Ar darba un uzdevumu trūkumu slimojot sevišķi profesiju un mākslas kameras, kur vadītāji ļoti bālas personības, no kuriem, kā piem. no Druvas³, mākslinieki izvairoties kā no mēra. Apsīkusi sevī arī tirdzn[iecības] - rūpniecības kamera, un viņa vairāk bremzē un ierobežo tirdzniecību, nekā to veicina. Kameras nebauda ne uzticību, ne autoritāti. Tirdzniecības - rūpniecības kamera pie tam ir izvērtusies par vadošo vīru bodīti. Dažādi konjunktūras vīri - Vēciņi, Mārtiņi Kalniņi un citi - ir ieguvuši paši sev lielos vācu uzņēmumus, lai nobīdītu pie malas katru sacensību un konkurenci. Kameras nevienam nekādu labumu nav nesušas, un to jau visi sāk atzīt. Bet izmaksā viņas ārkārtīgi dārgi. Tautas slāņos ir nokauta pašdarbība un pašierosme. Krīzes laikā tam var būt ļoti ļaunas sekas. Tauta ne par ko vairs neuztraucas, nekam nedzīvo aktīvi līdzī, atmet pašdarbībai ar roku un atsaka: lai jau nu rikojas kameru vīri. Skujenieks šaubās, vai kameras spēs dot no sava vidus kādus vērtīgus spēkus valsts politiskam darbam. Par valsts saimniecisko stāvokli Skujenieks ir ļoti drūmās domās. Viņš neredz ceļu, kurš izvestu valsti no grūtībām, bez radikāliem sašaurināšanās soļiem. Lai budžetu padarītu grūtību laikam piemērotu un apturētu nodokļu sistemātisku pieaugšanu, būtu vajadzīgas dziļas pārmaiņas daudzās nozarēs. Būtu jālikvidē kameras, liekās ministrijas, un jāatdod privatās rokās uzņēmumi, kas valstij nes zaudējumus. Bet uz tādiem un līdzīgiem soļiem neesot ko cerēt. Tā vietā mēģinot izlīdzēties ar jaunas maiņas naudas drukāšanu, no apgrozības izņemtās

naudas laišanu tautā, nodokļu uzlikšanu visdažādākos veidos un tml. Tas tomēr glābiņu nesolot un stāvoklis kļūstot arvien ļaunāks. Saimnieciskām grūtībām sekojot politiskās grūtības. Ulmaņa valdībai radušās asas nesaskaņas ar fabriku strādniekiem, ko kreisie elementi izmantojot ar lielu neatlaidību. Šis konflikts iešot plašumā un agrāk vai vēlāk novedīšot pie ekscesiem, uz kuriem Maskavā daži tikai gaidot.

Gen. Balodis izteicies pulkvedim Šepko⁴, ka jaunais valsts aizsardzības likums izdots⁵ acīmredzot priekš tam, lai dotu iespēju Ulmanim tikt vaļā no visiem komandieriem un kalpakiešiem, kas viņam šķiet neuzticami. Spēle, ko Ulmanis iesācis, esot ļoti bīstama un varot slikti beigties. Ulmaņa kabinets ar katru maiņu paliekot bālāks un nepopulārāks. Kabineta sastāvā vairs neesot nevienas spilgtākas personības. Un viņš, ģenerālis, nebrīnītos, ka valodas, kas tagad kļūstot par Ulmaņa turpmākiem nodomiem, proti, ka par kara ministru un Prezidenta vietnieku taisoties Alfrēds Bērziņš⁶, bet par sabiedrisko lietu ministru Jānis Rudums⁷, tiešām piepildītos. Tagad nekas vairs neesot neiespējams, un būtu brīnums, ja brīnumi neturpinātos. Bēdīgākais pie visa esot tas, ka armijā ienesta plaša un politika. Armijai neesot kam ticēt un uz ko paļauties. Viņam daudzi pārmetot, kādēļ viņš nav augoni pāršķēlis ar hirurga nazi. Bet viņš sevi nenosodot par to - tagadējā laikā esot labāk ļaut augonim nogatavoties un pašam pārtrūkt. Viņam esot zinams, ka jauno aizsardzības likumu krievi uzņēmuši ar lielu neuzticību un nemaz vēl neesot zinams, kā viņi uz to reaģēs. Savu tagadējo pozīciju ģen. uzskatot par izdevīgu novērošanai un nogaidīšanai. Maldoties visi tie, kas domājot, ka viņa dziesma nodziedāta. Tagad neviens nevarot noteikt, kuros kapos katru guldīs. Lai vecie karavīri esot mierīgi - viņš arvienu būšot ar tiem. Pulkvedis Šepko no šīm vispārējām frazēm maz ko sapratis, bet guvis iespaidu, ka ar viņu runā sarūgtināts cilvēks, kurš dzīvo ilūzijā, ka liktenis viņu atkal iznesīs varas un slavas spožumā. Šīs ilūzijas arī Šepko nav mēģinājis jaukt. [...]

LVVA, 3235.f., 1/22.apr., 1853.l., 42. - 42a.lp. Oriģināls.

¹ *Bijušais Latvijas ministru prezidents (1933.g. marts - 1934.gada marts) un Jaunsaimnieku un sīkgruntnieku partijas līderis.*

² *Domāta Itālija.*

³ *Jūlijs Druva - Latvijas Rakstu un mākslas kameras priekšsēdis (1938. - 1940.g.).*

⁴ *Kārlis Šepko - atvaļināts pulkvedis, bijušais Daugavpils kājnieku pulka komandieris.*

⁵ *Likums par valsts aizsardzību. Skat.: Latvijas Kareivis, 1940., 1.maijs.*

⁶ *Sabiedrisko lietu ministrs.*

⁷ *K.Ulmaņa sekretārs.*

Nr. 121

Padomju Savienības paziņojums Lietuvas valdībai

Lta. Maskavā, 30.maijā.

TASS publicē šādu Pad[omju] Savien[ības] Ārl[ietu] komisariāta ziņojumu: "Pēdējā laikā notikusi virkne gadījumu, ka pazūd militārpersonas no padomju garnizojumiem, kas saskaņā ar Pad[omju] Sav[ienības] un Lietuvas savstarpējās palīdzības līgumu atrodas Lietuvas republikas teritorijā. Ārlietu komisariāta rīcībā esošie dati rāda, ka šos "pazušanas" gadījumus organizējušas dažas personas, kas bauda lietuvju valdības orgānu labvēlību. Tā, sarkanarmietis Šmavgoņecs, kādas tanku brigādes šoferis, pazuda no savas karaspēka daļas šī gada 18.maijā, bet atgriezās 26.maijā. Šmavgoņecs ziņojis savai priekšniecībai, ka 18.maijā viņš sagūstīts un aizvests nepazīstamā namā, kur ievietots pagrabā; tur nosēdējies 7 dienas. Vairāku dienu laikā Šmavgoņecs nedabūjis ne ēdienu, ne ūdeni. Sagūstītāji ar varas darbiem un nošaušanas draudiem mēģinājuši dabūt no viņa ziņas par tanku brigādes apstākļiem un tās apbruņojumu. Naktī uz 25.maiju Šmavgoņecs aizsietām acīm aizvests ārpus pilsētas un tur atlaists.

Tās pašas tanku brigādes šoferis Pisarevs pazuda 24.maijā un atgriezās 27.maijā. Viņš ziņojis, ka 24.maijā, kad tas atradies brigādes preču automobiļu parkā (šis parks ir vienā pagalmā ar kāda lietuvju kājnieku pulka telpām) viņam uzbrukuši seši cilvēki. Uzbrucēji aizbāzuši muti, pārvilkuši tam pāri galvai maisu un aizveduši nezināmā virzienā; pēc tam viņš ieslodzīts kādā pagrabā,

kur nosēdējis bez ūdens un pārtikas trīs dienas. Sagūstītāji, lietojami varas līdzekļus, pratinājuši Pisarevu par tanku brigādes apstākļiem, sevišķi interesēdamies par to, uz kuriem brigādei jāpāriet. Pisarevam izdevies bēgt pa ūdens caurules lūku. Abu šo sarkanarmiešu - Šmavgoņeca un Pisareva - izskats liecināja par viņu smagajām ciešanām, jo tie bija ārkārtīgi nomocīti un novārguši.

Bez tam noticis šāds gadījums ar jaunāko virsnieku Butajevu, kurš pazuda no savas karaspēka daļas februāra mēnesī. Atbildē uz padomju karaspēka vadības prasību meklēt pazudušo, Viļņas lietuvju iestādes paziņoja, ka 12.maijā Butajevs, kad to mēģināts aizturēt, izdarījis pašnāvību. Pie tam lietuvju iestādes paskaidroja, ka Butajeva nāve iestājusies pēc šāviena mutē, bet apskatot līķi, vēlāk noskaidrots, ka brūce atradusies pie sirds. Pretrunīgi bija arī virkne citu paskaidrojumu no lietuviešu oficiālu personu puses. Notikuši arī vēl divi citi padomju militārpersonu pazušanas gadījumi Lietuvā.

Padomju Savienības ārlietu komisārs Molotovs 25.maijā nodeva Lietuvas republikas sūtnim Maskavā Natkevičam padomju valdības vārdā šādu paziņojumu Lietuvas valdībai: Padomju Savienības valdība uzskata tādu izturēšanos no lietuviešu orgānu puses par provokatorisku attiecībā pret Padomju Savienību, kam var būt smagas sekas. Padomju valdība pieprasa, lai Lietuvas valdība sper tūlītējus soļus šo provokāciju izbeigšanai un pazudušo padomju militārpersonu atrašanai. Padomju valdība izsaka cerību, ka Lietuvas valdība nāks pretim viņas priekšlikumiem un nepiespiedīs to lietot citus līdzekļus."

Brīvā Zeme, 1940, 30.maijā.

Nr. 122

Sūtņa Lietuvā L.Sējas ziņojums ārlietu ministram V.Munteram

1940.gada 30.maijā
Konfidenciāli

Augsti godātais Ministra kungs,
Pēdējās 2 - 3 dienās vēl nav radusies lielāka skaidrība krievu dezertieru afērā. Loktionovs 27.maijā taisījis vizīti

arī kara ministram ģen.Musteikim¹, bet pēc tam nav uzturējis kontaktu ar Lietuvas iestādēm. Viņš pēdējās 3 dienas pavadot, braukājot no viena sarkanarmiešu garnizona uz otru, un Lietuvu atstāšot šovakar vai piektdienas (31.maija) rītā. Še sagaida, ka pirms aizbraukšanas viņš runās ar kādu valdības locekli.

Pa tām starpām TASS laidis pasaulē savu šausmīgo komunikātu. No svara man šķiet tas apstāklis, ka komunikāts dots 29.maijā, kad Maskavā jau varēja būt tēlegrāfisks vai telefonisks ziņojums no Loktionova. Iespējams pat, ka TASS'a komunikāts ir šī ziņojuma rezultāts.

Pagaidām krievi ne mazākajā mērā nesadarbojas ar lietuviešiem, lai lietas noskaidrotu. Šorīt (30.maijā) sūtnis Pozdņakovs bijis pie ārlietu ministra uz pēdējā aicinājumu. Mutiski un arī rakstiski viņam paziņots par speciālas komisijas nodibināšanu krievu apvainojumu izmeklēšanai. Krievi varēšot komisijā sūtīt savus priekšstāvjus, kā novērotājus. Ārlietu ministrs atkārtojis savu prasību dēļ tuvākiem norādījumiem un faktiem. Pozdņakovs bijis galīgi nerunīgs.

Šī afēra Kauņā izsauc viegli saprotamu satraukumu un pamatotas bažas. Valdības aprindās arī depresija un bažas ļoti lielas. Neviens nešaubās, ka krievi gatavo kaut ko nelabu, visdrīzāk kādas jaunas prasības Lietuvai. Arī Lietuvas sūtnis Maskavā Natkevičs patlaban ieradies Kauņā, bet nav atvedis nekādu skaidrību.

Ar patiesu augstu cieņu,

L.Sēja

Sūtnis Lietuvā

LVVA, 2575.f., 17.apr., 76b.l., 347.lp. *Orīģināls.*

¹ Ģenerālis Kazis Musteikis - Lietuvas aizsardzības ministrs kopš 1938.g. 5.decembra.

Nr. 123

Sūtņa Lietuvā L.Sējas ziņojums ārlietu ministram V.Munteram

1940.gads 31.maijā

Augsti godātais ministra kungs,

Šorīt (31.maijā) kara komisāra biedrs Loktionovs esot aizlidojis atpakaļ uz Maskavu. 30.maija vakarā viņš ticies

Viļņā ar divīzijas komandieri ģen.Cerņu¹, kurš viņu izvadījis arī aerodromā. Loktionovs apsolījis, ka savās daļās atgriezušos sarkanarmiešus Lietuvas izmeklēšanas komisija (ar Viļņas apgabaltiesas prokuroru priekšgalā) šīs personas varēsot pratināt. Līdz šim tāda iespēja, tomēr, vēl nav dota.Citādi Loktionovs par savas izmeklēšanas rezultātiem neko neesot stāstījis. Arī sūtnis Pozdņakovs šorīt Ārlietu ministrijā neesot bijis, un nekādi jauni pieturas punkti lietuviešiem vēl nav doti.

Še joprojām ļaudis lauza galvu ap noslēpumaino formulu krievu notā: "Iščeznovenije eķih vojennoslužasčih organīzujetsja ņekotorimi ļicami, poļzujusčimisja pokrovīķelstvom organov Ļitovskavo Praviķelstva"². Līdz šim krievi neesot pat apmēram pateikuši, kas tās par personām un kas tie par valdības orgāniem. Ārlietu ministrs Urbšis man vēl šodien apgalvo, ka viņam neesot jausmas par to, kas zem šīs misteriozās formulas slēpjas. Formulu analizējot un apsverot, būtu jādomā, ka runa iet par kaut kādiem privilēģētiem ārzemniekiem - diplomātiem vai militāru misiju locekļiem; bet pie labas gribas tā minēt varētu arī aizsargus vai jaunlietuvjus³.

Šodien valdības aprindās domā, ka satraukumam sekos zināma *detente*⁴, pareizāki, ka tāda jau iestājusies. Pastāv cerība, ka Loktionovs būs konstatējis, ka vietējie komandieri pret Lietuvu vērstos apvainojumus pārspīlejuši, lai sev samērā labvēlīgi izskaidrotu sarkanarmiešu dezertēšanu. Izslēgts tas nav, ja tikai visa afēra nav galīgs inscenējums, kuram jākalpo lielākiem mērķiem. Kaut kādus pieturas punktus krieviem nāksies dot, jo pilnīgi zilā gaisā nav iespējama izmeklēšana.

Ar patiesu augstu cieņu,

L.Sēja

Sūtnis Lietuvā

LVVA, 2575.f., 17.apr., 76b.l., 335., 335a.lp. Oriģināls.

¹ Ģenerālis Jonas Čerņus - Lietuvas ministru prezidents (1939.g. 28.marts - 21.novembris), kopš 1939.gada novembra - VI divīzijas komandieris.

² "Šo militārpersonu pazušanu organizē dažas personas, kuras bauda Lietuvas valdības orgānu atbalstu."

³ "Jaunā Lietuva" - valdošās Tautininku partijas jaunatnes organizācija.

⁴ Atslābums.

Nr. 124

No Politiskās policijas pārvaldes Rīgas rajona vecākā uzrauga J. Apkalna ziņojuma.

1940. gada 1. jūnijā

Š[ī] gada maija mēnesī no manis apstrādājamās Rīgas prefektūras sešos policijas iecirkņos ietilpstošās rūpnīcās politiska rakstura streiki, vai līdzīgi gadījumi nav bijuši. Strādnieki par tik, cik lai nesadurtos ar likumu un citiem darba noteikumiem, ar rūpniekiem - darba devējiem sadzīvojuši un sapratušies apmierinoši

No strādnieku puses organizētā veidā pie rūpniekiem algu jautājumos nav griezušies, bet rūpnieki ar atsevišķiem strādniekiem pēc nopelniem un atsevišķa strādnieka - strādnieces materiālā stāvokļa algu jautājumos ir sapratušies un nokārtojuši [to] strādnieku interešu labā.

Algu jautājums rūpnīcās, tāpat kā tas bija aprīlī arī maijā nav nostabilizējies, un visā visumā algas strādniekiem nav paceltas, kaut gan visur un katrā vietā strādnieki par to runā un sūdzās, ka algas sakarā ar dzīves dārdzības celšanos esot par zemām un strādnieki nevarot aizpildīt tos nepieciešamos saimniecības robus, kādi viņiem bieži vien gadoties, ja izpaliekot slimības dēļ mājā, jo slimo kase nemaksājot algu pilnos apmēros.

Cik novērojams, kā arī ņemot vērā pašu strādnieku izteicienus, viņiem grūti klājas pie tagadējās izpeļņas apgādāt ģimenes locekļus. Visā visumā strādnieki nav apmierināti, viņos radies liels īgnums un naidīgs noskaņojums pret pastāvošo Latvijas valsts iekārtu, darba devējiem, arodbiedrībām un visiem, kas kārtā strādnieku lietas. Maija mēnesī strādnieku noskaņojums palicis vēl ļaunāks, kaut gan uz ārieni nekur manāmi neizplūst. Šīs ziņas ņemtas no pašu strādnieku vidus, pārrunām un spriedumiem.

Aprīļa mēnesī par strādnieku sūtīšanu laukiem un dažādos sezonas darbos bija tikai minējumi un vērojumi no pašu strādnieku vidus, kuriem būs jāiet. Maija mēnesī minētais apstāklis jau parādījies dzīvē un daudzās rūpnīcās, pēc iepriekš sastādītiem sarakstiem caur Darba centrāli pieprasot, strādnieku grupas, kā lauku, tā arī dažādiem sezonas darbiem, nosūtītas. Viss minētais apstāklis strādniekus satraucis, un tādā kārtā arī Rīgas rūpnīcu strādnieku - strādnieču politiskais stāvoklis ļoti

stipri nosvēries uz kreiso pusi, un radījušas antipātijas Latvijas valsts saimniecības veicinātāju pusē no strādniekiem, sevišķi [no] tiem, kuriem jāiet lauku vai citos sezonas darbos. [...]

Galvenie iemesli, kāpēc fabriku strādnieki negribot iet laukā no pilsētas ir šādi: 1) dzīvokļa jautājums; 2) ģimenes cilvēki; 3) apgādājamie piederīgie - kā vecāki, tā arī citi, kas paliekot slimojot un esot aizbraucēju aizgādniecībās.

Visus šos apstākļus cenšas izmantot komunisti un strādniekiem cenšas stāstīt pretējo, lai lauku darbos neejot un nepaklausot valdības rīkojumus.

Paši strādnieki savstarpējās pārrunās un sarunās strādnieku organizēšanu lauku un citos sezonas darbos nosauc par spaidu darbos sūtīšanu, nerēķinoties ar strādnieku tiesisko stāvokli, tādas domas izskan no pašu strādnieku vidus savstarpējās sarunās fabrikās ar lielu asumu¹. [...]

Viena otra fabrika darbus pilnīgi izbeigusi aiz izejvielu trūkuma. Stikla fabr. "Emolip" kopš 10.V. darbus pārtrauca, no saviem 250 strādniekiem fabr[ikā] paturot 50, bet pārējie nodoti Darba centrāles rīcībā.

Arī daudzās mehāniskās darbnīcās un fabrikās darbus sašaurinā aiz tā paša iemesla, kā niķelētavās un līdzīgās metālu apstrādāšanas darba vietās. Stipri jūtami darbi sašaurinoties velosipēdu fabrikās, galvenais izejvielu trūkums gumija un divriteņu niķelējamo daļu pagatavošana.

Šīs fabrikas nozīmēto procentu strādnieku jau devušas Darba centrālei, viena kā lielākā "Ērenpreissa" sezonas darbos nodevusi 50 strādniekus. Minētās fabrikas jūlija mēneša otrā pusē fabrikās darbus galīgi pārtrauks, atstājot nepieciešamo strādnieku skaitu remontu izvešanas darbiem.

Lauku sezonas darbos, pēc paredzēta plāna līdz šim no rūpnīcām aizgājusi apm. 1/3 daļa: kūdras rakšanas darbos, ķieģeļnīcās un Dzelzceļu virsvaldes sezonas darbos.

No rūpnīcām sezonas darbos strādnieki tiek nosūtīti mazās grupās uz iepriekš izraudzītām darba vietām. Lielākās strādnieku nosūtīšanas sezonas darbos būšot jūnija mēnesī.

Pedējā laikā no saņemtām ziņām redzams, ka vispārībā kreisie elementi, tāpat arī tie, kas visu laiku bijuši lojāli pilsoņi, palikuši politiski stipri kustīgi un mainījuši savus

uzskatus, kas izskaidrojams ar sūtīšanu rūpniecības strādniekus uz laukiem un sezonas darbos.

Strādnieki stipri sūdzās, ka pašā pēdējā laikā sadārdzinoties gaļas produkti un pat esot vērojams [to] trūkums. Šo apstākli strādnieki izskaidro ar to, ka ļoti lielus kvantumus gaļas produktu valdība sūtot uz Vāciju, kuģiem un vagoniem.

Visas Rīgas slimo kases apdrošinātos bērnus uz laukiem vasaras mēnešos sūtot 3 mēnešus, bet izņēmums esot ar Centrālo kopējo slimo kasi. Šī kase esot viena no lielākām, bet savus kasē apdrošinātos bērnus sūtot laukos atpūtā tikai uz 2 mēnešiem. Sakarā ar to lielākais rūpnīcu strādnieku skaits, kas atrodās minētā kasē, ir stipri neapmierināti ar kases rīcību un izsakās, ka tas esot netaisni, jo strādnieku atvilkumi esot tādi paši, kādi ir citām kasēm.

1940.g. " 1 " jūnijā.

J.Apkalns

Vec. uzraugs

LVVA, 3235.f., 1/22.apr., 523.l., 71. - 73.lp. Oriģināls.

¹ 1940.gada 29.maijā Sabiedrisko lietu ministrs A.Bērziņš paziņoja, ka tuvākajā laikā ir paredzēts atbrīvot no darba 9000 strādniekus un sūtīt viņus lauku darbos. - Valdības Vēstnesis, 1940, 30.maijs.

Nr. 125

No K.Ulmaņa runas Gārsenē

1940.gada 2.jūnijā

Tālāk es teikšu dažus vārdus, kas vairs nezīmēsies uz skolu lietām. Jūs labi zināt, ka pasaulē plosās kara vētras.

Mums ir aiztaupītas kara briesmas, bet nomodā mums tik un tā jābūt, jo netieši šīs briesmas spiež arī mūs. Mums jābūt nomodā par mūsu valsts drošību un mieru

un es varu pateikt, ka šo nepieciešamību mēs nekad neesam aizmirsuši. Mēs nekad neesam aizmirsuši to, kas patiesi mieru nodrošina. Tas būtu pirmā kārtā ieroču spēks, bet tālāk arī - labas attiecības ar kaimiņiem.

Kā es jau teicu, mēs visu laiku esam strādājuši, lai tas viss mums būtu. Jūs atminēsaties, ka jau pirms daudziem gadiem mēs noslēdzām aizsardzības savienības līgumu ar

mūsu kaimiņu Igauniju¹. Vēlāk nāca neuzbrukšanas līgums ar Padomju Savienību², pēc tam sadarbības līgums Lietuvas, Igaunijas un Latvijas starpā³. Un vēl vēlāk, pagājušā gadā - neuzbrukšanas līgums ar Vāciju⁴, un beidzot, pagājušā rudenī, savstarpējās palīdzības līgums ar Padomju Savienību⁵. Visi līgumi, kurus es še minēju, tika slēgti miera nodrošināšanas labā.

Es gribētu pateikt, ka līgums ar

Padomju Savienību

ir plašākais, jo savstarpējās palīdzības pakts, ko noslēdzām rudenī, palīdzēja izsargāties no kara mums un mūsu kaimiņiem. Šis līgums ir plašākais un tur arī ir noteikts, ka mums ar līgumu draudzīgās padomju karaspēka daļas atradīsies un atrodas arī uz mūsu zemes. Mēs nevarām uzvelt līguma pienākumus tikai otrai pusei: arī mums ir jāpilda sava daļa. Mēs to arī pildām, tāpat kā Padomju Savienība pilda tos pienākumus, ko viņa uzņēmusies ar šo līgumu.

Bet, man vēl jāpasaka: ja mēs gribam pilnīgi izdarīt to, ko līgums mums uzliek, tad mums tai pašā laikā ir jā rūpējas par mūsu bruņoto spēku apgādāšanu ar ieročiem, jo tā mēs būsim sagatavoti sadarbībai un sastrādāšanai.

Es teicu - līgums uzliek pienākumus abām pusēm un abas puses arī pilda līgumu pēc satura un gara. Bet ja nu valdība dara savu daļu,

lai līgums patiesi būtu ne tikai rakstīts, bet arī izpildīts, lai attiecības būtu patiesi labas, lai miers būtu nodrošināts un lai nerastos sarežģījumi, tad arī sabiedrībai, tas ir jums un visiem pilsoņiem, ir jādara arī sava tiesa.

Vispirms, ir jāsaprot, ka līgums ir izdevīgs abām pusēm, un tad arī Padomju Savienības šurpu atsūtītās karaspēka daļas jāsaņem ar uzticību un jā rūpējas par labu sadzīvi, kā arī par to, lai viņu līgumā paredzētās prasības tiktu apmierinātas.

Jums te visas šīs lietas ir drusku tālākas, bet jums tomēr ir jābūt par tām skaidrībā, jādarbojas līdzī šinī virzienā, lai arī jūs atbalstītu valdības miermīlīgos centienus.

Nupat mūsu kara ministrs ģen. Berķis viesojas Maskavā. Šis ir draudzības apciemojums; nav nekādu strīdu vai domstarpību, kas tā laikā būtu kārtojami. Šinī

draudzīgā apciemojumā mūsu kara ministrs pavadīs Maskavā vairākas dienas. [...]

Brīvā Zeme, 1940, 3.jūnijā.

¹ 1923.gada 1.novembra savienība.

² 1932.gada 5.februāra līgums.

³ 1934.gada 12.septembra līgums.

⁴ 1939.gada 7.jūnija līgums.

⁵ 1939.gada 5.oktobra līgums.

Nr. 126

PSRS Aizsardzības tautas komisāra S.Timošenko pavēle

1940.gada 3.jūnijā

1. Karaspēka vadības apvienošanas nolūkā ar 1940.g. 5.jūniju izslēgt no Ļeņingradas, Kaļiņinas un Baltkrievijas kara apgabalu sastāva visas Sarkanās armijas karaspēka daļas, kas izvietotas Igaunijas, Latvijas un Lietuvas republiku teritorijā. Visas šīs daļas pāriet manā tiešā pakļautībā ar Aizsardzības tautas komisāra vietn[ieka] 2.ranga armijas komandiera b.A.D.Loktionova starpniecību.

2. Karaspēka ikdienas vadīšanai pie Aizsardzības tautas komisāra vietnieka izveidot pārvaldes aparātu pēc pievienotā štatu saraksta.

3. Atcelt Aizsardzības tautas komisāra 1939.g. 27.novembra pavēli Nr.0185.

PSR Savienības Aizsardzības tautas komisārs
Padomju Savienības maršals *S.Timošenko*

Полпреды сообщают., с.339 - 340. Tulkots no krievu val.

Nr. 127

Laikraksta "Brīvā Zeme" informācija par Latvijas kara ministra ģenerāļa K.Berķa vizīti Maskavā

1940.gada 3.jūnijā

Lta. Maskavā, 3.jūnijā (TASS). Vakar pēcpusdienā Maskavā ieradās Latvijas kara ministrs ģen.K.Berķis

pulkv.Celmiņa¹ un pulkv. ltn.Oša², kā arī Padomju Savienības militāratašeja Latvijā pulkv.Zavjalova un Latvijas militāratašeja Pad. Savienībā pulkv. ltn.Zāliša pavadībā. Stacijā viņu sagaidīja Padomju Savienības apsardzības komisāra vietnieks maršals Kuļiks, ārlietu komisariāta protokola nodaļas vadītājs Barkovs, Maskavas pilsētas komandants, brigādes komandieris Revjakins, brigādes komandieris Dubņins, apsardzības komisariāta ārzemju sakaru nodaļas priekšnieks pulkv. Osetrovs, Latvijas sūtniecības darbinieki ar sūtni Kociņu priekšgalā, Igaunijas sūtnis Rei, Lietuvas sūtnis Natkevičus, lietuvju militāratašejs pulkv.Meškauskas. Stacijas perons bija greznots Padomju Savienības un Latvijas karogiem, un uz tā bija nostādīta godasardze.

Ģen.K.Berķi un tā pavadonūs - pulkv.Celmiņu, pulkv. ltn.Ōsi un pulkv. ltn.Zāliti - drīz pēc viņu ierašanās Maskavā pieņēma Padomju Savienības apsardzības komisārs maršals Timošenko. Tas ģen.Berķim par godu sarīkoja dineju, kurā piedalījās arī Latvijas sūtnis Kociņš, Igaunijas sūtnis Rei, Lietuvas sūtnis Natkevičus, pulkv.Celmiņš, pulkv.Meškauskas, pulkv. ltn.Zālītis, pulkv. ltn. Osis un Latvijas sūtniecības pirmais sekretārs Alberts. Bez šīm personām dinejā bija klāt Padomju Savienības flotes komisārs, otrā ranga flagmanis Kuzņecovs, ārlietu komisāra vietnieks Dekanozovs, apsardzības komisāra vietnieks maršals Kuļiks, sarkanarmijas ģenerālštāba priekšnieks maršals Šapošņikovs, apsardzības komisāra vietnieks otrā ranga armijas komandieris Loktionovs, apsardzības komisāra vietnieks divīzijas komandieris Proskurovs, flotes komisāra vietnieks otra ranga flagmanis Isakovs, flotes galvenā štāba priekšnieks otrā ranga flagmanis Gallers, flotes komisāra vietnieks, pirmā ranga flagmanis Ļevčenko, Ļeņingradas kara apgabala priekšnieks, otrā ranga armijas komandieris Mereckovs, otrā ranga armijas komandieris Voronovs un citi. Dinejas laikā Timošenko un Berķis apmainījās apsveikuma runām.

Tautas komisāru padomes priekšsēdētājs un ārlietu komisārs Molotovs vakar pieņēma Maskavā ieradušos Latvijas kara ministru un armijas komandieri ģen.Berķi. Bija klāt arī Latvijas sūtnis Maskavā Kociņš.

Brīvā Zeme, 1940, 3.jūn.

¹ Pulkvedis F.Celms - Celmiņš - Latvijas Armijas štāba Informācijas daļas priekšnieks.

² Latvijas Kara ministra adjutants.

Nr. 128

**No Politiskās policijas Liepājas rajona
priekšnieka N.Roznieka ziņojuma
Drošības policijas departamenta
direktoram J.Fridrihsonam**

1940.gada 3.jūnijā

Komunistisko organizāciju nelegālā darbība.

Pēdējā laikā LDJS¹ Lejaskurzemes organizācija un viņā ietilpstošās LKP dalībnieku šūnas iekšējā darbā nekādu sevišķu aktivitāti neizrāda. Tas esot vedams sakarā ar to, ka apmērām puse no visiem organizācijas dalībniekiem Liepājā esot izbraukusi, vai nu brīvprātīgi jeb piespiedu kārtā, uz laukiem sezonas darbos. Pēc LDJS apgabala komitejas locekļa izteicieniem, Liepājā tikai 3 šūnas /2 jaunatnes un 1 partijas/ patreiz esot pilnā sastāvā. Varot uzskatīt, ka pagaidām no Liepājā nodibinātiem organizācijas 3 rajoniem darbojoties tikai viens. Zināmu iespaidu uz organizācijas darbību atstājusi arī vairāku aktīvu biedru apcietināšana š.g. aprīļa mēnesī. Sakari ar Rīgu - centru tomēr pastāv, kādēļ arī LDJS Lejaskurzemes organizācija saņem nelegālu literatūru, pēc kuras brauc apgabala komitejas kurjers no Liepājas. LKP mēnešraksts "Cīņa" gan vairs netiekot saņemts, bet toties regulāri pienākot LDJS izdevums "Jaunatnes Fronte". Pēdējā laikā saņemti šī izdevuma 7. un 8.numuri un nākošo sūtījumu cerot saņemt š.g. jūnija sākumā. Bez tam š.g. jūnija mēneša pirmajās dienās iznāksot arī LKP Liepājas pilsētas komitejas mēnešraksts "Komunisti" Nr.2.

Attiecībā uz instrukcijām, resp.centra norādījumiem par propagandu, tas pats apgabala komitejas loceklis izteicās, ka līdzšinējiem tā saucamiem "Mācības materiāliem" pagaidām neesot sevišķas nozīmes, jo tuvākā laikā gaidāma stāvokļa grozīšanās, kas došot Latvijas strādniecībai lielāku brīvību. Šai lietā zināma loma piekritīšot Padomju Savienībai. Par to minētam apgabala komitejas loceklim esot izteicies arī kāds PSPS armijas virsnieks - politiskais komisārs, ar kuru viņš satiekoties

Liepājā. Kādā veidā izpaudišoties patreizējā stāvokļa grozīšana - neesot zināms, jo to uzskatot par pilnīgi slepenu lietu, ko zinot tikai augstākās PSRS valdības personas, kādēļ šinī jautājumā minētais politiskais komisārs neko tuvāk neesot paskaidrojis. Starp citu minējis, ka esot pastiprināta Latvijas iekšpolitisko apstākļu novērošana.

Bez tam augstāk minētais apgabala komitejas loceklis izteicies, ka Padomju Savienības valdībai Maskavā esot iesūtīta no Latvijas kāda petīcija, kas it kā apgaismojot dzīves un darba apstākļus Latvijā. Šī petīcija nenākot no komunistisko organizāciju puses, bet no citām iedzīvotāju aprindām. [...]

Iedzīvotāju noskaņojums.

Strādnieku aprindās galvenais sarunu temats ir kara notikumi rietumu frontē un izešana vasaras sezonas darbos. Apskatot kara notikumus, apmēram 80% strādnieku cer uz Sabiedroto uzvaru, 10% ir Vācijas uzvaras gaidītāji, bet apm. 10% savu atzinību izsaka Padomju Savienības rīcībai, kas noteikšot turpmāko notikumu gaitu arī Latvijā. Pēdējo uzskatu pa lielākai daļai pauž krievu tautības strādnieki, bet ir arī latvieši, kuri pievienojas šim uzskatam. Kreisi noskaņotu strādnieku starpā kļīst valodas, ka rudenī, kad būs novākta raža, PSRS okupēsot Baltijas valstis. Ka Latvijas teritoriju krievi nedomājot nekad atstāt norādot tas, ka PSRS valdība šeit izvedot lielus militārus būvdarbus, kuros ieguldot lielus līdzekļus.

Sabiedroto uzvaras gaidītāji galvenā kārtā ir strādnieki, kas visumā apmierināti ar iekšējiem apstākļiem Latvijā, bet nevar teikt, ka viņi visi būtu uzticami valdības politikas atbalstītāji, kas vērojams pēdējās dienās, kad pārrunāts tiek likums par valsts saimniecisko dienestu. Izsakas, ka šis likums esot izdots tikai tamdēļ, ka citādi pilsētniekus nevarot piedabūt iziet lauku darbos, pie kam piebilst, ka gan jau atradīšoties izeja kā izbeigt "vērgošanu" lauku budžiem. Mazāka izpeļņa, neapmierinoši dzīvokļi, šķirta dzīve ģimenes cilvēkiem - ir galvenie iemesli, kamdēļ likums par saimniecisko dienestu nav pagaidām ieguvis pilsētas strādnieku labvēlīgu atsauksmi. Šai sakarībā sarunās strādnieki atzīmē arī nepierastos darba apstākļus, nenoteikto darba laiku, personīgās

brīvības ierobežošanu, kas novedīšot pie dzimtsbūšanas atgriešanās. Dažos gadījumos fabriku strādnieki atteikušies labprātīgi iet vasaras sezonas darbos uz laukiem un uzteikuši darba līgumus, līdz ar to atstājot darba vietas.

Vācu tautības iedzīvotājos, kuri kaut kādu iemeslu dēļ nerepatriējās, pēdējā laikā, sakarā ar Vācijas panākumiem kara laukos, jūtama pārākuma pašapziņa. Vācieši savā starpā spriežot, ka Vācijas karavīri drīzumā ieradišoties arī Latvijā. Atklātās sarunās vācieši savus uzskatus neizpauž, apzinādamies, ka latvieši, galvenā kārtā strādnieku masas, jau no laika gala ir naidīgi noskaņotas pret vāciešiem.

Poļu aprindās pastāv lojāla izturēšanās pret latviešiem, bet zināms vēsums poļu aprindās jūtams pret valdības saimniecisko politiku, kuras dēļ poļi, kā sveštautieši, darba vietās reizēm tiekot nostādīti sliktākos apstākļos. Poļu sabiedrības vadošās aprindas pret pretvalstiskām tendencēm ir neuzņēmīgas.

Lietuviešos valda līdzīgs noskaņojums kā poļu sabiedrībā, bet abas tautības savā starpā ir atturīgas.

Žīdi, kā jau parasts, ir konjunktūras pilsoņi. Turīgākie grib izturēties lojāli pret valsti un valdību un gaida Sabiedroto uzvaru, bet trūcīgāko aprindas savu nākotni saskata Padomju Savienības aizsargātā proletariātā. Kā vieni, tā otri atrodas dažādu baumu varā un labprāt stāsta tās citiem žīdiem, pie kam stāstītais vienmēr nācis no "ticamiem avotiem". Tā, piemēram, tiek runāts, ka Anglija jūtas ļoti apdraudēta un, lai mazinātu savas grūtības, lūdzot PSRS palīdzību, kura varot būt tikai tāda, kas izpaudīšoties uzbrukumā Vācijai. Iemesls varot būt Klaipēda, ko lietuvieši prasot atpakaļ no Vācijas, un šo prasību atbalstot PSRS. Konflikta gadījumā starp PSRS un Vāciju karā tikšot ierautas arī Baltijas valstis, uz kuru teritorijas norisināšoties karadarbība. Vācija jau gatavojoties karam austrumos, un ar tirdzniecības kuģiem Liepājā jau esot iebrukuši "5.kolonnas" dalībnieki, kuri kara gadījumā ar ātru triecienu ieņemšot Liepāju un citas Baltijas ostas. Tenko arī, ka Latvijas armija par savu virspavēlnieku joprojām atzīstot tikai bijušo kara ministru Balodi, kurš esot aizgājis no sava posteņa tamdēļ, ka iestājies par Saeimas sasaukšanu un sadarbību ar PSRS, turpretim Valsts Prezidents drīzāk ļaušot Latvijā ienākt vācu karaspēkam, nekā karošot kopā ar Padomju

Savienību. Sādas un līdzīgas baumas žīdi parasti pārrunā uzticamu personu sabiedrībā, kas viena otru pazīst, kādēļ nav iespējams tenkotājus apkarot.

Zināmu satraukumu žīdu aprindās ienesis izsludinātais likums par valsts saimniecisko dienestu, jo daudzi žīdi, kuri līdz šim dzīvoja bez noteiktas nodarbošanās, būšot spiesti strādāt ražīgu darbu. Novērots, ka vairāki žīdi Kuldīgā, lai izvairītos no varbūtējas iesaukšanas saimnieciskā dienestā, mēģinājuši iekļūt pastāvīgā darbā Kuldīgas finieru fabrikā, bet ņemot vērā, ka darbaspēka izvietojumu regulē Latvijas darba centrāle, šādi mēģinājumi nav izdevušies. [...]

Dažādas ziņas

Š.g. 23.maijā Liepājā iebruca ģenerālis Hartmanis, kurš 24.maijā pilsētas viesnīcā rīkoja pusdienas PSRS garnizona karavīriem un citiem lūgtiem viesiem. Pusdienās ieradās 12 PSRS garnizona virsnieki ar korpusa komandieri Morozovu priekšgalā. Kā valsts un pašvaldību pārstāvji pusdienās bija aicināti un piedalījās: pilsētas vecākais, prefekts, aprinķu priekšnieki un Z[emkopības] m[inistrijas] padomju garnizonu apgādes komitejas pilnvarnieks Liepājā. No karavīru aprindām piedalījās Lejaskurzemes rajona garnizona priekšnieka vietnieks plkv. Hasmanis un vēl trīs virsnieki.

Š.g. 9.maijā, plkst. 8.27, ar vilcienu no Rīgas Liepājā iebruca Japānas militārais atašejs Latvijā Sadao - Sasaki un sūtniecības darbinieks Usui, kuri apmetās pilsētas viesnīcā. Apm. plkst. 9.30 abi minētie taksometrā aizbrauca Kalpaka tilta virzienā un kādu laiku novēroja Liepājas aerodromu, kur novietotas PSRS garnizona aviācijas daļas, pēc kam devās līdz Tosmares kanālam, kur kanāla krastā uzkavējās apm. pusstundu. (Tosmares kanālā novietoti PSRS karakuģi.) Tai pašā dienā plkst. 16.45 abi minētie ar vilcienu aizbrauca Rīgas virzienā.

Š.g. 15.maijā Liepājā ar vilcienu no Rīgas ieradās japāņu žurnālists Shoko Mori ar sievu Taioku. Minētais žurnālists taksometrā apbraukāja pilsētu un izdarīja foto-uzņēmumus, starp citu nofotografējot arī PSRS garnizona aerodromu un tur atrodošās lidmašīnas. Par žurnālista gaitām un darbību Liepājā ziņoja arī Lejaskurzemes rajona garnizona priekšniekam, uz kura rīkojumu minētam

žurnālistam pirms aizbraukšanas no Liepājas tika atņemtas izlietotās fotofilmas. (sk.manu š.g. 16.V. ziņojumu Nr.4, 3).

Š.g. 13.maijā ar auto no Rīgas Liepājā iebruca Anglijas sūtniecības Latvijā darbinieki kapteinis Clanchy, leitnants Wall un leitnants Greer. Minētie Liepājā uzturējās līdz 14.maijam plkst. 10.00, pēc kam atkal aizbrauca Rīgas virzienā.

Š.g. 28.maijā Šķēdes jūrmalā, 14 km. no Liepājas, aizturēts nansenists Emils Verners, kurš pie nopratināšanas paskaidroja, ka līdz š.g. 19.maijam dzīvojis Vācijā, bet lai izvairītos no iesaukšanas karadienestā, maija mēneša otrajā pusē uzsācis ceļojumu smailītē uz Zviedriju. Nelabvēlīgu laika apstākļu dēļ izbraucis malā Latvijas piekrastē, kur aizturēts. Verners patreiz izcieš Liepājas cietumā 10 dienu aresta sodu par nelegālu ieceļošanu Latvijā.

Kopš š.g. 11.maija, pēc ilgāka pārtraukuma, Liepājā no Padomju Savienības atkal sāk pienākt vagoni ar auzām, kas tiek nosūtītas tālāk uz Vāciju.

Š.g. 29.maijā no PSRS karaspēka novietojuma Liepājā - Tosmarē izvēcās profesora Jankovska tuberkulozes sanatorija, kas tiek pārvietota uz Rīgu.

Par PSRS karaspēka kustību un dzīvi rajona robežās.

Sakarā ar 1.maija svinībām, PSRS garnizona novietojumā Liepājā - Tosmarē notika karaspēka parāde, kuru pieņēma korpusa komandieris Morozovs. Parādes ierindā bija nostādīti 2 kājnieku pulki, kopā apm. 2900 karavīri, artilērijas vienības, prettanku lielgabalu vienības un 1 kara jūrnieku bataljons. Daudzi PSRS karavīri noskatījās parādē, neatrodoties ierindā. Parādes laikā gaisā pacēlās 9 krievu kara lidmašīnas, kuras, riņķojot virs pilsētas, izpildīja arī figurālus lidojumus. Uz 1.maija svinībām no Rīgas Liepājā 30.aprīlī ieradās arī PSRS militārais atašējs Latvijā Zavjalovs, sūtniecības darbinieks - jūras virsnieks Paško, tirdzniecības pārstāvja vietnieks Čičajevs un sūtniecības pirmais sekretārs Finogenovs². Parādē kā viesi bija aicināti un ieradās Lejaskurzemes rajona garnizona priekšnieks ar diviem adjutantiem, Liepājas pilsētas vecākais un pēdējā biedrs,

kuri piedalījās arī svētku mielastā. Mielasta laikā PSRS virsnieki uzsauca tostu draudzīgās valsts Prezidentam Ulmanim, bet vispārējās sarunās, kas risinājās viesu un krievu karavīru starpā, pēdējie uzsvēra draudzīgās attiecības abu tautu un valstu starpā un apliecināja, ka no viņu puses pastāvēt sirsnīga vēlēšanās tādas arī uz priekšu uzturēt.

1.maija vakarā Tosmares kanālā noenkurotie PSRS kara kuģi un arī pasažieru tvaikonis "Josif Staļin", kas Liepājas reidā ienāca naktī, bet 1.maija dienā, greznots karodziņiem, iebrauca kanālā, bija iluminēti. Ilumināciju noskatījās apm. 100 vietējie iedzīvotāji, kas pa 2 līdz 3 pastaigājās pa Ventspils ielu, no kuras pārredzams Tosmares kanāls.

1.maija dienā, ap plkst.12.00, PSRS karavīri aizturēja pie Tosmares kanāla divus skolniekus - 14.g. veco Leonardu Treigutu un 13.g. veco Helmutu Rezeltu, kuri aiz ziņkārības piegājuši par tuvu vietai, kur novietota zenītbaterija. Aizturētos krievu karavīri nodeva mūsu policijai, kas pēc personību noskaidrošanas zēnus atbrīvoja.

3.maijā plkst.6.15 no Liepājas kara ostas izgāja jūrā PSRS karakuģi - kreiseris "Kirov", iznīcinātāji (tā tekstā) "Smetļivij", "Ļeņingrad", "Gņevnij" un "Minsk", traleri "T208", "T210", "T213" un zemūdenes "L1", "C309", "S3", "S1", "S4", "C310", "C311" un "SP". No minētiem kuģiem bāzē tanī pat dienā plkst.8.00 atgriezās traleris "T213" un zemūdenes "S1" un "S4", bet pārējie - 4.maijā plkst.19.00.

Liepājā, Tosmares priekšpilsētā, kur Tosmares ezera dienvidu galā novietota PSRS bāzes zenītartilērija, pēdējās karavīri brīvā dabā bija uzstādījuši kino ekrānu un rādīja filmas ne tikai bāzes karavīriem, bet arī pilsētas iedzīvotājiem, kas filmas vēlējās noskatīties, atļaujot tiem brīvu ieeju baterijas teritorijā. Filmu brīvdabas izrādes sākās š.g. 5.maijā, pie kam rādītas filmas par bijušo pasaules karu. Sinī lietā kārtības policija, saziņā ar Lejaskurzemes rajona garnizona priekšnieku, spēra attiecīgus soļus, lai filmu izrādes nevarētu noskatīties vietējie iedzīvotāji.

Š.g. 10.maijā Liepājas pilsētas viesnīcā apmetās uz dzīvi Padomju Savienības karaspēka korpusa speciālās kara tirdzniecības nodaļas priekšnieks Luščenko.

Naktī uz š.g. 13.maiju, pārvietojot vagonus pie Zemītāna tilta Tosmarē, PSRS karavīru nolaidības dēļ

vilciens sabojāja 18 metrus dzelzceļa stigas un arī 2 krievu vagonus. Bojājumus izlaboja mūsu remonta vilciena strādnieki kopā ar krievu karavīriem.

13.maijā Liepājā uzturējās Padomju Savienības sūtnis Latvijā Derevjanskis, padomnieks Čičajevs un vēl kāds sūtniecības darbinieks. Minētie kopā ar PSRS garnizona priekšnieku korpusa komandieri Morozovu apmeklēja arī pilsētas viesnīcu, kur ieturēja vakariņas, pēc kam aizbrauca uz dzelzceļa staciju.

16.maijā, apm.plkst.13.00, Liepājas pilsētas viesnīcā ieradās 3 PSRS garnizona virsnieki un lūdza istabu, kur pavadīt nakti. Nekādus dokumentus virsnieki nav uzrādījuši. Par notikumu informēts Lejaskurzemes rajona garnizona priekšnieks. Pēc neilga laika viesnīcā ieradās krievu komendants, kas deva rīkojumu virsniekiem atstāt viesnīcu.

18.maijā, plkst.19.00, Liepājā, Uliha ielā 88, pie prostituētām ieradušies 2 PSRS kara jūrnieki kopā ar kādu vietējo iedzīvotāju. Dzīvoklī lietoti alkoholiski dzērieni, pēc kam izcēlušās nesaskaņas starp uzdzīves dalībniekiem, un notikusi rupja lamāšanās, kādēļ iejaukusies policija un trokšņošanu likvidējusi.

Tanī pat dienā, ap plkst.23.00, Liepājas restorānā "Mākslinieku pagrabs" ienākuši divi krievu kara jūrnieki, kuri lietojuši alkoholiskus dzērienus un dejas zālē dziedājuši krievu dziesmas. Uz pārvaldnieka aizrādījumu nedziedāt, jūrnieki nav paklausījuši, kādēļ izsaukta policija un mūsu garnizona dežūrējošais instruktors. Iereibušie jūrnieki nogādāti Liepājas prefektūrā. Atstājot restorānu, viens no jūrniekiem izsitis durvju stiklu. Prefektūrā ieradušies krievu virsnieki, kas samaksājuši Ls 5.- par izsisto stiklu un aizveduši sev līdzī aizturētos.

Š.g. 20.maija vakarā Ansis - Ludvigs Ansiņš, dzīv. Liepājā, Baterijas ielā 10, saticis uz ielas kādu pazīstamu krievu kara jūrnieku, ar kuru iepazinies pirms apm. 10 gadiem Ļeņingradā. Ansiņš jūrnieku aizvedis pie sevis mājās, kur iedzēruši, pēc kam krievu jūrnieks izteicis vēlēšanos aiziet pie "jaunkundzēm" un lūdzis Ansiņu aizdot privātu tērpu. Apmainījušies uzvalkiem, pēc kam krievu jūrnieks aizgājis uz Vec - Liepāju, bet Ansiņš ieradies "Olimpijas" restorānā, kur dažādi ālējies, sakarā ar ko nogādāts prefektūras aresta telpās dzēruma izgulēšanai. Pēc kāda laika prefektūrā ieradies krievu jūrnieks Vladimirs Marmorovs un lūdzis izdot viņam Ansiņa

mugurā esošo formas tērpu. Par šo notikumu ziņots PSRS garnizona priekšniekam, bet Ansiņu Liepājas prefekts sodīja administratīvā kārtā ar Ls 500.- vai 2 mēn. aresta.

28.maijā PSRS garnizona priekšnieks Liepājā ziņoja mūsu iestādēm, ka jau trīs dienas nozudis un nav ieradies savā daļā kara flotes matrozis Piļcs un lūdza uzsākt pēdējā meklēšanu. Vēlāk Piļca meklēšanu, kurā piedalījās arī rajona ierēdņi, atsaucā, jo viņš ieradies savā daļā, bet krievu garnizona priekšnieks nepaskaidroja, kur Piļcs pavadījis prombūtnes laiku.

31.maijā PSRS garnizona komandants Liepājā lūdza uzsākt divu kreisera "Kirov" virsnieku - Pavlova un Bokova - meklēšanu, jo tie neesot atgriezušies no atvaļinājuma. Abi minētie tērpušies civilā. Pie sava ziņojuma komandants piebildis, kā pēc viņa domām virsniekiem nekas ļauns neesot noticis, bet tie būšot aizkavējušies kādā restorānā. Rajona ierēdņi noskaidroja, ka minētie virsnieki naktī uz 31.maiju apmeklējuši vairākus Liepājas restorānus un bijuši stipri iereibuši. "Ziemeļu" viesnīcā viņi pieprasījuši istabu pārnakšņošanai, bet noraidīti. 31.maijā plkst.6 rītā abi virsnieki jautājuši kā nokļūt Tosmarē, ko viņiem arī paskaidrojis kāds tramvaja konduktors, pēc kam tie devušies norādītā virzienā. Vēlāk komandants paziņoja, ka minētie virsnieki ieradušies savā daļā.

Š.g. 7.maijā, izvedot artilērijas braukšanu Ēdoles pagasta robežās, no lielgabala priekšratiem nokritis un pakļuvis zem lielgabala riteņiem kāds PSRS karavīrs, kas ar no Liepājas izsaukto sanitārauto vests uz Liepāju, bet ceļā miris.

29.maijā Ēdolē novietotais PSRS karaspēks atstājis savu novietojumu, pārnākot uz Liepāju, kur novietots bij[ušajā] 1.Liepājas kājnieku pulka mītnē Tosmarē. Sakarā ar krievu karavīru aiziešanu no Ēdoles tur ieradās Padomju Savienības garnizonu apgādes komitejas pilnvarnieks Oļekalns no Ventspils, kas pieņēmis krievu atstātās telpas. Pēdējās un tāpat arī parks bijuši labi uzkopti un priekšzīmīgā kārtībā. Parkā gan atstāta no akmeņiem izveidota PSRS valsts emblēma, bet tā no mūsu pašvaldības iestādēm tiks likvidēta. Pirms aizbraukšanas no Ēdoles PSRS karaspēka virsnieki laipni atvadījušies no vietējām amatpersonām un izteikuši pateicību par sniegtu atbalstu un labo sadarbību.

Pēc rajonā ienākušās informācijas, š.g. jūnija sākumā Ezerē novietotais PSRS karaspēks pilnā sastāvā tikšot pārcelts uz Vainodi, bet Vainodes garnizons uz ezeri. [...]

/N.Roznieks/, paraksts.
Politiskās policijas pārvaldes
Liepājas rajona priekšnieks

LVVA, 3235.f., 1/8.apr., 505.l., 99. - 107.lp. Noraksts.

¹ Latvijas Darba Jaunatnes Savienība - nelegāla organizācija, kura izveidojās 1936.gadā, apvienojoties komunistiskajai un sociālistiskajai jaunatnes organizācijai.

² PSRS sūtniecības darbinieku amati nosaukti neprecīzi, 1940.gadā J.Čičajevs bija padomnieks, bet pirmais sekretārs - M.Vetrovs.

Nr. 129

Sūtņa Lietuvā L.Sējas ziņojums ārlietu ministram V.Munteram

Kauņā, 1940.gada 5.jūnijā
Konfidenciāli

Augsti godātais Ministra kungs,

Šorīt (5.jūn.) kopā ar sūtni Lattiku apmeklēju ārlietu ministru. Tā kā vakar pēcpusdienā Lietuvas sūtnis Maskavā bija izsaukts pie Molotova, tad gaidīju uz svarīgām ziņām, jo zināju, ka no Natkeviča pienākusi vēlu (ap pusnakti) šifrēta telegramma. Izrādas, ka Molotovs tomēr nav Natkevičam atklājis savas kārtis, bet izteicis vēlēšanos, lai Lietuvas ministru prezidents Merķis apmeklētu Maskavu un tur pārrunātu visus incidentus ar sarkanarmiešiem un soļus, kādi būtu sperami, lai tādus incidentus novērstu nākotnē. Uz jautājumu, kad būtu vēlama Merķa ierašanās, Molotovs atbildējis: jo ātrāk, jo labāk. Merķis tad arī dosies ceļā rīt, 6.jūnijā. Nākošā dienā agrā pēcpusdienā viņš būs Maskavā, un uz jaunām ziņām nav ko gaidīt pirms 8.jūnija. Tā kā sūtnis Kociņš Merķim vecs un labs paziņa, viņam nebūs grūti iegūt informāciju arī uz vietas.

4.jūnijā Natkeviča un Molotova saruna norisinājusies labākā atmosferā, nekā 25.maijā. Molotovs tomēr izteicis izbrīnu, ka Lietuvas drošības iestādēm vēl neizdodoties

atrast vainīgās personas, kuras aizvedušas abus sarkanarmiešus un viņus ķircinājušas. Krievi tomēr arī tagad vēl nav nodevuši abus šos kareivjus Lietuvas izmeklēšanas komisijas rīcībā, ne arī citādi palīdzējuši lietu noskaidrot.

Tātad Urbša brauciens uz Maskavu atkrīt. Maskavas vēlēšanās runāt ar Merķi pēc manām domām vedina uz slēdzienu, ka krieviēm būs prasības galvenām kārtām attiecībā uz iekšējās drošības lietām, kā "piekto kolonnu", resp. viņi var prasīt sev kaut kādas policejiskas tiesības. Faktiski starp sarkanarmiešiem jau tagad netrūkst G.P.U. aģentu. Tā tagad droši zināms, ka jaunākais virsnieks Butajevs bijis G.P.U. aģents, kurš laikiem brīvi pastaigājies arī privātās drēbēs.

Alītā nesen noticis ļoti nejauks gadījums: kāds sarkanarmietis uzbrucis 12.g. vecai skolniecei, kad viņa gājusi uz skolu un viņu izvarojis. Vainīgo aizturēt nav izdevies, un garnizona priekšniecība nekā nav darījusi, lai to atrastu. Meitene ievietota slimnīcā.

Merķi viņa braucienā uz Maskavu pavadīs ģen.Reklaitis, kurš Lietuvā pārzin sakarus ar krievu garnizoniem, un ār[lietu] ministrijas referents Mačulis.

Ar patiesu augstu cieņu,

L.Sēja

Sūtnis Lietuvā

LVVA, 2575.f., 17.apr., 76b.l., 360.lp. Oriģināls.

Nr. 130

Latvijas sūtņa Vācijā E.Krieviņa ziņojums ārlietu ministram V.Munteram

Konfidenciāli

Berlīnē, 1940.g. 6.jūnijā

Augsti godātais ministra kungs,

Krievu - lietuviešu incidents¹ un tā aizkulisēs joprojām pārvalda visas diskusijas šejienes diplomātiskās un politiskās aprindās.

No personas, kas stāv tuvu Aviācijas ministrijai, man ienākusi informācija, ka kādam šīs ministrijas atbildīgam darbiniekam šinīs dienās bijusi saruna ar *Auswärtiges Amt*'a noteicošu personu. Mans informators izsakās: "*Den Aeusserungen dieses hohen Beamten des Auswärtigen Amtes zufolge hegt Russland die Absicht, die Baltischen*

Staaten über lang oder kurz zu inkorporieren. In dieser Angelegenheit hat ein Notenwechsel zwischen Moskau und Berlin stattgefunden. Ueber die Haltung Deutschlands dieser russischen Absicht gegenüber äusserte sich der Beamte des Auswärtigen Amtes nicht. Der Zwischenfall mit Litauen ist natürlich ein inszenierter Vorwand, der den Entschluss Russlands nach aussen hin rechtfertigen soll. Uebrigens dürfte es den Litauen schwer fallen, die angeblich verschleppten russischen Soldaten ausfindig zu machen. Es handelt sich um fiktive Namen, deren Träger einfach nicht existieren."² Tik tālu mans informators.

Kā Šķirpa³ saka, tad krievu uzstāšanās pret Lietuvu pārsteigusi vācus, un viņi pieprasījuši paskaidrojumus. Tagad vāci viņam pretī izteikuši cerību, ka starpgadījums likvidēšoties pieņemamā veidā.

Vāci, zināms, saprot, ap ko galu galā lieta grozās, bet viņi pašlaik nekādus soļus spert neuzdrošinātos, ja lietas no krievu puses ņemtu nopietnāku virzienu. Ka vāciem viss šis starpgadījums nav pa prātam un ka viņi zin, "was gespielt wird"⁴, par to liecina daži izteicieni no atbildīgu vācu darbinieku puses.

Pievedišu to, ko par šīm lietām dzirdēju no Propagandas ministrijas labi informēta ierēdņa: vēršamies pret Lietuvu, krievi patiesībā vēršoties pret Vāciju. Pat vairāk: vāciem neesot nekāds noslēpums, ka krievi turpinot koķetēt ar angļiem. Bet tagad jau viss tas esot par vēlu. Vācu panākumi frontē esot tik lieli, ka tiem piekrītot izšķiroša nozīme arī Austrumeiropas nākotnes likteņa noteikšanā.

Vēl viens uzkrītošs sikums: vācu prese nedeva *in extenso*⁵ TASS'a paskaidrojumus par krievu pārmetumiem, kas vērsti pret Lietuvu. Vācu prese to neesot darījusi, klausot īpašam *Auswärtiges Amt*'a norādījumam.

Varētu vēl atzīmēt, ka uz sevišķu mājienu vācu prese pašās beidzamajās dienās izrāda mums, t.i. Baltijas valstīm, zināmu uzmanību, kaut arī mazās lietās. Man noteikti zināms, ka laikrakstiem, vai tie grib, vai negrib, jāuzņem un labvēlīgi jākomentē aģentūru sniegtas sīkas ziņas no Baltijas valstīm. Tas jādara pat tad, ja telpu trūkuma dēļ nāktos svītrot kādu citu ziņu, kuru redakcija pati uzskata par svarīgu. Tā, piemēram, laikraksti sniedz anglofilā Igaunijas ārlietu ministra Piip'a beidzamo runu

zem virsraksta: "Im Geiste der Freundschaft. Estlands Beziehungen zu Deutschland"⁶.

Lūdzu Jūs, augsti godātais ministra kungs, arī pie šī gadījuma pieņemt manas patiesi dziļas cieņas apliecinājumus.

E.Krieviņš

Sūtnis

LVVA, 2574.f., 4.apr., 7672.l., 65. - 67.lp. Oriģināls.

¹ Pēc Vācijas uzbrukuma Francijai, Holandai un Beļģijai, kas iesākās 1940.gada maijā, PSRS aktivizēja tiešo gatavošanos Baltijas valstu okupācijai. Šoreiz par pirmo upuri tika izraudzīta Lietuva. Maskava, lai radītu ieganstu savu agresīvo ieceru īstenošanai, izvirzīja Lietuvas valdībai izdomātu apsūdzību: tā esot sagūstījusi vairākus padomju karavīrus (viens pat ticis nogalināts), lai izspiestu no viņiem militāros noslēpumus.

² "Saskaņā ar šī augstā Ārlietu ministrijas ierēdņa izteikumiem, Krievija plāno agri vai vēlu inkorporēt Baltijas valstis. Šajā lietā ir notikusi notu apmaiņa starp Maskavu un Berlīni. Par Vācijas attieksmi pret šo krievu nodomu Ārlietu ministrijas ierēdnis neizteicās. Starpgadījums ar Lietuvu, protams, ir inscinēts iegansts, lai uz ārpusi attaisnotu Krievijas nodomu. Starp citu, lietuviešiem būs grūti sameklēt it kā ar varu aizvestos krievu karavīrus. Runa ir par fiktīviem vārdiem, jo reālas personas vienkārši neeksistē."

³ K.Šķirpa - Lietuvas sūtnis Vācijā.

⁴ "Kas tiek spēlēts".

⁵ Pilnīgi, vārdu pa vārdam.

⁶ "Draudzības garā. Igaunijas attiecības ar Vāciju".

Nr. 131

No sūtņa Anglijā K.Zariņa ziņojuma ārlietu ministram V.Munteram

1940.gada 7.jūnijā

Slepeni

Augsti godātais ministra kungs,

Vakardien mums bija regulārā Baltijas valstu sūtņu konference pie Igaunijas kolēģa Schmidt'a¹, kur pārrunājām tekošos jautājumus, kas jau arī apskatīti manos atsevišķos ziņojumos² un pie šīm pārrunām es te tuvāk neapstāšos.

Viena lieta bija zīmīga, abi mani kolēģi, sevišķi Lietuvas sūtnis Balutis³, bija sašutuši par Krievijas pēdējā laika notikumiem un izturēšanos. Sevišķi viņi bija nobažījušies par domstarpībām starp Padomju Savienību un Lietuvu. Balutis man atreferēja, kā viss šis konflikts izcēlies, bet tas jau Jums būs labāk zināms, viņš tikai bija uztraucies par to, ka krievi izsaukuši leišu premjeru Merķi uz Maskavu. Kolēģis Schmidt's arī bija sašutis par Krievijas prasību palielināšanu Igaunijā. Kas attiecoties uz vienu salu, ko Krievija prasot, Tallinnas valdība būtu ar mieru te piekāpties, jo kā kompensāciju krievi zināmu daļu savu spēku izvāktu no Paldiskiem, bet viņi prasot arī bākas, un tas igauņiem nepatīkot, bez tam esot arī ziņas, ka krievu izturēšanās pret somiem pēdējā laikā arī esot kļuvusi nepatīkama. Schmidt's, gan nezināja, kas tur īsti notiekot, bet viņš tādas ziņas esot dzirdējis *Foreign Office*'ē.

Paceļas jautājums, kas visam tam aiz muguras? Kas attiecas uz Lietuvu, tad abi kolēģi bija tādās domās, ka krievi, vai nu nopietni bīdamies no Vācijas vai "*under such pretext*"⁵, gribot Lietuvā vai nu palielināt savus garnizonus vai arī uzturēt īpašu policiju, kas tad rūpētos par "*kidnapping*"⁶ izbeigšanu.

Kolēģim Balutim esot bijusi saruna arī ar vietējās Padomju vēstniecības ļaudīm, tie arī, protams, neko nav zinājuši, bet teikuši, ka viņi saprot, ka Lietuvai nevar būt nekādas intereses kaut ko uzsākt pret sarkanarmiju, bet ka aizmugurē varbūt esot kāda cita valsts, domāta acīmredzot bijusi Vācija.

Balutis vēl mums referēja, ka Padomju kara vice-ministrs esot atlidojis Kauņā un pēc dažu dienu pavadīšanas tur devies uz Rīgu un pēc tam uz Tallinnu, no kurienes atgriezies Maskavā. Mums ar Schmidt'u nekādas informācijas nebija.

Kolēģis Schmidt's man uzstādīja jautājumu: kamdēļ ģenerālis Berķis braucis uz Maskavu. Atbildēju, tamdēļ, ka Laidoners jau ir braucis. Viņš vēl gan interesējās par to, kādas Berķim bijušas sarunas, teicu, ka nezinu. Būtu labi, ja Jūs, augsti godātais ministra kungs, pie gadījuma mani varētu informēt⁴. [...]

Ar augstu cieņu

K.Zariņš

Sūtnis Londonā

¹ A.Smits (Torma) - Igaunijas sūtnis Anglijā.

² Netiek publicēti.

³ B.Balutis - Lietuvas sūtnis Anglijā.

⁴ Šī Zariņa piezīme liecina, ka viņš - t.s. ārkārtējo pilnvaru nesējs - bija pilnīgi neinformēts par Lietuvas - PSRS konflikta attīstību, Latvijas nostāju pret to un Latvijas - PSRS attiecību gaitu.

⁵ izmantojot par ieganstu.

⁶ Nolaupīšanas.

Nr. 132

Sūtņa PSRS F.Kociņa vēstule ārlietu ministram V.Munteram

Maskavā, 1940.gada 7.jūnijā

Augsti godātais Ministra kungs,

Š.g. 5.jūnijā aicināja mani pie sevis ārlietu komisāra vietnieks Dekanozovs un nodeva man klātpielikto rakstu¹. Dekanozovs piezīmēja, ka kara flotes būvniecības darbi esot ļoti steidzami, bet viņu konsulārais departaments neesot savlaicīgi nokārtojis strādnieku ieceļošanu uz atvieglotiem noteikumiem Latvijā, kas viņam bijis sen uzdots izdarīt. Valdības vārdā viņš lūdza izņēmuma gadījumā ielaist ap 300 strādnieku, izsniedzot kolektīvu vīzu. Viņš uzdevis sūtnim Derevjanskim steidzamības kārtībā panākt ar mūsu valdību vienošanos uz tādiem pašiem noteikumiem, kāda jau panākta ar Igauniju. Dekanozovs apstiprināja, ka strādnieki dzīvošot viņiem norādītos rajonos.

Š.g. 5. un 6.jūnijā sazinājos ar ģenerālsekretāru Nukšas² kungu un lūdzu piekrišanu izdot kolektīvu vīzu, kā ari lūdzu paziņot varbūtējās nodevas, kādas būtu ņemamas šai gadījumā.

Š.g. 7.jūnijā saņēmu Jūsu norādījumu, saskaņā ar kuru izsniedzu 10 kolektīvas vīzas, kopskaitā 384 strādniekiem. Tā kā par ņemamām nodevām nebija norādījumu, vīzas izsniedzu *gratis*, paturot tiesības šādas pieprasīt, ja sekos ministrijas varbūtēji norādījumi. Uz katra saraksta taisīta atzīme, ka viņa derīga uzturēšanai norādītos Padomju Savienības karaspēkam rajonos līdz š.g. 30/IX. Bez tam, Ārlietu komisariāta Konsulāram departamentam paziņots, ka katram izbraucējam vajadzīga personas apliecība.

Sagaidot šodien stacijā Lietuvas ministru prezidentu Merķi, bija izdevība tikties ar Dekanozovu, kuram pateicu,

ka mūsu valdība izrādījusi pretimnākšanu un viņu vēlēšanās izpildīta.

Pielikumā: materiāli uz 12 lapām.³

Pieņemiet, augsti godājamais Ministra kungs, manas dziļas augstcieņas apliecinājumus.

/paraksts/ F.Kociņš
Sūtnis PSRS-bā

LVVA, 2570.f., 3.apr., 1254.l., 40.lp. Noraksts.

¹ *Netiek publicēts.*

² *Mārtiņš Nukša - Latvijas Ārlietu ministrijas ģenerālsēkretārs.*

³ *Netiek publicēti.*

Nr. 133

No Latvijas zemkopības ministra J.Birznieka runas Jelgavā, atklājot PSRS lauksaimniecības izstādi

1940.gada 10.jūnijā

[..] "Nevienam nav noslēpums tas lielais darbs," - tālāk sacīja ministrs, - "ko Padomju Savienība veltī savai lauksaimniecībai, it sevišķi tās mehanizācijai un atsevišķo lauksaimniecības nozaru radikālai izpētišanai.

Daudziem no mums, kas esam apmeklējuši Padomju Savienības lielo lauksaimniecības izstādi Maskavā¹, palikusi dziļā atmiņā tā grandiozitāte, ar kādu ikvienu apmeklētāju šī izstāde ar savām celtnēm un lielisko organizāciju pārsteidz un sajūsmina. *Bet, es gribu teikt, ne tikai grandiozās celtnes mūs saņēma savā iespaidā, bet vēl vairāk pati izstāde ar savu saturu. Milzīgā valsts te godam parāda savus 20 gadu sasniegumus, no kuriem arī mēs savam darbam varējām smelt daudz pamācoša.*

Lielais pētījumu skaits, kurus Padomju Savienībā veic tepat 15.000 labi sagatavotu zinātnieku visās lauksaimniecības nozarēs, ir ienesis un turpinās ienest progresu lauksaimniecības racionalizēšanā un ienesīguma celšanā. Mēs mācījāmies izstādē skatīt plānveidīga un mērķtiecīga darba rezultātus, kuri vairs nav 90 proc. atkarīgi no dabas un dabas likumiem. Cilvēks šeit arī parādījis savu spēku, kas godam [ap]liecina cilvēka varu

pār dabu un tās kalpināšanu savā labā. Izstādes politiskā daļā "Jaunami laukos", kaut arī atgādinādami vecos cara laikus, mums bija saprotama, jo "kunga muižnieka" zābaks latviešu zemnieku spieda divtik stipri.

Vairāk kā divu gadu desmitu labās kaimiņu attiecībās pavadītie gadi un pagājušā gadā noslēgtais savstarpējais palīdzības pakts, un šīs dienas notikums, dod man tiesību šeit liecināt, *ka ne tikai formāla draudzība, bet gan organiski - saimnieciska sadarbība abu valstu un tautu stāvokli vēl vairāk pastiprinās un nostiprinās*. Saimnieciskā rosība, kāda norit Padomju Savienības un Latvijas starpā, dod mums ievērojamu saimniecisku labumu, un to apliecināt arī es šeit turu par vajadzīgu.

Laikā, kad Eiropas rietumu daļu piemeklējusi jauna, barga karu vētra, Latvija, pateicoties savstarpējam palīdzības līgumam ar Padomju Savienību, var dzīvot mierā un turpināt pagājušā pasaules karā sisto brūču sadziedēšanu." [...]

Brīvā Zeme, 1940, 10.jūnijā.

¹ J.Birznieks vadīja Latvijas delegāciju, kura apmeklēja PSRS lauksaimniecības izstādi Maskavā 1939.gada augustā - septembra sākumā.

Nr. 134

Latvijas Ārlietu ministrijas Baltijas valstu nodaļas vadītāja V.Māsena atzīme par sarunu ar Lietuvas ārlietu ministru J.Urbši

1940.gada 10.jūnijā

Saruna ar Lietuvas ārlietu ministru Spilves aerodromā.

Ministrs ieradās no Kauņas ar speciālu lidmašīnu un plkst. 12-os ar kārtējo satiksmes lidmašīnu devās tālāk uz Maskavu.

Vēl līdz šim brīdim nezinot ko krievi īsti vēloties: nekādas prasības, nedz priekšlikumi neesot saņemti. Līdzšinējās sarunās ar Merķi izpaužoties liela krievu neapmierinātība ar Lietuvu un, starp citu, arī ar Baltijas valstu savstarpēju sadarbību un sazināšanos, tā esot vērsta pret krieviem, visi dažādie triju valstu pārstāvju braucieni un apciemojumi esot sīki reģistrēti no krieviem. Tā kā ārlietu ministram visi dažādie jautājumi esot labāk zināmi,

tad Merķis izteicis vēlēšanos lai ministrs būtu pie rokas vajadzīgās informācijas sniegšanai.

Merķis vēl atrodoties Maskavā.

V.Māsens

LVVA, 2574.f., 3.apr., 3291.l., 7.lp. Oriģināls.

Nr. 135

Ģenerāļa M.Hartmaņa vēstule Iekšlietu ministrijas Kārtības policijas departamenta direktoram A.Austrumam

1940.gada 11.jūnijā

Liepājā 5.jūnijā š.g. kopējās apspriedēs ar PSRS sauszemes karaspēka vadību un jūras karaspēka vadību tika pārrunāts arī jautājums, kādi soļi būtu sperami, lai aizkavētu PSRS karavīru nokļūšanu patvaļīgā prombūtnē, vai novēlošanos no atvaļinājuma.

No krievu puses izskanēja pārmetumi, ka daži neapzinīgi Latvijas pilsoņi labprāt pieturot pie sevis padomju karavīrus, tādā kārtā netieši pamudinādāmi tos uz iedzeršanu un novēlošanu. Būtu vēlams izdot saistošus noteikumus, kuri zem soda draudiem uzliktu katram Latvijas pilsonim par pienākumu pēc zināmas stundas nepieturēt pie sevis padomju karavīrus. Liels ļaunums esot arī slepenās izpriecās vietas, kur padomju karavīri nav sameklējami. Šīs slepenās vietas padomju karavīriem uzrādot ormaņi un taksometru vadītāji, kamdēļ šīm personām būtu uzliekams par pienākumu ziņot par katru padomju karavīru, kuru tie nogādājuši uz slepenām izpriecās vietām.

Vēl no krievu puses tika izteikts priekšlikums noliegt reibinošu dzērienu pārdošanu padomju karavīriem. Šo priekšlikumu noraidīju kā necienīgu un apvainojošu.

Lūdzu Jūsu atsauksmi, vai krievu priekšlikums ienestu lielāku skaidrību savstarpējās attiecībās un par cik būtu iespējams tā realizēšana.

Ģenerālis M.Hartmanis

LVVA, 1474.f., 3.apr., 10.l., 35.lp. Oriģināls.

**Latvijas ārlietu ministra V.Muntera atzīme par
sarunu ar PSRS aizsardzības tautas komisāra
vietnieku A.Loktionovu, PSRS pilnvaroto pārstāvi
A.Derevjanski un 2.Īpašā strēlnieku korpusa
komandieri N.Morozovu**

Rīgā, 1940.gada 11.jūnijā

Saruna noritēja ļoti draudzīgi un dzīvi.

Jokodamies L.¹ pateica, ka karavīri mīl ātru un skaidru rīcību un nesaprotot kādreiz diplomātu cīņas ar komatiem un punktiem. Uz to ārministrs atbildēja, ka mums Maskavā ar ieroču pasūtījumiem gāja tāpat: ar Loktionovu viss bija sarunāts, bet narkomtorg² tad radīja visādus "komatus" un "procentes". L. teica: jā, mēs nemaz neesam bez vainas.

Solījās jūlijā atkal būt Latvijā uz vairākām dienām, lai izdarītu pamatīgāku inspekciju. Solījās arī sekot mūsu aicinājumam un pie [tās] pašas reizes mazliet iepazīties ar mūsu zemi.

Lietuvas incidentus asi nosodīja. Neesot labas gribas liecība. Staļins teicis - paktu vajag godīgi pildīt, bet otrai pusei arī savi pienākumi. Sīki izstāstīja vairākus gadījumus. Sevišķu uzsvāru lika uz to, ka nav ko meklēt poļus un "tumšus spēkus" vai "melns rokas". Pašiem neesot kārtības. Kā var divi mēnešus meklēt cilvēku un atrast - "liķi", kas sev iešāvis mutē, bet lode sirdī?³ Kā var prasīt, lai cilvēks, kas izbēdzis caur kanalizācijas cauruli, vēlāk pasaka, kādā mājā tas bijis? Ir taču enerģisks iekšlietu ministrs, lai ņem inženierus, plānus un meklē māju. Kapēc krieviem prasot to uzrādīt. Kā var no kazarmu pagalma, ko apsargā l e i š i, pazust šoferis, kas tikai aizgājis pēc cepures. Tā neesot nekāda kārtība, un tādēļ jānodibina kārtība. Cerams, ka sarunāsies. Latvijā un Igaunijā pretenziju nav.

Derevjanskis iejaucās un teica, ka esot divas lietas: vēl divi aerodromi un garnizonu savstarpējās satiksmes kārtība. Ziemā bija jābrauc no Liepājas uz Ventspili caur Rīgu, bet tagad var braukt pa zemes ceļu un būtu smieklīgi katru gadījumu pieteikt garnizona priekšniekam.

Morozovs sevišķi neuzstājās, bet drīzāk murmināja, ka viss esot kārtībā.

Tad Loktionovs vēl ievaicājās par telegrāfa, telefona un radio līgumu un lūdza to steidzināt⁴.

Sarunājoties vēlāk vakariņās ar Loktionovu divatā, guvu iespaidu, ka viņš uz iespējamo Vācijas - P.S.R.S. konfliktu skatas ar zināmu neticību. Protams, viņš teica, mēs esam jau pieraduši būt vieni un ka ārpusē ir ienaidnieki, mēs esam arī sagatavoti visādām varbūtībām. Tomēr, Vācija ir ieinteresēta labās attiecībās ar mums. Bez tam karš to jau ir novājinājis un novājinās vēl vairāk. Viņa arī iestīgs vēl dziļāk un tādēļ nebūtu domājams, ka viņa varētu vērsties pret P.S.R.S.

To pašu domu citā vietā ļoti interesantā un labi pārdomātā argumentācijā vēl reljefāk izteica Derevjanskis. Viņš analizēja visus iespējamus konflikta cēloņus starp Vāciju un P.S.R.S. un nāca pie slēdziena, ka visi tie nav pietiekoši svarīgi. Balkānos P.S.R.S. ir pietiekusi savas intereses un nodrošinājusi p a g a i d ā m stabilitāti. Itālija bijusi spiesta grozīt savu sākumā nevisai skaidro un bīstamo iespējamību pilno Balkānu politiku. Saimnieciskā ziņā Vācijā ir ļoti interesants faktors ne tikai priekš P.S.R.S., bet priekš visas pasaules. Vācu un krievu tautu nešķir nekāds antagonisms. Iekšējā iekārta arī nedrīkst būt par iemeslu karam. Protams, arī PSR Savienībai bija jātaisa koncesijas - kā, piemēram, klusēt, kad mazas tautas nonāca zem vācu virskundzība (kad runa gāja par čehiem, tad mūsu tonis bija taču pavisam citāds, teica D.⁵). Bet savas principiālās pozīcijas Krievija nav uzdevusi un arī neuzdos.

D. pielaiž, ka Eiropa sadalīsies trijās lielās sfērās: romāņu, ģermāņu un slāvu. Francija un Anglija ir pašas vainīgas, ka viņas nonākušas tagadējā stāvoklī. Krievija nejūt nekādu morālu pienākumu viņām simpatizēt vai pat palīdzēt.

/Bez paraksta/

LVVA, 2574.f., 3.apr., 3311.l., 5. - 7.lp. Oriģināls.

¹ Loktionovs.

² PSRS Ārējās tirdzniecības tautas komisāriāts. Runa iet par Latvijas grūtībām, iegādājoties ieročus Padomju Savienībā.

³ Loktionova versija par incidentu ar G.Butajevu 1940.gada 12.maijā.

⁴ Līgumi, kuri skar padomju karaspēka tiesības un noteikumus, izmantojot telefona sakarus, telegrāfa pakalpojumus un tml.

⁵ Derevjanskis.

Latvijas sūtņa Lietuvā L.Sējas ziņojums ārlietu ministram V.Munteram

1940.gada 11.jūnijā

Augsti godātais Ministra kungs,

Ārlietu ministra Urbša izlidojums uz Maskavu 10.jūnija rītā nāca, kā liels pārsteigums, jo vēl iepriekšējās dienas (svētdienas) pievakarē par to nekas nebija zināms. 9.jūnija vakarā Urbši uz Maskavu izsauca Merķis. Izrādas, ka otrā Merķa un Molotova satikšanās un apspriede nav vis notikusi sestdien 8.jūnijā, kā bijis norunāts, bet tikai svētdien 9.jūnijā. Pēc šīs sēdes Merķis arī aicinājis Urbši uz Maskavu.

Merķa un Molotova otrajā apspriedē runa gājusi par gluži citiem jautājumiem, nekā pirmajā: par Lietuvas attiecībām ar Latviju un Igauniju. Molotovs atradis šais attiecībās vairākus neskaidrus vai pat aizdomīgus momentus. Cik pagaidām Kauņā zināms, Molotovs minējis sekošās lietas: 1) Baltijas valstu ārlietu ministru konferences kļuvušas biežākas; 2) Lietuva esot noslēgusi ar Latviju un Igauniju militāras dabas konvenciju; 3) notikusi Lietuvas militāratašeja iecelšana Tallinā un Igaunijas militāratašeja iecelšana Kauņā; 4) notikuši vairāku augstu militāru personu savstarpēji apmeklējumi; 5) min. prez. Merķis publicējis Tallinas laikrakstā "*Baltic Times*" zīmīgu rakstu.

Kā redzams, šie 5 jautājumi attiecas uz visām 3 Baltijas valstīm. Kas attiecas uz jautājumu, resp., no gaisa grābto izdomājumu par militārkonvenciju, tad tam ir priekšvēsture: jau 3.maijā sūtnis Pozdņakovs kādā sarīkojumā ņēmis izjautāt polit. dep. direktoru Turausku¹ par šo lietu. Turauskas varējis tikai skaidri un kategoriski pateikt, ka tādas konvencijas nav, un ka par to pat nav bijis runas. Tas tomēr nav aizkavējis Molotovu 10.jūnijā par to ar drošu galvu atkal runāt, kā par faktu. Uz visiem paceltajiem jautājumiem Merķis varējis viegli dot, pēc lietuviešu domām, pilnīgi pārliecinošas un izsmelošas atbildes. Tās Molotovu, diemžēl, neesot pārliecinājušas; viņš visus pārmetumus uzturējis spēkā un palicis joprojām neapmierināts. Redzēdams, ka Maskava sarunas pārnēs politiskā un gluži negaidītā plāksnē, Merķis nolēmis izsaukt Urbši,

lai viņam būtu klāt kompetentais resora vadītājs. Kauņu atstājot, Urbšim nebija jausmas, kas viņu Maskavā gaida un par ko viņam tur būs jāatbild.

Atgriežoties pie pirmās (6.jūnija) apspriedes jautājumiem, Kauņā tagad zināmi vēl daži sīkāki punkti. Krievi apgalvojot, ka jaunāko virsnieku Butajevu nošāvuši lietuvieši. Maija beigās Aļitā kāds aptieķnieks savā dārzā ar revolveri baidījis vārnas, bet krievi izsakot aizdomas, ka viņš mēģinājis šaut uz sarkanarmiešiem, kuri atradušies tuvumā. Jūnija sākumā lietuvieši no Aļitas izsūtījuši kādas 5 sievietes, kuras mazgājušas sarkanarmiešiem veļu, bet policijai bijušas aizdomas, ka viņas pie gadījuma nodarbojušās arī ar prostitūciju. Šīs sievietes krievi prasot atpakaļ. Še minētie gadījumi met spilgtu gaismu uz krievu pārmētumu dabu.

Tai pašā laikā jābrīnās, ka krievi ar Merķi runā par visādām blēņām, kā vārnu šaušanu, veļas mazgātājam un tml. Ja viņi gribētu, viņi taču varētu viegli inscenēt kādu eklatantu un lielāka stila provokāciju! Viņiem daudz nemaksātu dažu sarkanarmiešu dzīvības vai kāds gaišāks ugunsgrēks. Bet nē! Par lielākām provokācijām viņi nedomā, bet muļļājās pa netīru veļu.

Merķa un tagad Urbša brauciens stipri krīt uz nerviem vietējiem Vācijas pārstāvjiem. Pēc pulkv. Justa² izteicieniem, šie notikumi ārkārtīgi interesējot arī vāciešus. Par krievu spēli Justs šodien runājis ar pilnīgu niknumu.

Kauņas valdības aprindas un sabiedrība ļoti deprīmēta. No Maskavas apspriedēm šie neviens nekā laba negaida. Kāds pilsētā diezgan redzams kungs šodien izteica aizdomas, ka Maskava gribot panākt dažas pārmaiņas Lietuvas valdībā. Sevišķi viņiem nepatīkot iekšl[ietu] min[istrs] Skučas. Bet arī Merķis nebaudot uzticību.

Ar patiesu augstu cieņu, *L.Sēja*
Sūtnis Lietuvā

P.S. Ziņojuma noraksts, 7 eks., piesūtīts ģen. sekr. M.Nukšas k-ga attiecīgai rīcībai. No tiem 3 iznīcināti.

Vilis Māsens

LVVA, 2574.f., 3.apr., 3291.l., 37. - 37a.lp. Oriģināls.

¹ *E.Turausks - Lietuvas Ārlietu ministrijas politiskā departamenta direktors.*

² *Pulkvedis E.Justs - Vācijas militārais atašejš Lietuvā.*

**No Latvijas ārlietu ministra V.Muntera
izdarītām piezīmēm par sarunu ar Lietuvas
ministru prezidentu A.Merķi Spilves lidostā**

1940.gada 12.jūnijā plkst. 11.40 - 12.50

[..] Merķis vairākkārt ar smagām nopūtām teica, ka viņš esot galīgi nomocīts. Bez tam iepriekšējā vakarā līdz 11.30 runājis ar Molotovu un pēc tam dzēris šampānieti sūtniecībā. Reklaitis¹ palicis. Mačulis² brauc līdz Merķim. Runājis ar Molotovu astoņas stundas. Smagas, nepatīkamas, nesakarīgas sarunas. Smags cilvēks. Nekādas argumentācijas. "Goloslovnje utverždenija"³! Pats ieskrien strupceļā un nodedzina atkāpšanās tiltus.

Vēl nav nekas skaidrs. Merķis domā, ka līdzšinējais ir tikai ziedi, bet "augļi" vēl priekšā. Pagaidām jau tūlī atlaidīs drošības policijas priekšnieku un būs jāiet iekšlietu ministram. Ar Baltijas valstu sadarbību arī neapmierinātība. Nedodot protokolus, neinformējot. "Začiem Vam vsjo eto?"⁴

Krievi ārkārtīgi juteklīgi, velkot laukā neiedomājamas un arī galīgi aizmirstas lietas. Ne ar ko nevar pārliecināt. Aģenta pašnāvība. Tas bija GPU vīrs⁵, kas uzturēja (pilnīgi oficiāli) sakarus ar Lietuvas aģentiem un ar tiem vairākkārt satikās. Beidzot gribējis mukt, vai kritis nežēlastībā. Krievi prasījuši arestu. Sūtīti nepiedzīvojuši policisti, kas ļāvuši bēgt un tad viņam dzinušies pakaļ. Tad viņš arī nošāvies. [..]

Cits gadījums. Leiši sākuši tīrīšanas akcijas un arestējuši arī prieka meitas. Molotovs sūdzas, ka esot paņemtas 12 veļas mazgātājas. Kad lūdz uzdot vārdus - noskaidrojas, ka trīs veļas mazgātājas ir starp prostitutām, bet krievi vairs nav pēmuši pretī. [..]

Militāras prasības krievi nav uzstādījuši. Pārtraukt Baltijas valstu sadarbību arī tieši nav prasījuši, bet tā varēja saprast. Merķis uz Baltijas nedēļu nebrauks un lūdz ierobežot runas⁶. Urbšis paliks "kauču mēnesi", lai vērotu atmosfēru un brauks tikai tad atpakaļ, ja viss būtu kārtībā.

LVVA, 2575.f., 14.apr., 5.l., 566. - 567.lapa. Oriģināls.

¹ Ģenerālis M.Reklaitis - Lietuvas pārstāvis Lietuvas - PSRS komisijā, kura risināja padomju karaspēka Lietuvā izvietošanas, apgādes un tml. jautājumus.

² M.Mačulis - Lietuvas Ārlietu ministrijas darbinieks.

³ "Nepamatoti apgalvojumi".

⁴ "Kāpēc Jums tas vajadzīgs?"

⁵ GPU -PSRS drošības dienests; G.Butajevs - Sarkanās armijas leitnants.

⁶ Baltijas nedēļa - Igaunijas, Latvijas, Lietuvas kultūras, sabiedrisko organizāciju pārstāvju tikšanās Tallinā, kura sākās 1940.gada 15.jūnijā, bet nenotika paredzētajā apjomā, sakarā ar Baltijas valstu okupāciju.

Nr. 139

Latvijas sūtņa Vācijā E.Krieviņa ziņojums ārlietu ministram V.Munteram

Konfidenciali

Berlīnē, 1940.g. 12.jūnijā

Augsti godātais ministra kungs,

Kaut gan uzskats, ka *Auswärtiges Amt*'am¹ nav nekādas lielas noteikšanas ārpolitiskos jautājumos, ir diezgan izplatīts un pa daļai ne gluži bez pamata, tad tomēr atļaujos Jums ziņot par sarunu, kas š.g. 3.jūnijā bijusi kādam manam kolēgam ar Ribbentrop'a vistuvāko līdzdarbinieku². Pēc tam, kad mans kolēga pārrunājis konkrēto lietu, kuras dēļ viņš ieradies pie minētā augstā ierēdņa, viņš griezies pie tā ar jautājumu, kas pašlaik esot jauns un ievērības cienīgs politiskā resp. diplomātiskā laukā. Ar jautājumiem par tīri militārās dabas lietām viņš savu sarunu biedru neapgrūtināšot, jo tie jau atrodoties ģenerāļu kompetencē un ar šīm militārām aprindām viņš uzturot pastāvīgus sakarus. *Auswärtiges Amt*'a augstais ierēdnis atbildējis sūtnim, ka politiskā laukā pašlaik nekā jauna neesot. "Kā tā? Bet krievi taču Lietuvā rada Jums lielas grūtības, meklē iemeslu, kā tur nostiprināties un varbūt pat virzīties uz Vācijas pusi"³. - "Tas mūs nebūt neuzbudina. Praktiski krievi ar savām bāzēm un garnizoniem jau stāv pie Vācijas robežas. Ar šo konstatējumu ir arī raksturots Lietuvas faktiskais stāvoklis. Varētu vienīgi vēl pacelties maz nozīmīga un tīri teorētiskas dabas diskusija par suverenitātes jēdzienu attiecībā uz tādu valsti, kāda pēc zināmā līguma ar Krieviju ir Lietuva".

Atstāstot šo savu sarunu, mans kolēga piebilda, ka, pēc viņa domām, no *Auswärtiges Amt*'a ierēdņa dzirdētais gan laikam raksturojot vācu oficiālo viedokli iepretim mums. Man vēl jāpiebilst, ka manas attiecības ar minēto

kolēgu, kas ir nopietns un piedzīvojis politiķis, ir ļoti draudzīgas, pat sirsnīgas.

Spriežot pēc šiem minētā Ribbentrop'a līdzdarbinieka izteicieniem, tā vien liekas, ka vāci mūs ir jau "abgeschrieben"⁴; citas zīmes atkal liecina tieši par pretējo.

No savas puses atļaujos piemētināt, ka es, zīmējoties uz *Auswärtiges Amt'a* ierēdņa uzskatu raksturojumu, nebūtu tik kategorisks kā mans kolēga. Grūti spriest, cik tālu augstā ierēdņa izteicieni atspoguļo viņa personīgās domas un cik tālu tanīs izpaužas oficiālie vācu uzskati. Man šķiet, ka vistuvāk patiesībai mēs būsim, teikdami, ka šeit vēl viss atrodas "im Fluss"⁵; vācu politiskie mērķi austrumos nav galīgi izkristalizējušies un stāv atkarībā no faktoriem, kas vēl veidojas.

Lūdzu Jūs, augsti godātais ministra kungs, arī pie šī gadījuma pieņemt manas patiesi dziļas cieņas apliecinājumus.

E.Krieviņš
Sūtnis

LVVA, 2574.f., 4.apr., 7672.l., 74. - 75.lp. Oriģināls.

¹ Vācijas Ārlietu ministrija.

² Iespējams, ka domāts Vācijas Ārlietu ministrijas valsts sekretārs E. fon Veiczekers.

³ PSRS gatavošanās Lietuvas un citu Baltijas valstu okupācijai aktivizējās un pastiprinājās sinhroni Vācijas panākumiem Rietumu frontē.

⁴ "Norakstījuši".

⁵ "Plūsmā".

Nr. 140

Laikraksta "Brīvā Zeme" informācija par kara ministra K.Berķa vizīti Maskavā

1940.gada 13.jūnijā

Kara ministrs ģen.K.Berķis par savu viesošanos Maskavā izsakās:

"Uz Maskavu devos, sekodams Padomju Savienības valdības ielūgumam iepazīties ar tās armiju, rūpniecību un citām dzīves nozarēm. Maskavā biju aizsardzības komisāra maršala Timošenko viesis. Audiencē mani pieņēma arī Padomju Savienības tautu komisāru padomes priekšsēdētājs Molotovs, man bija dota arī iespēja tikties ar bruņoto spēku vadošām amatpersonām.

Dzīli paliekošu iespaidu guvu, apmeklējot karaspēku, Frunzes kara akadēmiju un kara rūpniecības uzņēmumus. Visur vēroju labi organizētu un plānveidīgi veiktu bruņoto spēku sagatavošanas darbu. Sevišķi tas sakāms par kadru sagatavošanu, ziedojot šim nolūkam ļoti lielas un daudzpusīgas pūles un līdzekļus. "Kadri izšķir visu!" - šāds Padomju Savienības tautu vadoņa Staļina zīmīgs izteiciens lasāms ikvienā no Frunzes kara akadēmijas 10 stāviem. Par vērojumiem karaspēkā jāliecina, ka augsti vērtējama tā tehniskā gatavība, apmācība, audzināšana un apgāde. Savam darbam karaspēks nododas ar lielu centību un pienākuma apziņu.

Apmeklējumā iepazīnos arī ar lauksaimniecības izstādi, kas pauž Padomju Savienības sasniegumus lauksaimniecības nozarē. Braucienā pa Maskavas - Volgas kanālu bija patikami vērot grandiozo slūžu sistēmu un jaukos dabas skatus. Maskavas apakšzemes dzelzceļš izbūvēts ļoti gliti un moderni, un ir ērts un ātrs satiksmes līdzeklis galvaspilsētas pilsoņu vajadzībām. Paliekošus iespaidus guvu, apmeklējams arī mākslas darbu un senlietu glabātuves, operu, teātri un citas sabiedriskas iestādes. Atceļā no Maskavas apmeklēju arī Ļeņingradu. Tur, tāpat kā Maskavā, straujais dzīves ritms liecina par uzņēmību, darbu un sasniegumiem. Iedzīvotājos vērojama nosvērta nopietnība, pienākuma un atbildības sajūta.

Izmantoju šo gadījumu, lai vēl reiz apliecinātu savu sirsnīgo pateicību Padomju Savienības valdībai par laipno ielūgumu un aizsardzības komisāram maršalam Timošenko par laipno uzņemšanu un man parādīto viesmīlību visā manā apmeklējuma laikā."

Brīvā Zeme, 1940, 13.jūn.

Nr. 141

Latvijas Robežsargu brigādes kapteiņa Holandera telefonogramma Nr.A 11-851

1940.gada 15.jūnija, plkst.12.45

Robežsargu brigādes komandierim.

III Abrenes btl. 1.rotas iecirknī noticis sekošais:

Šorīt š.g. 15.VI. pl.03.00, gaismai austot, pārnākuši robežu PSRS robežsargi un uzbrukuši 2.sardzes mītnei Mašlenki, kur pārsteiguši minētās sardzes sastāvu.

Rezultātā: sardzes ēka nodedzināta. Gruvešos pār-
oglojušies atrasti sardzes pr-ka sievas un viena sarga liķis.
Otra, nošauta no muguras puses, sarga liķis vienā veļā
atrasts 100 mtr no sardzes uz aizmuguri. Bez tam smagi
ievainoti atrasti - viena sarga sieva un sardzes pr-ka 14 g.
vecais dēls. Sarkanarmieši sagūstījuši un, aizejot
paņēmuši līdzī, minētās sardzes 3 sargus. Notikuma vietā
no sarkanarmiešiem atstāti šādi lietišķie pierādījumi: 20
gab. izšautu patronu čaulīšu, 1 rokas granāta, 1 stiepuļu
griežāmās šķēres, ar kurām apm. 150 mtr no sardzes
mītnes pārgriezti telefona līnijas vadi, un 1 individuālā
pakete, ar kuru rīkojies kāds ievainotais, jo redzamas asins
pēdas virzienā uz robežu. Vienā laikā noticis uzbrukums
3.sardzes mītnēi Šmailī. Šeit pēc aculiecinieces, sarga
sievas Ozolnieces, izteicieniem iebrukuši apm. 15 sarkan-
armieši, kuri sadalījušies divās grupās: viena no tām
devusies uz sardzei tuvāko aizmuguri un meklējusi sargus
pie viņu ģimenēm privātos dzīvokļos, bet otra bez cīņas
sagūstījusi sargus dienesta mītnē. Sardzē no telefona
aparāta norauta klausule. No šejienes sarkanarmieši pāri
robežai aizveduši 4 sargus, 1 sarga sievu un dzirnavnieku
Smukkalnu ar viņa ģimeni un strādniekiem. Redzot
2.sardzes ugunsgrēku, ganuzēns no Kareļu dzirnavām,
Vitolinš, devies uz 1.sardzi ziņot. No turienes steidzies
palīgā sardzes pr-ks ar 2 sargiem, bet, pienākot pie
2.sardzes, viņi sagūstīti un līdz ar citiem aizvesti pāri
robežai. Bez minētiem sagūstīts un aizvests pāri robežai
4.sardzes pr-ks, kurš ap pl.03.20 bija devies pārbaudīt
3.sardzi.

Pavisam: nošauti 2 sargi un 1 sieviete

ievainoti 1 sieviete un 1 zēns

*aizvesti pāri robežai 2 sardžu pr-ki, 9 sargi, 1
sarga sieva un, kā vēlāk noskaidrojās, 27
privātie iedzīvotāji.*

Ne mazāko iemeslu sarkanarmiešu iebrukumam un
varasdarbiem mūsu robežsargi nav devuši un vispāri
nekādu robežkonfliktu ar PSRS robežsargiem nav bijuši.

III Btl. k-ra a.p.i.,

kapteinis Holanders.

IV nodaļa

A. Kirhenšteina Ministru kabinets. Okupācijas režīms

**PSRS ārlietu tautas komisāra V.Molotova un
Latvijas sūtņa Padomju Savienībā F.Kociņa
sarunas pieraksts¹**

Maskavā, 1940.gada 16.jūnijā

Biedrs Molotovs izsauca šodien pulksten 14.00 Latvijas sūtņi Kociņu un paziņoja viņam: kā jau droši vien Kociņš noprotot, runa ar viņu būšot par Baltijas Antantes darbību. Pēc tam Molotovs nolasīja Kociņam Padomju valdības paziņojuma tekstu Latvijas valdībai un nodeva to Kociņam.

Kociņš, uzklaušījis un pieņēmis Padomju valdības paziņojuma tekstu, sāka runāt par to, ka Latvijas pakts ar Igauniju pastāvot jau desmit gadu un ka tas jau sen visiem bijis zināms. Kas attiecas uz Lietuvu, tad tā nav iestājusies šai militārajā savienībā.

Biedrs Molotovs jautāja sūtnim, vai viņš tiešām uzskata, ka šāda militāra savienība nav pretrunā ar PSRS un Latvijas savstarpējās palīdzības paktu.

Atbildot uz to Kociņš nomurmināja, ka pakts taču bija noslēgts, kad pastāvēja Polija ... un lūdza biedru Molotovu, vai nevar kaut kā citādi atrisināt šo jautājumu. Pie tam viņš apgalvoja, ka biedrs Molotovs personīgi labi pazīst viņu, Kociņu, kurš vienmēr bijis par labām attiecībām ar Padomju Savienību u.t.t.

Biedrs Molotovs atbildēja, ka viņš Kociņu pazīst un personīgi viņam pret to nav nekas iebilstams. Viņš ir pārliecināts, ka ne tikai Kociņš, bet arī citas personas Latvijā ir par labām attiecībām ar Padomju Savienību. Taču patreiz pastāvošā Latvijas valdība izturas pret Padomju Savienību nelabvēlīgi. Laikā, kad Padomju Savienības valdība veic prolatvisku politiku, Latvijas valdība rīkojas pretēji.

Atbildot Kociņa teiktajam, ka viņš pastāvīgi apvaicāties biedram Molotovam un citiem Ārlietu tautas komisariāta darbiniekiem, vai tiem nav kādas vēlmes PSRS - Latvijas attiecību uzlabošanai un ka viņš nekad nav dzirdējis kaut kādas pretenzijas, biedrs Molotovs atbildēja, ka šis Kociņa paziņojums galvenokārt attiecās uz kārtējiem jautājumiem.

Kociņš no jauna sāka runāt par to, ka viņš neredz pamata šādam Padomju valdības paziņojumam.

Biedrs Molotovs atbildēja, ka Padomju valdībai ir pietiekami daudz faktu. Pēdējā laikā Maskavā notikušās sarunas ar Lietuvas premjerministru Merķi ne tikai to apstiprināja, bet arī atvēra mums acis. Mēs ieraudzījām, ka aiz Padomju Savienības muguras izveidota militāra savienība pret PSRS. Baltijas Antante ir attīstījusi lielu aktivitāti, izveidojusi savu orgānu "Revue Baltique", kurā pats Merķis raksta par ciešu Baltijas valstu sadarbību.

Kociņa replikai, ka šai sadarbībai ir ekonomisks pamats, biedrs Molotovs iebilda, ka rakstā teikts "arī ekonomiskajos jautājumos". Ja Lietuvā sāka rupjākā formā izrādīt savu naidīgumu Padomju Savienībai (sarkanarmiešu nolaupīšana un tml.), tad Latvijā arī darbojās pret Padomju Savienību, tikai maskētāk.

Pēc vairākkārtējiem mēģinājumiem pierādīt, ka Padomju valdības paziņojumam nav pamata, Kociņš pārgāja pie šī paziņojuma konkrētiem jautājumiem. Viņš sacīja, ka Latvijas valdībai tiek dots pārāk maz laika atbildei. Kociņš gribot personīgi doties uz Rīgu, kur varētu kaut ko vēl darīt abu pušu interesēs, un lūdza biedru Molotovu vai nevarētu šo termiņu pagarināt.

Atbildot uz to, biedrs Molotovs teica Kociņam, ka viņam nodotais paziņojums nav biedra Molotova personīgs paziņojums, bet gan Padomju valdības paziņojums un viņš pats tajā neko nevar grozīt.

Pēc tam Kociņš lūdz izvērst jautājumu par jauno valdību.

Biedrs Molotovs atbildēja, ka patreizējai valdībai jāatkāpjas, bet Padomju valdība vienosies ar prezidentu, par ko tiks doti attiecīgi norādījumi mūsu pilnvarotajam pārstāvim Latvijā. Bez tam uz Rīgu varbūt izbrauks kāds no Maskavas. Svarīgi tikai, lai viss notiktu saskaņā ar vienošanos. Ja Latvijas valdība tam nepiekritīs, tad PSRS valdība realizēs pasākumus, kuri norādīti paziņojumā.

Tālāk biedrs Molotovs paziņoja, ka viņu izbrīnī Latvijas valdības un sūtņa uzvedība. Jau vakar bija zināms par pasākumiem Lietuvā, bet Latvijas valdība un sūtņi klusē, it kā tas uz viņiem neattiektos.

Kociņš apgalvo, ka viņš par to uzzinājis tikai no rīta. TASS paziņojuma teksts ļoti vēlu saņemts arī Rīgā.

Pēc tam Kociņš jautā biedram Molotovam, cik daudz karaspēka paredzēts ievest Latvijā.

Biedrs Molotovs atbildēja, ka precīzi patlaban viņš pateikt nevar, bet apmēram 2 korpusi. Biedrs Molotovs brīdina sūtni, ka tas ir pagaidu līdzeklis. Turpmāk, kad būs izveidota jauna valdība, varēs vienoties.

Sarunas beigās Kociņš vēlreiz lūdz Latvijas valdībai pagarināt atbildes termiņu, lai viņam, Kociņam, dotu iespēju rīt no rīta aizbraukt uz Rīgu, kur varētu vēl kaut ko darīt abu pušu interesēs.

Biedrs Molotovs atkārtoja savu atteikumu.

Pirms aiziešanas Kociņš paziņoja, ka vakar bruņota ļaužu grupa no padomju teritorijas pārgājusi Latvijas - PSRS robežu un izdarījusi uzbrukumu diviem robežapsardzības punktiem. Rezultātā vairāki Latvijas robežsargi nogalināti, daļa aizvesta uz padomju teritoriju, nodedzināta Latvijas robežapsardzības ēka u.t.t.

Kociņš lūdz dot norādījumus izmeklēt šo gadījumu.

Biedrs Molotovs atbildēja, ka viņš uzdos izmeklēt Kociņa norādītos faktus.

Saruna beidzās pulksten 14.23.

Sarunu pierakstījis S.Kozirevs

Полпреды сообщают..., с.384-386. Tulkots no krievu val.

¹ Sarunas pieraksta padomju variants. Latvijas sūtņa pārskatu par sarunām skat. 147.dok.

Nr. 143

PSRS valdības paziņojums Latvijas valdībai

1940.gada 16.jūnijā

Uz Padomju valdības rīcībā esošā faktu materiāla un arī uz domu izmaiņas pamata, kas pēdējā laikā notika Maskavā starp PSRS Tautas komisāru padomes priekšsēdētāju Molotovu un Lietuvas ministru prezidentu Merķi, Padomju valdība uzskata par konstatētu, ka Latvijas valdība ne tikai nav likvidējusi vēl pirms Padomju - Latvijas savstarpējās palīdzības pakta noslēgšanas radīto militārsavienību ar Igauniju, kas vērsta pret PSRS, bet arī to paplašinājusi, pievelkot šai savienībā Lietuvu, un cenšas iesaistīt tajā arī Somiju.

Līdz Padomju - Latvijas savstarpējās palīdzības pakta noslēgšanai 1939.gada rudenī Padomju valdība vēl varēja skatīties caur pirkstiem uz tādas militārsavienības

pastāvēšanu, kaut gan tā pēc būtības bija pretrunā ar agrāk noslēgto PSRS un Latvijas neuzbrukšanas paktu. Bet pēc Padomju - Latvijas savstarpējās palīdzības pakta noslēgšanas Padomju valdība uzskata pret PSRS vērstas militārsavienības pastāvēšanu starp Latviju, Igauniju un Lietuvu ne tikai par nepieļaujamu un neciešamu, bet arī par dziļi bīstamu un draudošu PSRS robežu drošībai.

Padomju valdība rēķinājusies ar to, ka pēc Padomju - Latvijas savstarpējās palīdzības pakta noslēgšanas Latvija izstāsies no militārsavienības ar citām Baltijas valstīm un tādā kārtā šī militārsavienība būs likvidēta. Taču Latvija kopā ar citām Baltijas valstīm nodarbojusies ar augšminētās militārsavienības atdzīvināšanu un paplašināšanu, par ko liecina tādi fakti, kā divu slepenu trīs Baltijas valstu konferenču sasaukšana 1939.gada decembrī un 1940.gada martā, lai formāli izveidotu paplašināto militārsavienību ar Igauniju un Lietuvu; Latvijas, Igaunijas un Lietuvas ģenerālštābu sakaru pastiprināšana, ko dara slepenībā no PSRS; speciāla militārās Baltijas antantes preses orgāna radīšana 1940.gada februārī - "Revue Baltique"¹, ko izdod angļu, franču un vācu valodās Tallinnā un tamlīdzīgi.

Visi šie fakti runā par to, ka Latvijas valdība rupji pārkāpusi Padomju - Latvijas savstarpējās palīdzības paktu, kurš aizliedz abām pusēm "noslēgt jebkādas savienības vai piedalīties koalīcijās, kas vērstas pret vienu no līgumslēdzējām pusēm" (Līguma 4.pants).

Šī Padomju - Latvijas savstarpējās palīdzības pakta rupjā pārkāpšana no Latvijas valdības puses notiek tai laikā, kad Padomju Savienība vedusi un turpina vest augstākā mērā labvēlīgu, noteikti prolatvisku politiku, punktuāli izpildīdama visas Padomju - Latvijas savstarpējās palīdzības pakta prasības.

Padomju valdība atrod, ka tādu stāvokli tālāk vairs nevar paciest.

PSRS valdība uzskata par pilnīgi nepieciešamu un neatliekamu sekojošo:

1) nekavējoties sastādīt Latvijā tādu valdību, kas būtu spējīga un gatava nodrošināt Padomju - Latvijas savstarpējās palīdzības pakta godīgu izvešanu dzīvē;

2) bez kavēšanās nodrošināt padomju karaspēka daļu brīvu ielaišanu Latvijas teritorijā, lai tās novietotu Latvijas svarīgākajos centros tādā skaitā, kas būtu pietiekošs, lai

nodrošinātu PSRS un Latvijas savstarpējās palīdzības pakta realizēšanas iespēju un novērstu varbūtējus provokatoriskus aktus pret padomju garnizonu Latvijā.

Padomju valdība uzskata šo prasību izpildīšanu par tādu elementāru noteikumu, bez kura nav iespējams panākt Padomju - Latvijas savstarpējās palīdzības pakta godīgu un lojālu izpildīšanu².

Valdības Vēstnesis, 1940, 17.jūn.

¹ *Saskaņā ar Tallinā 1939.gada 10.decembrī noslēgto vienošanos Igaunijas, Latvijas un Lietuvas sadarbības biroja orgānam "Revue Baltique" tika izvirzīts uzdevums sekmēt Baltijas valstu ciešāku tuvināšanos, savstarpēju informācijas apmaiņu un zināšanu izplatīšanu par šīm valstīm pasaulē. Iespējamai sagatavotajā žurnāla 2.numurā bija paredzēti sekojoši materiāli par Latviju: V.Munters. Latvijas ārpolitikas attīstība; A.Zalts. Vāciešu repatriācija no Latvijas; O.Nonācs. Par garīgo vērtību apmaiņu; J.Vitoliņš. Strāvojumi latviešu mūsdienu mūzikā; J.Kadilis. Problēmu nostādnes un galvenie virzieni latviešu literatūrā (1940 год в Эстонии: Документы и материалы. Таллинн: Olion, 1989, с.100 - 101).*

² *PSRS valdības paziņojuma teksts kā TASS informācija 1940.gada 17.jūnijā publicēts laikrakstā "Известия" Maskavā. Latvijas Telegrāfa aģentūra tulkoja un izplatīja šo materiālu latviski - 17.jūnijā to publicēja "Valdības Vēstnesis", bet vēlāk citi laikraksti. TASS ziņojumā nav iekļauta notas pēdējā rindkopa: "Padomju valdība gaidīs Latvijas valdības atbildi līdz 16.jūnija plkst. 11 naktī. Latvijas valdības atbildes nepiesūtīšana līdz šim termiņam tiks uzskatīta par atteikumu izpildīt augšminētās Padomju Savienības prasības" (tulkojums no krievu valodas pēc dokumenta publikācijas krājumā Полпреды сообщают ..., с.387). Tā vietā TASS ziņojumā bija pieminēti: "Vēl vakar sūtītis Kociņš nodevis atbildi, kurā paziņota Latvijas valdības piekrišana Padomju valdības noteikumiem".*

Nr. 144

PSRS ārlietu tautas komisāra V.Molotova un Latvijas sūtņa F.Kociņa sarunas pieraksts

Maskavā, 1940.gada 16.jūnijā

Plkst. 19.45 pie manis ieradās Latvijas sūtītis Kociņš un paziņoja, ka viņš jau sazinājies ar Rīgu, nodevis savai valdībai Padomju valdības paziņojumu un saņēmis sekojošu atbildi:

1. Latvijas valdība izsaka gatavību nodrošināt padomju karaspēkam brīvu iespēju ieiet Latvijā, taču sakarā ar lielajiem svētkiem¹ šodien Lonkašu rajonā sapulcējies liels daudzums pilsoņu, kuri tur uzkavēsies līdz vēlai naktij. Lat[vijas] vald[ība] baidās, ka sakarā ar lielo cilvēku drūzmēšanos varētu izcelties kādi nevēlami incidenti starp padomju [karaspēka] daļām, kuras ienāks Latvijā, un svētku dalībniekiem. Tādēļ Latvijas valdība lūdz atlikt karaspēka ieiešanu Latvijā līdz 17.jūnija rītam.

Bez tam, Latvijas valdība lūdz norādīt tai ceļus, pa kuriem padomju karaspēks pārvietosies Latvijas teritorijā.

2. Sakarā ar to, ka ne visi Latvijas valdības locekļi šobrīd ir uz vietas un nav kvoruma lēmuma pieņemšanai par tagadējās valdības demisiju un jaunas valdības sasaukšanu, Latvijas valdība lūdz dot tai iespēju paziņot, ka kvorums tiks savākts līdz plkst. 8 vakarā.

Bez tam Latvijas Republikas prezidents lūdz paziņot, ar ko viņam sazināties jaunās valdības formēšanas jautājumā.

3. Latvijas valdība lūdz nublicēt Padomju valdības paziņojumu presē, jo ultimāts var atstāt sliktu iespaidu. Abu valstu attiecībām lietderīgāk nublicēt šo paziņojumu.

Savā atbildē biedrs Molotovs norādīja, ka padomju karaspēka ieiešanu Latvijā var sākt rīt - 17.jūnijā, plkst. 3 - 4 no rīta, tādēļ svētki šo ieiešanu netraucēs.

Attiecībā par ceļiem, pa kuriem pārvietosies padomju karaspēks, biedrs Molotovs un Kociņš vienojās, ka no vienas un no otras puses tiks nozīmēti pilnvarotie, kuri savstarpēji sazināsies par šiem jautājumiem. Ar pilnvaroto uzvārdiem vienojās apmainīties pēc 1-2 stundām.

Biedrs Molotovs paziņoja Kociņam, ka Padomju valdība nāks klajā ar speciālu paziņojumu Latvijas valdībai, lai vietējām varas iestādēm un iedzīvotājiem tiktu doti norādījumi nepieļaut nekādus pārpratumus padomju karaspēka ieiešanas laikā Latvijā.

Attiecībā uz valdības demisiju biedrs Molotovs paziņoja, ka, tā ka kvorums būs plkst. 8 vakarā, tad Kociņš vēl pagūs dot atbildi līdz termiņa beigām.

Kas attiecas uz prezidenta lūgumu paziņot personu, ar kuru viņš varētu sazināties jaunās valdības formēšanas jautājumā, tad šāda persona tiks paziņota.

Biedrs Molotovs noraidīja lūgumu nepublicēt Padomju valdības paziņojumu. Tad Kociņš sāka lūgt biedru Molotovu atlikt šo publikāciju uz zināmu laiku. Uz biedra Molotova jautājumu, uz cik ilgu laiku Latvijas valdība vēlētos atlikt paziņojumu publicēšanu, Kociņš neatbildēja, sakot, ka viņam ir grūti uz to atbildēt, jo viņam termiņš nav norādīts.

Biedrs Molotovs solīja sūtnim darīt zināmu savai valdībai viņa lūgumu nepublicēt paziņojumu, tomēr no savas puses paziņoja, ka viņš nesola šo jautājumu izlemt pozitīvi, jo to nevar padarīt par noslēpumu.

Sarunu pierakstījis

Kozirevs

Полпреды сообщают..., с. 390 - 391. Tulkots no krievu val.

¹ 1940.gada 16.jūnijā Daugavpilī notika Latgales novada dziesmu svētki. Pēc preses ziņām "dziesmu svētku dalībnieku skaitu vērtē uz 100.000, bet koristu skaitu uz 10.000". (Valdības Vēstnesis, 1940, 17.jūn.)

Nr. 145 Protokols nr. 40 Ministru kabineta sēde

1940.g. 16.jūnijā

Klāt:

Ministru prezidents

Dr. K.Ulmanis

Ārlietu ministrs

V.Munters

Iekšlietu ministrs

K.Veidnieks

Kara ministrs

ģen. K.Berķis

Satiksmes ministrs

A.Kāposts

Tieslietu ministrs

H.Apsīts

Tirdzniecības un rūpniecības ministrs

J.Blumbergs

Protokolē:

Valsts kancelejas direktora v.i.

R.Bulsons

Sēdi sāk plkst. 19.00.

1) Ārlietu ministrs V.Munters ziņo par ultimātu, ko PSRS komisāru padomes priekšsēdētājs iesniedzis Latvijas sūtnim Maskavā 1940.g. 16.jūnijā plkst. 14.00 (13.00 pēc Latvijas laika).

2) Nolemj pieņemt Padomju Savienības valdības prasību par papildu karaspēka daļu ielaišanu Latvijā¹.

3) Nolemj pieteikt Valsts prezidentam Ministru kabineta atkāpšanos un uzskatīt šo lēmumu par tūlīn paziņotu Valsts prezidentam Kārlim Ulmanim.

Sēdi slēdz plkst.22.00.

Ministru prezidents *K.Ulmanis*
Valsts kancelejas direktora v.i. *R.Bulsons*

LVA, 270.f., 1.apr., 2.l., 84.lp.; Latvijas Republikas Ministru kabineta sēžu protokoli: 1940.gada 16.jūnijs - 19.jūlijs/ Sast. un koment. aut. I.Šneidere, A.Žvinklis. - R.: Zinātne, 1991, 9.lpp.

¹ *Latvijas Telegrāfa aģentūra lēmumu atreferēja sekojoši: "Pēc Padomju valdības 16.jūnija paziņojuma saņemšanas valdība tūlīn sanāca uz ārkārtēju sēdi Valsts Prezidenta Dr.Kārļa Ulmaņa vadībā. Valdība nolēma paziņot Padomju valdībai, ka tajā pašā uzticības garā, kādā viņa līdz šim pildījusi savstarpējās palīdzības paktu, viņa piekrīt Padomju valdības prasībai ielaist Latvijā Padomju karaspēka daļas." (Valdības Vēstnesis, 1940, 17.jūn.)*

Nr. 146

PSRS ārlietu tautas komisāra V.Molotova un Latvijas sūtņa F.Kociņa sarunas pieraksts

Maskavā, 1940.gada 16.jūnijā

Kociņš ieradās pie manis plkst. 22.40 un savas valdības uzdevumā paziņoja, ka viss ministru kabineta sastāvs (6 cilvēki), izņemot divus kabineta locekļus¹, kuri vēl nav atgriezušies Rīgā, ir demisionējis. Tādējādi Kociņš oficiāli dara zināmu biedram Molotovam, ka Padomju Savienības prasības attiecībā uz valdību ir pieņemtas.

Tālāk Kociņš saka, ka viņam uzdots uzzināt, ar ko prezidentam jāsazinās par jaunās valdības veidošanu.

Biedrs Molotovs atbild, ka rīt, t.i. 17.jūnijā, uz Rīgu izbrauks biedrs Višinskis² - PSRS Tautas komisāru padomes priekšsēdētāja vietnieks, kurš kopā ar pilnvaroto pārstāvi biedru Derevjanski vedīs ar prezidentu sarunas par jauno valdību.

Kociņš apliecina Latvijas valdības lēmumu par padomju karaspēka brīvu ieiešanu Latvijā. Turklāt Kociņš paziņo, ka sakariem ar padomju karaspēka pavēlniecību no Latvijas puses tiek pilnvarots Štāba priekšnieka palīgs pulkvedis Ūdentiņš³.

Kociņš lūdz robežas šķērsošanu neuzsākt agrāk par plkst. 9 no rīta, jo padomju karaspēka uzņemšanas sagatavošanai nepieciešams zināms laiks.

Biedrs Molotovs paziņo, ka par robežas šķērsošanas laiku un rajoniem, cauri kuriem padomju karaspēks pāries Latvijas robežu, viņš paziņos Kociņam papildus.

Par padomju puses pilnvaroto nozīmēts ģenerālis Pavlovs⁴.

Tālāk Kociņš interesējas, kā izlemts lūgums nepublicēt Padomju valdības paziņojumu.

Biedrs Molotovs atbild, ka sūtņa lūgumu darījis zināmu Padomju valdībai, kura atradusi par iespējamu nepublicēt paziņojuma ultimatīvo daļu.

Kociņš lūdz nākt klajā ar tādu komunikē, kurā būtu vienkārši teikts, ka pēc Padomju valdības priekšlikuma Latvijas valdība bijusi ar mieru palielināt padomju karaspēka daudzumu Latvijā.

Biedrs Molotovs jautā: bet attiecībā uz valdību?

Kociņš atbild, ka otrajā punktā varētu pateikt, ka Latvijas valdība iesniegusi demisiju.

Biedrs Molotovs atzīmē, ka nevar neievērot tos faktus, kuri minēti paziņojumā, tādēļ paziņojums tiks publicēts, taču no tā tiks izņemta noslēguma, t.i. ultimatīvā daļa. Paziņojuma beigās būs pateikts, ka Latvijas valdība pieņēmusi noteikumus, kuri izvirzīti Padomju valdības paziņojumā. Sūtņa priekšlikumu nepublicēt šo paziņojumu nevar pieņemt, jo tas nozīmētu, ka mēs slēpjam no sabiedrības aprindām jautājuma būtību, un nebūs skaidrs, kas te par lietu, no kurienes radies viss šis jautājums utt. Tas jo vairāk ir nevēlami, jo to var dažādi tulkot, kamēr jautājuma būtība ir pilnīgi skaidra - tā ir militāra savienība. Jājautā, kāpēc tā bija vajadzīga, kāpēc vajadzēja tajā ievilkt Lietuvu utt.

Kociņš no jauna cenšas pierādīt, ka Latvijas valdība izturējusies pret PSRS labvēlīgi.

Biedrs Molotovs atzīmē, ka Latvijā, protams, ir cilvēki, kuri izturas pret PSRS labāk. Lūk, bija jums ģenerālis Balodis, turpina biedrs Molotovs, viņš izturējās pret PSRS labāk, taču viņu noņēma. Un kam visas šīs slepenās konferences, ģenerālštābu braucieni, speciāla Baltijas Antantes orgāna izveidošana, Lietuva tika ievilkta militārā savienībā utt?

Kociņš Latvijas valdības vārdā, kā viņš izteicās, deklarē, ka Lietuva nav savienībā.

Biedrs Molotovs norāda sūtnim, ka Jūs runājiet to, ko Jums uzdod Jūsu valdība, bet mēs šai valdībai neuzticamies. Jūs deklarējiet, to, ko Jums ir likusi paziņot Jūsu valdība. Jums tas ir jādara, taču uz lietām jāraugās ar vaļējām acīm. Latvijas valdības attieksme pret PSRS nebija gluži godīga, un par to mēs pārliecinājamies neseno sarunu laikā Maskavā ar Merķi, Lietuvas premjerministru.

Kociņš atkal no jauna atgriežas pie sava agrākā paziņojuma, kuru viņš izteicis biedram Molotovam dienā, - ka viņš allaž pārrunās ar biedru Molotovu un biedru Dekanozovu jautājis: vai nav kādas vēlmes abu valstu attiecību jautājumā? Un viņš nekad nav dzirdējis nekādas pretenzijas.

Biedrs Molotovs atbild, ka šie jautājumi skāruši galvenokārt pašreizējās lietas.

Sarunas beigās vienojās, ka Kociņš tiks izsaukts papildus, lai viņam pavēstītu par Padomju valdības pasākumiem, kas saistīti ar padomju karaspēka pāriešanu pāri Latvijas robežai.

Sarunu pierakstījis

Kozirevs

Полпреды сообщают..., с.391-392. Tulkots no krievu valodas.

¹Patiesībā Daugavpilī atradās un Ministru kabinetā sēdē nepiedalījās 6 ministri.

²Višinskis Andrejs (1883 - 1954) - 30-tajos gados galvenais apsūdzētājs pret t.s. opozīciju Padomju Savienībā. 1939. - 1944.g. PSRS Tautas komisāru padomes priekšsēdētāja vietnieks, no 1940.g. PSRS ārlietu komisāra (ministra) vietnieks, 1949. - 1953.g. PSRS ārlietu ministrs.

³Ūdentiņš Oto (1892 - 1988) - 1934. - 1940.g. Latvijas armijas štāba operatīvās daļas priekšnieks un armijas štāba priekšnieka palīgs, pulkvedis. No 1940.g. decembra Sarkanās armijas ģenerālmajors.

⁴Pavlovs Dmitrijs (1897 - 1941) - 1940.gada jūnijā Baltkrievijas sevišķā kara apgabala pavēlnieks, ģenerālpulkvedis.

⁵Dekanozovs Vladimirs (1898 - 1953) - 1940.gadā PSRS ārlietu tautas komisāra vietnieks.

Latvijas sūtņa Padomju Savienībā F.Kociņa pārskats

Š.g. 16.jūnijā plkst. 13.00, pieteicot ārlietu komisariātā Baltijas valstu lietu vadītājam direktoram Lisjakam mūsu robežapsardzības iepriekšējās izmeklēšanas rezultātus par notikumiem naktī no 15. uz 16.jūniju Masļenki rajonā, mani lūdza pie tālruņa Molotova sekretārs Kozirevs un informēja, ka Molotova kungs mani gaida pie sevis Kremli plkst. 14.00. Kad ieradās Kremli, ārlietu komisārs, sava sekretāra Kozireva klātbūtnē, man nolasīja klātpielikto ultimātu, piezīmēdams, ka gaida mūsu valdības atbildi līdz plkst. 11.00¹, pretējā gadījumā notikšot darbība. Tāpat aizrādīja, ka valdībai jāatkāpjas un sarunas ar Prezidenta kungu par jaunas valdības sastādīšanu vedīšot vai nu sūtnis Derevjanskis, vai speciāla pilnvarota persona. Karaspēka ievešana, apm. 2 korpusu lielumā, notikšot nekavējoties, bet tas nesīšot pagaidu raksturu. Iepazinies ar ultimāta saturu, atbildēju, ka, cik man zināms, Lietuva nav pievienojusies Latvijas un Igaunijas militāram līgumam. Aizrādīju arī, ka vēl pirms dažām dienām, sakarā ar ģenerāļa Berķa viesošanās², jautāju ārlietu komisāram, vai nav kādas prasības un vēlēšanās, ko varētu nodot mūsu valdībai, bet saņēmu atbildi, ka abu valstu attiecības esot labas. Divi reizes lūdzu Molotovu pagarināt ultimāta laiku, lai varētu personiski izlidot uz Rīgu un novērst katru varbūtēju pārpratumu. Molotovs palika pie sava, ka atbilde dodama noteiktā termiņā.

Pulkst. 16.00 izdevās dabūt telefonisku sarunu ar ārlietu ministru Muntera kungu, kuram nolasīju ultimāta saturu. Bija klāt sekretārs Alberta kungs. Plkst. 19.45 ieradās Kremli pie Molotova un nodevu viņam ārlietu ministra Muntera sekoša satura atbildi:

Latvijas valdība, nevarēdama atzīt par pamatotiem motīvus, kas pamudinājuši Padomju Savienības valdību uzstādīt Latvijas valdībai ultimativas prasības, deklarē, ka viņa arvien godīgi pildījusi un arī turpmāk pildīs 1939.gada 5.oktobra savstarpējās palīdzības paktu. Latvijas valdība gatava nodrošināt brīvu Padomju Savienības karaspēka caurlaišanu, bet lai tā norisinātos kārtīgi, tad viņa lūdz steidzami paziņot pa kādiem punktiem, ceļiem un apm. kādā skaitliskā sastāvā grib nākt vismaz pirmās karaspēka

daļas. Latvijas valdība lūdz ņemt vērā, ka šodien Daugavpili norisinājās Latgales dziesmu svētki, uz kuriem sabraukuši no visas Latgales apm. 100.000 cilvēku, no kuriem lielākā daļa naktī, kad beigsies koncerts, pa zemes un dzelzceļiem atgriezīsies mājās. Lai nebūtu nekārtības un nelaimes gadījumu, Latvijas valdība lūdz atlikt karaspēka ieviešanu vismaz līdz rītdienai. Tad mēs varētu arī izsūtīt sakaru virsniekus, lai saskaņotu Padomju Savienības karaspēka vēlēšanos. Kas zīmējas uz otru prasību, saformēt jaunu valdību, kura būtu gatava un spējīga iedzīvināt savstarpējās palīdzības pakta izvešanu dzīvē, tad Valsts Prezidents šodien sasauca valdības sēdi. Ņemot vērā, ka šodien ir svētdiena, un daži ministri ir prombūtnē Daugavpilī, ministru kabineta sanāksme būs iespējama vakarā. Valdības lēmums tiks paziņots papildus. Latvijas valdība izsaka vēlēšanos pagaidām ultimātu nublicēt, jo nebūtu lietderīgi radīt atmosfēru, kura neatbilst Latvijas valdības draudzīgai nostājai iepretim Padomju Savienībai. Gadījumā, ja valdība šodien demisionētu, Valsts Prezidents steidzoši vēlētos zināt, ar kuru personu viņam būtu jāsazinās jaunās valdības sastādīšanas jautājumā, vai ar Padomju Savienības sūtni, vai sevišķi pilnvarotu personu. Molotovs, noklausījies mūsu valdības atbildi, paskaidroja, ka viņiem nav uzticības tagadējai valdībai, kura atbīdījusi no līdzdalības valdībā cilvēkus, kas bijuši pazīstami un simpatizējuši Padomju Savienībai. Vēl šovakar viņš man paziņojot tās personas vārdu, kura vedīšot sarunas ar Valsts Prezidentu par valdības sastādīšanu. Lūdza paziņot armijas pārstāvja vārdu, kas izbrauktu no mūsu puses uz robežas, arī no savas puses viņš informēšot par Sarkanās armijas pārstāvi. Attiecībā uz mūsu valdības vēlēšanos nublicēt ultimātu, viņš vēl parunāšot, bet tomēr, pēc viņa domām, nevarot neatzīmēt par konflikta izbeigšanu. Atbildēju, ka neviena konflikta nav bijis. Mēs esam godīgi izpildījuši savstarpējās palīdzības paktu un mums nav jādzīvo šai dienai, bet jāskatās, lai mūsu labās attiecības pastāvētu arī uz priekšu. Vienojāmies, ka pēc pilnīgas atbildes saņemšanas no valdības, kas var notikt apm. pēc 2 stundām, es viņu vēl apmeklēšu.

Plkst. 22.30 Molotovs mani pieņēma trešo reizi Kremli. Oficiāli paziņoju, ka abas Padomju Savienības prasības mūsu valdība pieņēmusi. Valsts Prezidenta kungam iesnieguši demisiju 6 ministri, resp. lielākā puse. Nav

šaubu, ka pārējie ministri iesniegs vēl šovakar, kādēļ jāuzskata, ka kabinets jau atkāpies. [...] Sarunā ar Molotovu lūdzu neapsargāt valsts ēkas un iestādes, kā tas darīts Lietuvā, jo paši garantējam par kārtību un mieru valstī. Molotovs atbildēja, ka tas atkarāšoties no mūsu ieņemtā stāvokļa. Š.g. 17.jūnijā plkst. 1.30 apmekleju pēdējo reizi Molotovu, no kura saņēmu klātpielikto paziņojumu, kuru nodevu ap plkst. 3.00 pēc Maskavas laika pa tālruni ministram Muntera kungam. Š.g. 17.jūnijā pavadīju stacijā Molotova vietnieku Višinski, kurš Padomju Savienības valdības uzdevumā izbrauca uz Rīgu, lai vestu sarunas ar Valsts Prezidentu par valdības sastādīšanu. Kā ārlietu komisariāta ģenerālsekretārs Soboļevs, tā Baltijas valstu lietu vadītājs direktors Lisjaks, ar kuriem tikos stacijā, man apliecināja, ka karaspēka ieviešana Latvijā notiekot priekšzīmīgā kārtībā.

[...] Piezīmēju, ka pēc š.g. 17.jūnija man sarunas ar Molotovu nav bijušas.

1940.gada 21.jūnijā.

F.Kociņš

sūtnis PSRS

Архив Внешней политики Российской Федерации, 38-d.f., 2.apr., 95.l., 154 - 155.lp. Mašīnraksts. Oriģināls.

¹ Līdz 16.jūnija plkst. 23.00 pēc Maskavas laika.

² Latvijas Republikas kara ministrs un armijas virspavēlnieks ģenerālis Krišjānis Berķis atradās oficiālā vizītē Maskavā 1940.gada 2. - 12.jūnijā. Vizītes laikā Latvijas delegāciju pieņēma arī V.Molotovs.

Nr. 148

PSRS pilnvarotā pārstāvja Latvijā Vladimira Derevjanska telegramma PSRS Ārlietu tautas komisariātam

1940.gada 16.jūnijā

Maskavā pieņemta pa telefonu 1940.g. 17.jūnijā pulkst. 00.10

Muntera lūgumi:

1) atlikt mūsu karaspēka ienākšanu Latvijā līdz plkst.10 rītā 17.jūnijā pēc Maskavas laika, jo Latvijā (Daugavpilī) notiek dziesmu svētki (песочерядки), nacionālie

svētki, kuros piedalījās līdz 100 tūkstošiem cilvēku. Svētku dalībnieki, šovakar braucot uz mājām, ar saviem pajūgiem aizņems visus Latgales ceļus, pie tam daudzi būs iereibuši, un varas iestādēm būs grūti nodrošināt nepieciešamo kārtību sakarā ar padomju karaspēka kustību.

2) Lūdza nublicēt Maskavas iesniegto notu ar mūsu argumentāciju, bet aprobežoties tikai ar komunikē, ka Padomju valdība uzskatījuši par nepieciešamu palielināt padomju karaspēka daudzumu un ka Latvijas valdība tam piekritusi. Pēc Muntera vārdiem, draudzīgu attiecību saglabāšanai starp PSRS un Latvijas valdībām tāda rakstura komunikē nepieciešams.

Derevjanskis

Полпреды сообщают..., с.393 - 394. Tulkots no krievu valodas.

Nr. 149

K.Ulmaņa valdības sēde

Protokols nr.41

Ministru kabineta sēde

1940.g. 17.jūnijā

Klāt:

Ministru prezidents	Dr. K.Ulmanis
Ārlietu ministrs	V.Munters
Iekšlietu ministrs	K.Veidnieks
Izglītības ministrs	prof. J.Auškāps
Kara ministrs	ģen. K.Berķis
Sabiedrisko lietu ministrs	A.Bērziņš
Satiksmes ministrs	A.Kāposts
Tautas labklājības ministrs	J.Volonts
Tieslietu ministrs	H.Apsīts
Tirdzniecības un rūpniecības ministrs	J.Blumbergs
Zemkopības ministrs	J.Birznieks
Ministrs	J.Čamanis
Valsts kontrolieris	K.Piegāze
Protokolē:	
Valsts kancelejas direktora v.i.	R.Bulsons

Sēdi sāk plkst. 10.00

1) Tie Ministru kabineta locekļi, kas nepiedalījās Ministru kabineta š.g. 16.jūnija sēdē, pilnā mērā

pievienojās minētās dienas Ministru kabineta nolēumiem.

Valsts prezidents uzaicina no amata atkāpušos Ministru kabineta locekļus līdz turpmākam izpildīt savus amata pienākumus.

2) Noguldītāju interešu sargāšanai nolemj naudas iestādēs š.g. 17. un 18.jūnijā pārtraukt izmaksu no tekošiem rēķiniem un noguldījumiem, kā arī aizdevumu izsniegšanu.

3) Uzdod tirdzniecības un rūpniecības ministram likumā paredzētā kārtībā ierobežot tekstilpreču un ādu un ādu izstrādājumu pārdošanu.

Sēdi slēdz plkst. 12.50.

Ministru prezidents *K.Ulmanis*

Valsts kancelejas direktora v.i. *R.Bulsons*

LVA, 270.f., 1.apr., 2.l., 85.lp.; Latvijas Republikas Ministru kabineta sēžu protokoli, 14.lpp.

Nr. 150

Padomju karaspēka pavēlniecības pārstāvju un Latvijas karaspēka pavēlniecības pārstāvju nolīguma protokols

1940. gada 17. jūnijā

No padomju puses tanku karaspēka ģenerālpulkvedis biedrs Pavlovs; no Latvijas puses pulkvedis Ūdentiņa k-gs.

1940.gada 17.jūnijā puses pieņēma noteikumus sekojošos punktos¹:

1.

Pieļaut padomju karaspēka izvietojumu sekojošos Latvijas rajonos:

- 1) Cēsis (Венден)² - Valmiera;
- 2) Rīga - Jelgava - Bauska;
- 3) Tukums - Talsi;
- 4) Ventspils (Виндава) - Kuldīga (Гольдинген) - valsts robeža no Piķeļiem līdz jūrai;
- 5) Jaunjelgava (Фридрихштадт) - Madliena (krievu kartē "к Литве");
- 6) Birži (Бушгоф) - Jēkabpils (Якобштадт) - Jaunkalsnavas st. (ст. Ново - Кальценау);
- 7) Višķi (Дубны) - Plūkste - valsts robeža ar Lietuvu no Novoaleksandrovska (Запаса́й) rajona - Jozefova;

8) Dricēni - Baranaja - Ludza (Люции) - Rēzekne;

9) Ape (Хоппенгоф) - Gulbenes st. (Альт - Гулбене) - tikai Balvi (Боловск) - Alūksne (Мариенбург), ezeru ieskaitot.

2.

Karaspēka izvietošana, izņemot PSRS un Latvijas valdības noslēgtajā pamatnolīgumā un papildus nolīgumā norādītajos rajonos, ir pagaidu un tā jāizskata īpašai komisijai.

3.

Kravas padomju karaspēkam tiklab no PSRS, kā arī no Lietuvas pa dzelzceļu tiek piegādātas bez apskates un aizkavēšanas, pēc Latvijas valdības ieskata, netraucējot normālo kustības grafiku.

4.

Piešķirt padomju [karaspēka] vienībām tiesības izmantot telefonu un telegrāfu Latvijas teritorijas tīklos uz vispārējiem noteikumiem. Sakariem starp svarīgākajiem padomju karaspēka garnizoniem Latvijā pēc iespējas tiks piešķirts tiešais vads.

5.

Piešķirt padomju pavēlniecībai tiesības caur attiecīgām Latvijas administratīvām iestādēm ligt darbaspēku no Latvijas iedzīvotāju vidus aerodromu un laukumu celtniecībai un iekārtošanai.

6.

Padomju karaspēka apgādes priekšniekiem (ne zemāk par divīzijas apgādes priekšnieku) dot iespēju iepirkt visa vajadzīgā veida pārtiku un elpi no Latvijā brīvajiem resursiem caur attiecīgām administratīvām iestādēm, to visnotaļ sekmējot.

7.

Par PSRS Jūras kara spēkiem jautājums netika apspriests; tiks izskatīts īpašā nolīgumā. Protokols uzrakstīts rokrakstā divos eksemplāros uz divām lapām krievu valodā un parakstīts.

No padomju puses

tanku karaspēka ģenerālpulkvedis *Pavlovs*

No Latvijas puses

pulkvedis

Ūdentiņš

Полпреды сообщают ... с. 395 - 397. Tulkots no krievu val.

¹ Latvijas armijas nozīmēto pārstāvju (štāba operatīvās daļas priekšnieks pulkvedis O. Ūdentiņš, operatīvās nodaļas priekšnieks pulkvedis - leitnants J. Upītis, štāba dienesta nodaļas priekšnieks kapteinis A. Krimuldēns u.c.) ar Sarkanās armijas pārstāvjiem notika 1940. gada 17. jūnija priekšpusdienā Joniškā, Lietuvā. Latvijas Republikas Ministru kabinets 18. jūnija sēdē, kā tas fiksēts tās protokolā, apstiprināja "1940. gada 17. jūnija protokolu starp Latvijas armijas pārstāvi un PSRS armijas pārstāvi par padomju karaspēka novietošanu Latvijā" (LVA, 270.f., 1.apr., 2.l., 87.lp.)

² Protokola tekstā līdzās dažu apdzīvoto vietu latviskajiem nosaukumiem iekavās rakstīti Krievijas impērijas laika krieviskie - faktiski vāciskie - nosaukumi. Tie dokumenta tulkojumā saglabāti.

Nr. 151

TASS informācija par padomju karaspēka ieiešanu Latvijā

1940.g. 17.jūnijā

Pleskava, 17.jūnijs (TASS). Šorīt padomju karaspēks, galvenokārt mehanizētās daļas, pārgāja Igaunijas un Latvijas robežas un iegāja Tallinā, Dvinskā [Daugavpilī], Mītavā [Jelgavā] un Rīgā.

Rīga, 17.jūnijs (TASS). Šodien plkst. 12.30 dienā pēc Rīgas laika Rīgā iegāja sarkanarmijas tanku daļas. Karaspēka pārvietošanās notika stingri plānveidīgi un pilnīgā kārtībā.

Ļaudis pilsētas ielās apsveic sarkanarmijas daļas. Karaspēka kustība turpinās.

Rīga, 17.jūnijs (TASS). Šodien sarkanarmijas daļas iegāja Ļucinā [Ludzā], Režicā [Rēzeknē], Dvinskā [Daugavpilī], Mītavā [Jelgavā], Tukumā, Kuldīgā, Talsos.

Padomju karaspēks tiek sagaidīts draudzīgi un iedzīvotāji kaujiniekiem viesmīlīgi sniedz ziedus.

Известия, 1940.g. 18.jūn. Tulkots no krievu val.

Nr. 152

Informācija presē par Iekšlietu ministrijas pasākumiem kārtības uzturēšanai sakarā ar Sarkanās armijas ienākšanu

1940.gada 17.jūnijā

Padomju karaspēks sāka ienākt Rīgā vakar ap plkst.12 dienā un devās uz dažādām novietošanas vietām.

Priekšpusdienā, kad iestādēs un uzņēmumos bija darba laiks, pilsētas ielas bija patukšas, bet pēcpusdienas stundās vairākās vietās saplūda daudz ziņkārīgo, kas stipri traucēja karaspēka virzišanos pa ielām. Šo ļaužu saplūdumu mēģināja izmantot daži tumši elementi, kas neskatoties uz savu skaitliski nelielo sastāvu radija publikā uztraukumu un, iejaukdamies pūlī, centās izprovocēt nekārtības un pat sadursmes. Šādu elementu parādīšanās un publikas nedisciplinētā izturēšanās galu galā noveda pie tā, ka policija nolēma ļaužu barus izklīdināt. Tas pēc vislielākām pūlēm, ņemot palīgā karaspēka grupas un ugunsdzēsējus, arī izdevās.

Publikas izturēšanās atstāja ļoti nevēlamu iespaidu uz padomju karaspēku, kura vadība griezās pie mūsu iestādēm ar lūgumu aizkavēt karaspēka kustības traucēšanu.

Sakarā ar to iekšlietu ministrs izdevis ļoti stingrus noteikumus, kas pilnīgi aizliedz sapulcēšanos lielākās grupās un nosaka, ka vēlā vakarā un naktī Rīgas iedzīvotājiem nav brīv uzturēties uz ielām.

Turpmāk pret kustības traucētājiem spers visstingrākos soļus, un visi Rīgas iedzīvotāji bridināti atturēties no nosodāmas ziņkārības un uzbāzības padomju karaspēkam, kas ne tikai netiks ciests un izsauks drošības iestāžu visstingrāko pretrīcību, bet arī met ēnu uz mūsu galvaspilsētas pašdisciplīnu, kas atsaucas arī uz visas zemes un tautas labo slavu.

Rīkojums miera un kārtības uzturēšanai

Iekšlietu ministrs K.Veidnieks uz likuma par kārtību un sabiedrisko drošību valstī 3.panta 1.punkta pamata izdevis šādu rīkojumu:

1. Sabiedriskā miera un kārtības uzturēšanas labā līdz turpmākam rīkojumam noliedzu privātpersonām Rīgā atstāt savus dzīvokļus laikā no plkst.22 līdz 4.

2. Tāpat noliedzu privātpersonām Rīgā atklāti sapulcēties ielās, laukumos un apstādījumos vienkopus vairāk par 4 personām.

3. Līdz turpmākam rīkojumam noliedzu turēt atvērtas reibinātāju dzērienu tirgotavas, restorānus, traktierus un citas dzertuves, kā arī ieroču tirgotavas.

Ar otru rīkojumu iekšlietu ministrs noteicis:

Līdz turpmākam rīkojumam noliedzu privātpersonām, kam tiesība turēt ieročus, nēsāt tos ārpus

mājas, izņemot personas, kam ieroči ierakstīti dienesta apliecībā.

Par šo abu rīkojumu pārkāpumu vainīgās personas sodīs administratīvā kārtā ar naudassodu līdz 1000 Ls vai arestu uz 3 mēnešiem, vai abiem šiem sodiem kopā.

Sodus uzlikt iekšlietu ministrs pilnvarojis prefektus, aprinķu priekšniekus un dzelzceļu policijas priekšnieku. Abi rīkojumi jau stājušies spēkā.

Jaunākās Ziņas, 1940, 18.jūn.

Nr. 153

Valsts Prezidenta K.Ulmaņa radiorunas atreferējums presē

1940.gada 17.jūnijā

Valsts Prezidenta Dr. Kārļa Ulmaņa norādījumi tautai

Valsts Prezidents Dr. Kārlis Ulmanis vakar, 17.jūnija vakarā, plkst. 22.15, Ministru kabineta sēdes starplaikā teica šādu uzrunu tautai:¹

"Pilsoņi, pilsones!

Pēdējo 24 stundu notikumi ir saviļņojuši visus prātus, un es tādēļ uzskatu par savu pienākumu, kā es to arvien svarīgos momentos esmu darījis, jums visiem pateikt, ko valdība šajā brīdī domā un dara.

Mūsu zemē kopš šī rīta ienāk padomju kaŗaspēks. Tas notiek ar valdības ziņu un piekrišanu, kas savukārt izriet no pastāvošām draudzīgām attiecībām starp Latviju un Padomju Savienību. Es tādēļ vēlos, ka arī mūsu zemes iedzīvotāji ienākošās kaŗaspēka daļas uzlūko ar draudzību. Tai pašā laikā jums jāzina, ka kaŗaspēka kustībai jānotiek bez traucējumiem, un to jūs varat veicināt, ierobežojot pārlieko ziņkāri un atturoties no kārtības traucējumiem.

Šorīt jūs arī dzirdējāt ziņu par to, ka valdība pilnā sastāvā man ir pieteikusi savu atkāpšanos un ka es esmu uzdevis ministriem palikt savās vietās līdz jaunās valdības sastādīšanai. Pirmais uzdevums mums visiem ir līdzšinējā vienprātībā un darba gribā palikt savās vietās un turpināt kalpot tai lietai, kas mums ir augsta un svēta - Latvijas un mūsu tautas interesēm.

Ir neizbēgams, ka pārdzīvojamie notikumi ienes zināmu satraukumu un traucējumus mūsu līdzšinējās mierīgās dzīves ritumā. Bet tās ir pārejošas parādības, kurām mēs pēc dažām dienām tiksim pāri. Šinī brīdī es jūs aicinu - pierādiet domās, darbos un stājā tautas dvēseles spēku, ko izraisījuši Atjaunotās Latvijas ziedu gadi. Tad es būšu drošs, ka viss, kas tagad notiek un tālāk notiks, nāks par labu mūsu valsts un tautas nākotnei un mūsu labām un draudzīgām attiecībām ar mūsu lielo austrumu kaimiņu - Padomju Savienību.

Tas ir pats galvenais mūsu kopējais uzdevums, kas stāv pāri visiem ikdienišķiem sīkumiem, un tam veltīsim šajās dienās savu labāko gribu un savus labākos centienus.

Bet šis moments prasa arī daudz jaunu praktisku uzdevumu kārtošanu, un pie tam steidzamu kārtošanu. Arī šajā brīdī es runāju valdības sēdes pārtraukumā, kur mēs apspriežam neatliekamus tekošus jautājumus. Esmu pārliecināts, ka jūs sapratīsiet rīkojumus, ko valdība devusi un dos, kaut arī tie vienā otrā gadījumā būs stingri un pat bargi. Pildiet tos apzinīgi, jo tiem nav cita mērķa, kā jūsu pašu miers un labklājība. Pienākuma apziņa un neatlaidība darbā lai vada jūs visus.

Mana sirds ir ar jums un es jūtu, ka arī jūsu sirdis pukst man pretī draudzīgā atbalsī. Tā iesim uz priekšu un veiksīm savu darbu. Es palikšu savā vietā, jūs palieciet savās."

Valdības Vēstnesis, 1940. 18.jūn.

¹ "17.jūnija vakarā prezidents Ulmanis dabūja atļauju īsai uzrunai Rīgas radiofonā" - *Alfreds Bērziņš. Labie gadi: Pirms un pēc 15.maija. - Ņujorka: Grāmatu Draugs, 1973, 294.lpp.*

Nr. 154

Latvijas Telegrāfa aģentūras izplatītais PSRS sūtniecības paziņojums

1940.gada 18.jūnijā

PSRS sūtniecība Rīgā paziņo: "Vakardienas laikrakstos bija ievietota ziņa zem virsraksta "Soļi kārtības uzturēšanai Padomju karaspēkam ienākot Rīgā". Šai ziņā, starp citu, bija teikts, ka publikas izturēšanās atstājusi ļoti nevēlamu iespaidu uz Padomju karaspēku, kura vadība

it kā griezusies pie Latvijas iestādēm ar lūgumu novērst karaspēka kustības traucēšanu.

PSRS sūtniecība paskaidro, ka ar tāda veida lūgumiem Padomju karaspēka vadība pie Latvijas iestādēm nav griezusies un ka šī ziņa nekādā mērā neatbilst patiesībai.

Iedzīvotāji karaspēka kustību nav traucējuši un Padomju karaspēka vadība pilnīgi apmierināta ar iedzīvotāju izrādīto sirsnīgo sagaidīšanu un apsveikumiem."

Valdības Vēstnesis, 1940, 19.jūn.

Nr. 155

PSRS Augstākās padomes prezidija izsniegtā pilnvara A.Višinskim

1940.g. 17.jūnijā

Padomju Sociālistisko Republiku Savienības Augstākās padomes prezidijs deklarē, ka ar šo [dokumentu] tas pilnvaro pilsoni Višinski Andreju Januarjeviču vest sarunas ar Latvijas Republikas prezidentu par jautājumiem, kas saistīti ar memorandu (представление), kuru Latvijas valdībai iesniegusi PSR Savienības valdība š.g. 16.jūnijā.

PSRS Augstākās padomes prezidija
priekšsēdētājs
M.Kaļiņins

Maskavā, 1940.g. 17.jūnijā

Полпреды сообщают..., с. 399. Tulkots no krievu val.

Nr. 156

Latvijas Telegrāfa aģentūras informācija par A.Višinska ierašanos Rīgā

1940.gada 18.jūnijā

Rīga, 18.jūnijā. Šovakar ar Maskavas ātrvilcienu Rīgā ieradās PSRS Tautas komisāru padomes priekšsēdētāja biedris A.J.Višinskis. Stacijā viņu Valsts Prezidenta uzdevumā sagaidīja adjutants pulkvedis M.Lūkins un ārlietu ministrs V.Munters. Tāpat bija ieradies Padomju sūtniecības personāls pilnā sastāvā ar sūtni V.K.Derevjanski

un arī padomju garnizona vadošās personas no visām ieroču šķirām. Tai pašā vakarā Tautas komisāru padomes priekšsēdētāja biedris A.J.Višinskis ieradās pilī ar vizīti pie Valsts Prezidenta Dr. Kārļa Ulmaņa.

Valdības Vēstnesis, 1940, 19.jūn.

Nr. 157

Sūtņa Anglijā K.Zariņa telegramma Latvijas Ārlietu ministrijai 1940.gada 18.jūnijā.

Prese [un] radio ziņo [par] krievu prasībām Balt[ijas] valstīs. Telegrāfējiet stāvokli. 3786. Latvian minister.

LVVA, 2574.f., 4.apr., 7499.l., 8.lp.

Atzīme uz dokumenta: Nr.720. Saņemta 1940.18.VI 4.⁴⁰

Nr. 158

PSRS pilnvarotā pārstāvja Latvijā V.Derevjanska telegramma PSRS Ārlietu tautas komisariātam

1940.gada 18.jūnijā

Mūsu nota un Latvijas valdības atbilde tika paziņotas pa radio tikai 17.jūnijā plkst. 12 dienā un publicētas vakara avīzēs. Ap pulksten vieniem dienā Rīgā sāka ienākt avangarda tanku daļas, kuras ātri ieņēma pilsētu un tās svarīgākos punktus. Tik drīzu ierašanos un ātru darbību no mūsu puses varas iestādes nebija gaidījušas, jo plkst. 12.30 Ulmanis vēl mierīgi braukāja pa pilsētas ielām¹. Mūsu [karaspēka] daļu dislokāciju biedrs Loktionovs² noziņojis pa savu līniju. Iedzīvotāji mūsu karaspēku sagaidīja silti. Skanēja saukļi: "Paldies par atbrīvošanu no suņu režīma, nost ar kara kurinātājiem" un tā tālāk, kā arī saucieni "urā" par godu PSRS, Sarkanajai armijai un biedram Staļinam. Tankus bija apstājuši ļaužu pūļi. Sarkanarmiešus apskāva un skūpstīja, viņiem pasniedza ziedus. Dažviet bija mēģinājumi rīkot demonstrācijas. Ļaužu pūlī tika pacelti sarkanie karogi. Bija sadursmes ar policiju. Notikušo sadursmju rezultātā ievainoti 30 policisti, tikpat ievainoto iedzīvotāju vidū³. Šīs ziņas pārbaudu. Īpaši liela demonstrantu drūzmēšanās bija pēc darba plkst. 20 vakarā. Tai bija stihisks raksturs. Latvijas varas iestādes centās

izvest uz ielām pret demonstrantiem karaspēku un tankus, taču pēc mūsu pieprasījuma tie tika aizvākti. Mūsu pavēlniecība spēra soļus kārtības nodibināšanai pilsētā. Mūsu komandieriem pietika griezties pie iedzīvotājiem ar aicinājumu saglabāt mieru un kārtību, lai 30 minūšu laikā nodibinātos pilnīga kārtība, un plkst. 11 vakarā pilsētā jau bija mierīgi. Nakts pagāja mierīgi. Es un mūsu pavēlniecība esam izvirzījuši Latvijas varas iestādēm prasību izvest no Rīgas artilērijas daļas, kuras viņi bija izveduši no nometnēm pēc mūsu karaspēka ienākšanas, lai it kā uzturētu kārtību. Formās tērpti aizsargi tikpat kā nerādījās, bet šodien Latgales priekšpilsētā nostādīta pastiprināta apsardze no aizsargiem un politiskajiem. Kopā ar pavēlniecību es pieprasīju nepieļaut demonstrāciju un nemieru, ja tādi izceltos, apspiešanu ar militāru spēku. Ziņas par arestiem dzīvokļos naktī no 17. uz 18. jūniju nav ienākušas. Pēc ziņām no Rēzeknes Latgalē sarkanarmijas daļas tika sagaidītas īpaši jūsmīgi, ar apsveikuma saucieniem un sarkaniem karogiem. Sākotnēji varas iestādes tam nelika šķēršļus, bet pēc kāda laika policija sāka apspiest sajūsmas izpausmes un aizturēt atsevišķas personas. Rēzeknē uz šī pamata bija sadursmes ar policistiem un aizsargiem, taču šāvienu nebija. Šodien, 18. jūnijā, tiek gaidīta jaunas valdības izveidošana, jauna režīma nodibināšana valstī un, starp citu, arī tiks atbrīvoti politieslodzītie. Pilsētā liela rosība. Notiek preču un pārtikas masveida izpirkšana. Ienāk ziņas par bruņotām sadursmēm pilsētas nomalēs un strādnieku kvartālos. Visi uzņēmumi un iestādes, arī banka, telefons un telegrāfs funkcionē normāli. Vakarvakarā mēs atļāvām radiopārtraides ar nosacījumu, ka pārraižu programma turpmāk tiks saskaņota ar mums un attiecībā pret PSRS un sarkano armiju nelojāli paziņojumi netiks pielaisti. Šodien no rīta atļāvām atjaunot normālu darbu ostā. Pieprasījām izdot speciālu rīkojumu ar aizliegumu pieņemt padomju naudu (совзнаки) apmaiņai pret vietējo valūtu un iemaksai par precēm veikalos, kas arī nekavējoties tika izpildīts. Pieprasījām izveidot speciālu orgānu mūsu [karaspēka] daļu apgādei ar visu nepieciešamo, kas arī nodibināts ģenerāļa Hartmaņa vadībā. Prezidents un valdība pagaidām pilda savus pienākumus.

Derevjanskis

Полпреды сообщают..., с. 400 - 401. Tulkots no krievu val.

¹ Latvijas prese devusi sekojošu informāciju: "Pirmdien [17.jūnijā] pēcpusdienā ap plkst. 16 Valsts prezidents Kārlis Ulmanis devās braucienā pa galvaspilsētas ielām. Prezidentu pavadīja adjutants pulkv[edis] M.Lūkins un sekretārs J.Rudums. [...] Lēnā gaitā vaļējā mašīnā braucot, Prezidents vēroja kustību galvaspilsētas ielās. Tālākais brauciena virziens bija pa Marijas ielu uz Matīsa ielu un tad pa Brīvības ielu un bulvāriem atpakaļ uz Pili. Prezidenta brauciena laikā ļaudis sveicināja viņu un daudzkārt atskanēja sauciens: "Lai dzīvo Prezidents!" (Rīts, 1940, 19.jūn.)

² Loktionovs Aleksandrs (1893 - 1941) - PSRS aizsardzības tautas komisāra vietnieks, ģenerālis, pēc padomju militāro bāžu inspicēšanas Lietuvā un Igaunijā, 1940.gada 10.jūnijā ieradās Rīgā.

³ Skat. 160.dok.

Nr. 159

Oficiāla informācija presē par sodiem 17.jūnija incidentos aizturētajiem pilsoņiem

Pelnīti sodi neapzinīgiem pilsoņiem

Vakar Padomju Savienības armijas ienākšanas laikā Rīgā daudzi pilsoņi sarīkoja nožēlojamus incidentus, traucējot kustību, sabiedrisko mieru un kārtību. Rīgas prefekts K.Jaunarājs šorīt par to **ar 1000 Ls vai 3 mēn[ešiem] arestā sodīja**: Genehu Kreineru no Avotu ielas 53 - 55, Dāvidu Goldbergu - Sabu ielas 46 - 48, Iceku Gelbartu - Visvalža ielas 3-a un Haimu Kļackinu no Stabu ielas 51; ar 3 mēn[ešiem] arestā sodīts Aleksandrs Kadiķis bez noteiktas dzīvesvietas; ar 500 Ls vai 3 mē[ešiem] arestā sodīts Terentijs Minovs no Brīvības gatves 239; ar 300 Ls vai 3 mēn[ešiem] arestā sodīti Giršs Kantors no Katoļu ielas 17, Staņislavs Maslovskis - Akmeņu ielas 8, Šoloms Kaplans - Krasta ielas 39, Feodors Avaņesovs - Hāpsalas ielas 14, Augusts Panders - Kr.Barona ielas 34 un Roberts Lūsis no Stabu ielas 46 - 48, ar 200 Ls vai 2 mēn[ešiem] arestā sodīts Pauls Priede no Krāsotāju ielas 11.

Jaunākās Ziņas, 1940, 18.jūn.

Sodīti vēl 12 miera traucētāji

Rīgas prefekts K.Jaunarājs vakar administratīvā kārtā par satiksmes, miera un kārtības traucēšanu ar 1000 ls vai

3 mēn[ešiem] arestā sodījis Aizenaiju Jezdovski no Katlakalna pagasta un Iechoku Drotli no Rīgas, Elijas ielas 17. Abi viņi piedalījušies nekārtību celšanā Stacijas laukumā. Jezdovskis savā laikā par dažādiem pārkāpumiem un zādzībām sodīts ar pārmācības namu, bet Drotle par ubagošanu un nekārtībām. Ar 500 ls vai 3 mēn[ešiem] arestā sodīts Jānis Bērzītis no Tvaiku ielas 15, Grigorijs Varuškins no Purva ielas 9, Jānis Tomsons no Vilku ielas 3, Pēteris Vasiļjevs no Latgales ielas 89, Abramijs Gemjanovs no Lazdonas ielas 11 un Pāvils Kapkovs no Dzirnau ielas 169. Ar 300 ls vai 2 mēn. arestā sodīts Leiba Meierovics no Kr.Barona ielas 2, ar 200 ls vai 2 mēn[ešiem] arestā - Jānis Šmuiss no Līves ielas 18, Dimitrijs Kaļinovs no Līves ielas 18, bet ar 100 ls vai 1 mēn[esi] arestā Jūlijs Fridlenders no Šampētera ielas 1. Līdzīgi vakardienas sodītiem, arī šīm personām spriedums nekavējoties izpildīts.

Brīvā Zeme, 1940, 19.jūn.

Nr. 160

Ministru kabineta izveidotās sevišķās izmeklēšanas komisijas¹ atzinumi par notikumiem Rīgā sakarā ar padomju karaspēka ienākšanu

1940.gads 17. - 19.jūnijā

Izmeklēšanas rezultātu kopsavilkums

1940.g. 17.jūnijā, SPRS karaspēka daļām ienākot Rīgā, policijai notika sadursmes ar pilsoņiem, kas pulcējās uz ielām, lai redzētu un apsveiktu Sarkanu armiju, demonstrējot savas simpātijas Padomju Savienībai un tās iekārtai un savu neapmierinātību ar pastāvošo iekārtu un valdību. Šīs sadursmes turpinājās visu dienu un, šinī laikā policijas ierēdņi sistemātiski lietoja pret neapbruņotiem cilvēkiem gumijas rundziņas un šaujamos ieročus. Rezultātā 29 privātas personas tika nogādātas uz slimnīcām ar šāvienu brūcēm; divi no šiem cietušajiem no dabūtiem ievainojumiem vēlāk miruši. Simtām privātpersonu cieta uz ielām no policijas ierēdņu lietoto gumijas rundziņu sitieniem. Daudzas privātpersonas tika aizturētas un nogādātas uz prefektūru un policijas iecirkņiem, kur policijas ierēdņi viņus pārmācīja ar vardarbību.

1940.g. 18.jūnijā policijas ierēdņi sistemātiski aizturēja tos mierīgos ielas gājējus, galvenām kārtām ebreju tautības pilsoņus, kurus uzskatīja par iepriekšējās dienas demonstrāciju varbūtējiem dalībniekiem un pārmācīja viņus ar vardarbību gan uz ielām, gan prefektūrā un policijas iecirkņos.

Tas pats turpinājās arī 1940.g. 19.jūnijā.

Izmeklēšanā noskaidrojās, ka asinsizliešana 17. jūnijā Rīgā notikusi tāpēc, ka daudzi ārējās policijas ierēdņi nebija tajā dienā bezpartejiski miera un kārtības sargi, bet gan apzināti un neapzināti uzstājās kā zināma politiska režīma aktīvi aizstāvji, kā strādnieku šķiras un citu darbaļaužu ienaidnieki; ka šo policijas ierēdņu darbība [...] daudzos gadījumos izpaudās vispāratzītu tiesību normu, it īpaši pilsoņu miesas neaizskaramības principu pārkāpšanā [...].

1940. g. 16. jūnijā, pēc tam, kad Latvijas valdība pieņēma SPRS valdības priekšlikumu par papildus karaspēka kontingentu ieviešanu Latvijas teritorijā, iekšlietu ministrs Veidnieks² sasauca augstāko policijas priekšnieku apspriedi, kurā starp citiem piedalījās drošības departamenta direktors Fridrihsons-Skrauja³, kārtības departamenta direktors Austrums⁴ un policijas inspektors Ķīselis⁵. Šinī apspriedē Veidnieks paziņoja klātesošiem par 17. jūnijā priekšā stāvošo Sarkanās armijas daļu ienākšanu Latvijā un par valdības atkāpšanos. Veidnieks pie tam deva saprast apspriedes dalībniekiem, ka viņu labklājība un karjera tomēr arī turpmāk atkarāsies no plutokrātijas, kas, neraugoties uz valdības formālo atkāpšanos, faktiski palikšot pie varas un varēšot joprojām izdalīt labumus plutokrātijai uzticīgiem cilvēkiem. Pārejot pie apspriedes dalībnieku dienesta pienākumiem sakarā ar tekošiem notikumiem, Veidnieks norādīja, ka policijas ierēdņiem, paliekot savos posteņos, joprojām jāvedot cīņa ar "nekārtībām". Iedzīvotājiem nevajagot aizliegt izrādīt simpātijas Sarkanajai armijai, bet ar noteikumu, ka pie tam netiks traucēta normāla ielu un ceļu satiksmes kārtība.

Apspriedes dalībnieki, direktori, pēc Austruma liecības, nekad nebija valdības politiskās spēles kursā un tiem vajadzēja prast no viņiem dotiem mājieniem atminēt, ko no viņiem vēlas valdība. Šinī gadījumā viņi pareizi saprata, ka valdības policijai uzstādītais uzdevums ir nepielaist

nekādas demonstrācijas, Sarkanajai armijai ienākot Latvijā, īpaši Rīgā.

Pēc bijušā valsts kancelejas direktora Bulsona liecības, valdība toreiz bijusi nostādīta dilemmas priekšā: vai nu nepielaist nekādas valdībai naidīgas demonstrācijas, Sarkanai armijai ienākot Rīgā, vai zaudēt visas izredzes uz plutokrātijas palikšanu pie varas [...].

Austrums sasauca ārkārtēju Rīgas prefektūras iecirkņu priekšnieku un to palīgu apspriedi. [...] Apspriedē Austrums paziņoja klātesošiem par priekšā stāvošo Sarkanās armijas daļu ienākšanu Rīgā un par valdības atkāpšanos, pie kam deva saprast, ka, neraugoties uz to, nekādas politiskas pārmaiņas nebūs un ka policijas uzdevumi paliek līdzšinējie: policijai jāgādā, lai, Sarkanajai armijai ienākot Rīgā, nenotiktu nekādas "nekārtības", un tikai tad nav jāspēr šļi pret pilsoņiem, kas mēģinās apsveikt Sarkano armiju, ja tie netraucēs normālo ielu kustību - satiksmi. Pēc tam Austrums klātesošiem lika priekšā iznīcināt viņu rīcībā esošo slepeno sarakstīšanos un deva rīkojumu par visu Rīgas policijas spēku mobilizāciju nākošai dienai.

Šis apspriedes laikā un arī vēlāk tanī vakarā, policijas inspektors Ķīselis telefoniskās sarunās visiem apriņķu priekšniekiem (izņemot klātesošo Ritumu⁶) un provinces prefektiem paziņoja par priekšā stāvošo Sarkanās armijas ienākšanu Latvijā un lika katram no tiem priekšā iznīcināt augšminētos slepenos dokumentus - "izvārit no šiem dokumentiem tēju vai kafiju". Šo Ķīseļa priekšlikumu - rīkojumu vēlāk arī izpildīja Daugavpils un Liepājas prefekti un visi apriņķu priekšnieki, izņemot Jēkabpils apriņķa priekšnieku, kas uzskatīja Ķīseļa rīkojumu attiecībā uz dokumentu iznīcināšanu par neoficiālu, nesaistošu un nelikumīgu.

Austruma rīkojumu par slepenās sarakstīšanās iznīcināšanu vēlāk izpildīja Rīgas apriņķa priekšnieks, Rīgas prefekta sekretārs un daži Rīgas prefektūras iecirkņu priekšnieki. [...]

1940. g. 17. jūnijā uz Rīgas ielām tika izsūtītas pastiprinātas policijas patruļas; policijas rezerves spēki tika turēti gatavībā. Paziņojot zemākiem policijas ierēdņiem par Sarkanās armijas ienākšanu Rīgā kā par visu policijas spēku mobilizācijas iemeslu, priekšniecība nedeļa tiem nekādu paskaidrojumu par notikumu būtību un cēloņiem, bet deva saprast, ka policijas darbībai

joprojām jābūt vērstai uz agrākiem mērķiem, kas pastāvēja, 1939. g. oktobrī Sarkanajai armijai ieņemot bāzes Latvijā. Tikai dažos gadījumos zemākiem policijas ierēdņiem ieteica ielu nekārtību gadījumos, iedzīvotājiem izrādot simpātijas Padomju Savienībai, izvairīties no šaujamo ieroču lietošanas, bet citos gadījumos atkārtoja Veidnieka formulu par Sarkanās armijas apsveikšanas pieļaušanu ar noteikumu, ka pie tam netiek traucēta normāla ielu satiksmes kārtība; pa lielākai daļai nekādi konkrēti norādījumi zemākiem policijas ierēdņiem netika doti. [...]

Valdība sākumā slēpa no iedzīvotājiem priekšā stāvošo Sarkanās armijas ienākšanu Latvijā. Par Sarkanās armijas ienākšanu Rīgā iedzīvotājiem bija paziņots jau pēc notikuša fakta; attiecīgais paziņojums tika nolasīts Rīgas radiofonā 17. jūnijā plkst. 12. Tādā kārtā tanku parādīšanās Rīgas ielās 17. jūnija rītā priekš iedzīvotāju vairākuma bija pārsteigums.

Daži ielu gājēji - darba ļaudis, ieraugot uz pilsētas ielām pirmos Sarkanās armijas tankus, spontānā pacilātībā tos sveica un raidīja sarkanarmiešiem draudzīgus saucienus. Pret šādiem pilsoņiem policijas patruļas nekavējoties ieņēma naidīgu nostāju un vērsās pret tiem gan ar asām piezīmēm, gan ar vardarbību.

Ap plkst. 13 strādnieks Teodors Borisovs kopā ar sievu gāja pa 13. janvāra ielu gar Daškova ēdienu veikalu. Tajā laikā no Zemgales tilta viņam pretī brauca Sarkanās armijas tanku kolona, un Borisovs tos sajūsmā apsveica, noraujot cepuri, un uzsauca "urrā". Tad Borisovam klāt piesteidzās trīs policisti, kas tam uzblāva: "Ko Jūs uzbrūkiet mūsu kaimiņu tankiem?" un aizveda to uz dzelzceļa policijas Rīgas iecirkni, kur viņu ievietoja aresta telpās. Iecirkņa telpās Borisovu iecirkņa priekšnieka palīgs Jānis Dimza⁷ un citi policisti spārdīja kājām un sita ar gumijas rundziņām. [...]

Strādniekam Jedelim Jofe, kas, pirmiem Sarkanās armijas tankiem parādoties Stacijas laukumā, atradās uz stacijas ēkas trepēm un kopā ar citiem apsveica garāmbraucošo tanku kolonu, kāds privātās drēbēs tērpiēs vīrietis spēcīgi iesita pa seju, izsaucot: "Nebļauj! Dabūsi vēlreiz!". Pēc tam šis vīrietis piesauca klāt kārtībnieku, kas Jofi aizveda uz dzelzceļa policijas iecirkni. Jofem tur sēžot uz sola, kāds no muguras puses spēcīgi iesita viņam

pa kreiso žokli. No sitiena Jofe pakrita nesamaņā. Kad Jofe atguva samaņu, klātesošais dzelzceļa policijas uzraugs Lindikovs⁸ viņam teica: "Nu, dabūji sitienu, nerunā vairs citādi dabūsi vēl." [...]

Stacijas laukumā tanī laikā kārtības uzturēšanā bija norikoti Rīgas prefektūras 6. iecirkņa policijas ierēdņi. Šie policisti neļāva ļaudīm tuvoties Sarkanās armijas tankiem, kas bija novietojušies iepretim stacijas ēkai, un nodibināt kontaktu ar pirmajiem Sarkanās armijas pārstāvjiem - tankistiem. Kad vēlāk, ap plkst. 15, Stacijas laukumā saplūda vairāk cilvēku, policisti vairs nespēja tos atturēt no tuvošanās tankiem nolūkā demonstrēt savas simpātijas Sarkanajai armijai.

Tad no prefektūras tika izsaukti rezerves spēki - vairāki desmiti kārtībnieku, kas ar gumijas rundziņu sitieniem izklīdināja demonstrantus. Daži demonstranti, glābdamies no policistu gumijas rundziņu sitieniem, bēga uz prefektūras pusi, viņiem tuvojoties prefektūrai, tur stāvošie policisti sāka šaut uz cilvēkiem no revolveriem, kaut gan nekādu agresīvu nodomu demonstrantiem nebija. [...]

Daži policisti šāva uz demonstrantiem caur prefektūras ēkas 1. stāva logu.

Stacijas laukumā saplūda arvien jauni demonstranti un ap plkst. 16 tur pulcējās jau tūkstošiem cilvēku. Šo cilvēku izklīdināšanai policijas vadība bija izsūtījusi gandrīz visas policijas rezerves, bet kārtībnieki nebija spējīgi demonstrantus izklīdināt. Tad policijas vadība demonstrantu izklīdināšanai izsūtīja Rīgas prefektūras jātnieku nodaļu šās nodaļas priekšnieka Martinsona⁹ vadībā.

Pirms izjāšanas uz Stacijas laukuma Martinsons paskaidroja saviem policistiem, ka sakarā ar SPRS karaspēka ienākšanu Rīgā, Stacijas laukumā salasījies pūlis, kas ceļot nekārtības, un tas esot jāizklīdina, nelietojot šaujamos ieročus un pēc iespējas arī gumijas rundziņas. Tuvāki norādījumi par notikumiem un to būtību jātniekiem netika doti, un arī netika paskaidrots, kas katram no tiem Stacijas laukumā jādara, pēc kāda plāna jārikojas, lai atbrīvotu laukumu no demonstrantiem. [...] Kad policijas jātnieki, skaitā 13, ieradās Stacijas laukumā, Martinsons nopratis, ka viņi nav spējīgi izklīdināt tur sapulcējušos demonstrantu pūli. Neraugoties uz to, policisti Martinsona vadībā iejāja pūlī un klīdināja

atsevišķas demonstrantu grupas, rīkodamies katrs uz savu roku, bez kāda noteikta plāna. Šīs akcijas laikā policisti jāja arī pa ietnēm, uzjādot pat stacijas ēkas uzejā, un plaši pielietoja pret demonstrantiem gumijas rundziņas. Martinsons nedeva saviem padotajiem nekādus rīkojumus, bet ar personīgu piemēru, jādot pa trotuāriem, mudināja policistus būt agresīviem pret demonstrantiem un rīkoties nekārtīgi.

No policijas jātnieku gumijas rundziņu sitieniem starp citiem cietuši ostas strādnieks Viktors Birets, krāsotājs Jānis Priede, virsu taisītājs Nohums Fogels, aktieris Edgars Kriķis-Silgailis un strādnieks Vasilis Bogdanovs. [...]

Ar savu nevajadzīgi brutālo rīcību policisti - jātnieki izsauca demonstrantos sašutumu. Pūli atskanēja policijai naidīgi saucieni. Policistus sāka apmētāt ar akmeņiem un citiem priekšmetiem. Šo apstākli un pūļa naidīgo noskaņojumu pret policiju tad izmantoja daži noziedzīgi elementi, aiz huligānisma laižot darbā nažus.

Kāds no pūļa sviestais akmens trāpīja Stacijas laukumā stāvošajam kārtībniekam Bernhardam Zaprauskim pa galvu. No sitiena Zaprauskis zaudēja samaņu un pakritis gar zemi. Tad Zaprauskim klāt piegāja Teodors Grigorjevs un iedūra viņam ar nazi mugurā kreisās lāpstiņas apvidū, [...] kāds miesas bojājums pieskaitāms pie ļoti smagiem [...]. No lietas redzams, ka Grigorjevs agrāk vairākas reizes sodīts no tiesas, starp citu, 1933. gadā par slepkavību¹⁰

Ap to pašo laiku ar naža dūrieniem vēl tika ievainoti divi policijas ierēdņi [...]. Izņemot augšminētos trīs gadījumus, policijas ierēdņu saduršanas gadījumu 17. jūnijā vairāk nebija.

Izmeklēšanā nav konstatēts neviens gadījums, kad uz policiju 17. jūnijā būtu šauts. [...] Bez augšminētiem pieciem gadījumiem priekšniecībai pieteikušies vēl 57 policijas ierēdņi kā cietuši no dabūtiem sitieniem - galvenām kārtām no akmens sviedieniem 17. jūnijā. No tiem smagus miesas bojājumus guvuši trīs kārtībnieki, bet slimnīcās ārstējušies pieci. [...]

Ap plkst. 16 pusaudzis Ilja Tihomirovs stāvēja uz Jūrmalas dzelzceļa uzbēruma pretim Stacijas laukumam un skatījās uz Sarkanās armijas tankiem, kuri brauca pāri Stacijas laukumam. Netālu no viņa stāvēja divi policisti. Pēkšņi Tihomirovs sajuta, ka tiek šauts un, ka lode aiziet

viņam garām. Viņš sapratis, ka šāvis viens no policijas ierēdņiem. Tihomirovs paskatījās uz augšminētiem policistiem un tad redzēja, ka viens no tiem izšauj viņa virzienā, pēc kam juta, ka viņam no šī šāviens ievainots vēders. Tihomirovs pēc tam aizgāja uz savu dzīvokli un no turienes tas tika nogādāts Rīgas 1. slimnīcā, kur 23. jūlijā no dabūtā ievainojuma mira. [...]

Ap plkst. 17 frizieris Pāvels Krišs kopā ar daudziem citiem demonstrantiem atradās pie stacijas ēkas III klases uzejas kāpnēm. Turpat uz kāpnēm atradās kāds policists ar revolveri rokās, kas uzaicinājis ļaudis atkāpties. Tad Krišs atgrīzās pie demonstrantiem un teica: "Tauta, nespiežaties, nu mums būs brīvība!" Tikko Krišs to izteica, kad minētais policists izsaucot: "Ak, tā tu runā!", no pāris soļu attāluma izšāva Krišam, pie tam lode trāpīja Krišam vēderā. Novests slimnīcā, Krišs nākošā dienā no dabūtā ievainojuma mira. [...]

Ap plkst. 18 strādnieks Andrejs Jansons kopā ar savu dēlu Gerhardu Jansonu atradās Stacijas laukuma malā pie Kalugina augļu kioska. Tajā laikā demonstranti, kas bija sapulcējušies Stacijas laukumā, sāka dziedāt Internacionāli. Policisti ar gumijas rundziņu sitieniem šos demonstrantus centās izklīdināt. Kāds no policistiem ar rundziņu iesita Andrejam Jansonam pa labo roku, pārlaužot ikšķa kaulu. Abi Jansoni tad uzskrēja uz dzelzceļa uzbērumu, uz turieni pēc tam sāka šaut kārtībnieki, kas izklīdināja demonstrantus, nākot no Marijas ielas pāri Stacijas laukumam. [...]

Ar policistu uz demonstrantiem raidītām lodēm tika ievainoti apavu piegriezējs Bencis Latkins, skārdnieks Hilels Fēls, strādnieks Pēteris Tērs, virpotājs Kārlis Izaks, galdnieks Vladimirs Tarasovs, skolnieks Mihails Šmorgāns, mūrnieks Feoponts Baranovskis, mūrnieks Jānis Rumbenieks un izsūtamais zēns Eižens Andrejevs. [...]

Ciņā ar demonstrantiem policijas darbībai 17. jūnijā trūka plānveidības, un arī tās policistu ķēdes, ko pievakarē sāka izsūtīt no prefektūras prefekta palīgs Nikolajs Jansons¹¹, drīz pēc izešanas uz ielām izklīda nepietiekošās vadības dēļ, pēc kam katrs kārtībnieks rikojās pilnīgi uz savu roku. [...]

Policijas augstākā vadība: ministrs Veidnieks, direktors Austrums un prefekts Jaunarājs¹² 17. jūnijā visu pēcpusdienu pavadīja prefektūrā un ārā nav gājuši. Ap plkst.

18 prefektūrā ieradās arī inspektors Kīselis, kas vēlāk bijis izgājis uz ielām un pagājis līdz pasta ēkas stūrim, kur viņu sākuši no publikas apmētāt ar akmeņiem, pēc kam viņš atgriezies prefektūrā, ziņojis ministram, ka pūļa izklīdināšanai, pēc viņa domām, nepieciešama karaspēka palīdzība. Prefekts Jaunarājs, pēc paša vārdiem, policijas darbību pilsētā nevarēja vadīt, jo notikumi sekojuši pārāk strauji viens otram, un arī tāpēc, ka prefektūrā atradušies direktors Austrums un ministrs Veidnieks - viņa priekšniecība. Austrums, pēc paša vārdiem nevarējis uzņemt policijas vadību, jo klāt bijis ministrs Veidnieks. Veidnieks, ieradies prefektūrā, izteica prefektam pārmetumus, ka "kārtībnieki ne visai korekti būs bijuši, kamdēļ ļaunumi izcēlušies", pēc kam deva rīkojumu izsaukt uz prefektūru papildspēkus no iecirkņiem un šos papildspēkus pēc tam raidīja uz ielām bez kāda konkrēta uzdevuma. Kārtībnieki sūdzējās, ka nezinot, kas īsti tiem jādārot. Priekšniecība esot zaudējusi galvu un uzturoties prefektūrā, nekādas instrukcijas viņiem nedodot.

Vakarā ministrs Veidnieks nekārtību novēršanai izsaucis karaspēku, pēc tam pats devās uz ministru kabineta sēdi¹³. Aizbraucot no prefektūras ministrs lika prefektam vainīgos "nekārtību celšanā" stingri sodīt un noraidīja prefekta priekšlikumu atņemt kārtībniekiem ieročus. Ministru kabineta sēdē, ziņojot par notikumiem, Veidnieks stāstīja, ka sakarā ar Sarkanās armijas ienākšanu pilsētas centrā esot salasījies pūlis, kas ceļot nekārtības, un sūdzējās, ka policisti netiekot ar to galā, jo policistu esot par maz un tiem neesot atļauts lietot ieročus. Lūdza valdības piekrišanu aizsargu un karaspēka izsaukšanai. Ministru kabinets nekārtību novēršanai atļāva ņemt palīgā aizsargus, bet karaspēka izsaukšanai nepiekrīta. [..]

Pēc ministru kabineta sēdes ministrs Veidnieks nodiktēja preses pārstāvjiem informāciju par notikumiem, kurā starp citu teikts: "Priekšpusdienā, kad iestādēs un uzņēmumos bija darba laiks, pilsētas ielas bija patukšas, bet pēcpusdienā vairākās vietās saplūda daudz ziņkārīgo, kas stipri traucēja karaspēka virzīšanos pa ielām... Publikas izturēšanās atstāja ļoti nevēlamu iespaidu uz Padomju karaspēku, kura vadība griezās pie mūsu iestādēm ar lūgumu aizkavēt karaspēka kustības traucēšanu. Sakarā ar to iekšlietu ministrs izdevis ļoti

stingrus noteikumus, kas pilnīgi aizliedz sapulcēšanos lielākās grupās, un nosaka, ka vēlā vakarā un naktī Rīgas iedzīvotājiem nav brīv uzturēties uz ielām [...]”.

Kad ap plkst. 21. ar izsauktā karaspēka palīdzību demonstranti pilsētas centrā tika izklīdināti, pa pilsētas ielām izsūtīja policistu un kareivju patruļas. Vairākās vietās notika izrēķināšanās ar pilsoņiem, kurus patruļnieki uzskatīja par tanī dienā notikušo demonstrāciju dalībniekiem. [...]

Elektrotehniķi Pauli Priedi¹⁴, kas pēc aizturēšanas uz ielas 17.jūnijā tika no policistiem ievests prefektūrā, policisti tur sita ar dūrēm un gumijas rundziņām, pēc kam Priedi ievietoja aresta telpās. Nākošā dienā, 18.jūnijā, Priedi kopā ar citiem aizturētajiem veda uz Terminācieta, un prefektūras pagalmā tur sapulcējušies kārtībnieki un aizsargi sita viņam ar šautenī laidnēm un gumijas rudziņām. Tur Priedi starp citiem sita ar gumijas rundziņu arī aizturēto pavadonis Rīgas prefektūras kārtībnieks Jānis Ķīsis. [...]

Aizsargi, kas 17.jūnija vakarā tika mobilizēti palīdzības sniegšanai Rīgas policijai, demonstrantu izklīdināšanā tanī vakarā dalību nebija ņēmuši. Nākošā dienā, 18.jūnijā, aizsargi bija novietoti Rīgas prefektūras un visu prefektūras iecirkņu telpās. Daļa aizsargu laiku pa laikam tika piekomandēta policijas patruļām, ko izsūtīja pa pilsētu no prefektūras un iecirkņiem, bet lielākā daļa nodarbināta netika un ņēma aktīvu dalību demonstrāciju dalībnieku un citu aizturēto pilsoņu sišanā. Aizsargu klātbūtne atstāja uz policistiem demoralizējošu iespaidu, jo ļāva tiem rīkoties drošāki, izrēķinājoties ar “kopēju ienaidnieku”; bez tam aizsargi izplatīja maldīgas idejas par 17.jūnija notikumu būtību. Aizsargi propagandēja domu, ka SPRS karaspēks ienācis Latvijā gan ar valdības oficiālu piekrišanu, bet tomēr pret valdības un tautas īsto gribu, kādēļ Sarkanās armijas sumināšana nav vēlama un esot kauna lieta; 17.jūnijā nekārtības pilsētā radušās sakarā ar Sarkanās armijas sumināšanu no cittautiešiem, galvenām kārtām ebrejiem un dažādiem pretvalstiskiem elementiem, kas, izmantojot sveša karaspēka ieiešanu, cenšas panākt valsts iekārtas grozīšanu; aizsargu, policijas un visu valstiski domājošu pilsoņu pienākums esot tikt galā ar Sarkanās armijas suminātājiem un atjaunot parasto kārtību; jo vairāk valstiski domājošs pilsonis ir darījis šī virzienā, jo lielāks viņam gods un slava.

Daļa no tiem pilsoņiem, kurus 17. un 18.jūnijā policija aizturēja par simpātiju izrādīšanu Padomju Savienībai, vai neapmierinātības izrādīšanu pastāvošai iekārtai, bet dažos gdižumos - vienkārši par savu piederību pie strādnieku šķiras, ko noteica pēc apģērba, pēc sasišanas prefektūrā un policijas iecirkņos tika sodīti no prefekta Jaunarāja ar bargiem administratīviem sodiem¹⁵. [...] Uzliekot administratīvus sodus, prefekts neprasīja absolūti nekādus pierādījumus, kas apstiprinātu sodāmā pārkāpuma izdarīšanas faktu, un sodus uzlika bez kāda likumīga pamata, pārkāpjot šādā kārtā savu varu. Par formālu pamatu naudas soda Ls. 300.- 1000.- apmērā uzlikšanai (atvietojojot šo sodu ar ieslodzījumu cietumā līdz 3 mēnešiem) parasti bija, pirmkārt, dežūrējošā uzrauga sastādīts protokols par to, ka kārtībnieki [...] ieveduši pilsoni N., kas organizētā veidā uzbrucis policijai. Šim lakoniskajam protokolam sekoja šī pilsoņa N. nopratināšanas protokols, kurā tas neatzinās par vainīgu uzbrukumā policijai un paskaidroja, ka esot aizturēts bez jebkāda pamata. Uz šo materiālu pamata prefekts tad arī taisīja savu lēmumu par administratīvā soda uzlikšanu. [...]

Svarīgu lietu izmeklēšanas tiesneša v.i.

N.Haritonovskis

LVA, PA - 101.f., 1.apr., 35.l., 3., 5. -14., 17. - 21., 25., 33.lp.Mašīnraksts. Oriģināls. Dokumentu daļēji publicējis M.Virsis: *Cīņa*, 1988, 7.jūl.

¹ Latvijas Republikas Ministru kabineta sēdes protokolā Nr.49, 1940.gada 25.jūnijā rakstīts: [...]

4) Principā nolemj nodibināt sevišķu izmeklēšanas komisiju ar Iekšlietu ministrijas pārstāvi kā priekšsēdētāju un Tieslietu un Kara ministriju pārstāvjiem kā locekļiem ar uzdevumu noskaidrot visus starpgadījumus sakarā ar Padomju Savienības karaspēka daļu ienākšanu Latvijā š.g. 17.jūnijā un vēlākās dienās.

5) Uz iekšlietu ministra priekšlikumu ieceļ vakantajā Kārtības policijas departamenta direktora amatā Frici Dukātu, skaitot no 1940.g. 25.jūnija. [...] (LVA, 270.f., 1.apr., 2.l., 95.lp.) 27.jūnijā Ministru kabinets akceptēja F.Dukāta iecelšanu par šīs komisijas priekšsēdētāju (turpat, 98.lpp.). 1940.gada 25.oktobrī viņa vadībā notika Sevišķas izmeklēšanas komisijas 7.sēde, kurā piedalījās komisijas locekļi - Rīgas apgabaltiesas prokurora v.i. D.Bukovskis un pulkvedis - leitnants E.Jirgensons,

kā arī LK(b)P CK pārstāve un svarīgu lietu izmeklēšanas tiesneša v.i. N.Haritonovskis. Izmeklēšana tika atzīta par izbeigtu (LVA, PA - 101.f., 1.apr., 35.l., 2.lp.). Izmeklēšanā noskaidrotā kopsavilkums 6.novembrī tika nosūtīts LK(b)P CK (turpat, 1.lp.).

² Veidnieks (Veitmanis) Kornēlijs (1889 - 1942) - Latvijas Republikas iekšlietu ministrs no 1939.gada janvāra līdz 1940.gada jūnijam. Šajā dokumentā viņam inkriminēta dokumentu iznīcināšana (Sodu likuma 525.panta I daļas 3.punkts). 1940.gada jūlijā administratīvi izsūtīts uz Kirovu (Vjanku). Arestēts 1941.gada 26.jūnijā, miris ieslodzījumā.

³ Fridrihsons - Skrauja Jānis (1892 - 1941) - no 1934.gada Politiskās policijas pārvaldes priekšnieks, 1939. - 1940.g. Iekšlietu ministrijas Drošības policijas departamenta direktors. Ministru kabineta sēdē 1940.g. 22.jūnijā atbrīvots no amata "pēc paša lūguma" (LVA, 270.f., 1.apr., 2.l., 93.lp.). Arestēts 1940.gada 21.septembrī. Miris cietumā.

⁴ Austrums (Ausmanis) Augusts (1896 - 1942) - no 1939.gada jūlija Iekšlietu ministrijas Kārtības policijas departamenta direktors. Ministru kabineta sēdē 1940.gada 23.jūnijā atbrīvots no amata "pēc paša lūguma" (LVA, 270.f., 1.apr., 2.l., 94.lp.). Arestēts 1940.gada 14.augustā, piespriests nāves sods 1942.gada 23.oktobrī.

⁵ Kīselis Jānis (1897 - 1944) - policijas inspektors šajā dokumentā, tāpat kā iepriekš minētajiem, viņam inkriminēta dokumentu iznīcināšana.

⁶ Ritums - Politiskās pārvaldes Rīgas apriņķa priekšnieks.

⁷ Dimza Jānis - Dzelzceļu policijas priekšnieka palīgs. Šajā dokumentā viņam inkriminēta varas pārkāpšana (Sodu likuma 121.pants).

⁸ Lindikovs Emīls - Dzelzceļa policijas uzraugs. Arī viņam inkriminēta varas pārkāpšana.

⁹ Martinsons Aleksandrs - Jātņieku policijas nodaļas priekšnieks. Šajā dokumentā viņam inkriminēta apsūdzība par varas bezdarbību (Sodu likuma 122.pants).

¹⁰ Teodors Grigorjevs šajā izmeklēšanas materiālā tiek apsūdzēts par ļoti smagu miesas bojājumu nodarīšanu (Sodu likuma 441.panta I daļa).

¹¹ Jansons Nikolajs - Rīgas prefekta palīgs, šajā dokumentā apsūdzēts par varas bezdarbību.

¹² Jaunarājs Kārlis - Rīgas prefekts, šajā dokumentā apsūdzēts par varas pārkāpšanu un varas bezdarbību.

¹³ Ministru Kabineta sēdes protokolā nr.42 fiksēts, ka ministri K.Ulmaņa vadībā no plkst. 21.30 līdz plkst. 23.00 "pārrunā par kārtības uzturēšanu un par soļiem, kas sperami, lai nodrošinātu netraucētu un kārtīgu ienākumu Padomju Savienības karaspēka novietošanu. Pilnvaro iekšlietu ministru izdot vajadzīgos rīkojumus [sk. 152.dok.], pamatojoties uz

likumu par kārtību un sabiedrisko drošību valstī." (LVA, 270.f., 1.apr., 2.l., 86.lp.).

¹⁴ Priede Pauls (1904 - 1982) - Darba studentu biedrības priekšsēdētājs, darbojies nelegālajā komunistiskajā kustībā. Par sabiedriskās kārtības traucēšanu sodīts ar 200 Ls vai 2 mēneši arestā (Sk. dok. Nr. 159). Savās 1955.gada februārī uzrakstītajās atmiņās vēstījis: "[...] Tiku smagi piekauts un atjēdzos tikai tad, kad atrados uz grīdas arestēto automobili "Melnajā Bertā", kurš bija novietots Radio ielā pie prefektūras vārtiem. Biju dabūjis vairākus sitienus arī ar šautenes laidī dažādās ķermeņa daļās. 2 nedēļas pēc notikušā sitienu pēdas uz ķermeņa liku nofotografēt. Viena no šādām fotogrāfijām ir saglabājusies vēl tagad. [...]

Rīgas Termināla kamerā ieslodzīto biedru gara stāvoklis bija mozs. Visi biedri bija cīņas apņēmības pilni. Tika nolemts kameru pa vienam neatstāt, vajadzības gadījumā cīnīties kolektīviem spēkiem.

21.jūnija demonstrācijas laikā mēs saņēmām ziņu, ka arī mūs drīz atbrīvos. Tomēr, pagāja vairākas dienas, bet nekas negrozījās. [...]

Kameras kolektīvs nolēma pieteikt bada streiku un uzstādīt valdībai prasību nekavējoši atbrīvot visus 17.jūnijā arestētos. Izsauktais cietuma priekšnieks, pēkšņi kļuvis neparasti laipns, zobgalīgi godājot mūs, arestētos, par kungiem, lūdza mūs saprast, ka viņš taču nevarot mūsu labā nekā darīt. Kolektīva vārdā es viņam paziņoju, ka pieteiktais bada streiks turpinās un mūsu prasība ir kategoriska. Pēc tam viss kolektīvs reizē nolaida lejā nāras, apgūlās un neklausījās vairs priekšnieka paskaidrojumos.

Pēc 3 - 4 stundām visi arestētie no 8.kameras tika atbrīvoti. Vienlaikus tika atbrīvoti arī pārējie politapcietinātie Termināla cietumā. Viņu vidū pazinu bijušo Saeimas strādnieku - zemnieku frakcijas deputātu b.P.Rūtiņu, kurš man pēc atbrīvošanas, jau ārpus cietuma, pārmeta bada streika organizēšanu: "ko tad es rīkojot bada streiku pret mūsu pašu valdību". Toreiz mums, apcietinātiem 8.kamerā, vēl nebija zināms, kā īsti rīkosies jaunā Kirhenšteina valdība. Visi atbrīvotie politiskie slēgtā gājienā devās no cietuma uz pilsētas centru ar ceļā iegūtām sarkanām lentītēm pie krūtīm. [...]" (LVA, PA - 200.f., 9.apr., 927.l., 10. - 13.lpp.)

¹⁵ Skat. 159.dok.

Nr. 161

Politiskās policijas pārvaldes Rīgas rajona priekšnieka J.Vintera ziņojums

1940.g. 17. - 19.jūnijā

Par notikumiem un novērojumiem galvaspilsētā Rīgā š.g. 17., 18. un 19.jūnijā, ziņoju sekojošo:

S.g. 17.jūnijā pilsētas nomalēs atrasti izkārti divi sarkani karogi bez uzraksta un pie Nacionālā teātra durvīm piesprausta zīmīte ar uzrakstu "Šeit mūsu galvas skaldīja".

Š.g. 18.jūnijā plkst. 8.30 a/s "Latvijas koks" zāgētavā Vecmīlgrāvī, Melderu ielā 3 ieradies tās pašas zāgētavas strādnieks Ansis Kadiķis, dzīv[o] Emmas ielā Nr.26 un uzaicinājis strādniekus pārtraukt darbus, kā arī paklausīt tam kā centrālās komitejas pārstāvim, lai dotos gājienā uz Rīgu, jo citi strādnieki to jau darot. Kūdišanā bez Kadiķa ņēmuši dalību Jānis Melnalksnis, dzīv[o] Stabu ielā 19 un Aleksandrs Paemanis, dzīv[o] Mangaļu pag[asta] Kajaka mājās, piedraudēdami pretošanās gadījumā ar represijām. Zāgētavas pārzinis Gaiķis musinātājiem aizrādījis netraucēt darbu, sekojis uzbrukumš Gaiķim no augšminēto triju strādnieku puses. Vladimirs un Arvīds Paemanis, dzīv[o] Mangaļu pag[asta] Kajaka mājās aizturējuši zāgētavas administrāciju un neļāvuši par notikumu ziņot policijai. Paklausot musinājumam, darbus pārtraukuši apm[ēram] 400 strādnieki. Pret vainīgiem uzsākta izziņa, pie kam aizturēti Aleksandrs, Arvīds un Vladimirs Paemaņi. Jānis Melnalksnis bēguļo un izvairās no apcietināšanas.

"Latvijas koks" vakara maiņā strādnieki ieradās pilnā skaitā un darbi turpinājās bez traucējumiem.

Š.g. 18.jūnijā, novērojot lielākos rūpniecības uzņēmumus /Vairogu, Vefu, Ērenpreiss, Rīgas vilnās rūpnieku, Feldhūnu, Kuzņecovu, Kvadrātu, Šmita cementa fabriku, Ilguciema stiklu fabriku, Latvijas kokvilnu, Superfosfāta fabriku, Rīgas manufaktūru, Juglas manufaktūru, Rīgas audumu, Neofēniksu un citas fabrikas/, nekādi traucējumi darbā netika konstatēti un, strādnieki ieradās pilnos apmēros.

Pilsētas dzīvākās vietās, kā stacijas, pontontilta, prefektūras, pasta, Vienības laukuma un citos rajonos, pilsoņi izturējās klusi, un nekādi traucējumi nav bijuši. Tas pats sakāms arī par š.g. 19.jūniju, kur darbi fabrikās un tirdzniecības uzņēmumos norit normāli.

Š.g. 18.jūnijā ap plkst. 12 no a/s Bekona eksperts tika ziņots, ka pie būvdarbiem nodarbināto strādnieku [vidū] /nodarbināti ap 100/ tiekot aģitēts par darba pārtraukšanu, šāda aģitācija sākusies 17.jūnija pēcpusdienā un sevišķi pastiprinājusies vakarrīt. Kūditāji uz darba pārtraukšanu

esot bijuši 6 būvstrādnieki. Darbi tomēr neesot pārtraukti un turpinoties normāli.

Š.g. 18.jūnijā pilsētā atrastas izkaisītas 8 komunistu proklamācijas ar uzrakstu "Biedri, Latvijas darba tauta".

Plkst. 11.40 Daugavā iepretīm Pilij piestāties krievu iznīcinātājs "Minsk".

Plkst. 12.05 pie pasta, prefektūras un stacijas novietotie tanki atstājuši minētās vietas un devušies ārpusētas virzienā.

Pēc ienākušās informācijas, sakarā ar notikušām š.g. 17.VI. sadursmēm starp policiju un pūli, daži krievu virsnieki izteikušies, ka Latvijas policija esot ļoti iecietīga.

Š.g. 17.jūnijā velosipēdu fabrikā "Latvello" aģitēts par darba izbeigšanu pirms noliktā laika. Darbi uzņēmumā pārtraukti stundu agrāk. Sevišķi aktīvi bijuši kāds Šmuškovičs, nansenists¹ Voļskis un Sirotkins. Nākošā dienā visas minētās personas fabrikā pārrunājušas notikumus Stacijas laukumā, resp[ektiv]i pūļa sadursmi ar policiju.

Š.g. 18.jūnijā Kozlovska stiklu fabrikā, Pārdaugavā, nodarbinātie strādnieki, skaitā 75, plkst. 10 no rīta pārtraukuši darbus, lai noskatītos PSRS karaspēka iesoļošanu Rīgā. Vakara maiņā nozīmētie strādnieki ieradusies darbā un darbi turpinājās bez traucējumiem.

Krāsu fabrikā "Tempo", kurā, starp citu, nodarbināti 14 žīdi, pārtraukti darbi, jo fabrikas meistars 18.VI. neieradies darbā, sakarā ar ko darbus bijuši spiesti arī pārtraukt pārējie strādnieki. Šorīt darbi uzņēmumā turpinoties normāli.

Š.g. 18.VI. plkst. uz Rīgas ostā muitas rajonā novietotā tvaikoņa "Konsul Heinz" esot ieradusies kāda nepazīstama persona un uzaicinājusi nodarbinātos strādniekus pārtraukt tvaikoņa izkraušanu, piebilstot, ka esot jāsvinot svētki. Pēc aicinājuma strādnieki darbus atstājuši. Ap plkst. 14.30 pa daļai darbi pārtraukti uz Latvijas tvaikoņa "Skrunda", bet vēlāk atkal atjaunoti.

Š.g. 18.VI. plkst. 18 no Pārdaugavas Ķīšezerā virzienā aizbraukušas daudzas smagās mašīnas ar krievu karavīriem un novietojušās Čiekurkalnā. Aerodromā novietots liels skaits PSRS lidmašīnu.

Krievu karaspēka novietojuma rajonos / aerodromā, Vienības laukumā, Lubānas šosejā, Ķīšezerā ielā, Šmerļa

rajonā un Ciekurkalnā/ publikas drūzmēšanās nav manīta un nekādi starpgadījumi nav konstatēti.

1940.g. 19.jūnijā

/J.Vinters/

Politiskās policijas pārvaldes
Rīgas rajona priekšnieks

LVVA, 3235.f., 1/6 apr., 711.l., 37 lp. Mašīnraksts. Noraksts.

¹ Nansenisti - bezpavalstnieki, kuriem pavalstniecība savā valstī atņemta, bet citur nav iegūta. Pie Tautu Savienības izveidotais birojs bēgļu un karagūstekņu lietām bija nosaukts tā vadītāja F.Nansena (1861 - 1930) vārdā - līdz ar to bezpavalstnieku personas apliecības sauca par Nansena pasēm.

Nr. 162

Daugavpils prefekta J.Krīgena ziņojums Iekšlietu ministrijas Kārtības policijas departamenta direktoram A.Austrumam

Slepeni. Personīgi.

Daugavpilī, 1940.g. 20.jūnijā

Nr. S 30.

Ziņoju, ka š.g. 19.jūnijā caur Daugavpili no Grīvas Stropu virzienā turpināja virzīties krievu armijas smagie automobiļi ar kareivjiem un mantām. Naktī brauca caur pilsētu smagā artilērija, kas vietām sabojāja ielas segu.

Krievu virsnieki pilsētā meklēja telpas un mēbeles korpusa un divīzijas štābu un komandantūras vajadzībām.

Iestādes izrādīja vajadzīgo pretimnākšanu, starp citu arī sagādāja no apvienotās slimnīcas galdus un gultas kara slimnīcas ierīkošanai Stropos.

Naktī no Stropu nometnes vilka telefona vadu, lai pieslēgtos vietējai telefona centrālei. Meklējot telpas, lūdza policijas pavadoni, ar kuru automašīnā ieradās komandantūrā, dzelzceļa stacijā un apskatīja arī skolas. Daži krievu virsnieki interesējās, vai sakarā ar viņu ienākšanu nav apcietinātas daudzas personas. Starp citu apmeklēja dažus par kārtības traucēšanu aizturēto personu dzīvokļus un satikuši uz ielas kārtībniekus, kas

veda apcietināto, jautāja pēc apcietināšanas iemesliem, ko uzzinājuši noteica: "Nu vediet, vediet, tikai nesitiet, citādi būs slikti".

Stropos, autobusa pieturas vietā krievu karavīru postenis aizturēja vienu policijas kārtībnieku un aizsargu, kas gaidīja autobusu un noveda pie dežūrvirsnieka, kas tiem aizrādīja, ka minētā vietā, kas atrodas karavīru novietojuma rajonā, policija nedrīkst ieiet.

Stropu mežā uz ceļa pie dziesmu svētku laukuma apturēja 3. iecirkņa priekšnieka vietnieku Roni, kad tas tur piebrauca automobilī pārbaudīt posteni un viņam aizrādīja, ka uz ceļa nedrīkst atrasties policijas un aizsargu bruņota sardze un pa to nedrīkst iet arī postenī pie estrādes norīkotie kārtībnieki un aizsargi.

Izdarot izziņu par kārtības traucēšanu, noskaidrots, ka 17. jūnijā dažas personas aicinājušas krievu karavīrus palīdzēt gāzt policiju un aizsargus, uz ko pēdējie aizrādījuši, ka viņi nav nākuši te kaut ko graut vai gāzt, bet pašu interesēs un esot pateicīgi Latvijas valdībai, ka viņiem atļauts ienākt, bet aizsargi un policija aizstāvo viņu intereses, un ja kāds vēloties ar ko izrēķināties, lai darot kā zinot.

Pilsētā valdīja miers un kārtība, tirgotavās un uzņēmumos tirdzniecība un darbi noritēja bez traucējumiem.

Vakar ienāca ziņas, ka Stropu mežā naktī uz 20. jūniju notiks iedzīvotāju mītiņš, bet pēc ievāktām ziņām, mītiņš nav noticis.

Pēcpusdienā no žīdu aprindām klīda baumas, ka naktī plašākos apmēros rīkošot ielaušanos veikalos, nolūkā panākt krievu karaspēka iejaukšanos kārtības uzturēšanai pilsētā un administratīvās varas pārņemšanai. Nekādas nekārtības tomēr nenotika.

Par kārtības traucēšanu sarakstīti 14 protokoli.

J. Krīgens

Prefekts

O. Markevics

Biroja pārzinis

Nr. 163

Izmeklēšanas komisijas slēdziens par padomju uzbrukumu Latvijas robežsardzes III Abrenes bataljona 2. un 3.sardzei 1940.gada 15.jūnijā

Ne vēlāk par 1940.gada 20.jūniju

Kopsavilkums

Izmeklēšanas komisija¹, apskatot notikuma vietu un izjautājot apkārtējos iedzīvotājus, noskaidroja sekojošo:

Naktī uz š.g. 15.jūniju izdarīts uzbrukums III Abrenes bataljona 2. un 3. sardzēm. 2.sardzē Masļenkos izcēlusies apšaudišanās starp uzbrucējiem un sardzes robežsargiem; mestas arī rokas granātas. Cīņā nogalinātas 4 personas: sargi Macītis, Cimuška, Beizaks un sardzes priekšnieka Puriņa sieva Hermīne, bet ievainotas 2 personas: sardzes pr-ka Puriņa dēls Voldis Puriņš un sarga Krieviņa sieva Lidija Krieviņš. Voldis Puriņš vēlāk Rēzeknes Šarkanā Krusta slimnīcā miris. 2.sardzes ēka un kāda blakus ēka nodedzinātas. Telefona vadi no 2.sardzes uz aizmuguri pārgriezti. 2.sardzes apkārtņē atrastas Latvijas armijas lietošanā neesošas vairākas patronu aptveres izšautu patronu čaulītes, 7 rokas granātas, gāzes maska ar krievu uzrakstiem. Robežupes likumā redzamas vairāku gājēju pēdas, kas norāda, ka robežupe pārieta abos virzienos. Uzbrucēji aizveduši sev līdz robežsargus, kas atradušies 2.sardzē un citus robežsargus, kas steigušies palīgā, kā arī privātpersonas - robežsargu ģimenes locekļus un apkārtējo māju iedzīvotājus.

Ievainotā Lidija Krieviņš paskaidroja, ka naktī uz 15.jūniju ap plkst. 3 viņas dzīvoklī iemesta rokas granāta, kas sprāgstot viņu smagi ievainojusi, un pēc tam uzlauztas dzīvokļa durvis, istabā ienākuši 3 sarkanarmieši ar šautenēm rokās un aizveduši sev līdz viņas vīru - robežsargu un 12 gadus veco dēlu Arturu.

Sašautais Valdis Puriņš tūlī pēc notikuma paskaidroja, ka viņš gulējis sardzes ēkā, uzmodies no šāvieniem, redzējis māju degam un kopā ar māti meties bēgt; pie malkas grēdas viņš uzdūries kādam sarkanarmietim, kas viņu sašāvis; pie 2.sardzes redzējis kādus 20-25 sarkanarmiešus, kas aizgājuši uz robežupes likuma pusi, aizvedot sev līdz vairākas personas /Abrenes apr[īn]ka/ policijas I iec[irk]ņa/ krimināluzrauga Reinvalda,

feldšera Ostrovska un 1.rotas komandiera kapteiņa Erika Paegles liecības/.

Pavisam no 2.sardzes un tās apkārtnes bija aizvesti 5 robežsargi un 11 privātpersonas /kapteiņa Paegles liecība/.

Tanī pašā naktī ir izdarīts uzbrukums arī 3.sardzei Šmaiļos. No sardzes bija nozudušas 4 šautenes, viens logs bija izcelts un telefona aparātam bija norauta klausule, un arī telefona vadi netālu no sardzes norauti.

Sarga Ozolnieka sieva Anna Ozolnieks paskaidroja, ka 15.jūnijā ap plkst.3.30 viņa uzmodināta no klauvējieniem pie loga; pie sardzes bijuši ap 20 Padomju Savienības robežsargi, kas bijuši aplenkuši vairākus Latvijas robežsargus un vietējos iedzīvotājus, kurus tie aizveduši sev līdzi. Arī viņas dzīvoklī ienācis kāds krievu robežsargs ar šauteni un prasījis pēc ieročiem un viņas vīra, bet tas nebijis mājā.

Nikolajs Semjonovs paskaidroja, ka redzējis 3 sarkanarmiešus aizvedam viņa tēvu uz 3.sardzes ēku, kur bijuši daudzi sarkanarmieši un arī Latvijas robežsargi. Visus pie 3.sardzes sapulcinātos sarkanarmieši aizveduši sev līdzi.

Noskaidrojās, ka no 3.sardzes un tās apkārtnes aizvesti 5 robežsargi un 16 privātpersonas.

Pavisam kopā no 2. un 3.sardzes un to apkārtnes aizvesti 10 robežsargi un 27 privātpersonas.

Komisijas priekšsēdētājs: *Ģen. Bolšteins*²
Locekļi: [2 nesalasāmi paralsti]

LVVA, 2574.f., 2.apr., 7082.l., 29.lp. Mašīnraksts. Oriģināls.

¹ Naktī no 14. uz 15.jūniju notikušā robežincidenta izmeklēšanai ar Latvijas iekšlietu ministra rīkojumu tika izveidota speciāla komisija ģenerāļa L.Bolšteina vadībā 1940.gada 20.jūnijā jautājumu izskatīja Ministru kabinets. Sēdes protokolā fiksēts: [...]

5) Sakarā ar š.g 15.jūnija no Latvijas - Savienības robežas aizvestiem 10 robežsargiem atļaut Iekšlietu ministrijai izmaksāt pusi no šiem robežsargiem pienākošā atalgojuma par viņu prombūtnes laiku viņu apgādātiem piederīgiem, bet otru pusi - viņiem pašiem - pēc atgriešanās. Tiem robežsargiem, kuriem nav apgādājamo piederīgo, atļauj izmaksāt pēc viņu atgriešanās pilnu atalgojumu par visu prombūtnes laiku.

6) Atļauj Iekšlietu ministrijai no fonda neparedzamām vajadzībām Ls 1047,51 izsniegšanai pabalsta veidā š.g. 15.jūnijā nošautā robežsarga Cimoškas tēvam dēla sešu mēnešu atalgojuma apmērā - Ls 698,34 un robežsarga Macīša tēvam dēla trīs mēnešu atalgojuma apmērā Ls 349,17. (LVA, 270.f., 1.apr., 2.l., 90.lp.)

² Bolšteins Ludvigs (1889 - 1940) - ģenerālis, Latvijas robežsargu brigādes komandieris. 1940.gada 21.jūnijā savā darba kabinetā nošāvēs. "... šais riebīgajās dienās, kad šķobīja Latvijas valsts pamatus, Rīgu aplidoja kāda drausmīga sēru vēsts. Savā darba kabinetā nošāvēs Latvijas robežsargu priekšnieks ģen[erālis] Bolšteins. Uz galda viņš atstājis papīrīti ar uzrakstu: "Es nespēju nojaukt to, ko ar savu mūža darbu esmu cēlis ..." (Jānis Breikšs. Republikai bojā ejot. - "Latvju Ziņas", 1948, 14.febr.). Apcietinātais ģenerālis J.Balodis pratināšanā 1941.gada 7.augustā liecinājis: "Man ziņoja, ka robežapsardzības priekšnieks ģenerālis Bolšteins bija ļoti par to nospiests un viņa pašnāvības dienā atrada trīs zīmītes, no kurām es gribu apstāties pie vienas, kas pelna vislielāko uzmanību: "To cilvēku rokām, kas radīja skaisto Latviju, viņa tiek izpostīta. Es to nevaru pārdzīvot un tāpēc aizeju citā pasaulē." (Indulis Ronis. Kārlis Ulmanis Latvijas brīvvalsts likteņa stundās un viņa Gulgātas ceļš: Eseja. - Grām.: Kārlis Ulmanis trimdā un cietumā: Dokumenti un materiāli. R.: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 1994, 150.lpp.)

Nr. 164

PSRS pārstāvniecības novērošana

Pēc 1940.gada 18.jūnija

No J.Fridrihsona - Skraujas pratināšanas protokola 1940.gads 9.decembrī

[...] Telefona sarunu līnijā Rīga - Maskava sistemātiska noklausīšanās deva mums iespēju no TASS pārstāvja sarunas ar Maskavu uzzināt par to, ka padomju karaspēks 16.jūnijā ieiet Lietuvā.

Tā rezultātā mēs varējām savlaicīgi iznīcināt vairākus dokumentus, kuriem nebija jānonāk padomju varas pārstāvju rokās. [...]

Pēc PSRS valdības pārstāvja Višinska iebraukšanas Rīgā pēc prezidenta Ulmaņa rīkojuma, kuru man nodeva prezidenta apsardzes priekšnieks Leitlands - Lielkrasts, es noorganizēju padomju pārstāvniecības novērošanu ar mērķi noskaidrot, kurš no Latvijas valsts un sabiedris-

kajiem darbiniekiem apmeklējis pārstāvniecību - acīmredzot Ulmanis bija ieinteresēts, kam tiks uzdots formēt jauno ministru kabinetu.

Novērošanai pie pārstāvniecības es nosūtīju ierēdni Puravu, kurš drīzumā ziņoja, ka uz PSRS pārstāvniecību atbraukuši profesors Kirhenšteins un ģenerālis Dambītis. Par to es nekavējoties darīju zināmu noziņošanai prezidentam.

*Latvijas Republikas prokuratūras arhīvs, lieta Nr.1576,
1.sēj., 112.-113.lp. Tulkots no krievu val.*

Nr. 165

A.Višinska telefonogramma PSRS Ārlietu tautas komisariātam

1940.g. 20.jūnijā
plkst. 15.10 - 16.00

Biedrs Smorodinovs: Pie aparāta Smorodinovs.

Biedrs Višinskis: Lūdzu nodot Vjačeslavam Mihailovičam [Molotovam]: šodien plkst. 11 no rīta es kopā ar biedru Derevjanski apmeklēju Ulmani, kurš pavēstīja, ka nekādu iebildumu par jauno ministru kabineta sastāvu pēc mūsu saraksta vai priekšlikumu par izmaiņām tajā viņam nav. Tāpat [viņš] neuzstāj uz priekšlikumu par Blumbergu¹, ja mēs uzskatām viņu par nepieņemamu.

Es atbildēju, ka šo jautājumu, kā arī jautājumus par citām vakantajām ministrijām uzskatu par mērķtiecīgu atrisināt papildus.

Breikša² pārbaude visos iespējamajos veidos negatīvus datus pret viņu nav devusi. Iebildumi nāk no Latgales grupas³, kura uzskata Breikšu par nacionālistu un ka viņš slikti izturas pret latgaliešiem, tomēr arī viņi neuzstāj uz Breikša noraidīšanu, paužot vienīgi savas šaubas - vai Breikšs neradīs nesaskaņas kabineta sastāvā.

Uzskatām, ka būtu mērķtiecīgi, ja valdības sastāvā būtu "Demokrātiskā centra" grupas pārstāvis. Ar Breikša noraidīšanu nebūs neviena no šīs grupas, zināmas pretrunas, kas skar prosometiskās līnijas galveno jautājumu, ir izdevīgas.

Jaunā sastāva publicēšana nolikta šodien uz plkst. 20 pēc vietējā laika, t.i. plkst. 21 pēc Maskavas laika. Ja nepieciešams izslēgt no saraksta Breikšu, lūgums

nekavējoties dot atbildi, lai būtu iespēja pieņemt savlaicīgus mērus. Tāpat lūdzam iespējami steidzami dot atbildi par Blumbergu. Pārējos jautājumus nodosim papildus pa "VČ"⁴, kas tagad tiek atjaunots pārstāvniecībā.

Ziņojam, ka starp plkst. 14 un 16 Rīgā gaidāma liela demonstrācija⁵, pilsētā tiek palaistas baumas par aizsargu bruņotas akcijas gatavošanu, mūsu pavēlniecība pieņemusi nepieciešamos mērus. Viss, gaidu atbildi pie vada. Višinskis. Derevjanskis.

Smorodinovs: Runā Smorodinovs. Vjačeslavs Mihailovičs lūdz atkārtot, vai pareizi paziņots par Blumbergu, jo šī uzvārda viņam nav.

Višinskis: Atbildu: par Blumbergu ziņoju ar šifrogramu, kas izsūtīta šodien, 20.jūnijā, plkst.5.30 no rīta. Šajā šifrogramā sīki informēju par Ulmaņa apmeklējumu naktī un sarunām ar viņu par jaunā kabineta sarakstu.

Blumbergs pašreizējā valdībā ieņem tirdzniecības un rūpniecības ministra posteni un uz laiku pilda finansu ministra pienākumus. Blumbergs tiek uzskatīts par ievērojamu ekonomistu - kooperatoru, viņš ir vecs kooperācijas darbinieks, labs praktiķis, viņam ir liela autoritāte tirdzniecības un rūpniecības aprindās, politiski bezkrāsaina figūra. Dažādas progresīvo sabiedrisko aprindu grupas izsakās par viņa saglabāšanu jaunajā kabinetā. Līdz šim brīdim atbildi Ulmanim mēs neesam devuši, taču norādījām uz nepieciešamību atjaunināt visu sastāvu, neizslēdzot atsevišķus izņēmumus.

Mūsu viedoklis par Blumbergu - mērķtiecīgi saglabāt jaunajā kabinetā, jo citas kandidatūras mums pagaidām nav. Meklējam. Gaidam norādījumus.

Smorodinovs: Biedram Višinskim. Vjačeslavs Mihailovičs lūdz pateikt, ka atbildi viņš nodos vēlāk un lūgs Jūs pie vada papildus.

Полпреды сообщают..., с.408. Tulkots no krievu valodas.

⁴ Blumbergs Jānis (1886 - 1941) - agronoms, ministrs vairākās Latvijas Republikas valdībās, no 1939.gada oktobra tirdzniecības un rūpniecības ministrs. Kaut arī 1940.gada 16.jūnijā demisionējis (skat. 149.dok.), kādu laiku vēl konsultējies jauno valdību, piemēram, piedalījies un runājis ministru prezidenta A.Kirhenšteina sasauktajās apspriedēs 28. un 29.jūnijā (LVA, 1051.f., 1a.apr., 1.l., 1., 3., 12.lp.). 1941.gadā represēts.

² Breikšs Jānis (1887 - 1965) - zvērināts advokāts, Demokrātiskā centra deputāts Latvijas Republikas Saeimā (1925 - 1934). A. Višinska K. Ulmanim iesniegtajā jaunās valdības locekļu sarakstā, kuru prezidents bija paņēmis līdzī trimdā un kas kopā ar citiem dokumentiem aresta laikā viņam atņemts, J. Breikšs minēts kā zemkopības ministrs (Kārlis Ulmanis trimdā un cietumā : Dokumenti un materiāli, 242. lpp.). Savās trimdā publicētajās atmiņās J. Breikšs sīki aprakstījis, kā A. Višinskis un V. Derevjanskis mēģinājuši pierunāt viņu kļūt par zemkopības ministru jaunajā ministru kabinetā. Tomēr sarunā ar A. Kirhenšteinu J. Breikšs atteicies no šī piedāvājuma (J. Breikšs. Republikai bojā ejot. - "Latvju Ziņas", 1948, 7. un 11. febr.)

³ J. Pabērzs, V. Latkovskis u.c.

⁴ "БЧ" - augstfrekvences (высокочастотный), šīs sarunas bija grūtāk noklausīties.

⁵ 20. jūnijā demonstrācija nenotika.

Nr. 166

No K. Lorencas¹ atmiņām par jaunās valdības sastādīšanas aizkulisēm 1940. gada 17. - 20. jūnijā

[..] Atminoties tās liktenīgās dienas, kā arī Višinska uzstāšanos un darbību Latvijā, man neviļus atgāz atmiņā ministru prezidenta adjutanta pulkveža Lūkina daži nostāsti par Višinska apciemojumu valdības mājā. Jau iebraukšanas dienas vakarā Višinskis ieradies vizītē pie "prezidenta"² Ulmaņa. Ar izdabīgu uzmanību un sevišķu goda parādību Višinskis ievērojis visu "prezidentam" piekritošo etiķeti un katrā vārdā pastrīpojis prezidenta titulu. Ar reveransiem, palocīšanos un augsto titulējumu Višinskis spēlējis uz Ulmaņa godkāribas stīgām, glaimojot viņa patmīlībai. Višinskis liekulīgi nostājies vienlīdz tiesīgu pušu lomā, kur abi partneri uz vienas kājas stāv, ar vienādām tiesībām runā un spriež. Jau pie pirmās sastapšanās skarts nākamās valdības sastāvs. Šinī sarunā Ulmanis naivi piebilda: "Jums jau šie tik daudz labu draugu, kā Buševics, Menders, Lorencs, Bastjānis³ u.c., ka sastādīt valdību nebūs nekādu grūtību". Uz to Višinskis savilcis ironisku smīnu un noteicis: "Jūs domājat, ka tie ir mūsu draugi?" un licis saprast, ka tā ir dziļa maldīšanās.

Pie kam šajās sarunās, apzinīgi maldinot savu partneri, Višinskis apgalvojis, ka pie valdības sastāva noteikšanas svarīgs vārds piekritīs pašam prezidentam.

Tikpat divkosīga bija Višinska nostāja sarunās ar Latvijas sab[iedriski] polit[iskajām] aprindām. Ierodoties Latvijā, Višinskis lika saprast, ka viņš ļoti vēlas zināt Latvijas sab[iedriski] pol[itisko] domu par radušos stāvokli. Protams, ka šo domu visskaidrāk varēja izteikt Latvijas vad[ošie] polit[itiskie] novirzieni, kaut arī tie 6 gados bija no 15.V režīma nospiesti un legāli nepielaisti. Bet strādnieku kustības virzieni taču turpināja kā organizēts spēks pastāvēt un nelegāli darboties.

Ievērojot Višinska vēlēšanos orientēties Latvijas polit[itiskajos] apst[ākļos], zināmu virzienu pārstāvji, gan no pilsoniskām, gan strādnieku organizācijām, stājās ar viņu sakaros un sarunās. Bet liels bija visu pārsteigums, kad Višinskis skaidri un atklāti pateica, ka viņš ne ar kādām partijām vai organizācijām, t.i. ar viņu pārstāvjiem, nekādas sarunas nevedīs, bet tikai ar atsevišķām personām, uzklusot viņu individuālās domas. Višinska nostāju sapratām! Viņš baidījās, ka, salaužot 15.V žņaugus, Latvijas pol[itiskā] doma varētu ātri sākt kristalizēties un Višinska priekšā nostāties jau kā politiski organizēta stipra Latvija!

Tas neieklāvēs viņa nolūkos. Un tomēr pretēji Višinska gribai sarunas sākās caur politiskajiem strāvojumiem. Strādnieku kustības un liberālo aprindu pārstāvji noteikti pateica savus uzskatus un pastrīpoja, ka nekādus mandātus vai pilnvaras no Ulmaņa rokām viņi nevēlās saņemt.

To pateica Višinskim advokāts Pēteris Bergis, kad viņam piedāvāja tieslietu ministra posteni, vai Atis Ķeniņš, saņemot izglītības ministra posteņa piedāvājumu. Tas pavisam neatbilda Višinska nodomam, kurš gribēja, lai Ulmaņa rokas visus notikumus nosedz ar zināmu legalitāti. Un tā "sabiedrisko darbinieku" sarunas ar Višinski izvērtās par tukšu farsu, jo aiz šo sarunu aizsega visā klusībā Padomju sūtn[iecībā] tika sastādīta valdība, par kuras sastāvu nevienā vietā, ne ar kādiem sabiedriskiem pārstāvjiem, par pašu Ulmani nemaz nerunājot, ne pušplēsta vārda netika runāts. Nekur netika minēts ne Kirh[enšteina], ne Lāču⁴, ne citu "J[aunāko] Z[iņu]" vīru vārdi.

Kad Višinskis ieradās pie Ulmaņa ar jaunā kabineta sastāvu, Ulmanis bailīgi ieminējās, vai šis arī varētu kādus koriģējumus valdības sastāvā iesniegt, uz ko Višinskis

atbildējis, ka tas neesot iespējams, jo valdības sastāvs jau saskaņots ar Maskavu. Un tā 20.jūnijā visu sabiedrību pārsteidza publicētais valdības sastāvs, kurā vairāk kā puse sastāvēja no polit[iskā] ziņā maznozīmīgiem "J[aunāko] Z[iņu]" vīriem. Otrā dienā pēc valdības sastādīšanas man bija saruna ar Padomju sūtniec[ības] padomnieku Č[ičajevu], kurš taisījās Latviju atstāt, jo bija iecelts līdzīgā amatā Stokholmas sūtniecībā.

Kad aizrādīju, ka tāds valdības sastāvs nav taču nopietni domāts un ka aiz šiem vīriem nekādi sabiedr[iskie] spēki nestāv, neko viņi nereprezentē, nekādas popularitātes tautā tiem nav, pie kam minēju dažus vārdus, kuri būtu bijuši cienīgi valdībā ieiet un viņas priekšgalā stāvēt, Čičaj[evs] atbildēja, ka man taisnība. Bet šī, lūk, esot tikai pārejas valdība, kura drīz vien pazudīs un ka tāpēc neesot bijis vērts nopietnus politiskus darbiniekus upurēt ne sevišķi nopietnam uzdevumam. [..]

Pēc A.Kirhenšteina valdības pirmiem neveikliem, pat nevarīgiem soļiem, kas neliecināja, ka šī valdība būtu spējīga vest kādu nebūt patstāvīgu, neatkarīgu politiku, kā arī pēc Latvijas Komunistiskās partijas svārstīgiem, pat ļoti pretrunīgiem deklarējumiem, mēs norunājām ar Ansi Buševicu (Fr.Menders bija kaut kur uz Zemgali aizbraucis), ka būtu vēlams Latvijas sociālistiskām aprindām sastapties ar A.Višinski un atklātās sarunās noskaidrot kā pārdzīvojamo stāvokli, tā arī perspektīvas, kas Latvijai stāv priekšā. Ņemot vērā A.Višinska noliedzošo izturēšanos pret jebkādu sabiedriski organizētu domu, nolēmām ar Buševicu, pēc zināmām domu apmaiņām ar dažiem mūsu biedriem, ka audienci pie Višinska prasīs viņš, bet runās mūsu abu vārdā, jo Višinskis pazina kā Buševica, tā manu vārdu, kā arī mūsu abu politiskās pozīcijas un nostāju. Pirms audiences uzmetām mazu platformas veidā domātu programmu par Latvijas varbūtēju politisko un sociāleconomisko uzbūvi. Īsumā tā bija: konsekvētāk pārveidota 1922.g. demokrātiskā satversme, kas balstītos uz strādniecību, darba zemniecību un progresīvo inteliģenci. Saimniecības laukā: orientēšanās uz Padomju Savienības 5 gadu plāniem, vadošo rūpniecības nozaru nacionalizācija, tāpat banku, apdrošināšanas, satiksmes līdzekļu un dabas bagātību nacionalizēšana. Agrārā laukā - Latvijas privātsaimniecis-

kās zemniecības saglabāšana, liekot viņas pamatos darba saimniecības un balstot tās uz plaši izveidotu kooperācijas sistēmu. Tirdzniecības pamatos likt patērētāju kooperācijas sistēmu. Ar Padomju Savienību, bez jau pastāvošiem militāriem, draudzības un savstarpējās palīdzības līgumiem, noslēgt plaši izveidotu muitas, valūtas, tranzīta, brīvostu, kliringa u.c. līgumu sistēmu.

Vienojamies ar Ansi Buševicu, ka viņš, prasot audienci pie Višinska un runājot mūsu abu vārdā, līdz ar to runās mūsu partijas kreisā novirziena vārdā un mēģinās šai mūsu uzmetai programmai iemantot Višinska simpātijas, ja ne piekrišanu. A. Buševicam šinī mūsu kopējā pasākumā izdevās dabūt divas speciālas sarunas ar A. Višinski.

Pēdējais ļoti nopietni uzklausi mūsu priekšlikumus, apstājies pie dažām programmas detaļām, izteicās, ka tas jau būtu tiešām interesants ceļš Baltijas republikām viņu tālākā attīstībā, arī viņu attiecību veidošanā ar Padomju Savienību, bet šī, lūk, esot tā saucamā miera laika programma, turpretim mēs ieejot lielu starptautisku sarežģījumu periodā, kādā grūti būtu par līdzīgu programmu runāt. Diskusija par šo jautājumu ar Višinski pieņēmusi mazliet asāku raksturu, jo Buševics, saskatījis Višinska tālākos īstos nolūkus, [pateicis,] ka šinī virzienā viņam būs jāsoļo bez zināmu sociālistisko aprindu atbalsta un līdzgājiena. Pēc šīm sarunām ar Višinski, kur Buševics mazliet naivi iedomājās, ka Višinskis piegriezīs vērību tamlīdzīgam sociālistu spiedienam, mums kļuva skaidrs Maskavas izvēlētais ceļš Baltijas valstīm. Un kaut gan katru, kas lietoja tanīs dienās vārdu "Padomju Latvija" nosauca vēl par provokatoru, ko darīja arī pats A. Višinskis no Padomju sūtniecības balkona, kad garām soļoja demonstrācija, bija tomēr skaidrs, ka pēc dažām dienām skanēs cita mūzika. [...]

LVVA, 4020.f., 1.apr., 7.l., 28. - 30.lp.

Daļu no izmantotā fragmenta publicējis M. Virsis: Literatūra un Māksla, 1988, 8.jūl.

¹ Lorencs Klāvs (1885 - 1975) - sociāldemokrātu politiķis, 1922. - 1934.g. Saeimas deputāts, 1923.g. ministrs. Pēc 1934.gada 15.maija apvērsuma viens no nelegālās Latvijas Sociālistiskās strādnieku un zemnieku partijas vadītājiem.

² Tā tekstā.

³ Pazīstami Latvijas sociāldemokrāti.

⁴ Vilis Lācis un Jūlijs Lācis.

Nr. 167
Jaunizveidotās valdības pirmā sēde
Protokols nr. 45
Ministru Kabineta sēde

1940.g. 21.jūnijā

Klāt:

Valsts prezidents	Dr. K.Ulmanis
Ministru prezidents un ārlietu ministra v.i.	prof. A.Kirhenšteins
Iekšlietu ministrs	V.Lācis
Kara ministrs	ģen. R.Dambītis
Sabiedrisko lietu ministrs	P.Blaus
Satiksmes ministrs	J.Jagars
Tutas labklājības ministrs	J.Lācis
Tieslietu ministrs	J.Pabērzs
Iekšlietu ministra biedrs	V.Latkovskis

Protokolē: Valsts kancelejas direktora v.i. R.Bulsons

Sēdi sāk plkst. 10.15

Valsts prezidents Kārlis Ulmanis, atklājot Ministru kabineta pirmo sēdi, uzrunā Ministru kabineta locekļus:

“Nemot vērā, ka šā gada 16.jūnijā Ministru kabinets pilnā sastāvā pieteica man savu atkāpšanos, es aicināju ministru prezidenta amatā prof. Dr. A. Kirhenšteinu¹ un Ministru kabinetu šādā sastāvā: kara ministrs ģenerālis Dambītis², iekšlietu ministrs V.Lācis³, sabiedrisko lietu ministrs P.Blaus⁴, tautas labklājības ministrs un izglītības ministra p[agaidu] v.i. J.Lācis⁵, tieslietu ministrs un finanšu ministra p[agaidu] v.i. J.Pabērzs⁶, satiksmes ministrs J. Jagars⁷, iekšlietu ministra biedrs un politiskās policijas priekšnieks V.Latkovskis⁸ un armijas komandieris ģenerālis Kļaviņš⁹.

Sanēmis ministru prezidenta un kabineta locekļu piekrišanu, pasludinu valdību par nodibinājušos un stājušos pie savu pienākumu izpildīšanas. Novēlu labas sekmes sarežģīto uzdevumu veikšanā. Šajos uzdevumos ietilpst kārtības un drošības uzturēšana, normāla darba turpināšanas iespēju nodrošināšana un rūpīga gādība par labu un draudzīgu attiecību uzturēšanu ar kaimiņiem un sevišķi ar mums draudzīgo lielo austrumu kaimiņu - Padomju Savienību. Pie sirds lieku lojāli sadarboties pie

mūsu zemē atrodošā Padomju Savienības karaspēka daļu izvietojanas un viņu dzīves apstākļu nokārtošanas.”

Valsts prezidentam atbild ministru prezidents prof. A.Kirhenšteins:

“Augsti godāts kungs Valsts prezident! Ministru kabineta un savā vārdā pateicos par laba novēlējumu. Mēs centīsimies labi pildīt tos smagos pienākumus, ko esam uzņēmušies šai grūtā brīdī. Mēs pateicamies jums par jūsu darbību. Mums sen ir pazīstamas jūsu rūpes par tautas labklājību, izglītību un veselību. Sevišķi Draudzīgajam aicinājumam ir liela nozīme tautas izglītības pacelšanā. Jūs esat ierosinājuši un aicinājuši uz darbu jaunatni, mācījuši to strādāt, sevišķi lauku darbos. Mazpulku tikls pārklāj visu zemi ar darbīgu jaunatni. Šajā grūtā brīdī jūs esat veicinājuši labas attiecības ar ārvalstīm, sevišķi ar lielo kaimiņu - Padomju Savienību. Mēs solāmies strādāt par Latviju, turpināt, varbūt citādām metodēm, to darbu, ko jūs, Valsts prezidenta kungs, un agrākā valdība ir sākuši.”¹⁰

Sēdi slēdz plkst.10.25.

Valsts prezidents

K.Ulmanis

Ministru prezidents

A.Kirhenšteins

Valsts kancelejas direktora v.i.

R.Bulsons

LVA, 270.f., 1.apr., 2.l., 91.lp.; Latvijas Ministru kabineta sēžu protokoli, 28.lpp.

¹ Kirhenšteins Augusts (1872 - 1963) - mikrobiologs un sabiedriskais darbinieks. Kā revolūcijas dalībnieks 1906.gadā emigrējis uz Šveici, Latvijā atgriezies 1917.gada rudenī. Latvijas Universitātes docētājs no 1919.gada (no 1923.gada profesors). Darbojās Latvijas kultūras tuvināšanās biedrībā ar PSRS tautām un laikrakstā “Jaunākās Ziņas”. No 1940.gada 21.jūnija līdz 21.jūlijam ministru prezidents un ārlietu ministra v.i., pēc tam līdz 25.augustam arī Valsts prezidents. 1940. - 1952.g. LPSR Augstākās Padomes Prezidiņa priekšsēdētājs.

² Dambītis Roberts (1881 - 1957) - Latvijas Republikas armijas ģenerālis (1935), armijas štāba priekšnieka pirmais palīgs. 1939.gada novembrī atvaļināts no armijas. Pēc kara ministra posteņa likvidācijas 1940.gada 27.septembrī - LPSR Augstākās Padomes Prezidiņa loceklis.

³ Lācis Vilis (1904 - 1966) - trīsdesmitajos gados viens no populārākajiem Latvijas rakstniekiem. 1938. - 1940.g. darbojās laikrakstā “Jaunākās Ziņas”. No 1940.gada 25.augusta līdz

1959.gada 27.novembrim LPSR Tautas komisāru (ministru) padomes priekšsēdētājs.

⁴ Blaus Pēteris (1900 - 1971) - žurnālists un sabiedrisks darbinieks. 1928. - 1939.g. 5.Rīgas aizsargu pulka sakaru bataljona 3.rotas komandieris. 1937. - 1940.g. laikraksta "Jaunākās Ziņas" atbildīgais redaktors. No 1940.gada augusta līdz 1943.gada janvārim LPSR Augstākās Padomes Prezidija sekretārs, tad represēts. Reabilitēts 1956.g.

⁵ Lācis Jūlijs Riņhards (1892 - 1941) - rakstnieks un redaktors. No 1921.gada strādājis Antona Benjamiņa preses izdevumos - "Jaunāko Ziņu" redakcijā, korespondents Parīzē, žurnāla "Atpūta" redakcijā - no 1937.gada līdz 1940.gadam galvenais redaktors. 1941.gada 8.janvārī arestēts, miris ieslodzījumā 1941.gada 15.decembrī Astrahaņas apgabalā.

⁶ Pabērzs Juris (1891 - 1961) - jurists, politiķis, redaktors. Latvijas Republikas Ministru kabineta loceklis 1926. - 1931., 1934.g., Daugavpils apgabaltiesas priekšsēdētāja biedrs no 1931.gada decembra līdz 1934.gada martam un no 1934.gada maija līdz 1940.gada jūnijam. No 1940.gada oktobra LPSR Tieslietu tautas komisariāta Tiesu pārvaldes priekšnieks, no 1944.gada advokāts un juriskonsults.

⁷ Jagars Jānis (1894 - 1970) - inženieris un sabiedrisks darbinieks. Ilggadīgs sociāldemokrātu pārstāvis Rīgas Domē, 1931. - 1934.g. Rīgas pilsētas galvas biedrs. Pēc 1934.g. 15.maija apvērsuma Liepājas koncentrācijas nometnē, tad vadījis savu inženieru biroju. Amatū valdībā uzņēmies bez LSSZP piekrišanas, "uz savu atbildību" (Brūno Kalniņš. Latvijas Sociāldemokrātijas piecdesmit gadi. 2.izd. Stokholma: Memento, 1993, 197.lpp.). Pēc kara strādājis LPSR Zinātņu Akadēmijas Arhitektūras un celtniecības institūtā.

⁸ Latkovskis Vikentījs (1899 - 1983) - pedagogs un sabiedrisks darbinieks. Savās nepublicētajās atmiņās atzinis, ka kopš 1921.gada sadarbojies ar padomju izlūkdienestu (LVA, PA - 200.f., 9.apr., 703.l., 27. - 40.lp.). Iepēmis dažādu augstu posteņu padomju iestādēs līdz 1971.gadam.

⁹ Kļaviņš Roberts (1885 - 1941) - Latvijas Republikas armijas ģenerālis (1931). Pēc 1934.gada 15.maija no dienesta atvaļināts. 30.gadu beigās zvērināta advokāta palīgs. No 1940.g. augusta Sarkanās armijas 24.teritoriālā korpusa komandieris. 1941.gada 22.jūnijā Maskavā apcietināts, 29.jūlijā viņam piespriests nāvēssods, kas 16.oktobrī izpildīts.

¹⁰ Presē K.Ulmaņa uzruna atreferēta pilnībā, turpretim A.Kirhinšteina teiktais dots šādā redakcijā: "Pateicos par novēlējumu turpmākā darbā un par Valsts Prezidenta un iepriekšējā kabineta veikto darbu tautas labklājības, kultūras un izglītības veicināšanā. Sevišķi jāuzsver "Draudzīgā aicinājuma" nozīme tautas izglītības veicināšanā, kā arī mazpulku svarīgā nozīme jaunatnes radināšanā darbā. Apsolos

kabineta vārdā pielikt visu spēku, lai celtu latvju tautas materiālo un garīgo labklājību un sargātu brīvu, patstāvīgu Latviju" (Valdības Vēstnesis, 1940, 22.jūn.).

Nr. 168

Latvijas republikas valdības deklarācija¹

1940.gada 21.jūnijā

Stājoties pie augsto valsts pienākumu pildīšanas, valdība paziņo Latvijas Republikas tautai:

Vecā valdība kritusi. Tā nebija taisnīga pret visiem, tā negribēja izprast tautas intereses, nespēja nodrošināt ar Padomju Savienību 1939.gada 5.oktobrī noslēgtā savstarpējās palīdzības līguma godīgu pildīšanu un slepeni no Padomju Savienības bija noslēgusi militāru savienību ar Igaunijas un Lietuvas bijušām valdībām².

Jaunā valdība uzskata par savu uzdevumu veicināt un celt tautas materiālo un garīgo labklājību, nodrošināt brīvību un tautas tiesības, nodrošināt valsts un visu pilsoņu intereses neatkarīgi no viņu mantas stāvokļa, ticības, izglītības vai tautības.

Ievērojot šos uzdevumus, Latvijas Republikas valdība izsludina amnestiju visiem, kas cīnījušies par brīvību un mūsu tautas laimi, visiem, kam savas politiskās, demokrātiskās pārliecības dēļ bijusi valdība ņemusi brīvību³.

Par savu vispirmo uzdevumu jaunā valdība uzskata nodrošināt Latvijas un Padomju Savienības 1939.gada 5.oktobra savstarpējās palīdzības līguma godīgu pildīšanu; pamatojoties uz šī līguma, pilnīgi izveidot ciešu savienību starp Latviju un Padomju Savienību un ar visiem līdzekļiem novērst katru šī svarīgā valsts uzdevuma traucējumu.

Tas, ka Latvijas Republikas teritorijā atrodas mums draudzīgās Padomju Savienības bruņotie spēki, ko Latvijas tauta saņem ar prieku un sirsnību, ir labākais pierādījums mūsu tautas patiesai draudzībai ar šiem spēkiem. Tas ir arī pierādījums mūsu lielā kaimiņa - Padomju Sociālistisko Republiku Savienības - draudzīgajām attiecībām ar mūsu tēvzemi.

Valdība ir stingri un nešaubīgi pārliecināta, ka Latvijas tautas un Padomju Sociālistisko Republiku Savienības tautu draudzība vēl vairāk veidosies un stiprināsies un ka tikai tādā veidā iespējams nodrošināt tālāku mūsu tēvijas attīstību un uzplaukumu.

Valdības stingra pārliecība ir, ka lielās Padomju Savienības un Latvijas Republikas tautu nesatricināmā draudzība arī uz priekšu būs varens un reāls spēks, kas nodrošinās Latvijas valsts neatkarību, savstarpējo drošību un mierīgu, sekmīgu abu valstu sadarbību.

Savā ārējā politikā valdības princips ir miermīlīgu un draudzīgu attiecību nodrošināšana ar visām valstīm, pirmā kārtā ar Padomju Savienību.

Valdība rūpēsies, lai pilnībā realizētos Latvijas Republikā satversme pēc tautas īstenās gribas.

Valdība aicina Latvijas Republikas tautu sadoties rokās kopīgam darbam mūsu dārgās tēvijas - Latvijas labā.

Rīgā, 1940.gada 21.jūnijā.

A.Kirhenšteins, Ministru Prezidents.

Ģen. R.Dambītis, kara ministrs.

V.Lācis, iekšlietu ministrs.

P.Blaus, sabiedrisko lietu ministrs.

J.Lācis, tautas labklājības ministrs.

J.Pabērzs, tieslietu ministrs.

J.Jagars, satiksmes ministrs.

V.Latkovskis, iekšlietu ministra biedrs.

Valdības Vēstnesis, 1940, 22.jūn.

¹ Ministru kabineta 1940.gada 21.jūnija sēdes protokolā Nr.46 ierakstīts: "Ministru prezidents nolasa valdības deklarācijas projektu. Kabineta locekļi tam piekrit." (LVA, 270.f., 1.apr., 2.l., 92.lp.).

² Ministru kabineta 1940.gada 29.jūnija sēdes protokolā Nr.53 sekojošs ieraksts: "Uz Ministru prezidenta un ārlietu ministra v[ietas] p[lagaidu] i[zpildītāja] priekšlikumu pieņem un nolemj lūgt Valsts prezidentu izsludināt sekojošu lēmumu: "Uz abpusējas vienošanās pamata ar Igaunijas valdību atzīst ar š.g. 1.jūliju par anulētiem 1923.gada 1.novembra Līgumu par aizsardzības savienību starp Latvijas un Igaunijas republikām un 1934.gada 17.februāra Līgumu starp Latviju un Igauniju savienības organizēšanai." (LVA, 270.f., 1.apr., 2.l., 100.lp.) Ministru kabineta 1940.gada 1.jūlija sēdes protokolā Nr.54 sekojošs ieraksts: "Uz Ministru prezidenta un ārlietu ministra v[ietas] p[lagaidu] i[zpildītāja] priekšlikumu pieņem un nolemj lūgt Valsts prezidentu izsludināt sekojošu lēmumu: "Uz vienošanās pamata ar Igaunijas un Lietuvas valdībām atzīst ar 1940.gada 3.jūliju par anulētu 1934.gada 12.septembrī Ženēvā noslēgto Saprašanās un sadarbības līgumu starp Latviju, Lietuvu un Igauniju." (LVA, 270.f., 1.apr., 2.l., 101.lp.)

³ Ministru kabinets amnestijas likumu pieņēma 1940.gada 21.jūnijā, tajā pašā dienā tas ar Valsts prezidenta K.Ulmaņa parakstu tika izsludināts un stājās spēkā plkst.13. (Valdības Vēstnesis, 1940, 21.jūn.).

Nr. 169

Tieslietu ministrijas sastādīta izziņa par politisko ieslodzīto skaitu Latvijas cietumos¹

Rīgā, 1940.g. 19.jūnijā

Cietumi	Politiskie			Uz lik[uma] par kārt[ību] un droš[ību] valstī 10.p. ³	Kopā
	71.p ²	pērk[on] krust[ieši]	kas pēc soda izcieš. pat. ieslodz.		
Rīgas Centrālcietumā	73	7	8	68	145
Rīgas Termiņcietumā	20	-	2	7	29
Nepilngadīgo cietumā	10	-	-	6	16
Cēsu cietumā	5	-	-	-	5
Valmieras ciet[umā] un darba n[ometnē]	-	-	-	-	-
Madonas cietumā	3	-	-	-	3
Alūksnes "-"	-	-	-	-	-
Jelgavas "-"	14	-	-	2	16
Jekabpils "-"	-	-	-	-	-
Tukuma "-"	-	-	-	-	-
Ventspils "-"	-	-	-	-	-
Liepājas "-"	-	-	-	-	-
Daugavpils "-"	12	-	-	17	29
Rēzeknes "-"	2	-	-	4	6
Pavisam	139	7	10	104	260

Publicēts pēc krājuma: "Kārlis Ulmanis trimdā un cietumā: Dokumenti un materiāli, 240.lpp."

¹ Dokumentu K.Ulmanis bija paņēmis līdzi trimdā. Tā apakšmalā ar zīmuli pierakstīts "Kopā ieslodzīto uz 1.VI.40 - 3738. 19.VI P.R. [iniciāli]".

² Sodu likuma 71.pants noteica: "Kas piedalījies apvienībā, kura sastādījusies 69.pantā paredzēta smaga nozieguma izdarīšanai, sodāms: ar spaidu darbiem uz laiku, ne ilgāku par astoņiem gadiem, vai ar pārmācības namu". 69.pants - "Kas lietojis varas darbus ar nolūku:

1) grozīt Latvijā pastāvošo valsts iekārtu;

2) gāzt Latvijas prezidentu, Saeimu vai Ministru kabinetu vai atņemt viņiem ar Latvijas Republikas Satversmi piešķirtās funkcijas;

3) atraut no Latvijas kādu viņas teritorijas daļu, sodāms: ar spaidu darbiem uz visu mūžu, vai uz noteiktu laiku" (Valdības Vēstnesis, 1933, 28.apr.).

³ 1938.g. 11.februāra likuma par kārtību un sabiedrisku drošību valstī 10.pants paredzēja, ka iekšlietu ministrs, kara ministram piekřrtot var nolemt turēt apcietinājumā līdz sešiem mēnesiem personas, kuras viņš atzinis par kaitīgām valsts drošībai vai tās saimnieciskām interesēm, 6 mēnešiem beidzoties, termiņu varēja arī pagarināt. Tādā pašā veidā apcietinājumā varēja turēt personas, kurām bija likts priekšā atstāt valsti, līdz viņu izceļošanai.

Nr. 170

No A.Jablonska¹ atmiņām par politieslodzīto atbrīvošanu

[...] Nākošā rītā agri, 21.jūnijā, lika paņemt lietas un iet lejā. Noliktavā nometu cietumnieka apģērbu un uzvilku savas drēbes. Jutos atkal pēc cilvēka. Paņēmu savas lietas un gāju uz kantori I korpusā. Pulkstenis bija apmēram astoņi. Kantorī bija jau priekšā grupa atsvabināmo. Pavisam bijām 12 cilvēki. Mūs nelaida vis ārā no cietuma, bet izveda cietuma pagalmā un iesēdināja lielajā policijas autobusā, pieliekot par sargiem divus policistus. Uz kuriem vedīs - neteica. Sāka rasties šaubas. Autobuss izbrauca pa lielajiem cietuma vārtiem, tad pa šauro ieliņu līdz ārējiem vārtiem un tiem cauri uz laukuma pie Matīsa kapiem. Pabraucis gabaliņu, autobuss apstājās.

Pa logiem neko nevarēja redzēt un mēs bijām pilnīgā neziņā, kas ārā notiek. Autobusa durvis atvērās un iekšā ienāca divi vīrieši savādās, neredzētās formās. Vīrs cepurēm pāri pierai tiem bija lielas automobilistu brilles. Labi ieskatoties, pazinām, ka tie ir padomju tankisti. Viņi prasīja policistiem, kas ir iekšā sēdētāji un uz kuriem tos ved. Policistu atbildes es vairs nesadzirdēju, jo autobusā sacēlās liels troksnis un kustība. Es piesteidzjos tankistiem

klāt un paskaidroju, ka mēs esam politiskie apcietinātie, antifašisti, ka fašistiskā administrācija nelaiž mūs vaļā, bet, jādāmā, grib mūs kaut kur slepeni aizvest un izrēķināties. Tāda varbūtība bija pilnīgi dibināta. Tādas ziņas, kā vēlāk noskaidrojās, bija ienākušas arī jaunajai demokrātiskajai valdībai un sarkanarmijas vadībai. Tāpēc pēdējā, lai izjauktu fašistu nodomus, bija atsūtījusi pie cietuma vairākus tankus ar apkalpi un speciālu instrukciju. Aizdomas par to, ka fašistiskie slepkavas grib pēdējā minūtē vēl izrēķināties ar politiskajiem ieslodzītajiem, pastiprināja arī tas apstāklis, ka iepriekšējā dienā Matīsa kapos bija izraktas vairākas bedres.

Uzklausījuši mūsu paskaidrojumu, padomju tankisti teica: "Neraizējieties, neviens jums neko ļaunu vairs nenodarīs", izkāpa no autobusa un pavēlēja tam braukt atpakaļ cietuma sētā. Autobuss iebrauca caur ārējiem vārtiem atpakaļ šaurajā ieliņā un turpat arī apstājās. Kāds no pavadoņiem aizsteidzās pie cietuma administrācijas ziņot par notikušo. Mūsu sirdis priekā līksmoja. Mēs tūlīt sākām dziedāt mums pazīstamās padomju dziesmas, piemēram: "Jesli zavtra vojna..."² un citas. Kādam biedram bija klāt sarkans lakatiņš. To tūlīt sagriezām un piespraudām sev pie krūtīm sarkanas lentītes. Abi policisti sēdēja pie durvīm kaktā ierāvušies un neteica ne vārda. Nebija ilgi jāgaida, kad atsteidzās kāds politpārvaldes ierēdnis un sāka izsniegt mums mūsu dokumentus. Lika parakstīties sarakstā par dokumentu saņemšanu. Bija ārkārtīgi laipns, dēvēja par kungiem un pēc dokumentu izsniegšanas pasacīja, ka tagad mēs esot brīvi. [...]

LVA, PA - 200.f., 9.apr., 1315.l., 23. un 24.lapa. Mašīnraksts. Oriģināls.; Atmiņas rediģētā veidā publicētas: "Mēs jaunu pasauli sev celšim." Atmiņu krāj. I sēj. R.: Liesma, 1972, 25.lpp.

¹ Jablonskis Andrejs (1880 - 1951) - Slimokasu darbinieks, kopš gadsimta sākuma sociāldemokrātiskajā kustībā, Latvijas Republikā nelegālajā komunistiskajā organizācijā. 1940.gada vasarā LKP orgāna Cīņa redaktors, no 1940.gada 25.jūlija ārlietu ministra biedrs.

² "Ja mums ritu draud karš", V.Ļebedeva - Kumača vārdi. Publicētajās atmiņās šī vieta izlaista.

Latvijas Komunistiskās partijas prasības jaunajai valdībai

1940.g. 21.jūnijā

Latvijas Komunistiskā partija visas Latvijas darba tautas vārdā griežas pie Latvijas jaunsastādītās valdības ar sekojošām prasībām:

Lai nodrošinātu pilnīgu Latvijas brīvību, neatkarību un nacionālo patstāvību, Latvijas tautām jāuztur visciešākā draudzīga, politiska, saimnieciska un kultūras sadarbība ar Padomju Savienību.

Jānodrošina tautas vēlētā pārstāvniecība uz vispārēju, vienlīdzīgu, aizklātu un tiešu tiesību pamata (tautas nodevējiem nav balsttiesības).

Jāizstrādā jauna valsts satversme.

Jānodrošina pilnīga organizēšanās, sapulču, preses, runas, domu, reliģijas un streika brīvība.

Jārada tautas armija un tautas milicija, kuru uzdevums ir nevis tautu apspiest, bet gan aizstāvēt demokrātisko iekārtu un ienaidnieka uzbrukuma gadījumā cīnīties kopā ar Sarkano armiju par demokrātisko Latviju.

Jāatbrūņo un jālikvidē aizsargu organizācija.

Jāieved kontrole pār lielajām privātbankām un lielajiem rūpniecības uzņēmumiem (lielo uzņēmumu nacionalizācijas jautājumu izlems tautas vēlētā parlaments).

Jāatbalsta sīkie uzņēmumi, amatnieki, zvejnieki, lauku un pilsētu mazmācnieki.

Jālikvidē Darba centrāle¹, un atceļami visi viņas rīkojumi. Darāms viss iespējamais bezdarba likvidēšanai.

Jāieved noteikta 8 st. darba diena visos uzņēmumos, nokārtojams ierēdņu un kalpotāju darba laiks. Strādniekiem un ierēdņiem piešķirama katru gadu atpūta no divām nedēļām līdz vienam mēnesim ar pilnas algas izmaksu. Jānodrošina darba tautas stāvoklis vecuma dienās un bezdarba gadījumos. Vislielākā vērība piegriežama tautas veselības pacelšanai, pilnīgi nodrošinot mātes un bērna aizsardzību.

Konfiscējami vasts un tautas ienaidnieku un nodevēju īpašumi. Tāpat konfiscējami lauku lielsaimnieku īpašumi, kas līdzinās mērenām muižām, atstājot viņu pašu

vajadzībām zemi un ēkas vidējas saimniecības apmēros. Konfiscētā zeme sadalāma bezzemniekiem un sīkzemniekiem, kuri paši savu zemi apstrādā. Nedrīkst aiztikt darba zemniecības zemi, lopus, inventāru vai kaut kā citādi ierobežot viņu tiesības. Nedrīkst uzspiest zemniekiem kolektivizāciju pret viņu gribu. Sīkā zemniecība atsvabināma no nesamaksātiem nodokļiem un banku parādiem. Atceļamas ūtrupes un izbedzama zemnieku saimniecību izputināšana.

Izvedama valsts administratīvā, tiesu, izglītības un skolu aparāta demokratizēšana. Demokratizējamas pilsētu un lauku pašvaldības, piešķirot tām pašnoteikšanos un izdarot pašvaldību orgānu vēlēšanas uz tādiem pašiem pamatiem kā tautas pārstāvniecības vēlēšanas.

Pabalstāmas un veicināmas tautas izglītības un kultūras lietas. Atceļami visi ierobežojumi, kuri traucē strādnieku, amatnieku un zemnieku bērniem apmeklēt skolas. Jāsniedz bezmaksas izglītība no tautskolas līdz augstskolai. Jādemokratizē augstskola, jāizsniedz studentiem neatmaksājamas stipendijas, jāatbalsta teātri, klubi un citas mākslas un kultūras iestādes, izmetot no šīm iestādēm Ulmaņa kameru ieliktos kultūras lietu analfa-bētus un izvirtuļus un nododot to vadību pašiem kultūras darbiniekiem.

Atceļami visi ierobežojumi nelatviešu tautībām. Jāatļauj katrai tautībai lietot savu mātes valodu skolās, teātros, presē, sapulcēs, reliģiskos sarīkojumos utt.

Jālegalizē Latvijas Komunistiskā partija.

Šīs ir galvenās darba tautas prasības demokrātiskajā Latvijā. Visus pārējos jautājumus izlems tautas izvēlēts parlaments, ņemot vērā katras šķiras, grupas, profesijas un nacionalitātes prasības.

Rīgā 1940.g. 21.jūnijā.

Latvijas Komunistiskās partijas Centrālkomiteja.

Ciņa, 1940, 22.jūn. Vēlākajās publikācijās (Sociālistiskās revolūcijas uzvara Latvijā 1940.gadā: Dokumenti un materiāli. - R.: Latvijas PSR ZA izd-ba, 1963, 51. - 52.lpp. u.c.) dokumentam dots sastādītāju sagudrots nosaukums "LKP prasības Latvijas Tautas valdībai".

¹ *Latvijas Darba centrāle tika nodibināta ar Ministru kabineta 1939.gada 4.maijā pieņemto likumu "Par darba sagādāšanu un darbaspēka novietošanu" (Valdības Vēstnesis, 1939, 5.maijs),*

viens no tās pamatuzdevumiem bija "virzīt tautas darba enerģiju tā, lai nodrošinātu un līdzsvarotu ražošanu visās darba nozarēs". Ministru kabinets 1940.gada 23.jūnijā uzdeva labklājības ministram J.Lācim sagatavot likumprojektu par Darba centrāles likvidēšanu (LVA, 270.f., 1.apr., 2.l., 94.lp.).

Nr. 172

Oficiāla informācija presē par Kara ministrijas pārņemšanu

1940.gada 21.jūnijā

Ārlietu ministriju vakar plkst.9.20 pārņēma jaunais Ministru prezidents prof. Dr A.Kirhenšteins. Viņš pagaidām izpildīs arī ārlietu ministra pienākumus. Resora nodošanas un pārņemšanas rīkojumu parakstīja Ministru Prezidents prof. Dr A.Kirhenšteins un līdzšinējais ārlietu ministrs V.Munters.

Kara ministrijā bijušais kara ministrs un armijas komandieris ģenerālis Berķis nodeva savu resoru jaunajam kara ministram ģenerālim Dambītim un armijas komandierim ģenerālim Kļaviņam. Kara ministrijas vadības maiņā bija klat armijas štāba priekšnieks ģenerālis Rozenšteins un ģeneralitāte.

Nododot savus pienākumus, ģenerālis Berķis starp citu teica:

"Vairāk kā 20 gadus mēs esam strādājuši kopīgā darbā, dalījušies priekos un bēdās. Mūs starpā ir valdījusi savstarpēja uzticība un mūs vadījusi viena doma - visu par tēviju Latviju. Tagad nu pienācis brīdis, kad man no jums jāatvadas. Es gribētu novēlēt ikvienam jums ar tādu pašu mīlestību un uzticību turpināt savu darbu, kas tagad no sevišķi liela svara šinīs grūtajās dienās. Es esmu pārliecināts, ka jaunā kara ministra ģenerāļa Dambīša un armijas komandiera ģenerāļa Kļaviņa vadībā jūs šo darbu sekmīgi veiksi. Izsaku savu sirsnīgu pateicību visiem par man dāvāto uzticību un labo sadarbību, un lūdzu tādu pašu uzticību dāvat arī jūsu nākamiem priekšniekiem. Tad droši varēsim būt par mūsu armiju un droši varēsim raudzīties mūžīgās Latvijas nākotnē. Vēl gribu atzīmēt, ka mūsu armijas augstākais vadonis Valsts Prezidents Dr. Kārlis Ulmanis paliek savā amatā un ka viņa domas un darbi arvien būs veltīti mūsu armijai. Novēlu visiem labas sekmes grūtajā un atbildīgajā darbā".

Jaunais kara ministrs ģenerālis Dambītis, pārņemot resora vadību, teica:

“Esmu uzņēmies kara ministra pienākumus šajā grūtajā un satrauktajā laikmetā. Lūdzu jūs sniegt man iespējamo palīdzību, lai mūsu armija labāk varētu veikt savus uzdevumus, un palīdzēt celt un vairot viņas kaujas spējas.

Svarīgākais uzdevums pašreiz ir realizēt Latvijas un Padomju Savienības savstarpējo palīdzības paktu ne tikai pēc formas, bet pēc būtības un satura un nodibināt labas un draudzīgas attiecības starp abām sabiedrotajām armijām. Uzaicinu jūs nopietni un neliekuļoti strādāt, tad sekmes un panākumi arī neizpaliks. Pie labām attiecībām viegli kārtojas visgrūtākie jautājumi, bet, ja attiecības nav labas, tad mazākie starpgadījumi var radīt lielus sarežģījumus.

Kad tuvāk iepazīšos ar stāvokli un apspriedīšos ar armijas komandieri un štāba priekšnieku, došu savus tuvākus rīkojumus. [...]”

Valdības Vēstnesis, 1940, 22.jūn.

Nr. 173

Kārtības policijas departamenta direktora

A.Austruma ziņojums par stāvokli valstī iekšlietu ministram V.Lācim

1940.gada 21.jūnijā, ap plkst. 12.00

Šīs dienas stāvoklis.

Rīgā patreiz organizējas gājieni no fabrikām. Ir bijuši gadījumi, kur strādnieki nav organizējuši gājienu, bet pienākušas pie fabrikām nepiedienīgas personas un uzaicinājušas darbus pārtraukt un piedalīties gājienā (piem., fabr[ikās] VEF, Ķuze, Ērenpreiss, Lenta u.c.). Viena daļa gājēju no abiem cietumiem, kopskaitā no 5000 līdz 7000 personu, virzās no Marijas ielas, ejot pa Matīsa ielu, kur nonākuši pie Vidzemes tirgus, kur gājiens pašreiz apstāties. Līdz šim pa sapulcēšanās laiku nekādi starpgadījumi nav bijuši. Ielu krustojumos, pa kurām virzās gājiens, dežurē SPRS karaspēka daļas bruņumašīnas.

(Rīgā cietuši 24, Liepājā 3), pārtraukt šīs varbūtējās nekārtības būs neiespējami.

Rīgā, 1940.g. 21.jūnijā

Kārtības policijas departamenta direktors

Austrums

[Atzīmes dokumentā ar zīmuli]:

Kas darāms Liepājā?

Policija strādā - ?

Ģenerāļa Bolšteina pašnāvība.

Pasu nodaļa - ārzemju pasēs dot vai nedot?

Cik vācu izbrauc - statistika.

*LVA, 270.f., 1.apr., 340.l., 3.lp.Mašīnraksts. Origināls.
Dokumentu publicējis Ojārs Niedre: Latvijas Vēsture, 1994, Nr.2,
53. -53.lpp.*

Nr. 174

**Drošības policijas departamenta direktora
J.Fridrihsona ziņojums iekšlietu ministram
V.Lācim**

1940.g. 21.jūnijā

Augsti godājamam

kungam iekšlietu ministram

Ziņojums

Par Drošības policijas departamentu pagodinos ziņot sekojošo:

Departaments sastāv no divām pārvaldēm - Politiskās policijas un Kriminālās [policijas]pārvaldēm.

Politiskās policijas pārvaldes dienestā skaitās pavisam 206 personas. Pārvalde sastādas no divām - izmeklēšanas un aģentūras - nodaļām un 9 rajoniem.

Kriminālā pārvaldē skaitās pavisam 155 ierēdņi. Šī pārvalde sastādas no 4 rajoniem. Bez tam, 55 krimināl-uzraugi darbojas kārtības policijas iecirkņos un lauku apriņķos.

Sākot ar š.g. 17.jūniju, sakarā ar pēdējiem notikumiem Latvijā, abu pārvalžu ierēdņi nodarbojās ar stāvokļa novērošanu, kā arī novēroja iedzīvotāju izturēšanos pret ienākošo PSRS karaspēku.

17.jūnijā ieradās politiskās policijas ierēdnis kopā ar krimināluzraugu, lai noskaidrotu pie uzņēmēja Neiburga¹ izcēlušos streiku, kur tika noskaidrots, ka vainīgs bija

uzņēmējs, kurš maksāja mazāk kā PSRS iestādes. Kad Neiburgam uzdeva maksāt, cik pienākas, viņš no tā atsacījās.

Pad[omju] Krievijas karaspēkam ienākot Latvijā, sagaidītāji to saņēma ar sajūsmu, bet radās arī tumši elementi, kā Daugavpilī, Rīgā un citur, kuri izmantoja drūzmēšanos saviem ļauniem nolūkiem. Rīgā Sipola ieroču veikalam izsisti logi. Kriminālpolicijas ierēdņi vainīgos nākošā dienā apcietināja.

Rēzeknes rajona robežās - Kārsavā notika vairāku aizsargu atbrūņošanas gadījumi, ko izdarīja Domīņiks Kaupužs un citi. Kārtības policija vairākus vainīgos aizturēja, bet pēc apstākļu noskaidrošanas lielāko daļu aizturēto atsvabināja.

Liepājā 19. un 20.jūnijā notika strādnieku gājieni. 19.VI tie, ar maz izņēmumiem, noritēja mierīgi, bet 20.VI demonstranti atbrūņoja vairākus karavīrus un ar iegūtiem ieročiem sāka demolēt pastu, apšaudīja policiju un Politiskās policijas pārvaldes Liepājas rajonu. Kad uz vietas ieradās krievu karaspēks, stāvoklis nedaudz nomierinājās, bet pašreiz telefoniskus sakarus ar rajonu nevar dabūt un nav zināms, kas tur notiek.

Sakarā ar beidzamiem notikumiem ierēdņos un daļā iedzīvotājos valda satraukums, bet kad tiek manīta vietējo PSRS karavīru noteiktā rīcība, tad prāti atkal nomierinājas.

1940.g. 21.jūnijā.

J. Fridrihsons

Drošības policijas departamenta
direktors

LVA, 270.f., 1.apr., 340.l., 1.lp. Mašīnraksts. Oriģināls.

¹ Brīvuzņēmējs Ludvigs Neiburgs izpildīja padomju kara bāzu pasūtījumus.

Nr. 175

Armijas komandiera 16.pavēle

1940.gada 21.jūnijā

Karavīri!

Stājoties amatā, mana pirmā prasība no ikviena un jums visiem ir - strādāt mierīgi to darbu, kāds katram uzticēts. Ikvienam virsniekam, instruktoram un kareivim ir jāsaprot, ka politiskie apstākļi, kur puse Eiropas deg

kara liesmās, pavēloši no mums prasa visiem spēkiem un pēc labākās gribas izpildīt tās saistības un pienākumus, kādus mums uzliek ar Padomju Savienību noslēgtais savstarpējās palīdzības līgums: pateicoties šim līgumam mēs esam bijuši pasargāti no kara un arī vienīgi šis līgums spēs mūs turpmāk pasargāt no tā. Tādēļ mana otrā prasība ir - ikvienai amatpersonai un visiem karavīriem ieturēt savu stāju un pildīt savus pienākumus tā, lai labā sadarbība un savstarpējā uzticība starp mums un Padomju Savienības karavīriem, kas nākuši pie mums kā mūsu sabiedrotie, arvien vairāk padziļinātos un pastiprinātos.

Esmu pārliecināts, ka šā darbojoties mēs vislabāk būsīm pakalpojuši savai tēvzemei.

Armijas komandieris ģenerālis Kļaviņš.

Noraksts pareizs:

Armijas štāba administratīvās daļas priekšnieks
pulkvedis Vipulis

LVVA, 1474.f., 1.apr., 3485.l., 56.lp. Tipogrāfiski iespiests.

Nr.176

Latvijas sūtņa F.Kociņa informācija A.Kirhenšteīnam par iepriekšējās izmeklēšanas rezultātu nodošanu PSRS oficiālajam pārstāvim

Maskavā, 1940.g. 21.jūnijā

Augsti godājamais ministra kungs,

Saskaņā ar bij[ušā] ārlietu ministra Muntera kunga norādījumu š.g. 16.jūnijā pieprasīju pieņemšanu no ārlietu komisāra vietnieka Dekanozova. Noskaidrojās, ka Dekanozovs aizbraucis uz Kauņu, kādēļ apmeklēju Baltijas valstu lietu vadītāju direktoru Lisjaku. Valdības uzdevumā nodevu viņam sekošus mūsu robežapsardzības iepriekšējās izmeklēšanas rezultātus:

Naktī no 15. uz 16.jūniju ap plkst. 3.00, gaismai austot, pārnākuši no Padomju Savienības puses apbruņoti cilvēki un uzbrukuši sardzes mītnei Maslenci¹ un to nodezinajuši. Atrasti apogļojušies sardzes priekšnieka sievas un 1 sarga liķi. Netālu no sardzes mītnes atrasts otrs no mugurpuses nošauts sargs. Smagi ievainota sarga sieva un viņas 14 gadus vecais dēls. Aizvesti līdz 3 sargi. Atrasti lietišķi pierādījumi, kā rokas granāta, šauteņu patronu čaulas utt.

Vienā laikā noticis uzbrukums otrai sardzei pie Smaigi². Novēroti 15 uzbrucēji.

Rezultātā:

nošauti - 2 sargi un 1 sarga sieva,

ievainoti - 1 sieviete, 1 bērns

aizvesti - 2 sardzes priekšnieki, 9 sargi, 1 sieviete un, cik līdz šim noskaidrots, 27 vietējie iedzīvotāji.

Notikumu sīkākai noskaidrošanai uz vietām izbraukusi izmeklēšanas komisija ar ģenerāli Bolšteinu priekšgalā.

Tā kā vienošanās par robežincidentiem neparedz tik smagus notikumus, Latvijas valdība lūdz nozīmēt pilnvarotus pārstāvjus notikumu izmeklēšanai, paziņojot to caur sūtni Maskavā vai Rīgai.

Direktors Lisjaks atzīmēja un solīja pieteikt Molotovam, piezīmēdams, ka viņam par notikumu nekas nav zināms.

Kad tai pašā dienā bija pie Molotova, informēja viņu par notikumu³. Molotovs atbildēja: ja mūsējie būs vainīgi, mēs viņus bargi sodīsim.

Līdz šim Ārlietu komisariāts nav mani informējis par varbūtējiem viņa spertiem soļiem. Lūdzu neatteikt paziņot, vai tādi nav sekojuši no Padomju Savienības sūtņa Rīgā.

Lūdzu pieņemat, augsti godājamais ministra kungs, manas dziļas augstcieņas apliecinājumus.

Augsti godājamam

Ārlietu ministra kungam,

Rīgā.

F.Kociņš

Sūtnis PSRS-bā

LVVA, 2574.f., 2.apr., 7082.l., 32.lp. Mašīnraksts. Oriģināls.

¹ Tā tekstā - jābūt "Mašlenki".

² Tā tekstā - jābūt "Šmaiļos".

³ Skat. padomju puses izdarīto sarunas pierakstu - 142.dok.

Nr. 177

**PSRS valdības pilnvarotā Latvijā A.Višinska un
PSRS pilnvarotā pārstāvja Latvijā
V.Derevjanska telegramma PSRS Ārlietu tautas
komisāriātam.**

1940.gada 22.jūnijā. Saņemta 12.20

1. Ar katru dienu jūtami pieaug iedzīvotāju aktivitāte. Sanāksmēs, demonstrācijās, lapinās izteiktas prasības

organizēt padomju varu, pievienot Latviju PSRS, legalizēt komunistisko partiju, novākt Ulmani, nodot tiesai veco valdību. Sevišķi spilgti tas izpaudās šīs dienas demonstrācijā Rīgā. Demonstrācija sākās no rīta politisko ieslodzīto atbrīvošanas brīdī. Atbrīvoti 153 cilvēki. Pēc demonstrācijas beigām pie Ulmaņa pils sapulcējās 4 - 5 tūkstoši cilvēku, prasot noņemt valsts korogu, mēģināja iekļūt pili. Pa telefonu griezās pie mums pēc palīdzības. Pēc mūsu norādījuma pavēlniecība veica nepieciešamos aizsardzības pasākumus un griezās pie sapulcējušamies ar aicinājumu izklīst pa mājām, kas arī tika izpildīts. Drīz pilsētā nodibinājās pilnīga kārtība.

2. Visu dienu jaunās valdības ministri pieņēma lietas, ziņojumus no departamentu priekšniekiem un iepazīnās ar stāvokli iestādēs un viņu darbību.

3. Liepājā vietējie varas orgāni apjuka, policija aizbēga un visu kārtību pilsētā nodrošina mūsu karaspēks. Strādnieki ieņēmuši laikraksta "Kurzemes Vārds" redakciju un tiek izlaista avīze "Komunisti", incidentu nebija.

4. Jaunie ministri nav nodrošināti ar uzticamiem palīgiem. Kopā ar viņiem nodarbojamies ar kadru atlasīšanu, bet būtu nepieciešams atsūtīt no Maskavas 10 - 15 cilvēkus izvietojumam dažādās ministrijās, lai palīdzētu ministriem.

5. Nodarbojamies ar cilvēku atlasīšanu redakcijām un dažādām valsts iestādēm.

6. Lai izvairītos no bruņotām iedzīvotāju sadursmēm ar aizsargiem, mēs uzskatām par nepieciešamu pēdējos atbruņot un izformēt. Izformēšana var notikt vai nu aizsargus ieskaitot armijas rezervē un pakļaujot atbilstošam režīmam vai likvidējot šo organizāciju. Mēs uzskatām par mērķtiecīgu pēdējo variantu. Lūdzam dot norādījumus sekojošos jautājumos:

1) Par sociāldemokrātiskās un citu buržuāziski demokrātisko partiju legalizēšanu, jautājumā par kompartijas legalizēšanu un palīdzību tās darbības atjaunošanā. Pats par sevi skaidrs, ka šai sakarā tāpat nepieciešama nopietna palīdzība no PSRS ar cilvēkiem un līdzekļiem.

2) Par vietējo pašvaldības orgānu vēlēšanām un pārējiem ar to saistītiem jautājumiem un par vēlēšanu likuma pārskatīšanu tā tālākai demokratizēšanai. Gadījumā ja Jūs atzīsiet to par nepieciešamu, iesniegsim

konkrētus priekšlikumus. Sis jautājums no dažādām pusēm jau tiek izvirzīts.

3) Vai ir mērķtiecīga komunistiskās un sociāldemokrātiskās partijas saplūšana, ko pēc ziņām, sevišķi foršē sociāldemokrātiskās grupas, acīm redzot cerot izmantot momentu savās interesēs. Mēs par šī soļa mērķtiecību šaubamies. Šai sakarā būtu nepieciešams dot attiecīgus norādījumus pa Kominternes līniju.

Višinskis, Derevjanskis.

Полпреды сообщают..., с. 419 - 420. Tulkots no krievu val.

Nr. 178

Latvijas komunistu iesaistīšanās politiskajos procesos

Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās komitejas sekretariāta¹ sēdes protokols

1940.gada 22.jūnijā

1. Ziņo b. Spure²

a) Jānozīmē kandidāti uz ministru posteņiem

CK sekretariāts ieteic:

Par rūpniecības ministru	- Priedi ³ ,
valsts kontrolieri	- Tabaku ⁴ ,
zemkopības ministru	- Vanagu ⁵ ,
finansu ministru	- Buševicu ⁶ ,
	- Plēsumu ⁷ .

b) Komunistiskās un soc. partiju apvienošanas jautājums⁸.

Atlikt šī jautājuma apskatīšanu pirms sazināšanās ar attiecīgām iestādēm.

c) Jānoteic "Cīņas" atbildīgais redaktors.

Par atbildīgo redaktoru apstiprināt b. Jablonski, pieaicinot kā līdzstrādniekus arī biedrus no Soc[ialistiskās] strādnieku - zemnieku partijas.

d) Par avīzes izdošanu krievu valodā⁹.

Atļaut izdot Rīgas komitejai dienas avīzi "Proļetarskaja Pravda" un "Rīgas Lielinieks" latviešu valodā.

e) Teorētiska žurnāla izdošana.

Censties tuvākā laikā noorganizēt partijas teorētisko žurnālu.

f) Par Rīgas strādnieku - deputātu padomes vēlēšanām¹⁰.

Organizēt Rīgas strādnieku - deputātu padomju vēlēšanas Latvijas tagadējās valdības atbalstīšanai.

g) Par LKP CK kasieri ievēl Centrālās Komitejas locekli b. Gulbi¹¹.

h) Jānodod partijas cilvēki valsts iestāžu nostiprināšanai.

j) Par b. Kurli¹².

Jāpārbauda pret b. Kurli celtie apvainojumi. Atstāt b. Kurli tai darbā, kurā tas līdz iekrišanai strādājis.

Priekšsēdētājs: Kalnbērziņš¹³

Sekretārs: O. Auguste¹⁴

LVA, PA - 101.f., 1.apr., 7.l., 1.lp. Mašīnraksts. Oriģināls.; Dokumentu publicējusi Ilga Gore (Grava): Padomju Latvijas Komunisti, 1989, Nr.1, 83. - 85.lpp.

¹ 1940.gada 21.jūnija vakarā uz sēdi sapulcējušies LKP XXVI konferencē (1939.gada februārī) ievēlētās Centrālās komitejas (CK) locekļi izveidoja LKP CK sekretariātu - J.Kalnbērziņš, Ž.Spure, A.Jablonskis, O.Auguste. Tas darbojās līdz 1940.gada oktobrim.

² Spure Žanis (1901 - 1943) - profesionāls KP funkcionārs. Komunistiskās internacionāles Izpildu komitejas darbinieku 1940.gada 19.jūlijā sastādītajā izziņā par viņu teikts: "Spure Žanis Kristapa d., dzimis 1901.g. Rīgā, Latvijā. Latvietis. Padomju pilsonis. No strādniekiem. Pēc profesijas dārznieks, vēlāk partijas darbinieks. VK(b)P biedrs kopš 1920.g. Līdz 1914.g. ziemās apmeklēja skolu, bet vasarās bija lopu gans. [...] Pēc padomju varas krišanas [1919.g.] bija bezdarbnieks, bet pēc tam strādājis krāsošanas fabrikā "Dumf". Tur 1919.g. iestājies arodbiedrībā, bet 1920.g. maijā - kompartijā. Ar partijas ziņu 1920.g. dažus mēnešus strādājis par kriminālpolicijas kurjeru. Bijis arestēts 1920., 1921. un pēdējo reizi 1922.gadā. 1923.g. gadā politieslodzīto apmaiņas kārtībā ieradās PSRS. Šeit sāka strādāt par dārznieku 1.bērnu slimnīcā. No 1925. līdz 1932. gadam strādāja Arodbiedrību [Sarkanajā] Internacionālē, Starptautisko sakaru sektorā. 1928.g. izslēgts no VK(b)P, jo tiesa viņam piesprieda vienu gadu piespieddarbu darba vietā par nepieciešamās pašaizsardzības robežu pārkāpšanu (Maskavā uz ielas nošāvis cilvēku). Vissavienības centrālā izpildu komiteja šo sodamību Spurem noņēma un viņš bija atjaunots VK(b)P. 1932.g. Spuri komandēja mācībām RMTKU [J.Marhļevska Rietumtautu komunistiskajā universitātē], kuru viņš nobeidza 1935.g. Pēc RMTKU absolvēšanas nosūtīts partijas darbā uz valsti [Latviju], kur darbojās partijas vadības sfērā. (LVA, PA - 54.f., 1.apr., 8950.l., 143.lp.) No 1940.gada aprīļa līdz amnestijai bija apcietinājumā.

³ Priede Nikolajs - inženieris. No 1939.gada strādāja a/s "Aldaris" uzņēmumā. Finanšu ministra biedrs 1940.gada 4. - 23.jūlijā.

⁴ Tabaks Arnolds (1907 - 1982) - ekonomists. 1928. - 1939.g. strādājis Latvijas dzelzceļu virsvaldē. 30 - tajos gados darbojās nelegālajā komunistiskajā kustībā. No 1940.gada aprīļa līdz amnestijai apcietinājumā. No 1940.gada 5.jūlija līdz 24.augustam Valsts kontrolieris, pēc tam LPSR finansu tautas komisārs (ministrs).

⁵ Vanags Jānis (1907 - 1986) - ekonomists. Pēc Latvijas universitātes Lauksaimniecības fakultātes beigšanas 1936.gada vadīja mācību saimniecību Pūrē. No 1925.gada darbojies nelegālajā komunistiskajā kustībā. No 1940.gada 4.jūlija zemkopības tautas komisārs, vēlāk ilggadējs LPSR lauksaimniecības tautas komisārs (ministrs), Latvijas lauksaimniecības akadēmijas rektors un profesors.

⁶ Buševics Ansis (1878 - 1942) - jurists un politiķis, Latvijas sociāldemokrātu pirmās paaudzes pārstāvis. Latvijas Republikā LSDSP līderis, Saeimas deputāts (1922 - 1934), ministrs (1923). 30 - to gadu beigās zvērināts advokāts, viens no nelegālās Latvijas Sociālistiskās strādnieku un zemnieku partijas līderiem, pēc tās pašlikvidācijas 1940.gada jūlijā iestājās LKP un tika nozīmēts par jaunās Saeimas vēlēšanu komisijas priekšsēdētāju. Vēlāk strādāja LPSR Tieslietu tautas komissariātā. Miris evakuācijā.

⁷ Plēsums Pēteris (1895 - 1968) - profesionāls Komunistiskās partijas darbinieks. Komunistiskās internacionāles Izpildu komitejas kadru daļas 1939.gada 20.decembrī par viņu sastādītajā izziņā teikts: "Plēsums Pēteris Pētera d., dzimis 1895.gadā Kurzemes guberņas Frīdrihštates apriņķa Ilzenbergas [Rites] pagastā. Pēc tautības latvietis, padomju pilsonis [...] VK(b)P biedrs kopš 1917.gada [...] 1931.g. KI IK Latsekcijs nozīmējusi viņa partijas darbam Latvijā. 1932.g. sākumā iekritis, Latvijas policija viņu arestējusi. Atrodas Rīgas centrālcietumā [...] (LVA, PA - 54.f., 1.apr., 7478.l., 27.lp.). Pēc politieslodzīto amnestijas 1940.g. 21.jūnijā - partijas darbā.

⁸ Jau 1940.gada martā Rīgā LSSZP II kongresā tika pieņemts lēmums par LSSZP darbības izbeigšanu un apvienošanos ar LKP. Praktiski to realizēja 1940.gada 3.jūlijā, kad LSSZP CK pieņēma attiecīgu lēmumu. LSSZP un citu kreiso sociālistisko organizāciju biedrus LKP uzņēma ar stingru atlasi.

⁹ Dienas avīze "Пролетарская правда" iznāca no 1940.gada 23.jūnija līdz 1941.gada 26.jūnijam. 1940.gada martā nelegāli izdotā "Rīgas lielnieka" izdošana netika atjaunota.

¹⁰ Ar LPSR Augstākās Padomes Prezidija 1940.gada 27.novembra dekrētu tika nolemts dibināt Rīgas u.c. pilsētu pagaidu izpildu komitejas. Pirmās deputātu padokļu vēlēšanas notika tikai 1948.g. 18.janvārī.

¹¹ Auguste (Gulbis) Olga (1896 - 1973) - 1935.gadā iesūtīta nelegālā darbā Latvijā no PSRS. No 1939.gada jūlija līdz politieslodzīto amnestijai apcietinājumā. 1940. - 1959.gadā vadošā amatā LPSR Augstākās Padomes Prezidijā.

¹² Kurlis Pēteris Roberts (1910 - 1942) - nelegāls Latvijas Darba jaunatnes savienības vadītājs. 30 -to gadu beigās kļuvis par Politiskās policijas informatoru. 1940.gada jūlijā arestēts. Par P.Kurli u.c. Politiskās policijas aģentiem liecību padomju drošības orgāniem devis J.Fridrihsons - Skrauja (Latvijas Republikas Prokuratūras arhīvs, lieta Nr.1576, 1.sēj., 19., 106., 107.lp.). P.Kurlis miris ieslodzījumā 1942.gada maijā.

¹³ Kalnbērziņš Jānis (1893 - 1986) - profesionāls Komunistiskās partijas darbinieks, ilggadējs LKP vadītājs. KI IK kadru daļas 1940.gada 19.jūlijā izsniegtajā izziņā raksturots sekojoši: "Kalnbērziņš Jānis Eduarda d., viņš arī Zaķis, Ausainis, Veicaiss, - dzimis 1893.g. Vidzemes gub[erņā]. Latvietis, strādnieks. PSRS pilsonis. No 1917.g. aprīļa VK(b)P biedrs. Partijas darbs: aktīvi sāka darboties no 1917.g. Veica aģitācijas un propagandas darbu. 1919.g. Padomju Latvijā strādāja par Rīgas politnodaļas emisāru. 1919.g. brīvprātīgi iestājās Sarkanajā armijā, kur dienēja līdz 1921.gadam ieskaitot. 1922. - 1925.g. mācījās Rietumtautu Komunistiskajā universitātē. 1925.g. tika nosūtīts uz Latviju pagrīdes darbā. Bija LKP CK instruktors, LKP CK loceklis. Sakarā ar iekrišanas gadījumiem partijas organizācijās ar CK atļauju atgriezies Maskavā. 1928. - 1929.g. atkal mācījās Komunistiskajā universitātē. [...] 1937.g. tika nosūtīts pagrīdes darbā uz Latviju un kooptēts LKP vadībā. LKP CK sekretārs b.Deglaivs 1939.g. sniedza par Kalnbērziņu sekojošu atsauksmi: "Zinu viņu jau 17 gadus. Godīgs, partijai uzticīgs biedrs. Enerģisks un uzstājīgs. Nesūdzas, nekrīt sarežģītā situācijā panikā. Laba marksistiskā izglītība. Un tieši tāpēc var no viņa prasīt vairāk tieši politiskajā darbībā. Viņš ir lielisks darbinieks spēcīgāka biedra vadībā, bet pašam vadīt darbu ir ļoti grūti. Daudzmaz sarežģītā situācijā var pieļaut nopietnas kļūdas. Es uzskatu, ka nepieciešams viņu saglabāt partijas vadošā sastāvā. Viņš viens no labākajiem, ko var plānot jaunajā vadībā". Kalnbērziņa sieva - Ziemeļe Ilze Pētera m. (Saulīte) strādāja Maskavā "Prometejā" - patlaban viņu arestējuši Ie TK orgāni". (LVA, PA - 54.f., 1.apr., 4187.l., 99.lp.).

¹⁴ Skat. 11.piezīmi.

Nr. 179

PSRS telegrāfa aģentūras paskaidrojums par padomju karaspēku Baltijas valstīs.

1940.gada 22.jūnijā

Maskava, 22.VI. TASS publicē šādu paskaidrojumu: "Pēdējā laikā sakarā ar padomju karaspēka ienākšanu Baltijas valstu teritorijās pastiprinātā kārtā tiek izplatītas baumas par to, it kā pie Lietuvas un Vācijas robežas

koncentrētas 100 vai pat 150 padomju divīzijas; ka šī padomju karaspēka koncentrēšana izsaukta Padomju Savienības neapmierinātības dēļ ar Vācijas panākumiem rietumos; ka tā atspoguļojot padomju un vācu attiecību pasliktināšanos un tās mērķis esot izdarīt spiedienu uz Vāciju. Šo baumu dažādas variācijas pēdējā laikā gandrīz ikdienas atkārtojas amerikāņu, japāņu, angļu, franču, turku un zviedru presē.

TASS pilnvarots paskaidro, ka visas šīs baumas, kuru nejēdzība pati par sevi skaidra, pilnīgi neatbilst patiesībai. Baltijas valstīs faktiski atrodas nevis 100 un ne 150 padomju divīzijas, bet pavisam ne vairāk kā 18-20 divīzijas, pie kam tās koncentrētas nevis Lietuvas un vācu pierobežā, bet gan triju Baltijas republiku dažādos rajonos, un to mērķis ir nevis spiediens uz Vāciju, bet garantiju radīšana savstarpējās palīdzības pakta izvešanai dzīvē starp PSRS un šīm valstīm.

Padomju atbildīgās aprindās uzskata, ka šo mulķīgo baumu izplatītāju nolūks ir mest ēnu uz padomju un vācu attiecībām. [...]”

Jaunākās Ziņas, 1940, 25.jūn.

Nr. 180

Valdības lēmums par obligātu ieroču nodošanu un citiem jautājumiem Ministru kabineta sēde Protokols nr. 48

1940.g. 23.jūnijā

Klāt:

Ministru prezidents un ārlietu ministra v.i.

prof. Dr. A.Kirhenšteins

Iekšlietu ministrs

V.Lācis

Kara ministrs

ģen.R.Dambītis

Sabiedrisko lietu ministrs

P.Blaus

Satiksmes ministrs

J.Jagars

Tautas labklājības ministrs

un izglītības ministra v.i.

J.Lācis

Tieslietu ministrs un

finansu ministra v.i.

J.Pabērzs

Iekšlietu ministra biedrs

V.Latkovskis

Protokolē: Valsts kancelejas direktora v.i.

R.Bulsons

Sēdi sāk plkst. 14.10.

1) Uzdod tautas labklājības ministram izstrādāt un iesniegt Ministru kabinetam likumprojektu par Latvijas Darba centrāles likvidēšanu resp[ektīvi] pievienošanu Tautas labklājības ministrijai.

Sēdi pārtrauc plkst.16.30 un atjauno plkst. 19.15.

2) Atceļ Ministru kabineta:

1/ 1939.g. 28.apriļa lēmumu (prot[okols] nr.23, p[unkts] 7), ar kuru Fēliksam Cielēnam¹ atņemta Latvijas pavalstniecība,

2/ 1939.g. 2.novembra lēmumu (prot[okols] nr.67, p[unkts] 22), ar kuru Ansim Rudevicam² atņemta Latvijas pavalstniecība.

3) Pieņem sekojošu lēmumu:

Lai nostiprinātu sabiedrisko drošību un novērstu jebkāda veida kārtības traucēšanu valstī, Ministru kabinets nolemj:

1. Aizsargu organizācijai un tās dalībniekiem, kā arī visiem pilsoņiem apbruņojums un visāda veida ieroči, izņemot bises un mazkalibra šautenes, trīs dienu laikā pēc šī lēmuma spēkā stāšanās jānodod vietās un kārtībā, kā to paredz pie šī lēmuma izdodamā instrukcija.

Kara ministram saziņā ar iekšlietu ministru ir tiesība atsevišķos gadījumos atstāt īpašniekiem pēc viņu lūguma ieročus ar muzejisku vai piemiņas nozīmi.

Šis lēmums neattiecas uz dienesta personām, kam ieroči ierakstīti dienesta apliecībās.

2. Par šī lēmuma neizpildīšanu iekšlietu ministrs var sodīt vainīgās personas ar cietuma sodu līdz vienam gadam un naudas sodu līdz Ls 5000,- vai abiem šiem sodiem kopā. Tāds pats sods draud par nododamo ieroču apzinātu bojāšanu.

3. Instrukcijas šī lēmuma piemērošanai izdod kara ministrs saziņā ar sabiedrisko lietu un iekšlietu ministriem³. Šis lēmums stājas spēkā izsludināšanas dienā.

4) Uz iekšlietu ministra priekšlikumu atbrīvo no amarta pēc paša lūguma Kārtības policijas departamenta direktoru Augustu Austrumu.

Sēdi slēdz plkst. 20.30.

Ministru prezidents *prof. Dr. A.Kirhenšteins*
Valsts kancelejas direktora v.i. *R.Bulsons*

LVA, 270.f., 1.apr., 2.l., 94.lp. Fragmentāri publicēts: *Sociālistiskās revolūcijas uzvara Latvijā 1940.gadā: Dokumenti un materiāli*. R.: Latvijas PSR ZA izd-ba, 1963, 21. - 22.lpp.

Pilnībā publicēts: Latvijas Republikas Ministru kabineta sēžu protokoli, 34. - 35.lpp.

¹ Cielēns Fēlikss (1888 - 1964) - jurists, politiķis, diplomāts. Viens no LSDSP vadošajiem politiķiem. 1933. - 1934.gadā Latvijas sūtnis Parīzē, Madridē un Lisabonā. Pēc 1934.gada 15.maija apvērsuma bija politiskais emigrants. 1940.gada jūlijā atgriezās Latvijā. Ministru kabinets 1940.gada 26.jūlijā "atļauj Ārlietu ministrijai no fonda neparedzamām vajadzībām Žv.fr. [Šveices frankus] 500,- izdevumiem, kas saistīts ar F.Cielēna un ģimenes repatriāciju" (LVA,270.f., 1.apr., 2.l., 133.lp.). F.Cielēns strādāja Valsts apgādniecības un poligrāfisko uzņēmumu pārvaldē. 1944.gadā devies bēgļu gaitās uz Zviedriju.

² Rudevics Ansis (1890 - 1974) - sociāldemokrātu politiķis. 1938.g. februārī izraidīts no Latvijas, atgriezās 1940.g. 2.jūlijā.

³ Kara ministrs, sabiedrisko lietu ministrs un iekšlietu ministrs 1940.gada 23.jūnijā parakstīja instrukciju, kurā detāli tika reglamentēta aizsargu un pārējo pilsoņu ieroču nodošanas kārtība. (LVVA, 1307.f., 1.apr., 158.l., 23.lp. Mašīnraksts. Oriģināls.; Valdības Vēstnesis, 1940, 25.jūn.)

Nr. 181

Kārtības policijas departamenta ziņojums iekšlietu ministram par situāciju valstī

1940.gada 23.jūnijā

Rēzeknē - demonstrācijā 23.jūnijā piedalījās 300 - 400 cilvēku. Gājiens virzījās no vecā tirgus laukuma līdz jaunam tirgum, kur notika mītiņš, pēc kam demonstranti mierīgi izklīda. Gājiens sākās plkst.12 un beidzās plkst.15. Nekādi incidenti un nekārtības nenotika. Bija lozungi "Nost Ulmani!", "Lai dzīvo demokrātiskā Latvija un Padomju Savienība!", "Lai dzīvo sarkanarmija!".

Viļānos - Vēticībnieki it kā organizējoties laupīt veikalus. Par to griezušies Viļānos dzīvojošie žīdu tautības pilsoņi pie apriņķa priekšnieka un lūguši palīdzību.

Liepājas prefektūra. 23.jūnija diena pagājusi ļoti klusi. Sapulces un gājieni arī nav bijuši. Arī nakts pagājusi klusi. Tikai pie namsaimnieka Pērkones ielā 28/30, bijušas 6 personas un atprasījušas ieročus, bet tādu viņam neesot bijis, pēc kam šīs personas aizgājušas.

Jelgavas apriņķis. Nekādu notikumu nebija. Diena un nakts pagāja mierīgi.

Ventspilī - 23.jūnijā bija gājiens no pilsētas uz staciju un atpakaļ. Gājienā piedalījās 400 - 500 cilvēku. Pirms

tam pa dzīvokļiem staigājušas apbruņotas privātpersonas un atbruņojušas dažus policistus un aizsargus. Šodien uz ielām patrulē šīs privātpersonas. Šīs privātpersonas esot no arodbiedrības. Noskaņojums pret policiju esot naidīgs. Prefektūru apsargājot padomju karaspēks. Prefektam neesot patlaban nekādas varas. Kaut kur pilsētas nomalē bijusi kāda apšaudīšanās, bet kur un kas īsti noticis, neesot zināms. Uz prefekta rīkojumu pilsētā aizsargi un policija savus ieročus nodeva prefektūrā. Tāds pat rīkojums tikšot dots apriņķa aizsargiem. Prefekts šodien mēģināšot no jauna nodibināt sakarus ar Padomju Savienības karavīriem.

LVA, 270.f., 1.apr., 340.l., 2.lpp. Mašīnraksts.; Ziņojuma daļa par Rēzekni publicēta krāj.: Sociālistiskās revolūcijas uzvara Latvijā 1940.gadā.: Dokumenti un materiāli, 82.lpp.

Nr. 182

Rīgas prefektūras administratīvās nodaļas ziņojums Iekšlietu ministrijas Kārtības policijas departamentam

1940.gada 24.jūnijā

Nr. A.32.

Ļoti steidzami

Ziņoju, ka šā gada 23.jūnijā notika mirušā Kriša¹ apbedīšana un bērū gājiens. Bērū gājiens notika no viņa dzīves vietas Latgales ielā 177 uz Raiņa kapiem. Pavadītāji tur pulcējās nelielās grupās ar sarkaniem karogiem un plakātiem, uz kuriem bija vērsti naidīgi uzraksti pret policiju. Kārtību gājienā uzturēja paši pavadītāji un tas noritēja visumā kārtīgi un bez traucējumiem.

Noticis incidents pie prefektūras IX iecirkņa telpām. Kad gar iecirkņa telpām gājušas grupas Kriša pavadītāju, bijuši dzirdami naidīgi saucieni pret policiju. Ap plkst. 13.30 pie iecirkņa nama sapulcējušies ap 20 personu neorganizēta grupa, no kuras atdalījušās 3 manāmi iereibušas personas, kuras piegājušas pie iecirkņa durvīm un sākušas tās dauzīt kājām un kliegušas, lai izdod uzraugu Treiju² Kad atbildēts, ka Treijs vairs šeit nestrādā, tie neticējuši un mēģinājuši izspiest durvis, bet kad tas nav bijis iespējams, piegājuši pie dežūrtelpu logiem, ar dūrēm izdauzījuši stiklus, salauzuši rāmi un norāvuši slēgi, mēģinot ielīst telpās. Pie visiem logiem pielikti

kārtībnieki ar šautenēm un uzliktiem durkļiem, bet izņemtiem aizslēgiem, pie kam uzbrucēji brīdināti, ka, ja mēģinās lauzties telpās, tiks laistas darbā šauteņu laides. Tas uzbrucējus atturēja. Tie vēlreiz mēģinājuši uzlauzt durvis, kas tomēr neizdevās. Kad ieradās Padomju Savienības bruņu mašīna un apstājusies Daugavpils un Jersikas ielu stūrī, uzbrucēji iecirkņa telpas atstāja un ieradās pie minētās bruņu mašīnas: Padomju Savienības karavīri deva rīkojumu izklist, pie uzbrucējiem ieradās dažas personas no garāmejošā gājiena un tos aizveda līdz, bet pārējās personas izklida. Iecirknī ieradās Padomju Savienības karaspēku virsnieks, apskatīja uzbrukuma sekas un solīja spert vajadzīgos soļus. Pēc tam pie iecirkņa telpām tika nolikta padomju karavīru sardze (6 karavīri). Visu vakaru pie iecirkņa telpām pulcējās naidīgi pret policiju noskaņotas personas, raidot naidīgus izsaukumus, starp citu: "Kad ne šodien, tad rīt tos pieveiksim".

Sā gada 23.jūnijā prefektūras XI iecirkņa uzraugam Bullim ienākušas ziņas, ka Bolderājā Stūrmaņa un Gobas ielu stūrī starp kādu Latvijas armijas karavīru un privātiem noticis incidents. Uzraugs Bullis notikuma vietā atradis ielas malā zemē sēžam Pēteri Kužeļevu no Skrundas ielas Nr.5, kuram zem labās acs bija zilums un mazs ievainojums. Ap to bija sapulcējušies publika. Kužeļevs paskaidroja, ka viņam ar revolveri iesitis kāds Sapieru pulka virsnieka vietnieks, kurš bija jau aizgājis. Tas uzbrucis arī Kužeļeva brāļiem Antonam Kužeļevam no Volejiem 11-a un Mihailam Kužeļevam no Liksnas ielas 16. Virsnieka vietnieks sitis tamdēļ, ka tie saukuši "Lai dzīvo Staļins un Vorošilovs". Viens no Kužeļeviem ziņojis par notikušo Padomju Savienības karavīriem. Uz Bolderāju izbraukušas 2 bruņu mašīnas. 2 virsnieki ieradušies notikuma vietā, ieradies arī Sapieru pulka pulkvedis - leitnants Konstants ar dežūrvirsnieku. Par vainīgo izrādījies Sapieru pulka virsnieka vietnieks Staņislavs Skuķis. Ievadīta izziņa, kura nodota pilsētas komandantam. Cietušais nogādāts 2.pilsētas slimnīcā, no kurienes atlaists mājās.

Rīgas prefekta vietnieks *Jansons*

¹ Krišs Pāvels (arī Boriss, 1895 - 1940) - frizieris, saistīts ar nelegālo komunistisko kustību. Miris 18.jūnijā no iepriekšējā dienā gūtajiem ievainojumiem (Skat. 160.dok.).

² Treijs Jānis - prefektūras 9. iecirkņa uzraugs. Saskaņā ar Sevišķās izmeklēšanas komisijas atzinumu viņš 18.jūnijā piekāvis mūrnieku Pēteru Antonu, tādēļ ierosināts saukt viņu pie atbildības par varas pārkāpšanu (LVA, PA - 101.f., 1.apr., 35.l., 27. un 35.lp.).

Nr. 183

Latvijas Telagrāfa aģentūras informācija par iekšlietu ministra norādījumiem policijai

1940.gada 24.jūnijā

Iekšlietu ministrs Vilis Lācis norāda prefektiem, apriņķa priekšniekiem un dzelzceļu policijas priekšniekiem :

Ir ienākušas ziņas, ka atsevišķās vietās laukos un pilsētās pie amat[personām] un privātpersonām ierodas ieročiem apbruņoti cilvēki, kas, uzdodamies par amatpersonām, atprasa ieročus un meklē pēc tiem. Paziņoju, ka ieroči privātpersonām nav atdodami un to īpašniekiem jāprot uzturēt sava autoritāte, konfliktu gadījumos griežoties pie vietējās Sarkanās armijas daļas komandieriem pēc atbalsta un rīkojoties saskaņā ar viņu dotajiem norādījumiem.

Gājieni un sapulces ir atļauti, bet to rīkotājiem jāpieprasa atbildīgs gājiena vai sapulces vadītājs un kārtības rīkotāji. Lai novērstu incidentus policijai šādos gadījumos no aktīvas līdzdalības kārtības uzturēšanā būtu jāatsakās un jāstājas sakarā ar vietējo Padomju Savienības karaspēka garnizona priekšnieku, lūdzot viņu norīkot savus karavīrus kārtības uzturēšanai, pavadot gājienus un arī sapulcēs. Ja turpretim Padomju Savienības karaspēka uz vietas nav, tad kārtība gājienos un sapulcēs jāuztur policijai, vajadzības gadījumos pieaicinot vietējā garnizona karavīrus. Kur iespējams, apriņķa priekšniekam vai prefektam jāauzicina vietējās pašvaldības vadītājs, lai pēdējais iepazīstina gājiena vai sapulces dalībniekus ar valdības ddeklarāciju, reizē ar to uzaicinot viņus ieturēt mieru un kārtību un informējot iedzīvotājus, ka pret darbību tagadējai valdībai stingri apkaros.

Valdības Vēstnesis, 1940, 26.jūn.

Nr. 184

Laikraksta "Jaunākās Ziņas" informācija "Ministru prezidents pieņem diplomātisko korpusu"

1940.g. 26.jūnijā

Ministru prezidents un ārlietu ministrs prof. Dr. A.Kirhenšteins šodien Ārlietu ministrijā pieņēma priekšā stādīšanās vizītē Latvijā akreditētos ārvalstu sūtņus. Pieņemšana ilga no plkst. 10 līdz plkst. 13. Katra diplomātiskā korpusa loceklis pie ministru prezidenta uzkavējās 10 minūtes. Kā pirmo prezidents pieņēma diplomātiskā korpusa vecākā vietas izpildītāju Beļģijas sūtni baronu F. de Selys - Fansonu. Tālāk pēc akreditācijas vecuma sekoja Somijas sūtnis E.Palins, Zviedrijas sūtnis B.Johansons, Itālijas sūtnis D.Rodžeri, Igaunijas - H.Rebane, Lielbritānijas - Ch.Orde, Amerikas Savienoto Valstu - J.Cooper Wiley, Vācijas - H. Koce, Holandes - L. de Deckers, Japānas Shojiro Ohtaka, Lietuvas P.Dailide, Francijas - H.Guarans. Spāniju, Dāniju, Rumāniju, Šveici un Svēto Krēslu¹ pieņemšanā reprezentēja lietveži. Piektdien plkst. 12. ministru prezidents prof Dr. A.Kirhenšteins pieņems konsulāro korpusu².

Jaunākās Ziņas, 1940, 26.jūn.

¹ Vatikāns.

² 1940.g. 28.jūn. A.Kirhenšteins pieņēma 15 ārvalstu konsulus.

Nr. 185

Prasība nodot ēkas Sarkanās armijas rīcībā

Latvijas Kredītbankas vicedirektoram J.Mieziš
kungam.

Sakaru štāba priekšnieks¹.

1940.gada 28.jūnijā

Nr. 2122, Rīgā.

Lūdzu rīkojumu atbrīvot no iedzīvotājiem un iztīrīt ēku
Rīgā, Raiņa bulvārī Nr.27 līdz š.g. 5.jūlijam.

Ēka tiks nodota PSRS karaspēkam.

Ģenerālis

Sevišķu uzdevumu virsnieks kapteinis
/nesalasāms paraksts/

LVVA, 1474.f., 3.apr., 8.l., 134.lp. Mašīnraksts. Kopija.

¹ Ministru kabinets 1940.gada 18.jūnijā "sadarbības noorganizēšanai un veicināšanai ar Padomju Savienības karaspēka daļām Latvijā nodibināja pie armijas komandiera sakaru štābu. Par sakaru štāba priekšnieku ieceļ ģen[erāli] M.Hartmani" (LVA, 270.f., 1.apr., 2.l., 87.lp.). Hartmanis Mārtiņš (1882 - ?) - Latvijas armijas ģenerālis (1929). No 1934.gada februāra līdz 1939.gada oktobrim Armijas štāba priekšnieks, tad iecelts par armijas komandiera sevišķu uzdevumu ģenerāli un Latvijas un PSRS savstarpējās palīdzības pakta militāro jautājumu risināšanai izveidotās komisijas priekšsēdētāju. 1940.gada oktobrī atvaļināts no armijas, decembrī apcietināts un deportēts uz PSRS.

Nr. 186

Sūtņa Anglijā K.Zariņa telegramma Latvijas Ārlietu ministrijai

1940.gada 28.jūnijā

Krievijas ultimāts Rumānijai¹ angļus nepārsteidza, šādu soli paredzēja. Laikraksts *Times* Maskavas prasībām atrod attaisnojumu, daži saka [ka] Krievijas politika visumā tumša, skaidrs galvenais mērķis - pašas drošības nostiprināšana tāpat kā Balt[ijas] valstīs. 3952. Latvian minister.

[Atzīmes tekstā]: Nr.771 Saņemta 1940.g. 28.jūnijā plkst. 16.25.

LVVA, 2574.f., 4.apr., 7499.l., 7.lp.

¹ 1940.gada 26.jūnijā Rumānijas sūtnim Maskavā Davidesku tika nodots PSRS valdības paziņojums, kurā tika pieprasīts atteikties Padomju Savienības labā no Besarābijas un Ziemeļbukovinas. George Tataresku valdība bija spiesta šai prasībai piekāpties (Внешняя политика СССР: Сборник документов. Том IV (1935 - июнь 1941 г.), Москва, 1946, с. 515 - 516).

Nr. 187

LKP CK sekretariāta sēdes protokols

1940.gada 30.jūnijā

Piedalās: b.b. Zaķis¹, Spure, Jablonskis, Gulbis².

Klausījās:

Nolēma:

1. Partijas īpašuma pārvaldīšana.

1. Izdot b. Betleram³ pilnvaru mājas pārvaldīšanai Zvaigžņu ielā. Šo mā-

- ju ieskaitīt partijas īpašuma fondā.
2. Algas un štati⁴. 2. CK štatos ieskaitīt 3 algotus sekretārus ar algu Ls. 400 mēnesī (Šī summa saistīta ar CK budžetu), CK darbvedības vadītāju
CK loceklis	Ls 400
CK darbvedības sekretārs	200
CK darbvede	200
CK mašīnrakstītāja	150
CK komendants	200
CK kurjers	100
CK telpu apkopēja	100
CK telpu apkopēja	100
Partijas ziņu biroja vadītājs (Caurlaide)	120
CK nodaļu vadītāji	
sieviešu	300
aģit[ācijas un]	
propagandas	300
preses	300
lauku	300
rūpniecības	300
part[ijas] org[anizatoriskās]	
lietas	300
[..]	
Darba Jaunatnes Savienībai dot līdzekļus divu darbinieku algošanai	
atbildīgais sekretārs	Ls 350
atbildīgais redaktors	350
pārējie DJS darbinieki jāalgo DJS-bai pašai.	

- Ventspils [apgabala komitejas]
II sekret[āri] b. Rūsis¹⁰,
Daugavas [apgabala komitejas]
II sekret[āri] b. Bunduli¹¹,
Malienas [apgabala komitejas]
II sekret[āri] b. Pliesmani¹²,
Zemgales [apgabala komitejas]
II sekret[āri] b. Plāteru¹³.
CK Sieviešu nodaļas vadītāja
Uzdot b. Zaķim izsaukt b. Dzelvi,
Petersi, Zaļkalni un noskaidrot,
kādā nozarē var b[iedrenēm]
dot darbu.
6. Par ziedojumu Formulārus sagatavot un nosūtīt
listu formulāru nodrukāt.
izgatavošanu. Turpmāk listes izdot zem Nr. ar
atbildīgā sekretāra parakstu un
zīmogu uzspiešanu.
7. Partijas biedru Partijas biedru lietu kārtošanas
lietu kārtošana. komisiju sastādīt sekojošā sastāvā:
b. Zaķis - priekšsēdētājs,
b. Gailis¹⁴ - sekretārs,
b. Gulbis - komis[ijas] locekle.
8. Par jaunu biedru Jaunu biedru uzņemšanu partijā
uzņemšanu partijā. izdarīt caur šūniņām, apstiprinot
rajonu komitejās.
Jāpieprasa 2 partijas b. galvojums
ar ne mazāk kā 6 mēnešu stāžu.
9. Rīgas strādnieku Uzdot b. Spurem uzzināt
deputātu padomju vēlēšanu kārtību.
vēlēšanas.
10. CK grāmatvedības Uzdot b. Tabakam.
un kases instruktē-
šana.
11. Komendanta pie- Atļaut b. Gustsonam¹⁵ ņemt cilvēkus
prasījums dot cilvē- no Rīgas rajoniem (pa 3-4 cilvēkiem)
kus, kas dežurētu no katra rajona).
- pie ieejas.
12. Arhīvs pie CK. Uzdot b. Gulbis sameklēt attiecīgu
cilvēku.
13. Preses piegādā- Nokārtot caur komendantu
šana CK vajadzībām. Pad[omju] Sav[ienības] literatūras,
C[entrālorgāna] "Cīņa",

14. Jaunas pils[ētas] valdes sastādīšana. Proļ[etarskaja] Pravda” iegādāšanu CK vajadzībām. Uzdot “Cīņas” un pārējo partijas un jaunatnes avižu ekspedīcijām piegādāt par brīvu avi- zes kareivjiem un cietumniekiem. Griezties pie Iekšlietu ministrijas ar attiecīgu priekšlikumu. Biedru Rozenburgu sankcionēt par Revīzi- jas Komitejas priekšsēdētāju.
15. Slimo kasu valdes locekļu pārvēlēšanas. Uzdot jaunievēlētos valdes locekļus pārbaudīt b. Spurem.
16. Ir ziņas par to, ka Fabriku komitejām caur rūpniecības ministriju, saskaņojot ar partijas un arodbiedrību vadību.
17. Apliecības. Izgatavot CK locekļiem apliecības.
18. Pastā atvērt Pieteikt tekošu rēķinu LKP CK ar Kalnbērziņa (Zaķa) un Augustes (Gulbis) parakstiem. Rīgas komit.- ar b. Spures un b. Pētes paraks- tiem.
19. CK instruktoru Uzdot b. Spurem.
- un propagandistu kadru institūta noorganizēšana.
20. Laukstrādnieku Šīs arodbiedrības organizēt uz laukiem uzdot b. Salnim.
21. Masu sapulču organi- Skaitīt par nepieciešamu šādas sapulces organizēt.
- zēšana. Jāizstrādā LKP deklarācija. To uzņemas b. Spure.
22. Legālo organizāciju Pastiprināt mūsu organizā- ciju aktivitāti un modrību.
- stāvoklis. Ir jūtama Z-d. Arī mūsu presē pacelt cīņu pret mums naidīgām no- stādnēm
- [sociāldemokrātu] līn[ijas] izvešana pie slimu kasu un arodbiedrību valžu vēlēšanām. Arī par trockistu darbību pienāk ziņas.
23. Mazpulki¹⁶ Prasīt no valdības mazpulku un pārējo reakcionāro orga- nizāciju likvidēšanu.
24. CK šūnas noorganizē- Uzdot b. Gulbis sasaukt par- tijas biedru sapulci, kurā

izvēlēt partorgu.

25. Rīgas komit[ejas] ziņojums par fabriku komiteju vēlēšanu izvešanu u.c.

Fabriku kom[iteju] vēlēša-

Zināšanai.

nas pa uzņēmumiem ir izvestas labi. Part[ijas] raj[onu] kom[itejām] dots norādījums uzturēt sakarus ar fabr[iku] kom[itejām]. Sākti organizēt pulciņi partijas vēstures studēšanai.

26. Darbs armijā. Mums nav direktivas par darbu armijā. NN pulkā sāk izvēlēt kareivju komitejas.

Saskaņot.

27. Ministrijās prasa cilvēkus. Zemkopības min[istrs], Tautas labklājības vicemin[istrs], ārlietu min[istrs]. Pretrunīgi KP biedriem ieiet valdībā un dot atskaiti Ulmanim. Tautas noskaņojums nikns.

Saskaņot.

28. Igaunijā pieņemts likums, kas dod iespēju atgriezties

Sūtīt pie valdības delegāciju, pieprasīt atļauju atgriezties¹⁷.

L[atvijā] Spānijas revolucionāriem cīnītājiem.

29. Aizsargu nams¹⁸

Apsveikt, rīkojot demonstrācijas.

Nododams pārvērst par "Sarkanās armijas namu".

[..]

Sēdes priekšsēdētājs Kalnbērziņš

Sēdes sekretārs Auguste

LVA, PA - 101.f., 1.apr., 7.l., 7. - 8.lp.; Publicējusi Ilga Gore (Grava): Padomju Latvijas Komunisti, 1989, Nr.8, 76. - 81.lpp.

¹ J.Kalnbērziņš.

² O.Auguste.

³ Betlers Pauls (1883 - 1969) - sociāldemokrātiskajā kustībā no 1904.gada. 1920. - 1929.g. a/s "Daile un Darbs" direktors. 1940. - 1941.g. vadīja LKP apgādu.

⁴ Vidējā stundas izpeļņa 1940.g. jūlijā Latvijā: kvalificētam strādniekam - 95 santīmi; kvalificētai strādniecei - 59 santīmi; nekvalificētam strādniekam - 76 santīmi; nekvalificētai strādniecei - 46 santīmi (Latvijas PSR Tautsaimniecības statistikas pārvalde. Mēneša biļetens, Nr. 9/10. Rīga, 1940.g. oktobrī, 551.lpp.)

⁵ Slimo kases - publiski tiesiskas apdrošināšanas iestādes, kas nodrošina saviem dalībniekiem un viņu ģimenes locekļiem ārstēšanu un naudas pabalstus. Latvijas Republikā darbojās no 1920.gada decembra līdz 1940.gada decembrim.

⁶ Nurža Alfrēds (1905 - 1943) - strādnieks, nelegālās komunistiskās partijas un Sarkanās palīdzības vadošs darbinieks Latvijā. Kritis frontē.

⁷ Salnis Jānis (1883 - 1960) - strādnieks, darbojies kreisajās arodbiedrībās un komunistiskajā pagrīdē. 1940. - 1941.gadā algots LKP darbinieks, pēc kara strādāja LPSR Lauksaimniecības ministrijā.

⁸ Neilands Roberts (1899 - 1941) - komunistiskās partijas darbinieks. Par pretvalstisku darbību Latvijas Republikā 1924.gadā arestēts un tiesāts, vēlāk izsūtīts uz PSRS. 1931.gadā atkal nosūtīts nelegālā darbā uz Latviju, no 1932.gada līdz politieslodzīto amnestijai 1940.gada 21.jūnijā apcietinājumā. Gājis bojā uzlidojuma laikā Maskavā.

⁹ Kalniņš Arvīds (1904 - 1942) - komunistiskās partijas darbinieks. 1926.gadā izbraucis uz PSRS, 1931.gadā nelegāli atgriezās Latvijā. 1932. - 1940.gadā apcietinājumā. Kritis frontē.

¹⁰ Paldiņa (Rūsis) Ieva (1896) -1925.gadā no PSRS iesūtīta nelegālā darbā Latvijā. 1930. - 1939.gadā apcietinājumā. 1943. - 1961.g. LPSR Sociālās nodrošināšanas ministre.

¹¹ Dzērvīte (Birkenfelde, Bundule) Milda (1903 - 1978) -1928.gadā no PSRS iesūtīta vadīt nelegālo komunistiskās jaunatnes organizācijas darbu Latvijā. 1929. - 1939.gadā ieslodzījumā Termiņcietumā. 1940. - 1941.gadā LKP Jēkabpils apriņķa komitejas I sekretāre.

¹² Pliesmane Ieva (1897 - 1964) - 20-tajos gados darbojās kreiso strādnieku arodbiedrībās un nelegālajā komunistiskajā kustībā. 1930. - 1934.gadā izcietu sodu apcietinājumā. 1935.gadā nelegāli izbrauca uz PSRS, pēc gada tika iesūtīta pagrīdes darbā Latvijā. No 1940.gada jūnija algotā LKP darbā.

¹³ Plāters Kārlis (1899 - 1949) - partijas un saimnieciskās darbinieks PSRS. 1935.gadā iesūtīts nelegālā darbā Latvijā. 1935.gada novembrī apcietināts un notiesāts spaidu darbos. Pēc amnestēšanas 1940.gadā - algots LKP darbinieks.

¹⁴ Gailis Kārlis (1903 - 1973) - strādnieks. Darbojās kreisajās arodbiedrībās un nelegālajā komunistiskajā kustībā Latvijā. Vairākkārt apcietināts. Pēc politieslodzīto amnestijas 1940.gada 21.jūnijā algots LKP un padomju darbinieks.

¹⁵ Gustons Jānis (1906) - jūrnieks, ostas strādnieks. 1937.gadā iestājies nelegālajā LKP. 1940.gada jūnijā - jūlijā algots LKP darbinieks. No 1940.gada augusta LPSR mežrūpniecības tautas komisārs.

¹⁶ Mazpulki - 1929.gadā pēc Latviešu Zemnieku savienības ierosmes izveidota lauksaimnieciska rakstura jaunatnes organizācija. 1939.gadā tajā bija 40.083 dalībnieku. Ar LKP CK lēmumu likvidēta 1940.gada 2.augustā.

¹⁷ Latvijas pilsoņi - Spānijas pilsoņkara internacionālo brigāžu cīnītāji - atgriezās Latvijā 1941.gada februārī un maijā.

¹⁸ 1934.gada 15.maija apvērsuma laikā Tautas nams Bruņinieku ielā 29, kur atradās LSDSP CK un citas sociāldemokrātu iestādes un strādnieku organizācijas, tika ieņemts un vēlāk pārvērst par Aizsargu namu.

Nr. 188

Protokols apspriedei Ārlietu ministrijas sēžu zālē¹ 1940.gada 1.jūlijā

1940.gada 1.jūlijā

Apspriedi vadīja Ministru prezidents un ārlietu ministrs profesors doktors A.Kirhenšteins.

Piedalījās: kara ministrs ģenerālis R.Dambītis, valsts kontroliera v.i. P.Vanags², sūtnis Maskavā F.Kociņš, Ārlietu ministrijas ģenerālsekretārs M.Nukša, sakaru štāba priekšnieks ģenerālis M.Hartmanis, Ārlietu ministrijas Politiskā departamenta direktors A.Stēgmanis³, Ārlietu ministrijas Līgumu departamenta direktors A.Kampe⁴, Padomju garnizonu apgādes komitejas priekšsēdētājs agronoms J.Krīšbergs⁵, Dzelzceļu virsvaldes ekspluatācijas direktors J.Stakle⁶, Zemkopības ministrijas direktors P.Grāvis⁷, Pasta un telegrāfa departamenta direktors O.Matisons⁸, Armijas apgādes pārvaldes pulkvedis Lakstīgala⁹, Dzelzceļu virsvaldes komercdaļas vadītājs M.Jakobsons¹⁰, Ārlietu ministrijas Saimniecisko līgumu nodaļas vadītājs K.Kalniņš¹¹, Ārlietu ministrijas austrumnodaļas vadītājs A.Langins¹², Armijas štāba kapteinis Gailītis.

Ārlietu ministrijas Politiskā departamenta direktors A.Stēgmanis ziņo par jautājumu kārtošānu ar PSRS kopš 1939.gada 5.oktobra savstarpējās palīdzības pakta noslēgšanas. 1939.gada oktobrī un novembrī darbojusies jauktā komisija ģenerāļa M.Hartmaņa un padomju karaflotes komisāra Isakova vadībā, kas parakstījusi

vairākas tehniska rakstura vienošanās. Šī komisija formāli nav likvidēta.

Pēc tam jautājumus ar PSRS kārtotāju: armijas štābs, padomju garnizonu apgādes komiteja, pakta konfidencialā protokolā paredzētā jauktā komisija, ieinteresētie resori, un, pēc 1940. g. 17. jūnija, sakaru štābs pie armijas štāba. Līdz 1940. gada 17. jūnijam šie orgāni noslēguši ar PSRS pārstāvjiem 6 vienošanās un par vairākām vēl neno-slēgtām vienošanām vestas sarunas.

Bijušās valdības laikā lietu kārtošana ar PSRS nav bijusi apmierinoša, ko pa daļai varētu izskaidrot ar Latvijā novietotā padomju karaspēka kopējas vadības trūkumu un padomju iestāžu izvairīšanos kārtot lietas caur jaukto komisiju, kas paredzēta pakta konfidencionālā protokolā¹³. Arī no mūsu puses par trūkumu uzskatāms, ka jauktā komisijā nebija militārā pārstāvja un, komisijai nedar-bojoties, lietas bija sadalītas pa vairākām iestādēm, departamentiem, nodaļām u. t. t.

Direktors A. Stēgmanis no Ārlietu ministrijas puses ierosina radīt visā steigā jaunu starpresoru orgānu no ļoti kompetentām un atbildīgām personām, kurā koncentrētos visi jautājumi un kas būtu pakļauts tieši valdības galvai.

Ministru prezidents atzīst, ka līdzšinējais darbs nav ritējis saskaņoti un sekmīgi, kādēļ nepieciešama tā pārorganizēšana.

Direktors A. Kampe ierosina, ka virsvadībai būtu jāpaliek valdībā un pie valdības galvas, bet īpaši radāmais orgāns būtu tikai izpildorgāns.

Ģenerālis M. Hartmanis liek priekšā šķirot praktiskus jautājumus un juridiski - diplomātiskus jautājumus, kurus kārtotu atsevišķi orgāni. No padomju puses būtu vēlams panākt vienvadību, lai visas prasības ietu caur zināmu centru.

Sūtnis F. Kociņš ziņo, ka mutiskās sarunās Ārlietu komisariāts atzinis arī padomju puses vainu zināmu jautājumu ātrā neatrisināšanā. No mūsu puses jāpanāk visu jautājumu ātra atrisināšana.

Kara ministrs ģenerālis R. Dambītis norāda, ka stāvoklis nepieļauj padomju prasību kārtošanas novilci-nāšanu. Tādēļ vajadzīgs orgāns, kas vada lietu praktisko kārtošanu. Pēc tam varētu darboties orgāns juridisku saistību radīšanai. Būtu vēlams padomju prasību centralizēšana, lai skaidri redzētu, ka tās nāk ar padomju

valdības piekrišanu. Ministru kabinetam jābūt par visiem jautājumiem informētam.

Padomju garnizonu apgādes komitejas priekšsēdētājs agronoms J. Krīšbergs ziņo par sarunām ar PSRS tirdzniecības pārstāvi, kurš izteicis vēlēšanos, lai apgādes jautājumus arī uz priekšu kārtotu caur viņu, tirdznieciskā kārtā, un lai noorganizētu viņam kredītu. Apgādes ligumu organizēšana norit normāli.

Sarunās par padomju karaspēkam nododamo objektu un zemes gabalu nomas ligumu panākta vienošanās.

Pasta un telegrāfa departamenta direktors O. Matisons ziņo par jauno stāvokli sakaru lietā. Mūsu vadi izbūvēti bez lielām rezervēm, un pašlaik tos ļoti izmanto padomju karaspēks. Tādēļ departaments cenšas atstāt brīvos vadus pēc iespējas mūsu valdības iestāžu vajadzībām.

Tā kā kaimiņvalstu pierobežas vadi izbūvēti vājāki kā mūsējie, padomju karaspēks kaimiņvalstīs bieži virza sarunas caur mūsu teritoriju, apgrūtinot vēl vairāk mūsu vadus. Ja paceltos jautājums par jaunu vadu uzkāršanu, tad jāņem vērā, ka mums ir mazi materiālu krājumi.

Būtu vēlams centralizējošs padomju orgāns, kas regulētu prasības, lai zināma valsts daļa nepaliktu bez satiksmes.

Pasta lietās nav nekādu sarežģījumu un vienošanās par speciālo korespondenci ir spēkā.

Padomju iestāžu maija mēneša telefona maksājumu kārtošana norit normāli.

Ekspluatācijas direktors J. Stakle ziņo par karaspēka pārvadājumiem un stāvokli uz dzelzceļa. Dzelzceļa virsvalde izstrādājusi pārvadājumu plānu, un pārvadājumi norit bez traucējumiem. Satiksmes jautājumus, tāpat kā līdz šim, kārtos ar PSRS satiksmes komisariātu.

Vienošanās par kurjervagonu (pasta pārvadāšanai) ir spēkā. No padomju puses ierosināts paaugstināt vagonu pavadoņu (feldžegeru) skaitu no 4 uz 5.

Vietējās padomju prasības pēc īpašām ierīcēm, telpām u.t.t. dzelzceļš kārtojis caur Sakaru štābu, bet pēdējā laikā padomju karavīri mēģina stāties tiešos sakaros ar dzelzceļu, kas var radīt neērtības.

Tarifu jautājumi nokārtoti ar vienošanos par speciāliem pārvadājumiem un norēķināšanās gaitā nav traucējumu.

Stāvokļa turpmākā attīstībā varētu rasties prasības pēc dzelzceļu ierīču papildināšanas.

Valsts kontroliera v.i. P.Vanags aizrāda, ka praktisko jautājumu kārtošanai jāpastāv Sakaru štābam un garnizonu apgādes komitejai. Šo orgānu vienošanai vajadzīga centrāla vieta, viena vai vairākas personas, juridisku un starptautisku jautājumu kārtošanai.

Jākonstatē padomju karaspēka patēriņš un atkarībā no tā jānostāda mūsu ārējā tirdzniecība.

Apsverams jautājums par padomju garnizonu apgādes komitejas paplašināšanu.

Kara ministrs ģenerālis R.Dambītis atzīst, ka jābūt kaut vai aptuveniem norādījumiem par padomju karaspēka apgādes vajadzībām. Arī norēķini nedrīkst ievilkties.

Agronoms J.Krīšbergs ziņo, ka par padomju garnizonu līdzšinējo patēriņu ir noteikta statistika. Vajadzību apmierināšanu regulē PSRS tirdzniecības pārstāvis, kurš noteic par finansiālo pusi.

Komitejas darbība viegli paplašināma, neprasot daudz jaunu līdzekļu no valsts.

Ministru prezidents paredz komitejas darbības paplašināšanai eventuāli piesaistīt likvidējamās Latvijas Lauksaimniecības kameras darbiniekus. Jautā, vai lieli mūsu preču daudzumi neplūst ārā.

Agronoms J.Krīšbergs atbild, ka padomju karavīru pirkumi neiztaisa statistiski lielas summas naudā. Atzīmē, ka pārtikas preču piegādē grūtības var būt ar gaļu, jo sausuma dēļ lopus izkauj un ziemā gaļa var pietrukt.

M.Jakobsons aizrāda, ka var rasties norēķinu grūtības ar Baltijas kaimiņvalstīm par biļetēm un pārvadājumiem, jo tagad var pastiprināties tiešā un tranzītsatiksme.

Sūtnis F. Kociņš atgriežas pie principiem jautājumu kārtošanā ar PSRS:

jāsaprot padomju karaspēka prasības un ātri tās jāatrisina. Personai, kas lietas kārto, jābūt vārdam ministru kabinetā un tā nedrīkst izlaist no rokām iniciatīvu.

Direktors A.Kampe aizrāda, ka aprīļa beigās un maija sākumā panākta mutiska vienošanās ar PSRS par jauktās komisijas vadības nodošanu militārpersonai.

Kara ministrs ģenerālis R.Dambītis liek priekšā šādu jautājumu kārtošanā ar PSRS:

- 1) paturēt iestādes praktisku prasību apmierināšanai;
- 2) lūgt PSRS sūtni nozīmēt pēc iespējas orgānu, caur kuru ietu svarīgākie pieprasījumi;
- 3) lūgt, lai prasības pieteic uz priekšu;

4) sīkie jautājumi kārtojami uz vietām.

Kara ministrs atzīst, ka īpašs centrāls orgāns nebūtu jārada, jo šāds orgāns būtu pati valdība.

Ministru prezidents apspriedi slēdz.

Protokolēja: A.Langins.

LVA, 1051.f., 1a.apr., 1.l., 21. - 26. lp. Mašīnraksts. Oriģināls. Dokumentu publicējis Ojārs Niedre: *Latvijas Vēsture*, 1994, Nr.2, 49. - 51.lpp.

¹ Šādas apspriedes ar pieredzējušiem vecā valsts aparāta darbiniekiem A.Kirhenšteins savas darbības sākumposmā sasauca 1940.gada 28. un 29.jūnijā, 1. un 5.jūlijā (LVA, 1051.f., 1a.apr., 1.l., 1. - 27.lp.).

² Vanags Pēteris (1883 - 1948) - 30-to gadu beigās Valsts kontroles 2.departamenta priekšsēdētājs.

³ Stēgmanis Arturs (1902 - 1987) - no 1938.gada marta līdz 1940.gada 20.augustam Ārlietu ministrijas Politiskā departamenta direktors. 1940.gada 20.augustā apcietināts un deportēts uz Maskavu. Apcietinājumā līdz 1956.gadam.

⁴ Kampe Andrejs (1905 - 1942) - no 1927.gada dažādos amatos Ārlietu ministrijā, no 1938.gada septembra līdz 1940.gada augustam Līgumu departamenta direktors. Arestēts 1940.gada 18.oktobrī un deportēts uz PSRS, piespriests nāves sods 1942.gada 16.martā.

⁵ Krīšbergs Jānis - 30-to gadu beigās Zemkopības ministrijas lauksaimniecības pārvaldes vecākais agronoms.

⁶ Stakle Jānis Voldemārs (1895 -1984) - būvinženieris. No 1935.gada decembra līdz 1940.gada jūlijam Latvijas dzelzceļa ekspluatācijas direktors. 1944.gadā devies trimdā.

⁷ Grāvis Pēteris - Zemkopības ministrijas Zemkopības departamenta direktors no 1920.gada.

⁸ Matisons Oto (1893 - 1942) - Satiksmes ministrijas Pasta un telegrāfa departamenta nodaļas vadītājs un ekspluatācijas pārvaldes priekšnieks, no 1939.gada februāra līdz 1940.gada augustam šī departamenta direktors. 1941.gada 14.jūnijā deportēts un 1942.gada 17.maijā notiesāts uz nāvi.

⁹ Lakstīgala Jēkabs - Latvijas armijā no 1919.gada.

¹⁰ Jakobsons Mārtiņš - Latvijas dzelzceļa Ekspluatācijas daļas komercdaļas ilggadīgs darbinieks.

¹¹ Kalniņš Kārlis (1902 - 1967) - strādājis Latvijas Republikas diplomātiskajās pārstāvniecībās ārzemēs, tad Ārlietu ministrijas saimniecisko līgumu nodaļas vadītājs. 1944.gadā devies trimdā.

¹² Langins Arnolds - Ārlietu ministrijas Austrumu nodaļas vadītāja vietas izpildītājs no 1940.gada.

¹³ Skat. 50.dok.

LKP CK sekretariāta sēdes protokols

1940.g. 2.jūlijā

Piedalās: J.Kalnērziņš, Spure, Jablonskis, Kurlis, Auguste.

Klausījās

Nolēma

b. Spure ziņo, ka valdības sastāvā ieiet mūsu ministri: Tabaks - Valsts kontrolieris, Vanags - zemkopības min[istrs], Karlsons¹ - fin[ansu un] rūpn[iecības] min[istrs], Priede - fin[ansu] vicemin[istrs]. Uzdots sameklēt darba vicemin[istru].

Par Komunistiskās un Sociālistiskās partijas apvienošanu.

Stāv priekšā Saeimas vēlēšanas.

4. Pirmsvēlēšanu kampaņas budžets.

5. Par strādnieku gvardes izveidošanu. Rīgā nepieciešams izveidot 500 cilvēku sastāvā palīgā policijai, uzņēmumu, sapulču apsargāšanai.

Pieņemt zināšanai.

Apvienošanu neveikt. Bijušās Soc[iālistiskās] partijas biedrus uzņemt individuālā kārtā².

Izvest vēlēšanas, sākot priekšvēlēšanu kampaņu, ņemot vērā S[ociāl]d[emokrātijas] labējā spārna uzstāšanos. - Nepieciešams sastādīt strādnieku, zemnieku un intelīgenes darba savienības sarakstus. Būs jāuzstāda pārstāvji no armijas. Nepieciešams izstrādāt darbaļaužu bloka platformu (sastādīs b.Spure). Sākt kampaņu par Saeimas pārvēlēšanu arī mūsu avīzēs.

Rast nepieciešamos līdzekļus.

Dot norādījumus part[ijas] rajonu komitejām par strādnieku gvardes izveidošanu.

6. Par armiju. Spure ziņo, ka gandrīz visās armijas daļās bijuši sakari. Visi gaida iespējas izveidot šūniņas, izvēlēt komitejas. Šimbrīžam darbs tur notiek nelegāli terora draudu apstākļos.

7. Par nacionālo karogu.

8. Par part[ijas] izglītību. Rajonos izveidot tīklu VK(b)P vēstures studēšanai. b. Spure liek priekšā iespiest VK(b)P vēstures īso kursu 100 000 eks[emplārus].

9. Par kino. Par paju akc[iju] sabiedrības izveidošanu un ieiešanu tajā ar mērķi dalīt peļņu.

10. Par jaunatni informē b.Kurlis. Visā zemē bija sasauktas jaun[atnes] sapulces ar aicinājumu iestāties komjaunatnē. Rīgā izvestas 9 masu sapulces, provincē 19 mītiņi. Visur radīti organizāc[ijas] pamati. Šimbrīžam nav labu sakaru ar uzņēmumiem. Precīzu skaitļu, cik uzņemts locekļu, nav. Rīgā izveidoti 14 jaun[atnes] rajoni.

11. Par CK aparātu. Sekretāriem jāatbrīvojas no sīkiem darbiem. Izveidot Sieviešu nodaļu.

12. Par lietvedības sekretāru b. ... sekretāriem jādara savs darbs: iet masās, iztīrīt jautājumus uz vietām, domāt par rezervēm, dar-

Izziņot "Cīņā" atbildi zaldātiem, ka var veidot šūniņas un vēlēt komitejas, bet nedrīkst iejaukties komandieru pavēlēs. Armijā var veidot kopīgas šūniņas (partijas un jaunatnes).

Dot "Cīņā" atbildi, ka nedrīkst mīdīt ar kājām nacionālo karogu³.

Organizēt veikalu partijas literatūras izplatīšanai. Rast iespēju izdot 50000 eks. Īsā kursa VK(b)P vēstures studēšanai. Nepieciešams sadabūt b.Staļina, Molotova, Vorošilova u.c. fotogrāfijas.

Uzdot b.Jablonskim vest sarunas ar atbilstošām iestādēm par šo jautājumu.

Saskaņot rajona organizācijas tīklu ar partijas organizāciju. Pārņemt buržuāziskās jaunatnes organizācijas. Stādīt jautājumu par dienas avīzes izdošanu jaunatnei.

CK un Rīgas komitejā agit[ācijas] - prop[agandas] nodaļā nepiecieš[ams] izraudzīties darbiniekus.

Radīt lietišķus darba apstākļus CK 2.sekretāram, atbrīvoties no sīku jautājumu izlemšanas.

boties drošāk attiecībā uz cilvēku izvērzišanu. Izveidot cilvēku uzskaiti.

13. Par vispārējo stāvokli Pieņemt zināšanai.

valstī. Sākumā vērojamā svārstīšanās iegājusi likumīgā gultnē. Bija daži streiki, pēc izskaidrošanas tie likvidēti. Taču ir manāma zināma sabotāža. Šo jautājumu nepieciešams apgaismot "Ciņā". 5.kolonna sāk pacelt galvu, nepieciešama modriba. Pērkonkrusts⁴ izlaidis skrejlapas. Pie pieminekļa⁵ notiek demonstrācijas. Pie pieminekļa nepieciešams nolikt apsardzi, nepielaist publiku. Trockisti jāarestē.

14. Ir novērojams antisemitisms. Pastiprināt izskaidrošanas darbu⁶.

15. Ievērot darbā konspiratīvātā. Katram jāzina tikai tas, kas viņam pienākas.

Priekšsēdētājs: Kalnbērziņš

Sekretāre: Auguste

LVA, PA - 101.f., 1.apr., 7.l., 10. - 12.lp.; Dokumentu publicējusi Ilga Gore (Grava): Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls, 1991, Nr.1., 118. - 120.lpp.

¹ Karlsons Kārlis (1907 - 1962) - ķīmiķis. 1938. - 1940.g. Brocēnu cementfabrikas vecākais inženieris. 30-to gadu vidū iesaistījies nelegālajā LKP. No 1940.gada 4.jūlija līdz 24.augustam finansu ministrs, pēc tam LPSR vieglās rūpniecības tautas komisārs, pēc kara strādājis LPSR ZA Ķīmijas institūtā.

² Jūnijā un jūlijā LKP tika uzņemti 13 LSSZP biedri, arī šīs partijas vadītāji - A.Rudevics un A.Buševics (LVA, PA - 101.f., 2.apr., 87.l., 6. - 9.lp.). Arhīvā glabājas 85 bijušo sociāldemokrātu un citu kreiso organizāciju biedru (arī vairāku pazīstamu Latvijas Republikas politiķu) šai laikā rakstīti iesniegumi par uzņemšanu LKP (LVA, PA - 101.f., 2.apr., 17.l.). Vairākumā gadījumu tas nenotika, un iesniedzējus padomju represīvie argāni deportēja un dažādi vajāja.

³ 1940.gada 3.jūlijā "Cīņā" publicēta sekojoša piezīme: "Latvijas nacionālo karogu nedrīkst nonievēt. Mums ziņo par dažiem gadījumiem, kad atsevišķas personas norāvušas Latvijas valsts karogu un to nonievējušas. Tāda rīcība uz visstingrāko nosodāma, jo nacionālo karogu nedrīkst aizskart. To var lietot kopā ar strādnieku šķiras sarkano karogu".

⁴ Latviešu tautas apvienība "Pērkoņkrusts" dibināta 1932.gadā. Līdz 1933.gadam darbojās ar nosaukumu "Ugunskrusts". 1933.gada 17.martā Saeima nolēma to slēgt, tā paša gada 15.decembrī formāli slēdza arī "Pērkoņkrustu". Organizācija turpināja savu darbību nelegāli, bija nacionālradikālā opozīcijā K.Ulmaņa režīmam.

⁵ Domāts Brīvības pieminekļis.

⁶ 1940.gada 2.jūlijā Cīņā publicēts ievadraksts "Antisemitisma radziņi jāaplauz" un "Proļetarskajā Pravda" - M.Šaca - Aņina apcere par šovinismu.

Nr. 190

No Maskavas atsūtīto komunistu iecelšana atbildīgos amatos Latvijā

1940.gada jūlijs - augusts

LKP CK rīcībā no Sarkanās armijas Politpārvaldes atsūtīto nododamo biedru saraksts¹

1. Miške² Vladimirs Kārļa d. - VK(b)P biedrs no 1911.gada ("Cīņas" redaktors). Izglītības ministra vietn[ieks] un Universitātes marks[isma] leņ[īnisma] katedras vad[ītājs]. Atstāt.

2. Valeskalns³ Pēteris Ivana d. - VK(b)P biedrs no 1917.gada (izglītības tautas komisariāts - tautas komisāra vietn[ieks]). Bij[ušā] izglīt[ības] min[istra] vietn[ieks]. Atstāt.

3. Vītols Pāvels Miķeļa d. - VK(b)P biedrs no 1928.gada (elektrostac[ijas] direktors). Ķeguma elektrostacijas komisārs. Atstāt.

4. Paškevics⁴ Jānis Dominika d. - VK(b)P biedrs no 1924.gada (val[sts] universitātes rektors).

5. Meijers⁵ Vilis Kriša d. - VK(b)P biedrs no 1917.gada (lielas rūpnīcas direktors). Elektr[iskās] rūpn[īecības] komisārs. Atstāt.

6. Grīnvalds Kārlis Ivana d. - VK(b)P biedrs no 1918.gada (laikraksta "Rīts" redaktors). Strādā LPSR Galv[enajā] literatūras pārvaldē. Atstāt.

7. Silmanis Eduards Jāņa d. - Bezpartijiskais (Izgl[ītības] tautas komis[ariāta] aparātā). Dzer, skandalējas. Aizkomandēt.

8. Leitmanis⁶ Eduards Mārtiņa d. - VK(b)P biedrs no 1919.gada (divīzijas polit[iskais] vadītājs). *Bij[ušais] finansu min[istra] vietn[ieks]. Atstāt.*
9. Kaktiņš Jēkabs Pētera d. - VK(b)P biedrs no 1919.gada (rūpnīcas direktors). *Atstāt.*
10. Kerre⁷ Elmārs Pētera d. - VK(b)P biedrs no 1918.gada (Iekšlietu tutas komisariātā). *Strādā Iekšlietu tautas komisariātā. Atstāt.*
11. Liberts⁸ Eduārd Jura d. - VK(b)P biedrs no 1932.gada (jaunatnes savienības CK sekretārs). *Atstāt.*
12. Domburs⁹ Alfrēds Jāņa d. - VK(b)P biedrs no 1925.gada (rūpnīcas direktors). *Atstāt.*
13. Zvejnieks Pēteris Pētera d. - VK(b)P biedrs no 1905.gada (*izmantot LKP CK*). *[Laikraksta] "Cīņa" part[ijas] dzīves nod[aļas] vad[itājs]. Atstāt.*
14. Apsītis Adolfs Pētera d. - VK(b)P biedrs no 1931.gada (Rīgas radiofona direktora vietn.). *Pamatīgi dzer. Aizkomandēt.*
15. Dreimanis¹⁰ Kārlis Bērtuļa d. - VK(b)P biedrs no 1918.gada (Armijas apgādes pr[ieksnieka] pal[īgs]. *Strādā Sarkanās armijas korpusā. Atstāt.*
16. Zemeszirgs Ivans Dāvida d. - VK(b)P biedrs no 1919.gada (tautas komisariāta kadru d[aļas] vad[itājs]). *Rūpnīcas direktors. Atstāt.*
17. Lauva Jānis Jāņa d. - VK(b)P biedrs no 1932.gada (ats[evišķas] daļas polit[iskais] vadītājs). *Stipri dzer. Aizkomandēt.*
18. Avotiņš¹¹ Jānis Georga d. - VK(b)P biedrs no 1918.gada (LKP CK aģitācijas un propagandas daļas vad[itājs]). *Atstāt.*
19. Zaķis¹² Mārtiņš Pētera d. - VK(b)P biedrs no 1932.gada (fabrikas direktors). *Atstāt.*
20. Sakss¹³ Kārlis Andreja d. - VK(b)P biedrs no 1918.gada (Mežsaimniecības tautas komisariāts). *Atstāt.*
21. Blaus¹⁴ Rūdolfs Ivana d. - VK(b)P biedrs no 1905.gada (zemk[opības] tautas komisāra vietn[ieks]). *Strādā Zemkopības komis[ariātā]. Atstāt.*
22. Baumanis Jānis Jēkaba d. - VK(b)P biedrs no 1918.gada (laikraksta "Cīņa" kult[ūras] nod[aļas] vad[itājs]). *Atstāt.*
23. Paipala Augusts Jura d. - VK(b)P biedrs no 1919.gada (rūpnīcas direktors). *Aizkomandēt.*
24. Lakstiņš Alberts Friča d. - VK(b)P biedrs no 1932.gada (mēbeļu fabrikas direktors). *Aizkomandēt kā vāju darbinieku.*

25. Sproģis Otto Jāņa d. - VK(b)P biedrs no 1917.gada (Izglītības tautas komis[ariāts]). *Tirdzniecības ministrija. Aizkomandēt kā vāju drbinieku.*
26. Bucēns Ulrihs Hansa d. - VK(b)P biedrs no 1917.gada (Izglītības ministrijā muzeju sekt[ora] vad[ītājs]). *Pie Izglītības tautas komisariāta. Atstāt.*
27. Kārklīšs Jānis Jāņa d. - VLKJS biedrs (LKJS CK). *LKJS CK aparātā. Atstāt.*
28. Vimba Jānis Artūra d. - VK(b)P biedrs no 1918.gada (tehn[iskās] divīzijas komandieris). *Vietējās rūpniec[ības] tautas komis[ariāta] kadru daļas vadīt[ājs]. Atstāt.*
29. Dombrovskis¹⁵ Fricis Osipa d. - VK(b)P biedrs no 1917.gada (marksisma ļeņinisma pamatu pasniedzējs, CK part[ijas] kabineta vad[ītājs]). *Atstāt.*
30. Runce Alfrēds Fridriha d. - VK(b)P biedrs no 1925.gada (Rīgas pils[ētas] dzīvokļu daļas priekš[sēdētāja] vietn[ieks])¹⁶. *Atstāt.*
31. Pugo¹⁷ K.J. (Rīgas pilsētas [partijas] komitejas propagandas daļas vad[ītājs]). *Atstāt.*

LVA, PA - 101.f., 2.apr., 108.l., 72. - 73.lp. Mašīnraksts. Atzīmes ar tinti un zīmuli. Tulkots no krievu valodas.

¹ 1939.gada oktobrī un 1940.gada jūnijā ievēdot Latvijā Sarkanarmijas daļas, tika iepludināts arī zināms skaits "mobilizēto" rezervistu - latviešu izcelsmes partijas un saimniecisko darbinieku. Dokumenta pamattekstā vēlāk (1940.gada septembrī?) ar tinti un zīmuli par katru personu izdarītas piezīmes, norādot faktiski ieņemamo posteni un piezīmi "atstāt" (оставить) vai "aizkomandēt", resp. atsaukt (откомандировать). Publicējot dokumentu, ar tinti un zīmuli rakstītās piezīmes dotas kursīvā.

² Miške Vladimirs (1895 - 1972) - 1940.gada jūlija mēneša pirmajā pusē kļūst par vienu no "Cīņas" vadītājiem. Pēc tam ilggadējs LVU marksisma - ļeņinisma katedras vadītājs un Partijas vēstures institūta direktora vietnieks.

³ Valeskalns Pēteris (1899 - 1987) - 1940.gada 26.jūlijā nozīmēts par Latvijas izglītības ministra biedru, pēc J.Lāča represēšanas 1941.gadā kļuvis par LPSR izglītības tautas komisāru.

⁴ Paškevičs Jānis - 1940.gada 29.jūlijā nozīmēts par Latvijas Universitātes pagaidu rektoru. Ar LPSR Tautas komisāru padomes 1941.gada 13.februāra lēmumu atstādināts no amata.

⁵ Meijers Vilis - strādājis Ļeņingradas rūpnīcās par inženieri - elektriķi. No 1940.gada septembra LPSR pārtikas rūpniecības tautas komisāra vietnieks u.c. vadošos posteņos.

⁶ Leitmanis Eduards (1899 - 1971) - 1940.gada 29.jūlijā iecelts par finansu ministra vietnieku.

⁷ Kerre Elmārs, 1940.gada 3.augustā iecelts par Latvijas Iekšlietu ministrijas Tautas milicijas departamenta padomnieku, vēlāk strādājis valsts drošības orgānos.

⁸ Liberts Eduards (1909 - 1981) - no 1940.gada 14.jūlija LKP CK aparātā, 1940.gada augusta sākumā pēc Latvijas komjau-natnes izveidošanas iecelts par tās pirmo sekretāru, vēlāk partijas un padomju darbinieks.

⁹ Alfrēds Domburs 1940.gadā vadīja metālapstrādes rūpniecības nacionalizāciju, pēc tam LPSR vietējās rūpniecības tautas komisāra vietnieks.

¹⁰ Valsts Prezidenta A.Kirhenšteina 7.pavēlē armijai 1940.gada 30.jūlijā teikts: "Ieskaitu kara dienestā Apgādes pārvaldē Sarkanās armijas (3.ranga intendantu) kapteini Kārli Dreimani un ieceļu par šīs pārvaldes priekšnieka palīgu". (LVVA, 1474.f., 2.apr., 10.l., 8.lp.).

¹¹ Avotiņš Jānis (1898 - 1986) - pilsoņkara gados strādājis Viskrievijas Ārkārtējā komisijā, tad Sarkanās armijas politdaļas instruktors, profesionāls VK(b)P ideoloģiskā aparāta darbinieks. 1940.gada jūlija sākumā sācis strādāt LKP CK aparātā (LVA, PA - 101.f., 1.apr., 60.l., 267. - 268.lp.).

¹² Zaķis Mārtiņš (1909 - 1988) - 1940.gadā LPSR Viegļās rūpniecības tautas komisariāta Tehniskās ražošanas nodaļas vadītājs. Pēc kara pazīstams kā rakstnieks Krieviņš. Auto-biogrāfiskajā romānā "Pasveicini Daugavu" (1961) izklāsta savu dienestu Sarkanajā armijā un atrašanos PSRS militārajās bāzēs Latvijā pirms 1940.gada 17.jūnija.

¹³ Sakss Kārlis (1897 - 1987), "Latvijā ieradās 1940, būdams Sarkanās armijas sastāvā" (LME, R, 1970, 3.sēj., 273.lpp.). 1940.gadā strādāja par mežsaimniecības tautas komisāra vietnieku.

¹⁴ Blaus Rūdolfs (1887 - 1965) - 1940.gada 29.jūlijā tika iecelts par Latvijas zemkopības ministra biedru.

¹⁵ Dombrovskis Fricis - saskaņā ar paša izteikumiem LK(b)P IX kongresā 1940.gada 19.decembrī, pilsoņkara gados strādājis Nižņijas guberņas ārkārtējā komisijā, bet 1940.gada vasarā iesaukts armijā, no 13.jūlija strādā LKP CK (LVA, PA - 101.f., 1.apr., 60.l., 270. - 271.lp.).

¹⁶ Tā tekstā.

¹⁷ Pugo Kārlis (1896 - 1955) - LK(b)P IX kongresā informējis delegātus, ka 1939.gadā iesaukts Sarkanajā armijā, kur bijis līdz 1940.gadam (LVA, PA - 101.f., 1.apr., 60.l., 272.lp.). No 1940.gada jūlija LKP Rīgas pilsētas komitejas aģitācijas un propagandas daļas vadītājs, pēc tam arī sekretārs.

V nodaļa

Saeimas vēlēšanas. Latvijas aneksija

Nr. 191
A.Kirhenšteina valdības lēmums par
Saeimas vēlēšanām
Protokols nr. 56
Ministru kabineta sēde

1940.g. 4.jūlijā

Klāt:

Ministru prezidents un ārlietu ministra v.i.

prof. Dr. A.Kirhenšteins

Finansu ministrs

K.Karlsons

Iekšlietu ministrs

V.Lācis

Izglītības ministrs

prof. P.Lejiņš

Kara ministrs

ģen. R.Dambītis

Sabiedrisko lietu ministrs

P.Blaus

Satiksmes ministrs

J.Jagars

Tautas labklājības ministrs

J.Lācis

Tieslietu ministrs

J.Pabērzs

Zemkopības ministrs

J.Vanags

Iekšlietu ministra biedrs

V.Latkovskis

Valsts kontroliera v.i.

P.Vanags

Finansu ministra biedrs

N.Priede

Protokolē:

Valsts kancelejas direktora v.i.

R.Bulsons

Sēdi sāk plkst. 19.20.

1) Ieceļ par Valsts kontrolieri, skaitot ar 1940.g. 22.jūliju, Arnoldu Tabaku, uzdodot viņam šo amatu izpildīt, sākot ar 1940.gada 5.jūliju, ar tiesību saņemt Valsts kontrolierim pienākošos atalgojumu ar to pašu datumu.

2) Pieņem:

1/ likumu par politiskiem vadītājiem armijā¹,

2/ likumu par Latvijas Darba centrāles likvidāciju.

[..]

12) Pieņem sekojošu lēmumu:

Ar bijušās valdības 1934.gada 18.maija lēmumu, pārkāpjot Latvijas Republikas Satversmi, Saeimas funkcijas bija uzliktas Ministru kabinetam.

Latvijas demokrātiskās republikas valdība, atzīstot par savu pienākumu nodrošināt Latvijas tautai iespēju brīvi izpaust savu gribu uzdevumos, kuri tagadējā laikā izvirzījušies mūsu tēvijas priekšā valsts celtniecības un valsts pārvaldīšanas laukā, un atzīstot, ka šajās

vissvarīgākajās valsts lietās nav pieļaujama nekāda vilcināšanās, nolēmj:

1. Nekavējoties izdarīt Saeimas vēlēšanas saskaņā ar Latvijas Republikas Satversmes 6.pantu vispārējās, vienlīdzīgas, tiešas, aizklātas un proporcionālas balsošanas ceļā.

2. Noteikt Saeimas vēlēšanu laiku 1940.g. 14. un 15.jūlijā.

3. Pieņemt vēlēšanu likumu un viņu nekavējoties izvest dzīvē.

13) Pieņem likumu par Saeimas vēlēšanām².

[..]

15) Ieceļ Centrālā vēlēšanu komisijā:

no Tieslietu ministrijas - A.Meņģelsonu³ no Iekšlietu ministrijas - Ansi Leju⁴, no Sabiedrisko lietu ministrijas - Oskaru Gulbi⁵, no Valsts statistiskās pārvaldes - A.Maldupu⁶, no Latvijas komunistiskās partijas - Ansi Buševicu un Arnoldu Deglavu⁷ un no arodu biedrības organizācijām - K.Šicu⁸ un Vecvagaru⁹.

16) Nolēmj atdot Latvijas pavalstniecības tiesības visiem tiem Latvijas bijušiem pilsoņiem, kam Latvijas agrāko valdību laikā pavalstniecības tiesības atņemtas par politisko darbību demokrātiskās valsts iekārtas labā. Šī lēmuma izvešanu dzīvē uzdod iekšlietu ministram.

17) Piekrit satiksmes ministra priekšlikumam attiecināt uz PSRS karavīriem braucienos pa Latvijas dzelzceļiem tos pašus tarifa noteikumus, kādi pastāv attiecībā uz Latvijas armijas karavīriem.

18) Nolēmj uzdot visām valsts un pašvaldības iestādēm iegādāties SPRS valsts karogu.

19) Nolēmj Finanšu un Tirdzniecības un rūpniecības ministrijas apvienot vienā Finanšu ministrijā, ko vadīs finanšu ministrs K.Karlsons un finanšu ministra biedrs ar balsstiesībām kabinetā N.Priede.

20) Sakarā ar Saeimas vēlēšanu likuma pieņemšanu nolēmj nosūtīt sekojošas pateicības un apsveikuma telegrammas:

1/ Padomju Sociālistisko Republiku Savienības tautu un visas pasaules darba ļaužu lielajam Vadonim Josifam Visarionovičam Staļinam:

Latvijas demokrātiskās Republikas valdība šodien pieņēmusi likumu par Saeimas vēlēšanām. Tas pēc 6 beztiesīguma un apspiestības gadiem Latvijas tautai atkal

atdod viņas brīvību, tiesības pašai lemt par savu likteni un iespēju patiesā draudzībā sadarboties ar lielo Padomju Sociālistisko Republiku Savienību un tās tautām. Šajā lielajā vēsturiskajā brīdī Latvijas republikas valdība Latvijas tautas vārdā sūta Jums, visas pasaules darba tautas ģeniālajam Vadonim, pateicību par atgūto brīvību un taisnību.

Lai dzīvo Latvijas un PSRS draudzība, lai dzīvo ciešā un nesaraujamā Latvijas Republikas un PSRS savienība, lai dzīvo darba tautas vadonis un labākais draugs Josifs Visarionovičs Staļins!" [...]

Sēdi slēdz plkst. 21.40.

Ministru prezidents *prof. Dr. A.Kirhenšteins*
Valsts kancelejas direktora v.i. *R.Bulsons*

LVA, 270.f., 1.apr., 2.l., 103., 104.lp.; Latvijas Republikas Ministru kabineta sēžu protokoli, 51. - 55.lpp.

¹ Skat. 202.dok.

² Ministru kabineta pieņemtais vēlēšanu likums (LVVA, 1303.f., 1.apr., 54.l., 29. - 34.lp. Mašīnraksts. Oriģināls) tika publicēts ofioza "Valdības Vēstnesis" 1940.gada 5.jūlija numurā ar ministru prezidenta A.Kirhenšteina, tieslietu ministra J.Pabērza, iekšlietu ministra V.Lāča parakstiem un to saskaņā ar pieņemto kārtību izsludināja Valsts prezidents K.Ulmanis. Tajā bija 44 panti un tas formāli maz atšķīrās no Latvijas Republikas Satversmes Sapulcē 1922.gada jūnijā pieņemtā un Saeimas kopsēdēs 1925.gada 9.jūnijā un 1928.gada 5.jūnijā papildinātā Likuma par Saeimas vēlēšanām (58 panti). Taču demokrātiskajā Latvijas Republikā bija noteikts, ka vēlēšanām "jābūt izsludinātām "Valdības Vēstnesī" vismaz 40 dienas pirms pirmās vēlēšanu dienas" (30.pants), tāpat iepriekšējās vēlēšanās saskaņā ar likumu "... starp pēdējo kandidātu sarakstu pieņemšanas dienu un pirmo vēlēšanu dienu jābūt vismaz trīsdesmit dienas ilgam starpbrīdim" (16.pants), turpretim 1940.gadā vēlēšanas izsludināja 4.jūlijā, kandidātu sarakstu varēja iesniegt līdz 10.jūlijam, bet vēlēšanas sākās 14.jūlijā. Vienkāršota bija arī sarakstu iesniegšanas procedūra un likuma panti, kuri reglamentēja proporcionālajās vēlēšanās pašsaprotamo vairāku sarakstu uzstādīšanas kārtību, kaut arī 21.pantā bija paredzēts, ka "Centrālā vēlēšanu komisija numurē kandidātu sarakstus iesniegšanas kārtībā". Tika gan saglabāta norma, ka "pēc balss nodošanas vēlēšanu komisijas priekšsēdētājs vai viņa vietnieks atzīmē uz vēlētāja pases, ka šīs pases īpašnieks vēlēšanās piedalījies" (attiecīgi 37. un 22.panti), bet

1940.gadā bija pieļauts pases vietā izmantot arī personas pagaidu apliecību un noteikts, ka "vēlēšanu komisija ieraksta īpašos sarakstos to vēlētāju vārdus un pases numurus, kas saņēmuši kandidātu sarakstus" (26.panta 2.rindkopa). 1940.gadā netika pieļauts ne tikai t.s. grozāmo sarakstu princips, bet noliegti jebkuri svītrojumi vai jaunu kandidātu ieraksti (38.pants).

³ Meņģelsons Aleksandrs (1896 - 1941) - jurists. 1935. - 1940.gadā Tieslietu ministrijas Tiesu departamenta direktors. 1940.gada 9.jūlijā no Centrālās vēlēšanu komisijas izslēgts. 1941.gada deportēts uz PSRS. Miris izsūtījumā.

⁴ Leja Ansis (1902 - 1968) - jurists, sabiedrisks darbinieks. Darbojies kreisajās arodbiedrībās un pašvaldībās. Par frakcionārismu savulaik izslēgts no LKP. No 1940.gada 4.jūlija Iekšlietu ministrijas Pašvaldību departamenta direktors.

⁵ Gulbis Oskars (1906 - 1941) - Kreiso arodbiedrību darbinieks, Saeimas strādnieku un zemnieku frakcijas deputāts (1932. - 1933.g.). 1933. - 1938.g. un no 1939.līdz 1940.gada 21.jūnijam apcietinājumā. Pēc amnestijas strādāja Sabiedrisko lietu ministrijā. Kritis frontē.

⁶ Maldups Aleksandrs (1894 - 1965) - statistiķis. No 1920.gada ieņēmis dažādus amatus Valsts statistiskā pārvaldē. 1941.gada 14.jūnijā deportēts.

⁷ Deglavs Arnolds (1904 - 1969) - sabiedrisks darbinieks. Darbojies kreisajās arodbiedrībās, bijis Saeimas strādnieku un zemnieku frakcijas deputāts (1933. - 1934.g.). Pēc 1940.gada ilggadējs Rīgas un Jūrmalas pilsētu izpildu komiteju priekšsēdētājs.

⁸ Šics Kārlis (1904 - 1981) - kurpnieks. Darbojies nelegālajā LKP, 1937. - 1940.g. ieslodzījumā. 1940.gada jūlijā Latvijas ādu apstrādātāju arodbiedrības valdes loceklis, vēlāk LPSR vieglās rūpniecības tautas komisārs (ministrs).

⁹ Vecvagars Jēkabs (1902 - 1965) - 1921. - 1934.gadā virsnieka vietnieks Latvijas armijā. 30-to gadu beigās iesaistījies nelegālajā komunistiskajā kustībā. 1940.g. jūlijā - septembrī Latvijas armijas Kurzemes divīzijas politiskais vadītājs.

Nr. 192

LKP Rīgas komitejas rajonu sekretāru apspriedes protokols

1940.gada 4.jūlijā

Piedalās 9 rajonu sekretāri.

Dienas kārtībā:

1. Saeimas vēlēšanas.
2. Manifestācija.
3. Fabrikas komiteju vēlēšanu novērtējums.

4. Strādnieku padome.
5. Korespondenču jaut[ājums].
6. Dažādi.
7. Rītdienas lozungs.

1. b.Spure ziņo, ka saskaņā ar Internacionāles rīkojumu un Sekretariāta lēmumu Saeimas vēlēšanām jānotiek visā drīzumā. Vēlēšanas notiks uz pirmās Konstitūcijas pamatiem. Visi vēlākie ierobežojumi ir atcelti. Vēlēšanas jāsaģatavo ātri. 14. un 15.jūlijā jānotiek vēlēšanām. Vēlēšanas kampaņa sākas rītā, 5.jūlijā. Jāaizrāda uz iebildumiem, ka Saeima nav populāra, uz šādiem faktiem: 1) konstitūcijas ierobežojumu nav; 2) Strādnieku bloks - blokā ieies strādnieku, zemnieku, darba intelīģences un armijas pārstāvji.

Partijas, izņemot kom[unistisko] part[iju], nav legalizētas, tāpēc arī tās praktiski nevarēs legalizēties divu nedēļu laikā. Gaidāmie rezultāti atkarīgi no mūsu darba un spējām. Rajoniem jāņem vērā, ka aparāts, kas piedalījās fabriku komiteju vēlēšanās, ir jāpaplašina, jāpapildina. Viņu darbam pēc iespējas jākoncentrējas rajonos.

Visa Latvija sadalīta 5 vēlēšanu apgabalos. Rīgā 21 kand[idāts], Latg[alē] - 27, Vidzemē - 22, Kurzemē - 15, Zemgalē - 15.

Kā notiks vēlēšanas: sarakstus sastādīs, sasaucot organizāciju sapulces, kuras izbīda pilnvarnieku uz pilnvarnieku kopējo sapulci, kurā tad uzstādīs kandidātus. Nav noskaidrots, uz cik lielu skaitu nāk 1 kandidāts. Rajonu uzdevums: kādus kandidātus izbīdīt no rajona pilnvarnieku sapulcēm. Rajoniem jau rītā jānāk ar konkrētiem priekšlikumiem, resp[ektīvi], priekšstāvjus un kandidātus - dažādu kārtu un tautību.

Centrālā vēlēšanu komisijā strādnieku bloks iesniegs mūsu kandidātu sarakstu. Centrālā vēlēšanu sapulcē ieiet: 2 - no LKP, 2 - arodbiedr[ībām], 1 - [no] Tieslietu ministrijas, [pa] 1 [no] Iekšlietu m[inistrij]a un Statistiskās pārvaldes. No partijas - Buševics un Deglavs. No arodbiedr[ības] - Šics un Vecvagars.

Apgabala komis[ijas] nāk kandidāti pa 1 kā no LKP, tā no arodbiedrībām. No Rīgas - Gustsons LKP un arodbiedr[ībām] - Vīnholde. Būs vēl vēlēšanu iecirkņi, kur ieies apm[ēram] 3 cilv[ēki], pa vienam no LKP, arodbiedr[ībām] un no oficiālajām iestādēm.

Rīt būs gatava vēlēšanu platforma. Sakarā ar platformas izplatīšanu būs mītiņi. Nepieciešami labi izveidoti propagandistu kadri. Pie Rīgas un CK Propagandas nodaļas. Rajonos jāsadala arī darba spēks un uzdevumi. Kandidātu popularizēšana - respektīvi, biogrāfijas.

Šodien jāķeras konkrēti pie darba.

Būs publicēts arī, kā notiks vēlēšanas, - kandidātu saraksti bez aploksnes, bet 4 kārtīgi salocītas lapas. Balsstiesības visiem - visiem nelegālistiem un emigrantiem būs. Nāk[ošais]. Pašvaldību vēlēšanas izmantot arī vēlēšanu sapulcēm. Katram rajonam jābūt propagandistu kadram. CK reģistrētie propagandisti.

B[iedrs] Šmits, 6.raj[ona] sekretārs, ierosina, ka pa kampaņas laiku rajonu pārorganizāciju atstāt, jo tas ienesīs zināmu sajukumu. Pārējie biedri ceļ iebildumus, jo tie jau sākuši rajonu pārkārtošanas darbu.

B[iedrs] Putniņš ienes priekšlikumu - izsludināt presē, ka 2 dienu laikā reģistrēties visiem partijas biedriem, un pārdot tad ar mandātā uz citu rajonu. Lieliem burtiem "Cīņas" pirmā lappusē.

Nolemj publicēt "Cīņā" par biedru reģistrēšanos.

Rajona komitejas locekļus nesvaidīt.

Rajona komitejas var papildināt - kooptēt. Rajona komitejā var ieiet līdz 7 cilvēkiem.

2. 5.VII manifestācija.

Lozungs: Balsojiet par strādnieku, zemnieku un darba inteliģences bloku. Manifestācija tiek rīkota sakarā ar tiesībām, iegūtām vēlēšanās.

Katrā uzņēmumā īsu skrejošo mītiņu par vēlēšanām. Mobilizēt fabrikas strādniekus jau vēlēšanās. Pie tā lozungs - "Darba ļaužu bloks". Latvija, Padomju Savienība. Nebaidaties no lozunga par "Padomju Latviju". Manifestāciju plkst. 6.00. Maiņu no darba nenoņemt. Lozungs "Lai dzīvo strādnieku, zemnieku un darba inteliģences bloks" [...].

Par demonstrācijas priekšnieku - Putniņu. Rajonu sekretāri - kolonnu pārstāvji.

Strādnieku gvardē - 500 cilvēku. Pagaidām reģistrēt pēc ieroču šķirām. Militāra organizācija (var būt arī bezpart[ijiski] biedri).

3. Strādnieku deputātu padome - pagaidām šo prasību atlikt. [...]

Ceturtdienā - plkst. 7-os - rajonu sekr[etāru] komiteju sēdes.

LVA, PA - 102.f., 1.apr., 5.l., 8. - 9.lp. Oriģināls. Rokraksts ar ķīmisku zīmuli. Publicējusi Ilga Gore (Grava): Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls, 1991, Nr.1., 121. - 122.lpp.

Nr. 193

No A.Višinska uzrunas manifestācijas dalībniekiem pie PSRS pārstāvniecības Rīgā

1940.gada 5.jūlijā

Latvijas brīvās republikas pilsoņi, pilsones, dārgie biedri!

Šī diena ir viena no lieliskākajām dienām Latvijas tautas atbrīvošanas vēsturē. Pagājušas tikai kādas 14 dienas, kad ar Latvijas tautas gribu veco plutokrātisko režīmu, kas bija naidīgs Latvijas un Latvijas tautas, valdības interesēm, nomainījusi jaunā valdība, kura šodien izdevusi lēmumu par Saeimas vēlēšanām un jaunu, demokrātisku šo vēlēšanu likumu.

[...] Šajās dienās sperts jauns milzīgs solis ceļā uz patiesas tautvaldības, lielās Latvijas tautas cienīgas valsts izveidi. Šis solis nav pēdējais lielajā Latvijas vēsturiskajā ceļā, un tautai būs jāspēr vairāki turpmākie soļi, kas nesīs jaunu laimi, jaunu patiesu brīvību darba cilvēcei, brīvās Latvijas strādājošajiem dēliem un meitām, ciešā, nesatricināmā, gadsimtos neizjaukamā savienībā ar Padomju valsti [...].

Strādnieku, zemnieku un darba inteliģences, visu godīgo Latvijas patriotu uzdevums ir komunistiskās partijas vadībā organizēt tautas gribu un prast vīrišķīgi, revolucionāri, pēc jūsu austrumu brāļu parauga, kuri atbrīvojušies no ekspluatatoru jūga, teikt savu vareno vārdu [...].

Es aicinu jūs atcerēties, ka tauta iegūst savu laimi un brīvību cīņā, grūtā cīņā ar saviem ienaidniekiem, es aicinu jūs atcerēties, ka ienaidnieks nav mutes bajāri (краснобаи), muldoņas, bet gan ļaudis, kuri praktiski prot darīt savu drūmo un melno reakcijas darbu. [...]

Es gribu teikt tikpat brīvi, kā to runāja daži no demonstrantiem. Es gribu jūs brīdināt, ka mēs stāvam šeit

Jūsu priekšā kā Pad[omju] Savienības pārstāvji. Mēs apzināmies visu tā vēsturiskā brīža nozīmīgumu, ko pārdzīvo Latvijas valsts un jūsu draugi - Pad[omju] Savienība. Mēs nepieļausim, ka jūsu domas un jūsu galvas pārņem kaut kāda neprātīga fantāzija. Šā gada 16.jūnijā Padomju valdība uzstādīja vecajai Latvijas valdībai ultimātu, pieprasīja organizēt tādu valdību, kura atklāti un godīgi būtu gatava un spēta izpildīt Latvijas un PSRS paktu. Latvijas valdība, kura pastāvēja līdz 20.jūnijam, pieņēma PSRS ultimātu. Kā jūs ziniet, pēc PSRS pieprasījuma, 20.jūnijā pilnā saskaņā ar Padomju valdību, pilnīgi un precīzi atbilstoši Padomju valdības noteikumiem bija noorganizēta jauna Latvijas valdība, kuru mēs aicinām sumināt kā jūsu valdību. Urā!

Es uzskatu par nepieciešamu jums to atgādināt, neaizmirstot par to lielo atbildību, kura gulstas uz katru PSRS un Latvijas pilsoni īpašo notikumu priekšā. [..]

Šeit mēģināts graut uzticību nākošajai Saeimai. Biedri, jums jāzin, ka Saeima būs tāda, kādu to Latvijas tauta organizēs, ka vienīgi tautai ir tiesības ne tikai noteikt nākošās Saeimas fizionomiju, bet arī visu politisko notikumu turpmākās attīstības programmu. [..]

Nost ar provokatoriem, kuri sēj jūsu vidū neapmierinātību, kuri tīko sašķelt mūsu rindas, kuri izplata visādas baumas un baumiņas un kuri cenšas graut uzticību jaunajai valdībai un mūsu kopējiem pūliņiem celt stabilu un nesatricināmu Latvijas un Padomju valsts savienību. Visi, kā viens, uz vēlēšanām, visi balsojiet par Latvijas darba tautas bloku! [..]

Пролетарская правда, 1940, 6. јул. Tulkots no krievu valodas. "Proletarskaja Pravda" ("Proletariāta taisnība") - Latvijas Komunistiskās partijas laikraksts krievu valodā, iznāca Rīgā, 1940.g. јūnijā - 1941.g. јūnijā. Nevienā latviešu laikrakstā A.Višinska runas teksts pilnībā nav publicēts.

Nr. 194

No raksta "Rīgas darba tautas prieka un pateicības manifestācija"

1940.gada 5.jūlijā

[..] Manifestācijas noslēgumā pie valdības nama runāja Latvijas komunistiskās partijas Centrālās komitejas

arodbiedrību nodaļas vadītājs J. Putniņš. Viņš uzsvēra, ka šodien organizētās strādniecības rindās iekļuvuši daudzi provokatori, kas mēģināja graut strādnieku disciplīnu un traucē strādniecības cīņu par demokrātiskām brīvībām un tiesībām. **“Latvijas komunistiskā partija nav izgājusi ar lozungu par Latvijas pievienošanu Padomju Savienībai!”**, sacīja runātājs. **“Ar šādu lozungu izgājuši mūsu ienaidnieki¹**, kas šodien iekļuvuši mūsu rindās. Tāpat komunistiskā partija nav pret tautas pašnoteikšanās tiesībām un izsludinātām Saeimas vēlēšanām”. [...]

Jaunākās Ziņas, 1940, 6.jūl.

¹ *Izcēlums laikrakstā. Salīdz. ar 192.dok.*

Nr. 195

Zemkopības ministra J. Vanaga runas agronomu sanāksmē atreferējums laikrakstā “Saeimas vēlēšanas paātrinātas lauku nomierināšanai”

1940.g. 5.jūlijā

Latvijas agronomu biedrības sapulces noslēgumā vakar runāja zemkopības ministrs agr[onom]s J. Vanags. Viņš starp citu aprādīja: [...] lai izklidinātu šaubas, ka tagadējā valdība nav uzspiesta kliķe, mēs atradām par nepieciešamu pasteidzināti izsludināt saeimas vēlēšanas. Mums bija izstrādāts projekts šīs vēlēšanas izdarīt nedēļu vēlāk. Bet ziņas, kas ienāca no laukiem, neļāva vilcināties. Ir ziņas, ka vecā režīma dienderi cenšas izjaukt loku, kurā tagad saslēdzas strādniecība un darba zemniecība. Viņi fabricē baumas par zemniecības īpašumu nedrošību. Tāpēc bija jāpasteidzas ar saeimas vēlēšanām, lai zemniecība redzētu, ka tagad ir ne vairs kliķes, bet gan īsta tautas valdība, kas ir par viņu un stāv par viņu. [...]

Iegaumējami valdības un komunistiskās partijas deklarācijās paustie norādījumi, ka nekādā ziņā nedrīkst atņemt darba zemniecībai zemi, apdraudēt tās lopus, inventāru un citas mantas. Kas īsti ir darba zemniecība, kādas tai robežas? Maldīgi būtu šīs robežas iedomāties pēc hektāru daudzuma¹. Darba zemniecībā ietilpst ikviens, kas strādā godīgu un produktīvu zemnieka darbu. [...]

“Visiem darba zemniekiem jāzina,” - teica ministrs J. Vanags, - “ka nenotiks nekāda izrēķināšanās. Katrs paliks savā vietā un varēs turpināt savu darbu. Galvenā kārtā ievērosim lietderības principu, un necietīsim nekādu onkuļu būšanu, bet gan īstiem lietpratējiem ierādīsim īsto vietu. Neprasisim, pie kādas organizācijas darbinieks agrāk piederējis, bet gan ņemsim vērā, kādā organizācijā viņš tagad ir”.

Jaunākās Ziņas, 1940, 6.jūl.

¹ Taču jau 22.jūlijā, uzstājoties Saeimas sēdē, J. Vanags deklarēja: “Ņemot vērā lauku zemes stāvokli un graudkopības un lopkopības racionālas attīstības perspektīvas, darba zemniecību saimniecību apmēru var noteikt ne augstāku par 30 ha. Viss zemes pārpalikums virs šiem apmēriem jānodod valsts zemes fondā un jāsadala bezzemniekiem un sīkzemniekiem” (*Jaunākās Ziņas, 1940, 24.jūl.*)

Nr. 196

Pret Valsts prezidentu K.Ulmani vērsts raksts avīzē “Krasnoje znamje” “Politiskais liķis Rīgas pili”

1940.gada 5.jūlijā

Viegli un brīvi tagad elpo simtiem tūkstoši mūsu valsts darbarūķu. Viņu ieelpotais gaiss vairs nav piegānīts ar plutokrātisko intrigu, urrpatriotisma un korupcijas pretīgajiem izgarojumiem. Ir pavēries plašs darba lauks cilvēces labāko dēlu - Marksa, Engelsa, Ļeņina, Staļina - izlolotajām sociālā taisnīguma un tautu draudzības cēlajām idejām. Taču brīžiem progresīvo rakstu un runu visuattīrošajai strāvai piejaucas pēc puveklēm, sprāgoņas un veco laiku atraugām smakojošie miasmi. No kurienes tie nāk? To avots ir Rīgas pils, kurā jau divas nedēļas guļ neiebalzamēts politiskais liķis - budziskā miegā aizmigušais “Vadonis” - Valsts Prezidents, ministru prezidents, Kurzemes hercogs, Jersikas ķēniņš, Tālavas grāfs utt. utt. Smirdoņa, kuru tas izplata līdz pat visattālākajiem Latvijas novadiem, kļūst ar katru dienu stiprāka.

Tomēr runa ir tikai par mūsu eks “vadoņa” politiskajiem pīšļiem. Viņa ķermeniskais apvalks ir vesels un neskarts. Nav tajā tikai agrākā spriganuma un naskuma, taču viņš vairāk braukā ar vieglajām automašīnām, lai Rīgas ielu

krustojumos uztvertu asti iežmiegušo mūžīgo rokļaižu apsveikumus. Viņš sācis mazāk vai arī vispār pārtraucis pozēt galma oratoriem te frakā ar visiem ordeņiem, te pārgērbies par vienkāršu zemes arāju. Apklususi viņa spiedzīgā un aizlūstošā balss, kas tā arī bārstīja aforismus un domu graudus, kuros katrā bija vairāk gudrības nekā visos Kanta un Gogoļa kopotajos rakstos.

Taču viņa pirksti vēl saglabājuši agrāko veiklību un droši paraksta valsts dokumentus, ar kuriem zaudē jebkādu nozīmi viss tas, kā vārdā tie ar tādu konsekvenci un neatlaidību sešus gadus pūlējušies. Līdzīgi antīkajam dievam Kronam, Rīgas pils gūsteknis apriņ pats savus bērnus. Lūk, pie kā noved drudžaina turēšanās pie varas, alkas "palikt savā vietā". Ļaunas mēles apgalvo, ka visa bijušo ministru kliķe dalās ar "vadoni" viņa brīvprātīgajā pašieslodzījumā un saldina viņa pēdējās dienas un stundas varas augstumos, ak vai! - tikai iluzorās varas.

Tomēr bargā atmaksas stunda par izdarītajiem noziegumiem tuvojas. Latvijas strādnieku šķira piestādīs tirānam pilnu aprēķinu. Šim rēķinam klāt nākušas pēdējā laikā pastrādātās jaunās ļaundarības, provokācija Abrenē un 18.jūnija asinspirts. Nav arī vēl aizmirstas labāko, progresīvo tautas dēlu mocības, kad viņus gadiem pūdēja cietumos un Kalnciema akmeņlauztuvēs. Nav aizmirsta visu strādnieku šķiras politisko un saimniecisko organizāciju sagraušana. Nav aizmirsti ļaunprātīgie centieni atkārtot baltsoņu noziedzīgo eksperimentu. Nav aizmirsta katordznieciskās "darba centrāles" iestādījuma izveidošana. Nav aizmirsta iedzīvotāju nabadzīgāko slāņu aplaupīšana, nīrgāšanās par sabiedrisko domu un valsts patiesajām interesēm. Visubeidzot nav aizmirstas - un tas latviešu tautas brīvības kapracim nekad netiks piedots - nevainīgo bērnu sakropļotās, aizlautās un saindētās dvēseles.

Smagi ir latviešu nācijas ļaunā ģēnija noziegumi, bet arī sods būs ne mazāk smags. Speciāls tautas tribunāls "Vadonim no Dieva žēlastības" atlīdzinās pēc nopelniem.

Красное знамя, 1940, 5. jūl. Tulkots no krievu valodas. "Krasnoje znamja" ("Sarkanais karogs") - LKP Lejaskurzemes apgabala komitejas izdevums krievu valodā, iznāca Liepājā, 1940.g. jūn. - 1.sept. Citos laikrakstos, arī LKP izdevumos, 1940.gada jūnijā - jūlijā vēl bija ieturēts relatīvi mērenāks tonis.

Nr. 197
LKP Rīgas organizācijas biedru kopsapulces
protokols

1940.gada 6.jūlijā

Sapulci atklāj CK 2. sekr[etārs] Ž.Spure, apsveicot sapulci ar 1.legālo sapulci, un uzaicina nodziedāt Internacionāli.

Priekšlikums nosūtīt sveicienus b.Staļinam, b.Molotovam un komun[istiskās] Internacionāles vadītājam b.Dimitrovam, un Sarkanās armijas vadītājam b.Vorošilovam. Sapulce priekšlikumu pieņem ar vētraiņiem aplausiem.

Dienas kārtībā:

1. Saeimas vēlēšanas.
2. Dažādi.

Sapulci vada b.Gustsons. Protokolē Pēte.

Pie pirmā dienas kārtības punkta vārdu ņem b.Spure, norāda un uzaicina, ka Latvijas Komunistiskai partijai grūts un liels uzdevums - izvest īsā laikā Saeimas vēlēšanas. Šīs vēlēšanas Latv[ijas] kom[unistiskai] partijai ir jāizved, viņai jāpierāda, ka tauta seko Latv[ijas] kompartijai. Bet mēs nedrīkstam aizmirst, ka mūsu ienaidnieki ir modri, ka arī pie mums strādā 5.kolonna, kura jau tagad izlaiž baumas. Mēs nedrīkstam sevi iemidzināt. Mums ir visi spēki jākoncentrē.

Galvenie uzdevumi: organizācijas nostiprināšana, organizācijas papildināšana un kadru sadalīšana. Viss tas ir jādara, lai darbs būtu plānveidīgs. Daudziem biedriem ir nepareizs uzskats - LKP nav sevišķi liela uzdevuma [jo] Sarkanā armija Latvijā būs tā, kas mūs Padomju Savienībai pievienos. B[iedrs] Spure norāda, ka tā ir nepareiza izpratne - Sarkanā armija nav atnākusi, lai mūs pievienotu, bet mums jāpanāk, lai mēs pievienojamies.

Latvijas likteni noteiks jaunā Saeima. Šī Saeima nebūs vecā Saeima, tā būs īsta darbaļaužu Saeima. Mēs ejam konstitucionālu ceļu, un mēs noteikti sakām, ka mēs prasām brīvību un neatkarīgu Latviju. Ejot šo brīvo konstitucionālo ceļu, mēs apgāžam baumas, ka Sarkanā armija atnākusi mūs apspiest, nē - viņa atnāca mūs atbrīvojot [un] dot tiesības tautai pašai izlemt savus

jautājumus. Mums jāklūst par īstiem masu darbiniekiem, katram komunistam jāiet masā. [...]

Jautājumi.

Fridlands - priekšlikums: atsvabināt no algota darba visus rajonu sekretārus, lai varētu veikt partijas darbu.

Dzelve. LKP sieviešu sekc[ijas] priekšstāvjiem nopietni jādomā, kā paceļama mājas aģitācija sieviešu masās, jo tieši mājas mātes aprindas ir visai atpakaļpalikušas. Tāpēc rajons ir sadalāms pa kvartāliem, katru kvartālu ir jāapkalpo attiecīgam biedram. Rajoniem jau šovakar jāpārrunā jautājums, kā vislabāk nokārtot šos uzdevumus.

Partijai nav jādomā dibināt atsevišķu sieviešu sekciju, bet gan ietvert sievieti jau pastāvošā organizācijā.

Vanags norāda, ka, izejot vēlēšanu aģitācijas darbā, mēs nedrīkstam aizmirst atsevišķas sīkākas prasības, un tieši konkrēti lauku apstākļus, jo te ir mūsu sāpīgākās vietas. Nedrīkst aizmirst zemnieku psiholoģiju. Latviešu zemniekam nav solidaritātes izjūtas. Tas izskaidrojams ar saimnieciski vēsturiskajiem apstākļiem. Tāpēc mēs nedrīkstam aizmirst zemnieku individuālās prasības. Pārlieciniet viņus, ka kom[unistiskā] part[ija] nedzen tos kolhozos. Lauku prolet[ariāts] mums ap 50 000 liels, kas ar mums, bet arī viņiem ir savas individuālās prasības. Mums lauku proletariāts aizmirsts algas jautājumā. Tāpēc mūsu lozungam jābūt - arī lauku prolet[ariātam] algas normēšanas likme.

Darba zemniecība - nav skaidrs šis jēdziens uz laukiem. Darba zemniecību nedrīkst sadalīt pēc hektāru daudzuma, jābūt citam mērogam. Nedrīkst mētāties ar vārdiem "jaunsaimnieks" un "vecsaimnieks", bet jāsaka - darba zemniecība, un tie ir visi, kas paši strādā.

Materiālās prasības - valsts dos meliorāciju laukiem, vispilnīgāko mehanizāciju, koplietošanas mašīnu punktus.

[...]

Šperliņš - lozungu "Pievienot P[adomju] S[avienībai]" var izmantot 5.kolonna, ka pat kreisi noskaņoti un pat organizēti var boikotēt Saeimas vēlēšanas. Priekšlikums - lielāku vērību Rīgā M[askavas] priekšpilsētai.

[...]

Berkovičs - lielāku aktivitāti, kontaktu starp LKP un DJS darba saskarē. Priekšlikums - DJS rajona orgānam

jāpiedalās partijas rajona komitejas sēdēs. Fabriku komitejās piekooptēt un tāpat arī arodbiedrībās. Partijas darbā vairāk elastīguma. Nedrīkst aizmirst arī amatnieku jautājumu.

[..]

Nurža - Saeimas vēlēšanas notiek šķiru ciņas laikā, lai gan fašist[istiskā] diktat[ūra] gāzta. Vēlēšanu smaguma punkts - lauki. Lai laukiem piekļūtu - viens aģitators ātrāk aizbrauc, iepazīstas ar lauku masu.

Burnšteins - Lauku propagandistam jābūt ne tikai runātājam, bet arī organizatoram. Vispirms jācenšas iepazīties ar lauku aktīvu. Jākontrolē arī propagandistus. Propagandistiem jācenšas iepazīties ar vietējo partijas organizāciju. Vēlēšanu aģitācijā jāmēģina piesaistīt arī jauniešus.

Druva. Šūniņās noskaidrot mūsu programmu, lai katrs ir spējīgs iziet aģitācijā. Konkretizēt bloka prasības - veiks zemes sadalīšanu, 8 stundu darbalaiks. Arī uz laukiem jāpieiet no šķiru viedokļa. Tāpēc konkrētību arī darba zemniec[ības] definējumā. Deklarācija jāizved un jāizlaiž katrā šūniņā.

Sadovskis. Vairāk vērības, uzmanības un uzticības D[arba] J[aunatnes] Sav[ienībai], lielāku kontaktu starp abām organizācijām.

Galavārdā **b.Spure** norāda, ka DJ[Savienībai] kontakts ar LKP jāmeklē pašai DJ[Savienībai], un konkrēti - Rīgas kom[itejā] savu pārstāvi. Attiecībā uz b.Druvas ierosinājumu par platformas papildināšanu, Spure norāda, ka nekādas revīzijas, nekādu papildinājumu pie deklarācijas tagad nav pieņemami. Partijā biedri ir uzņemami un pirmām kārtām grupās cilvēki, kuri ir pārbaudīti. Rajona biedriem šodien un rīt vēlēšanu referāti. Ievēlamo kandidātu komisijai var piesaistīt. Ar fabrikas komitejām, sadarbība jāatrod. Attiecībā uz aktīvistu atalgojumu - partijai nav iespējams atalgot visus aktīvistus. Komunistam pirmā vietā jāstāda darbs, ne atalgojums.

Lauku organizācijas. Jāsaistās ar vietējām apgabala komitejām, aktīvākiem bezpartijiskiem.

Nevar aizskart reliģijas jautājumus. Uz laukiem jārunā mūsu platformas robežās, ļoti noteikti un konkrēti. Antireliģiozā propaganda nav lamāšanās, bet gan pārāudzinot.

Aģitācijas materiāls - filmas, orķestri, dziesmas, skrejlapas utt.

Vēlēšanas ātri - tāpēc ka masa to prasa, jo neskaidrība neko nedod.

Fabriku komitejas pieskaitāmas vēlēšanu aģitācijā.

Armija - armijas lietas kārtoti uz vietām. Armijā nav pielaižamas ārpus armijas stāvošas personas, visi partijas biedri armijā prasa disciplīnu. Armija jau sen būtu uz ielas, ja partija to nesaturētu.

Lauku pārstāvju vēlēšanas pirmā kārtā piesaistīt pēc iespējas vairāk pilnvarnieku no laukiem. Pilnvarnieku kandidāti jau iepriekš jāpārziņ, tie jādod, respektīvi jārekomendē.

II

1) paziņojums - Latvijas Sociālistiskā Strādnieku - zemnieku partija likvidējusies un uzaicinājusi [savus biedrus] iestāties mūsu LKP. LKP to apsveic un uzaicina biedrus iestāties LKP ar vienlīdzīgām tiesībām un pilnīgu uzticamību. No savas puses LKP saka, atpakaļceļa nav, mēs ejam kopā.

Biedru saraksts jāiesūta rajoniem. Rajoniem jādod pagaidu apliecību, ka biedrs ir attiecīgā rajona biedrs.

Latviešu biedrības telpas nodotas strādnieku klubam.

Sēdes vadītājs:

Protokolists:

LVA, PA - 102.f., 1.apr., 4.l., 1. - 3.lp. Mašīnraksts. Parakstu trūkst.

Nr. 198

Latvijas darbaļaužu bloka vēlēšanu platforma

1940.gada 6.jūlijā

Par mieru, par maizi, par tautas brīvību!

Brīvās Latvijas Republikas pilsoņi un pilsones!

Šī gada 14. un 15.jūlijā saskaņā ar Latvijas Republikas valdības lēmumu visā zemē vēlējam jaunu Saeimu, augstāko Latvijas valsts varas orgānu, kam jāizteic visas Latvijas tautas valdoša griba.

Gadiem ilgi Latvijas tauta cieta no vecās valdības, beztiesības un bezlikumības. Vecā valdība padzina tautas pārstāvjus, kas bija likumīgi ievēlēti saskaņā ar 1922.gada

7.novembra Satversmi, sistemātiski un rupji mīdija kājām tautas intereses un noniecināja tautas tiesības.

Gadiem ilgi vecā valdība tautas intereses upurēja savai politikai, kas bija tautai naidīga, un veda tautu pretim sabrukumam, kara postam un iznīcībai.

Vecā valdība rupji pārkāpa ar Padomju Savienību 1939.g. 5.oktobrī noslēgto savstarpējās palīdzības līgumu un ar šādu rīcību apdraudēja Latvijas valsts drošību, neaizskaramību un neatkarību.

Latvijas vecā valdība necentās godīgi pildīt savstarpējās palīdzības līgumu ar Padomju Sociālistisko Republiku Savienību, necentās uz šī līguma pamata konsekvēnti realizēt stipru un nesatricināmu savienību starp Latviju un lielo Padomju Savienību. Taisni otrādi: tā sāka piekopt nepareizu un divkosīgu politiku, kas apdraudēja Latvijas tautas mierīgo darbu un visas valsts labklājību.

Šī valdība krita, pilnīgi zaudējusi cieņu katra godīga savas zemes patriota acīs, tautas nīsta un neieredzēta. Krita arī vecais tautas beztiesības, apspiestības un patvarības režīms.

Ar tautas piekrišanu pie varas nākusi jaunā valdība savā 21.jūnija Deklarācijā svinīgi solījās kalpot savai tautai, aizstāvēt tautas intereses, sargāt viņas suverēnās tiesības.

Valsts suverēnai varai Latvijas Republikā jāatrodas pašas tautas un tikai tautas rokās.

Šajās vēsturiskajās dienās Latvijas tauta tiek aicināta ievēlēt Saeimu vispārējā, vienlīdzīgā, tiešā, aizklātā un proporcionālā balsošanā.

Saeimas vēlēšanu dienas - šī gada 14. un 15.jūlijs - tuvojas. Latvijas tautai šajās dienās jāiet pie balsošanas urnām tik cieši vienotai kā vēl nekad, apgārotai uzticībā un mīlestībā par savu slaveno dzimteni, ar draudzības un sirsnīgas brālības simpātijām pret mūsu lielo un vareno draugu - neuzvaramo Padomju Sociālistisko Republiku Savienību.

Latvijas tautai šajās dienās jānododas pie balsošanas urnām apziņā, ka vienīgais ceļš uz laimi, valsts neatkarību, kultūras uzplaukumu un tautas materiālās labklājības augstākiem sasniegumiem - tas ir ciešas draudzības un izturēti godīgas savienības realizēšanas ceļš starp Latviju un PSRS, tas ir Latvijas un padomju tautu

brālības ceļš, mūsu tautu kopīgais ceļš cīņā par mieru, laimi, par Latvijas Republikas un Padomju Sociālistisko Republiku Savienības uzplaukumu.

Brīvās, demokrātiskās Latvijas pilsoņi un pilsones!

Mēs, strādnieki, zemnieki, darba intelīģence, arod-biedrības, fabriku - darbavietu komitejas, kultūras, izglītības un sporta organizācijas, brīvās Latvijas sievietes, Latvijas darba jaunatne un Latvijas Komunistiskā partija, jaunās Saeimas vēlēšanu lielā uzdevuma veikšanai esam apvienojušies "Latvijas darbaļaužu blokā", lai draudzīgi, visi kā viens izvestu vēlēšanas un Saeimā ievēlētu cienīgus tautas pārstāvjus - īstenus tautas pārstāvjus, kas izsaka tautas patieso gribu.

Mēs, kas apvienojušies "Latvijas darbaļaužu blokā", aicinām visus strādniekus, zemniekus, intelīģentus, visus mūsu zemes godīgos patriotus priekšā stāvošās vēlēšanās šī gada 14. un 15. jūlijā balsot par tiem, kas konsekventi, godīgi un ar visu revolucionāro enerģiju cīnīsies, lai realizētu šādas mūsu prasības - visu mūsu zemes darbaļaužu, visas mūsu tautas prasības.

Lūk, mūsu prasības:

a) Ārējā politikā:

Draudzība starp Latvijas un Padomju Savienības tautām un stipra, nesagraujama savienība starp Latvijas Republiku un Padomju Sociālistisko Republiku Savienību;

b) Iekšējā politikā:

1. Plaša valsts palīdzība bezzemniekiem un sīkzemniekiem zemes iegūšanā.

2. Trūcīgo un mazturīgo zemnieku atbrīvošana no nenokārtotiem maksājumiem valstij, nodokļiem utt., kā arī atbrīvošana no dažādiem administratīviem sodiem.

3. Strādnieku un kalpotāju materiālā stāvokļa uzlabošana, paaugstinot darba algas.

4. Plaši noorganizēt darba aizsardzību un sociālo apdrošināšanu slimību un nelaimes gadījumos.

5. Valsts nodrošinājums darba invalīdiem un strādniekiem un strādniecēm vecuma dienās.

6. Plaši izveidot medicīniskās palīdzības tīklu, iekārtojot slimnīcas, klīnikas, ambulances, pirmās palīdzības punktus utt.

7. Mātes [un] bērna aizsardzību, organizējot zīdaiņu namus, bērnudārzus un bērnunamus.

8. Noteikta armijas demokratizācija.

9. Nodrošināt darba tautas interesēm atbilstošu vārda, preses, sapulču un biedrošanās brīvību.

10. Nodrošināt visu pilsoņu personas un īpašumu neaizskaramību.

11. Plaši izkopt nacionālo kultūru un zinātnei, izglītību un mākslu.

Latvijas Republikas pilsoņi un pilsones!

Aicinām jūs balsot par mūsu prasībām, neaizmirstot, ka tikai šo prasību izpildīšana nodrošinās mūsu tautai brīvību, neatkarību un laimi, mūsu valsts neaizskaramību, mūsu tēvzemes uzplaukumu un slavu.

Nevienu balsi tiem, kas nav spējīgi cīnīties līdz galam par pilnīgu šo prasību izpildīšanu, par pilnīgu un neatlaidīgu šīs mūsu platformas realizēšanu.

Strādnieki un strādnieces, zemnieki un zemnieces, darba inteliģence - valsts un pašvaldību darbinieki, skolotāji un ārsti, inženieri, rakstnieki un žurnālisti, advokāti, profesori, karavīri, visi mūsu tautas progresīvie pilsoņi -, balsojiet par mūsu platformu, par lielo cīņas principu un mūsu tautas lietas uzvaru!

Pilsoņi un pilsones! Stipriniet Latvijas tautas vienību, disciplīnu un organizētību, dodiet nesaudzīgu prettriecienu visiem tautas ienaidniekiem - mēlnešiem un provokatoriem!

Mūsu tautas ienaidnieki, vecās iekārtas piekritēji, provokatori, izplata dažādas nepamatotas baumas, lai sagrautu mūsu vienību, satricinātu strādnieku, zemnieku un darba inteliģences sadarbību. Viņi izplata provokatoriskas baumas, ka strādnieku un komunistu nolūks ir piespiedu kārtā kolektivizēt laukus. Šos melus izplata, lai sašķeltu strādnieku un zemnieku kopību.

Neticiet šīm provokatoriskām baumām, atmaskojiet provokatorus!

Mūsu prasības ietvertas mūsu platformā, un mēs aicinām jūs cīnīties par šīm prasībām.

Gatavojieties mūsu Saeimas vēlēšanām!

Balsojiet visi kā viens par mūsu - "Latvijas darbaļaužu bloka" - kandidātiem!

Lai dzīvo brīvā Latvija!

Lai dzīvo mūsu draudzība un cieša savienība ar lielo, neuzvaramo Padomju Sociālistisko Republiku Savienību!

Lai dzīvo mūsu zemes strādnieki, zemnieki un darba intelīģence!

Par mieru, par maizi, par tautas brīvību!

Latvijas darbaļaužu bloks

Zem šīs platformas parakstījušies šādi organizāciju, karaspēka daļu un sabiedrisko grupu pārstāvji:

Latvijas Komunistiskās partijas Centrālā Komiteja:

Zaķis - Kalnbērziņš, Spure Žanis, Auguste Olga, Jablonskis Andrejs.

Latvijas Darba Jaunatnes Savienības Centrālā Komiteja:

Kurlis Pēteris, Berklāvs Edvards, Sadovskis Pēteris, Bāliņš Pauls.

Sarkanā Palīdzība - Centrālā komiteja:

Nurža, Niedra.

Latvijas strādnieku arodbiedrības:

(seko 25 nozaru arodbiedrību 48 vadītāju paraksts)

Biedrības Latvijas kara invalīdu savienība:

(2 paraksti)

Latvijas armijas pārstāvji:

(17 paraksti)

Zemniecības pārstāvji:

(6 paraksti)

Biedrību un sabiedrību pārstāvji:

(11 paraksti)

Cīņa, 1940, 6.jūl.; a/s "Rota" spiestuvē Dzirnau ielā 57 nodrukātajā vēlēšanu platformā organizāciju pārstāvji nav minēti (LVA, PA - 35.f., 60.apr., 8.l., 1.lp.)

Nr. 199

**PSRS pilnvarotā pārstāvja Latvijā
V.Derevjanska telegramma PSRS Ārlietu tautas
komisariātam**

1940.gada 6.jūlijā

Vācijas sūtnis Latvijā Koce sarunā ar Kirhenšteinu interesējies par padomju karaspēka uzturēšanās termiņu Latvijā un par Latvijas neatkarības jautājumu turpmāk. Uz Kirhenšteina paziņojumu, ka, ja izvirzīsies jautājums par Latvijas turpmāko likteni, tā drīzāk izvēlēsies

Padomju Savienību, Koce piezīmējis: var iznākt arī otrādi. Kirhenšteins jau vairākas reizes neatlaidīgi vērš mūsu uzmanību uz pēdējā laikā pieaugušo vāciešu aktivitāti.

Derevjanskis

Полпреды сообщают..., с.453. Tulkots no krievu valodas.

Nr. 200

Rīkojums iegādāties PSRS valsts karogus

1940.gada 8.jūlijā

Vipār ministrijām,
Valsts kontrolei,
Valsts Prez[identa] sekr[etariātam],
Valsts tipogr[āfijām],
Valsts statistiskai pār[aldei],
Letai

Valsts kanceleja paziņo, ka Ministru kabinets š.g. 5.jūlijā¹ sēdē nolēma uzdot visām valsts un pašvaldības iestādēm iegādāties PSRS valsts karogu².

/R.Bulsons./

Valsts kancelejas direktora v.i.

/T.Veiherts./

Nodaļas vadītājs

LVVA, 1307.f., 1.apr., 1413.l., 70.lp.

¹ Dokumentā kļūda - Ministru kabinets lēmumu pieņēma nevis 5.jūlijā, bet 4.jūlijā (LVA, 270.f., 1.apr., 2.l., 104.lp.)

² Lai novērstu spekulāciju, 1940.gada 16.jūlijā tika publicēts Cenu inspektora paziņojums par PSRS valsts karoga cenām:

1. Padomju Sociālistisko Republiku Savienības valsts karogu kokvilnas audumu bez emblēmām ražotāji drīkst pārdot vairumtirgotājiem ne dārgāk kā par Ls 1,57 metrā, vairumtirgotāji mazumtirgotājiem - ne dārgāk kā par Ls 1,65 metrā un tirgotāji patērētājiem - ne dārgāk kā par Ls 1,80 metrā.

2. Padomju Sociālistisko Republiku Savienības valsts karogus pusgatavā veidā - no kokvilnas auduma, 1 metru platumā un 2,10 metri garumā, abās pusēs apdrukātus ar emblēmu, nesašūtus un neapvīlētus, drīkst pārdot patērētājiem ne dārgāk kā par Ls 4,80 gabalā.

3. Padomju Sociālistisko Republiku Savienības valsts karogus gatavā veidā - no kokvilnas auduma, 1 metru platumā un 2 metri

garumā, abās pusēs apdrukātus ar emblēmu, sašūtus un apvilētus, drīkst pārdot patērētājiem ne dārgāk kā par Ls 5,40 gabalā.

4. Šī rīkojuma 1., 2. un 3. pantos cenas piemērojamas karogu auduma un karogu pārvedumiem Rīgā ar piegādi līdz vietējai pircēja noliktavai, dzelzceļa stacijai vai ūdensceļa pietātnai. Ārpus Rīgas pie šīm cenām atļauts pieskaitīt tiešos transporta izdevumos pēc pašizmaksas, bet ne vairāk kā 50 sant. par katru karogu. (Valdības Vēstnesis, 1940, 16.jūl.)

Nr. 201

Aizsargu organizācijas¹ likvidācija

1940.gada 10.jūlijā

Ministru kabinets 1940.g. 8.jūlijā
ir pieņēmis un Valsts Prezidents
izsludina šādu likumu:

Likums par Aizsargu organizācijas likvidāciju

Ievērojot, ka tagadējos jaunajos valsts apstākļos militārā aizsargu organizācija zaudējusi savu agrāko nozīmi un vispār atzīstot par nepieciešamu visas militārās organizācijas sakļaut ar Latvijas armiju, valdība nolemj:

1. Visus Aizsargu organizācijas locekļus, kas pēc sava vecuma derīgi kara dienestam, pārskaitīt armijas rezervē.

2. Pārējos Aizsargu organizācijas dalībniekus, kas pēc sava vecuma neatbilst 1. p[unktā] minētajām prasībām, pārskaitīt zemessargos.

3. Aizsargu organizāciju likvidēt.

4. Aizsargu organizācijas likvidāciju izdara sabiedrisko lietu ministrs un kara ministrs saskaņā ar viņu kopēji izdotu instrukciju.

5. Aizsargu organizācijas ieroči, apbruņojums un pārējā kustāmā un nekustāmā manta, kurai militāra vai militārtehniska nozīme, nododama Kara ministrijai, bet visu citu kustāmo un nekustāmo mantu pārņem Sabiedrisko lietu ministrija.

6. Aizsargu organizācijas naudas līdzekļi nododami Kara un Sabiedrisko lietu ministrijām abu šo ministriju kulturālām vajadzībām. Kara ministrijai nododama viena trešā daļa līdzekļu, Sabiedrisko lietu ministrijai - divas trešdaļas.

7. Ar šo atcelts likums par Aizsargu organizāciju (Lik[umu] kr[ājums] 1936.g. Nr.96) līdz ar vēlākiem papildinājumiem un pārgrozījumiem.

Sis likums stājas spēkā izsludināšanas dienā.

Rīgā, 1940. g. 10. jūlijā.

K. Ulmanis,
Valsts Prezidents

Valdības Vēstnesis, 1940, 10.jūl.

¹ Aizsargi - militāra rakstura brīvprātīgā organizācija ar uzdevumu sekmēt sabiedrisku drošību un mieru valstī, atbalstot policiju un kara laikā armiju. 1940.gadā Latvijā bija 68 tūkst. aizsargu, aizsardžu un jaunsargu.

Nr. 202 Politiskie vadītāji

Ministru kabinets 1940.gada 4.jūlijā
ir pieņēmis un Valsts Prezidents
izsludina šādu likumu:

Likums par politiskajiem vadītājiem armijā

Notiekošās vēsturiskās pārmaiņas Latvijas republikas valsts iekārtā, kas pamatojas uz latvju tautas un Padomju Savienības tautu brālīgu draudzību, tāpat arī visu valsts pārvaldes orgānu plaša demokratizēšana, neatlaidīgi prasa dzīvē arī Latvijas armijas demokratizēšanu.

Nolūkā vispilnīgāk izvest dzīvē soļus, kas nepieciešami patiesa demokrātisma realizēšanai armijā, tāpat augstas militāras disciplīnas stiprināšanai un visu karavīru organizētai, Ministru kabinets nolemj:

1. Nodibināt Latvijas armijā politisko vadītāju amatu.
2. Politisko vadītāju amati tiek nodibināti:

- a) pie Armijas štāba;
- b) pie divīzijām un brigādēm,
- c) pie pulkiem,

b) pie atsevišķām vienībām, resp[ektīvi] kara iestādēm un atsevišķos garnizonos.

Armijas politisko vadītāju iecel Ministru kabinets¹ no sabiedriski - politisko organizāciju izvirzītiem kandidātiem.

Armijas politiskais vadītājs pakļauts kara ministram un armijas komandierim. Savā politiskās audzināšanas darbā politiskais vadītājs strādā ciešā kontaktā ar Sabiedrisko lietu un Izglītības ministrijām.

Armijas politiskais vadītājs var tikt atcelts no ieņemamā amata tikai ar Ministru kabineta lēmumu.

Divīziju, pulku, atsevišķu vienību, resp[ektīvi] kara iestāžu un atsevišķo garnizonu politiskie vadītāji pakļauti attiecīgi divīziju, pulku, atsevišķo vienību resp[ektīvi] kara iestāžu un atsevišķo garnizonu komandieriem un augstākstāvošiem politiskiem vadītājiem.

3. Divīziju, pulku, atsevišķo vienību resp[ektīvi] kara iestāžu un atsevišķo garnizonu politisko vadītāju un viņiem pakļauto amatpersonu iecelšanu un atcelšanu izdara kara ministrs, saskaņā ar viņa izdodamo instrukciju.

4. Politisko vadītāju un viņam pakļauto amatpersonu uzdevumos ietilpst:

a) karavīru iepazīstināšana ar valdības likumiem un rīkojumiem un to paskaidrošana;

b) audzināt visus armijas karavīrus valsts demokrātisko pārmaiņu garā, tāpat sabiedriski - politiskā darba organizēšana un vadišana armijā;

c) sekmēt organizētības un militārās disciplīnas nostiprināšanu;

d) militārās prakses organizēšana un vadišana.

Šis likums stājas spēkā izsludināšanas dienā.

Rīgā, 1940.g. 8.jūlijā

Valsts prezidents *K.Ulmanis*

LVVA, 1303.f., 1.apr., 55.l., 19.lp.; Valdības Vēstnesis, 1940, 8.jūl.

¹ 1940.gada 8.jūlijā kara ministrs *R.Dambītis* ar savu pavēli par armijas politisko vadītāju iecēla sociāldemokrātu politiķi rezerves leitnantu *Bruno Kalniņu* (*Skat. 203.dok.*)

Nr. 203

Armijas politiskā vadītāja *B.Kalniņa* intervija presei par pārkārtojumiem armijā

1940.gada 10.jūlijā

Kara ministrs ģenerālis *Dambītis* ar savu pavēli par armijas politiskā vadītāja amata pagaidu izpildītāju ar 8.jūliju iecēlis rezerves l[eitnantu] *Bruno Kalniņu*. Viņš dzimis 1899.g. Tukumā. Beidzis Latvijas universitāti ar tiesību zinātņu kandidāta grādu. Piedalījies Latvijas atbrīvošanas karā un par nopelniem paaugstināts leitnanta dienesta pakāpē. Sabiedriski politiskā darbā piedalījies no 1917. gada, kad darbojies kā Rīgas

strādnieku deputātu padomes sekretārs. Bijis Satversmes Sapulces un visu Saeimu loceklis. Saeimā 15 gadus darbojies kā kara lietu komisijas sekretārs. 1929. un 1932. gadā kā rezerves virsnieks ieguvis ierindas cenzu 4. Valmieras kājnieku pulkā. 1934. gada 15. maijā apcietināts un uz vecās valdības pavēli nodots karatiesai, kas to sodīja ar trim gadiem pārmācības namā. Pēc atbrīvošanas no cietuma 1937. gadā emigrējis uz Somiju, kur darbojies 2 gadus kā Spānijas republikas sūtniecības sekretārs un vēlāk lietvedis. 1939. g. novembrī vecā valdība viņam atņēma Latvijas pavalstniecību. Atgriezies Latvijā 3. jūlijā¹.

Armijas kultūras un propagandas pārvaldes vadītājs B. Kalniņš šorīt mums izteicās: "Politiskā vadītāja institūts mūsu armijā radīts ar notikušajām pārmaiņām mūsu valsts dzīvē. Tas bija nepieciešams, lai mūsu armijā būtu tādas amatpersonas, kuras varētu noskaidrot karavīriem šo jauno pārmaiņu nozīmi un saturu un ievadīt tās organizētās sliedēs. Armijas politiskā vadītāja institūtu izveidos pēc sarkanarmijas parauga, kur jau šinī ziņā gūti ilgu laiku pieredzējumi, cieši sadarbojoties ar Latvijā novietotā sarkanarmijas karaspēka politiskiem vadītājiem, kas arī apsolījuši savu atbalstu. Politiskie vadītāji sadalīsies 6 pakāpēs. Zemākais darbinieks būs - armijas politiskais darbinieks ar rotas komandiera tiesībām. Tas darbosies pie atsevišķi novietotām rotām un vienībām. Arī pārvaldē darbosies 6 šādi darbinieki. Pulka politiskajam vadītājam būs bataljona komandiera tiesības un tas darbosies visos pulkos un līdzīgās vienībās. Katrā divīzijā būs pa vienam divīzijas politiskā vadītāja palīgam, ar bataljona komandiera tiesībām. Pavisam būs 6 šādi darbinieki. Armijas politiskajam vadītājam, kas tiesībās pielīdzināts divīzijas komandierim, būs divi palīgi ar ar pulku komandieru tiesībām.

Armijas propagandas un kultūras pārvaldi izveidos pakāpeniski un tajā darbosies 3 daļas: kultūras, propagandas un administratīvā. Pārvaldei būs padots arī Latvijas armijas laikraksts "Latvijas Kareivis". Armijas politiskie vadītāji nēsās virsnieka ietērpu. Par atšķirības zīmi tiem uz vienas rokas būs uzšūti kāši, atkarībā no amata. Pārvaldes tuvākie uzdevumi ir noskaidrot karavīriem notikušo politisko pārmaiņu nozīmi - jaunās valdības deklarācijas garā, vēlēšanu nozīmi, Saeimas

uzdevumus, jauno valsts satversmi un iekārtu, kādu dos ievēlamā Saeima.

Gādās arī par kareivju politisko, sabiedrisko un kulturālo pašdarbību armijā. Sevišķu vērību veltīs kareivju klubu izveidošanai. Ārpus apmācībām kareivji tagad varēs rīkot politiskas sapulces. Pārvalde novērsīs visus ierobežojumus, kādi līdz šim likti ceļā kareivjiem armijas daļās.

Tuvāk šos jautājumus pārrunās rīt īpašā apspriedē kareivju klubā, uz kuru aicināti garnizonu kareivju komiteju pārstāvji. Šīs komitejas kā padomdevējs orgāns armijas politiskajiem vadītājiem darbosies visās armijas vienībās. Īpaša komisija izstrādās armijas politiskā vadītāja darbības programmu un pagaidu instrukciju, sadarbojoties ar Latvijas komunistiskās partijas un sarkanarmijas pārstāvjiem. Šodien, paredzams, iecels arī armijas politiskā vadītāja vienu palīgu un politiskos vadītājus divīzijās.

Armijas politiskā vadība vēlas un aicina, lai kareivji plaši piedalītos notiekošās Saeimas vēlēšanās. Karaspēka daļās organizējamās šo vēlēšanu sapulces. **Kareivjiem jāapzinās, ka mūsu armijai jābūt par jaunās politiskās iekārtas sargu.** Šo iekārtu noteiks Saeima, to izveidojot darba tautas centienu garā, jo mūsu armijas lielum lielais vairums nāk no darba tautas. Kareivjiem jābalso par Latvijas darbaļaužu bloku, jo šajā sarakstā kandidē arī armijas augstākie vadītāji - kara ministrs un armijas komandieris. Uzskatu par savu pienākumu ienest Latvijas armijā šo jauno demokrātisko pārmaiņu garu, atvieglojot armijas pieskaņošanos un pilnīgu nostāšanos uz darba tautas politiskiem principiem. Katrs virsnieks, instruktors un kareivis, kas šinī garā strādās, arī turpmāk varēs ar sekmēm sastāvēt Latvijas armijas rindās. Protams, dažas personālas pārmaiņas mūsu armijā neizbēgamas. **Armijas rindas būs jāatstāj aktīvajiem 15.maija apvērsuma dalībniekiem un darba tautas ienaidniekiem.** Tāpat šiem cilvēkiem nebūs arī vietas mūsu valsts pārvaldes orgānos. **Mūsu armijai arī turpmāk jābūt disciplinētai un kaujas spējīgai, jo tikai ciešā sadarbībā ar sarkanarmiju, kura tagad uzņemusies mūsu zemes apsardzību, arī Latvijas armija varēs pildīt tos uzdevumus, kādi tai pienākas".**

Brīvā Zeme, 1940., 10. jūl.

¹ *Kalniņš Bruno Haralds (1899 - 1990) - saskaņā ar paša liecību (B.Kalniņš. 1940.gada liktenīgā vasara. - Brīvība, 1980, Nr.7)) Latvijā iebraucis 4.jūlijā. Armijas politiskā vadītāja pienākumus pildīja līdz 1940.gada septembrim. Pēc Otrā pasaules kara politiskajā trimdā Zviedrijā, Sociālistiskās Internacionāles goda prezidents (1983).*

Nr. 204

Politiskās aktivitātes armijā sakarā ar Saeimas vēlēšanām

Vēlēšanu komitejas priekšsēdētājam.

Lūdzu paziņot, vai ir iespējams armijā dibināt partiju, vai tikai pievienoties pastāvošai komunistu partijai.

Kādā kārtībā izvedama partijas dibināšana un kāds cilvēku skaits un minimālais balsu skaits vajadzīgs savu - armijas pārstāvju ievēlēšanai tautas padomē resp[ektīvi] Saeimā.

Adrese: Saldū, Kalpaka ielā Nr.25.

E.Apogs

P.Strauts

R.Stengrevs

LVVA, 1308.f., 9.apr., 3823.l., 89.lp. Rokraksts. Oriģināls.

Atzīmes dokumentā:

Centr[ālā] vēlē[šanu] kom[isija]

6 VII 1940.g. Nr.1

Atbildēts ar š.g. 9.VII. uzrakstu:

Nav mūsu kompetencē, bet labāk nedibināt.

Nr. 205

Padomju Savienības militāri administratīvas vienības - kara apgabala izveidošana Baltijas valstu teritorijā.

1940.gada 11.jūlijā

PSRS aizsardzības tautas komisāra S.Timošenko pavēle Nr. 0141 "Par Baltijas kara apgabala saformēšanu, Kaļiņinas kara apgabala izformēšanu un Baltkrievijas Sevišķā kara apgabala pārdēvēšanu par Rietumu Sevišķo kara apgabalu"

1. Pavēlu līdz 1940.gada 1.augustam saformēt Baltijas kara apgabala pārvaldi ar dislokāciju Rīgā. [...]

3. Par Baltijas kara apgabala pavēlnieku tiek nozīmēts ģenerālpulkvedis A.D. Loktionovs, par kara apgabala štāba priekšnieku ģenerālleitnants P.S. Kļenovs.

4. Baltijas kara apgabala sastāvā iekļaut Latvijas un Lietuvas Republiku teritorijās un Kaļiņinas apgabala rietumu daļā dislocētās karaspēka daļas un iestādes. [...]

9. Par Baltijas kara apgabala saformēšanu karaspēka pavēlniekam ziņot 1940.gada 31.jūlijā¹.

[..]

PSRS aizsardzības tautas komisārs

Padomju Savienības maršals

S.Timošenko

Полпреды сообщают..., с.462 - 463. Tulkots no krievu val.

¹ Šajā bezprecedenta pavēlē par PSRS kara apgabala saformēšanu neatkarīgu valstu teritorijā palika neskaidrs Baltijas valstu armiju liktenis. To izšķīra VK(b)P CK un PSRS Tautas komisāru padomes lēmums par šo armiju pārveidošanu un uz tā pamata izdotā S.Timošenko pavēle, kurā cita starpā bija noteikts: "Igaunijas, Lietuvas un Latvijas PSR pastāvošās armijas saglabāt 1 gadu, attīrīt no neiticamiem elementiem un pārveidot katru armiju par teritoriālu strēlnieku korpusu, ievērojot, ka kom[andējošais] sast[āvs] šajā laikā pabeigs krievu valodas apgūšanu un militāro pārāpmācību, pēc kam teritoriālos korpusus nomainīt ar eksteritoriāliem formējumiem uz vispārējiem pamatiem". Ģenerālpulkvedim A.Loktionovam tika uzdots informēt Baltijas republiku valdības par Baltijas Sevišķā kara apgabala izveidi un nodrošināt, lai tās ar saviem lēmumiem akceptētu armiju pārveidošanu (Полпреды сообщают..., с.505 - 508).

Nr. 206

No Vācijas Ārlietu ministrijas valsts sekretāra telegrammas Vācijas vēstniecībai Maskavā

Berlīnē, 1940.gada 11.jūlijā

Citissime¹

Nr. 1185, no 11.07.

I Sūtniecības Rīgā, Revelē [Tallinā], Kovno [Kaunā] saņemušas sekojošas telegrāfiskas direktīvas:

Pēc pēdējo nedēļu politiskajiem notikumiem Baltijas valstīs ir jārēķinās ar Balt[ijas] valstu drīzu pievienošanu (Anschluss) Padomju Savienībai pēc 14.jūlija vēlēšanām.

Notikumu gaita Rietumbaltkrievijā un Rietumukrainā, kur vienlaicīgi ar pievienošanos Padomju Savienībai Tautas sapulces pieņēma lēmumu par visa privātīpašuma atsavināšanu, modina bažas, ka pie līdzīgas [notikumu] attīstības Baltijas valstīs mūsu turienes ārkārtīgi svarīgās saimnieciskās intereses var jo drīz tikt ārkārtīgi apdraudētas.

Lūgums (pēc turpmākajām instrukcijām, kuras apstiprinās ārlietu reihssministrs) nekavējoties norādīt turienes valdībai un eventuāli jaunizveidotai valdībai uz mūsu saimniecisko interešu apjomu, izskaidrojot, ka mēs katrā ziņā sagaidām, ka mūsu saimnieciskās intereses Baltijas valstīs pilnā apmērā būs garantētas, lai kā arī attīstītos saimnieciskās struktūras Baltijas valstīs. Mums jābūt drošības [garantijām], ka vācu pārceļotāju īpašumu izmantošana un transferts notiks netraucēti, ka pārējais valstsvāciešu un tautvāciešu² īpašums paliek neaizskarts, ka mūsu tirdzniecību ar Baltijas valstīm mēs varētu turpināt vismaz jaunākajos saimnieciskajos līgumos noteiktajos apjomos, ka mūsu tirdzniecības pārstāvji un ekspeditori var netraucēti turpināt savu darbošanos un mūsu kuģniecības intereses tiek ievērotas. [...]

Vispirms Padomju valdībai ir jādara zināms telegrāfisko derēktīvu saturs, kas nosūtītas uz Rīgu, Rēveli [Tallinu], Kovno [Kauņu] un pielikumā jāizklāsta sekojošais: mēs neiejauksimies politiskajā attīstībā Baltijas valstīs, kā tas noticis kopš 1939. gada septembra un tiks izcelts arī turpmāk. [...]

Veiczekers³

Diktierte Option: Die Umsiedlung der Deutsch-Balten aus Estland und Lettland, 1939 - 1941.: Dokumentation zusammengestellt und eingeleitet von Dietrich A. Loeber. - Neumünster: Karl Wacholtz Verlag, 1972, S. 277 - 279. Tulkots no vācu valodas.

¹ Citissime (lat) - ārkārtīgi steidzami.

² Valstsvācieši (Reichsdeutsche) - Vācijas pavalstnieki; tautvācieši (Volksdeutsche) - citu valstu vācu tautības pavalstnieki (pilsoņi).

³ Veiczekers (Weizsäcker) Ernsts fon (1882 - 1951) - Vācijas Ārlietu ministrijas valsts sekretārs 1938. - 1943. g.

Formāli ierobežojumi izvirzīt alternatīvus sarakstus

No Centrālās vēlēšanu komisijas protokola nr. 3

1940.gada 7.jūlijā

[...] Komisijas priekšsēdētājs A.Buševics ierosina jautājumu [...], ka komisijai vajadzētu prasīt no kandidātu sarakstu iesniedzējiem pievienot sarakstiem arī attiecīgu vēlēšanu platformu un pierādījumus, ka šī platforma darīta pieejama atklātībai. Pēdējās dienās Centrālajā vēlēšanu komisijā atsevišķas personas - gan pazīstamas, gan nepazīstamas - nākušas un jautājušas, vai var uzstādīt tikai vienu kandidātu. Šāda apvaicāšanās pierāda, ka jautātāji vai nu neapzinās Saeimas vēlēšanu nopietnību, vai arī paši nav nopietni ņemami.

Citi jautātāji nāk, lai aiz bezpartijiskas maskas kopotu visus tos elementus, kas nav izpratuši, ka vecā, Latvijas demokrātijai naidīgā, politika sabrukusi un ka mēģinājums stāties lielajam atjaunošanas darbam ceļā un bojāt mūsu attiecības ar mūsu lielo austrumu kaimiņu netiks ciests. [...]

A.Leja atbalsta priekšsēdētāja A.Buševica priekšlikumu, un komisija vienprātīgi to pieņem. Komisijas papildziņojumu publicēs "Rītā" un "Valdības Vēstnesī" šādā redakcijā: [...]

Lai novērstu vēlēšanu izmantošanu savtīgos, personīgos un demokrātiskai Latvijai kaitīgos nolūkos, Centrālā vēlēšanu komisija, papildinot savu š.g. 6.jūlija paziņojumu, vienbalsīgi nolēma:

Pieprasīt kandidātu sarakstu iesniedzējiem pievienot minētiem sarakstiem attiecīgu vēlēšanu grupas vai organizācijas vēlēšanu platformu ar pierādījumiem, ka šī platforma darīta pieejama atklātībai¹. [...]

Centrālās vēlēšanu komisijas

priekšsēdētājs: A.Buševics

Sekretārs: K.Gailis

LVVA, 1308.f., 9.apr., 800./1.l., 12.lp. Oriģināls. Mašīnraksts. Protokols pilnībā publicēts: Sociālistiskās revolūcijas uzvara Latvijā 1940.gadā: Dokumenti un materiāli, 218. - 221.lpp.

¹Nākošajā dienā tika publicēts šāds iekšlietu ministra rīkojums: "Pamatojoties uz Preses likuma noteikumiem (42.pants Valdības Vēstnesī], 1938.g[ada] 36.num[urā]), nosaku, ka visām drukātāvām noliegts pieņemt iespiešanā jebkāda veida uz Saeimas vēlēšanām attiecošos iespieddarbus, kā arī izdot pasūtītājam jau iespiestos, bez Sabiedrisko lietu ministrijas atļaujas.

Rīgā, 1940.g. 8.jūlijā 13732

Ministrs P.Blaus." (Valdības Vēstnesis, 1940, 9.jūl.)

Ministru kabineta 1938.gada 11.februārī pieņemtajā un Valsts Prezidenta K.Ulmaņa 14.februārī izsludinātajā Preses likumā gan nekas nebija teikts par šāda veida - ar vēlēšanām saistītiem iespieddarbiem.

Nr. 208

LKP vadības darbība vēlēšanu

sagatavošanas posmā

LKP CK sēdes protokols nr. 1

1940.gada 9.jūlijā

Piedalās: biedri Sergejs¹, Vadimovs², Kalnbērziņš, Spure, Jablonskis, Kurlis, Auguste, Vinholde, Gustsons, Gailis, Nurža, Salnis.

Klausījās:

Nolēma:

I. Vēlēšanu kampaņas laikā nepieciešama palīdzība

1) Liepājai - apg[abala] kom[itejai]

- aizsūtīt CK pilnvarnieku b.Frici Deklavu³. Vēlēšanām beidzoties, b.Deklavam atgriezties Rīgā un stāties darbā "Cīņas" redakcijā.

2) Jelgavai - apg[abala] kom[itejai]

- uzdot b.Spurem izdalīt b[iedrus] no Rīgas komitejas.

3) Rīgas apriņķim

- uzdot b.Nuržam sūtīt aģitatorus.

II. Par politisko darbu Latvijas armijā. Nepieciešams sūtīt darb[iniekus] politiskam darbam.

- uzdot b.Spurem izdalīt nepieciešamos darbiniekus.

III. Par jaunatni. Biedrs Spure saka, ka

1) nepieciešams kontrolēt izdodamos uzsaukumus. Šobrīd izdod uzsaukumus ar politiski neizturētu saturu.

2) Par jaunatnes Rīgas komitejas sekretāra Sadovska nepieļaujamo rīcību, kad viņš atbildīgā sapulcē nāca ar apsūdzību pret LKP CK par to, ka LKP CK nav devusi lozungu: "Lai dzīvo Padomju Latvija!"

IV. Par LKP pārstāvjiem Centrālajā vēlēšanu komisijā Deglavu un Buševicu.

Biedrs Spure saka, ka Deglavs Centrālajā vēlēšanu komisijā rīkojas kā formālists, izvirza sīkumainas prasības sarakstu sastādīšanai, patvaļīgi saplēsis kandidātu dotos parakstus.

Biedrs⁴ paskaidro, ka CVK rada grūtības sarakstu sastādīšanā un balsu nodošanā. Buševics un Deglavs kavē vēlēšanu norisi. Buševicam jāizskaidro, ka nevis CVK var prasīt no LKP CK, bet gan otrādi, Centrālajai Komitejai jāprasa, lai CVK pilda Centrālās Komitejas lēmumus.

Biedrs Kalnbērziņš saka, ka biedri, kas sūtīti strādāt CVK, kavē darbu.

Visus izdodamos aģitācijas materiālus iepriekš dot b.Nuržam apspriešanai.

Aizrādīt jaunatnes CK, ka nav pieļaujams izdodamo dokumentu publicēt bez saskaņošanas ar CK.

Uzdot jaunatnes Centrālajai Komitejai iztirzāt Sadovska rīcību atbildīgā sapulcē un par savu lēmumu ziņot partijas Centrālajai Komitejai.

Deglavu noņemt no darba Centrālajā vēlēšanu komisijā un svītrot no "Latvijas darba tautas" kandidātu saraksta. Deglava vietā sarakstā iekļaut Frici Deglavu. Buševicam izteikt stingru rājienu ar brīdinājumu, uzaicināt Deglavu un Buševicu uz CK sēdi un izlemt jautājumu par viņu turpmāko atrašanos partijā.

A.Deglava vietā sūtīt Centrālajā vēlēšanu komisijā b.Gaili⁵. Uzdot partijas biedriem Buševicam un Gailim izlabot instrukcijā kļūdu, kas kaitē mūsu kopējam darbam.

Uzdot b.Spurem vienoties ar valdību par to, ka A.Deglavs tiek svītrots no "Latvijas darba tautas bloka" sarakstiem un viņa vietā sarakstā tiek iekļauts Fricis Deklavs.

Apgabalu komitejas nevar strādāt, jo visu laiku jāsniedz ziņas par izvirzītajiem kandidātiem un jābrauc uz Rīgu iesniegt pārklausus.

Par kontrrevolucionāra rakstura atklātņu izplatīšanu pa pastu.

Biedra Sergejeva ierosinājums. Tipogrāfijā nodrukāt atklātnes: "Aicinām 14-jā un 15-jā atnākt uz vēlēšanām un nodot savu balsi par "Latvijas darba tautas bloku".

Par slimnieku nogādāšanu vēlēšanu iecirkņos un par pārvietojamo urnu.

Par Rīgas rajonu komiteju sekretāru atalgošanu.

Saņemtas sūdzības, ka pagastos nav mūsu avīzes (b.Jablonskis).

Laukos visur vēl nav partijas tikla. Šur un tur darbojas "5.kolonna".

Par aģitatoru sūtīšanu Saeimas vēlēšanu kampaņā.

Uzdot b.Spurem saistīties ar Iekšlietu min[istriju] un uzdot tādas atklātnes pastā aizturēt.

Biedram Niedrem⁶ Sabiedrisko lietu ministrijā uzdot tādas atklātnes pēc satura saskaņošanas ar LKP CK nodrukāt un izsūtīt pa pastu.

Mobilizēt automašīnas Iecirkņa vēlēšanu komisijas rīcībā minētajam mērķim.

Atbrīvot no ražošanas darba un atlīdzināt.

Dot rīkojumu mūsu avīzes sūtīt pagastu valdēm un piensaimnieku sabiedrībām.

Panākt, lai sapulces tiktu sarīkotas visos pagastos.

Uzdot CK loc[eklim] Salnim (lauksaimniecības) nodaļā un CK loc[eklim] Nuržam (aģitācijas) un prop[agandas] nodaļā) jau šodien izraudzīties 50 cilvēkus, ko rīt nosūtīt uz laukiem. Var ņemt arī no arodbiedrībām un jaunatnes biedriem. Iepriekš viņi jāinstruē un par nosūtīšanu jāpaziņo apg[abala] kom[itejas] sekretāriem.

Par "Cīņu".

Ierosināt "Cīņas" red[akcijai informāciju] par organizāciju pievienošanās darba tautas blokam [publicēt] pirmajā lappusē.

CK sēdes turpinājums, piedaloties A.Deglavam un A.Buševicam

Par partijas līnijas izkropļošanu, ko izdarījis b.Deglavs.

Biedrs Spure: Mēs sūtījām b.Deglavu un Buševicu Centrālajā vēlēšanu komisijā, lai viņi palīdzētu partijai, bet ir iznācis tā, ka viņi sarežģī vēlēšanu tehniku. Deglavs ignorēja b.Sergejevu. Ierosina A.Deglavu izslēgt no partijas.

Deglavs taisnojas, teikdams, ka viņš gribējis partijai palīdzēt.

Biedrs Sergejevs: Tagad vajag rīkoties, nevis ar formalismu apgrūtināt darbu.

Biedrs Vadimovs: Partija uzticēja A.Deglavam atbildīgu darbu, bet b.Deglavs aizmirsis, ka viņam jākalpo tautai. Deglavs baidās, ka Mengelsons izbrāķēs sarakstus. Deglavs būtu varējis izjaukt balsošanu. Atzīst, ka Deglava atsauksana no Centrālās vēlēšanu komisijas ir pareiza un pareizi ir Deglavu izslēgt no partijas.

Vīnholde Ieva: A.Deglavu vajag svītrot no saraksta un izslēgt no Centrālās vēlēšanu komisijas, bet no partijas pagaidām neizslēgt.

Balsojot par A.Deglava izslēgšanu no partijas, par izslēgšanu nobalsoja 9 cilvēki⁷.

Buševicam tiek izteikts stingrais rājiens ar brīdinājumu.

Buševics. Viņš ir jurists un atbildīgs par instrukcijas sastādīšanu. Viņš gribēja novērst iespēju iesniegt citus sarakstus. Stingras prasības tiks izvirzītas citiem sarakstiem, ne mūsējiem, šai nolūkā radīti form[āli] šķēršļi.

Biedrs Spure: Nav ko taisnoties. Vakar jūs prasījāt šķēršļus mūsu sarakstiem, tas komunistam darbā neklājas.

Biedrs Gailis prasa, lai Deglavs atzīst savu kļūdu.

Biedrs Spure - b. Buševics arī ir vainīgs.

Priekšsēdētājs: J. Kalnberziņš

Sekretāre: O. Auguste

LVA, PA - 101.f., 1.apr., 6.l., 2. - 4.lp. Mašīnraksts. Origināls. Tulkots no krievu valodas.; Dokumentu publicējusi I. Gore (Grava): Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls, 1991, Nr.1, 133. - 136.lpp.

¹ Tā tekstā - jābūt Sergejevs.

² Abi uzvārdi mašīnrakstā nodrukātajā protokolā ierakstīti ar roku. Sergejevs un Vadimovs (iespējams, pieņemti uzvārdi) - Maskavas nozīmēti emisāri LKP.

³ Deglavs (Deklavs) Fricis (1898 - 1957) - profesionāls komunistiskās kustības darbinieks, 1932.gadā atkārtoti iesūtīts Latvijā, bet no 1934.gada līdz 1940.gada jūnijam Komunistiskās internacionāles uzdevumā atradies Dānijā un Zviedrijā.

⁴ Uzvārds protokolā nav ierakstīts.

⁵ Ministru kabineta 1940.gada 9.jūlija sēdē tika pieņemts lēmums: "Kā Tieslietu ministrijas pārstāvi Centrālā vēlēšanu komisijā Tiesu palātas locekļa A.Meņģelzona vietā ieceļ senatoru Rūdolfu Alksni un Arnolda Deglava vietā - Kārli Gaili" (LVA, 270.f., 1.apr., 2.l., 111.lp).

⁶ Niedre Jānis (1909 - 1987) - rakstnieks, no 1934.gada nelegālajā LKP. 1940.gada 25.jūnijā iecelts par Sabiedrisko lietu ministrijas Preses un biedrību departamenta direktoru.

⁷ 1940.gada 15.augustā LKP CK sēdē tika pieņemts lēmums: "Bīdījam Deglavam Arnoldam - atjaunot viņa piederību pie

partijas ar partijas stāžu no 28.VI.1940.gada. Dot stingru rājienu par to, ka viņš, būdams Centrālā vēlēšanu komisijā sekretārs, pielaidis rupjas politiskas kļūdas Saeimas vēlēšanu laikā". (LVA, PA - 101.f., 1.apr., 6.l., 29.lp.).

Nr. 209

Pilsoniskās grupas vēlēšanu platforma

Ne vēlāk par 1940.gada 8.jūliju

Demokrātisko latviešu aicinājums

Vēlētāji!

Pārdzīvojamais laiks ir ārkārtīgi nopietns. Vēlēšanās, kas notiks šī gada 14. un 15.jūlijā, izšķiras mūsu liktenis uz ilgiem laikiem. Katram ir jāsaprot, ka šo likteni nedrīkst izšķirt nejaušība, kūtrība vai pat bailība. Mēs griežamies pie visiem krietniem mūsu valsts pilsoņiem un viņiem sakām:

Mēs gribam saglabāt brīvo un neatkarīgo Latviju, mēs to negribam zaudēt.

Mēs gribam cieši un pastāvīgi sadarboties ar Padomju Savienību un tās tautām.

Mēs gribam lojāli sadarboties valsts saimnieciskās un kulturālās dzīves celšanā ar mūsu organizēto strādniecību.

Mēs gribam kārtību, kur visiem ir pavērts ceļš uz izglītību, kur visiem ir visas demokrātiskās brīvības, darbs un maize un kur katram pieder tas, ko viņš ar godīgu darbu ieguvis.

Tamдēļ mēs izejam Saeimas vēlēšanās šī gada 14. un 15.jūlijā ar savu vienotu kandidātu sarakstu uz šādas vēlēšanu platformas:

1. **Brīvā, neatkarīgā, demokrātiskā Latvija.**
2. **Ciešu, pastāvīgu sadarbību ar PSRS 1939.g. 5.oktobra savstarpējās palīdzības līguma mērķu sasniegšanai un tālākai izveidošanai.**
3. **Valsts iekšējā celtniecībā uz progresa un demokrātisma pamatiem, lojāli sadarbojoties ar Latvijas strādniecību un viņas organizācijām.**
4. **Valsts zemes fonda paplašināšana darba zemniecības apgādāšanai ar zemi.**
5. **Valsts saimnieciskās dzīves izveidošana un pārkārtošana, stādot pirmā vietā strādājošo intereses.**

6. Privātā īpašuma rosības uzturēšana un aizsargāšana, ierobežojot kā vienu, tā otru, ja to prasa valsts intereses un tautas labklājība.
7. Latviešu nacionālās kultūras izkopšana, darot to pieejamu ikvienam Latvijas Republikas pilsonim, nodrošinot arī mazākuma tautībām viņu kultūrālo vajadzību apmierināšanu. Izglītības, arī visaugstākās, nodrošināšana visiem mazturīgiem censoņiem.
8. Kultūrālo un saimniecisko vērtību apmaiņas paplašināšana un attiecīgu sakaru padziļināšana ar PSRS un tās tautām.
9. Latvijas valsts dzīves izveidošana uz stingriem tiesiskiem pamatiem, nodrošinot ikvienam viņa personas un mantas neaizskaramību un demokrātiskās, t.i. vārda, sapulču, preses, ticības utt. brīvības.

VĒLĒTĀJI! Mums nav bijis daudz laika. Pilnīgus mūsu kandidātu sarakstus mēs jums izziņosim papildus.

Starp citiem mūsu sarakstos kandidēs: **Atis Ķeniņš**, **ģen. J.Balodis**¹, **V.Zāmuels**², **K.Skalbe**³, **H.Celmiņš**⁴, **P.Berģis**⁵.

Mūsu kandidātu vidū nav neviena, kas tikotu pēc deputāta goda.

Mēs aicinām jūs balsot par mūsu sarakstu dziļā, nopietnā apziņā, ka pārdzīvojamais laiks šādu rīcību no mums prasa.

Mūsu valsts un mūsu pašu likteņi prasa izšķiršanos. Nevieni nevar un nedrīkst palikt malā⁶.

Demokrātisko latviešu vēlēšanu
Saeimas vēlēšanu komisija

M.Apiņa tipogrāfijā Rīgā

K.Barona iela 16 - 18. Tel.32940

LVA, PA - 101.f., 1.apr., 34.l., 7.lp. Tipogrāfiski iespiests teksts.

¹ Balodis Jānis (1881 - 1965) - ģenerālis, politiķis. No 1931.gada līdz 1940.gada aprīlim kara ministrs. Deportēts uz Sīzraņu Krievijā 1940.gada 31.jūlijā, vēlāk apcietināts. 1956.g. atgriezies Latvijā.

² Zāmuels Valdemārs (1872 - 1948) - advokāts, politiķis. Zemkopības ministrs 1921. - 1922.g., tieslietu ministrs un

ministru prezidents 1924.g. 1944.gadā devies bēgļu gaitās uz Vāciju.

³ Skalte Kārlis (1879 - 1945) - rakstnieks, politiķis. Saeimas deputāts (1922. - 1925.g. un 1931. - 1934.g.). 1944.gadā devies bēgļu gaitās uz Zviedriju.

⁴ Celmiņš Hugo (1877 - 1941) - agronoms, politiķis, diplomāts. Zemkopības ministrs 1920.g., izglītības ministrs 1923. - 1924.g., ministru prezidents 1924. - 1925.g. un 1928. - 1931.g. Latvijas sūtnis Berlīnē 1935. - 1938.g. Arestēts 1940.gada rudenī, vēlāk deportēts.

⁵ Bergis Pēteris - jurists, politiķis. Iekšlietu ministrs 1922. - 1923.gadā. 1941.g. deportēts.

⁶ Pret "Demokrātisko latviešu aicinājuma" autoriem nekavējoties tika izvēsta nikna kampaņa. To ievadīja LKP CK 2.sekretārs Ž.Spure, uzstādamies 1940.gada 7.jūlijā Rīgas Latviešu biedrības zālē notikušajā strādnieku komiteju un arodbiedrību pagaidu valžu pārstāvju sapulcē: "[...] Buržuāzijas bloks, tālāk teica runātājs, droši vien iziešot ar sauksmi pret Latvijas pievienošanu Padomju Savienībai. Bet, kas gan esot uzstādījis šādu prasību? Partija tādu neesot uzstādījusi un šis buržuāzijas bloka lozungs esot demagoģija. Darba ļaužu bloks stāv par brīvu demokrātisku Latviju. Pati tauta izlems, un ja tautas vairākums iestāsies par to, tad šī padomju republika būs latviska. [...] (Brīvā Zeme, 1940.gada 8.jūl.) Pret alternatīvā kandidātu saraksta iniciatoriem un atbalstītājiem tika veiktas arī tiesas represijas (Skat. 213., 214.dok.).

Nr. 210

Demokrātisko latviešu vēlētajū MEMORANDS¹

Ne vēlāk par 1940.gada 8.jūliju

I.

1. Latvijā ir kritusi 1934.g. 15.maija ar varas līdzekļiem nodibinātā diktatūra, kas noslāpēja katru sabiedrības patstāvīgu domu un darbību vispār, bet it sevišķi darba inteliģences, strādniecības un darba zemniecības politisku aktivitāti; turpretī līdz ar demokrātiskās valdības nodibināšanos ir atgūtas tautai viņai atņemtās tiesības.

2. Sabrukušā vara ne tikvien nebija lojāli izpildījusi 1939.g. 5.oktobra draudzības un savstarpējās palīdzības līgumu ar Padomju Savienību, bet tā ar savu katrai demokrātijai kaitīgo fašistiskās iekārtas ideoloģiju un koruptīvām pārvaldes metodēm, un ar savu Padomju Savienībai naidīgo ārpolitiku ir apzinīgi vedusi latvju tautu principiāli naidīgā nostājā pret mūsu vareno

austrumu kaimiņu - Padomju Savienību, kas ne tikvien svinīgi atzinusi Latvijas atdalīšanos no bij[ušās] Krievijas, bet arī ar visu savu faktisko rīcību konkrētā veidā patiesi un draudzīgi respektējusi Latvijas valsts neatkarības juridisko statusu.

3. Latvju tauta ir vēl visā sociālā struktūrā, ar maz izņēmumiem, tipiska darba tauta un savas valsts brīvā izveidošanā viņa ierādījusi demokrātiskas iekārtas, tautas brīvības un tiesību apziņas cienīšanu, ejot visā savā kulturālā un politiskā attīstībā cieši kopā, vai paralēli ar PSRS demokrātiju un darba tautu. Teikto pastiprina latvju tautas rusofilā nostāja viņas centienos nacionāli emancipēties un nokratīt pagājušā gadu simteņa 60-tajos gados un vēlāk Baltijas muižniecības feodālisma jūgu, 1905.g. revolūcijā visciešākā sadarbībā ar Krievijas revolucionāro inteliģenci un darba tautu, latviešu strēlnieku pulku varonīgās cīņas pasaules kara Latvijas frontē, kā arī pēc tam PSRS teritorijā - cīnās par lielās revolūcijas nostiprināšanu. Latvijā ir izvesta radikāla demokrātiska agrārā reforma, pat revolūcija, kurai tādā apjomā, cik mums zināms, nav precedenta.

4. Tomēr latviešu kara bēgļi, apm[ēram] 25 - 30% no visas latvju tautas, kas bija izkaisīti līdz pat Vladivostokai, nevēlējās palikt un nepalika savās dažkārt ļoti labās darbavietās vai PSRS auglīgajos apgabalos ar lielām labklājības izredzēm nākotnē, bet atgriezās savā kara izpostītā dzimtenē, tiklīdz tā atguva senilgoto valsts patstāvību, tādējādi pierādīdami savas tautas brīvības ilgas un neatkarīgās valsts gribu. Tāpat latviešu strēlnieku pulku vairākums, par cik tie nebija krituši cīnās [kopā] ar Sarkano armiju, un kaut arī iegūtu PSRS valdības un tautu atzinību, atgriezās dzimtenē tiklīdz cīņas bija galā, un Latvija bija tapusi par patstāvīgu valsti, gatavi uzņemties jaunas cīņas ar uzbrucēju no rietumiem un nebīstoties ne no kādām grūtībām izpostītajā dzīvē.

5. Par darba zemniecību šai memorandā domāti tie 170.000 jaunsaimniecību viensētu īpašnieki, kas rekrutējas no agrākiem kalpiem - bezzemniekiem un apstrādā savas līdz 22 ha lielās saimniecības bez sveša darbaspēka un kas visās agrākās Latvijas Saeimu vēlēšanās nebija vēlējuši par saviem pārstāvjiem komunistus, kas šajās vēlēšanās izgāja zem nosaukuma Darba strādniecības un darba zemniecības partija. Šai pašai grupai pieskaitāmas

arī apm[ēram] 40.000 zemnieku saimniecības ar caurmērā 35 - 50 ha lielu platību, kurās bez ģimenes locekļiem nodarbināti 1- 2 algoti strādnieki vasaras sezonas darbos.

Darba intelīģence rekrutējas no valsts un pašvaldību, kā arī privāto uzņēmumu un brīvo profesiju darbiniekiem, kas dzīvo no savas nelielās darba algas un ir tāpēc neapšaubāmi darba tautas daļa. Līdzšinējās parlamenta vēlēšanās arī šīs grupas ir balsojušas par nekomunistiskās darba demokrātijas pārstāvjiem, nododamas organizētā veidā ap 100.000 balsu. Tādā kārtā šīs demokratiskās darba tautas grupas, kopā ar viņu piederīgiem, sastāda ievērojamu visas Latvijas iedzīvotāju daļu, un viņu pārstāvji ir pa lielākai daļai atbalstījuši ne vien šo grupu, bet arī visas plašās strādniecības darba intereses.

II

No augstāk izteiktiem apsvērumiem izriet sekojoši loģiski secinājumi, kuru pareizību pastiprina arī pēdēja laika notikumi, un proti:

1. Latvju tauta, visā savā sastāvā, bet it īpaši tās demokrātiskā darba intelīģence, strādniecība un darba zemniecība ir bijusi un ir krievu tautai un Padomju Savienībai patiesi draudzīga un būtiski tuva, kā pēc gara, tā demokrātijas ideāliem valsts dzīvē.

2. Latvju tauta visā savā vairumā, bet it īpaši demokrātiskās darba intelīģences, strādniecības un darba zemniecības slāņos, ir smagi izjutusi tagad sabrukušā fašistiskā režīma slogus Latvijā un ir šāda režīma noteikta pretiniece, kādēļ tā ar vislielākām bažām un nemieru vērojusi pēdējo gadu Latvijas ārpolitiku, kas peldēja latvju tautas attīstību un nākotni apdraudošos fašistiskos ūdeņos un draudēja mūs novest naidīgās attiecībās ar Padomju Savienību, kādam apstāklim varēja būt ļoti kļūmīgas sekas, jo Latvijas valsts drošība ir galvenokārt atkarīga no draudzīgas un ciešas sadarbības ar Padomju Savienību.

3. Tamdēļ it īpaši demokrātiskā darba intelīģence, strādniecība un darba zemniecība ir izjutusi pagājušā gada rudenī lielu apmierinātību par 5.oktobra noslēgto draudzības un savstarpējās palīdzības līgumu ar PSRS, redzot šai apstākli ne tikvien vislabākās garantijas Latvijas valsts drošībai un mieram, bet arī demokrātiskās iekārtas atjaunošanai, kādēļ PSRS armijas ierašanās līgumā nozīmētās atbalsta bāzēs tika no tautas un

demokrātiskās sabiedrības visur apsveikta ar prieku, neskatoties uz valdības rīcību, kas traucēja šāda gandarījuma apliecināšanu; latvju sabiedrība ar visdzīvākām simpātijām interesējās par PSRS bāzu izbūvi un nostiprināšanu pret ārējiem ienaidniekiem, noteikti vēlēdamās, lai šīs bāzes sadursmes gadījumā ar kādu naidīgu ārvalsti nodrošinātu PSRS un Latvijas armijas brālīgām cīņām uzvaru.

4. Tāpēc arī izriet, ka ar sevišķu gandarījumu latvju tauta ir saņēmusi PSRS 15.jūnija² notu ar prasību pēc fašistiskās valdības atkāpšanās, jo latvju tauta šai prasībā redzēja ceļu uz konstitucionālas valsts iekārtas un pilsonisko brīvību atjaunošanu.

5. Latvju tauta, kaut arī pamatā darba tauta un bez tik lielām šķiru pretešķībām kā Vakareiropas kapitalistiskās valstīs, ir tomēr visā vairumā, līdz ar darba inteliģences vairumu, izaugusi un veidojusi savu dzīvi demokrātiskā garā, kādu stāvokli ir veicinājusi arī mūsu nesenā, vienprātīgi pieņemtā agrārā reforma; citādi visas latvju sabiedrības daļas jūtas pozitīvi ieinteresētas darba tautas apstākļu uzlabošanā. Šāds stāvoklis izskaidrojams arī ar to apstākli, ka latvju tautā nekad nav bijušas privileģētās šķiras un mūsu sociālā diferencēšanās ir vēl samērā jauna, tā kā nereti vienas ģimenes atvases darbojas gan kā strādnieki - amatnieki pilsētās, vai savās darba saimniecībās uz laukiem, gan kā intelektuāli darbinieki valsts un privātos uzņēmumos un brīvās profesijās, vai arī kā mūsu vēl ļoti jaunās latviešu tirdzniecības un samērā sīkās un vēl jaunākās latviešu rūpniecības pārstāvji, un kā tur, kur ārzemēs dzīvi veido privātā lielkapitāla sistēma, pie mums darbojas kooperācijas un valsts kapitāls, kā uzņēmumu nepieciešamais regulators.

6. Padomju Savienība varētu tagad un nākotnē droši rēķināties ar visas latvju tautas simpātijām un lielu aktivitāti visciešākās draudzības un sadarbības realizēšanā ar Padomju Savienību liktenīgos brīžos, ja vien visas mūsu darba tautas daļas arī turpmāk varētu droši palaisties uz to, ka Padomju Savienība visā savā augošā varenībā atzītu par derīgu tāpat kā līdz šim respektēt latvju tautas un valsts patstāvību, atstājot pašai latvju tautai brīvu noteikšanu par valsts iekšējo iekārtu un par tautas materiālās un garīgās kultūras izveidošanu saskaņā ar tās vēsturisko attīstību un tradīcijām.

7. Tā kā latvju tautas novēršanās no patiesas, ciešas un aktīvas sadarbības ar Padomju Savienību būtu mūsu kopējām interesēm kaitīga un latvju tautas nākotnei kļūmīga vispār un it īpaši tagadējā starptautiskajā situācijā, tad būtu steidzamā kārtā noskaidrojama un pozitīvi nokārtojama visu Latvijas demokrātisko darba tautas slāņu politiskās aktivitātes iespējas, saskaņojot šo darbību ar PSRS starptautisko viedokli un ar komunistiskās partijas rīcību Latvijā. Tā kā PSRS un Latvijas pašreiz ievadītā ciešākā sadarbība ir vēl tikai izveidošanas sākumā, tad tai **vēlama** visas tautas uzticība un līdzdarbība, lai šī sadarbība laistu dziļas saknes ne vien komunistiski noskaņotā strādniecības daļā, bet arī pārējos tautas slāņos. Pretējā gadījumā rastos sarūgtinājums plašās tautas masās, kas varētu savukārt sagatavot auglīgu zemi fašistiskai reakcijai un pat valsts nodevībai.

Latvijas Republikas Prokuratūras arhīvs, II - 5409 - II, 62. - 64.lp. Mašīnraksts.

¹ *Demokrātisko latviešu vēlētāju memorands sagatavots iesniegšanai PSRS pārstāvjiem A.Višinskim un V.Derevjanskim, kā arī LKP CK sekretāram Ž.Spurem un sabiedrisko lietu ministram P.Blauam, lai panāktu iespēju izvirzīt Saeimas vēlēšanās 1940.gada 14. - 15.jūlijā alternatīvu sarakstu.*

² *Tā tekstā - jābūt "16.jūnija".*

Nr. 211

Apmelojumi un draudi Demokrātisko latviešu vēlētāju saraksta organizētājiem un atbalstītājiem

1940.gada 10.jūlijā

Nepadodieties musinātājiem, kas grib graut Latvijas darba tautas vienoto fronti.

Daži turīgo aprindu pilsoņi, aktīvie 1934.gada 15.maija fašistiskā apvērsuma dalībnieki ar ģenerāli Jāni Balodi priekšgalā Ata Ķeniņa vadībā sākuši organizēt Saeimas vēlēšanām savu - demokrātisko latviešu sarakstu, neraugoties uz to, ka visi patiesi demokrātiskie Latvijas iedzīvotāji jau pievienojušies Latvijas darba tautas blokam. Šie politiķi savu pasākumu acīm redzot organizējuši, cerēdami, kā tas bija iespējams agrākos laikos, iegūt sev

kādus labumus un taisīt politiku - pēdējās. Viņi vākuši iedzīvotāju vidū parakstus, lai gan pats kandidātu saraksts nav sastādīts. Daži lētticīgi pilsoņi tā devuši savus parakstus.

Mūsu drošības sargi šo politisko avantūru ir laikā atklājuši un nodevuši lietas noskaidrošanu un atrisināšanu prokuratūrai. [..]

Jaunākās Ziņas, 1940, 10.jūl.

Nr. 212

Politiskās policijas Liepājas rajona priekšnieka J.Šalma ziņojums par politisko noskaņojumu vēlēšanu priekšvakarā¹

*1940.gada 12.jūlijā
Slepeni*

Š.g. 11.jūlijā no laikraksta "Komunisti" saņēmu rakstu, no kura redzams, ka 7.jūlijā Pērkones pagastā kādas līdz šim nenoskaidrotas personas ir vākušas parakstus priekšā stāvošām Saeimas vēlēšanām. Noskaidrojot apstākļus uz vietas, minētais gadījums izrādījās par faktu. 7.jūlijā Pērkones pagasta lauksaimniekus apstaigājuši trīs vietējiem lauksaimniekiem nepazīstamas personas vietējā iedzīvotāja Valdemara Peņķa pavadībā. Uz baltas papīra lapas svešie uzaicinājuši parakstīties kandidātu sarakstu iesniegšanai. Uz lapas jau bijuši parakstījušies Pērkones pagasta bijušie varasvīri: Dzintarnieks, Ķeiris u.c., kas visi ir pazīstami kā bijušā zemkopības ministra Birznieka rokaspuīši un vecās valdības stutes. Visdrīzākā laikā ceru noskaidrot arī nepazīstamo parakstu vācēju personības, par ko Jums ziņošu. [..]

9.jūlijā Liepājas piensaimnieku centrālā savienībā notikusi slepena apspriede ar bijušā zemkopības ministra Birznieka piedalīšanos. Kas apspriedē lemts, nav zināms. [..]

Kuldīgas punkta vadītājs Zauls šodien telefoniski ziņo: nakti no 11. uz 12.jūliju Kuldīgā atrasti uzsaukumi ar uzaicinājumu balsot par demokrātisko latviešu bloka sarakstu, kurā kā pirmie kandidē ģen.Balodis, ģen.Berķis u.c. Atrasto uzsaukumu skaits niecīgs. Uz uzsaukuma otrā pusē ar zīmuli uzrakstīts: "Ja vēlēšanu iecirknī nav minētā saraksta, strīpojiet Latvijas darbaļaužu bloka sarakstu".

Uzdots minētā punkta vadītājam spert ātrus soļus vainīgo atrašanai un saukšanai pie atbildības.

Pēdējā informācija: starp aizsargiem tiekot vesta aģitācija balsošanas gadījumā rakstīt uz Latvijas darbaļaužu bloka saraksta: "Par tādiem muļķiem nebalsosim", kā arī kastītēs mest konvertes ar uguni.

J.Šalms

LVVA, 3235.f., 1/8.apr., 500.l., 30.lp. Mašīnraksts. Noraksts.

¹ Iekšlietu ministra biedrs - politiskās policijas priekšnieks V.Latkovskis un aģentūras vadītājs P.Kuļš 1940.gada 8.jūlijā bija izsūtījuši steidzamu slepenu apkārtrakstu Politiskās pārvaldes rajonu priekšniekiem ar norādījumu ikdienas ziņojumos "sīki atzīmēt visus notikumus, kādi konstatēti rajona robežās (minot par notikušiem ekscesiem, izplatītiem uzsaukumiem, plakātiem, sapulcēm, sadursmēm..." (LVVA, 3235.f., 1./8.apr., 500.l., 91.lp.). Kā liecina arhīvā saglabājušies nedaudzie dokumenti, sevišķa uzmanība un represijas tika vērstas pret jebkuru demokrātiskās opozīcijas izpausmi vienīgajam kandidātu sarakstam.

Nr. 213

Demokrātisko latviešu vēlētāju grupas atbalstītāju arests vēlēšanu priekšvakarā

Drošības policijas departamenta direktoram

Politiskās policijas pārvaldes

1940.g. 14.jūlijā

Liepājas rajons

Nr. 3/2-138

Liepājā

Sakarā ar Politiskās policijas pārvaldes pieprasījumu noskaidrots, ka bijušais satiksmes ministrs Kāposts Saldus apkārtnē nav novērots, bet viņš it kā uzturoties Rīgā, par ko tuvāku ziņu rajonā nav.

Noskaidrots, ka pret notiekošām Saeimas vēlēšanām vērsta uzsaukums, kas atrasts š.g. 11./12. jūlija naktī, Kuldīgā, piesūtīts pa pastu no Rīgas kādam skolotājam.

13.jūlijā izdarīta izziņa par Liepājā dzīvojošo Līzi Grīnbergu, kura savā piena produktu veikalā aģitējusi veikala apmeklētājus nepiedalīties Saeimas vēlēšanās. Izziņa š.g. 14.VII nosūtīta Liepājas prefektam - izlemšanai administratīvā kārtā.

13./14.jūlijā iesākta izziņa par 1) Bārtas novada agronomu Arnoldu - Hermani Valteru, dzīvo Bārtas pagasta

Sviģos, 2) Liepājas rajona vecāko agronomu Rūdolfu - Ernestu Gulbi, dzīvo Priekules pagasta Muceniekos un 3) Liepājas rajona mazpulku inspektoru Oskaru Baltiņu, dzīvo Liepājā, Jaunajā ielā 5. Minētās personas vākušas parakstus demokrātisko latviešu pilsoņu kandidātu sarakstam Saeimas vēlēšanām Kurzemes apgabālā, bet ierosinātāju sarakstā nav bijuši uzrādīti izraudzītie kandidāti. Iesāktajā izziņā gūti norādījumi, ka minētām pesonām parakstu vākšanā un kandidātu sarakstu sastādīšanā ir bijuši sakari ar bijušo zemkopības ministru Birznieku, bijušo Liepājas pilsētas vecāko Rimbenieku un Liepājas mācītāju Sanderu. Savāktos parakstus Oskars Baltiņš novedis uz Rīgu Paulim Avotam¹, kurš strādā a/s "Rota" birojā kā grāmatvedis. Iepriekš minētie Valters, Gulbis un Baltiņš ar maniem š.g. 14.VII lēmumiem apcietināti un atrodas ieslodzījumā Liepājas prefektūras aresta telpās. Bez tam š.g. 14.VII iesāktas izziņas par 1) Apriķu pagasta Zvejās dzīvojošo Ernestu Štālu, 2) Bunkas pagasta Zemgaļos dzīvojošo Ernestu Zviedri un 3) Bunkas pagasta pienotavā dzīvojošo Miķeli Ziemeli - kuri aģitējuši iedzīvotājus nepiedalīties Saeimas vēlēšanās. [...]

J.Šalms

rajona priekšnieks

Norakstīts pareizi

Lejums

v.uzraugs

LVVA, 3225.f., 1/8.apr., 500.l., 93.lp. Mašīnraksts. Oriģināls.

¹ Ar zīmuli pārļabots "Akotam".

Nr. 214

Lēmuma par Ata Ķeniņa¹ apcietināšanu motivācija

1940.gada 19.septembrī

"Apstiprinu"

Lat[vijas] PSR iekšlietu

tautas komisārs A.*Noviks*

1940.gada "19." septembrī

Lēmums

(apcietināšanai)

Rīgā, 1940.gada " " septembrī.

Es, Lat[vijas] PSR Iekšlietu tautas komisariāta Valsts drošības pārvaldes Izmeklēšanas daļas izmeklētājs

Vamža, izskatījis materiālus par Ati Ķeniņu, dzimušu 1874.g., bij[ušo] tautas izglītības ministru, bij[ušo] Demokrātiskā centra partijas vadītāju, dzīvo Rīgā, Marijas ielā 34 dz.1,

atradu:

Atis Ķeniņš 1940.gada jūlijā, pirms Saeimas vēlēšanām piedalījās Rīgā nelegālās apspriedēs, kuras organizēja fašisti bij[ušie] "Latviešu zemnieku savienības" biedri, balotējās kā kandidāts Saeimā pēc "Demokrātisko latviešu vēlēšanu" saraksta. Veicis kontrrevolucionāru darbību, kas vērsta pret darba tautu.

Arestētais Rūdolfs Gulbis pratināšanā 1940.gada 5.augustā liecinājis:

"Apspriedē nolemts uzstāties ar "Demokrātisko latviešu vēlēšanu" vienotu sarakstu visos apgabalos, bloķējoties ar citām bijušajām labējām partijām un menševikiem, kuri dotajā brīdī arī notur savas apspriedes, ka tikai tādā ceļā mēs varēsim nodrošināt zemes īpašnieku, rūpnieku un tirgotāju līdzdalību Saeimā un likumdošanā. Bez iepriekš paredzētajām kandidatūrām - Atis Ķeniņš (bij[ušais] "Demokrātiskā centra" partijas vadītājs), Hugo Celmiņš un citi - paredzēts papildināt ar agronomiem Braunu un Lielmani".

Arestētais Oskars Baltiņš pratināšanā 1940.gada 30./31.jūlijā liecinājis:

"Priekšvēlēšanu laikā sākās aktīva darbība, kuru vadīja bijušie fašistiskā režīma varasvīri no "Latviešu zemnieku savienības", kā arī "Demokrātiskā centra" aprindām. Šīs kontrrevolucionārās grupas mērķis bija: Saeimas vēlēšanās izstādīt savu sarakstu un ar vēlēšanu palīdzību no jauna sagrābt savās rokās valsts varu. Šajā sakarībā notika sēdes, tika vākti pilsoņu paraksti "Demokrātisko latviešu vēlēšanu" saraksta kandidātu uzstādīšanai un vēlēšanu vidū tika veikta aģitācija - balsot par šo sarakstu. Notika cīņa pret "Darba tautas bloka" kandidātiem. Augšminētās kontrrevolucionārās kustības galvenie iniciatori, cik man zināms, ir "Zemnieku savienības" vadoņi - Hugo Celmiņš, bijušais premjerministrs, Jānis Birznieks - bij[ušais] zemkopības ministrs, Atis Ķeniņš - "Demokrātiskā centra" pārstāvis un Pauls Akots - a/s "Rota" kalpotājs Rīgā, pēdējais aktīvi piedalījās vēlēšanu kampaņas sagatavošanā".

Uz augstāk izklāstītā pamata nolēmu:

Ati Ķeniņu, dzimušu 1874.gadā - apcietināt un izdarīt kratišanu.

Latv[ijas] PSR Ie TK VDP²

Izmeklēšanas daļas izmeklētājs *Vamža*

Piekrītu: Ie TK VDP

Izmeklēšanas daļas priekšnieka vietnieks

Valsts drošības vec[ākais] leitnants *Karpenko*

Latvijas Republikas Prokuratūras arhīvs, II - 5409 - II, 1. - 2.lp. Mašīnraksts. Oriģināls ar LPSR Ie TK zīmogu. Tulkots no krievu val.

¹ Ķeniņš (Ķēniņš) Atis (1874 - 1961) - dzejnieks, pedagogs, politiķis. 1931. - 1933.g. izglītības un tieslietu ministrs. 1941.g. izsūtīts uz Kazahstānu. No 1944.g. febr. dzīvoja Maskavā, vēlāk atgriezās Rīgā, nodarbojās ar pedagoģisku un zinātnisku darbu. 1951. - 1955.g. atkārtoti izsūtīts uz Kazahstānu. Pēc rehabilitācijas atgriezās Rīgā.

² Valsts drošības pārvaldes.

Nr. 215

Apsūdzētā A.Ķeniņa liecības¹ 1940.gada 5.oktobrī

1940.gada jūlijs

Jautājums: Jums izvirzīta apsūdzība, ka sakarā ar Saeimas vēlēšanām 1940.g. 14. un 15.jūlijā jūs bijušo labējo grupas - no Demokrātiskā centra partijas, Zemnieku savienības u.c. - vārdā izstrādājāt programmu un memorandumu. Sakarā ar vēlēšanām organizējāt apspriedes, kurās tika nolemts piedalīties ar Demokrātisko latviešu vēlētāju sarakstu, lai tādā ceļā nodrošinātu zemesīpašnieku, rūpnieku un tirgotāju līdzdalību Saeimā ar mērķi aizstāvēt savas intereses. Devāt informāciju vēlēšanu sakarā zemniecības pārstāvjiem no provinces, vācāt kolekti priekšvēlēšanu izdevumu segšanai. Bijāt pieslēgies pretpadomju partijai Demokrātiskais centrs. Vai atzīstiet sevi par vainīgu jums izvirzītajās apsūdzībās?

Atbilde: Par vainīgu man izvirzītajās apsūdzībās sevi neatzīstu. 14. un 15.jūlijā nozīmētās Saeimas vēlēšanas nekādi nekavēju, vēlēšanu komisijā nekādu īpašu sarakstu neesmu iesniedzis un vispār šādu sarakstu neesmu sastādījis. Atbilstoši Saeimas š.g. 14. un 15.jūlija vēlēšanu likumam, kuru izdeva prof[esora] Kirhenšteina valdība,

ar adv[okātu] Pēteri Berģi, advokātu Zāmueli, advok[ātu] J.Breikšu, Zemnieku savienības kreisā spārna pārstāvi Hugo Celmiņu un Jāni Bankavu no mazzemniekiem savā dzīvoklī apspriedu nākamo vēlēšanu jautājumus un programmu gadījumam, ja mēs piedalītos vēlēšanās. Tāpat arī [apspriedām] memorandu iesniegšanai kopā ar programmu atsauksmei PSRS TKP pārstāvim biedram A.Višinskim, lai noskaidrotu mūsu piedalīšanās vēlamību vēlēšanās vispār, kas arī vēlāk, tikko bija nozīmēta audience [PSRS] pārstāvniecībā, arī tika iesniegti un apspriesti, pat atbalstīti. Šīs apspriešanas rezultātā man otrajā dienā vajadzēja apsprieties ar LKP CK sekretāru biedru Ž.Spuri un sabiedrisko lietu ministru P.Blauu. Atgriezies no apspriedes, kas bija dienu *vai divas dienas* pirms sarakstu nodošanas pēdējā termiņā² vēlēšanu komisijā, es ziņoju personām, kuras kopā ar mani bija gatavojušas priekšvēlēšanu darbus, ka jautājums par Demokrātisko latviešu vēlēšanu saraksta iesniegšanas un kandidātu izvirzīšanas iespējamību un vienlaikus vēlamību galīgi noskaidrosies tikai paredzētajā pieņemšanā pie LKP CK sekretāra un sabiedrisko lietu ministra. Tika nolemts bez minētā partijas sekretāra un ministra atvēles vēlēšanās nepiedalīties, kaut arī likumā šāda partijas un ministra atvēle paredzēta nebija. Tas nozīmē, ka Demokrātisko latviešu vēlēšanu piedalīšanās vēlēšanās ar noteiktu sarakstu vēl nebija galīgi izlemta, bet likta atkarībā no LKP sekretāra un ministra Blaua labvēlīga ieskata. Pie viņiem es devos nākošās dienas rītā. LKP sekretārs nesaskatīja šķēršļus mūsu līdzdalībai vēlēšanās, bet saskatīja pagaidām kavēkli tai apstākli, ka mūsu vēlēšanu grupa kā tāda nav reģistrējusies, ja mūs reģistrēs Sabiedrisko lietu ministrija, tad varam sākt priekšvēlēšanu kampaņu. Ar šo apstākli, ka mēs neesam reģistrējusies, viņš, t.i., LKP sekretārs, izskaidroja laikrakstā "Cīņa" un radiofonā pret mani parādījušos repliku. Es norādīju, ka pēc manas saprašanas vēlēšanu likumā šāda reģistrācija nav paredzēta, bet par Demokrātisko latviešu vēlēšanu grupas sēdēm es personiski esmu informējis Rīgas pilsētas prefektu Serdantu, kurš ar to bija apmierināts un [teica], ka nekādu citu iesniegumu viņam iesniegt nevajag, bet, sākot apspriedes savā dzīvoklī, es ievācu informāciju Sabiedrisko lietu ministrijas Biedrību un organizāciju reģistrācijas nodaļā,

kur man nodaļas sekretāra vārdā tika paziņots, ka pie viņiem tiek reģistrētas tikai biedrības un organizācijas, bet vēlētāju grupu reģistrēt pie viņiem nevar. Un tā es aizgāju no LKP sekretāra tai pārliecībā, ka vajag iesniegt lūgumu par mūsu vēlētāju grupas, t.i., Demokrātisko latviešu vēlētāju, reģistrāciju, tādēļ tūlīt pat lūdzu LK partijas sekretāru pa telefonu ministram Blauam sekmēt, lai mūsu reģistrācija tiktu veikta bez liekas kavēšanās, jo bija sarakstu iesniegšanas priekšpēdējā diena, un bez reģistrācijas mēs tos vēlēšanu komisijā neiesniegsim. LKP CK sekretāram biedram Ž.Spurem es biju paziņojis, ka esmu ieradies pie viņa pēc PSRS TKP pārstāvja b.Višinska norādījuma, lai galīgi noskaidrotu mūsu līdzdalības vēlamību vai nevēlamību vēlēšanās, LKP sekretārs tad pieņēma mani bez rindas un promejot apsoliya telefoniski sazināties ar ministru Blauu. Cita starpā es sekretāram, paziņojot par mūsu programmu, norādīju, ka mēs esam iecerējuši vērsties pie tām tautas grupām, kurām komunistiskā partija ar savu sarakstu nevar būt piemērota tādēļ, ka līdz šim [bijusi] ilegāla un tāpēc maz zināma, un bez tam zemnieki un citas tautas grupas līdz šim dzīvojušas ar pavisam citu ideoloģiju, tādēļ Demokrātisko latviešu vēlētāju piedalīšanās ar viņu sarakstu ir vēlama, lai piesaistītu patiesi draudzīgai un pastāvīgai sadarbībai ar PSRS un komunistisko partiju tās tautas masas kuras mūs, bezpartijiskos demokrātus un kultūras darbiniekus, uz vietām vairāk pazīst nekā komunistiskās partijas pārstāvjus. LKP sekretārs b.Ž.Spure tad man teica, ka es esmu viņam zināms kā strādnieku kustības līdzjutējs un tādēļ visu Ulmaņa laiku ar mani uzturējis pagrīdes sadarbību b.Jablonskis - t.i., tagad tieslietu tautas komisārs [...]. Mūsu saruna beidzās pārliecībā, ka mūsu līdzdalībai vēlēšanās nav principiālu šķēršļu, un grupa tiks reģistrēta. Pēc šīs sarunas es atgriezpos vēlēšanu birojā un tikai tad mēs uzrakstījām lūgumu par grupas reģistrāciju, un es ar šo lūgumu devos pie ministra Blaua. Tur viņu jau gaidīja mans biedrs rakstnieks Skalbe no mūsu grupas ar to pašu mērķi, t.i., noskaidrot jautājumu par mūsu saraksta vēlamību vai nevēlamību vēlēšanās, un atkarībā no tā reģistrēt vai neregistrēt Demokrātisko latviešu vēlētāju grupu. Šis jautājums kā reizi bija atkarīgs no ministra ieskata, jo organizāciju reģistrācijas nodaļa man uz to bija norādīts un, no otras puses, Skalbe un es

audiencē pie ministra viņam paziņojām, ka, ja mūsu līdzdalība vēlēšanās ar savu sarakstu nav vēlama, tad arī nevajag reģistrēt. Tas bija ap plkst. 12 dienā. Ministrs Blaus paziņoja Skalbem, ka viņš uz šo jautājumu pašlaik atbildēt nevar un brauks apspriesties, un lika mums gaidīt atbildi. Pēc atbildes es ieradās plkst. trijos un plkst. piecos vakarā, bet ministru nesagaidīju. Šādos apstākļos es nolēmu doties uz mūsu grupas biroju, kur no plkst. 10 rītā nebija bijis, gaidāms ministra atbildi. Tikmēr birojs, man klāt neesot, bija pārcelts uz Kaļķu ielu Nr.4 jaunizīrētās telpās, bet, aizgājis uz turieni, es nevienu nesastapu, birojs bija slēgts. Mājās dzīvokli mans dēls man paziņoja, ka līdzko sākuši birojā uzstādīt mēbeles, tā ap plkst. 11 dienā ieradusies milicija politpārvaldes ierēdņa Brieža vadībā, sastādījusi protokolu, arestējusi tur papīrus un nopratinājusi tur atrodošos P.Berģi un Zāmuēli, bet dēls savas liecības uzrakstījis pats, pēc tam visi tikuši atbrīvoti. Tas bijis ap plkst. ½ 6 vakarā, līdz ar to man uz Sabiedrisko lietu ministriju, kur es atrados, neko nav varējuši paziņot. Atstājis plkst. 5 Sabiedrisko lietu ministriju, uz kurieni man pakaļ bija atnākusi sieva, es devos uz grupas biroju, lai pēc norunas ar Skalbi un citiem paziņotu, ka dotajos apstākļos mūsu grupa vēlēšanās nepiedalīsies, un nekādus sarakstus no mūsu puses mēs vēlēšanu komisijā neiesniegsim. Pie šāda lēmuma, kā tas redzams no iepriekš teiktā, es, Skalbe un mani biedri, kuri vadīja priekšvēlēšanu sagatavošanas darbu, nonācām patstāvīgi, jo pie labas gribas sarakstus varēja iesniegt vēlēšanu komisijā neatkarīgi no biroja pastāvēšanas. Turklāt, iesniedzot ministram Blauam lūgumu par grupas reģistrāciju, es un Skalbe bijām atrunājuši, ka grupas reģistrācija mums ir vēlama tikai tai gadījumā, ja mūsu grupas piedalīšanās [vēlēšanās] no politiskās mērķtiecības viedokļa tiek principiāli atbalstīta kā paralēla rīcība Darba tautas bloka sarakstam, kas nāk par labu demokrātiskām Saeimas vēlēšanām. Plakāti ar grupas programmu, kuri vēl bija saglabājušies, vairs netika izplatīti kopš vakara pēc sarunas ar PSRS TKP pārstāvi b.Višinski, un tādējādi izplatīšanā nonāca tikai neliels skaits eksemplāru, kas bija izdalīti līdz manai atnākšanai birojā pēc audiences pie b.Višinska. Pašu programmas sagatavošanu un vēlmi kandidēt vēlēšanās, kā arī provizorisku vēlēšanu sagatavošanu nevaru vērtēt kā noziedzīgu rīcību, jo tas

viss pamatojās uz precīzu un skaidru vēlēšanu likuma tekstu - likumā visiem pilsoņiem bija dotas tiesības organizēt un iesniegt vēlēšanu komisijā 100 personu parakstītus sarakstus, neatkarīgi no piederības jebkādai grupai vai partijai. Turklāt šādā mūsu grupas sagatavošanās darbā nevaru saskatīt kaut ko nosodāmu no politiskās puses un ka tas būtu darīts attiecībā pret darbaļaudīm, jo starp mani, rakstnieku Skalbi, advok[ātiem] Bergi, Breikšu, Zāmueli un Hugo Celmiņu, no vienas puses, un tiem bezpartijiskajiem kandidātiem, kuri bez komunistiskās partijas pārstāvjiem ir Darba tautas bloka sarakstā - Kirhenšteinu, Galenieku, Dambīti, Blauu, Kļaviņu un citiem, no otras puses, [nav atšķirību], jo kā mēs, tā viņi esam sociālā ziņā vienādi, turklāt personīgi es kā *darba inteliģents*³ esmu nabadzīgāks nekā daudzi no viņiem, bet pēc politiskās darbības es agrāk nekad neesmu nostājies pret strādniekiem [...]. Sapulcējušies ar maniem biedriem no centrālajām latviešu demokrātiskajām grupām - un nevis no labējām grupām, mēs bijām nolēmuši nepieņemt sarakstā personas no labējām reakcionārajām grupām, tā kā vienīgi tikai Hugo Celmiņš piedalījās apspriedē par programmu un memorandu un kandidēja no bijušās Zemnieku Savienības tieši tāpēc, ka viņš pārstāvēja šīs savienības kreiso spārnu un bija pazīstams kā pastāvīgs Ulmaņa opozicionārs [un] kā šīs savienības darba inteliģents. Kā tāds un tuvināšanās ar PSRS atbalstītājs tautā bija pazīstams arī ģenerālis Balodis, bet viņa kandidatūra vēl nebija galīgi pieņemta. Jo vairāk nevar būt ne runas par vēlēšanos vai jebkāda veida rīcību nodrošināt līdzdalību Saeimā rūpniekiem un tirgoņiem, par ko es tieku apsūdzēts man izvirzītajā apsūdzībā, jo bijušo ministru Valdmani, kuru varētu uzskatīt par rūpnieku kandidātu, mēs noraidījām. Informāciju par vēlēšanām birojs un personīgi es sniedzām visām personām bez atšķirības, jo esmu advokāts un pilsonis, un birojs bija vēlēšanu birojs, kas atvērts visiem. Apspriežu ar zemniecības pārstāvjiem man nebija, bet rūpnieku valdi redzēju tikai reizi, kad meklēju pie viņiem telpas birojam, uzzinājis, ka viņiem stāv tukšs dzīvoklis ar atbilstošām mēbelēm. Sprotams, es paziņoju, ka šīs telpas man vajadzīgas birojam Saeimas priekšvēlēšanu iepriekšējam darbam, taču nekādas apspriedes man ar viņiem nav notikušas. Neuzskatu par pretlikumīgu naudas

līdzekļu pieņemšanu⁴ saraksta sagatavošanā dalību ņēmušo vidū priekšvēlēšanu izdevumu segšanai saskaņā ar likumu par vēlēšanām. Noslēdzot savus paskaidrojumus un atsaucoties uz visu iepriekš teikto, es nekādi nespēju saprast uz kāda pamata man tiek izvirzīta apsūdzība pēc 58¹⁹ panta, ar kuru es tagad esmu iepazīstināts. Tā kā nekādi neesmu gribējis kaitēt darbaļaudim un nekādi neesmu darbojies pret strādnieku šķiru, un līdzdalība vēlēšanu sagatavošanā bija nosacīta un brīvprātīgi apturēta neatkarīgi no attiecīgo varas orgānu rīkojumiem, tad [līdz ar to tā] ne valstij, ne sabiedrībai nav nesusi ne mazāko kaitējumu. Turklāt pats galvenais jūstīcijas pamatprincips prasa, lai man inkriminētās darbības būtu apspriestas pēc tai vietā un laikā Latvijā pastāvošiem likumiem, t.i., pēc likuma par vēlēšanām.

Protokols pierakstīts no maniem vārdiem pareizi,
nolasīts man pareizi, par ko arī parakstos

Pratinājis izmeklētājs A. Ķeniņš
A. Vamža

*Latvijas Republikas Prokuratūras arhīvs, II - 5409 - II, 23. - 28.lp.
Oriģināls. Rokraksts. Tulkots no krievu valodas.*

¹ Pratināšanā pierakstītais pamatos sakrīt ar apcietinātā A. Ķeniņa pašrocīgi uzrakstīto liecību par viņa līdzdalību Demokrātisko latviešu vēlēšanu grupā (Latvijas Republikas Prokuratūras arhīvs. II - 5409 - II, 19. - 21.lp.), taču satur līdz šim sabiedrībai un pētniekiem nezināmas dažas jaunas detaļas, līdz ar ko publicēšanai izvēlēts šis dokuments.

² A. Ķeniņa parakstīta piezīme protokolā: "piezīmi "vai divas dienas" atstāt". Kandidātu saraksti bija jāiesniedz līdz 1940.g. 10.jūlijam plkst. 20 dienā (Vēlēšanu likuma 14.pants).

³ Pēdējie vārdi ierakstīti protokolā papildus, ko A. Ķeniņš akceptējis ar savu parakstu.

⁴ Pēdējais vārds tekstā ierakstīts nosvītrotā vārda "vākšanai" vietā, piezīmē par šo labojumu A. Ķeniņš parakstījies.

⁵ Ignorējot apsūdzētā skaidro un loģisko argumentāciju, PSRS Iekšlietu tautas komisāriāta sevišķā apspriedē 1941.gada 8.martā nolēma: "Ķeniņu Ati Kriša d. par pretpadomju darbību izsūtīt uz pieciem gadiem uz Kazahstanu, termiņu rēķinot no 1940.gada 19.septembra (Latvijas Republikas Prokuratūras arhīvs, II - 5409 - II, 80.lp.).

No J.Breikša atmiņām "Republikai bojā ejot" par Demokrātisko latviešu vēlēšanu darbību

1940.gada jūlijs

[...] Apspriede bija nolikta [30.jūnijā] plkst. 12 Marijas ielā 34, zvēr. adv. Aša Ķeniņa birojā. Kad mēs ar Skalbi ieradāmies, atradām priekšā jau kuplu skaitu dalībnieku. Visus neņemot atcerēties, bet tur bija: no liberālās pilsonības Skalbe, senators V.Zāmuels, zvēr.adv. P.Berģis, prof. Konst. Čakste, senat[ors] M.Čakste, zvēr.adv. V.Holcmanis, zvēr. adv. A. Ķeniņš, es; no sociāl-demokrātiem - Saeimas priekšsēdētājs Pauls Kalniņš un dir[ektors] K.Lorencs; no Zemnieku savienības - ģen. J.Balodis, bij. ministru prezidents Hugo Celmiņš; no jaunsaimniekiem - bij. min. prez. Ād. Bļodnieks, Rihards Kronbergs un J.Bankavs. Vēlāk pienāca vēl citi, piem. populārais sportists J.Daliņš no Valmieras, varbūt vēl daži. Par apspriedes vadītāju izvēlējām Ati Ķeniņu

Ķeniņš aprādīja, ka izlemjams jautājums par piedalīšanos, vai nepiedalīšanos noliktajās Saeimas vēlēšanās. Un pozitīvā gadījumā, vai iziet vēlēšanās ar vienu, vai vairākiem sarakstiem. Kādam dalībniekam privāti bija kļuvis zināms, ka Kirhenšteina kabinets, uz padomju sūtniecības norādījuma pamata, citus sarakstus nemaz nepieļausot uzstādīt, kā vienīgi "valdības bloka" sarakstu. Šo ziņu apstiprināja arī Dr. P.Kalniņš, - tas esot dzirdēts no ieceltās galvenās vēlēšanu komisijas locekļiem. Pēc Dr. K[alniņa] domām neesot izredzu uz reāliem panākumiem, veltas būšot visas pūles ar kandidātu sarakstiem un to iesniegšanai vajadzīgajiem 100 sarakstiem. Tāds esot sociāldemokrātu viedoklis; viņi drīz apspriedi atstāja.

Daudzi citi bija pretējos uzskatos: aktīvi jāmēģina piedalīties pat tai gadījumā, ja Kirhenšteins, pareizāk - Višinskis, nepieļautu citus kandidātu sarakstus, bet tikai savējo. Ar piedalīšanās mēģinājumu, ja to neatļautu, būtu parādīts visiem, ka vēlēšanas nav brīvas. Pēc ilgākām pārrunām vienojās, ka latviešu demokrātiskie pilsoņi piedalīsies vēlēšanās ar vienu kopīgu sarakstu... Tālāk nolēma, ka šāds lēmums nekavējot paziņojams Kirhenšteina kabinetam un arī Višinskim. Un vēl vienojās, ka kopīgā kandidātu saraksta programmas pamatā jābūt

deklarējumam par neatkarīgu, demokrātisku Latvijas republiku.

Tūdaļ izraudzīja komisiju, kas izstrādās deklarāciju, šādā sastāvā: P.Berģis, A.Ķeniņš, V.Zāmuels un H.Celmiņš. Pēdējais, kā labs krievu valodas pratējs, uzņēmās deklarāciju pārtulkot iesniegšanai Višinskim.

Tālāk šai pašā apspriedē pārrunāja, kā būtu sastādāms kopīgais kandidātu saraksts. Pēc debatēm nolēma, ka sarakstā neuzņems 1934.g. 15.maija apsvērsuma dalībniekus - ar vienu izņēmumu, proti, ģenerāli J.Balodi, kurš bija vēlāk pieprasījis atgriešanos pie satversmes un 1940.g. februārī¹ no Ulmaņa valdības izstums. [...]

Tuvojās kandidātu saraksta iesniegšanas termiņš. Kandidātiem vajadzēja dot parakstus, ka tie piekrīt kandidēšanai; otrkārt, 100 vēlētājiem bija dodami paraksti, ka viņi atbalsta saraksta uzstādīšanu vispār. Blakus minot, "valdības jeb darba bloks" savu sarakstu jau bija pasteidzies nopublicēt presē. Vairāki mūsu izraudzītie kandidāti šaubījās, vai dot parakstus, daži arī kategoriski atteicās kandidēt. Tas mūs, vēlēšanu organizatorus, stipri nervozēja. Lai iedrošinātu citus tad Ķeniņš, Celmiņš, Skalbe, Berģis, Zāmuels, ģen. Balodis, brāļi Čakstes un es devām kā pirmie savus parakstus. Tomēr prāvs skaits izraudzīto kandidātu uzstādīja noteikumu: kandidēšot tikai tad, ja būšot Višinska atļauja otrās listes uzstādīšanai. Tas nu bija diezgan pazeminoši - kandidēt no Višinska žēlastības. Bet visam bija jātiek pāri. [...]

Neraugoties uz atļauju, ko V[išinskis] bija devis Ķeniņam, drīz sāka mūsu sarakstam rasties dažādi šķēršļi. Ieceltajā vēlēšanu komisijā mums paskaidroja, ka nepietiekot ar 100 vēlētāju parakstiem saraksta iesniegšanai - esot vajadzīga legalizēta organizācija aizmugurē, kas atbalsta sarakstu. Tā kā Ulmaņa valdības laikā bija slēgtas ne tikai politiskās, bet arī sabiedriskās organizācijas, tad steidzīgi bija radāma kāda jauna. Te nu juristi stājās darbā, un pāris stundu laikā statūti bija gatavi, bet tos vajadzēja reģistrēt P.Blaua vadītajā Sabiedr[isko] lietu ministrijā. Attiecīgās nodaļas ierēdņi nezināja ko iesākt, beidzot ar lielām pūlēm statūtus reģistrēja.

Tad atdūrāmies uz jaunu šķērslī. Vēlēšanu komisija A. Buševica vadībā bija izgudrojusi ko jaunu: nepietiekot ar reģistrētu politisku organizāciju, esot nepieciešama vēl pirms kandidātu saraksta (listes) publicēta vēlēšanu

platforma. Laikam šķēršļu licēji cerēja, ka mēs platformu nekur nevarēsim iespiest, jo visas spiestuves, tāpat kā laikrakstus, kontrolēja Kirhenšteina valdība. Iespieddarbus nedrīkstēja izsniegt pasūtītājiem bez Sabiedrisko lietu ministrijas (P.Blaus) atļaujas. Otrkārt, ar šādiem šķēršļiem vilcināja laiku, lai mēs nepagūtu tiem pāri sarakstu iesniegt. Atzīmējams, ka aprādītās prasības bija jaunizgudrotas, - parlamenta laikā tādu nebija.

Vajadzēja tikt pāri arī šai barjerai. Noskaidrojām: visiem laikrakstiem bija dots rīkojums mūsu sarakstu publikācijas, pat sludinājumu daļā, nepieņemt. Mūsu saraksta grupa tādēļ nolēma izdot jaunu dienas laikrakstu ar nosaukumu "Neatkarīgā Latvija". Par tā redaktoru izraudzīja juristu un žurnālistu Mārtiņu Samu, kuram uzdeva steidzīgā kārtā izgādāt laikraksta izdošanas atļauju. Bet tad izrādījās, ka M.Samam kādas neatliekamas darīšanas dēļ bija jāizbrauc no Rīgas. Tad to pašu uzdevumu uzņēmās zvēr. adv. palīgs Alberts Kalniņš. Viņš pats par saviem piedzīvojumiem pastāsta:

- Ierados pie sabiedr[isko] lietu ministra Pētera Blaua un lūdzu pēc laikraksta koncesijas. Bet ministrs izrādījās esam pagalam nevarīgs un ieteica man griezties pie Jāņa Niedres; šis kungs, resp[ektīvi] biedrs pateica, ka nevarot koncesiju izdot.

Kā? Bet ir taču deklarēta preses brīvība?

Nu, pagaidām nevarot. Pa priekšu jāsareģistrējoš pastāvošie periodiskie izdevumi. Varbūt vēlāk, redzēšot.

Pēdīgi komunistiskais preses diktators kļuva nepacietīgs, ass un pat vaļsirdīgs. "Neatkarīgās Latvijas" izdevēju starpā esot personas, kas uzturot sakarus ar Anglijas un Amerikas sūtniecībām, par ko [interesējoties] politiskā pārvalde (čeka slēpās zem pie mums ierastā vārda), un nevarot pat zināt, kas tur vēl iznāksot.

Tāpat preses atbalsta mūsu sarakstam (otrai listei) nebūs. Mūsu organizācijas vadība nolēma iztikt ar vēlēšanu uzsaukumiem un tos iespiest 100.000 eks. Bet arī tas nebija viegli. Rīgas spiestuves jau bija pārņemtas komunistu ziņā. Iespiešanu uzņēmās vienīgi Ē.Pīpiņa spiestuve, bet arī tā šo darbu veica visā slepenībā un tikai daļēji - ar izmeklētiem strādniekiem. Pārējais bija iespējams kaut kur ārpus Rīgas.

Zvēr. adv. palīgam A.Kalniņam izdevās iespiest 10.000 eks. Ēķa spiestuvē Jelgavā. Kalniņš [tos] steidzīgi izsūtīja

visām pagastu valdēm, kooperatīvu veikaliem un pienotavām Zemgalē.

Vēlēšanu birojā uzsaukumu blāķus saņēmām, ja gluži nemaldos, 6.jūlija pavadī. Lielā steigā izrikoja to izlīmēšanu un visādu citādu izplatīšanu, jo prasīja taču publicēšanu. Varēja sagaidīt arī konfiskāciju aiz kaut kādiem iemesliem. Stājās pie darba izsūtītāji un izlīmētāji. Birojs ļaužu pilns, visvairāk ir jaunatnes. Nāk un iet; zvana tālruni. Daži, atceros, ierodas ar iepriekš sagatavotiem līmes podiņiem, pat kāpnītēm. Saņem zilās uzsaukumu pakas un pazūd nakts tumsā.

Pienāk arī ziņojumi par paveikto, kā arī visāda informācija. Atceros, viens no pirmiem incidentiem noticis Dzirnau un Antonijas ielu stūrī, netālu no komjaunatnes CK mitekļa. Tur 2 jaunieši līmējuši mūsu uzsaukumu, bet komjaunieši pamanījuši. Uzsūtīti bruņoti vīri, kas noņēmuši uzsaukumus, līmes podu, otas, kāpnes, pēc kam rāvuši un kasījuši nost izlīmētos uzsaukumus. Tad ziņoja par līdzīgiem uzbrukumiem vairākās vietās Rīgas nomalēs. Visur draudēts ar ieročiem, Sarkandaugavā pat šāvienu raidīti, Milgrāvī kāds uzsaukumu izplatītājs diezgan smagi piekauts.

Neraugoties uz tādiem traucējumiem, uzsaukumu izplatīšana Rīgā bija paveikta sekmīgi - pirmdienas rītā Rīgā visur bija redzami un lasāmi latviešu demokrāt[isko] pilsoņu saraksta vēlēšanu uzsaukumi zilā krāsā. Izciliem burtiem bija iespiests, ka listes galvenie kandidāti ir A.Ķeniņš, K.Skalbe, P.Berģis, V.Zāmuels u.c. [...]

Uzsaukumi deva ļaudīm drosmi. Šai rītā vēlēšanu birojā izskatījās kā bišu stropā. Ieradās arī cilvēki no visām Latvijas malām, apgādājās ar uzsaukumiem, prasīja norādījumus, ziņoja par notikumiem un noskaņojumu uz vietām. Agri te saradās arī visa akcijas vadība, lai galīgi pieņemtu un sagatavotu iesniedzamos kandidātu sarakstus, nozīmētu personas, kas ko izdarīs.

Es ap plkst. 10 aizsteidzos uz apgabaltiesu iesniegt kādu neatliekamu rakstu. Kad steidzos uz biroju atpakaļ, mani uz Kaļķu un Vaļņu ielu stūra sagaida kāds jauniešs un brīdina, lai uz biroju neejot. Biroju ielenkusi policija, iekšā gan laižot, bet ārā nevienu. Iekšā pratinot, pierakstot visu adreses. Es palieku otrpus ielai pret biroju un vēroju notiekošo. Uz ielas mūsu ļaudis brīdina cits citu. Izrādās, apmēram 70 miliči ielenkuši namu, kurā atrodas birojs,

nostādījuši postņus pie visām durvīm un kāpnēs. Personas, kas bijušas birojā, aizturētas un reģistrētas, starp tām A. Ķeniņš, ģen. J. Balodis, zvēr. adv. P. Bergis, senat. V. Zāmuels. Nopratināšanu turpat birojā izdarījis kāds nevienam nepazīstams krievs, acīmredzot jurists. Tai pašā laikā citi pratinātāji iztaujājuši tehniskos darbiniekus, konfiscējuši vēlēšanu materiālus. Šo un to bija izdevies nobēdzināt zem apģērba. Tādā kārtā visi saraksti un parakstu lapas nav krituši komunistu nagos; varbūt kaut kas vēlāk ieraudzīs dienas gaismu kā vēsturisks materiāls. Pratināšana bija vilkusies vairākas stundas; pievakarē cilvēki atlaisti - līdz rītam.

Tādas pat kratīšanas un aizturēšanas bija norisinājušās dažās citās vietās. [...]

Latvju Ziņas, 1948, 14., 18., 21., 25. febr.

¹ *Tā tekstā. Jābūt - aprīlī.*

Nr. 217

Henrika Trūpa¹ atmiņas par mēģinājumu organizēt Latgales katoļu vēlēšanu sarakstu

[...] Kad izsludināja jaunās Saeimas vēlēšanas, tad apgalvoja, ka tās notikšot stingrā saskaņā ar 1922. gada Satversmes noteikumiem. Tātad katram pilsonim būs neierobežotas tiesības vēlēties un būt ievēlētiem. Tas daudzus valdzināja. Arī lielāka latgaliešu inteliģences grupa sarosījās un nolēma uzstāties ar savu kandidātu listi. Rīgā, katoļu zālē, Klosters ielā 4 notika plašāka sanāksme. No tolaik Latgalē pazīstamajiem politiskajiem un sabiedriskajiem darbiniekiem tajā piedalījās Br. Spūls, A. Budže, prelāts A. Pastors, Daugavas Vēstneša redaktors Vanags, rakstnieks N. Trepša, A. Lepers, B. Čevers, A. Driksna un vairāki latgaliešu studenti. Nolēma vēlēšanās iziet ar vienotu latgaliešu listi kopā ar Latgales baltiešiem, bet par kandidātiem uzstādīt vairākus latgaliešu jaunākās paaudzes pārstāvjus. [...]

Augšminētā grupa par savu platformu pieņēma "Latgolas Vārda" 27. numurā publicētos punktus Pārliedot literārajā valodā, tie skanēja šādi²:

1) Lai reliģija netiktu pārvērsta par pilnīgi privātu lietu, bet lai mēs arī publiski varētu Dievu godināt mūsu

baznīcās. **Reliģiskā brīvība** lai ir tāda, ka mēs, uzticīgi valsts pilsoņi būdami, savai valstij labākos spēkus atdodami, varētu pilnīgi brīvi Dievu godināt kā personīgā dzīvē, tā arī sabiedrībā, kopā ar citiem ticīgajiem.

2) Lai tiktu nodrošināta pastāvēšana un stiprums ģimenei, kas ir pamatvienība, uz kuru dibinās valsts. **Brīvību ģimenei**, ar noteiktām vecāku tiesībām prasīt sev bērnu paklausību, kas nes tikai svētību valstij. Disciplīnai jābūt no brīvās gribas, nevis no piespiešanas un varas.

3) Bez tam demokrātiskai valstij jāiet vēl tālāk ģimenes pareizā izveidošanā. Valstij ir pienākums pēc iespējas vairāk dot līdzekļu ar bērniem svētitām ģimenēm. Jābūt **bērnu svētības brīvībai**. No tā izejot, kā strādniekam, tā zemniekam, kam ir liela ģimene, jādod pietiekoši līdzekļi ģimenes uzturēšanai, un iespēja sievai - mātei nepārvērsties par strādnieci dienišķās maizes pelnītāju, bet lai viņa visu savu darba spēku un darba prieku atdotu bērnu audzināšanai

4) Vēl tālāk, lai, izveidojot sociālo likumdošanu, vispirmā kārtā būtu nodrošināts: visiem pilsoņiem, neatkarīgi no viņu darba vietas un aroda, gadskārtējie atvaļinājumi ar algas izmaksu par atvaļinājuma laiku, vecuma nodrošinājums, pensijas, slimo kases, astoņu stundu darba diena, labi dzīvokļi un taisnīga alga, tātad **cilvēka cienīga dzīve**. Lai cilvēks netiktu izmantots, pazemots, netaisnīgi apiets.

5) Lai tiek iznīcināti visi kapitālisma ļaunumi, lai netiktu lielais vairums darba tautas izmantots no nedaudziem plutokrātiem. Baznīca ir vienmēr nosodījusi kapitālismu visās tā izpausmēs. Un lai visus kapitālisma ļaunumus apkarotu, jādod biedrošanās brīvības. Visur lai tiek dibinātas strādnieku biedrības, kas savas pamatotās un veselīgās intereses aizstāv un sargā no katras ļaunprātīgas izmantošanas, lai netiktu nelietīgi izmantots cilvēka dzīves skaistums un svētība - cilvēka darbs.

6) Bet arī privātipašums lai tiek atzīts. Nedrīkst liegt cilvēkam to, ko viņš, pielikdams visus savus spēkus, sakrājis taisnīgā darbā sev un savējiem. Lai ir **īpašuma brīvība** katram strādniekam, kas ar savām rokām vai savu galvu ir izkāpis no verga stāvokļa.

7) Un lai to panāktu, demokrātiskā valstī ir jābūt **kritikas brīvībai**. Ne tā kā kapitālistiskās valstis, kur

tiek apspiesta katra brīva doma. Brīvība lai ir vārdam sapulcēs, laikrakstos, radiofonā un rakstos, kur atklātā domu izmaiņā lai rodas arvienu gaišāki ceļi cilvēku dzīvei un sadzīvei.

Šos jau augstāk minētā "Latgolas Vārda" ievadraksta galvenos punktus gribējām uzrādīt vēlēšanu komisijai kā jau presē publicētu platformu. Atlika tikai steidzīgi savākt vajadzīgos parakstus. Šajā nolūkā mani sūtīja uz Rēzekni. [...] Laimīgi ar visiem parakstiem nokļuvu Rīgā, kur bija savākti arī pārējie paraksti, un visus nepieciešamos dokumentus sakārtojuši, gatavojāmies jau nākamajā dienā tos iesniegt centrālajai vēlēšanu komisijai.

Taču otrā dienā pazīstamais politiķis M. Skujenieks, kas arī bija nodomājis uzstāties ar savu listi, piezvanīja prelātam A. Pastoram un pateica, lai mēs mierīgi vien sēžot mājās, jo pāris grupas, kas centrālajā vēlēšanu komisijā ieradušās sr saviem sarakstiem, esot apcietinātas. Tā latgaliešu grupas mēģinājumam tika pielikts punkts.

Pirms vēlēšanām presē ne vārda nebija minēts, ka jaunā Saeima varbūt lems par pievienošanos Padomju Savienībai. Tikai ieminēšanās vien par to tika uzskatīta par provokāciju, piedraudot ar smagām sekām. Tātad vēletāji nedeva šai Saeimai nekādas tiesības izlemt pašas brīvās Latvijas likteni. Arī 1922. gada Satversme tik svarīgus lēmumus bija atstājusi vispārējai tautas nobalsošanai. [...]

Tūlīt pēc augstāk minētā ievadraksta parādīšanās "Latgoles Vārdā" mani izsauca jaunieceltais preses lietu vadītājs Jānis Niedre. Viņš man asi pārmeta, kāpēc es neesot izpildījis valdības rīkojumu par "Latgoles Vārda" redakcijas nodošanu. Es atsaucos uz izsludināto reliģijas un preses brīvību, sevišķi uzsvērdams, ka "Latgoles Vārds" ir vienīgais katoļu Baznīcas laikraksts. Pēc gariem strīdiem Niedre noteica: "Nu labi, es tev pagaidām atļauju turpināt "Latgoles Vārda" izdošanu, tikai ar vienu noteikumu, lai tas būtu tīri reliģisks laikraksts un neviena vārda tajā nebūtu par politiku." To es viņam apsolīju. Iznāca, ka vairāk nekā mēnesi "Latgolas Vārds" turpināja iznākt kā vienīgais neatkarīgais laikraksts. [...]

¹ Trūps Henriks (1908 - 1994) - katoļu priesteris. 30-tajos gados Rīgas sv. Marijas Magdalēnas baznīcas pārzinis, Latvijas katoļu jaunatnes biedrības kapelāns. Laikraksta "Latgolas Vārds" redaktors no 1937.g. jūlija līdz 1940.gada augustam.

² Publicējot atmiņas dokumentu krājumā, teksts precizēts pēc laikraksta "Latgolas Vārds", 1940, 4.jūl., un tiek publicēts atbilstoši pirmavotam.

Nr. 218

Bezpartijisko zvejnieku, sīkzemnieku, amatnieku, strādnieku un vidusšķiras vēlēšanu platforma Saeimas vēlēšanām Kurzemes apgabalā

1940.gada 9.jūlijā

Uzlabot zvejnieku vispārējo saimniecisko un kulturālo stāvokli, gādāt, lai par dažām zivju šķirnēm maksātu noteiktas cenas, apgādāt zvejniekus ar tīkliem un citiem zvejas piederumiem pietiekošā vairumā un par izņēmuma cenām, līdzīgi tautas audumam, laivu motoru ievēšanu atbrīvot no muitas, jaundibinātām un finansiāli vājākām zvejnieku sabiedrībām no valsts līdzekļiem uzcelt zivju apstrādāšanas un citas saimniecības ēkas, zvejas laivas būvei un motora iegādei izsniegt ilgtermiņa aizdevumu par zemākiem % %.

Sīkzemnieku zemes platību palielināt pēc iespējas līdz 10 ha uz valsts zemes rēķina, apmainīt tālos sīksaimnieku zemes starpgabalus pret tuvāki atrodamies, dzēst sīkzemniekiem izstāvošos ilgtermiņa parādus, pielīdzināt dabas postījumiem un izmaksāt atlīdzību no sausuma cietušiem laukiem, pacelt sīksaimnieku ražotspējas, izsniegt uz rudens maksu mākslīgos mēslus un sēklu, ierīkot mašīnu koplietošanas punktus.

Amatnieku saimniecības palielināt līdz 5 ha, amatnieku darbarīkus - mašīnas ievest bez muitas, atļaut amatniekiem brīvu darbalauku kā pilsētās, tā uz laukiem, veicināt arodizglītību, atbrīvot no lieliem pagasta pašvaldības nodokļiem.

Nodrošināt darbu un izpeļņu visiem valsts, pašvaldību un privāto uzņēmumu darbiniekiem un strādniekiem, aizstāvēt viņu tiesisko stāvokli - sevišķi nodrošināt un aizstāvēt strādniecību, gādāt par daudz bērnu ģimeņu atbalstīšanu, gādāt par bezmaksas izglītību vidusskolas

apmērā, sniegt palīdzību trūcīgiem un darba nespējīgām personām, nodrošināt pret vecumu un darba nespēku.

Gādāt par satiksmes ceļu uzlabošanu un šoseju būvēm, sevišķi piejūras apgabalos, pārņemt valsts uzturēšanā un apgādāšanā pamatskolas piejūras apgabalos, gādāt par nodokļu samazināšanu piejūras mazauglīgos pagastos.

Veicināt tautas sadarbību ar mūsu lielo kaimiņu PSRS. Nodrošināt tautas vienlīdzību un demokrātisko iekārtu.

Āboliņš

F.Bervalds

Jānis Tolbergs

Vēlētāji-kandidātu saraksta
parakstītāji¹

LVA, PA - 101.f., 1.apr., 34.l., 6.lp. Oriģināls.

¹ 1940.gada 10.jūlijā Centrālā vēlēšanu komisija izskatīja šo iesniegto sarakstu. Protokolā par to sekojošs ieraksts: "Priekšsēdētājs ziņo, ka š.g. 9.jūlijā iesniegts kandidātu saraksts Kurzemes vēlēšanu apgabalā ar nosaukumu: Bezpartijisko zvejnieku, strādnieku un vidussķiru vēlētāju grupas kandidātu saraksts. Šai sarakstā ierakstīti 9 kandidāti un to parakstījušas 108 personas. Kandidātu sarakstam pievienoti: 9 kandidātu reverzali, vēlētāju grupas platforma. Kandidātu sarakstu iesniedza Kalns Eduards - Krišs, dzīvo Mērsraga pagasta Kamparu mājās, kurš uzrādīja [pilnvaru], kas izdota no kandidātu saraksta pirmiem trim parakstītājiem - Jāņa Tolberga, Alberta Aboliņa un Friča Bervalda.

Kandidātu saraksta iesniedzējs īpaši paskaidroja, ka vēlētāju grupas platforma izlikta ieskatam pagasta valdē un pastā.

Priekšsēdētājs A.Buševics norāda, ka kandidātu saraksta iesniedzēji nav ievērojuši papildinājumu Centrālās vēlēšanu komisijas š.g. 6.jūlijā paziņojumiem par kandidātu saraksta sastādīšanu un iesniegšanu Saeimas vēlēšanās 1940.gadā (Valdības Vēstnesis, 1940.gada 151.numurs), kas prasa, ka kandidātu sarakstam ne tikai pievienojama vēlēšanu platforma, bet arī pierādījumi, ka darīta zināma atklātība. Augstāk minētā kandidātu saraksta iesniedzēji vēlēšanu platformu izlikuši Mērsraga pagasta valdē un pastā, bet tā nav bijusi pieejama pārējās vietās apgabalā. To ievērojot, komisija nolemj iesniegto kandidātu sarakstu, kā neatbilstošu uzstādītām prasībām, noraidīt. Lēmumu paziņot kandidātu saraksta iesniedzējam." (LVVA, 1308.f., 9.apr., 3822.l., 78.lp.)

Nr. 219

**Vēlēšanu sarakstu pieņemšana un
noraidīšana**

1940.gada 10.jūlijā

Centrālās vēlēšanu komisijas sēdes protokols Nr.8.
Sēdē piedalījās: A.Buševics, K.Gailis, J.Vecvagars, K.Šics,
A.Leja, A.Maldups, O.Gulbis, vēlāk arī R.Alksnis.

Dienas kārtība: iesniegto sarakstu pieņemšana.

Bez jau 6.sēdē izlemtā¹, vēl 16 kandidātu saraksti.

a) Jēzupa Korkla un citu š.g. 9.jūlijā pa pastu iesūtīts kandidātu saraksts ar Antonu Viļumu kā vienīgo kandidātu. Noraidīts, jo neatbilst 6.jūlija paziņojumam un 7.jūlija papildinājumiem.

b) To pašu iemeslu dēļ komisija noraida š.g. 9.jūlijā pa pastu saņemto kāda nesalasāma iesniedzēja sarakstu, kurā uzrādīts Broņislavs Kopāns.

c) To pašu iemeslu dēļ komisija noraida Silvestra Pudņika un citu pa pastu iesūtīto sarakstu ar Pēteri Siņiju kā vienīgo kandidātu.

d) To pašu iemeslu dēļ komisija noraida E.Pērkones un citu iesniegto sarakstu ar Edgaru Kauliņu kā vienīgo kandidātu.

e) To pašu iemeslu dēļ noraida M.Šteinberga un citu pa pastu iesūtīto sarakstu ar A.Galvanauski kā vienīgo kandidātu.

f) To pašu iemeslu dēļ noraida R.Brikina un citu iesniegto kandidātu sarakstu ar M.Leitieti kā vienīgo kandidātu.

g) To pašu iemeslu dēļ noraida J.Plotača un citu pa pastu iesūtīto sarakstu ar Antonu Akmeni kā vienīgo kandidātu.

h) Komisija skatot cauri K.Lelis un S.Gureviča iesniegto sarakstu ar Mavriku Vulfsonu kā vienīgo kandidātu, to noraida, jo nav norādījumu kādā vēlēšanu apgabalā kandidāts uzstādīts, kā arī nav pievienota vēlētāju grupas platforma, ko paredz š.g. 7.jūnija Centrālās vēlēšanu komisijas Papildinājums paziņojumam par kandidātu sarakstu sastādīšanu un iesniegšanu.

i) Komisija noraida V.Poleiko un citu pa pastu saņemto sarakstu ar Staņislavu Kauru kā vienīgo kandidātu, jo neatbilst Centrālās vēlēšanu komisijas 6.jūlija paziņojumam un 7.jūlija papildinājumiem.

j) Komisija pieņem Rīgas vēlēšanu apgabalā "Latvijas darba tautas bloka" sarakstu. Pirmā parakstītāja Doude Rebeka.

k) Komisija pieņem Vidzemes vēlēšanu apgabalā "Latvijas darba tautas bloka" sarakstu. Iesniedza Ašmanis Augusts.

l) Komisija pieņem Kurzemes vēlēšanu apgabalā "Latvijas darba tautas bloka" sarakstu. Iesniedza Zihermanis Honons un Rūtiņš Pēteris.

m) Komisija pieņem Zemgales vēlēšanu apgabalā "Latvijas darba tautas bloka" sarakstu. Iesniedza Nemons Meiers².

n) Komisija pieņem Latgales vēlēšanu apgabalā "Latvijas darba tautas bloka" sarakstu. Iesniedza Vecvagars Jēkabs³.

o) Komisija skata cauri S.Rimkeviča kā saraksta 3. parakstītāja iesniegto kandidātu sarakstu Rīgas vēlēšanu apgabalam ar nosaukumu "Bezpartijisko apvienības kandidātu saraksts". Sarakstā 8 kandidāti un to parakstījušas 104 personas. Sarakstam pievienoti 8 kandidātu reversāli⁴ un vēlēšanu platformas 1 eksemplārs. Ņemot vērā, ka kandidātu saraksta iesniedzējs nevarēja iesniegt pierādījumus, ka vēlēšanu platforma darīta pieejama atklātībai, kā tas paredzēts Centrālās vēlēšanu komisijas (Valdības Vēstnesis, 1940.gada 151.numurs) publicētā papildu Paziņojumā par kandidātu sarakstu sastādīšanu un iesniegšanu Saeimas vēlēšanās 1940.gadā, nolēma sarakstu noraidīt.

p) Komisija skata cauri P.Mortukāna, dzīvojoša Bērzgales pagasta Veremu sarunu vietā kā pirmā parakstītāja kandidātu sarakstu Latgales vēlēšanu apgabalā ar nosaukumu "Latgales zemnieku, strādnieku un darba inteliģences kandidātu saraksts". Sarakstam 17 kandidāti un to parakstījušas 104 personas. Klāt: 17 kandidātu reversāli un kāds iespiests uzsaukums "Latgolas zemnieki, strādnieki un dōrba inteliģence!" Ņemot vērā, ka vairākiem parakstītājiem nav atzīmēti vārdi, kā arī nav pierādījumu, ka vēlēšanu platforma darīta pieejama atklātībai, sarakstu noraidīt.

/Paraksti/

LVVA, 1308.f., 9.apr., 3823.l., 68. - 76.lp. Oriģināls. Rokraksts.

¹ Sk. piezīmi pie 218. dokumenta.

² Visi 142 saraksta parakstītāji dzīvoja Rīgā.

³ Sarakstu bija parakstījuši 13 rīdzinieki un 106 karavīri 5. Cēsu kājnieku pulkā.

⁴ Nodrošinājuma raksti, pienākumu apliecinājuma dokumenti - šai gadījumā piekrišana balotēties.

Nr. 220

Raksts avīzē "Jaunākās Ziņas"

1940. gada 9. jūlijā

Tas vēlētājiem sevišķi jāievēro

Agrākajās Saeimas vēlēšanās vēlētāji bija paraduši balsot ar tā sauktiem grozīgiem sarakstiem, svītrojot sarakstā uzstādītos kandidātus vai pierakstot tur jaunus no citiem sarakstiem.

Šinīs vēlēšanās kandidātu saraksti būs negrozāmi. Tas nozīmē, ka vēlētāji nedrīkst sarakstos neko svītrot, nedz pierakstīt, lai nesabojātu sarakstu un viņu balsis neietu zudumā. Saraksts jānodod negrozītā un nesasvītrotā veidā, citādi tas nebūs derīgs¹.

Latvijas darbaļaužu bloka kandidāti rūpīgi izraudzīti no strādnieku, darba zemnieku un darba inteliģences organizācijām. Starp tiem ir daudzi, kas reakcionarās diktatūras režīma laikā cietumā sēdējuši vai cīņu par tautas brīvību un demokrātiju veduši slepenībā. Brīvas preses, sapulču un legālas organizēšanās tiesību trūkums ir vainīgi, ka pašai aizliegīgāko un enerģiskāko cīnītāju vārdi plašākai sabiedrībai maz zināmi. Tāpēc viņu derīgumu tautas pārstāvniecībā labāk var noteikt strādnieku organizācijas, kas arī uzņēmušās atbildību par ievēlēto deputātu darbības kontroli vēletāju priekšā.

Vēletājam šoreiz nav visjāmeklē t.s. "sabiedrībā plaši pazīstamās personas", bet disciplinēti jābalso par Latvijas darbaļaužu bloka vēlēšanu platformā izteiktām prasībām bez kādiem personīgiem aprēķiniem.

Tāpēc vēlēšanās 14. un 15. jūlijā visiem jānodod negrozīti un nesvītroti Latvijas darbaļaužu bloka kandidātu saraksti!

Jaunākās Ziņas, 1940, 9. jūl.

¹ Skaidrojums publicēts sakarā ar Centrālās vēlēšanu komisijas 1940.gada 9.jūlija sēdē pieņemtajiem grozījumiem Instrukcijā iecirkņu un apakšiecirkņu vēlēšanu komisijām: "Par nederīgiem atzīstami saraksti, ja uz tiem ir strīpojumi vai jaunu kandidātu saraksti.

Tāpat par nederīgiem atzīstami nenoteiktas formas un parauga saraksti, kā arī saraksti bez Centrālās vēlēšanu komisijas vai iecirkņa, resp[ektīvi] apakšiecirkņa vēlēšanu komisijas zīmoga (spiedoga).

Centrālā vēlēšanu komisija vēl paskaidro, ka zem komisijas zīmoga (spiedoga) saprotams tas zīmogs (spiedogs) "Saeimas vēlēšanas 1940.g. vēlēšanu apgabals", ko uzspiež iecirkņa vai apakšiecirkņa komisija kandidātu sarakstam pie tā iemešanas kastē (urnā)". (LVVA, 1308.f., 9.apr., 3824.l., 196.lp.)

Nr. 221

LKP Rīgas pilsētas 1.rajona biedru sapulces protokols

1940.gada 11.jūlijā

Piedalās 6 biedri un 5 kandidāti. Sapulci atklāj plkst. 19.00. Sapulci vada b.P.Briedis, protokolē b.R.Krūmiņš.

Dienas kārtība:

1. Vēlēšanu norise.
2. Rajona komitejas uzdevumi.

1. b.Briedis ziņo par trūkumiem vēlēšanas kampaņas izvešanā. Labi izdevies mītiņš Mangaļsalā,

a) b.Kadiķis ziņo, ka Mīlmaņa [papīra un papes fabrikas] strādniecībā vērojama neatsaucība, kādēļ Jaunciemam piegriežama lielāka vērība,

b) b.Aleksandrovs ziņo, ka kāds Ruklis izplatījis baumas, it kā Rīgā notikusi apšaudīšanās starp sarkan-armiešiem un civilistiem, pie kam esot 3 kritušie civilistu starpā,

c) b.Krastiņš ziņo, ka [Rīgas] superfosfāta [rūpnīcas] meistars Millers uzmudinājis strādniekus plēst nost no sienām L[atvijas] darba [tautas] bloka plakātus. Superfosfāta strādnieki pieprasa Millera atlaišanu. Sapulce piekrīt šai strādnieku prasībai,

d) b.Kocers ziņo, ka Ķeguma strādnieki svētdien nolēmuši kopīgā gājienā doties uz vēlēšanu iecirkni.

2. b.Briedis izsaka vēlamību izgreznot vēlēšanu iecirkņa telpas ar vītnēm un lozungiem. Šajā kampaņā pieaicināt LDJ biedrus,

a) jānozīmē rajona pārstāvji dežurēt vēlēšanu iecirkņos, kas uzraudzītu darbības pareizu norisi. Nolemj nozīmēt katrā vēlēšanas iecirknī pa 2 biedriem. Ārpus vēlēšanas iecirkņa nolemj nozīmēt 3 biedrus kārtības uzraudzībai,

b) Sarkanarmijas pārstāvis griež biedru uzmanību uz vēlēšanas norisē novērotiem trūkumiem. Jautājumā uz apkārtnes nomalēm aģitācijas darbs klibo. Šī lieta ir labota no sarkanarmiešu puses, kuri uzaicinājuši zvejniekus uz sapulci Mangaļu pagasta namā.

Visumā aģitācija aptvērusi visplašākās masas, tomēr attiecībā uz sievietēm - mājasmātēm aģitācijas darbs jāpastiprina.

Darbavietās nav sienas avīzes, izņemot Mīlmaņa fabriku. Nekas nav darīts, lai vēlēšanu iecirkņa telpas pieņemtu vēlēšanu gadījumam vēlamo svētku izskatu. Vēlams vēlēšanu iecirknī uzstādīt patafonu, darīt visu, lai iecirknim būtu pievilksanas spēks. No katra partijas rajona šodien jānozīmē politiski vairāk sagatavoti biedri izbraukšanai uz laukiem, jo tur aģitācijas darbs atrodas vissliktākā stāvoklī.

Sarkanarmijas pārstāvis liek priekšā attīstīt visplašāko aģitācijas darbu. Katram partijas biedram jāuzliek par pienākumu attīstīt visplašāko darbību savā darbavietā un par savu darbu nest atbildību rajona priekšā. Organizēt kopīgus gājienus no darbavietām uz vēlēšanas iecirkni. Rajona komitejai nozīmēt vajadzīgo cilvēku skaitu pie urnām. Sēdi slēdz plkst. 21.45.

Sapulces vadītājs *P.Briedis*

Protokolists

LVA, PA - 106.f., 1.apr., 6.l., 2. - 3.lp.; Publicējusi I.Gore (Grava): Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls, 1991, Nr.1., 138. - 139.lpp.

Nr. 222

Rakstnieks A.Upīts un finansu ministrs

K.Karlsons vēlētāju mītiņā Liepājā

1940.gada 12.jūlijā

Vakar plkst. 7 vakarā stadionā notika priekšvēlēšanu mītiņš, kuru ar savu klātbūtni pagodināja tautas rakstnieks Andrejs Upīts¹ - kandidāts Saeimā no Kurzemes apgabala.

Kaut arī laiks bija lietains, stadionā sapulcējās 7.000 darbaļaudis, kuri vēlreiz gribēja izdzirdēt dzīvo vārdu no vecā cīnītāja mutes - viņam pēdējā laikā bija atņemts lielākais rakstnieka dārgums - brīva valoda.

Liepājas pilsētas vecākais Edžiņš sapulci atklāja ar paziņojumu, ka Liepājas darba tauta, paužot savas simpātijas rakstniekam, pārdēvējusi Aizsargu ielu par Upīša ielu.

Liepājas proletariāts atceras savu veco cīņu biedru, kopā ar viņu tas ne reizi vien cīnījies par gaišo nākotni, un šoreiz uzsāk cīņu, balsojot par Darba tautas sarakstu.

Pēc tam tribīnē kāpj Andrejs Upīts. Rakstnieks nodod Liepājas darbaļaudīm sveicienus no tālās Latgales, kur viņš reakcijas laikā bija spiests vilkt dzīvību sabiedriskās dzīves nomalē. Tāpēc viņam ir liels prieks atkal būt kopā ar Liepājas strādniekiem, kopējo cīņu biedriem jau kopš 1905.g.

Sešus gadus viņš kopā ar citiem cietis Ulmaņa jūgu. Tagad darbaļaudis šo jūgu nokratījuši - kā saimnieciskā, tā arī politiskā un vispārkulturālā ziņā. Rakstnieks grib runāt par gara paverdzināšanu Ulmaņa birokrātijas laikā. "Nekad Latvijas tauta nav piedzīvojusi tādu garīgās verdzības laikmetu, kā Ulmaņa kundzības laikā", iesāka rakstnieks. "Patiesiem māksliniekiem, kuri savu karogu turēja augstu paceltu un apzinājās savu pienākumu tautas priekšā, vajadzēja likt pie malas spalvu un sākt rakt grāvjus. Mākslas augstumos uzpeldēja lišķi, nožēlojami reptiļi, kuri nodarbojās ar vadoņa cildināšanu. Ja būtu jāraksta literatūras vēsture par laikposmu no 1934. gada 15. maija līdz šim brīdim, nebūtu ko rakstīt! Lai atbrīvotu latviešu tautas radošo garu un sadziedētu Ulmaņa režīma cirstās brūces, būs nepieciešama ilgstoša un grūta cīņa, kurā es, cik to ļaus mani spēki, palikšu savā kaujas postenī", nobeidza rakstnieks. [...]

Красное знамя, 1940, 13. jūl. Tulkots no krievu valodas.

¹ Upīts Andrejs (1877 - 1970) - rakstnieks. 30. gadu otrajā pusē izdevīs vēsturisko epopeju "Laikmetu griežos", romānus "Smaidošā lapa" un "Māsas Ģertrūdes noslēpums" u.c. darbus. 1940. - 1951.g. LPSR Augstākās Padomes Prezidija priekšsēdētāja vietnieks.

Nr. 223

Grozījumi likumā par pavalstniecību

1940.gada 12.jūlijā

Ministru prezidenta prof. Dr. A.Kirhenšteina vadībā vakar Valdības namā notika ministru kabineta kārtējā sēde. Pieņēma pārgrozījumus un papildinājumus likumā par pavalstniecību. Šie pārgrozījumi un papildinājumi nosaka, ka ministru kabinetam [ir] tiesības atņemt pilsoņa tiesības Latvijas pavalstniekiem, kas vairāk kā 3 gadus uzturējušies ārzemēs bez ārzemju pases vai ar notecējušu ārzemju pasi. Tāpat pilsoņa tiesības var atņemt tiem Latvijas pavalstniekiem, kas valdības noteiktā laikā neatgriežas Latvijā. Papildinājumi un pārgrozījumi pavalstniecības likumā pieņemti, lai šai vēsturiskā laikā daļa pilsoņu bez vajadzības neuzturētos ārpus valsts robežām. Tādi pilsoņi ne tik vien nepalīdz lielajā jaunuzbūves darbā, bet, apstākļus nepārzinādami, par jauno iekārtu ārzemēs nespēj dot citiem īstenībai atbilstošu informāciju; uzturēdamies ārzemēs, tādi pilsoņi jaunai iekārtai var pat tīri neapzinīgi kaitēt. Šo apsvērumu dēļ atrasts par vajadzīgu valdībai dot tiesības pilsoņus, kas bez vajadzības uzturas ārzemēs, aicināt atpakaļ uz Latviju un pret aicinājuma nepaklausītājiem pielietot zināmas sankcijas.

Jaunākās Ziņas, 1940, 13.jūl.

Nr. 224

Sūtņa F.Kociņa ziņojums A.Kirhenšteinaam

Maskavā, 1940.gada 13.jūlijā

Konfidenciali.

Augsti godājamais Prezidenta kungs,

Taut[as] komisāru [padomes] priekšsēdētājs un ārlietu komisārs Molotovs kopš nedēļas nejutās ļoti vesels un diplomatiskā korpusa locekļus nepieņem. Arī viņa vietnieks - tiešais Baltijas valstu lietu vadītājs Dekanozovs atrodas Kauņā, kādēļ pagaidām vienīgais, kas informēts par mūsu lietām ir Baltijas valstu departamenta direktors Lisjaks. Apmeklēdams pēdējo, pacēlu jautājumu par aizvesto uz Padomju S[avienību]bu mūsu robežsargu

likteni. Direktors atbildēja, ka viņam nekas tuvāks neesot zināms. Norādījumus par notikumu izmeklēšanu esot devis tieši priekšsēdētājs Molotovs. Ja viņam lieta ienākšot, viņš mani informēsot.

Attiecībā uz notikumiem Latvijā viņš varot tikai teikt, ka tos pārzinot Molotova vietnieks Višinskis, un departaments ar politiskiem jautājumiem pašlaik vismazāk nodarbojoties Pēc viņa personīgiem ieskatiem Latvijā būšot kreisā valdība. Jaunās attiecības ar Padomju Savienību esot paredzētas vēlēšanu programmā.

No savas puses informēju, ka valdība bija paredzējusi saimnieciskas delegācijas sūtīšanu uz Maskavu ar vienu no ministriem priekšgalā, bet jautājums atlikts pēc Saeimas vēlēšanām.

* * *

Bija ieradies pie manis atvadišanās vizītē Igaunijas sūtnis Rei's, kas š.g. 12.jūlijā izbrauca uz Tallinu. Pēc viņa sniegtās informācijas, šinīs dienās ieradīšoties Maskavā igauņu saimnieciskā delegācija, sastāvoša no 14 personām, kas vedīšot sarunas par kontingentu palielināšanu un jaunu kategoriju preču iegādi.

Tā kā priekšsēdētājs Molotovs nepieņem, viņu atvadišanās vizītē pieņēmis viņa vietnieks Lozovskis.

Augsti godājamam

A.Kirhenšteina kungam

Ministru Prezidentam un Ārlietu ministra v.p.i.

Rīgā.

LVA, 2574.f., 2.apr., 7082.l., 30.lp. Noraksts. Mašīnraksts.

Nr. 225

Centrālās vēlēšanu komisijas apliecība Kominternes pārstāvim LKP S.Sergejevam

1940.gada 14.jūlijā

Centrālā vēlēšanu komisija

14.jūlijā 1940.g.

Nr.123

Apliecība

Derīga līdz 1940.g.

16.jūlijam

Šīs apliecības uzrādītajam S.V. Sergejevam Centrālā

vēlēšanu komisija atļauj apmeklēt vēlēšanu iecirkņus un apakšiecirkņus informācijas nolūkā.¹

Centrālās vēlēšanu komisijas
priekšsēdētājs *A.Buševics*
Sekretārs *K.Gailis*

LVVA, 1308.f., 9.apr., 3824.l., 146.lp.

¹ Šāda apliecība tika izsniegta arī otram VK(b)P (formāli Komunistiskās Internacionāles) pārstāvim *V.J.Vadimovam*.

Nr. 226

LKP norādījumi avīzē "Cīņa"

1940.gada 14.jūlijā

Vēlētāj, ievēro!

1. Vēlēšanas notiks 14. un 15.jūlijā - šodien un rīt.
2. Balsis jānodod vēlēšanu iecirkņos vai apakšiecirkņos laikā no plkst. 8 rītā līdz 10 vakarā. Vēlēšanu iecirkņi izsludināti laikrakstos.
3. Neatliec savas balss nodošanu uz pēdējo brīdi - aizej uz vēlēšanu iecirkni laikus.
4. Gādā par to, lai arī visi Tavi ģimenes locekļi, paziņas un kaimiņi piedalītos vēlēšanās. Ja viņi šaubās vai svārstās, pārliecini un uzmodini tos. Pārbaudi, vai viņi izpildījuši savu pilsoņa pienākumu.
5. Parūpējies, lai visi slimie un staigāt nespējīgie tiktu novesti vēlēšanu iecirkņos, vai arī izsauc pie viņiem mājās ceļojošo vēlēšanu iecirkni.
6. Balsot var tikai personīgi un vienu reizi - jebkurā vēlēšanu iecirknī vai apakšiecirknī.
7. Neaizmirsti paņemt līdz pasi.
8. Urnā jāiemet vienīgi Latvijas darba tautas bloka kandidātu saraksts, ko saņemsi vēlēšanu telpā vēlēšanu dienā.
9. Sarakstā nedrīkst strīpot kandidātu vārdus, ne arī pierakstīt jaunus. Saraksts jānodod negrozīts.
10. Neklausī provokatoriem, kas aicinātu nepiedalīties vēlēšanās vai strīpot un bojāt kandidātu sarakstus.

Cīņa, 1940, 14.jūl.

Nr. 227

Sabiedrisko lietu ministrijas propagandas nodaļas norādījumi vēlētājiem "Šodien visi pie vēlēšanu urnām!"

1940.gada 15.jūlijā

Sabiedrisko lietu ministrijas propagandas nodaļa norāda: visi, visi, visi, kas vēl līdz šim nav izpildījuši savu pienākumu 1940.gada Saeimas vēlēšanās, dariet to nekavējoši šodien. Šodien ir vēlēšanu pēdējā diena, tāpēc pasteidzieties, lai vēlāk tiem, kas tagad šaubās - balsot vai nebalsot, nebūtu jākaunās no sevis, no saviem darbabiedriem, no līdzpilsoņiem, no visiem Latvijas patriotiem un no saviem personīgiem dokumentiem, kuros trūks iespaiduma par piedalīšanos šī gada Saeimas vēlēšanās¹. Tāpēc visi, visi šodien pie vēlēšanu urnām!

Jaunākās Ziņas, 1940, 15.jūl.

¹ Citos preses izdevumos draudi izteikti tiešākā formā, piemēram, laikrakstā "Rīts" ar virsrakstu "Nebūsim tautas ienaidnieki" paziņots: "Katrš, kas šodien un rīt atturas no balsošanas ir neapšaubāms tautas ienaidnieks, [...] atpakaļrāpuļi un kūtrie vēsturi apturēt nespēj". (Rīts, 1940, 14.jūl.).

Nr. 228

Saeimas vēlēšanu protokoli

1940.gada 14. - 15.jūlijā

Saeimas vēlēšanas 1940.gadā

Kurzemes vēlēšanu

Kazdangas vēlēšanu

apgabals

iecirknis

Aizputes apriņķis

_____ vēlēšanu

apakšiecirknis

PROTOKOLS*

1940.g. 14.jūlijā

1940.gada 14.jūlijā plkst. 8.00 Kazdangas iecirkņa _____ apakšiecirkņa komisija atklāja savu sēdi. Komisijas sēdē piedalās:

priekšsēdētājs *Fricis Ilis*, sekretārs *Atis Braunfelds*, komisijas loceklis: *Jānis Šmits*.

Komisija vēlētāju klātbūtnē pārbaudīja vienas kastes (urnas), kuras atrada nebojātas un tukšas, tās aizzīmogoja un plkst. 8.05 uzsāka vēlētāju pieņemšanu. Vēlēšanu telpās atrodas sekošie Likuma par Saeimas vēlēšanu 22.panta kārtībā pilnvarotie kandidātu sarakstu iesniedzēju priekšstāvji:

Nebija ieradušies.

* Šis protokols līdz ar visiem citiem vēlēšanu materiāliem nepārrakstītā veidā jāpiesūta apgabala vēlēšanu komisijai.

VĒLĒŠANU GAITA

(Atzīmējami svarīgākie traucējumi vēlēšanu gaitā un uz vēlētāju pieprasījumu viņu sūdzības un protesti. Ja šinī protokolā nepietiktu vietas visiem ierakstiem, sastādāmi atsevišķi protokoli, kas pievienojami šim protokolam.)

Vēlēšanu gaita norisinājās bez kaut kādiem starpgadījumiem. No vēlētājiem nekādas sūdzības vai protesti netika iesniegti.

Plkst. 10.00 ieradās pārbaudīt komisijas darbību Aizputes apriņķa vēlēšanu komisija.

Plkst. 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 un 22.00 vēlēšanas iecirkņa komisijas priekšsēdētājs ziņoja par tālruni uz Liepāju Politiskai policijai par vēlēšanu rezultātiem¹.

Plkst. 21.30 ieradās pārbaudīt komisijas darbību Iekšlietu ministrijas pilnvarnieks.

LVVA, 1308.f., 9.apr., 3094.l., 55.lp. Oriģināls.; Publicējot dokumentu, teksts rokrakstā dots kursīvā. Dokumentu publicējusi Ilga Grava: Latvijas Arhīvi, 1994, Nr.3., 62.lp.

¹ Šai sakarā Cenrtālai vēlēšanu komisijai piesūtīts sekojošs Liepājas apriņķa vēlēšanu komisijas iesniegums:

Centrālā] vēlēšanu] kom[isija] 1940.g. 15.jūlijā
15.VII 1940.

Nr.31

Liepājas apriņķa komisijas priekšsēdētājs lūdz noskaidrot, kādu iemeslu dēļ ziņas par vēlēšanu rezultātiem iecirkņos katru stundu jāziņo Liepājas politiskai pārvaldei (Liepāja 274), ja Centrālā vēlēšanu komisija šādu rīkojumu nav devusi.

Priekšsēdētāja uzdevumā Liepājas apriņķa vēlēšanu komisijas loceklis

Ozols - Liepājā

Sarunu pieņēma Z.Puzuka

(LVVA, 1308.f., 9.apr., 3823.l., 46.lp. Mašīnraksts. Oriģināls.; Publicējusi I.Gore (Grava): Latvijas Vēstures Institūta žurnāls, 1991, Nr.1, 143.lpp.)

* * *

Saeimas vēlēšanas 1940.gadā

Kurzemes vēlēšanu

apgabals

Liepājas apriņķis

Aizvīķu vēlēšanu

iecirknis

_____ vēlēšanu

apakšiecirknis

PROTOKOLS

1940.g. 14.jūlijā

1940.gada 14.jūlijā plkst. 8 Aizvīķu iecirkņa _____
apakšiecirkņa komisija atklāja savu sēdi.

Komisijas sēdē piedalās:

priekšsēdētājs *Fricis Sudmalis*, sekretārs *Kārlis Runiks*
komisijas locekļi: *Jānis Matvejevs*

Komisija vēlētāju klātbūtnē pārbaudīja 1 kastes (urnas),
kuras atrada nebojātas un tukšas, tās aizzīmogoja un plkst.
8 uzsāka vēlētāju pieņemšanu. Vēlēšanu telpās atrodas
sekošie Likuma par Saeimas vēlēšanu 22.panta kārtībā
pilnvarotie kandidātu sarakstu iesniedzēju priekšstāvji:
*Vēlēšanas iesākot, kandidātu saraksta pārstāvji nav
ieradušies.*

*Pl[kst.] 10 vēlēšanu telpās ieradās mums draudzīgās
PSRS kareivji kā pārstāvji no LKP Lejaskurzemes
organizācijas 1) M.Ratņikovs un 2) T.Kuprikovs un no
laikrakstu "Komunisti" un "Krasnoje Znamja" redakcijām
3) T.Ivanovs.*

*Apm. pl[kst.] 16 informācijas nolūkā vēlēšanu telpās
ieradās pārstāvji no apgabala vēlēšanu komisijas un
atzina, ka vēlēšanu telpas ierīkotas pēc vēlēšanu
instrukciju noteikumiem un vēlēšanu gaita norit bez
traucējumiem.*

*LVVA, 1308.f., 9.apr., 3096.l., 5.lp. Oriģināls.; Publicējot
dokumentu, teksts rokrakstā dots kursīvā. Publicējusi Ilga
Grava: Latvijas Arhīvi, 1994, Nr.3., 64.lpp.*

* * *

Saeimas vēlēšanas 1940.gadā

Vidzemes vēlēšanu

apgabals

Rīgas apriņķis

Ikšķiles vēlēšanu

iecirknis

Ikšķiles vēlēšanu

apakšiecirknis

PROTOKOLS
1940.g. 14.jūlijā

1940.gada 14.jūlijā plkst. 8 *Ikšķiles* iecirkņa *Ikšķiles* apakšiecirkņa komisija atklāja savu sēdi. Komisijas sēdē piedalās:

priekšsēdētājs *Vold[emars] Murnikovs*, sekretārs *Kārlis Pamats*

komisijas locekļi: *Ernests Brasliņš*, *Rolands Toms* un *Mārtiņš Rieksts*

Komisija vēlēšanu klātbūtnē pārbaudīja vienu kastes (urnas), kuras atrada nebojātas un tukšas, tās aizzīmogoja un plkst. 8 uzsāka vēlēšanu pieņemšanu. Vēlēšanu telpās atrodas sekošie Likuma par Saeimas vēlēšanu 22.panta kārtībā pilnvarotie kandidātu sarakstu iesniedzēju priekšstāvji:

[..]

VĒLĒŠANU GAITA

- 1) 14.jūlijā š.g. plkst. 10.00 vēlēšanu telpās ieradās *Gucevičs Gerards* 15 g. vecs un *Silvija Peinberga* 16 g. veca, uzrādot pilnvaras, izdotas no LKP Ogres rajona sekretāra (paraksts nesalāsams), apzīmogotas ar zīmogu "Saeimas vēlēšanas 1940.g. Vidzemes apgabals", kurās uzdots minētām personām asistēt komisijā *Ikšķilē*. Saskaņā ar vēlēšanu likuma 25.pantu un sazinoties ar *Ikšķiles* vēlēšanas iecirkņa pr-ju *Pakalnu* un *Rīgas* apr. vēlēš[anu] komis[ijas] pr-ju *Mežapuķi*, minētās personas kā nepilngadīgas tika uzaicinātas vēlēšanu telpas atstāt, pēc kā tās to arī izdarīja.
- 2) Ap plkst. 12.30 vēlēšanu telpās ieradās divi Ogres pilsētas p[a]d[omes] locekļi, *Padomju Savienības armijas* virsnieks un b.*Jupatjevs*, kurš uzrādīja apliecību, izdotu no LKP Lielvārdes rajona ar b. *Mežapuķes* parakstu, kurā pirmais bija pilnvarots organizēt vēlēšanu sapulces. Uz *Jupatjeva* jautājumu, kādēļ izraidīti no vēlēšanu telpām *Gucevičs* un *Peinberga*, vēlēšanu komis[ijas] pr-js *Murnikovs* viņam paskaidroja, ka minētie pārstāvji ir nepilngadīgi un tādēļ nevar vēlēšanu telpās uzturēties. Uz *Sarkanās armijas* virsnieka ieteikumu atsevišķā istabā tika novietota tinte un spalva. Pēc tam visas augšminētās personas vēlēšanu telpas atstāja.

LVVA, 1308.f., 9.apr., 3088.l., 6.lp. Oriģināls.; Publicējot dokumentu, teksts rokrakstā dots kursīvā. Publicējusi Ilga Grava: Latvijas Arhīvi, 1994, Nr.3., 63.lpp.

* * *

Saeimas vēlēšanas 1940.gadā

Kurzemes vēlēšanu

apgabals

Liepājas apriņķis

Asītes vēlēšanu

iecirknis

I vēlēšanu iecirknis

PROTOKOLS

1940.g. 14.jūlijā

1940.gada 14.jūlijā plkst. 8 Asītes iecirkņa I apakšiecirkņa komisija atklāja savu sēdi.

Komisijas sēdē piedalās:

priekšsēdētājs *Petrevics Ernests*, sekretārs *Pūstenieks Fricis*

komisijas locekļi: *priekšsēdētāja biedrs Bērziņš Jānis*.

Komisija vēlētāju klātbūtnē pārbaudīja 1 kastēs (urnas), kuras atrada nebojātas un tukšas, tās aizzīmogoja un plkst. 8 uzsāka vēlētāju pieņemšanu. Vēlēšanu telpās atrodas sekošie Likuma par Saeimas vēlēšanu 22.panta kārtībā pilnvarotie kandidātu sarakstu iesniedzēju priekšstāvji: *Latvijas Komunistiskās partijas Lejaskurzemes apgabala organizācijas pārstāvji, Pad[omju] Sav[ienības] virsnieki Sijanovičs Mihails un Novikovs Aleksejs*.

Paraksti: *M.Sijanovičs*

A.Novikovs

VĒLĒŠANU GAITA

[..] Asītes pagasta vēlēšanu iecirkņa 1. apakšiecirkņa priekšsēdētājs 14.jūlija rītā plkst. 7.35 min. sava biedra, sekretāra, Asītes pagasta p[a]d[omes] 3 locekļu un dažu vēlētāju klātbūtnē atvēra urnu un pārbaudīja, ka tā ir nebojāta un tukša. Pēc tam urnu aizslēdza ar slēdzeni un aizzīmogoja ar zīmogu "Ногагенский волостной суд". Tieši plkst. 8 sākās vēlēšanas. 15 minūtes pēc vēlēšanu sākšanās ieradās LKP Lejaskurzemes apgabala komitejas pilnvaroti 2 Pad[omju] Sav[avienības] pārstāvji, uzrādot attiecīgās pilnvaras. Īsi priekš pusdienas ieradās Liepājas apriņķa un Iekšlietu ministrijas pārstāvji. Tālāk visu dienu līdz vēlēšanu telpu slēgšanai vēlēšanas noritēja gludi un netraucēti, starpgadījumu nebija, un sūdzības no vēlētāju puses neienāca.

LVVA, 1308.f., 9.apr., 3096.l., 13.lp. Oriģināls.; Publicējot dokumentu, teksts rokrakstā dots kursīvā. Dokumentu publicējusi I.Grava: Latvijas Arhīvi, 1994, Nr.3., 63.lpp.

* * *

Saeimas vēlēšanas 1940.gadā	
Vidzemes vēlēšanu	Jaunpiebalgas vēlēšanu
apgabals	iecirknis
Cēsu apriņķis	_____vēlēšanu
	apakšiecirknis

PROTOKOLS

1940.g. 15.jūlijā

1940.gada 15.jūlijā plkst. 8.00 J[au]np[ie]b[algas] iecirkņa _____ apakšiecirkņa komisija atklāja savu sēdi. Komisijas sēdē piedalās:

priekšsēdētājs Pēteris Junga, sekretārs Ignats Joksts
komisijas locekļi: Rūdolfs Klapars.

Komisija vēlētāju klātbūtnē pārbaudīja 1 kastes (urnas), kuras atrada nebojātas, un plkst. 8.02 uzsāka vēlētāju pieņemšanu. Vēlēšanu telpās atrodas sekošie Likuma par Saeimas vēlēšanu 22.panta kārtībā pilnvarotie kandidātu iesniedzēju priekšstāvji:

Nebija ieradušies.

VĒLĒŠANU GAITA

No plkst. 8.00 līdz 12.00 vēlēšanu gaita noritēja bez traucējumiem. Līdz šim laikam, ieskaitot iepriekšējo dienu, nodotas 615 balsis. Tajā pašā laikā visā iecirknī nodotas 1.916 balsis. Vēlētāji saskaņā ar izziņoto apkārtrakstu no plkst. 10.00 tika pārvadāti uz vēlēšanu iecirkņiem ar smagām mašīnām par brīvu, kas arī atmaksājās.

Uz plkst. 15.00 bija nodotas 2.420 balsis. Šinī laikā vēlēšanu iecirknī ieradās Jānis Toms Kokle un uzdevās par LKP Cēsu rajona pārstāvi, pie kam min[ētais] Kokle pret vēlēšanu iecirkņa komisijas gribu izdeva šādu telegrammu "Telegramma - skrejošais ziņojums":

"LKP Cēsu nodaļas uzdevumā es, Jānis Kokle, nododu sekojošu rīkojumu Jaunpiebalgas pasta meistaram: izziņot viņa rīcībā esošām palīgcentrālēm burtisku manu rīkojumu. Saeimas vēlēšanās strādnieki piedalās neapmierinoši, kas, ņemot par pamatu Latvijas darbaļaužu bloka prasības un komunistu partijas lēmumu, nav strādniecības gaita. Visi Jaunpiebalgas pagasta iedzīvotāji ir iepazīstināti no komunistiskās partijas ar darbaļaužu bloka prasībām un viņu

uzdevumiem. Atturēšanās no balsošanas ir provokatorisks darbs, kamdēļ īsts strādnieks, lauksaimnieks, kuri jau ir nodevuši savas balsis, ir izteikuši savu vēlēšanos, bet tie strādnieki, kas šo darba bloka prasību neizpilda, ir iespaidoti no provokatoriem. Jaunpiebalgas pagasta valde ir izsūtījusi smagās automašīnas strādnieku novešanai pie urnām, bet šās automašīnas ir bijušas tukšas. Tātad strādnieki, kas nav nodevuši līdz šim balsis, ir provokatori, insurgenti un aizsargi, kuriem nav nekādas uzticības no strādniecības puses un tagadējās strādniecības valsts. Šos strādniekus, insurgentus utt., pamatojoties uz LKP lēmumu, nodot strādniecības tiesai - tribunālam. Pamatojoties uz to, es atgādinu tiem nebalsotājiem, kas nebūs nodevuši savas balsis līdz šīs dienas plkst. 18-iem, tiks ievadīta izmeklēšana, un šie provokatori nāks attiecīgu iestāžu rīcībā.

Pamatojoties uz to, lūdzu Jūs, pastmeistara kungs, nodiktēt šo telefonogrammu katrām Jums padotām telefoncentrālēm un abonementiem, paskaidrojot manas un darbatautas taisnīgās prasības. Katrs telefona abonents, kas saņēmis paziņojumu no centrāles mutiski, nodod nekavējoši to tālāk, pie kura šī ziņa apstāsies, un līdz plkst. 18 balsotāji nebūs sapulcējušies pie urnām, tiks uzskatīts kā provokators. Brīdinu strādniekus nepiedalīties pie šīs provokācijas, lai es īstus strādniekus neuzskatītu par provokatoriem, kuriem jāatbild tiesā.

1940.g. 15.jūl.

Biedrs Jānis Toms Kokle."

Šis augšminētais rīkojums tika nodots telefoniski Jaunpiebalgas pastmeistaram izpildīšanai 1940.g. 15.jūlijā plkst. 13.35, pēc tam nosūtīts ar pagasta ziņnesi telegrammas oriģināls un nodots pret parakstu. Izpildītā telegramma sacēla vietējā pagasta iedzīvotājos lielu satraukumu, kas stipri var kaitēt komunistiskās partijas turpmākai darbībai.

Pēc b.Valdmaņa ierašanās no Kompartijas par šādu rīkojumu viņš tika informēts, kurš tad deva rīkojumu izdoto telegrammu atsaukt, kas tika nekavējoties darīts.

Komisijas sekretārs b.Ignats Joksts enerģiski protestēja pret Kokles rīcību. Kokle draudēja pat ar Joksta arestēšanu - ja pretošoties viņa rīkojumiem. Neskatoties uz to, Joksts ziņoja uz Cēsīm pa telefonu 238 un lūdza nesūtīt pieprasīto Sarkanarmijas karaspēku, bruņumašīnas un tankus, lai vēl vairāk neuztrauktu ļaužu

prātus. Līdzīga satura telegrammas Kokle bija nosūtījis arī Druvienas, Lizuma un Rankas pagastu valdēm, pie kam pēdējai balsu nodošanas laiku nolīcis plkst. 15.00. Līdz plkst.17.00 ieradušies un balsis nodevuši pag[asta] namā 820, bet visā balsošanas iecirknī 2.600.

Traucējumu nebija.

Līdz plkst 22.00 balsis nodevuši pag[asta] namā 956 balsotāji, bet visā balsošanas iecirknī 2 980 jeb 95,20% no visu balsotāju skaita. Tālāki traucējumi netika novēroti. Nolemts uzsākt balsu skaitīšanu.

Komisijas priekšsēdētājs *P.Junga*

Sekretārs *I.Joksts*

LVVA, 1308.f., 9.apr., 3088.l., 37., 38.lp. Oriģināls. Mašīnraksts.; Publicējusi I.Gore (Grava): Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls, 1991, Nr.1., 141. - 142.lpp.

Nr. 229

Centrālās vēlēšanu komisijas instrukcija vēlēšanu apgabalu komisiju pilnvarotiem par vēlēšanu materiālu pieņemšanas kārtību no iecirkņiem

1940.gada 15.jūlijā

1. Pēc balsu skaitīšanas iecirkņos visus vēlēšanu materiālus iecirknī uz vietas saņem apgabala komisijas pilnvarota persona.

2. Materiāliem, tos nododot 1.punktā minētam apgabala pilnvarotam, jābūt iesaiņotiem, sašņorētiem un aizzīmogotiem, kā to paredz Likuma par Saeimas vēlēšanām 40.p[ants] un Centrālās vēlēšanu komisijas 30.p[ants].

3.Apgabalu komisijas pilnvarota persona, saņemot attiecīgos materiālus, pārliecinās, vai nodoti visi pavadrakstā minētie saiņi un vai saiņu zīmogi ir nebojāti. Bojājumus, kas pieņemšanā konstatēti, jāatzīmē pavadrakstā un kvitējumā. Tāpat pavadraksta otrā pusē jāatzīmē iecirkņa komisijas īpašie paskaidrojumi, ja iecirkņa komisija tādus vēlas sniegt.

4. Materiālus saņemot, apgabala komisijas pilnvarotais izdod kvīti (kvitējumu) iecirkņu komisijai, kura pavadrakstā un protokola atzīmē, ka materiāli nodoti apgabala komisijas pilnvarotai personai, uzrādot pilnvarotā

uzvārdu, vārdu, dzīvesvietu, kā arī nodošanas laiku un vietu.

5. Materiālu savākšanu no iecirkņiem uzsāks 16.jūlijā plkst.12, un tā jānobeidz līdz 16.jūlija plkst. 24, kad visiem materiāliem jābūt nogādātiem apgabala vēlēšanu komisijā.

6. Pēc savākšanas maršruta izpildīšanas (nobeigšanas) apgabala komisijas pilnvarotam nekavējoši par to jāziņo pa tālruni Centrālajai vēlēšanu komisijai.

Rīgā 1940.g. 15.jūlijā

Centrālās vēlēšanu komisijas priekšsēdētājs *A.Buševis*
Sekretārs *K.Gailis*

LVVA, 1308.f., 9.apr., 3824.l., 70.lp.

¹ 17.jūlijā plkst. 17.00 Centrālajā vēlēšanu komisijā no Latgales vēlēšanu apgabala pienāca "viens neaizzīmogots sainis ar apgabala vēlēšanu materiāliem un viena neaizzīmogota kaste". Plkst. 18.00 no Vidzemes vēlēšanu apgabala pienāca "divas neaizzīmogotas kastes un viens neaizzīmogots sainis".

Nr. 230

Tvaikoņa "Saule" personāla iesniegums Jūrnieku arodbiedrībai

Rīgā

1940.gada 20.jūlijā

Ar šo deklarējam, ka mēs, apakšā parakstījušies, tv[aiķoņ] "Saule" balsstiesīgie personāla locekļi, gribējam piedalīties Saeimas vēlēšanās š.g. 14. un 15.jūlijā un nodot savas balsis par darba bloka kandidātiem, respektīvi, sarakstu Nr.1.

Izpildīt mūsu gribu un pienākumu aizkavēja tas apstāklis, ka kuģis minētā laikā atradās jūrā - braucienā no Tallinas uz Lubecku.

Tagad laipni lūdzam jūs kā savu arodbiedrību sagādāt mums iespēju izpildīt mūsu pilsonisko pienākumu, lai netiktu mēs nostādīti ne mūsu vainas dēļ tautas ienaidnieku barā.

1. Kapteinis - *paraksts*
- 2.1. stūrmanis - *paraksts*
- 3.2. stūrmanis - *paraksts*
- 4.1. mehāniķis - *paraksts*
- 5.2. mehāniķis - *paraksts*
6. Asistens - *paraksts*

7. Vec[ākais] matr[ozis] - *paraksts*
 8. Kurinātājs - *paraksts*
 9. Ogļu padevējs - *paraksts*
- Ainažos 20.jūl. 1940.g.

LVVA, 1308.f., 9.apr., 3823.l., 1.lp. *Origināls. Atzīme uz dokumenta: saņēma 30.VII.40. Publicējusi I.Gore (Grava): Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls, 1991, Nr.1., 147.lpp.*

Nr. 231

Centrālās vēlēšanu komisijas priekšsēdētāja A.Buševica ziņojums par Saeimas vēlēšanu rezultātiem Saeimas sēdē

1940.gada 23.jūlijā

Centrālā vēlēšanu komisija tika nodibināta ar Ministru kabineta š.g. 4. jūlija lēmumu. Pirmā sēde notika 5.jūlijā. Palika 9 dienas komisijas uzdevumu veikšanai.

Par to, cik plašs bija šis uzdevums, liecina fakts, ka tika noorganizēti ap 1.250 vēlēšanu iecirkņi. Visas vēlēšanu telpas tika apgādātas ar visām vajadzīgām rekvizītēm, un vēlēšanu tehnisko darbu izvešanai tika mobilizēti 112.000 tehnisko darbinieku¹. Vēlēšanu izvešanai tika nodrukāti ap 1.800.000 eksemplāru deputātu sarakstu balsošanai. Tie tika izsūtīti uz vietām noteiktā laikā un tāpat noteiktā laikā no vietām savākti.

Saprotama lieta, ka šis lielais darbs nebūtu ticis veikts, ja nebūtu tās lielās saskaņas starp vēlēšanu komisiju, no vienas puses, un, no otras puses, starp valdību un starp pašiem vēlētājiem. Beidzot, arī Valsts statistiskā pārvalde vēlēšanu izvešanā izrādījās par ļoti labu tehnisku aparātu. Pateicoties šai saskaņotai darbībai, vēlēšanas noritēja bez traucējumiem, un darbs tika laikā veikts.

Pirmais darbs, kas bija jāveic Centrālai vēlēšanu komisijai, bija noorganizēt vēlēšanu telpas, izejot no tā apstākļa, ka varbūt būs vajadzīgi daži tehniskas dabas priekšdarbi, piem., jāizved remontu un dažas telpas vēl tikai jāiekārto. Lai nokārtotu telpu jautājumu, vispirms vajadzēja noteikt vēlēšanu iecirkņu skaitu resp[ektīvi], cik un kur šīs telpas būs vajadzīgas.

Ar savu pirmo sēdi tai pašā 5.jūlijā Centrālā vēlēšanu komisija šo uzdevumu veica, pieturoties pie agrākās

Saeimas vēlēšanu piedzīvojumiem. Tika noteikts vēlēšanu iecirkņu skaits, kā arī vēlēšanu apakšiecirkņu skaits, kopā drusku vairāk par 1 250. Vēlāk, saziņā ar apriņķu vēlēšanu komisijām, šis skaits grozīts un bija drusku lielāks. Tagad, nobeidzot vēlēšanas, bija 612 vēlēšanu iecirkņi un 644 apakšiecirkņi.

Otrs jautājums, kas bija nekavējoši jāizlemj, proti - gādāt iespēju vēlētājiem iesniegt kandidātu sarakstus, ar to aprēķinu, lai pēc šo sarakstu izskatīšanas paliktu pietiekoši laika tos nodrukāt, pieņemt un izsūtīt uz vietām vēlēšanu komisijas iecirkņiem balsošanai.

Komisija noteica kandidātu sarakstu iesniegšanas laiku no 8. līdz 10. jūlijam, t.i. 3 dienas. Pēc tam, kad šis lēmums paziņots atklātībai, pie komisijas griezās atsevišķas grupas un atsevišķas personas ar jautājumiem, vai ir iespējams uzstādīt vienu kandidātu. Tas liecināja, ka, acīmredzot, tie, kas šos jautājumus uzstādīja, uzskatīja arī šīs Saeimas vēlēšanas par "iebraucamo vietu", kur varēs veikt savas personīgās lietas. Otra grupa jautātāju bija tā, kas vēlējās zināt, vai būs iespējams uzstāties zem bezpartijības maskas. Noskaidrojām, kas zem šīs bezpartijības maskas slēpjas: izrādījās, ka tas nebija bezpartijiskums, bet zināmi noteikti politiski nolūki.

Motivēts tika ar to, ka vēlētāji tik ātri nevarot izšķirties, jo viss vēl stāvēt kā uz naža asmens; nevarot izšķirties tik ātri par jaunu iekārtu, - vai par padomju iekārtu, vai arī par veco politisko iekārtu *un vecajiem politiskiem uzdevumiem, kas vērsās pret Padomju Savienību*².

Tas pamudināja Centrālo vēlēšanu komisiju izdot papildu noteikumus pie kandidātu sarakstu iesniegšanas kārtības. Šie noteikumi paredzēja, ka līdz ar kandidātu sarakstu jāiesniedz vēlēšanu platforma un pierādījums, ka šī vēlēšanu platforma darīta zināma vēlētājiem.

Komisija turējās pie uzskatiem, ka tagadējās vēlēšanās vairāk kā jebkad jābūt skaidrībā par to, kas grib uzņemties par tautas vadītājiem; jābūt skaidrībā par to, kādu ceļu tie grib iet. Otrkārt, jābūt iespējai pietiekoši noskaidrot vēlētājiem šo "tautas vadoņu" fizionomijas, lai tauta zinātu, ar ko tai ir pa ceļam, ar ko nē.

Nākošais uzdevums bija vēlēšanu komisiju nodibināšana iecirkņos. Jāsaka, ka tas bija visgrūtākais uzdevums. Vispirms pacēlās jautājums par apriņķu vēlēšanu komisiju

iecelšanu. Aiz pārpratuma šis apriņķu komisiju iecelšanas nokavējās par vienu dienu, un tāpat tika novēlotas pagastu iecirkņu vēlēšanu komisijas. Iznāca tā, ka vēlēšanu priekšvakarā vēl nebija zināms, vai komisijas visur nodibinātas. Kad sāka sūtīt kandidātu sarakstu, no visiem pagastiem vēl nebija ienākuši paziņojumi; tāpat nebija vēl paziņojumi no apriņķu komisijām; vēlēšanu komisija spēra ārkārtējus soļus, proti, izsūtīja sarakstus ar Kara ministrijas automašīnām, sūtot līdzī tehniskos darbiniekus un pilnvarotas personas. Pilnvarnieki pārņēma visu, kur vēlēšanu komisijas vēl nebija nodibinātas, sazinādamies ar pagastu amatpersonām un ar apriņķu komisijām. Tāpat tika nodoti arī materiāli. Izrādījās, ka iecirkņu vēlēšanu komisijas un arī apakškomisijas patiesībā visur jau bija noorganizētas, un tikai no divām vietām materiāli nebija saņemti: tur bija vienkārši "aizgulējušies". Bet arī tos sameklēja rokā, tā ka nekur nebija jāspēr radikālāki soļi. Nākošais solis bija - noorganizēt vēlēšanu tehnisko pusi un veikt kandidātu sarakstu nodrukāšanu. Pirms tam gan vajadzēja izšķirties par to, kādi saraksti atzīstami par atbilstošiem likumu un instrukciju noteikumiem, un kādus no tiem Centrālā vēlēšanu komisija atzīst par derīgiem nobalsošanai. Bija iesniegti pavisam 17 saraksti. No tiem 9 saraksti bija tikai ar vienu kandidātu. No pārējiem 8 sarakstiem Centrālā vēlēšanu komisija par derīgiem atzina 5, t.i. Darba tautas bloka sarakstus, pa vienam katrā vēlēšanu apgabalā; pārējos 3 atzina par nederīgiem. Šie 3 saraksti bija vietēja rakstura. Viens no tiem bija domāts Kurzemes apgabalam; to bija sastādījuši Mērsraga pagasta iedzīvotāji. Otrs bija nācis no Latgales un bija domāts tikai Latgales apgabalam, bet trešais attiecās uz Rīgu. Aiz formāliem defektiem, kā neatbilstošus likuma un instrukciju noteikumiem, Centrālā vēlēšanu komisija šos sarakstus noraidīja. Tātad, palika pāri tikai saraksts Nr.1.

Par to, ka vēlēšanu telpas visur noorganizētas, Centrālā vēlēšanu komisija saņēma paziņojumus 12.jūlijā; par telpu jautājumu tātad vairs nebija jāuztraucas. Bija skaidrs, ka viss kārtībā. Tas, ka visur noorganizētas arī vēlēšanu komisijas, noskaidrojās pēc tam, kad 13.jūlija naktī pienāca paziņojumi no vietām. Kad vēlēšanas sākās, Centrālāi vēlēšanu komisijai bija zināms, ka viss ir kārtībā.

Pēc vēlēšanām materiālus savāca tādā pašā kārtībā, ar Kara ministrijas autoparka palīdzību. Atkal viss norisinājās bez traucējumiem, noteiktā laikā, saskaņā ar izstrādāto maršrutu. 48 stundas pēc vēlēšanām Centrālā vēlēšanu komisija jau varēja ziņot Ministru kabinetam, ka vēlēšanas noslēgušās, tāpat arī paziņot Saeimas sastāvu, t.i. iesniegt deputātu sarakstu.

Pēc vēlēšanu materiālu galīgās pārbaudes skaitļi par tiem, kas piedalījušies vēlēšanās, kaut arī nedaudz, palielinājušies. Tas izskaidrojams ar to, ka dažās telegrammās pie to nodošanas bija ieviesušās kļūdas. Tāpat arī, pārbaudot nederīgos kandidātu sarakstus³, apgabalu vēlēšanu komisijas vienu daļu no tiem bija atradušas par derīgiem. Vēlēšanās nodoto balsu galīgais skaits ir 1.181.323, t.i. apmēram 94,8% no visiem iedzīvotājiem, kam bija vēlēšanas tiesības. No šī balsu skaita par Darba tautas bloka kandidātiem nodotas 1.155.807 balsis jeb 97,8% no nodoto balsu saita. Es neapgrūtināšu Saeimu ar skaitļu nolasīšanu par to, kā balsis sadalījušās pa apriņķiem, bet atzīmēšu tikai piedalīšanās procentuālos samērus. Rīgā no visiem iedzīvotājiem, kam bija vēlēšanu tiesības - pēc 1935.gada statistiskiem datiem - balsošanā piedalījušies 94,8%. Vidzemē piedalījušies 101,3%. Tas liekas neiespējami, bet jāievēro, ka daļa Rīgas vēlēšanu balsošanā piedalījušies provincē, Rīgas Jūrmalā un citos kūrortos, tādā kārtā pārsniedzot Vidzemes vēlēšanu apgabala vēlēšanu īsto skaitu. Pieskaitot pārsniedzšo procentu Rīgas vēlēšanu apgabalam, var teikt, ka Rīgā savas balsis nodevuši gandrīz visi 100% balsstiesīgo vēlēšanu, Latgalē balsis nodevuši 93,9% balsstiesīgo vēlēšanu, Kurzemē - 88,9% un Zemgalē - 92,8%. Pavisam par Latvijas darba tautas bloka sarakstu nodots 188.587 balsu vairāk, nekā pagājušās Saeimas vēlēšanās bija derīgu balsu kopskaits par visiem sarakstiem kopā.

Iesniedzot šo ziņojumu Saeimai, Centrālā vēlēšanu komisija paziņo, ka sūdzības par vēlēšanām nav ienākušas. Bija daži iesūtījumi, gan anonīmi, gan ar parakstiem, kuros ziņoja par to, ka dažos gadījumos vēlēšanu telpas bijušas nepietiekošas, attiecinot to uz slēgtajām telpām, kur varētu sarakstu strīpot vai citādi sabojāt. Ienākuši arī citi iesūtījumi, bet ne sūdzību veidā. Tajos ziņo, ka darbinieki nav bijuši pietiekoši laipni. Tāpēc

uzdevu Iekšlietu ministrijai noskaidrot, cik šie ziņojumi ir pamatoti. Tā kā formālu sūdzību nav, tad par sūdzībām nevaru Saeimai ziņot. Lūdzu komisijas vārdā šīs vēlēšanas apstiprināt.

Valdības Vēstnesis, 1940, 24.jūl.

¹ *Latvijas Tautas Saeimas 1.sesija 1940.gada 21. - 23.jūlijā. Stenogrammu atreferējums. R.: Latvijas Tautas Saeimas izdevums, 1940, 55.lpp. uzrādīti 12 000 tehniskie darbinieki.*

² *Stenogrammu atreferējumā šai vietā teksts: "par vai pret Padomju Savienību".*

³ *Jābūt: vēlēšanu zīmes.*

Nr. 232

No Ministru kabineta sēdes protokola nr. 66

1940.gada 16.jūlijā

[..]

7) Uz iekšlietu ministra priekšlikumu nolemj uzdot Centrālai vēlēšanu komisijai: 1/ uzaicināt ievēlētos Saeimas deputātus jau š.g. 17.jūlijā ierasties Rīgā un stāties Centrālās vēlēšanu komisijas rīcībā un 2/ uzdot vietējām pašvaldībām pēc deputāta dzīves vietas izsniegt deputātiem sevišķas personas apliecības, kas dos deputātiem tiesības par brīvu izlietot valsts dzelzceļus braucieniem no dzīves vietas uz Rīgu.

8) Uz iekšlietu ministra priekšlikumu nolemj izmaksāt Saeimas deputātiem atlīdzību Ls 25,- dienā, sākot no tās dienas, kad viņi stājušies Centrālās vēlēšanu komisijas rīcībā, līdz tam laikam, kamēr Saeima noteiks deputātu algas¹.

Ministru prezidents *prof. Dr. A.Kirhenšteins*
Valsts kancelejas direktora v.i. *R.Bulsons*

LVA, 270.f., 1.apr., 2.l., 124.lp.

¹ *Par piedalīšanos Saeimas sesiju darbā (1940.gada 21. - 23.jūlijā un 24. - 26.augustā) visi deputāti (izņemot P.Kurli) saņēma Ls 513,- (LVVA, 991.f., 1a.apr., 213.l.)*

**PSRS Tautas komisāru padomes priekšsēdētāja
vietnieka A.Višinska un PSRS pilnvarotā
pārstāvja Latvijā V.Derevjanska uzrunas
manifestantiem**

1940.gada 18.jūlijā

“Latvijas republikas pilsoņi un pilsones! Apsveicu jūs lielajā vēsturiskajā dienā, kad izvēlēta Latvijas tautas īstā Saeima. Apsveicu jūs sakarā ar Saeimas ievēlēšanu, kurā ievēlēti Latvijas tautas labākie ļaudis, kas sastāda neuzvaramo strādnieku, zemnieku un darba inteliģences bloku. Padomju valdības un Padomju Sociālistisko Republiku Savienības vārdā apsveicu jūsu bloku, pateicos par jūsu sirsnīgiem brāļu sveicieniem un izsaku pārliecību, ka jaunā Saeima apmierinās lielās, gadsimtiem vecās Latvijas tautas ilgas par neviltotu brālību un strādnieku laimi.”

A.J. Višinska saucienu latviešu valodā: “Lai dzīvo darba tautas bloks!” manifestanti uzņēma skaļām ovācijām. Tautas komisāru padomes priekšsēdētāja biedrs vēlreiz griezās pie manifestantiem ar vārdiem: “Uz priekšu! Uz jaunu, priecīgu un laimīgu dzīvi ciešā, nesagraujamā un mūžīgā savienībā ar jūsu draugu - lielo Padomju Sociālistisko Republiku Savienību!” Atkal plašo apkārtni pāršalca skaļi aplausi un saucieni: “Mēs prasām Staļina konstitūciju!”, “Mēs prasām Latvijas pievienošanos Padomju Savienībai!”

Pēc tam manifestantus uzrunāja Padomju Savienības sūtnis V.K.Derevjanskis. Apsveicis manifestantus savas valdības vārdā ar spožo uzvaru, ko vēlēšanās ieguvis strādnieku, zemnieku un darba inteliģences bloks, sūtnis to apzīmēja par spožāko uzvaru, kāda bijusi Latvijas vēsturē. Vēlēšanās darba tautas bloks demonstrējis savu nesagraujamo vienību un noteikto vēlēšanos panākt savu galīgu atbrīvošanu. Tālāk sūtnis teica: “Latvijas tautas ienaidnieku mēģinājumi sašķelt vienību un kavēt darba tautas masu saslēgšanos ar provokatoriskām baumām un zemu, riebīgu aģitāciju cietuši pilnīgu neveiksmi. Strādnieki, zemnieki, karavīri un darba inteliģence nodeva savas balsis par Darba tautas bloka kandidātiem, jo strādājošie zina, ka šo bloku vada Latvijas komunistiskā partija, kas konsekvēnti un līdz galam aizstāv darba tautas

intereses. Latvijas komunistiskā partija ir vienīgā partija, kas spēj novest darba tautu līdz galīgai uzvarai. Latvijas republikas pilsoņi un pilsones! Daudzu miljonu lielās Padomju Savienības tautas ar sirsnīgām jūtām un uzmanību seko jūsu cīņai, jūsu uzvarai. Lielā Padomju Savienība, kas sava lielā un gudrā vadoņa biedra Staļina vadībā ceļ savu brīvo un laimīgo dzīvi, ar prieku saņēma ziņu, ka absolūtais vēlētāju vairākums savas balsis nodevis par Latvijas darba tautas bloka kandidātiem. Šī spožā uzvara liecina par stipras, nesagraujamas Latvijas un PSRS savienības tālāku nostiprināšanu. Šķēršļi, kas stāvēja mūsu valstu tuvināšanās ceļā, kur tos bija nolikusi iepriekšējā plutokrātiskā valdība, tagad vairs neeksistē. Tie ir iznīcināti tagad un uz visiem laikiem. Tagad vairs nav un nevar būt tādu spēku, kas spētu traucēt vissirsnīgāko un draudzīgāko Latvijas un PSRS tautu vēlēšanos nodibināt savā starpā visciešākās attiecības”.

Runas noslēgumā sūtnis aizrādīja, ka Latvijas tauta tagad stāv uz lielu vēsturisku notikumu sliekšņa. Jaunā Saeima turpmāk noteiks Latvijas republikas iekārtu un apmierinās darba tautas sensenās ilgas. Sūtnis uzaicināja manifestantus vēl ciešāk saslēgties rindās blakus lielajai sociālisma zemei. “Būsim vienoti darba frontē pret kapitālu, vienoti brīvības frontē pret reakciju, vienoti miera frontē pret imperiālistisko karu! Demonstrējiet jaunās Saeimas darba dienās savas prasības, iestājieties par mieru, par visciešākām draudzīgām attiecībām ar Padomju Savienību, kas ir miera balsts visā pasaulē.” Atkal manifestanti skaļiem saucieniem sumināja Padomju Savienības valstsvīrus un izteica vēlēšanos, lai Latviju pievienotu Padomju Savienībai. Lielu sajūsmu radīja A.J. Višinska sauciens: “Sveiciens mūsu jaunākam brālim - Latvijas tautai no tās vecākā brāļa - Padomju Savienības tautas!”

Atbildot suminājumiem, vārdu ņēma atkal A.J. Višinskis. Viņš norādīja, ka provokatoriskos nolūkos tautas ienaidnieki pēdējā laikā lielos notikumus Latvijā mēģinājuši attēlot kā Latvijas tautas nacionālās brīvības galu, kā Latvijas valsts neatkarības beigas, kā Latvijas kultūras un tautas nākotnes zaudēšanu. “Šīs provokatoriskās pļāpas viegli atspēkojamas. Paskatieties tikai uz austrumiem, kur uzlēkusi saule - gaišā saule - īstas nacionālās vienlīdzības saule, kur iznīcināta nacionālā

nevienlīdzība, šovinisms, kur desmitiem un simtiem lielu un mazu tautu godina lielā Staļina vārdu". Tālāk A.J.Višinskis norādīja uz tiem lieliem sasniegumiem, ko padomju tautas ieguvušas 20 gados savas nacionālās, materiālās un garīgās kultūras veidošanā. Runātājs izteica visnoteiktāko pārliecību, ka latviešu tauta, kas pazīstama kā inteliģenta, varonīga un brīvības cīnītāju tauta, kopā ar Padomju Savienības tautām būs aktīva un neuzvarama cīnītāja par īstas cilvēcības principiem. Šie principi ir: brīvība, nacionālā vienlīdzība un brīvs darbs zem komunistu partijas karogiem. "Es sveicinu jūs un jūsu nākotni, kas būs skaistāka kā šī diena, kas būs lielāka nekā tā jebkad ir bijusi Latvijas vēsturē. Šī rītdiena ir jūsu galīgās un pilnīgās atsvabināšanās diena. Lai dzīvo tautas Saeima, tautas domu un vēlēšanos paudēja, tautas ilgu izteicēja! Vienmēr uz priekšu - bez apstāšanās līdz pilnīgai darba uzvarai!"

Jaunākās Ziņas, 1940, 19.jūl.

Nr. 234

Jaunas uzrunas formas ieviešana Latvijā

1940.gada jūlija vidus

Sabiedrisko lietu ministrs P.Blaus parakstījis paziņojumu, ka, pastāvot patiesai demokrātiskas tautas republikai, neattaisnojami Latvijā turpmāk lietot uzrunās un rakstos vārdus: "kungs" vai "kundze". To vietā būtu vēlams kā atbilstošākus lietot vārdus: "pilsonis" vai "pilsone".

Jaunākās Ziņas, 1940, 17.jūl.

Nr. 235

Bankets par godu valdības un Saeimas locekļiem

1940.gada 20.jūlijā

20. jūlija vakarā, plkst. 20, Baltajā namā bija sarīkots Ministru kabineta un jaunievēlētās Saeimas locekļu bankets. Banketā bija klāt Ministru Prezidents prof. Dr. A.Kirhenšteins ar Ministru kabineta locekļiem, Padomju Sociālistisko Republiku Savienības Tautas komisāru

padomes priekšsēdētāja vietnieks A.J. Višinskis, Padomju Savienības pilnvarotais pārstāvis Latvijā Derevjanskis līdz ar sūtniecības darbiniekiem un Sarkanās armijas un Latvijas tautas armijas komandējošās personas, kā arī Maskavas Dailes teātra mākslinieki, kas viesojas Latvijā. Banketā Ministru Prezidents prof. Dr. Kirhenšteins un PSRS Tautas komisāru padomes priekšsēdētāja vietnieks Višinskis apmainījās apsveikuma runām.

Valdības Vēstnesis, 1940, 22.jūl.

Nr. 236

Pāgrozījums likumā par Valsts prezidenta amata izpildīšanu

1940.gada 20.jūlijā

Ministru kabinets 1940.gada 19.jūlijā ir pieņēmis un Valsts prezidents izsludina šādu likumu:

Likuma par Valsts prezidenta amata izpildīšanu (Lik[umu] kr[ājums], 1936, 33) 1.pantu izteikt šādi:

1. Ar 1940.g. 14. un 15.jūlijā ievēlētās Saeimas sanāksšanas brīdī 1940.g. 21.jūlijā plkst. 12 Valsts prezidenta amatu izpilda ministru prezidents¹.

Pāgrozījums stājas spēkā izsludināšanas dienā.

Valsts prezidents *K.Ulmanis*

LVVA, 1303.f., 1.apr., 55.l., 58.lp. Oriģināls.; Valdības Vēstnesis, 1940, 20.jūl.

¹ *Ministru kabineta 1936.g. 12.martā pieņemtajā un Valsts prezidenta A.Kvieša 1936.g. 19.martā izsludinātajā Likumā par Valsts Prezidenta amata izpildīšanu bija noteikts: "Līdz Ministru kabineta 1934.gada 18.maija deklarācijā paredzētās Satversmes reformas ievēšanai Valsts prezidenta amatu izpilda ministru prezidents Dr. Kārlis Ulmanis".*

Nr. 237

Par Valsts prezidenta privātsekretāru

1940.gada 20.jūlijā

Valsts Prezidenta rīkojums

Atbrīvoju no ieņemamā amata pēc paša lūguma Valsts Prezidenta privātsekretāru Jāni Rudumu¹ ar š.g. 21.jūliju, piešķirot viņam 1 nedēļu kārtējā atvaļinājuma.

Valsts Prezidents *K.Ulmanis*

¹ Jānis Rudums (Cimmermanis) (1908 - 1942) - K.Ulmaņa privātsēkretārs no 1927.gada. Deportēts 1940.gada 22.jūlijā kopā ar K.Ulmani, 1941.gada 26.jūnijā arestēts. Miris ieslodzījumā nometnē Tambovas apgabalā 1942.gada 1.aprīlī.

Nr. 238

Kārļa Ulmaņa atteikšanās no Valsts Prezidenta amata

1940.gada 21.jūlijā, plkst 12

Saskaņā ar š.g. 20.jūlija likumu (V[aldības] V[ēstnesis], Nr.162) par Valsts Prezidenta amata izpildīšanu nolikdams Valsts Prezidenta amatu, nododu to Ministru Prezidentam Dr. Augustam Kirhenšteinam.

Valsts Prezidents

Kārlis Ulmanis

LVVA, 1307.f., 1.apr., 1334.l., 495.lp. Rokraksts. Oriģināls.; Valdības Vēstnesis, 1940, 22.jūl.

Nr. 239

K.Ulmaņa lūgums par pensijas piešķiršanu

1940.gada 22.jūlijā

Tautas labklājības ministrijai

c[aur] Valsts Prezidenta sekretariātu

Bijušā Valsts Prezidenta

L[āčplēša] K[ara] o[rdeņa] k[avaliera]

K ā r ļ a U l m a ņ a, dzīv. Pilī,

lūgums.

Noliekot vakar saskaņā ar 1940.g. 20.jūlija likumu (V[aldības] V[ēstnesis], 162) Valsts Prezidenta amata izpildīšanu un līdz ar to izbeidzot valsts dienestu, kuru izpildīju nepārtraukti no 1918.g. 18.novembra, kas redzams pieliktajā dienesta gaitas saraksta norakstā, laipni lūdzu ministriju piešķirt man pēc likuma pienākošos pensiju.

Kā atbrīvošanas cīņu dalībniekam, pensija man pienākas ar 20 gadu izdienu. Bet lūdzu ieskaitīt pensijas izdienā arī divi citus laikus: 1) cietumniecību par politisku darbību 1905.gada kustībā, jo biju ieslodzīts Pleskavas cietumā 1905.g. decembrī un līdz 1906.g. maija vidum, un 2)emigrācijas gadus no 1906. līdz 1913.g., kopā 7, jo biju spiests atstāt toreizējo Krieviju kā cariskās valdības vajāts,

pat piedraudot nošaut, par manu politisko darbību brīvības kustībā. Šo apstākļu apliecināšanai atsaucos uz Hermani Enzeliņu Valmierā, kurš varēs atcerēties arī citus notikuma lieciniekus, kā arī uz Vilhelmīni Ulmanis Rīgā, Tērbatas ielā 38.

1940.g. 22.jūlijā

Kārlis Ulmanis¹

LVA, PA - 200.f., 5.apr., 1004.l., 1.lp. *Orģināls. Publicēts: Padomju varas atjaunošana Latvijā un Latvijas PSR iestāšanās PSRS sastāvā: Dokumenti un materiāli. - R.: Zinātne, 1987, 191. - 192.lpp.*

¹ 1940.gada 21.augustā Valsts prezidenta sekretariāts piesūtīja Tautas labklājības ministrijai šādu izziņu: "22.jūlijā Sekretariātā ienāca te klāt pieliktais bij[ušā] Valsts Prezidenta Kārļa Ulmaņa lūgums, kurā viņš lūdz piešķirt pēc likuma pienākošos pensiju. Nosūtot šo lūgumu ministrijas lemlšanai, ziņojam sekojošo:

Kārlis Ulmanis bija Ministru prezidents no 1918.g. 18.novembra līdz 1921.g. 18.jūlijam, no 1925.g. 24.decembra līdz 1926.g. 6.maijam, no 1931.g. 27.marta līdz tā paša gada 5.decembrim, no 1934.g. 18.marta līdz 1936.g. 11.aprīlim un tālāk līdz 1940.g. 20.jūnijam, reizē izpildot arī Valsts Prezidenta amatu līdz šā gada 21.jūlijam, kad nolika to saskaņā ar 20.jūlija pārgrozījumu likumā par Valsts Prezidenta amata izpildīšanu. Bet parlamentu loceklis: Tautas padomes, Satversmes sapulces un Saeimas [deputāts] - viņš bija nepārtraukti no 1918.g. 18.novembra līdz 1934.g. 16.maijam. Piedalījies arī toreizējās Latvijas atbrīvošanas cīņās kā Studentu bataljona karavīrs un apbalvots ar Lāčplēša kara ordeni.

Tātad pensijā ieskaitāmais dienesta ilgums iztaisa 21 gadu 8 mēn[ēšus] un 3 dienas, resp., pilnus 22 gadus.

Pēc Pensiju likuma 49.panta, atbrīvošanas cīņu dalībniekiem pensijas apmērs par nostrādātiem 20 gadiem līdzinās 50% no algas un par katru nākošo gadu 2% klāt. Šajā gadījumā iznāk par 22 gadiem 54%.

Valsts Prezidenta alga ir Ls 2.000. - mēnesī. Bet saskaņā ar pēdējiem pārgrozījumiem Pensiju likumā, pensiju aprēķina ne augstāk kā no valsts civildienesta amatu I kategorijas I pakāpes algas, t.i. Ls 740.-. Un tas dod šajā gadījumā Ls 740 x 54
Ls 399,60. 100

Datus par karalaika dubultojumu var dot Kara ministrija. Par cietumniecības un emigrācijas laiku mums noteiktu datu nav.

Sekretārs V.Stalažs

Vec. grāmatvedis G.Šmidts"

(LVA, PA - 200.f., 5.apr., 1004.l., 2.lp.)

Nr. 240

**Latvijas Ārlietu ministrijas verbālnotas
Lietuvas, Vācijas un Šveices diplomātiskajiem
priekšstāvjiem Latvijā ar lūgumiem izsniegt
K.Ulmanim tranzītvīzas, vīzu un atļauju
iebraukšanai Šveicē**

Latvijas Ārlietu ministrija

1940.gada 20.jūlijā

Verbālnota

Latvijas Ārlietu ministrijai ir tas gods lūgt Lietuvas sūtniecību izrādīt labvēlību un izsniegt tranzītvīzu Kārlim Ulmaņa kungam, kurš dosies uz Šveici. Lūdzam izrādīt labvēlību un izsniegt K.Ulmaņa kungam arī atļauju iebraukšanai.

Ministrija šajā sakarā tiecas jau iepriekš izteikt vislielāko pateicību. Rīgā 1940.gada 20.jūlijā.

Viņa Ekselencei

P.Dailida kungam,

Lietuvas ārkārtējam sūtnim

un pilnvarotajam ministram

Rīgā

* * *

Latvijas Ārlietu ministrija

1940.gada 20.jūlijā

Verbālnota

Latvijas Ārlietu ministrijai ir tas gods lūgt Vācijas sūtniecību izrādīt labvēlību un izsniegt tranzītvīzu un atļauju iebraukšanai Kārlim Ulmaņa kungam, kurš dosies uz Šveici.

Ministrija šajā sakarā tiecas jau iepriekš izteikt vislielāko pateicību. Rīgā 1940.gada 20.jūlijā.

Viņa Ekselencei

U. fon Koces kungam,

Vācijas ārkārtējam sūtnim

un pilnvarotajam ministram

Rīgā

* * *

Latvijas Ārlietu ministrija

1940.gada 20.jūlijā

Verbālnota

Latvijas Ārlietu ministrijai ir tas gods lūgt Šveices Ģenerālkonsulātu izrādīt labvēlību un izsniegt vīzu un

atļauju iebraukšanai Sveicē Kārlim Ulmaņa kungam, kurš ieradīsies Šveicē.

Ministrija šajā sakarā tiecas jau iepriekš izteikt vislielāko pateicību. Rīgā 1940.gada 20.jūlijā.

Viņa Ekselencei

de Fišera kungam,

Šveices pilnvarotajam lietvedim

Rīga

Tulkots no franču valodas un publicēts krāj.: Kārlis Ulmanis trimdā un cietumā: Dokumenti un materiāli. R.: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 1994, 246. - 247.lpp.

Nr. 241

No Armijas komandiera 20.pavēles par karavīru politiskajām tiesībām

1940.gada 20.jūlijā

Grozot Iekšējā dienesta reglamenta 21. un 22.pantus, tos izteikt šādi:

21. Aktivā dienesta karavīriem ir aktīvās un pasīvās vēlēšanu tiesības un viņi var piedalīties tautas nobalsošanās, kā arī būt par locekļiem politiskās partijās un organizācijās, kurās piedalīšanās nav noliegta ar armijas komandiera pavēli. Aktivā dienesta karavīri no dienesta brīvā laikā var piedalīties politiska rakstura sapulcēs, demonstrācijās un manifestācijās, kā arī ar savas karaspēka daļas vai garnizona politiskā vadītāja katrreizēju atļauju turēt publiskas politiska satura runas.

22. Karavīriem ir tiesības ar armijas politiskā vadītāja katrreizēju piekrišanu publicēt periodiskos un neperiodiskos izdevumos rakstus, parakstītus ar pseidonīmu, uzvārdu vai dienesta pakāpi un uzvārdu.

Armijas komandieris ģenerālis *Kļaviņš*
Noraksts pareizs:

Armijas štāba administratīvās daļas
priekšnieks pulkvedis *Vipulis*

LVVA, 1474.f., 1.apr., 3485.l., 45. - 47.lp. Novilkums; Publicējis O.Niedre: Latvijas Vēsture, 1994, Nr.4., 62.lpp.

Nr. 242
**No LKP CK sekretāra Ž.Spures runas
Saeimas sēdē**

1940.gada 21.jūlijā

[...] Izlemjot jautājumu par valsts varas raksturu Latvijā, mums vēlreiz jāvērs skati uz Padomju Savienību. Lielā vēsturiskā Padomju Savienības pieredze mums māca, ka tikai padomju vara ir īstā darbaļaužu aizstāve un sargātāja. (Aplausi.) Tikai padomju vara ir patiesa tautas vara, kur valda pati darba tauta - bez kapitālistiem, bez muižniekiem, bez lielajiem zemju īpašniekiem un tautas apspiedējiem. (Aplausi.)

Visas pārējās varas, kā to esam redzējuši kapitālistiskās valstīs, tāpat arī no rūgtās pieredzes mūsu pašu zemē, nav nekas cits kā tautas krāpšana, un visi lozungi par tautas brīvību un vienlīdzību kalpo šauras bagātnieku kliķes interesēm, kur saujiņa tautas apspiedēju valda pār tautas vairākumu.

Padomju Savienībā verdzība un apspiešana iznīcināta uz visiem laikiem, iznīcināta iespēja vienam cilvēkam izmantot otru, dzīvot no sveša darba augļiem. Ikvienam darba cilvēkam nodrošinātas darba un atpūtas tiesības, nodrošinātas vecumdienas un tiesības gūt izglītību. (Aplausi.) Rūpes par cilvēku tur ir galvenais dzīves pamatnoteikums.

Tikai padomju vara ir īsta, patiesa, demokrātiska valsts vara. (Aplausi.) Tikai caur savām padomēm visi darbaļaudis patiesi piedalās valsts vadībā un veido brīvu un laimīgu dzīvi (Aplausi.) Padomes ir tās valsts forma, kas apvieno strādniekus, zemniekus, inteliģenci. Padomes ievirza savus vadītājus un organizatorus valsts politiskajā un saimnieciskajā vadībā.

Padomju Savienībā uz visiem laikiem iznīcināta nacionālā apspiestība un netaisnība. (Aplausi.) Visas Padomju Savienības tautas ir viena vienota saime. Tikai padomju vara var dot iespēju attīstīties talantiem no tautas vidus, pati tos izvirzot. Neviena zeme nezina un nav zinājusi tādu nacionālās kultūras uzplaukumu kā Padomju Savienības tautas. Padomju Savienībā nav vairs atpalikušu tautu.

Padomju Savienības piemērs mums māca, ka tikai padomju vara var nodrošināt mums mieru, darbu, maizi

un brīvību kā pilsētās, tā laukos un atbrīvot Latvijas tautas no ekspluatācijas un beztiesības stāvokļa. (Aplausi.) Tikai padomju vara mums nodrošinās politisko, saimniecisko un kultūras uzplaukumu. (Aplausi.)

Izpaužot visas Latvijas darba tautas gribu, Saeima no šī brīža pasludinās padomju varas nodibināšanos visā Latvijas teritorijā. (Klātesošie pieceļas. Ilgstoši aplausi. Saucieni: "Lai dzīvo!", "Lai dzīvo Sarkanā armija!", "Lai dzīvo Padomju Savienība!", "Lai dzīvo Padomju Latvija!", Visi kopīgi nodzied "Internacionāli".)

Latvija tiks pasludināta par Latvijas Padomju Sociālistisko Republiku! (Saucieni: "Urā!", "Lai dzīvo!", "Urā!". Ilgi, nerimstoši aplausi, kuru laikā atskan saucieni: "Lai dzīvo Latvijas Komunistiskā partija!", "Urā!", "Lai dzīvo Padomju Latvija!". Saucieni atkārtojas trīs reizes pēc kārtas, atskanot atkal un atkal par jaunu, visu laiku šalcot nerimstošiem aplausiem. No zāles vidus atskan sauciens: "Lai dzīvo biedrs Staļins!" Šo saucienu uztver visi klātesošie, korī atkārtojot trīs reizes. Tad seko skaļi saucieni "Urā!", pavadīti jūsmīgiem aplausiem. Tālāk atskan saucieni: "Lai dzīvo biedrs Molotovs!", "Lai dzīvo!", "Urā!", "Lai dzīvo Latvijas Komunistiskā partija!", "Urā!" Saucienu pavada dimdoši aplausi. Vēlreiz dzirdams sauciens: "Lai dzīvo Latvijas Komunistiskā partija!", kam seko suminājums "Lai dzīvo biedrs Spure!" Klātesošie sarīko jūsmīgas ovācijas runātājam, kas stāv tribīnē.)

No šī brīža visa vara Latvijas Padomju Sociālistiskā Republikā piederēs pilsētu un lauku darbaļaužu padomēm¹. (Skaļi piekrišanas saucieni un aplausi. Saucieni: "Lai dzīvo padomes!") Saeima ir pilnīgi pārliecināta, ka visa tauta apvienosies ap padomju varu par pilnīgu darba tautas uzvaru, par Latvijas labklājību, par saimniecisko uzplaukumu un par mūsu tautas laimi. (Saucieni: "Lai dzīvo! Lai dzīvo!" Aplausi.) Lai dzīvo Latvijas Padomju Sociālistiskā Republika! (Saucieni: "Urā! Lai dzīvo!" Visi klātesošie pieceļas. Ilgstoši aplausi jaucas ar saucieniem: "Urā!", "Lai dzīvo Latvijas Padomju Sociālistiskā Republika! Lai dzīvo!") Lai dzīvo darbaļaužu padomes! (Saucieni: Lai dzīvo! Lai dzīvo! Aplausi.) Lai dzīvo visu darbaļaužu tēvija - Padomju Savienība! (Saucieni: "Lai dzīvo! Lai dzīvo!" Ilgi aplausi.)². [...] Lai dzīvo mūsu draugs un palīgs biedrs Višinskis! (Saucieni: "Lai dzīvo! Lai dzīvo!" Ilgi aplausi.)

Latvijas Tautas Saeimas 1.sesija. Stenogrammu atreferējums, 14.-16.lpp.

¹ Pilsētu un lauku darbaļaužu deputātu padomes Latvijas PSR pirmoreiz tika vēlētas 1948.gada 18.janvārī.

² Deputāti vienbalsīgi pieņēma Saeimas vecāko padomes ierosināto rezolūciju: "Noklausījusies un apspriedusi deputāta Spures ziņojumu par valsts varu Latvijā, Saeima nolemj: 1) Izteikdama visas brīvās Latvijas darba tautas gribu, Saeima svinīgi pasludina padomju varas nodibināšanu Latvijā. No šī brīža visa vara Latvijas Padomju Sociālistiskajā Republikā pieder pilsētu un lauku darbaļaudim. Šīs varas nesējas ir darbaļaužu deputātu padomes [...]".

Latvijas Republikas Satversmē noteikts:

1. Latvija ir neatkarīga demokrātiska republika.
2. Latvijas valsts suverēnā vara pieder Latvijas tautai.

Saskaņā ar Satversmes 77.pantu: "Ja Saeima grozījusi Satversmes pirmo, otro, trešo vai sesto pantu, tad šādi pārgrozījumi, lai tie iegūtu likuma spēku, ir nododami tautas nobalsošanai".

Nr. 243

No iekšlietu ministra biedra V.Latkovska runas Saeimas sēdē

1940.gada 21.jūlijā

Augstā sapulce! Šodien, kad mēs, tautas pilnvarotie, esam šeit sapulcējušies, lai lemtu par mūsu zemes likteņiem, lai atklāti pasludinātu paši sev un visai pasaulei to, kas mēs esam, ko mēs gribam, par ko cīnīsies Latvijas darba tauta, es, būdams Latgales darbaļaužu pārstāvis, gribu teikt dažus vārdus Augstajā sanāksmē.

Vispirms - sirsnīgs sveiciens un patiesi izjasts paldies visas tautas labākajam draugam un vadonim, lielajam progresīvās cilvēces ģēnijam biedram Staļinam! (Aplausi.) Paldies par to, ka esam pasargāti no imperiālistu kara vētrām, paldies par to, ka esam atbrīvoti no mūsu pašu plutokrātiem, no mūsu pašu pseidonacionāli vienotājiem, no mūsu pašu saimnieciskajiem uzurpatoriem un garīgajiem mākleriem! Paldies brašajai, varenajai un neuzvaramajai strādnieku un zemnieku Sarkanajai armijai par istā laikā sperto atbrīvošanas soli! (Aplausi.) Paldies visiem mūsu draugiem un līdzcīnītājiem, kas ar padomjiem un gudru vadību noveduši mūs līdz Latvijas

darba tautas bloka uzvarai 14. un 15.jūlija Saeimas vēlēšanās! Paldies Latvijas proletariāta kaujas avangardam - Komunistiskajai partijai un tās vadītājiem! (Aplausi.) Paldies un sirsnīgs sveiciens mūsu mīļajiem viesiem un draugiem šinī svinīgajā un svarīgajā sapulcē - Padomju Sociālistisko Republiku Savienības pārstāvībai Latvijā ar Tautas komisāru [padomes] vicepriekšsēdētāju Višinski un sūtni Derevjanski priēšgalā! (Aplausi) [...]

Latvijas Tautas Saeimas 1.sesija. Stenogrammu atreferējums, 17.lpp.

Nr. 244

Deputāta V.Lāča runa Saeimā

1940.gada 21.jūlijā

“Pilsoņi - tautas Saeimas deputāti! Ilgus gadus Latvijas tauta bija pakļauta tirāniskai un koruptīvai varai, ilgus gadus Latvijas tautai nebija brīvības. Tautas ienaidnieku, apspiedēju un izmantotāju kliķe, bruņojusies ar rupju spēku un slēpdamās aiz viltus nacionālisma liekulīgajiem un glaimīgajiem meliem, valdīja pret tautas gribu, žņaudza un laupīja mūsu dzimteni, nospieda to nabadzībā un sabrukumā, nomāca to gara tumšībā, dzina pretim izmiršanai, fiziskai un saimnieciskai bojā ejai.

Latvijas strādnieku dzīve bija smaga un drūma, pazemojumu pilna un beztiesīga. Bada algas, policejiskā un uzņēmēju patvaļa, neziņa par rītdienu un vecumdienām, biežais bezdarbs, kas līdzī nesa bada nāvi - tāds bija Latvijas strādnieku liktenis šajos ļaunajos apspietības gados. Darba inteliģenci šīs varmācības režīms apspieda ne vien ekonomiski - tas viņu turklāt arī nekrietni pazemoja un kropļoja morālā ziņā. Strādnieku un darba inteliģences liktenis bija vienāds, un vienāds bija arī viņu naida pret valdošo plutokrātisko režīmu.

Kļūdaini un nepilnīgi izvestā agrārreforma nebija atdevusi visu zemi tās apstrādātājiem, lielākā daļa bija atstāta melno un pelēko baronu rīcībā. Ulmaņa kliķe savā varas laikā darīja visu iespējamo, lai atjaunotu stāvokli, kāds pastāvēja priekš agrārreformas, ar varu un viltu tā sapludināja darba zemnieku un valsts zemi lielgruntnieku īpašumā. Darba zemnieki, viss plašais mūsu lauku iedzīvotāju slānis bija vai nu palikuši pavisam bez zemes

un vergoja no saules līdz saulei kā pelēko baronu kalpi, vai arī pusbadā un mūžīgā trūkumā smaka savās sīksaimniecībās. Ar izpirkšanas maksām apkrauti, nespēdami iegādāties mašīnas, darba zemnieki bija spiesti savu zemi apstrādāt novecojušiem un neracionāliem paņēmieniem un nenovēršami iestīga aizvien dziļākā nabadzībā. Viņu darba augļus izmantoja valdošie kapitālisti. Cenas plašo masu patēriņa priekšmetiem cēlās tādos apmēros, ka visam lielajam vairumam strādnieku darba algas ļāva tikai badoties un nīkt, nevis dzīvot civilcīgu dzīvi. Bet darba zemnieks no šīs cenu celšanās neko neieguva: šo pieaugumu un lauvas tiesu no cenām saņēma privilēģētie starpnieki.

Ar sašutumu Latvijas darba tauta noskatījās, kā vecā reakcionārā kliķe ved zemi pretim aizvien dziļākam postam. Šīs bandas lielākā saimnieciskā aktivitāte izpaudās Latvijas izlaupīšanā. Saraušot tautas bagātību savās rokās, plutokrātija sagrāva Latvijas saimniecisko dzīvi. Īsto stāvokli nespēja noslēpt pat viltotā oficiālā statistika.

Ulmaņa ieksējās politikas mērķis bija uzsēdināt darba tautai kaklā bagātņiekus.

Jaundibinātās privātmonopolitiskās akciju sabiedrības ar savām iepirkšanas un pārdošanas cenām žņaudza vienādi strādņiekus, darba zemņiekus, darba inteliģenci. Tās bija sūknis, kas tautas sviedru augļus un valsts rezerves ielpludināja jaunbagātņieku kabatās. Ir tādas, ar valsts naudu dibinātas saimnieciskas organizācijas, kuru bruto peļņa, (salīdzinot ar pamatkapitālu), sasniedz 220 proc[entus] gadā, piemēram, "Bekona Eksports".

Šī darba tautas izmērdēšanas politika reizē arī bendēja mūsu tautas dzīvo spēku - mazināja iedzīvotāju pieaugumu. Statistika uzrāda zīdaiņu mirstības pieaugumu no 7,6% 1933.gadā uz 8,5% 1939.gadā.

Nodokļu skrūvi plutokrātiskais režīms piegrieza līdz pēdējai iespējai, sevišķi apspiežot un pat iznīcinot nabadzīgākos nodokļu maksātājus. No 1933. līdz 1940. gadam procentuālā peļņas nodokļa kopsumma pieauga no 2,8 milj. latiem uz 12.355.000 latiem, pie kam nodokļu maksātāju skaits pēdējā gadā vien samazinājās par 2000.

Ārstēšanu slimo kasēs aizvien vairāk sašaurināja. Trūcīgo bērnu aizgādībā sāka lietot vergu tirgotāju metodes. Vecuma aizgādība bija pārvērsta par izsmieklu.

Tautai kaklā uzsēdinātās lielbagātnieku kliķes lozungs bija: labklājību sev, nastas citiem.

Atsevišķas nozares mūsu zemes rūpniecībā, pateicoties noziedzīgai saimnieciskai politikai, bija novestas līdz bankrotam un vecā režīma pēdējās dienās draudēja pilnīgi apstāties. Tā tekstilrūpniecībā bezdarbs un bads draudēja 6000 strādnieku ģimenēm.

Strādnieku ģimenei ar apmēram 4 - 5 ģimenes locekļiem pirmā patēriņa preču paaugstināto cenu dēļ bija jāpārmaksā apmēram 60 - 80 latu mēnesī, kas deva 40 - 60 latu lielu iztrūkumu strādnieku ģimenes mēneša budžetā. Tai pašā laikā direktoru algas sniedzās daudzos tūkstošos latu; piemēram, Kredītbankas direktors Bērziņš saņēma 15.000 latu mēnesī. Tautas ieņēmumi mazinājās, bet pieauga tautas parādi. Un kopā ar to pieauga Latvijas saimnieciskā atkarība no ārzemju kapitālistiem - bankieriem. To nenoliedz arī oficiālā statistika, kas liecina, ka uz ārzemēm aizplūdušās dividendes vienmēr pieaugušas. Šī Latvijas nostādīšana saimnieciskā un tātad arī politiskā atkarībā no ārzemju kapitāla veda mūsu dzimteni pretī politiskai iznīcībai, padarot valdošo kliķi par ārzemju aģentiem un mūsu zemi par imperiālistisko plēsoņu intrigu priekšmetu.

Tanī pašā laikā mums kaimiņos, brīvajā un laimīgajā Padomju Sociālistisko Republiku Savienībā kapitālistu vara bija gāzta uz visiem laikiem, tās vietā liekot darba tautas varu. Ražošanas līdzekļi un rīki tur pieder strādnieku šķirai un darba zemniekiem. Padomju Savienībā ražošana kalpo nevis kapitālistu peļņas nodrošināšanai, bet gan darbaļaužu materiālā un kultūras līmeņa pacelšanai. Tautas ieņēmumus šai varenajā sociālisma zemē izlieto strādnieku un darba zemnieku dzīves uzlabošanai un sociālistiskās ražošanas attīstīšanai. Darba tautas materiālajam stāvoklim pastāvīgi uzlabojoties un palielinoties tās vajadzībām, nodrošināta pastāvīga ražošanas paplašināšana, un darba tautai nav jābaidās no postošām pārprodukcijas krīzēm un bezdarba. Padomju Savienībā strādnieki ir zemes īstie saimnieki. Padomju Sociālistisko Republiku Savienības tautas ieņēmumi, salīdzinot ar priekškara laikiem, jau 1938. gadā pieauguši vairāk kā piekārtīgi, lielrūpniecības produkcija - 10-kārtīgi, strādnieku un kalpotāju skaits tautsaimniecībā audzis apmēram 3-kārtīgi.

Analfabētisms, kas Latvijā, pateicoties tumsonīgai un tautai naidīgai izglītības politikai, ir kuplos ziedos, Padomju Savienībā izskausts, un krāšņa nacionāla kultūra attīstījusies pat tanīs novados, kur carisma laikā nebija ne vēsts no kultūras dzīves.

Šajā laimīgajā Padomju zemē izglītība ir kļuvusi par visas tautas lietu. Vidējo un augstāko skolu audzēkņu skaits jau 1938.gadā bija sasniedzis 34 miljonus.

Bijušo Latvijas valdītāju noziedzīgā kliķe centās visiem spēkiem norobežot Latviju no Padomju Sociālistisko Republiku Savienības tautām. No kapitālistiskajām zemēm Latvijā cītīgi iepludināja visus reakcionāros un Latvijas tautai naidīgos laikrakstus, bet aizliegts bija gandrīz katrs vārds, kas iespiests Padomju Savienībā. Aizliedza pat Padomju Savienībā iespiestos pasaules literatūras klasiķu izdevumus un mācības grāmatas, noejoj obskurantiskajā naidā līdz nejēdzībai. Mēģinot aizkavēt mūsu tautas un Padomju tautu brālīgo tuvināšanos, Latvijas laikrakstus spieda melot par Padomju Sociālistisko Republiku Savienību. Valdība veicināja rīdīšanu pret Padomju Sociālistisko Republiku Savienību, bet ar visniknāko teroru vērsās pret katru mūsu zemes godīgo patriotu mēģinājumu pateikt tautai patiesību par Padomju valsts ziedošo labklājību un varenajām sekmēm sociālisma celtniecības un miera nodrošināšanas darbā.

Latvijas skolās neļāva mācīt krievu valodu. Latvijas armijā potēja negēlīgo uzskatu, it kā Padomju Savienība esot naidīga latviešu tautai un tās suverenitātei. Vecā valdība bija apņēmusies nepildīt 1939.gada 5.oktobrī noslēgto līgumu ar Padomju Savienību. Formāli atzīdama šo līgumu, viņa gatavoja nodevīgus uzbrukumus Padomju Savienības garnizoniem, kas sakarā ar līgumu bija novietoti Latvijas teritorijā. Ar Igauniju slēgto un pret Padomju, Sociālistisko Republiku Savienību vērsto militāro līgumu, kas nesaskanēja ar 1939.g. 5. oktobra līguma garu un burtu, Ulmaņa valdība ne vien uzturēja spēkā, bet slepus no Padomju Savienības piesaistīja tam Lietuvu un centās ievilkt šai savienībā arī Somiju. Vezdama slepenas nodevīgas sarunas ar imperiālistiskajām valstīm, vecā valdība gatavojās padarīt Latvijas zemi par kaujas lauku uzbrukumam pret Padomju Savienību, iegrūst Latvijas tautu drausmīgā kara postā un noslīcināt to asinīs.

Vecās reakcionārās valdības kliķe, kas bija uzkundzējusies Latvijas tautai un valdīja pret tās gribu, centās visiem iespējamiem līdzekļiem radīt šķelšanos starp tautībām. Mazākuma tautām atņēma tiesību brīvi lietot savu valodu, slēdza viņu skolas, vajāja viņu nacionālo kultūru un ierobežoja viņu ekonomisko līdztiesīgumu. Vecā valdība nevis veicināja tautu draudzību, bet sēja indīgu šovinismu un kurināja nacionālu naidu.

Šis drūmais tumsonības un verdzības laikmets tagad pieder pagātnei. Šodien mēs varam atskatīties uz to kā uz ļaunu vēstures murgu. Beidzot Latvijas tauta var brīvi uzelpot un atliekt taisnu savu beztiesības jūgā nolīkušo muguru. Mūsu skats šodien vēršas pretim jaunai dzīvei, skaistai, saulainai un laimīgai nākotnei. Tas bija mūsu lielais un varenais draugs - Padomju Sociālistisko Republiku Savienība, tās neuzvaramā Sarkanā armija, kas šā gada 17.jūnijā atdeva Latvijas tautai viņas brīvību, taisnību un brīvas tautas tiesības.

Pec ilgiem beztiesību un pazemotības gadiem šodien Latvijas tauta var brīvi lemt par savu dzīvi, par savu nākotni. Ir situsi lielā vēstures stunda, kad jāpiepildās visu mūsu lielajām ilgām, kad jānozūd pēdējam šķērslim, kas līdz šim šķīra Latvijas tautu no Padomju Sociālistisko Republiku Savienības tautām. Ir pienākusi lielā un laimīgā stunda, kad Latvijas un Padomju Sociālistisko Republiku Savienības draudzībai un ciešajai savienībai jātiek likumīgi nostiprinātai uz visiem laikiem. (Aplausi.)

Ikviens no mums saprot, ka ir tikai viens ceļš kā nodrošināt mūsu valsts suverenitāti, mūsu zemes uzplaukumu, mūsu tautas materiālo un kulturālo labklājību, mūsu dārgās dzimtenes laimi, drošību un tālāku attīstību, ikviena Latvijas pilsoņa īsteno brīvību un cilvēciskās tiesības; viss tas, pēc kā tik karsti ilgojusies mūsu tauta garajos apspiestības gados un par ko lemt šodien aicināta Latvijas tautas likumīgā pārstāvība - Tautas Saeima, ir sasniedzams un nodrošināms vienīgi ar Latvijas ieiešanu Padomju Sociālistisko Republiku Savienības sastāvā - mūsu tautai kļūstot par lielās un laimīgās Padomju tautu saimes locekli. (Ilgi aplausi; klātesošie pieceļas.)

Ar brālīgajām Padomju Savienības tautām mūsu tautu saista senas, gadu simtu ilgo kopīgo cīņu un likteņu saites. Šodien mums šīs saites jānostiprina uz visiem laikiem.

Ieiedama draudzīgajā, lielajā padomju tautu saimē, Latvijas tauta nodrošinās sev laimīgu nākotni, gūs iespēju izvērst visā varenībā savus radošos spēkus un kopā ar Padomju Sociālistisko Republiku Savienības darba tautu veidot jaunu, pilnīgu un laimīgu dzīvi.

Vienīgi tā Latvijas tauta varēs atspīrgt no sava garīgā un saimnieciskā sasmakuma un sadziedēt ilgajos verdzības laikos sistās brūces. *Šis ceļš - Latvijas iekļaušanās Padomju Sociālistisko Republiku Savienības vareņajā saimē - mums paver lieliskas, spožas perspektīvas, kas laimē un lepnumā liek straujāk pukstēt katra godīga Latvijas patriota sirdij. Mūsu tautai tas garantē turību, saimniecisku uzplaukumu, nacionālās kultūras brīvu attīstību, tautību vienlīdzību, bet ikvienam pilsonim nodrošina mieru, maizi un īstu brīvību. (Aplausi.)*

Latvijas tautas Saeimai šodien jālemj par savas dzimtenes nākotni. Visa Latvijas tauta gaida no saviem pārstāvjiem šo lielo, vēsturisko lēmumu. Tas var būt tikai viens: kopā ar Padomju Sociālistisko Republiku Savienību pretim kopīgai nākotnei! (Aplausi.) *Latvija - Padomju Sociālistisko Republiku Savienības sastāvdaļa!*

Deputāti! Mums jādzird mūsu tautas vienbalsīgais aicinājums!¹ Mums jādara šis lielais goda pilnais pienākums - jānodrošina Latvijas tautai laimīga nākotne un brīvība!

Lai dzīvo Padomju Latvija! (Aplausi. Saucieni "Urā!")

Lai dzīvo lielā Padomju Sociālistisko Republiku Savienība! (Saucieni "Urā!") Ilgi un spēcīgi aplausi.)"

Jaunākās Ziņas, 1940, 22.jūl. Iekšlietu ministra deputāta V.Lāča runa presē publicēta ar būtiskiem īsinājumiem - tas redzams, salīdzinot tekstu laikrakstā un 1940.gadā "Tautas Saeimas izdevumā" nelielā metienā klajā laisto stenogrammu atreferējumu, kas kļuvis par bibliogrāfisku retumu. Oficiālas 1.sesijas (1940.gada 21. - 23.jūlijs) stenogrammas pētnieku rīcībā nav bijis. Publicējot runu dokumentu krājumā, laikraksta publikācijā izlaistās vietas dotas kursīvā pēc "Latvijas Tautas Saeimas 1.sesija. Stenogrammu atreferējums", 25. - 29.lpp.

¹ Saeimas pieņemtajā deklarācijā par Latvijas iestāšanos PSRS sastāvā (Latvijas Tautas Saeimas 1.sesija. Stenogrammu atreferējums, 33. - 35.lpp.) atkārtotas V.Lāča runas pamattēzes, turklāt, kā to konstatējuši igauņu pētnieki, tā gandrīz vārds vārdā sakrīt ar Igaunijas Valsts domes 1940.gada 22.jūlijā pieņemto analogo dokumentu (1940 год в Эстонии: Документы и материалы. Таллинн: Olion, 1989, с.155 - 157.). *Lai gan pēc*

parlamenta tradīcijas, vispirms būtu bijis jābalso par lēmuma pieņemšanu, Saeimas priekšsēdētājs P.Briedis balsošanas procedūru novadīja citādi: "Priekšsēdētājs P.Briedis: Vai kāds būtu pret šīs deklarācijas pieņemšanu? Nav. Vai kāds atturas? Nav. Deklarācija vienbalsīgi pieņemta" (Latvijas Tautas Saeimas 1.sesija. Stenogrammu atreferējums, 35.lpp.).

Nr. 245

Mandātu komisijas ziņojums Latvijas Tautas Saeimai

1940.gada 23.jūlijā

Deputāts Fricis Deglavs: Biedri Saeimas deputāti! Mans ziņojums būs ļoti īss.

Saeimas vēlēšanās 14. un 15.jūlijā bija tikai viens saraksts - Latvijas Darba tautas bloka saraksts. Par šo sarakstu nodots vairāk kā 97% no visu nodoto balsu kopskaita. Tāpēc mandātu komisijas uzdevums bija tikai pārbaudīt, vai visiem Darba tautas bloka kandidātiem ir likumīgi izsniegti mandāti. To mēs arī izdarījām, par ko uzrakstījām šādu protokolu:

"Mandātu komisija, iepazīsies ar Centrālās vēlēšanu komisijas protokoliem un darbību, atrod, ka 1940.gada 14. un 15. jūlijā ievēlētiem un "Valdības Vēstnesī" š.g. 160.nr. publicētiem Saeimas deputātiem mandāti izsniegti likumīgā kārtībā. Šo konstatējumu mandātu komisija nolemj ziņot Saeimai, reizē sniedzot dažas ziņas par ievēlēto Saeimas deputātu sastāvu".

Saeimas deputātu sastāvs pēc nodarbošanās:

no 100 Saeimas deputātiem 92 ir vīrieši un 8 - sievietes;
pēc nodarbošanās strādnieki - 18 vīrieši un 4 sievietes, kopā 22; laukstrādnieki - 2 vīrieši, 1 sieviete, kopā - 3; lauksaimnieki - 13, visi vīrieši; brīvo profesiju darbinieki - 17, visi vīrieši; sabiedriskie darbinieki - 12 vīrieši, 2 sievietes, kopā - 14; karavīri - 5; kalpotāji - 14, visi vīrieši; augstskolas mācību spēki un skolotāji - 10 vīrieši, 1 sieviete, kopā - 11; tirgotājs - 1 vīrietis¹.

Latvijas Tautas Saeimas 1.sesija. Stenogrammu atreferējums, 58. - 59.lpp.

¹ Mandātu komisija neinformēja, ka sesijas laikā deputāts P.Kurlis jau bija arestēts. Pēc dažiem mēnešiem kļuva skaidrs, kāda patiesībā ir deputātu politiskā piederība, sociālais stāvoklis un nodarbošanās:

Uzvārds, vārds	Dzimums	Dzimšanas gads	Nacionalitāte	Izglītība	Piederība komunist. partijai	Sociālais stāvoklis	Darbavieta
1	2	3	4	5	6	7	8
Aleksandrovičs Aleksandrs	vīr.	1904.g.	latvietis	vidēja	no 1924.g.	strādnieks	Daugavpils rūpniecības strādnieku arodbiedrības priekšsēdētājs
Ancāns Jānis	vīr.	1911.g.	latvietis	augstākā	-	kalpotājs	galas kombināta "Bekona eksports" grāmatvedis
Auguste Olga	siev.	1896.g.	latviete	vidēja	no 1925.g.	zemiņce	LKP CK sekretāre
Balančonoks Antons	vīr.	1896.g.	latvietis	zemākā	no 1940.g.	zemiņce	Dagdas pagasta zemiņce
Baško Pēteris	vīr.	1901.g.	latvietis	augstākā	-	kalpotājs	Daugavpils tautskolu inspektors
Bergs Frīcis	vīr.	1900.g.	latvietis	vidēja	no 1920.g.	kalpotājs	LKP Valkas apriņķa komitejas sekretārs
Birģele Trīne	siev.	1888.g.	latviete	zemākā	no 1940.g.	strādniecība	Jelgavas <i>Sarkanās Palīdzības</i> vadītāja
Blauss Pēteris	vīr.	1900.g.	latvietis	vidēja	no 1940.g.	kalpotājs	Sabiedrisko lietu ministrs
Briedis Pēteris	vīr.	1905.g.	latvietis	zemākā	no 1927.g.	strādnieks	Augstākās Padomes priekšsēdētājs, LKP Staļina rajona sekretārs
Bundulis (Birkenfelde) Milda	siev.	1903.g.	latviete	vidēja	no 1921.g.	strādniecība	LKP Jēkabpils apriņķa komitejas sekretāre
Buševs Ansis	vīr.	1878.g.	latvietis	augstākā	no 1940.g.	kalpotājs	Augstākās tiesas loceklis
Čemis Staņislavs	vīr.	1905.g.	balvkrievs	zemākā	no 1940.g.	strādnieks	Daugavpils lokomotīvu remonta darbnīcu strādnieku komitejas priekšnieks
Dambītis Roberts	vīr.	1881.g.	latvietis	augstākā	-	kalpotājs	Augstākās Padomes Prezīdija loceklis
Degļavs Frīcis	vīr.	1898.g.	latvietis	vidēja	no 1920.g.	strādnieks	Valsts plāna komitejas priekšsēdētājs
Degļis Jēzups	vīr.	1910.g.	latvietis	augstākā	no 1940.g.	kalpotājs	Tautas kontroles komisariāta darbinieks
Dergačs Pāvils	vīr.	1912.g.	latvietis	zemākā	no 1936.g.	zemiņce	LKP Abrenes apriņķa komitejas otrais sekretārs
Eizaks Aleksandrs	vīr.	1915.g.	latvietis	vidēja	-	zemiņce	kara hospitāļa politvadītājs

1	2	3	4	5	6	7	8
Eliass Eduards Fridmans Faivišs	vīr. vīr.	1893. g. 1908. g.	latvietis ebrejs	zemākā vidējā	no 1919. g. no 1929. g.	strādnieks kalpotājs	LKP Cēsu apriņķa komitejas sekretārs LKP Latgales apgabala komitejas darbinieks LKP CK nodaļas vadītājs
Gailis Kārlis Galenieks Pauls Gulbis Teodors	vīr. vīr. vīr.	1903. g. 1891. g. 1904. g.	latvietis latvietis latvietis	zemākā augstākā zemākā	no 1931. g. - -	strādnieks kalpotājs kalpotājs	Lauksaimniecības akadēmijas profesors Valmieras lauksaimniecības aizdevumu biedrības valdes priekšsēdētājs
Gustsons Jānis Ģebels Vilis	vīr. vīr.	1906. g. 1903. g.	latvietis latvietis	vidējā zemākā	no 1937. g. no 1924. g.	strādnieks strādnieks	mežkopības tautas komisārs lauksaimniecību arodbiedrības organiza- cijas komitejas darbinieks
Iļjins Galaktions	vīr.	1898. g.	krievs	zemākā	no 1925. g.	zemnieks	LKP Rezeknes apriņķa komitejas sekretārs
Jablonskis Andrejs Jakubovska Ilona	vīr. siev.	1880. g. 1904. g.	latvietis latviete	vidējā vidējā	no 1920. g. -	kalpotājs kalpotāja	tieslietu tautas komisārs skolotāja Jelgavā
Jansons Arnolds Jansons Jānis Joffe Mihails	vīr. vīr. vīr.	1885. g. 1908. g. 1898. g.	latvietis latvietis ebrejs	vidējā vidējā augstākā	- no 1940. g. no 1934. g.	kalpotājs kalpotājs kalpotājs	rūpniecības "Tosmare" direktors izglītības tautas komisāra vietnieks veselības aizsardzības tautas komisara vietnieks
Juhno Broņislava Junge Pēteris Kalnāre Valdis	siev. vīr. vīr.	1911. g. 1896. g. 1909. g.	latviete latvietis latvietis	zemākā vidējā augstākā	no 1940. g. no 1940. g. -	strādniecība kalpotājs kalpotājs	LKP Daugavpils komitejas darbiniece Valmieras apriņķa skolu inspektors Darba tautas komisariāta nodaļas vadītājs
Kalnberziņš Jānis Kalniņš Arvīds	vīr. vīr.	1893. g. 1904. g.	latvietis latvietis	augstākā augstākā	no 1917. g. no 1921. g.	strādnieks strādnieks	LKP CK 1. sekretārs LKP Valmieras apriņķa komitejas sekretārs
Karlsons Kārlis	vīr.	1907. g.	latvietis	augstākā	no 1935. g.	kalpotājs	vietējās rūpniecības tautas komisārs

Kažemaks Ludvigs Kirhenšteins Augusts	vīr. vīr.	1910. g. 1872. g.	latvietis latvietis	vidējā augstākā	no 1937. g. no 1940. g.	kalpotājs kalpotājs	darba tautas komisārs Augstākās Padomes Prezidiņa priekšsēdētājs
Kļaviņš Roberts Komisars Davids	vīr. vīr.	1885. g. 1891. g.	latvietis latvietis	augstākā zemākā	- -	kalpotājs zemnieks	ģenerālleitnants Bauskas apriņķa zemnieks
Kotāns Antons Kraštīņš Oļģerts	vīr. vīr.	1903. g. 1917. g.	latvietis latvietis	augstākā vidējā	- no 1940. g.	kalpotājs kalpotājs	Ludzas apriņķa sanitārais inspektors robežsargu brigādes politvadītājs
Kronītis Jānis	vīr.	1905. g.	latvietis	vidējā	-	kalpotājs	Mežsaimniecības tautas komisariāta nodaļas vadītājs
Krūmiņš Kārlis	vīr.	1905. g.	latvietis	vidējā	no 1940. g.	zemnieks	Madonas apriņķa izpildkomitejas priekšsēdētājs
Kruze Davids Kudeiko Bronislavs	vīr. vīr.	1868. g. 1911. g.	latvietis latvietis	zemākā augstākā	- no 1940. g.	zemnieks kalpotājs	Jelgavas apriņķa zemnieks Vl. KJS CK daļas vadītājs
Lācis Jūlijs Lācis Vilis	vīr. vīr.	1892. g. 1904. g.	latvietis latvietis	augstākā vidējā	- no 1928. g.	kalpotājs kalpotājs	Izglītības tautas komisārs Tautas komisāru padomes priekšsēdētājs
Lapiņš Rūdolfs	vīr.	1898. g.	latvietis	zemākā	no 1922. g.	strādnieks	Arodbiedrību Centrālās padomes priekšsēdētāja vietnieks
Latkovskis Vikentījs Leja Ansis	vīr. vīr.	1899. g. 1902. g.	latvietis latvietis	augstākā augstākā	no 1940. g. 1921. - 1930. g.	kalpotājs kalpotājs	pārtikas rūpniecības tautas komisārs Tautas komisāru padomes priekšsēdētāja vietnieks
Lieknis Jānis Lūkums Herberts	vīr. vīr.	1883. g. 1902. g.	latvietis latvietis	augstākā augstākā	- no 1940. g.	kalpotājs kalpotājs	izglītības tautas komisāra vietnieks Makslas lietu pārvaldes priekšnieks
Lūkins Haralds Matisons Augusts	vīr. vīr.	1906. g. 1898. g.	latvietis latvietis	augstākā zemākā	- no 1928. g.	kalpotājs zemnieks	ārsts Rīgas apriņķa izpildkomitejas priekšsēdētājs
Mazjēcis Aleksandrs	vīr.	1912. g.	latvietis	zemākā	no 1933. g.	strādnieks	LKP Tukuma apriņķa komitejas sekretārs
Mežapuķe Jūlijs	vīr.	1901. g.	latvietis	vidējā	no 1940. g.	zemnieks	Rīgas apriņķa izpildkomitejas priekšsēdētāja vietnieks

1	2	3	4	5	6	7	8
Miezis Alberts	vīr.	1908. g.	latvietis	vidējā	no 1940. g.	kalpotājs	“Jaunais Komunārs” redaktors
Mikelsons Eduards	vīr.	1896. g.	latvietis	vidējā	-	kalpotājs	Operas solists
Morozovs Stepans	vīr.	1902. g.	krievs	vidējā	no 1925. g.	strādnieks	LKP Ilukstes apriņķa komitejas sekretārs
Neilands Roberts	vīr.	1899. g.	latvietis	augstākā	no 1919. g.	strādnieks	Tautas komisāru padomes priekšsēdētāja vietnieks, LKP CK sekretārs
Niedre Jānis	vīr.	1909. g.	latvietis	vidējā	no 1934. g.	kalpotājs	Valsts izdevniecības un poligrāfijas pārvaldes priekšnieks
Noviks Alfons	vīr.	1908. g.	latvietis	augstākā	no 1932. g.	zemnieks	iekšlietu tautas komisārs
Nurža Alfreds	vīr.	1905. g.	latvietis	vidējā	no 1930. g.	kalpotājs	sociālās nodrošināšanas tautas komisārs
Oškals Otomārs	vīr.	1904. g.	latvietis	vidējā	no 1939. g.	kalpotājs	LKP Jekabpils apriņķa komitejas sekretārs
Pabērzs Juris	vīr.	1891. g.	latvietis	augstākā	-	kalpotājs	Augstākās tiesas loceklis
Paldīņa (Rūsis) Ieva	siev.	1896. g.	latviete	zemākā	no 1917. g.	strādniecē	LKP Ventpils apriņķa komitejas sekretāre
Paldīņš Kārlis	vīr.	1911. g.	latvietis	zemākā	no 1930. g.	zemnieks	LKP Talsu apriņķa komitejas 2.sekretārs
Plāters Kārlis	vīr.	1899. g.	latvietis	vidējā	no 1935. g.	strādnieks	LKP Jelgavas apriņķa komitejas 1.sekretārs
Pļesums Pēteris	vīr.	1895. g.	latvietis	vidējā	no 1917. g.	zemnieks	Augstākās Padomes Prezidija priekšsēdētāja vietnieks
Priēže Kārlis	vīr.	1907. g.	latvietis	zemākā	no 1929. g.	strādnieks	LKP Ventpils apriņķa komitejas 2.sekretārs
Pudāns Viktors	vīr.	1903. g.	latvietis	vidējā	-	kalpotājs	skolotājs
Pupurs Jānis	vīr.	1901. g.	latvietis	vidējā	no 1940. g.	kalpotājs	tobird bez amata (bijušais Rīgas lielvecākais)
Rezgale Marija	siev.	1888. g.	latviete	zemākā	no 1922. g.	strādniecē	šuvēja Mazsalacā
Rizga Peteris	vīr.	1883. g.	latvietis	augstākā	-	kalpotājs	Lauksaimniecības Akadēmijas docents

Rogulis Arvīds	vir.	1897. g.	latvietis	augstākā	-	kalpotājs	ārsts Jelgavā
Rubins Antons	vir.	1898. g.	latvietis	vidējā	-	kalpotājs	Mežkopības tautas komisariāta administratīvās daļas vadītājs
Rudevics Ansis	vir.	1890. g.	latvietis	vidējā	no 1940. g.	kalpotājs	"Cīņas" žurnālists
Rudovičs Floriāns	vir.	1904. g.	latvietis	vidējā	-	strādnieks	strādnieks rupkombineņā
Salmis Jānis	vir.	1883. g.	latvietis	zemākā	no 1912. g.	strādnieks	LKP CK darbinieks
Simanovičs Šimānis	vir.	1890. g.	latvietis	zemākā	no 1929. g.	strādnieks	Liepājas apgabaltiesas priekšsēdētājs
Spure Žanis	vir.	1901. g.	latvietis	vidējā	no 1920. g.	strādnieks	LKP CK sekretārs
Stabrovskis Antons	vir.	1908. g.	latvietis	vidējā	no 1940. g.	kalpotājs	Liepājas drošības komitejas priekšnieks
Strautnieks Voldemārs	vir.	1892. g.	latvietis	vidējā	-	kalpotājs	skolas pārzinis Bauskas apriņķī
Strupovičs Tomass	vir.	1892. g.	latvietis	zemākā	-	zēmiņš	kooperatīva strādnieks Rīgā
Šadurskis Pēteris	vir.	1893. g.	latvietis	augstākā	-	kalpotājs	Rēzeknes kooperatīva strādnieks
Šeršunovs Aleksejs	vir.	1889. g.	krievs	vidējā	-	kalpotājs	Rīgas komercskolas skolotājs
Šics Kārlis	vir.	1904. g.	latvietis	zemākā	no 1929. g.	strādnieks	vieglās rūpniecības tautas komisārs
Šnore Edmunds	vir.	1904. g.	latvietis	zemākā	no 1940. g.	kalpotājs	Jelgavas līnu fabrikas direktors
Šuba Kārlis	vir.	1906. g.	latvietis	zemākā	no 1929. g.	strādnieks	LKP Jelgavas pilsētas komitejas sekretārs
Tabaks Arnolds	vir.	1907. g.	latvietis	augstākā	no 1934. g.	kalpotājs	finansu tautas komisārs
Tenisons Viktors	vir.	1917. g.	latvietis	zemākā	-	strādnieks	Siguldas kājnieku pulka politvadītājs
Trubiņš Bronislavs	vir.	1897. g.	latvietis	vidējā	-	kalpotājs	valsts kontroles tautas komisārs
Truškāns Jēzups	vir.	1910. g.	latvietis	vidējā	no 1932. g.	kalpotājs	Iekšlietu tautas komisariāta Rēzeknes apriņķa nodaļas priekšnieks
Upītis Andrejs	vir.	1877. g.	latvietis	vidējā	no 1917. g.	kalpotājs	Augstākās Padomes Prezidiņa priekšsēdētāja vietnieks
Vāgners Jānis	vir.	1869. g.	latvietis	augstākā	-	kalpotājs	LPSR Senāta virsprokurors
Vanags Jānis	vir.	1907. g.	latvietis	augstākā	no 1925. g.	kalpotājs	zemkopības tautas komisārs
Vierpe Jānis	vir.	1896. g.	latvietis	zemākā	no 1919. g.	zēmiņš	Liepājas apriņķa izpildkomitejas priekšsēdētājs
Vinholde Ieva	siev.	1895. g.	latviete	zemākā	no 1917. g.	strādniece	LKP CK kadru daļas vadītāja

Nr. 246
Izraksts no Ministru kabineta
sēdes protokola nr. 70

1940.gada 23.jūlijā

Klāt:

Valsts un ministru prezidents un
ārlietu ministra v[ietas]

i[zpildītājs]

Finansu ministrs

Iekšlietu ministrs

Izglītības ministrs

Kara ministrs

Satiksmes ministrs

Tautas labklājības ministrs

Tieslietu ministrs

Zemkopības ministrs

Iekšlietu ministra biedrs

Valsts kontrolieris

Izglītības ministra biedrs

Protokole: Sabiedrisko lietu ministrs

prof. Dr. A.Kirhenšteins

K.Karlsons

V.Lācis

prof. P.Lejiņš

ģen. R.Dambītis

J.Jagars

J.Lācis

J.Pabērzs

J.Vanags

V.Latkovskis

A.Tabaks

J.Lieknis

P.Blaus

Sēdi sāk plkst. 18.00.

1) Noklausās Ministru prezidenta ziņojumu, ka viņš atbrīvojis no amata finansu ministra biedru *Nikolaju Priedi*¹, skaitot ar 1940.g. 23.jūliju.

2) Atbrīvo no amata Valsts kancelejas direktora v[ietas] i[zpildītāju] *Robertu Bulsonu*² skaitot ar 1940.g. 23.jūliju un ieceļ par Valsts kancelejas direktora v[ietas] i[zpildītāju] Ministru prezidenta sekretāru *Vili Stalažu*³, skaitot ar 1940.g. 24.jūliju.

[..]

Sēdi slēdz plkst. 21.00.

Ministru prezidents

Prof. Dr.A.Kirhenšteins

Sabiedrisko lietu ministrs

P.Blaus

LVA, 270.f., 1.apr., 2.l., 129.lp. Mašīnraksts. Oriģināls.

¹ Iekšlietu ministrijas Politiskās pārvaldes aresta telpu dokumentācija liecina, ka jūlija beigās N.Priede tur atradies apcietinājumā (LVVA, 3235.f., 1/2.apr., 905.l., 222.lp.)

² Saskaņā ar Izmeklēšanas daļas īpašo uzdevumu ierēdņa K.Ozoliņa ziņojumu, viņš pēc iekšlietu ministra biedra V.Latkovska norādījuma 1940.gada 23.jūlijā nogādājis

R.Bulsonu uz Ministru kabineta sēdi. Tā kā R.Bulsons atteicies dot apmierinošus paskaidrojumus par viņam izvirzītajām apsūdzībām (skat. dokumentu Nr.248), Ministru kabinets nolēmis uzdot Politiskajai policijai viņu arestēt (Latvijas Republikas Prokuratūras arhīvs, П-6726-П, 2.lp.)

³ Stalažs Vilis (1907 - 1992) - jurists, 1936. - 1940.g. strādājis Ārlietu ministrijā. 1940.gada 27.jūnijā iecelts par Ministru prezidenta sekretāru. 1940.gada septembrī pārgājis darbā Izglītības ministrijā, kara un pēckara gados bijis zemkopis Latvijā. Savās atmiņās nozīmēšanu par Valsts kancelejas direktora vietas izpildītāju viņš attēlojis sekojoši: "Notika valdības sēde, bet arvien trūka Bulsona, kam kabineta sēdes nācās protoklēt. Protokolu rakstīt Kirhenšteins uzdeva man. Sēdes beigās pieņēma lēmumu iecelt mani par Valsts kancelejas direktora vietas izpildītāju. Iekšlietu ministrs jau bija izteicis pamatotas šaubas, vai Bulsons vairs darbā atgriezīsies" (Vilis Stalažs. Sen ziedējušas puķes. Dobelē, 1993, 131.lpp.)

Nr. 247

Lēmums par R.Bulsona apcietināšanu

1940.gada 25.jūlijā

Noraksts¹

Lēmums

1940.g. "25." jūlijā es, Politiskās policijas pārvaldes priekšnieks, izskatījis izziņu Roberta Bulsona (dzim. 1889.g. 1.novembrī, Rīgā, Latvijas pavalstnieks, dz. Rīgā, Ernestīnes ielā 25, dz.4) lietā un ņemot vērā, ka Roberts Bulsons piekopj valsts drošības interesēm kaitīgu darbību un pamatojoties uz Policijas iekārtas 31.p[antu] un Likuma par centrālo kriminālpoliciju 8. p[antu]

nolēmu:

Robertu Bulsonu apcietināt un ievietot ieslodzījumā Politiskās policijas pārvaldes aresta telpās², ieskaitot viņu pārvaldes rīcībā.

Nr. 7/152.

/paraksts/

V.Latkovskis

Politiskās policijas pārvaldes priekšnieks

/paraksts/

/paraksts/

R.Bulsons

G.Donhins

Izmekl. nod. vadītājs

1940.g. "30." jūlijā

Norakstīts pareizi: A.Klēbergs

Polit. polic. pārv. izmekl.

nodaļas darbvedis

LVVA, 3235.f., 1/2.apr., 905.l., 231.lp. Mašīnraksts. Datumi ierakstīti ar roku.

¹ Dokumenta oriģināls glabājas R.Bulsona izmeklēšanas lietas materiālos (Latvijas Republikas Prokuratūras arhīvs, II-6726-J, 3.lp.)

² Politiskās policijas pārvaldes aresta telpās ievietotām personām atņemto mantu reģistrācijas grāmatā izdarīts sekojošs ieraksts: "23.VII 40.g. Pārmeklējot apcietināto Bulsonu Robertu Jāņa d., atņemu sekojošo:

- 1) dienesta apliecība
- 2) dzelzceļu braukšanas gada biļete ar Nr. A 1939, 1.kl[asē]
- 3) kabatas ādas portfeli
- 4) naudas zīmes astoņdesmit latu Ls 80 vērtībā
- 5) dzelzceļu vilcienu saraksts
- 6) 5-as atslēgas, 12 fotogrāfijas
- 7) 19 aprakstīti papīriši ar papīrmaku
- 8) puszīmulis
- 9) metālpulkstenis
- 10) kaklasaite
- 11) vidusjosta
- 12) nagu vilīte
- 13) trīs ieejas kartes

Kratīšanu izdarīja V.Jonins

R.Bulsons

Saņēmu Ls 30 Trīsdesmit latu

R.Bulsons

Saņēmu no 1 - 13, izņemot naudu

10. VIII 1940.gada R.Bulsons"

(LVVA, 3235.f., 6.apr., 144.l., 16.lp.)

Nr. 248

R.Bulsona apcietināšanas motivācija

Rīgā, 1940.gada 28.septembrī

Lēmums

(apcietināšanai)

Es, LPSR Iekšlietu tautas komisariāta Valsts drošības pārvaldes izmeklēšanas daļas izmeklētājs Donhins, izskatot ienākušos materiālus par Bulsona Roberta Ivana [Jāņa] d., dzimš[anas] gads 1889, dzīvo Rīgā, Ernestīnes ielā Nr.25, dz.4, Valsts kancelejas direktora, noziedzīgu darbību,

atradu:

ka Roberts Bulsons slēpis no jaunās valdības slepenu lēmumu, kurš pēc ārlietu ministra Muntera priekšlikuma bija pieņemts š[ī] g[ada] 17.maijā¹. Uz tā pamata

nolēmu:

Bulsonu Robertu Ivana [Jāņa] d., dzīvojošu Rīgā, Ernestīnes ielā Nr.25-4, apcietināt un izdarīt pie viņa kratišanu.

Izmeklēšanas ierēdnis G.Donhins

Piekrītu: Izmekl[ēšanas] daļas priekšn[ieks]

(nesalasāms paraksts)

Latvijas Republikas Prokuratūras arhīvs, II-6726-II, 1.lp.)

¹ 1941.gada 12.maijā sastādītajā apsūdzības rakstā šis jautājums tālāk izvērst: "[...] Pēc fašistiskā režīma krišanas Latvijā R.Bulsons turpināja strādāt par Valsts kancelejas direktoru un apzināti noslēpa no jaunās valdības slepeno Ulmaņa valdības lēmumu, kuru Ministru kabinets bija pieņēmis 1940.gada 17.maija sēdē un kurā Latvijas sūtnim Londonā Zariņam un Latvijas sūtnim ASV Bilmanim piešķirtas ārkārtējas pilnvaras ārpus Latvijas teritorijas veidot Latvijas valdību, kurai ar PSRS naidīgo valstu atbalstu būtu jāuzsāk aktīva cīņa pret Padomju Savienību [...]" (Latvijas Republikas Prokuratūras arhīvs, II-6726-II, 100.lp.). 1941.gada 20.jūnijā viņu arī sāka tiesāt, tad deportēja uz PSRS un 1942.gada 24.martā piesprieda nāvēssodu.

Nr. 249

Cenu inspektora rīkojums par patērētāju iegādājamiem apavu un apģērbu daudzumiem

1940.gada 23.jūlijā

1. Līdz turpmākam aizliegts iegādāt apavus patērētājiem, kuriem jau ir divi pāri valkāšanai derīgu ielas apavu. Līdzī nav skaitāmi īpatnēji darba apavi.

2. Līdz turpmākam aizliegts iegādāt vilnas un pusvilnas uzvalkus vai to izgatavošanai vajadzīgos audumus patērētājiem, kuriem jau ir divi valkāšanai derīgi vilnas vai pusvilnas uzvalki. Līdzī nav skaitāmi īpatnēji darba uzvalki.

Piezīme: Sievietēm par uzvalku atzīstams attiecīgs tērps - kleita, svārki, kostīms u.c.

3. Līdz turpmākam aizliegts iegādāt vilnas vai pusvilnas mēteļus vai to izgatavošanai vajadzīgos audumus patērētājiem, kuriem jau ir divi valkāšanai derīgi

vilnas vai pusvilnas mēteļi. Līdzī nav skaitami īpatnēji darba mēteļi.

4. Iegādājoties iepriekšējos pantos minētos apavus, uzvalkus un mēteļus, vai to izgatavošani vajadzīgos audumus, pircējam jāparaksta apliecinājums, uzrādot, cik daudz pieprasīto preču viņam jau ir.

Apliecinājuma paraugs pievienots šī rīkojuma pielikumā. Apliecinājumu veidlapas tirgotāji var saņemt Cenu inspekcijā.

Minētās preces patērētājiem atļauts iegādāt tikai tik daudz, cik viņiem iztrūkst no 1.- 3.pantos noteiktiem daudzumiem.

Pirms apliecinājuma saņemšanas no patērētāja, pārdevējam aizliegts šai rīkojumā minētās preces patērētājam pārdot.

No patērētājiem saņemtie apliecinājumi tirgotājiem jāuzglabā.

5. Aizliegts pārdot patērētājiem apzināti lielākus preču daudzumus par tiem, kādus ar šo rīkojumu patērētājiem atļauts iegādāt.

6. Par nepareizu ziņu sniegšanu apliecinājumā vai citu šī rīkojuma pārkāpumu, vainīgiem draud likumā par preču krājumu izveidošanu un pārraudzību paredzētais naudas sods līdz Ls 50.000,- vai arests līdz vienam gadam un uzņēmuma slēgšana.

Rīkojums stājas spēkā izsludināšanas dienā.

Rīgā, 1940.g. 23.jūlijā.

Cenu inspektors

A.Elpers

Pielikums pie cenu inspektora rīkojuma
par patērētāju iegādājamiem apavu un
apģērbu daudzumiem.

Tirgotājam

Adrese

Pilsoņa

Dzīv.

APLIECINĀJUMS

Vēlēdamies iegādāt, saskaņā ar
cenu inspektora 1940.g. 23.jūlija rīkojumu, apliecinu, ka
man pieder valkāšanai derīgi

..... pāri apavu,

..... vilnas vai pusvilnas uzvalki*)

vai to izgatavošanai vajadzīgie audumi,

(nevajadzīgo strīpot)

..... vilnas vai pusvilnas mēteļi vai
to izgatavošanai vajadzīgie audumi.

Apzinos, ka par nepareizu ziņu sniegšanu man draud likumā par preču krājumu izveidošanu un pārraudzību paredzētais naudas sods līdz 50.000,- vai arests līdz 1 gadam.

*) Sievietēm par uzvalku atzīstams attiecīgs tērps (kleita, svārki, kostīms u.c.).

1940.g. "...."

Pircēja paraksts

Valdības Vēstnesis, 1940, 24.jūl.

Nr. 250

Rīkojums par revolucionārajām dziesmām

1940.gada 23.jūlijā

Visas strādnieku un revolucionārās dziesmas drīkst izplatīt tikai ar Sabiedrisko lietu ministrijas Preses un biedrību departamenta atļauju.

No līdz šim izdotām dziesmām par pareizām atzīstamas tikai tās, kuras izdevusi Latvijas Komunistiskā partija. Preses un biedrību departamenta direktora v.i. *J.Niedre*
Preses nodaļas vadītāja v.i. *V.Pētersons*

Valdības Vēstnesis, 1940, 24.jūl.

Nr. 251

Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas

Satversmes izstrādāšana

Komisijas¹ apspriedes protokols nr. 2

Tiesu pilī, 1940.gada 24.jūlijā

Apspriedi plkst. 20.15 atklāj un vada Saeimas deputāts
Ž.S p u r e.

Piedalās Saeimas deputāti:

F.B e r g s

A.B u š e v i c s

A.J a b l o n s k i s

V.K a l n ā r e

L.K a ž e m a k s

R.Kļaviņš
O.Krastiņš
J.Lācis
V.Lācis
A.Matisons
J.Mežapuķe
J.Pabērzs
P.Rizga
J.Vāgners

Protokolē: Tieslietu ministrijas juriskonsultācijas
tehnisko darbu vadītājs N.Siliņš

Darba kārtībā:

Referenta A.Buševica ziņojums par Satversmes
projektu.

A.Buševics - Kopā ar dažiem Tieslietu ministrijas
juristiem esmu izstrādājis Satversmes projekta latviešu
tekstu. Darba pamatā bija krievu teksts - Staļina
konstitūcija, pie kam tajā izdarīti, saskaņā ar Saeimas
deklarāciju, daži grozījumi, kas izpaužas galvenokārt
pirmajā nodaļā - par sabiedrisko iekārtu. Projektā ir
palikušas arī divas tukšas vietas: jautājumos par
vēlēšanām un valsts karogu, tās tad būs jāaizpilda tagad,
apspriedes dalībniekiem vienojoties par tekstu.

Zināmas grūtības Satversmes radīšanā, salīdzinot ar
Padomju Krieviju, ir tās, ka Padomju Krievijas konsti-
tūcija attēloja stāvokli, kāds toreiz faktiski jau bija
nodibinājies, piemēram, kolhozu kārtība, bet mums
Saeimas deklarācijā fiksētais stāvoklis vēl jārealizē.
Zināma nesaskaņa ar Padomju Krievijas Konstitūciju
dažos pantos gan ir, bet tā ir neizbēgama, jo Saeimas
deklarācija, ejot kompromisa ceļu, paredz iekārtu, kas
saimnieciskā ziņā atšķiras no Padomju Krievijas
iekārtas.

Ž.Spure - Bet politiskā ziņā?

A.Buševics - Politiskā ziņā atšķirību nebūs.
Attiecībā uz tiesu iekārtu, mēs pieturējamies pie iekārtas,
kas ir Padomju Krievijā. Būs divas tiesu instances, pie
kam apgabala tiesai paredzētas kā pirmās, tā otrās
instances funkcijas. Tiesnešus vēlēš padomes, kāds
princips tiek Padomju Krievijā izvests.

Ž.Spure - Tikai buržuāzijas revolūcijās tiek
pārņemts vecais valsts aparāts, mēs to nedarīsim, bet veco
pilnīgi salauzīsim, lai to celtu pilnīgi no jauna.

Mūsu Satversmes projektā gan ir palikuši ievērojami privātsektori, bet politiskā ziņā nekādu pretrunu ar Staļina konstitūciju nav.

J.L ā c i s - Staļina konstitūcijas 16.p. gan paredz atsevišķām republikām īpatnības, bet 20.p. tūdaļ nosaka, ka šīs īpatības nedrīkst būt pretrunā ar Vissavienības likumiem. Tāpēc arī mums iespējamās pretrunas jānovērš.

A.B u š e v i c s - Esmu centies pēc iespējas pieturēties pie Staļina konstitūcijas teksta, bet tā kā konstitūcijai jāattēlo faktiskais stāvoklis, tad mūsu satversme nevarēs pilnīgi saskanēt ar Padomju Krievijas Satversmi, jo paši sociālie apstākļi pie mums citādi, piem. amatniecībā paredzēts algots darbaspēks.

J.L ā c i s - Nedomāju, ka Satversmei jāizteic pašreizējais stāvoklis, jo mums vēl nekā nav, bet konstitūcijai tieši jārāda, kā visam jābūt un vai vēlamais iestājas pēc mēneša vai gada, - nav no svara. Satversmē mums jāpasaka, pēc kā mēs cenšamies.

A.B u š e v i c s - Jāievēro gan, ka Satversme nav tas pats, kas programma.

Ž.S p u r e - Sajukumu ienes tas, ka mēs pienācīgi nenovērtējam Staļina konstitūcijas 16.pantā paredzēto īpatnību paturēšanas iespējamību.

V.K a l n ā r e² - Jāņem vērā, ka mūsu un Padomju Krievijas Satversmju rašanās laikā ir dažādi faktiskie apstākļi.

F.B e r g s³ - Lieku priekšā pāriet pie pantu lasīšanas.

J.V ā g n e r s⁴ - Nebūtu lietderīgi jau šodien lasīt projektu, jo apspriedes dalībnieki nav iepazinušies ar to.

A.B u š e v i c s - Labāk vispirms katram atsevišķi iepazīties ar projektu, lai, kopīgi lasot, būtu zināma aina par pantu kopsakarību.

J.L ā c i s - Domāju, ka varētu projektu nolasīt šodien.

Ž.S p u r e - Pievienojos b. J.Lācim. Šodien iepazīsimies ar projektu, neuzskatot to par pirmo lasījumu.

J.P a b ē r z s - Pirms projekta lasīšanas būtu vēlams katram iepazīties ar Staļina ziņojumu Vissavienības Padomju VIII sesijā par SSSR konstitūcijas projektu.

P.R i z g a⁵ - Referents b.Buševics norādīja, ka atšķirības no Padomju Krievijas konstitūcijas ir tikai dažos pantos, tāpēc būtu vēlams mums šodien iepazīties vismaz ar tiem.

A.B u š e v i c s - Grozījumi ir galvenokārt pirmā nodaļā, citur atšķirības ir tikai tehniskā redakcionālā ziņā.

Ž.S p u r e - Ja nebūtu iebildumu, tad šodien nolasīsim tikai projekta pirmo nodaļu. (Iebildumu nebija).

A.B u š e v i c s - (Nolasa 1.pantu). Staļins ir teicis, ka darba inteliģence izaugusi no strādniecības un zemniecības, tāpēc tā šajā pantā sevišķi nav pieminēta.

J.L ā c i s - Valodnieciski būtu pareizāk vārdu "sociālistiska" likt pirms vārda "strādnieku".

A.B u š e v i c s - (Nolasa 2.pantu). Tas ir deklaratīvs pants, kas rāda arī notikumu vēsturisko norisi.

J.L ā c i s - Būtu saskaņojami vārdi: "...nodibināšanas..." un "atsvabināšanas..."

V.L ā c i s - Būtu atstājams pašreizējais teksts, jo mēs nevaram noliegt vēsturisko patiesību, ka tauta nevis pati atsvabinājās, bet tika atsvabināta caur palīdzību no ārienes.

A.B u š e v i c s - Mēs sapratām "atsvabināta" tā, ka vispirms nodibinājās proletariāta diktatūra, un tā atsvabināja tautu.

V.K a l n ā r e - SSSR konstitūcijā ir teikts, ka tika nokratīta kapitālisma un muižnieku vara; vai arī mums nevajadzētu to pastrīpot?

A.B u š e v i c s - Mums citādi apstākļi - muižniecība pazuda jau agrāk, tāpēc būtu nevietā to šē pieminēt.

(Nolasa 3.pantu). Tas rakstīts pēc Staļina konstitūcijas.

(Nolasa 4.pantu).

Ž.S p u r e - Nevar teikt, ka pilnīgi būtu atņemta iespēja izmantot cilvēkam cilvēku, jo amatniecības uzņēmumos un arī uz laukiem būs algots darba spēks.

V.K a l n ā r e - Ar vārdiem "tirdzniecības un rūpniecības lieluzņēmumos" mēs novirzamies no Staļina konstitūcijas. Panta pēdējā teikuma beigu daļa ir mūsu politikas pamats un tā nav strīpojama.

P.R i z g a - Vai nevajadzētu teikt: "... cenšoties iznīcināt iespēju izmantot..."?

Ž.S p u r e - Vārdu "cenšoties" nevajaga. Pēdējais teikums atstājams negrozīts.

A.B u š e v i c s - (Nolasa 5.pantu). Atšķirība no Staļina konstitūcijas ir tā, ka mēs nepieminam kolhozus, bet tie patiesībā ietilpst kooperatīvu jēdzienā; tāpēc pēc būtības starpības nav.

(Nolasa 6.pantu). Vēlāk būtu jāpārrunā par "dzīvokļu pamatfondu".

(Nolasa 7.pantu). Tas ņemts pēc krievu parauga, tikai nav minēti kolhozi.

V.K a l n ā r e - Ulmanis centās pierādīt, ka sabiedrīks un sociālistisks ir viens un tas pats, tomēr tas tā nav, tāpēc labi, ja projektā šie jēdzieni šķirti.

A.B u š e v i c s - (Nolasa 8.pantu).

P.R i z g a - Te nekas nav teikts par sīkiem veikaliem.

O.K r a s t i ņ š⁶ - Sikos tirdzniecības uzņēmumos likvidēs ātrāk nekā amatniekus, tas redzams Krievijas piemērā.

V.K a l n ā r e - Mājstrādniekus nevajaga minēt; tie patiesībā ir algoti darbinieki, kam nav savu darba rīku un kas strādā priekš veikala, darbu veicot savā mājā. Tādu kārtību mākslīgi radīja uzņēmēji, nevēlēdamies maksāt par strādniekiem slimo kasē. Tāpēc uzsvērt, ka tādi darbinieki arī turpmāk pastāvēs, nebūtu labi. Tie, kam savi darba rīki, ir īsti amatnieki, bet kam to nav, uzskatāmi par strādniekiem. Tāpēc vārds "mājražotāju" būtu strīpojams.

A.J a b l o ņ s k i s - Savā laikā viņi tika saukti par "mājas darba ņēmēji strādnieki". Tā ir sevišķa kategorija un amatniekos vai strādniekos to grūti ierindot.

F.B e r g s - Vajaga paplašināt amatniecības jēdzienu un uzskatīt visus par amatniekiem.

Ž.S p u r e - Domāju, ka nevajadzētu grozīt projekta redakciju; "amatnieki - mājražotāji" būtu atstājami; ar to mēs paplašinātu savu bāzi.

A.B u š e v i c s - (Nolasa 9.pantu). Te ir runa par darba zemnieku zemi.

J.M e ž a p u ķ e - Vai šīs tiesības tiks arī nostiprinātas zemesgrāmatās?

A.B u š e v i c s - Iespējams. Lietotāja tiesības var nostiprināt arī tad, ja ir virsīpašnieks.

Ž.S p u r e - Nevajaga teikt "uz visiem laikiem", tas tomēr nav tas pats, kas "beztermiņa".

A.B u š e v i c s - (Nolasa 10.pantu). Krievu teksts te papildināts ar "saimniecības inventāru".

J.L ā c i s - Būtu skaidrāk, ja uzskaitījumā strīpotu "uz".

A.B u š e v i c s - "Uz" likts tāpēc, lai norādītu uz uzskaitījuma izsmēlošo raksturu.

V.L ā c i s - Jāsaka nevis "īpašnieks", bet "īpašuma tiesības".

Ž.S p u r e - Pareizi būtu teikt "īpašuma tiesības", bet tādā gadījumā paturams "uz".

A.B u š e v i c s - Tādā gadījumā labojama teikuma beigu daļa, sakot "lietošanas tiesību" vietā "lietošanu".

(Nolasa 11.pantu).

V.L ā c i s - "Neatlaidīgai" vietā labāk būtu teikt "Nenovirzīgai", jo te jārada kurss, nevis temps.

A.B u š e v i c s - (Nolasa 12.pantu).

J.L ā c i s - Nav latviska izteiksme "tiek izvests dzīvē", labāk skan "realizē".

A.J a b l o n s k i s - Var teikt arī "turas pie".

F.B e r g s - Ieteicu teikt: "Kas nestrādā, tam nebūs ēst". Nav taisnība, ka tas, kas nestrādā, arī neēd. Viņš ēd gan, bet jānorāda, ka viņš nedrīkst ēst.

J.L ā c i s - "Kas nestrādā, tam nebūs ēst" ir bībeliska forma, tomēr tautā pazīstama un labi izteic kategorisko domu.

Apspriedi beidz plkst.22.05⁷

Apspriedes vadītājs	/Ž.Spure/
Sekretārs	/A.Jablonskis/
Protokolists	N.Siliņš

LVA, 290.f, 1-a apr., 1.l., 2.- 4.lp. Mašīnraksts. Oriģināls.

¹ 1940.gada 23.jūlijā deputāts A.Buševics savā runā Saeimas sēdē atzina, ka nevienu no iepriekš pieņemtajiem Saeimas lēmumiem "nevar ietilpināt pilsoniskas valsts Satversmē - vienalga, vai nu tā būtu Ulmaņa kara stāvokļa valsts iekārta, vai arī pilsoniskā demokrātija. Saeima nav ierobežojusies tikai ar deklarāciju pieņemšanu, bet ir devusi arī pamatnoteikumus jaunai satversmei, kuras noenkurošanai tagad jāķeras pie jauna satversmes likuma izstrādāšanas, kurā būtu ne tikai pamatnoteikumi vien". Satversmes projekta izstrādāšanai tika izveidota komisija 15 deputātu sastāvā (Latvijas Tautas Saeimas 1.sesija. Stenogrammu atreferējums, 59. - 60.lpp.). Satversmes komisijas 1.sēdē, Nacionālā teātra telpās 1940.gada 23.jūlijā plkst.13.15 par komisijas priekšsēdētāju tika ievēlēts Ž.Spure, par sekretāru A.Jablonskis, par referentu A.Buševics (LVA, 290.f, 1-a.apr., 1.l., 1.lp.).

² Kalnāre (Krisbergs) Valdis (1909 - 1977) - jurists. No 1937.gada marta līdz 1940.gada jūlijam Latvijas darba kameras referents. 10.jūlijā iecelts par Tautas labklājības ministrijas Darba departamenta direktora vietas izpildītāju. Vēlāk ieņēma citus amatus, pēc kara bija advokāts, bet 1948.gada decembrī arestēts. Ieslodzījumā līdz 1956.gadam.

³ Bergs Fricis (1900 - 1994) - sabiedrisks darbinieks, no 1920.gada nelegālajā LKP, 1931. - 1933.g. Saeimas strādnieku

un zemnieku frakcijas deputāts. No 1940.g. jūlija LKP profesionāls darbinieks.

⁴ Vāgners Jānis (1869 - 1955) - jurists. Aktīvs "Jaunās strāvas" un 1905.gada revolūcijas dalībnieks. Latvijas Republikā zvērināts advokāts. 1940.gada jūlijā - septembrī Senāta virsprokurors, vēlāk ieņēma citus atbildīgus amatus tieslietu sistēmā.

⁵ Rizga Pēteris (1883 - 1955) - biškopības un putnkopības speciālists. No 1922.g. Latvijas Universitātes Lauksaimniecības fakultātes mācībspēks, no 1939.g. Lauksaimniecības Akadēmijas docents.

⁶ Krastiņš Oļģerts (1917 - 1941) - 30.-gadu beigās virsnieka vietnieks Latvijas armijā, saistīts ar nelegālo komunistisko kustību. No 1940.gada 20.jūlija robežsargu brigādes politiskais vadītājs, tad LPSR robežapsardzības priekšnieks. Kritis frontē.

⁷ 1940.gada 29.jūlijā laikraksts "Valdības Vēstnesis" informēja, ka Satversmes komisija pabeigusi LPSR Satversmes projekta izstrādāšanu. Ž.Spure šai sakarā izteicies, ka darbs bijis "... ļoti lietišķs un sekmīgs. Sevišķi šī lietišķība attiecas uz komisijas darba debatēm. Pateicoties tam, komisija arī viņai uzticētos pienākumus varējusi veikt un Satversmes projekts izlemts tik īsā laikā".

1940.gada 15.augustā LKP CK sēdes protokolā atzīmēts: "[..]

b) Par Saeimas sesijas sasauksanu.

b.Plēsums informē par b.Staļina norādījumiem par to, ka Saeima var izsludināt sevi par Augstāko Padomi, organizējot Prezidiju, izvedot vēlēšanu pagastos, rajonos, uz vietām. Būtu jāpieņem arī Konstitūcija.

Sasaukt Saeimu pēc nedēļas - 23. un 24.augustā 1940.gadā [..]" (LVA, PA - 101.f., 1.apr., 6.l., 29.lp.). 1940.gada 25.augustā LPSR Tautas Saeima (Augstākā Padome) pieņēma LPSR Konstitūciju.

Nr. 252

ASV valsts sekretāra vietnieka S.Vellesa¹ parakstītā deklarācija

Vašingtonā, 1940.gada 23.jūlijā

Pēdējo dienu laikā viens no trīs mazo Baltijas valstu - Igaunijas, Latvijas un Lietuvas - varenākajiem kaimiņiem strauji tuvojas mērķim pa aplinku ceļiem, kurus tas ir izvēlējis, lai iznīcinātu šo valstu politisko un teritoriālo integritāti.

Kopš tās dienas, kad šo republiku tautas pirmo reizi ieguva savu patstāvību un demokrātisku valsts iekārtu, Savienoto Valstu tauta ar dziļu un simpātisku interesi ir sekojusi to patstāvības apbrīnojamajam progresam.

Visai pasaulei ir zināma mūsu valdības politika. Savienoto valstu tauta nosoda katru vardarbību, vienalga, vai to īsteno, lietojot varu vai varas lietošanas draudus. Tāpat tā nosoda jebkādu kādas valsts, lai cik spēcīga arī tā būtu, iejaukšanos otras suverēnas valsts, lai cik vāja tā būtu, iekšējās lietās.

Šie principi ir pamats, uz kura dibinās pastāvošās attiecības starp jaunās pasaules 21 suverēnu republiku.

Savienotās Valstis turpinās balstīties uz šiem principiem, jo Amerikas tauta ir pārliecināta, ka modernās civilizācijas pamatus nevar saglabāt, ja doktrīna, kurā šie principi - saprāta, taisnības un likumības normas - ir neatņemama sastāvdaļa, atkal nevaldīs tautu savstarpējās attiecībās.

S. Velless

U.S. Departament of State, Departament of State Bulletin III, nr.48 (1940, July 27). Publicējis Edgars Andersons: Latvijas vēsture. 1920 - 1940. Ārpolitika. II. [Stokholma]: Daugava, 1984, 505.lpp.

¹ *Velless (Welles) Samners (1892 - 1961) - ASV valsts sekretāra vietnieks.*

Nr. 253

Latvijas sūtņa Berlīnē E.Krieviņa iesniegtais memorands

Vācijas ārlietu ministram J. fon Ribentropam

Berlīnē, 1940.gada 22.jūlijā

Reihsministra kungs!

Man ir tas gods informēt Jūsu Ekselenci par sekojošo:

Parlaments, sanācis Rīgā šī mēneša 21.datumā, pasludinājis Latviju par padomju republiku un vērsies pie Maskavas ar lūgumu iekļaut Latviju Padomju Sociālistisko Republiku Savienības sastāvā. Šai rezolūcijai nav nekāda likumiska pamata, jo pašam parlamentam par savu eksistēšanu jāpateicas vēlēšanām, kuras notika krievu okupācijas terora apstākļos un kuras nekādā gadījumā nevar tikt uzskatītas par tautas gribas brīvu izpausmi. Agrāk notikušais padomju karaspēka iebrukums Latvijā jau pats par sevi bija visu esošo Latvijas un PSRS lūgumu pārkāpums.

Ka Latvijas likumīgās valdības ārkārtējais un pilnvarotais sūtnis uzskatu par savu pienākumu informēt Jūsu Ekselenci par savu protestu pret šo rīcību.

Vēlreiz pieņemiet, Jūsu Ekselence, manus visdziļākās cieņas apliecinājumus.

Edgars Krieviņš

Latvijas Ārkārtējais un
pilnvarotais sūtnis

PAAA - R 29895. - S.046. *Noraksts. Tulkots no vācu valodas.*

Nr. 254

Vācijas Ārlietu ministrijas memorands

Berlīnē, 1940.gada 24.jūlijā

Šodien es draudzīgi atdevu atpakaļ Lietuvas¹ un Latvijas² sūtņiem viņu notas par viņu valstu iekļaušanu PSRS un savam attaisnojumam paziņoju, ka mēs varam pieņemt no sūtņiem tikai tās notas, kuras viņi iesniedz savas valdības vārdā. Atbilstoši instrukcijām, es norādīju, ka tās ir atdotas viņiem pēc Reiha ārlietu ministra rīkojuma.

Igaunijas³ sūtnis šodien arī gribēja iesniegt man analogisku notu. Es palūdzu viņu atturēties to darīt, norādot augšminētos iemeslus.

Lietuvas sūtnis paziņoja man, ka viņš pēc savas personiskās iniciatīvas nosūtījis Lietuvas [padomju] valdībai telegrammu ar protestu pret [Lietuvas] iekļaušanu Padomju Savienībā, cita starpā deklarējot, ka viņš neuzskata šo rezolūciju par saistošu Lietuvas iedzīvotājiem, nācijai un sev. Latvijas un Igaunijas sūtņi man teica, ka viņi šādas telegrammas nav sūtījuši un negrasās to darīt.

Tālāk es teicu trim sūtņiem, ka viņi līdz ar citiem savu diplomātisko misiju locekļiem kopā ar ģimenēm, ja viņi to vēlēšies, var palikt Vācijā. Trīs sūtņi par to izteica milzīgu pateicību un lūdza pateikties ārlietu reihssministram⁴.

Vērmans⁵

PAAA - R 28870 - S.322. *Orīģināls. Tulkots no vācu valodas.*

¹ K.Šķirpa.

² E.Krieviņš.

³ K.Topers.

⁴ LPSR Ministru kabinets 1940.gada 2.augustā pieņēma lēmumu: "Nolemj lūgt Valsts Prezidentu atcelt no amata disciplināru pārkāpumu dēļ ārkārtējo sūtni un pilnvaroto ministru Vācijā un Holandē ar sēdekli Berlīnē, Ed[garu] Krieviņu, skaitot ar 1940.g. 2.augustu". (LVA, 270.f., 1.apr., 2.l., 140.lp.). Pēc padomju puses pieprasījuma Vācija slēdza Latvijas sūtniecību un konsulātus. Savukārt Vācijas sūtnis Latvijā U.fon Koce savās piezīmēs par PSRS sūtņa V.Derevjanska apmeklējumu 1940.gada 8.augustā Rīgā atzīmējis: "Es iesāku ar to, ka izteicu viņam savus laimes vēlējumus, ka pievienošana (Anschlußbewegung) un ar to saistītie oficiālie akti novesti pie apmierinoša rezultāta gludi un bez upuriem, un piemināju, ka mums kā Krievijai draudzīgai nācijai pirmā kārtā ir pamats par šo sekmīgo akciju līdzpriecāties" (Dikierte Option, S.252).

⁵ Vērmans (Woermann) Ernsts - Vācijas Ārlietu ministrijas Politiskā departamenta vadītājs 1938. - 1943.g.

Nr. 255

Presē publicētais TASS paziņojums

1940.gada 24.jūlijs

Triju Baltijas valstu pievienošanās Padomju Savienībai neskar ne Vācijas, ne Itālijas intereses

Maskava 24.07. (TASS). Pēc Berlīnes radiofona ziņām vācu politiskajās aprindas paskaidro, ka triju Baltijas valstu pievienošana Padomju Savienībai neskar Vācijas intereses. Itāļu politiskās aprindas aizrāda, ka šie notikumi norisinās tādā Eiropas daļā, kur Itālijai nekādu tiešu interešu nav.

Valdības Vēstnesis, 1940, 25.jūl.

Nr. 256

Jaunatnes organizāciju slēgšana

1940.gada 24.jūlijā

Sabiedrisko lietu ministra 3102.lēmums

1940.g. 24.jūlijā, saskaņā ar likumu par bezpeļņas biedrībām un to savienībām (Lik[umu] kr[ājums] 1938.g. 49), slēdzu biedrību "Latvijas skautu centrālā organizācija" un iecēlu tai šādu likvidācijas komisiju: par priekšsēdētāju Eduardu Berklavu un par locekļiem: Pauli Bāliņu un Rūdolfu Grūbi. Likvidatoru mājoklis Rīgā, Ģertrūdes ielā 5a.

Biedrība jalikvidē 4 mēnešu laikā pēc šī lēmuma izsludināšanas "Valdības Vēstnesī"¹.

Sabiedrisko lietu ministrs *P.Blaus*

Preses un biedrību depart[amenta] direktora v.i.

J.Niedre

Valdības Vēstnesis, 1940, 26.jūl.

¹Ar sabiedrisko lietu ministra *P.Blaua* parakstīto 3103.lēmumu tika slēgta arī Latvijas gaidu biedrība, ieceļot likvidācijas komisiju tādā pašā sastāvā (*Valdības Vēstnesis, 1940, 27.jūl.*). Tika likvidēta arī Jaunatnes kristīgā biedrība u.c. biedrības un organizācijas.

Nr. 257

Ārlietu ministra biedra *A.Jablonska* intervija

1940.gada 25.jūlijā

Mūsu nacionalā patstāvība paliks neskarta

Jaunieceltais ārlietu ministra biedrs *Andrejs Jablonskis* mūsu līdzstrādniekam izteicās: "Stājoties jaunajā darbā¹, par savu pirmo un pašreiz svarīgāko uzdevumu uzskatu, rūpēties par ārlietu resora nosargāšanu. Tā kā ministrijas dienestu atstājuši vairāki atbildīgi vadītāji, tad būs jānovērš iespējamie dokumentu un vērtību nobēdzināšanas mēģinājumi. Pagaidām ārlietu resoram būs jāpilda līdzšinējās funkcijas, jākārtos sakari ar ārvalstīm, jo līdz iekļaušanai Padomju Sociālistisko Republiku saimē mēs vēl esam pilnīgi patstāvīga valsts. Pēc oficiālās pievienošanās Ārlietu ministriju likvidēs, atstājot tās vietā Ārlietu komisariātu. Tikai tad varēs būt runa par diplomātisko pārstāvniecību likvidāciju. Rūpēšos, lai mūsu ārvalstu pārstāvniecībās novietotie dokumenti un līdzekļi nonāktu jaunās valdības rokās neskarti. Mans darbs būs jāpieskaņo pašreizējam pārejas laikmetam. Nav jāaizmirst, ka

mūsu nacionalā patstāvība paliks neskarta arī turpmāk.

Ārlietu ministrijā arī nākotnē darbā paliks visi tie, kas apliecinās gribu strādāt lojāli. Jau šodien saņemšu tuvākus norādījumus no Valsts un Ministru Prezidenta, lai nekavējoties stātos pie jauno pienākumu izpildīšanas. Tuvs man bija darbs laikrakstā, tādēļ, ja vien būs iespējams, neatteikšos arī no "Cīņas" redaktora pienākumiem".

Brīvā Zeme, 1940, 25.jūl.

¹ Ministru kabineta sēdē 1940.gada 25.jūlijā ministru prezidents paziņoja, "ka viņš par ārlietu ministra biedru uzaicinājis Andreju Jablonski, skaitot ar š.g. 25.jūliju" (Valdības Vēstnesis, 1940, 25.jūl.).

Nr. 258 Ministru kabineta lēmumi

1940.gada 26.jūlijā

Protokols nr.73.

Sēdi sāk plkst. 14.15.

[..]

3) Atļaut Kara ministrijai izdot "Ļot" lidmašīnu, kas internēta Latvijā - PSRS karaspēka vadībai.

[..]

5) Uz ārlietu ministra priekšlikumu nolemj lūgt Valsts Prezidentu ārkārtējo sūtni un pilnvaroto ministru Londonā Kārli Zariņu disciplināru pārkāpumu dēļ atcelt ar š.g. 26.jūliju no ieņemamā amata. Nolemj lietu nodot prokuratūrai K.Zariņa saukšanai pie kriminālatbildības¹. Reizē ar to K.Zariņu atbrīvo arī no ģenerālkonsula pienākumiem Londonā.

[..]

7) Atzīt ka pagaidām nav vēlams to Latvijas sūtniecību darbinieku atgriešanās savās darba vietās ārzemēs, kas patreiz pavada atvaļinājumu Latvijā.

[..]

10) Pieņem sekojošu valdības rīkojumu:

"Latvijas valsts saimnieciskās intereses prasa, lai visa Latvijas tirdzniecības flote atrastos Latvijas valdības pilnīgā rīcībā. Lai brīdinātu to kuģu kapteiņus, kuri atrodas ārpus Baltijas jūras ūdeņiem, no nodevīgas rīcības, Latvijas valdība pavēl visiem kuģu īpašniekiem un kuģu kapteiņiem:

1. Kuģiem, kuri atrodas svešos ūdeņos, izbraukt vai iebraukt no kādas ostas citā osta tikai ar Latvijas valdības atļauju.

2. Bez Latvijas valdības atļaujas kuģiem nav tiesības iebraukt amerikāņu un angļu ostās.

3. Kuģu kapteiņi, kuri pārkāps Latvijas valdības pavēli Latvijas kuģiem atgriezties dzimtenē, tiks uzlūkoti kā

tautas nodevēji un tos pasludinās kā stavošus ārpus likuma. Kopā ar viņiem tiks sauktas pie atbildības arī viņu ģimenes un tuvākie radnieki.

Valdības rīkojumus attiecībā uz kuģniecību publicēs ar Jūrniecības departamenta direktora un attiecīga ierēdņa parakstu".

Sēdi slēdz plkst. 14.50.

Ministru prezidents A Kirhenšteins

Valsts kancelejas direktora v.i. V.Stalažs

LVA, 270.f., 1.apr., 2.l., 133.lp. *Origināls. Mašīnraksts.*

¹ Līdz šī lēmuma pieņemšanai A.Kirhenšteina valdība 4.jūlijā bija lēmusi "lūgt Valsts prezidentu atbrīvot no ieņemamā amata pēc paša lūguma, skaitot ar 1940.gada 1.jūliju, Latvijas sūtni un pilnvaroto ministru Igaunijā Vili Šūmani" (LVA, 270.f., 1.apr., 2.l., 103.lp.) un 18.jūlijā - "lūgt Valsts prezidentu Latvijas ārkārtējo sūtni un pilnvaroto ministru Somijā J[āni Eizenu Bruno] Tepferu atbrīvot no ieņemamā amata, skaitot ar š.g. 18.jūliju" (Turpat, 126.lp.). Ārkārtējais sūtnis un pilnvarotais ministrs Itālijā, Bulgārijā un Grieķijā ar sēdekli Romā Dr. Arnolds Spekke 7.augusta Ministru kabineta sēdē Valsts prezidentam tika lūgts "atbrīvot no ieņemamā amata minētās valstīs uz paša lūguma" (Turpat, 145.lp.), bet ārkārtējais sūtnis un pilnvarotais ministrs Vācijā un Holandē, ar sēdekli Berlīnē Ed[gars] Krieviņš atcelts no amata "disciplināru pārkāpumu dēļ", skaitot ar 2.augustu (Turpat, 140.lp.). Sūtņu K.Zariņa un A.Bilmaņa atstādināšanas jautājuma lemsana vairākās Ministru kabineta sēdēs un pret viņiem izsludinātās sankcijas (skat. 259., 260.dok.) izskaidrojama ar K.Ulmaņa valdības 1940.gada 17.maija lēmumu par viņiem piešķirtajām ārkārtējām pilnvarām (skat. 113., 248.dok.)

Nr. 259

Ministru kabineta lēmumi par sankcijām pret Latvijas diplomātiem

1940.gada 29.jūlijā

Protokols nr.74

Sēdi sāk plkst. 13.00.

[..]

5) Uz ārlietu ministra priekšlikumu nolemj lūgt Valsts Prezidentu ārkārtējo sūtni un pilnvaroto ministru Amerikas Savienotajās valstīs Dr. Alfrēdu Bilmani atcelt no ieņemamā amata disciplināru pārkāpumu dēļ, skaitot

no š.g. 29.jūlija. Nolemj lietu nodot prokuratūrai A.Bilmaņa saukšanai pie kriminālatbildības.

6) Nolemj publicēt presē vecās valdības 17.maija lēmumu un pret sūtņiem K.Zariņu un A.Bilmani piemērotās sankcijas¹.

7) Uz ārlietu ministra priekšlikumu atceļ no ieņemamā amata pilnvaroto lietvedi Argentīnā un Brazīlijā Dr. Pēteri Oliņu² disciplināru pārkāpumu un pretvalstiskas propagandas dēļ, skaitot no š.g. 29.jūlija. Nolemj lietu nodot prokuratūrai.

8) Uzdod Ārlietu ministrijas administratīvā departamenta direktora v.i. atcelt no amata Latvijas sūtniecības Buenosairesā III šķ[iras] ārštata sekretāru N.Ozoliņu, disciplināru pārkāpumu un pretvalstiskas propagandas dēļ, skaitot no š.g. 29.jūlija. Nolemj lietu nodot prokuratūrai.

9) Atrod par vēlamu sašaurināt Ārlietu ministrijas štatus, pirmām kārtām likvidējot politiskās nodaļas pēc ārlietu ministra ieskata.

[..]

Sēdi slēdz plkst. 18.00.

Ministru prezidents

A.Kirhenšteins

Valsts kancelejas direktora v.i.

V.Stalažs

LVA, 270.f., 1.apr., 2.l., 134. - 136.lp. Oriģināls. Mašīnraksts.

¹ Presē publicēta vienīgi informācija par piemērotajām sankcijām.

² Oliņš Pēteris (1890 - 1962) - diplomāts. Latvijas Republikas diplomātiskajā dienestā kopš 1919.g. oktobra. Pilnvarotais lietvedis Argentīnā un Brazīlijā no 1935.g.

Nr. 260

Ministru kabineta lēmums par sūtņu K.Zariņa un A.Bilmaņa izsludināšanu ārpus likuma

1940.gada 30.jūlijā

Protokols nr. 75

Sēdi sāk plkst. 13.00.

Pamatojoties uz likuma par pavalstniecību 8.² panta noteikumiem, nolemj atņemt pilsoņu tiesības bijušam sūtņim Londonā Kārlim Zariņam un bijušam sūtņim Vašingtonā Alfrēdam Bilmanim un, pamatojoties uz tā paša likuma 9.panta 3.daļas noteikumiem, nolemj konfiscēt

Kārļa Zariņa un Alfrēda Bīlmaņa īpašumus. Kā valsts nodevējus Kārli Zariņu un Alfrēdu Bīlmani izsludināt ārpus likuma¹.

Sēdi slēdz plkst. 14.00.

Ministru prezidents

A.Kirhenšteins

Valsts kancelejas direktora v.i.

V.Stalažs

LVA, 270.f., 1.apr., 2.l., 137.lp. Oriģināls. Mašīnraksts.

¹ Papildinājumi un pārgrozījumi Likumā par pavalstniecību (Likumu krājums, 1919.g. 127) bija izdarīti ar Ministru kabineta 1940.gada 26.jūlija lēmumu. 8².pants tika izteikts tā: "Tāpat Ministru kabinetam ir tiesība atņemt pilsoņa tiesības Latvijas pavalstniekam, kas vairāk nekā trīs gadus uzturējies ārzemēs bez ārzemju pases vai ar noteicējušu ārzemju pasi vai kas valdības noteiktā laikā neatgriežas vai atsakās atgriezties Latvijā". Likuma 9.pants tika papildināts ar šādu trešo daļu: "Ar tādu pašu sodu un tādā pat kārtībā var sodīt pilsoņus, kuri parkapuši 8¹. vai 8².panta noteikumus, ja tie pēc cita likuma nav sodāmi ar augstāko sodu". Pārgrozījumi stājās spēkā 1940.gada 30.jūlijā, kad tos "Valdības Vēstnesī" izsludināja Valsts prezidents A.Kirhenšteins.

Nr. 261

Sakaru štāba sadarbībai ar PSRS karaspēku vēstule Rīgas prefektam

1940.gada 26.jūlijā

Nr.2567. Rīgā.

Steidzams

Rīgas pilsētas prefektam

PSRS karaspēka vadība lūdza visus Rīgas privātēkās esošos brīvos dzīvokļus ieskaitīt viņas rīcībā.

Par šo ir pieteikts Ministru kabinetam¹ un saskaņā ar kara ministra uzrakstu uz klātpieliktā raksta šie dzīvokļi ir jārezervē PSRS karaspēka vajadzībām.

Saskaņā ar to, lūdzu Jūsu rīkojumu visus privātēkās esošos brīvos dzīvokļus reģistrēt pa iecirkņiem klāt pieliktā parauga blanketēs, līdz ar to nama īpašniekam uzliekot par pienākumu dzīvokli neizīrēt. Dzīvokļus varēs izdot tikai uz PSRS karaspēka izdotu apliecību pamata. Sakaru štāba rīcībā jāatstāj apmēram 10 - 15 dzīvokļus, kas nav sarakstā ievedami, bet reģistrējami atsevišķā lapā. Šie dzīvokļi domāti, lai novērstu varbūtējo sastrēgumu dzīvokļu tirgū š.g. 1.augustā. Ja iecirkņos ir rakstām-

mašīnas ar krievu burtiem, tad saraksti jāizgatavo 4 eksemplāros, bet ja nav, tad rokrakstā 1 eksemplārā.

Reģistrācijas lapas lūdzu piesūtīt līdz š.g. 29.jūlijam.

Sarakstā nav jāieved un aizliegums nav jāuzliek uz dzīvokļiem, kas atrodas pagrabos, puspagrabos un bēniņos.

Pielikumā: 1 lapa un 13 blanketu paraugi².

Sakaru štāba priekšnieka v[ietnieks]

pulkvedis - leitnants /nesalasāms paraksts/

Sevišķu uzdevumu virsnieks

kapteinis /nesalasāms paraksts/

LVVA, 1474.f., 3.apr., 8.l., 127.lp. Mašīnraksts. Apstiprināta kopija.

¹ Jautājumu vairākkārt skatīja Ministru kabinets. 1940.gada 29.jūlija sēdes protokolā ierakstīts:

"2) Pārrunā jautājumu par telpu atbrīvošanu sarkanarmijas vajadzībām. Atzīst, ka jāiekārto centrālā iestāde pie Iekšlietu ministrijas, kas kārtotu jautājumus par iedzīvotāju parvietošanu. Uzdod iekšlietu ministram radīt šādu centrāli, ar kuru sadarbotos arī pie armijas komandiera nodibinātais sakaru štābs sadarbības noorganizēšanai un veicināšanai ar Padomju Savienības karaspēka daļām Latvijā. Attiecīgu instrukciju par iedzīvotāju parvietošanas kārtību uzdod izstrādāt Iekšlietu ministrijai" (LVA, 270.f., 1.apr., 2.l., 134.lp.). 1940.gada 5.augusta sēdes protokolā ierakstīts:

"1) Lai sekmētu lietderīgu un taisnīgu dzīvojamo telpu sadalījumu, nolemj nodibināt sevišķu komisiju dzīvokļu un telpu jautājumu kārtošanai. Minētā komisija sastādās no 5 personām un tajā ietilpst viens pārstāvis no Iekšlietu ministrijas, viens pārstāvis no Kara ministrijas, viens pārstāvis no Latvijas komunistiskās partijas Centrālās komitejas, viens pārstāvis no Sarkanās armijas štāba un viens pārstāvis no Rīgas pilsētas pašvaldības.

Par komisijas locekļiem ieceļ: no Iekšlietu ministrijas - milicijas padomnieku E.Keri, no Rīgas pilsētas pašvaldības - Runci, no Latvijas komunistiskās partijas Centrālās komitejas - Neimani, no Kara ministrijas - pulkv.-ltn. Gailīti un no Sarkanarmijas štāba - pulkv[edi] Saveļjevu". (LVA, 270.f., 1.apr., 2.l., 141.lp.)

² Pielikumu arhīva lietā nav.

Nr. 262

Saeimas delegācijas izbraukšana uz Maskavu

1940.gada 30.jūlijā

Saeimas izvēlētā delegācija šodien plkst. 3.10 p[ēc] p[usdienas] ar vilcienu izbrauc uz Maskavu lūgt Padomju Sociālistisko Republiku Savienības Augstāko Padomi uzņemt Latviju Padomju Savienībā. Delegācija ietilpst: O.Auguste, T.Birģele, P.Blaus, A.Buševics, ģen. R.Dambītis, P.Dergačs, A.Eizaks, prof. Dr. P.Galenieks, G.Īļjins, L.Kažemaks, prof. Dr. A.Kirhenšteins, D.Krūze, J.Lācis, J.Pabērzs, I.Paldiņa, P.Plēsums, J.Salnis, S.Simanovičs, K.Šics un A.Upīts. Delegāciju vadīs P.Plēsums¹. Izvadīšanā piedalīsies rūpn[iecības] uzņēmumu strādnieku pārstāvji un Salaka koris. Strādnieku delegācijas stacijas laukumā ieradīsies plkst. 14.30 ar karogiem. Stacijas laukumā notiks mītiņš².

Jaunākās Ziņas, 1940, 30.jul.

¹ Saeimas sēdē deputāti bija apstiprinājuši citu delegācijas sastāvu: T.Birģele, A.Buševics, D.Krūze, P.Briedis, prof. A.Kirhenšteins, ģen. R.Dambītis, J.Lācis, V.Lācis, Ž.Spure, A.Upīts, J.Kalnberziņš, P.Blaus, J.Salnis, J.Vanags, S.Simanovičs, L.Kažemaks, O.Krastiņš, ģen. R.Kļaviņš, G.Īļjins un prof. P.Galenieks (*Jaunākās Ziņas, 1940, 24.jūl.*) Izmaiņas oficiāli apstiprinātas netika.

² Ministru kabineta 1940.gada 5.augusta sēdes protokolā ierakstīts: "[...] 6) Atļauj Iekšlietu ministrijai no fonda neparedzamām vajadzībām Ls. 20.000,- tautas svētku sekmēšanai š.g. 6.augustā sakarā ar Latvijas uzņemšanu Padomju Sociālistisko Republiku Savienībā". (LVA, 270.f., 1.apr., 2.l., 141.lp.).

Nr. 263

PSRS Augstākās Padomes likums par Latvijas PSR uzņemšanu PSR Savienībā

Maskavā, 1940.gada 5.augustā

Noklausījusies Latvijas Saeimas Pilnvarotās Komisijas deklarāciju, Padomju Sociālistisko Republiku Savienības Augstākā Padome nolemj:

1) Izpildīt Latvijas Saeimas lūgumu uzņemt Latvijas Padomju Sociālistisko Republiku Padomju Sociālistisko

Republiku Savienībā kā līdztiesīgu savienotu Padomju Sociālistisko Republiku.

2) Sarīkot saskaņā ar PSRS Konstitūcijas (Pamatlikuma) 34. un 35.pantu Savienotā Latvijas Padomju Sociālistiskā Republikā deputātu vēlēšanas PSRS Augstākai Padomei.

3) Uzdot PSRS Augstākās Padomes Prezidijam noteikt vēlēšanu dienu.

Maskavā, Kremli, 1940.gada 5.augustā.

PSRS Augstākās Padomes Prezidija Priekšsēdētājs

M.Kaļiņins

PSRS Augstākās Padomes Prezidija Sekretārs

A.Gorkins

Valdības Vēstnesis, 1940, 12.aug.

Dokumentu saraksts

I nodaļa. Latvija un PSRS - Vācijas 1939.gada

23.augusta neuzbrukšanas līgums	35
Nr. 1 Miera līgums starp Latviju un Padomju Krieviju...	36
Nr. 2 Latvijas un Padomju Sociālistisko Republiku Savienības neuzbrukšanas līgums	50
Nr. 3 No Latvijas sūtņa Vācijā E.Krieviņa ziņojuma ārlietu ministram V.Munteram	52
Nr. 4 No Latvijas sūtņa ASV A.Bīlmaņa ziņojuma ārlietu ministram V.Munteram	53
Nr. 5 No Latvijas sūtņa Anglijā K.Zariņa ziņojuma ārlietu ministram V.Munteram	54
Nr. 6 No Latvijas sūtņa Vācijā E.Krieviņa ziņojuma ārlietu ministram V.Munteram	55
Nr. 7 No Latvijas sūtņa K.Zariņa ziņojuma ārlietu ministram V.Munteram	57
Nr. 8 No Latvijas sūtniecības Francijā pagaidu vadītāja K.Berenda ziņojuma ārlietu ministram V.Munteram	58
Nr. 9 No Latvijas sūtņa Anglijā K.Zariņa ziņojuma ārlietu ministram V.Munteram	59
Nr. 10 No Latvijas sūtņa Anglijā K.Zariņa ziņojuma ārlietu ministram V.Munteram	60
Nr. 11 Latvijas sūtņa Vācijā E.Krieviņa ziņojums Ārlietu ministrijas Politiskā departamenta direktoram A.Stegmanim	61
Nr. 12 No Latvijas sūtņa Anglijā K.Zariņa ziņojuma ārlietu ministra vietas pagaidu izpildītājam A.Bērziņam	64
Nr. 13 No Latvijas sūtņa Anglijā K.Zariņa ziņojuma ārlietu ministra vietas pagaidu izpildītājam A.Bērziņam	65
Nr. 14 No Latvijas sūtņa Vācijā E.Krieviņa ziņojuma ārlietu ministram V.Munteram	67
Nr. 15 No Francijas vēstnieka PSRS P.Nadžiāra ziņojuma Francijas Ārlietu ministrijai	68
Nr. 16 No Latvijas sūtņa Polijā L.Ēķa ziņojuma ārlietu ministram V.Munteram	69
Nr. 17 Vācijas un PSRS 1939.gada 23.augusta neuzbrukšanas līguma slepenais papildu protokols ...	71
Nr. 18 Latvijas sūtņa Polijā L.Ēķa ziņojums ārlietu ministram V.Munteram	73
Nr. 19 No Latvijas sūtņa Francijā O.Grosvalda ziņojuma ārlietu ministram V.Munteram	73

Nr. 20 Latvijas sūtņa Vācijā E.Krieviņa ziņojums ārlietu ministram V.Munteram.....	76
Nr. 21 Latvijas sūtņa Vācijā E.Krieviņa ziņojums ārlietu ministram V.Munteram.....	77
Nr. 22 Latvijas sūtņa Vācijā E.Krieviņa ziņojums ārlietu ministram V.Munteram.....	78
Nr. 23 Latvijas sūtņa Vācijā E.Krieviņa ziņojums ārlietu ministram V.Munteram.....	79
Nr. 24 Vācijas Ārlietu ministrijas Politiskās nodaļas vadītāja E.Vērmana dienesta atzīme	81
Nr. 25 No Latvijas sūtņa Francijā O.Grosvalda ziņojuma ārlietu ministram V.Munteram	82
Nr. 26 Latvijas neitralitātes deklarācija	83
Nr. 27 No PSRS pilnvarotā pārstāvja Latvijā I.Zotova telegrammas Ārlietu tautas komisariātam	84
Nr. 28 PSRS pilnvarotā pārstāvja Vācijā A.Škvarceva telegramma PSRS ārlietu tautas komisāram V.Molotovam	85
Nr. 29 No Latvijas Ministru kabineta 1939.gada 3.septembra sēdes protokola nr.6.	85
Nr. 30 No Vācijas sūtņa Latvijā U.fon Koces ziņojuma Ārlietu ministrijai	87
Nr. 31 No PSRS pilnvarotā pārstāvja Latvijā I.Zotova vēstules PSRS Ārlietu tautas komisariātam	87
Nr. 32 No Latvijas sūtņa ASV A.Bilmaņa ziņojuma ārlietu ministram V.Munteram	89
Nr. 33 No Latvijas Ārlietu ministrijas ģenerālsekretāra M.Nukšas pārskata sūtņiem ārvalstīs	91
Nr. 34 PSRS pilnvarotā pārstāvja Latvijā I.Zotova telegramma PSRS Ārlietu tautas komisariātam	96
Nr. 35 No sūtņa ASV A.Bilmaņa ziņojuma ārlietu ministram V.Munteram	97
Nr. 36 Vācijas sūtņa Latvijā U. fon Koces telegramma Ārlietu ministrijai	101
Nr. 37 Vācijas Ārlietu ministrijas valsts sekretāra E.fon Veiczekera telegramma vācu sūtniecībai Rīgā.....	101
Nr. 38 PSRS pilnvarotā pārstāvja Latvijā I.Zotova telegramma PSRS Ārlietu Tautas komisariātam	102
Nr. 39 No PSRS pilnvarotā pārstāvja Latvijā I.Zotova dienasgrāmatas	103
Nr. 40 No Vācijas sūtņa Rīgā U. fon Koces ziņojuma Ārlietu ministrijai	104

Nr. 41 Vācijas vēstnieka Maskavā V. fon der Sulenburga telegramma Ārlietu ministrijai	106
Nr. 42 No Vācijas vēstniecības padomnieka G.Hilgera pierakstiem par Staļina - Ribentropa sarunām Maskavā	107
Nr. 43 Vācijas un PSRS konfidencialais protokols	109
Nr. 44 No Latvijas sūtņa Francijā O.Grosvalda ziņojuma ārlietu ministram V.Munteram	110
Nr. 45 No Latvijas Politiskās policijas pārvaldes Liepājas rajona priekšnieka N.Roznieka ziņojuma par politisko stāvokli rajona robežās 1939.gada septembrī	111
Nr. 46 No PSRS pilnvarotā pārstāvja Latvijā I.Zotova telegrammas PSRS Ārlietu tautas komisariātam	113
Nr. 47 Latvijas Ministru kabineta sēdes protokols nr.54.	114
Nr. 48 Latvijas Ministru kabineta ārkārtējas sēdēs protokols	115
II nodaļa. Latvijas un PSRS 1939.gada 5.oktobra savstarpējās palīdzības pakts	117
Nr. 49 Savstarpējās palīdzības pakts starp Latviju un Padomju Sociālistisko Republiku Savienību	118
Nr. 50 1939.gada 5.oktobra savstarpējās palīdzības pakta starp PSRS un Latviju konfidencialais protokols	120
Nr. 51 Komunikē par Latvijas un Padomju Savienības sarunām	120
Nr. 52 Ribentropa 1939.gada 6.oktobra stingri slepens paziņojums vienīgi sūtņiem personīgi	121
Nr. 53 No PSRS pilnvarotā pārstāvja Lielbritānijā I.Maiksa telegrammas PSRS Ārlietu tautas komisariātam	122
Nr. 54 Latvijas sūtniecības Berlīnē I.sekretāra J.Vīgraba ziņojums sūtņim E.Krieviņam	123
Nr. 55 Latvijas ārlietu ministra V.Muntera paskaidrojums presei	124
Nr. 56 No Latvijas sūtņa ASV A.Bīlmaņa ziņojuma ārlietu ministram V.Munteram	128
Nr. 57 Sūtņa Anglijā K.Zariņa ziņojums ārlietu ministram V.Munteram	131
Nr. 58 Latvijas Ministru kabineta sēdes protokols nr.60	134
Nr. 59 No PSRS ārlietu tautas komisāra vietnieka V.Potjomkina sarunas pieraksta ar Vācijas vēstnieku PSRS F.Šulenburgu	135
Nr. 60 K.Ulmaņa 1939.gada 12.oktobra runa	136

Nr. 61 Latvijas sūtņa Francijā O.Grosvalda ziņojums ārlietu ministram V.Munteram	144
Nr. 62 Armijas komandiera ģenerāļa K.Berķa pavele	150
Nr. 63 No PSRS pilnvarotā pārstāvja Lielbritānijā I.Maiska telegrammas PSRS Ārlietu tautas komisariātam	151
Nr. 64 No Latvijas sūtņa Berlīnē E.Krieviņa ziņojuma Ārlietu ministram V.Munteram	152
Nr. 65 No Latvijas sūtņa Lielbritānijā K.Zariņa ziņojuma ārlietu ministram V.Munteram	153
Nr. 66 No laikraksta "Brīvā Zeme" informācijas par saimniecisko kameru sanāksmi 22.oktobrī	154
Nr. 67 Latvijas sūtņa Kauņā L.Sējas ziņojums ārlietu ministram V.Munteram	155
Nr. 68 No Latvijas iekšlietu ministra K.Veitmaņa runas pašvaldību vadītāju sanāksmē Rīgā	156
Nr. 69 No PSRS pilnvarotā pārstāvja Vācijā A.Škvarceva dienasgrāmatas	159
Nr. 70 No Latvijas sūtņa Lielbritānijā K.Zariņa ziņojuma ārlietu ministram V.Munteram	160
Nr. 71 Politiskās policijas Rīgas rajona vecākā uzrauga N.Lapsiņa ziņojums Politiskās policijas pārvaldes Rīgas rajona priekšniekam	161
Nr. 72 No PSRS pilnvarotā pārstāvja Vācijā A.Škvarceva dienasgrāmatas	163
Nr. 73 Latvijas Iekšlietu ministrijas Pašvaldības departamenta vicedirektora G.Cauča slepens ziņojums iekšlietu ministram K.Veitmanim	163
Nr. 74 Latvijas Ārlietu ministrijas ģenerālsekretāra M.Nukšas pārskats par vācbaltiešu izceļošanu	169
Nr. 75 Latvijas Armijas komandiera ģenerāļa K.Berķa 1939.gada 7.novembra slepens apkārtraksts	174
Nr. 76 No PSRS ārlietu tautas komisāra vietnieka V.Potjomkina sarunas ar Francijas vēstnieku PSRS P.Nadžiāru	175
Nr. 77 PSRS pilnvarotā pārstāvja Igaunijā K.Ņikitina telegramma PSRS Ārlietu tautas komisariātam	176
Nr. 78 Latvijas sūtņa PSRS F.Kociņa ziņojums ārlietu ministram V.Munteram	177
Nr. 79 Latvijas Ārlietu ministrijas Baltijas valstu nodaļas vadītāja V.Māsena informatīvā vēstule sūtņiem ārvalstīs	181

Nr. 80 No PSRS pilnvarotā lietveža Latvijā I.Zotova vēstules PSRS ārlietu tautas komisāram V.Molotovam	187
Nr. 81 No Latvijas Ārlietu ministrijas Baltijas valstu nodaļas vadītāja V.Māsena "Pro memoria"	189
Nr. 82 No Drošības policijas departamenta direktora J.Fridrihsona aģenta "Mihailova" ziņojuma	193
Nr. 83 No Politiskās policijas pārvaldes Liepājas rajona priekšnieka N.Roznieka pārskata par politisko un saimniecisko stāvokli Lejaskurzemē 1939.gada decembra - 1940.gada janvāra mēnešos	194
Nr. 84 No Latvijas sūtņa Vācijā E.Krieviņa ziņojuma V.Munteram	197
Nr. 85 No Latvijas Ārlietu ministrijas Baltijas valstu nodaļas vadītāja V.Māsena "Pro memoria"	198
Nr. 86 Latvijas sūtņa Lietuvā L.Sējas ziņojums ārlietu ministram V.Munteram	200
Nr. 87 No PSRS ārlietu tautas komisāra V.Molotova sarunas pieraksta ar Latvijas sūtni PSRS F.Kociņu	201
Nr. 88 No Drošības policijas departamenta direktora J.Fridrihsona aģenta "Mihailova" ziņojuma	203
Nr. 89 Latvijas sūtņa Beļģijā M.Valtera ziņojums ārlietu ministram V.Munteram	204
Nr. 90 No sūtņa Beļģijā M.Valtera vēstules K.Ulmanim	206
Nr. 91 No Latvijas sūtņa Briselē M.Valtera ziņojuma ārlietu ministram V.Munteram	208
Nr. 92 Ģenerāļa M.Hartmaņa ziņojums ārlietu ministram V.Munteram	209
Nr. 93 Sabiedrisko lietu ministra Alfrēda Bērziņa ziņojums Kārlim Ulmanim	210
Nr. 94 Latvijas sūtņa Briselē M.Valtera ziņojums ārlietu ministram V.Munteram	216
Nr. 95 No K.Ulmaņa radiorunas	217
Nr. 96 No ārlietu ministra V.Muntera priekšlasījuma Latvijas Universitātē	218
Nr. 97 No Latvijas Iekšlietu ministrijas apspriedes protokola	219
Nr. 98 No Latvijas Ārlietu ministrijas Baltijas valstu nodaļas vadītāja V.Māsena "Pro memoria"	229
Nr. 99 Latvijas Iekšlietu ministrijas apspriedes protokols	232
Nr. 100 Latvijas Iekšlietu ministrijas apspriedes protokols (II)	241

Nr. 101 Sūtņa Anglijā K.Zariņa vēstule ārlietu ministram V.Munteram 1940.gada 7.martā	248
Nr. 102 Latvijas Iekšlietu ministrijas Kārtības policijas departamenta direktora A.Austruma ziņojums ģenerālim M.Hartmanim	251
Nr. 103 No PSRS pilnvarotā lietveža Latvijā I.Zotova vēstules PSRS Ārlietu tautas komisariātam	251
Nr. 104 Latvijas sūtņa PSRS F.Kociņa ziņojums ārlietu ministram V.Munteram	253
Nr. 105 No Latvijas sūtņa Briselē M.Valtera ziņojuma Ārlietu ministrijas Rietumu nodaļas vadītājam V.Kalniņam	255
Nr. 106 No Latvijas Iekšlietu ministrijas sanāksmes protokola	258
Nr. 107 No PSRS pilnvarotās pārstāvniecības Latvijā pirmā sekretāra M.Vetrova vēstules PSRS Ārlietu tautas komisariātam	265
Nr. 108 Ārlietu ministra V.Muntera atzīme par PSRS pilnvarotā pārstāvja I.Zotova audienci pie prezidenta K.Ulmaņa	267
Nr. 109 Ārlietu ministra V.Muntera atzīme par sarunu ar PSRS pilnvaroto pārstāvi I.Zotovu	268
Nr. 110 No Latvijas ārlietu ministra V.Muntera vēstules sūtnim PSRS F.Kociņam	270
Nr. 111. No Drošības policijas departamenta direktora J.Fridrihsona aģenta "Mihailova" ziņojuma	275
III nodaļa. Okupācijas priekšvakarā:	
1940.gada maijs - 16.jūnijs	277
Nr. 112 No Vācijas vēstniecības PSRS padomnieka G.Hilgera atmiņām	278
Nr. 113 Ārkārtējo pilnvaru teksts	278
Nr. 114 No Dr. M. Valtera darba "15. maija apvērsums un ārkārtējās pilnvaras"	280
Nr. 115 No Edgara Dunsdorfa raksta "Fragmentāras autobiogrāfiskas piezīmes par Latvijas Centrālo padomi un agresijas upuriem"	285
Nr. 116 Latvijas Armijas komandiera ģenerāļa K.Berķa slepenais apkārtraksts	285
Nr. 117 Latvijas Ārlietu ministrijas Baltijas valstu nodaļas vadītāja V.Māsena "Pro memoria"	286
Nr. 118 No sūtņa Lietuvā L.Sējas ziņojuma ārlietu ministram V.Munteram	289

Nr. 119 No Latvijas Iekšlietu ministrijas sēdes protokola	291
Nr. 120 No Drošības policijas departamenta direktora J.Fridrihsona aģenta "Mihailova" ziņojuma	297
Nr. 121 Padomju Savienības paziņojums Lietuvas valdībai	300
Nr. 122 Sūtņa Lietuvā L.Sējas ziņojums ārlietu ministram V.Munteram	301
Nr. 123 Sūtņa Lietuvā L.Sējas ziņojums ārlietu ministram V.Munteram	302
Nr. 124 No Politiskās policijas pārvaldes Rīgas rajona vecākā uzrauga J.Apkalna ziņojuma	304
Nr. 125 No K.Ulmaņa runas Gārsenē	306
Nr. 126 PSRS Aizsardzības tautas komisāra S.Timošenko pavēle	308
Nr. 127 Laikraksta "Brīvā Zeme" informācija par Latvijas kara ministra ģenerāļa K.Berķa vizīti Maskavā	308
Nr. 128 No Politiskās policijas Liepājas rajona priekšnieka N.Roznieka ziņojuma Drošības policijas departamenta direktoram J.Fridrihsonam	310
Nr. 129 Sūtņa Lietuvā L.Sējas ziņojums ārlietu ministram V.Munteram	318
Nr. 130 Latvijas sūtņa Vācijā E.Krieviņa ziņojums ārlietu ministram V.Munteram	319
Nr. 131 No sūtņa Anglijā K.Zariņa ziņojuma ārlietu ministram V.Munteram	321
Nr. 132 Sūtņa PSRS F.Kociņa vēstule ārlietu ministram V.Munteram	323
Nr. 133 No Latvijas zemkopības ministra J.Birznieka runas Jelgavā, atklājot PSRS lauksaimniecības izstādi	324
Nr. 134 Latvijas Ārlietu ministrijas Baltijas valstu nodaļas vadītāja V.Māsena atzīme par sarunu ar Lietuvas ārlietu ministru J.Urbši	325
Nr. 135 Ģenerāļa M.Hartmaņa vēstule Iekšlietu ministrijas Kārtības policijas departamenta direktoram A.Austrumam	326
Nr. 136 Latvijas ārlietu ministra V.Muntera atzīme par sarunu ar PSRS aizsardzības tautas komisāra vietnieku A.Loktionovu, PSRS pilnvaroto pārstāvi A.Derevjanski un 2.Īpašā strēlnieku korpusa komandieri N.Morozovu	327
Nr. 137 Latvijas sūtņa Lietuvā L.Sējas ziņojums ārlietu ministram V.Munteram	329

Nr. 138 No Latvijas ārlietu ministra V.Muntera izdarītām piezīmēm par sarunu ar Lietuvas ministru prezidentu A.Merķi Spilves lidostā	331
Nr. 139 Latvijas sūtņa Vācijā E.Krieviņa ziņojums ārlietu ministram V.Munteram	332
Nr. 140 Laikraksta "Brīvā Zeme" informācija par kara ministra K.Berķa vizīti Maskavā	333
Nr. 141 Latvijas Robežsargu brigādes kapteiņa Holandera telefonogramma Nr.A 11-851	334
IV nodaļa. A.Kirhenšteina Ministru kabinets.	
Okupācijas režīms	337
Nr. 142 PSRS ārlietu tautas komisāra V.Molotova un Latvijas sūtņa Padomju Savienībā F.Kociņa sarunas pieraksts	338
Nr. 143 PSRS valdības paziņojums Latvijas valdībai	340
Nr. 144 PSRS ārlietu tautas komisāra V.Molotova un Latvijas sūtņa F.Kociņa sarunas pieraksts	342
Nr. 145 Ministru kabineta sēde	344
Nr. 146 PSRS ārlietu tautas komisāra V.Molotova un Latvijas sūtņa F.Kociņa sarunas pieraksts	345
Nr. 147 Latvijas sūtņa Padomju Savienībā F.Kociņa pārskats	348
Nr. 148 PSRS pilnvarotā pārstāvja Latvijā Vladimira Derevjanska telegramma PSRS Ārlietu tautas komisariātam	350
Nr. 149 K.Ulmaņa valdības sēde	351
Nr. 150 Padomju karaspēka pavēlniecības pārstāvju un Latvijas karaspēka pavēlniecības pārstāvju nolīguma protokols	352
Nr. 151 TASS informācija par padomju karaspēka ieiešanu Latvijā	354
Nr. 152 Informācija presē par Iekšlietu ministrijas pasākumiem kārtības uzturēšanai sakarā ar Sarkanās armijas ienākšanu	354
Nr. 153 Valsts Prezidenta K.Ulmaņa radorunas atreferējums presē	356
Nr. 154 Latvijas Telegrāfa aģentūras izplatītais PSRS sūtniecības paziņojums	357
Nr. 155 PSRS Augstākās padomes prezidija izsniegtā pilnvara A.Višinskim	358
Nr. 156 Latvijas Telegrāfa aģentūras informācija par A.Višinska ierašanos Rīgā	358

Nr. 157 Sūtņa Anglijā K.Zariņa telegramma Latvijas Ārlietu ministrijai 1940.gada 18.jūnijā	359
Nr. 158 PSRS pilnvarotā pārstāvja Latvijā V.Derevjanska telegramma PSRS Ārlietu tautas komisariātam	359
Nr. 159 Oficiāla informācija presē par sodiem 17.jūnija incidentos aizturētajiem pilsoņiem	361
Nr. 160 Ministru kabineta izveidotās sevišķās izmeklēšanas komisijas atzinumi par notikumiem Rīgā sakarā ar padomju karaspēka ienākšanu	362
Nr. 161 Politiskās policijas pārvaldes Rīgas rajona priekšnieka J.Vintera ziņojums	373
Nr. 162 Daugavpils prefekta J.Krīgena ziņojums Iekšlietu ministrijas Kārtības policijas departamenta direktoram A.Austrumam	376
Nr. 163 Izmeklēšanas komisijas slēdziens par padomju uzbrukumu Latvijas robežsardzes III Abrenes bataljona 2. un 3.sardzei 1940.gada 15.jūnijā	378
Nr. 164 PSRS pārstāvniecības novērošana	380
Nr. 165 A.Višinska telefonogramma PSRS Ārlietu tautas komisariātam	381
Nr. 166 No K.Lorenca atmiņām par jaunās valdības sastādīšanas aizkulisēm 1940.gada 17. - 20.jūnijā ...	383
Nr. 167 Jaunizveidotās valdības pirmā sēde	387
Nr. 168 Latvijas republikas valdības deklarācija	390
Nr. 169 Tieslietu ministrijas sastādīta izziņa par politisko ieslodzīto skaitu Latvijas cietumos	392
Nr. 170 No A.Jablonska atmiņām par politieslodzīto atbrīvošanu	393
Nr. 171 Latvijas Komunistiskās partijas prasības jaunajai valdībai	395
Nr. 172 Oficiāla informācija presē par Kara ministrijas pārņemšanu	397
Nr. 173 Kārtības policijas departamenta direktora A.Austruma ziņojums par stāvokli valstī iekšlietu ministram V.Lācim	398
Nr. 174 Drošības policijas departamenta direktora J.Fridrihsona ziņojums iekšlietu ministram V.Lācim	400
Nr. 175 Armijas komandiera 16.pavēle	401
Nr. 176 Latvijas sūtņa F.Kociņa informācija A.Kirhenšteinam par iepriekšējās izmeklēšanas rezultātu nodošanu PSRS oficiālajam pārstāvim	402

Nr. 177 PSRS valdības pilnvarotā Latvijā A.Višinska un PSRS pilnvarotā pārstāvja Latvijā V.Derevjanska telegramma PSRS Ārlietu tautas komisāriātam.	403
Nr. 178 Latvijas komunistu iesaistīšanās politiskajos procesos. Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās komitejas sekretariāta sēdes protokols	405
Nr. 179 PSRS telegrāfa aģentūras paskaidrojums par padomju karaspēku Baltijas valstīs.	408
Nr. 180 Valdības lēmums par obligātu ieroču nodošanu un citiem jautājumiem. Ministru kabineta sēde. Protokols nr. 48.....	409
Nr. 181 Kārtības policijas departamenta ziņojums iekšlietu ministram par situāciju valstī.....	411
Nr. 182 Rīgas prefektūras administratīvās nodaļas ziņojums Iekšlietu ministrijas Kārtības policijas departamentam	412
Nr. 183 Latvijas Telagrāfa aģentūras informācija par iekšlietu ministra norādījumiem policijai	414
Nr. 184 Laikraksta "Jaunākās Ziņas" informācija "Ministru prezidents pieņem diplomātisko korpusu"	415
Nr. 185 Prasība nodot ēkas Sarkanās armijas rīcībā	415
Nr. 186 Sūtņa Anglijā K.Zariņa telegramma Latvijas Ārlietu ministrijai	416
Nr. 187 LKP CK sekretariāta sēdes protokols	416
Nr. 188 Protokols apspriedei Ārlietu ministrijas sēžu zālē 1940.gada 1.jūlijā	422
Nr. 189 LKP CK sekretariāta sēdes protokols	427
Nr. 190 No Maskavas atsūtīto komunistu iecelšana atbildīgos amatos Latvijā	430
V nodaļa. Saeimas vēlēšanas. Latvijas aneksija	435
Nr. 191 A.Kirhenšteina valdības lēmums par Saeimas vēlēšanām. Protokols nr. 56. Ministru kabineta sēde	436
Nr. 192 LKP Rīgas komitejas rajonu sekretāru apspriedes protokols	439
Nr. 193 No A.Višinska uzrunas manifestācijas dalībniekiem pie PSRS pārstāvniecības Rīgā	442
Nr. 194 No raksta "Rīgas darba tautas prieka un pateicības manifestācija"	443
Nr. 195 Zemkopības ministra J.Vanaga runas agronomu sanāksmē atreferējums laikrakstā "Saeimas vēlēšanas paātrinātas lauku nomierināšanai"	444
Nr. 196 Pret Valsts prezidentu K.Ulmani vērsts raksts avīzē "Krasnoje znamje" "Politiskais liķis Rīgas pili"	445

Nr. 197 LKP Rīgas organizācijas biedru kopsapulces protokols	447
Nr. 198 Latvijas darbaļaužu bloka vēlēšanu platforma ..	450
Nr. 199 PSRS pilnvarotā pārstāvja Latvijā V.Derevjanska telegramma PSRS Ārlietu tautas komisariātam	454
Nr. 200 Rīkojums iegādāties PSRS valsts karogus	455
Nr. 201 Aizsargu organizācijas likvidācija	456
Nr. 202 Politiskie vadītāji	457
Nr. 203 Armijas politiskā vadītāja B.Kalniņa intervija presei par pārkārtojumiem armijā	458
Nr. 204 Politiskās aktivitātes armijā sakarā ar Saeimas vēlēšanām	461
Nr. 205 Padomju Savienības militāri administratīvas vienības - kara apgabala izveidošana Baltijas valstu teritorijā	461
Nr. 206 No Vācijas Ārlietu ministrijas valsts sekretāra telegrammas Vācijas vēstniecībai Maskavā	462
Nr. 207 Formāli ierobežojumi izvirzīt alternatīvus sarakstus	464
Nr. 208 LKP vadības darbība vēlēšanu sagatavošanas posmā. LKP CK sēdes protokols nr. 1	465
Nr. 209 Pilsoniskās grupas vēlēšanu platforma. Demokrātisko latviešu aicinājums	470
Nr. 210 Demokrātisko latviešu vēlēšanu memorands	472
Nr. 211 Apmelojumi un draudi Demokrātisko latviešu vēlēšanu saraksta organizētājiem un atbalstītājiem ..	476
Nr. 212 Politiskās policijas Liepājas rajona priekšnieka J.Šalma ziņojums par politisko noskaņojumu vēlēšanu priekšvakarā	477
Nr. 213 Demokrātisko latviešu vēlēšanu grupas atbalstītāju arests vēlēšanu priekšvakarā	478
Nr. 214 Lēmuma par Ata Ķeniņa apcietināšanu motivācija	479
Nr. 215 Apsūdzētā A.Ķeniņa liecības 1940.gada 5.oktobrī	481
Nr. 216 No J.Breikša atmiņām "Republikai bojā ejot" par Demokrātisko latviešu vēlēšanu darbību	487
Nr. 217 Henrika Trūpa atmiņas par mēģinājumu organizēt Latgales katoļu vēlēšanu sarakstu	491
Nr. 218 Bezpartijisko zvejnieku, sīkzemnieku, amatnieku, strādnieku un vidussķiras vēlēšanu platforma Saeimas vēlēšanām Kurzemes apgabalā	494
Nr. 219 Vēlēšanu sarakstu pieņemšana un noraidīšana	496

Nr. 220 Raksts avīzē "Jaunākās Ziņas" Tas vēlētājiem sevišķi jāievēro	498
Nr. 221 LKP Rīgas pilsētas 1.rajona biedru sapulces protokols	499
Nr. 222 Rakstnieks A.Upīts un finanšu ministrs K.Karlsons vēlētāju mitinā Liepājā	500
Nr. 223 Grozījumi likumā par pavalstniecību	502
Nr. 224 Sūtņa F.Kociņa ziņojums A.Kirhenšteinam	502
Nr. 225 Centrālās vēlēšanu komisijas apliecība Kominternes pārstāvim LKP S.Sergejevam	503
Nr. 226 LKP norādījumi avīzē "Cīņa". "Vēlētāj, ievēro!"	504
Nr. 227 Sabiedrisko lietu ministrijas propagandas nodaļas norādījumi vēlētājiem "Šodien visi pie vēlēšanu urnām!"	505
Nr. 228 Saeimas vēlēšanu protokoli	505
Nr. 229 Centrālās vēlēšanu komisijas instrukcija vēlēšanu apgabalu komisiju pilnvarotiem par vēlēšanu materiālu pieņemšanas kārtību no iecirkņiem	512
Nr. 230 Tvaikoņa "Saule" personāla iesniegums Jūrnieku arodbiedrībai Rīgā	513
Nr. 231 Centrālās vēlēšanu komisijas priekšsēdētāja A.Buševica ziņojums par Saeimas vēlēšanu rezultātiem Saeimas sēdē	514
Nr. 232 No Ministru kabineta sēdes protokola nr. 66	518
Nr. 233 PSRS Tautas komisāru padomes priekšsēdētāja vietnieka A.Višinska un PSRS pilnvarotā pārstāvja Latvijā V.Derevjanska uzrunas manifestantiem	519
Nr. 234 Jaunas uzrunas formas ieviešana Latvijā	521
Nr. 235 Bankets par godu valdības un Saeimas locekļiem	521
Nr. 236 Pāgrozījums likumā par Valsts prezidenta amata izpildīšanu	522
Nr. 237 Par Valsts prezidenta privātsekretāru	522
Nr. 238 Kārļa Ulmaņa atteikšanās no Valsts Prezidenta amata	523
Nr. 239 K.Ulmaņa lūgums par pensijas piešķiršanu	523
Nr. 240 Latvijas Ārlietu ministrijas verbālas Lietuvas, Vācijas un Šveices diplomātiskajiem priekštāvjiem Latvijā ar lūgumiem izsniegt K.Ulmanim tranzitvīzas, vīzu un atļauju iebraukšanai Šveicē	525
Nr. 241 No Armijas komandiera 20.pavēles par karavīru politiskajām tiesībām	526

Nr. 242 No LKP CK sekretāra Z.Spures runas Saeimas sēdē	527
Nr. 243 No iekšlietu ministra biedra V.Latkovska runas Saeimas sēdē	529
Nr. 244 Deputāta V.Lāča runa Saeimā	530
Nr. 245 Mandātu komisijas ziņojums Latvijas Tautas Saeimai	536
Nr. 246 Izraksts no Ministru kabineta sēdes protokola nr. 70	542
Nr. 247 Lēmums par R.Bulsona apcietināšanu	543
Nr. 248 R.Bulsona apcietināšanas motivācija	544
Nr. 249 Cenu inspektora rīkojums par patērētāju iegādājamiem apavu un apģērbu daudzumiem	545
Nr. 250 Rīkojums par revolucionārajām dziesmām	547
Nr. 251 Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Satversmes izstrādāšana	547
Nr. 252 ASV valsts sekretāra vietnieka S.Vellesa parakstītā deklarācija	553
Nr. 253 Latvijas sūtņa Berlīnē E.Krieviņa iesniegtais memorands Vācijas ārlietu ministram J. fon Ribentropam	554
Nr. 254 Vācijas Ārlietu ministrijas memorands	555
Nr. 255 Presē publicētais TASS paziņojums	556
Nr. 256 Jaunatnes organizāciju slēgšana	556
Nr. 257 Ārlietu ministra biedra A.Jablonska intervija ..	557
Nr. 258 Ministru kabineta lēmumi	558
Nr. 259 Ministru kabineta lēmumi par sankcijām pret Latvijas diplomātiem	559
Nr. 260 Ministru kabineta lēmums par sūtņu K.Zariņa un A.Bilmaņa izsludināšanu ārpus likuma	560
Nr. 261 Sakaru štāba sadarbībai ar PSRS karaspēku vēstule Rīgas prefektam	561
Nr. 262 Saeimas delegācijas izbraukšana uz Maskavu ..	563
Nr. 263 PSRS Augstākās Padomes likums par Latvijas PSR uzņemšanu PSR Savienībā	563

Krājumā izmantotie arhīvi un avotu publikācijas

Latvijas Valsts vēstures arhīvs - LVVA.

Latvijas Valsts arhīvs - LVA.

Latvijas Republikas Prokuratūras arhīvs.

Politisches Archiv des Auswärtigen Amts (Vācijas Ārlietu ministrijas politiskais arhīvs) - PAAA.

Архив Внешней Политики Российской Федерации (Krievijas Federācijas Ārpolitikas arhīvs).

Dr. M. Valters. 15.maija apvērsums un ārkārtējās pilnvaras ar pilnvaru tekstu. - Stokholma, 1951.

Dr. M. Valters. Mana sarakste ar Kārli Ulmani un Vilhelmu Munteru Latvijas traģiskajos gados. - Stokholma, 1957.

Latvijas Tautas Saeimas 1.sesija 1940.gada 21. - 23.jūlijā: Stenogrammu atreferējums. - [Rīga]: Valsts apgādniecība: Latvijas Tautas Saeimas izdevums, 1940.

Latvijas Republikas Ministru kabineta sēžu protokoli, 1940.gada 16.jūnijs - 19.jūlijs / Sast. un koment. aut. I.Šneidere, A.Žvinklis. -R.: Zinātne, 1991.

Kārlis Ulmanis trimdā un cietumā: Dokumenti un materiāli / Sast. I.Ronis, A.Žvinklis. - R.: Latvijas vēstures institūta apgāds, 1994.

Akteu zur deutschen auswärtigen Politik 1918 - 1945. - Serie D: 1937 - 1945. Bd.7 - 9. Baden - Baden, 1956 - 1962.

Diktierte Option: Die Umsiedlung der Deutsch - Balten aus Estland und Lettland, 1939 - 1941: Dokumenta-tion zusammengestellt und eingeleitet von Dietrich A.Loeber. - Neumünster: Karl Wachholtz Verlag, 1972.

U.S. Departament of State Bulletin. III, nr. 57. - U.S. Gouvernment Printing Office: Washington, DC, 1940.

Документы внешней политики СССР: 1 июля 1920 г. - 18 марта 1921 г. Том III. - Москва, 1959.

Документы внешней политики СССР. Том XV. - Москва, 1969

Документы внешней политики: 1939 год. Том XXII, книга первая 1 января - 31 августа 1939; Книга вторая. 1 сентября - 31 декабря. - Москва: Международные отношения, 1992.

Полпреды сообщают: Сборник документов об отношениях СССР с Латвией, Литвой и Эстонией: Август 1939 г. - август 1940 г. - Москва: Международные отношения, 1990.

Personu rādītājs*

A

Aboliņš Alberts	495
Akmens Antons	496
Akots Pauls	479, 480
Alberts Pauls	309, 348
Aleksanavičius J.	20
Aleksandrovičs Aleksandrs	537
Aleksandrovs	499
Alksnis Rūdolfis	469, 496
Ancāns Jānis	537
Andersons Edgars	554
Andrejevs Eižens	368
Ansiņš Ansis Ludvigs	316, 323, 324
Anševics Teodors	280, 285
Antons Pēteris	414
Apkalns J.	304, 306
Apogs E.	461
Apsītis Ādolfs	431
Apsītis Hermanis	86, 114, 115, 116, 134, 170, 334, 351
Astahovs Georgijs	14, 63
Ašmanis Augusts	497
Augurs sk. Poļakovs V.	
Auguste (Gulbis) Olga	23, 406, 407 , 416, 418, 419, 420, 427, 429, 454, 465, 469, 537, 563
Auniņš	213
Austrums (Ausmanis) Augusts	219, 228, 232, 233, 238, 247, 258, 259, 260, 266, 276, 291, 326, 363, 364, 368, 369, 372 , 376, 378, 398, 400, 402, 410, 412
Auškāps Jūlijs	86, 115, 116, 134, 351
Avaņesovs Feodors	361
Avotiņš Jānis	431, 433
Azbukins	242, 243

B

Babarins E.	14
Balančonoks Antons	537
Bāliņš Pauls	23, 454, 556

* Personu rādītājā ar pustrekniem cipariem atzīmētas lappuses, kur par minēto personu ir plašākas ziņas.

Balodis Jānis	23, 85, 96, 103, 105, 113, 114, 115, 134, 150, 188, 193, 194, 233, 234, 275, 276, 297, 298, 299, 312, 346, 380, 471 , 476, 477, 485, 487, 488, 491
Baltiņš Oskars	479, 480
Balutis Broņus	322, 323
Bankavs Jānis	482, 487
Baranovskis Feoponts	368
Barausks A.	20
Barkovs	177, 309
Barzda	189
Bastjānis Valdemārs	383
Baško Jēzups	134
Baško Pēteris	537
Batlers (Butler) Ričards	60, 61, 66
Bauģis Pēteris	33
Baumanis Jānis	431
Beizaks	378
Beks (Beck) Jozefs	6, 68, 70, 71
Beļčova Aleksandra	194
Bēmers (Boemer)	52, 62
Benjamiņš Antons	389
Berends Kārlis	58, 59
Bergs Fricis	537, 547, 549, 551, 552
Berģis Pēteris	36, 49, 384, 471, 472 , 482, 484, 485, 487, 488, 490, 491
Berkļavs Eduards	23, 454, 556
Berkovičs Boruhs	448
Berķis Krišjānis	19, 22, 150, 151, 174, 175, 224, 229, 266, 285, 286, 307, 308, 309, 322, 333, 344, 348, 350, 351, 397, 477
Berle Adolfs	97, 98
Bervalds Fricis	495
Bērziņš Alfrēds	20, 64, 65, 86, 114, 115, 134, 206, 208, 210, 216, 284, 299, 306, 351, 357
Bērziņš Andrejs	113, 274, 352
Bērziņš Jānis	509
Bērziņš Valdis	33
Bērzītis Jānis	362
Betlers Pauls	416, 420
Bīlmanis Alfrēds	25, 26, 32, 53, 54, 89, 91, 97, 100, 128, 130, 279, 280, 545, 559, 560, 561
Birets Viktors	367
Birģele Trīne	537, 563

Birznieks Jānis	113, 114, 115, 134, 324, 325, 351, 477, 479, 480
Bisenieks Georgs	250
Bismarks (Bismarck) Otto, fon	75
Blaus Pēteris	24, 387, 389 , 391, 409, 436, 465, 476, 482, 483, 484, 485, 488, 489, 521, 537, 542, 557, 563
Blaus Rūdolfs	431, 433
Blumbergs Jānis	344, 351, 381, 382
Blūms (Blum) Leons	150
Ļodnieks Ādolfs	298, 487
Bogdanovs Vasilijs	367
Bokovs	317
Boldins Ivans	271, 275
Bole (Bohle) E.	79
Bolšteins Ludvigs	219, 223, 225, 227, 258, 262, 291, 379, 380 , 400, 403
Bongs	166
Borisovs Teodors	365
Brasliņš Ernests	508
Braunfelds Atis	505
Brauns	480
Brazinskis (Brazinskas) Juozas	19
Brāms J.	100
Breikšs Jānis	24, 380, 381, 383 , 482, 485, 487
Breslavskiene L.	33
Briedis	454
Briedis K.	219, 223, 228, 258, 291,
Briedis Pēteris	499, 500, 536, 537, 563
Brikins R	496
Bucēns Ulrihs	432
Budjonijs Semjons	178, 180
Budže A.	491
Bukovskis D.	371
Bullis	413
Bullits (Bullitt) Viljams Kristians	7
Bulsons Roberts	134, 280, 344, 345, 351, 352, 364, 387, 388, 409, 410, 436, 438, 455, 518, 542, 543, 544, 545
Bundulis sk. Dzērvīte M.	
Burkharts (Burckhardt) Karls	68, 69
Burnšteins Abrams	449
Buševics Ansis	23, 24, 36, 49, 383, 385, 386, 405, 407 , 429, 437, 440,

464, 466, 468, 469, 488, 495,
496, 504, 513, 514, 537, 547,
548, 549, 550, 551, 552, 563
Butajevs G. 18, 19, 301, 319, 328, 330, 332

C

Caucis Gothards 163, 168, 219, 221, 258, 291
Cehlins (Zechlin) Erihs 81, 232
Celmiņš Hugo 24, 309, 471, **472**, 480, 482,
485, 487, 488
Celms - Celmiņš Fricis 310
Ceplevičs V. 233
Cielēns Fēlikss 410, 411
Cimuška Pēteris 378, 380
Clanchy 314

Č

Čakste Konstantīns 24, 487, 488
Čakste Mintauts 487, 488
Čamanis Jāzeps 86, 114, 115, 134, 351
Čemberlens (Chamberlain)
Nevils 9, 53, 58, 59, 65, 68
Čemis Stanislavs 537
Čērčils (Churchill) Vinstons 16, 122
Čerņus (Černius) Jons 303
Čevers B. 491
Čičajevs Ivans 269, 274, 275, 287, 314, 316,
318, 385

D

Daģis Jānis 26, 32
Dailide Broņus 176, 191, 193, 230, 232,
288, 415, 525
Dailide Pranas 53, 150
Daladjē (Daladier) Eduārs 179, 181, 191
Dālbergs Arturs 487
Daliņš Jānis 65, 66
Daltons Edvards 22, 381, 387, **388**, 391, 397,
398, 409, 422, 423, 425, 436,
437, 438, 458, 485, 537, 542,
563
Davidesku 416
Davidovs 63
Deglavs Arnolds 23, 24, 437, **439**, 440, 466,
468, 469
Deglavs (Deklavs) Fricis 408, 465, 466, **469**, 536, 537

Deglis Jezups	537
Dejs (Day) Donalds	98
Dekanozovs Vladimirs	309, 323, 347 , 402, 502
Dekers (Decker P.P.J.) de	415
Derevjanskis Vladimirs	287, 316, 323, 327, 328, 345, 348, 350, 351, 358, 359, 360, 381, 382, 383, 403, 405, 454, 455, 476, 519, 522, 530, 556
Dergačs Pāvels	537, 563
Dimiņš Eduards	219, 223, 258, 291
Dimitrovs Georgijs	447
Dimza Jānis	365, 372
Dombrovskis Fricis	432, 433
Domburs Alfrēds	431, 433
Donhins G.	543, 544, 545
Doude Rebeka	497
Dreimanis Kārlis	431, 433
Driksna A.	491
Drīzulis Aleksandrs	32, 33
Drotle Iechoks	362
Druva Jūlijs	298, 300
Druva Vilis	449
Dubiņins	309
Duhanovs Maksims	32
Dukāts Fricis	371
Dunsdorfs Edgars	25, 32, 285
Dzelve	418, 448
Dzērvīte (Birkenfelde, Bundule) Milda	418, 421 , 537
Dzintarnieks	477

E

Edžiņš Matīss	501
Eglītis F.	233, 241, 242, 243, 244, 245, 246
Einbergs Bernhards	86, 114, 115, 134, 275, 276
Eizaks Aleksandrs	537, 563
Ēķis Ludvigs	71, 73
Eliass Eduards	538
Elpers Arnolds	546
Engelss Frīdrihs	445
Enzeliņš Hermanis	524
Erkko Eljas Juho	201

F

Feldmanis Inesis	2, 32
------------------	-------

Feldmanis Jūlijs	187
Fēls Hilels	368
Finogenovs	314
Fīrhufs E.	112
Fišers de	526
Fogels	203
Fogels Nohums	367
Frankovskis (Frankowski)	82, 83
Frēlihs (Fröhlich)	79
Frīdlands	448
Frīdlanders Jūlijs	362
Fridmans Faivišs	538
Fridrihsons - Skrauža Jānis	21, 193, 203, 219, 258, 275, 291, 297, 310, 363, 372 , 380, 400, 401, 408
Fritčs (Fritzs)	62

G

Gaiķis	374
Gailis Kārlis	418, 421 , 464, 465, 466, 469, 496, 504, 513, 538
Gailītis	210, 233, 242
Gailītis	422
Gailītis	562
Galenieks Pauls	485, 538, 563
Gallars	309
Galvanauskis A.	496
Gaņeckis (Haņeckis, Firstenberg) Jakovs	36, 49
Gēbelss (Goebbels) Jozefs	52
Gelbarts Iceks	361
Gemjanovs Abramijs	362
Gogolis Nikolajs	446
Goldbergs Dāvids	361
Goldmanis Juris	32
Gorkins Aleksandrs	564
Gošē (Gauche)	150
Grava Ilga	2, 32, 406, 420, 429, 442, 469, 500, 506, 507, 508, 509, 512, 514
Grāvis Pēteris	171, 422, 426
Grīrs (Greer)	314
Grigorjevs Teodors	367, 372
Grīnberga Līze	478
Grīnvalds Kārlis	430
Gripenbergs (Grippenberg) Gustavs	55, 57

Grosbarts Oto	134
Grosvalds Oļģerds	73, 75, 76, 82, 83, 110, 111, 144, 149, 248, 249, 250
Grūbe Rūdolfš	556
Grundhers (Grundherr) Verners, fon	79, 92, 94, 95
Guarans (Goiran) Henri	415
Gucevičš Gerards	508
Gulbis sk. Auguste	
Gulbis Oskars	437, 439, 496
Gulbis Rūdolfš Ernests	479, 480
Gulbis Teodors	538
Gurevičš S.	496
Gustsons Jānis	418, 422, 440, 447, 465, 538
Gžibovskis (Grzybowski) Vaclavs	11
Ģebels Vilis	538,

H

Haha Emils	205
Halifakss (Halifax) Edvards	60, 64, 131, 132, 133, 151, 152, 160, 161
Hals (Hull) Kordels	130
Haņeckis sk. Gaņeckis	
Haritonovskis N.	371, 372
Hartmanis Mārtiņš	17, 134, 164, 189, 209, 210, 221, 232, 235, 236, 241, 243, 244, 245, 246, 247, 251, 269, 271, 274, 313, 326, 360, 416, 422, 423
Haselblats (Hasselblat) Verners	79
Hasmanis Viktors	313
Heins Viljams	32
Hendersons N.	56, 81, 98, 130
Hess (Heß) Rūdolfš	67, 68
Hilgers Gustavs	63, 107, 278
Himlers (Himmler) Heinrihs	70, 73
Hitlers Ādolfš	6, 8, 9, 10, 13, 14, 15, 16, 53, 56, 62, 63, 67, 68, 69, 74, 75, 81, 85, 102, 110, 111, 112, 122, 123, 128, 129, 130, 147, 149, 153, 170, 174, 197, 198, 214, 215
Hmelņickis	177
Holandars	334, 335
Holcmanis	487
Hvalkovskis	206

I

Ilis Fricis	505
Iļjins Galaktions	538, 563
Isakovs Ivans	287, 288, 309, 422, 507
Ivanovs T.	507
Izaks Kārlis	368

J

Jablonskis Andrejs	23, 393, 394 , 405, 406, 416, 427, 428, 454, 465, 467, 483, 538, 547, 551, 552, 557, 558
Jagars Jānis	387, 389 , 391, 409, 436, 542
Jakobsons Mārtiņš	422, 425, 426
Jāksons (Jaakson) Aleksandrs	177
Jakubovska Ilona	538
Jankovskis	314
Jansons A.	233, 234, 240
Jansons Andrejs	368
Jansons Arnolds	538
Jansons Gerhards	368
Jansons Jānis	538
Jansons K.	219, 413
Jansons Nikolajs	368, 372, 413
Jaunarājs Kārlis	258, 291, 361, 368, 369, 371, 372
Jaunzems Eduards	196, 260
Jemeljanovs Vasilijš	21
Jeremejevs B.	271, 274
Jeske Mārtiņš	134
Jezdovskis Aizenaijs	362
Jirgenšons E.	371
Jofe Ādolfs	49
Jofe Jedelis	365, 366
Jofe Mihails	538
Johansons (Johansson) Birgers	415
Joksts Ignats	510, 511, 512
Jonins V.	544
Juhno Broņislava	538
Junga Pēteris	510, 512
Junge Pēteris	538
Jupatjevs	508
Justs Emils	330

K

Kadiķis Ansis	374, 499
---------------	----------

Kadiķis Aleksandrs	361
Kadilis Jānis	342
Kajanders (Cajander) Aimo	66
Kaktiņš Jēkabs	431
Kallio Kiestī	201
Kalnāre (Krisbergs) Valdis	538, 552 , 547, 549, 550, 551
Kalnbērziņš Jānis	23, 406, 408 , 416, 417, 418, 419, 420, 427, 429, 454, 465, 466, 538, 563
Kalniņš	134
Kalniņš	165
Kalniņš	203
Kalniņš Arvīds	417, 421 , 538
Kalniņš Bruno Haralds	389, 458, 459, 461
Kalniņš Eduards	36, 49
Kalniņš Jānis	250
Kalniņš Kārlis	422, 426
Kalniņš Mārtiņš	298
Kalniņš Pauls	275, 487
Kalniņš Valdemārs	233, 241, 255, 257, 258
Kalniņš Vilhelms	291
Kalns Eduards Krišs	495
Kaļinovs Dimitrijs	362
Kaļiņins Mihails	358, 564
Kaminskis Jānis	86, 114, 115, 134
Kampe Andrejs	86, 115, 189, 192, 221, 273, 274, 287, 288, 422, 423, 425, 426
Kantors Giršs	361
Kants Imanuels	446
Kapkovs Pāvils	362
Kaplans Šoloms	361
Kāposts Arturs	344, 351, 478
Kāps A.	220, 229, 233, 241, 242, 248, 258, 291
Karaļuns Vincents	33
Kārklīšs F.	233, 240, 241
Kārklīšs Jānis	432
Kārklīšs Kristaps	134
Karlsons Kārlis	23, 427, 429 , 436, 437, 500, 538, 542
Karpenko	481
Karulis Konstantīns	208
Katrina (Екатерина II)	69
Kauliņš Edgars	496
Kaupuzs Domīņiks	401
Kaurs Staņislavs	496
Kavass Igors	32

Kažemaks Ludvigs	539, 563
Kennards (Kennard) Hovard	71
Kerre Elmārs	431, 433
Kerstens (Kersten) Čārlzs	26
Kirhenšteins Augusts	22, 23, 25, 27, 285, 337, 373, 381, 382, 383, 385, 387, 388 , 391, 397, 402, 409, 410, 415, 422, 426, 433, 436, 438, 454, 455, 481, 485, 487, 489, 502, 503, 518, 521, 522, 523, 539, 542, 543, 559, 560, 561, 563
Kirkpatriks	66
Klapars Rūdolfs	510
Klēbergs A.	543
Kļackins Haims	361
Kļaviņš Roberts	387, 389 , 397, 402, 485, 526, 539, 548, 563
Kļenovs P.	462
Kobiļanskis (Kobylanski) Tadeušs	71
Koce (Kotze) Hans Ulrihs fon	87, 95, 101, 104, 105, 116, 133, 169, 170, 171, 174, 415, 454, 455, 525, 556
Kocers Vladimirs	499
Kociņš Fricis	21, 87, 93, 95, 96, 102, 115, 121, 177, 181, 189, 198, 201, 202, 230, 253, 254, 270, 309, 318, 323, 324, 338, 339, 340, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 350, 402, 403, 422, 423, 425, 502
Koestrings (Köstring) Ernst-Augusts	93
Kokle Jānis Toms	510, 511, 512
Koljē (Collier)Laurens	55, 96, 133
Komisārs Davids	539
Konstants	413
Kopāns Broņislavs	496
Korfs	166
Korkls Jezups	496
Koskuls (Koskull) Andreas	112
Kotāns Antons	539
Kozaks	165
Kozirevs Semjons	202, 203, 340, 344, 347, 348
Krastiņš Oļģerts	499, 539, 548, 551, 553 , 563
Krauss O.	112
Krauze O.	219, 258, 291
Krēgers (Kroeger) Erhards	112, 124

Kreiners Genehs	361
Krieviņš	378
Krieviņš Arturs	378
Krieviņš Edgars	52, 53, 55, 56, 61, 63, 67, 68, 76, 77, 78, 79, 80, 82, 95, 123, 152, 159, 160, 197, 198, 207, 250, 319, 321, 332, 333, 554, 555, 556, 559
Krieviņš Lidiņa	378
Kriģens Juris	376, 377
Kriķis-Silgailis Edgars	367
Krimuldēns A.	354
Kripss (Cripps) Stefords	16
Krišbergs Jānis	232, 271, 274, 422, 424, 425, 426
Krišs Pāvels (Boriss)	368, 412, 414
Kronbergs Rihards	487
Kronitis Jānis	539
Krūmiņš Kārlis	539
Krūmiņš Roberts	499
Krūze Dāvids	539, 563
Kudeiko Bronislavs	539
Kūla P.	233, 237
Kulondrs (Coulondre) M.	146, 150
Kūls (Kuhl) de Borošetū L.	20
Kuļiks Grigorijš	309
Kuļšs P.	478
Kuprikovs T.	507
Kuraus	203
Kurlis Pēteris	23, 406, 408 , 427, 428, 454, 465, 518, 536
Kūsinens (Kuusinen) Otto	187, 188, 193, 253, 262, 263
Kuzņecovs Fjodors	178, 309, 374
Kužeļevs Antons	413
Kužeļevs Mihails	413
Kužeļevs Pēteris	413
Kviesis Alberts	522

K

Keiris	477
Ķeniņš Atis	23, 193, 194, 471, 476, 479, 480, 481 , 486, 487, 488, 490, 491
Ķiselis Jānis	219, 225, 258, 291, 363, 364, 369, 372
Ķisis Jānis	370

L

Lāsi (Laasi) E.	200
Lācis Jūlijs Rihards	384, 386, 387, 389 , 391, 397, 409, 432, 436, 535, 539, 542, 548, 549, 550, 551, 552, 563
Lācis Vilis	25, 384, 386, 387, 388 , 391, 398, 400, 409, 414, 436, 530, 535, 539, 542, 548, 550, 551, 552, 563
Laidoners Johans	177, 178, 179, 180, 181, 191, 192, 193, 201, 287, 322
Lakstīgala Jēkabs	422, 426
Lakstiņš Alberts	431
Langins Arnolds	271, 274, 275, 422, 426
Lapiņš Rūdolfs	539
Latkins Bencis	368
Latkovskis Vikentijs	383, 387, 389 , 391, 409, 436, 478, 529, 539, 542, 543
Lattiks Johans	200, 201, 289, 290, 318
Lauva Jānis	431
Lavenieks Jānis	232, 234, 236, 239, 240, 241, 247, 248
Lēbers (Loeber) Dītrihs Andrejs	2, 28, 32, 33, 82, 463
Legzdīņš Jānis	170, 219, 258, 262, 291
Leitietis M.	496
Leitlands-Lielkrasts	380
Leitmanis Eduards	431, 433
Leja Ansis	439 , 464, 496, 539
Lejiņš Pauls	436, 542
Lejums	479
Lelis K.	496
Leopolds III	290
Lepers A.	491
Leže (Leger) M.	75
Liberts Eduards	431, 433
Lieknis Jānis	539, 542
Lielmanis	480
Likums Herberts	539
Lindikovs Emils	366, 372
Lisjaks A.	348, 350, 402, 403, 502
Loktionovs Aleksandrs	19, 20, 178, 179, 180, 191, 289, 290, 301, 302, 303, 308, 309, 327, 328, 359, 361 , 462
Lorencs Klāvs	162, 163, 383, 386 , 487
Lozoraitis Stasis	19
Lozovskis Solomons	503
Lūkins Haralds	539

Lūkins Miervaldis	358, 361, 383
Lūsis Roberts	361
Luščenko	315

L

Lebedevs - Kumačs Vasiļijs	394
Leņins Vladimirs	75, 76, 445
Levčenko	309
Litvinovs Maksims	6, 7, 8, 9, 10, 11, 53, 74, 75, 88, 92

M

Macītis Jānis	378
Mačulis M.	319, 331, 332
Maldups Aleksandrs	437, 439 , 496
Markevics Otto	377
Markss Kārlis	445
Marmorovs Vladimirs	316
Martinsons Aleksandrs	366, 367, 372
Māsens Vilis	186, 189, 198, 229, 286, 287, 325, 326, 330
Maslovskis Staņislavs	361
Matisons Augusts	539, 548
Matisons Oto	422, 424, 426
Matvejevs Jānis	507
Mazjēcis Aleksandrs	539
Mažino (Maginot) Andre	150
Meierovics Leiba	362
Meiers-Heidenhagens (Meyer-Heydenhagen)	79
Meiers Nemons	497
Meijers Vilis	430, 432
Mellersons (Möllerson) Rudolfs	198
Melnalksnis Jānis	374
Menders Fricis	275, 276, 383, 385
Meņģelsons Aleksandrs	437, 439 , 469
Mereckovs Kirils	309
Merekalovs Aleksejs	10
Merķis (Merkys) Antans	20, 318, 319, 322, 323, 325, 326, 329, 330, 331, 339, 340, 347
Meškauskas	309
Mežapuķe Jūlijs	508, 539, 548, 551
Miezis Alberts	540
Miezis Jānis	415
Miezis P.	219, 258, 291

Mikojans Anastass	178, 181, 253, 274
Miķelsons Eduards	540
Millers	499
Minovs Terentijs	361
Miške Vladimirs	430, 432
Mjeri (Mierry) M. de	146, 148, 150
Moffats (Moffat) J.	98, 129
Molotovs Vjačeslavs	8, 14, 15, 18, 19, 20, 21, 28, 33, 53, 55, 57, 60, 65, 72, 75, 84, 85, 87, 89, 93, 94, 95, 96, 97, 99, 106, 109, 110, 118, 119, 120, 121, 155, 156, 160, 177, 178, 179, 180, 187, 189, 190, 192, 193, 201, 202, 203, 230, 231, 253, 254, 278, 289, 290, 301, 309, 318, 329, 331, 333, 338, 339, 340, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 381, 403, 428, 477, 502, 503, 528
Moore	130
Morozovs N.	164, 167, 210, 269, 271, 274, 313, 314, 316, 327
Morozovs Stepans	540
Mortukāns P.	497
Munters Vilhelms	7, 8, 9, 13, 20, 25, 26, 32, 52, 53, 54, 55, 57, 58, 59, 60, 61, 66, 67, 69, 71, 73, 76, 77, 78, 79, 82, 84, 85, 86, 87, 89, 95, 96, 97, 101, 104, 110, 113, 114, 115, 116, 118, 119, 120, 123, 124, 128, 130, 131, 133, 134, 144, 152, 153, 154, 155, 159, 160, 174, 176, 177, 186, 187, 188, 197, 199, 200, 204, 207, 208, 209, 216, 218, 231, 232, 248, 250, 253, 257, 265, 266, 267, 268, 270, 274, 275, 284, 285, 289, 301, 302, 318, 319, 321, 323, 327, 329, 331, 332, 342, 344, 348, 350, 351, 358, 397, 402, 544
Murņikovs Voldemārs	508
Musolīni (Mussolini) Benito	68, 75
Musteikis Kazis	302

N

Nadolnijs (Nadolny) Rūdolfš	6
Nadžiārs (Nagiar) Pols Emils	9, 68, 175, 176
Nansens Fritjofs	376
Natkevičš (Natkus-Natkevičius)	
Ladislavs	18, 19, 202, 230, 232, 254, 289, 301, 302, 309, 318
Neiburgš Ludvigs	286, 400, 401
Neilands Roberts	417, 421, 540
Nemons Meiers	497
Niedra Ernestīne	23, 454
Niedre Jānis	467, 469 , 489, 493, 540, 547, 557
Niedre Ojārs	32, 400, 426, 526
Niķelis	164, 165
Nonācs Oto	342
Norems (Norem) Ovens	98, 100
Nosovš	18, 289
Novikovš Aleksejs	509
Noviks Alfons	479, 540
Nukša Mārtiņš	91, 95, 100, 169, 170, 173, 323, 324, 330
Nurža Alfrēds	23, 417, 421 , 449, 454, 465, 466, 467, 540

N

Nikitins Kuzma	95, 176
----------------	---------

O

Ohtaka Shojiro	415
Oiderma (Oidermaa)	128
Olifants (Oliphant) Lancelots	61
Oliņš Pēteris	560
Oļekalns	317
Ords (Orde) Čārlzs Viljams	415
Orlovskis (Orlowski)	73
Orniņš	241, 246, 247
Osetrovš	309
Osis Roberts	309
Ostrovskis	379
Oškalns Otomārs	540
Ozoliņš K.	542
Ozoliņš Nikolajs	560
Ozoliņš Osvalds	115

Ozoliņš Teodots Visvaldis	250
Ozolnieks (Ozolniece) Anna	335, 379
Ozolnieks	379
Ozols	506
Ozols A.	242, 243, 244, 245, 246
Ozols J.	219, 258, 291
Ozols Kārlis	165

P

Pabērzs Juris	383, 387, 389 , 391, 409, 436, 438, 540, 548, 550, 551, 552
Paegle Ēriks	379
Paeglīte Dzidra	32
Paemanis Aleksandrs	374
Paemanis Arvīds	374
Paemanis Vladimirs	374
Paipala Augusts	431
Pakalns	508
Paldiņa (Rūsis) Ieva	421 , 540, 563
Paldiņš Kārlis	540
Palins (Palin) Eduard Hjalmars	265, 415
Pamats Kārlis	508
Panders Augusts	361
Pāpens (Papen) F. fon	63
Pāsikivi (Paasikivi) Juho Kusti	150
Pastors Alfonss	491, 493
Paškevičs Jānis	430, 432
Paško	314
Pauļuks Kārlis	36, 49
Pavlovs	317
Pavlovs Dmitrijs	346, 347 , 352, 353
Peinberga Silviņa	508
Peņķis Valdemārs	477
Pērkone E.	496
Pēte Elvīra	419, 447
Pēteris (Петр I)	69, 83, 98, 259
Peterse Grieta	418
Pētersons V.	547
Petrevics Ernests	509
Piegāze Kārlis	351
Pīļcs	317
Pīpiņš Ērmanis	489
Pīps (Piip) Ants	182, 184, 186, 189, 192, 200, 229, 231, 254, 266, 320
Pisarevs	19, 300, 301
Plāters Kārlis	418, 421 , 540

Plēsums Pēteris	405, 407 , 540, 553, 563
Pliesmane Ieva	418, 421
Plotacis J.	496
Poleiko V.	496
Poļakovs V.	91
Pommers Pēteris	219
Potjomkins Vladimirs	6, 9, 135, 155, 156, 160, 175, 176, 178, 181, 198, 201, 202 18, 289, 290, 302, 303, 329
Pozdņakovs Nikolajs	367
Pried Jānis	23, 405, 406 , 427, 436, 437
Priede Nikolajs	361, 370, 373
Priede Pauls	540
Prieže Kārlis	89, 99, 130
Prokope (Procope) Hjalmarš	276, 309
Proskurovs I.	540
Pudāns Viktors	496
Pudņiks Silvestrs	432, 433
Pugo Kārlis	219, 227, 258, 291
Pūpols P.	540
Pupurs Jānis	381
Puravs	378
Puriņš Voldis	509
Pūstenieks Fricis	24, 441, 444
Putniņš Jānis	506
Puzuka Z.	

R

Radeckis M.	112
Ratņikovs M.	507
Rebane Hans	191, 192, 230, 231, 232, 287, 288, 415
Reijs (Rei) Augusts	177, 178, 179, 180, 181, 189, 231, 253, 309
Reinhardtš	98
Reinvalds	378
Reklaitis Mikas	319, 331
Revjakins	309
Rezelts Helmutš	315
Rezgale Marija	540
Ribentrops (Ribbentropp) Joahims, fon	14, 15, 16, 18, 28, 30, 33, 52, 56, 57, 67, 70, 72, 73, 76, 107, 108, 109, 110, 121, 122, 132, 197, 198, 332, 333, 554
Rice (Riou) Gaston	145, 150
Rieksts Mārtiņš	508

Rimbenieks Evalds	233, 235, 237, 238, 239, 240, 479
Rimkevičs S.	497
Rinks	213
Ritums	364, 372
Ritters K.	231
Rizga Pēteris	540, 553
Rodžeri (Rogeri) Delfino	415
Rogulis Arvīds	541
Ronis	377
Ronis Indulis	33, 380
Rošē (Rochat) M.	144, 146, 150
Roze B.	280
Rozenburgs Osvalds	419
Rozenšteins Hugo	151, 175, 286, 397
Roznieks N.	111, 112, 194, 197, 310, 318
Rubins Antons	541
Rudevics Ansis	410, 411, 429, 541
Rudis G.	33
Rudovičs Floriāns	541
Rudums (Cimmermanis) Jānis	299, 361, 522, 523
Ruklis	499
Rumbenieks Jānis	368
Runce Alfrēds	432
Runcis	562
Runiks Kārlis	507
Rusis Arminis	32
Rūtiņš Pēteris	373, 497
Rūzvelts (Roosevelt) Franklins	89, 91, 97, 99, 130

S

Sadao-Sasaki	313
Sadovskis Pēteris	23, 449, 454
Sakss Kārlis	431, 433
Salnis Jānis	417, 419, 421 , 465, 541
Sams Mārtiņš	489
Sanders Visvaldis	479
Sārsens (Saarsens) Vilems	177, 178, 180
Saveljevs	562
Sēja Ludvigs	20, 98, 100, 155, 156, 200, 201, 289, 290, 301, 302, 303, 318, 319, 329, 330
Seljus (Selys de Fanson)	415
Selters Karls	183, 185, 186, 201
Semjonovs Nikolajs	379
Serdants Arnolds	482
Sergejevs S.	23, 467, 468, 469, 503

Shoko Mori	313
Sīds (Seed) Viljams	9, 10, 57
Sijanovičs Mihails	509
Sikorskis Vladislavs	199
Silarājs Jēkabs	219, 258, 291
Siliņš S.	548, 552
Silmanis Eduards	430
Simanovičs Sīmanis	541, 563
Sinka	177
Siņijs Pēteris	496
Sīpols Vilnis	29
Sirotkins	375
Sirovi (Sirovy)	62
Skalbe Kārlis	24, 471, 472 , 483, 484, 485, 487, 488, 490
Skučas Kazis	330
Skujenieks Margērs	50, 52, 297, 298, 493
Skuķis Staņislavs	413
Smetona Antanas	21
Smorodinovs I.	177, 381, 382
Smukkalns	335
Soboļevs A.	350
Spāde Teodors	134
Spekke Arnolds	559
Splits K.	233, 234
Spreslis Auseklis	33
Sproģis Otto	432
Sprudzis Adolfs	32
Spūls B.	491
Spure Žanis	23, 25, 405, 406 , 416, 418, 419, 427, 428, 440, 447, 449, 454, 465, 469, 472, 476, 482, 483, 527, 528, 529, 541, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 563
Stabrovskis Antons	541
Stakle Jānis Voldemārs	422, 424, 426
Stalažs Vilis	524, 542, 543 , 559, 560, 561
Staļins Josifs	5, 8, 9, 11, 15, 16, 18, 30, 53, 74, 75, 106, 107, 108, 110, 121, 132, 158, 177, 180, 181, 191, 192, 201, 205, 278, 315, 327, 334, 359, 413, 428, 437, 438, 445, 447, 519, 520, 521, 528, 529, 548, 549, 550, 553
Stegmanis Arturs	61, 422, 426
Steinharts (Steinhardt) Lorenss	150

Stengrevs R.	461
Stieda E.	152
Stomņakovs Boriss	51, 52
Stonāne Ludmila	33
Strandmanis Otto	111
Stranga Aivars	2, 32
Strautnieks Voldemārs	541
Strauts P.	461
Strengs (Strang) Viljams	57
Strods Heinrihs	122
Strupovičs Tomass	541
Sudmalis Fricis	507
Surics (Souritz) J.	145, 150
Sviderskis Aleksejs	51, 52

Š

Šaberts F.	219, 258, 291
Šacs-Aņins Maksis	430
Šadurskis Pēteris	541
Šalka V.	219, 258, 291
Šalms J.	477, 478, 479
Šapoņņikovs Boriss	178, 309
Šaronovs N.	71
Šepko Kārlis	299, 300
Šeršunovs Aleksejs	541
Šics Kārlis	437, 439 , 440, 496, 541, 563
Šillers	100
Škvarcevs A.	85, 159, 160, 163
Šķirpa Kazis	56, 320, 321, 555
Šmavgoņecs	18, 300, 301
Šmidts (Schmidt) A.	65, 96
Šmidts Jānis	524
Šmits A. (Torma)	323
Šmits Jānis	505
Šmits Žanis	441
Šmorgāns Mihails	368
Šmuiss Jānis	362
Šmuškovičs	375
Šneidere Irēna	33, 345
Šneiders H.	112
Šnore Edmunds	541
Šnurre (Schnurre) Karls	13, 14, 62, 63, 231, 232
Šperliņš Abo	448
Štāls Ernests	479
Šteinbergs M.	496
Šuba Kārlis	541

Sulenburgs (Schulenburg)

Verners fon der	14, 16, 53, 63, 72, 95, 106, 107, 135, 155, 156, 160, 278
Šūmanis Vilis	201, 559
Šutovs	289

T

Tabaks Arnolds	23, 405, 407 , 418, 427, 436, 541, 542
Tāgepera (Taagepera)	26, 32
Tanners Veine	188, 191, 193, 201
Tarasovs vladimirs	368
Tataresku George	416
Teilors A.	5
Tenisons viktors	541
Tepfers Jānis	199, 559
Terentjevs Vasiļijs	271, 272, 273, 274
Tērs Pēteris	368
Tihomirovs Ilja	367, 368
Timošenko Semjons	19, 308, 309, 333, 461, 462
Tofers Karls	163
Tolbergs Jānis	495
Tomašauskas K.	33
Toms Rolands	508, 510
Tomsons Jānis	362
Topers K.	555
Traņins	269, 271
Traksmāa	189
Treiguts Leonards	315
Treijs Jānis	412, 414
Trepša (Neikšanīts) Norberts	491
Trubiņš Bronislavs	541
Trukšāns Jezups	541
Trūps Henriks	491, 494
Turauskas Edvards	329, 330

U

Ūdentiņš Oto	345, 347 , 352, 353, 354
Ulmane Vilhelmīne	524
Ulmanis Kārlis	21, 22, 23, 25, 26, 27, 28, 32, 33, 83, 84, 85, 86, 105, 114, 115, 116, 124, 134, 136, 143, 151, 174, 187, 188, 206, 207, 210, 215, 217, 252, 266, 267, 268, 275, 276, 283, 284, 299, 300, 306, 315, 344, 345,

	351, 352, 356, 357, 359, 361, 372, 380, 381, 382, 383, 384, 387, 388, 389, 392, 396, 397, 404, 411, 420, 430, 438, 445, 457, 458, 465, 483, 485, 488, 501, 522, 523, 524 , 525, 526, 530, 531, 533, 545, 551, 552, 559
Upītis Jānis	354
Upits Andrejs	500, 501 , 541, 563
Urbšis (Urbšys) Juozas	19, 20, 155, 183, 185, 186, 189, 192, 231, 266, 289, 290, 303, 319, 325, 329, 330, 331
Usui	313

V

Vadimovs V.	23, 465, 468, 469, 504
Vāgners Jānis	541, 548, 549, 553
Vailijs (Wiley)	129, 130, 415
Valdmanis	511
Valdmani Alfrēds	86, 115, 134, 485
Valls (Wall)	314
Valeskalns Pēteris	430, 432
Valters Arnolds Hermanis	478, 479
Valters Miķelis	25, 32, 204, 206, 207, 208, 209, 216, 217, 250, 255, 257, 280, 284
Vamža	480, 481, 486
Vanags A.	491
Vanags Jānis	23, 405, 407 , 427, 436, 444, 445, 448, 491, 541, 542, 563
Vanags Pēteris	422, 425, 426
Vanuška R.	242
Varma Aleksandrs	200
Varuškins Grigorijs	362
Vasiļjevs	17, 164, 194
Vasiļjevs Pēteris	362
Vēciņi	298
Vēciņš	203
Vecvagars Jēkabs	437, 439 , 440, 496, 497
Veiczekers (Weizsäcker)	
Ernst fon	67, 68, 101, 102, 333, 463
Veidnieks (Veitmanis) Kornēlijs	86, 114, 115, 134, 156, 163, 219, 220, 229, 232, 233, 241, 242, 248, 258, 291, 297, 344, 351, 355, 363, 365, 368, 369, 372

Veiherts Teodors	455
Velless (Welles) Samners	553, 554
Vērmans (Woermann) Ernsts	79, 80, 81, 82, 123, 124, 555, 556
Verners Emils	314
Vesmanis Jānis	36, 49
Vetrovs Mihails	265, 267, 318
Viepre Jānis	541
Vigrabs Juris	123, 124
Vilejs (Wiley) Džons Kupers	415
Vils (Wiehl) E.	63
Viļums Antons	496
Vimba Jānis	432
Vinholde Ieva	440, 465, 468, 541
Vinters Jēkabs	373, 376
Vipulis Antons	402, 526
Virsis Mārtiņš	32, 371, 386
Višinskis Andrejs	21, 22, 345, 347 , 350, 358, 359, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 403, 405, 442, 443, 476, 482, 483, 484, 487, 488, 503, 519, 520, 521, 522, 528, 530
Vitoliņš	335
Vitoliņš Jēkabs	342
Vītols Pāvels	430
Volonts Pāvels	114, 115, 134, 351
Voltāts (Wohlthat) H.	61, 62, 63
Voļskis	375
Voronovs Nikolajs	309
Vorošilovs Kliments	177, 178, 179, 413, 428, 477
Vulfsons Mavriks	496
Vuorima (Wuorimaa) Arno	197, 198

Z

Zaicevs Alberts	33
Zaķis sk. Kalnbērziņš	
Zaķis (Krieviņš) Mārtiņš	431, 433
Zālītis Jānis	177, 178, 181, 309
Zalts Alberts	171, 342
Zaļkalne Līna	418
Zāmuels Valdemārs	24, 471 , 482, 484, 485, 487, 488, 490, 491
Zankevics J.	219, 226, 258, 291
Zaprauskis Bernhards	367

Zariņš Kārlis	21, 54, 55, 57, 59, 60, 61, 64, 65, 66, 96, 131, 133, 153, 154, 160, 161, 248, 250, 258, 262, 279, 280, 282, 283, 285, 321, 322, 323, 359, 416, 545, 558, 559, 560, 561
Zauls	477
Zavjalovs A.	229, 269, 309, 314
Zemeszirgs Ivans	431
Ziedīņš Roberts	196
Ziemanis J.	219, 258, 291
Ziemele Ilze	408
Ziemelis Edmunds	142, 143
Ziemelis Miķelis	479
Zihermanis Honons	497
Zotovs Ivans	60, 61, 84, 87, 88, 96, 97, 102, 103, 105, 113, 143, 187, 188, 193, 198, 203, 231, 232, 236, 251, 253, 260, 265, 267, 268, 269, 270, 271, 274
Zvejnieks Ēriks	431
Zviedris Ernests	479

Ž

Žagars Ēriks	33
Žalis (Žalys) V.	33
Ždanovs Andrejs	26
Žepkaite R.	33
Žvinklis Arturs	33, 345

Annotation

The collection **"The Occupation and Annexation of Latvia: 1939 - 1940"** covers the period from the summer of 1939, when Moscow's tripartite negotiations were held and when Soviet - German contacts were undertaken which eventually resulted in the pact of August 23, to the summer of 1940, when the chain of events leading to the destruction of the independent Latvian state, the military occupation, the establishment of Soviet authority, and the incorporation of Latvia into the Union of Soviet Socialist Republics began.

Most of these documents have been taken from two Latvian archives: The Latvian State Historical Archive and the Latvian State Archive. Other documents have come from the Foreign Policy Archive of the Russian Federation and the political archives of the German Foreign Ministry and from other archives. Most of these documents are being published for the first time. At the end of each document, the editors have noted the respective archive, the number of the respective file, and the number in the file at which the document can be found. If the document has been previously published, the respective publication has been listed.

The collection is divided into five sections. Documents have been arranged in a chronological order. Some documents and groups of documents have been assigned a headline. Shortened portions of text and fragments are designated with the symbol [...]. Texts were shortened only with respect to matters and details which are not of fundamental significance to the theme of the collection.

In publishing these documents, the editors have maintained notes written on the documents which are of fundamental significance. Other types of notes, including those which routed the document, have not been kept. In texts written in Latvian, the editor have maintained the language and writing style of the day, but grammatical and obvious typographical errors have been corrected. If such corrections have had no bearing on the content of the document, they are not noted separately. In places

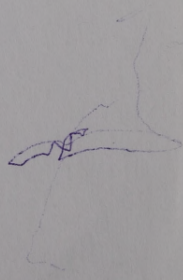
where text corrections would be burdensome, the notation [sic.] has been used. Omitted words or parts of words have been replaced in brackets. Words in German or Russian which have no direct equivalent in Latvian have been written in parentheses.

The editors of the collection have attempted a complex approach in selecting documents, choosing those which reflect the implementation of Soviet foreign policy in 1939 and 1940, the conduct of the Latvian government during the time of crisis, the domestic political situation in Latvia on the eve of the occupation, the conduct of various political circles and the mood of the population in the critical days of June and July 1940, and foreign reaction to events in the Baltic republics.

The documents were selected and commented by Dr. hist. Ilga Grava-Kreituse, Dr. habil. hist. Inesis Feldmanis, Dr. habil. hist. Aivars Stranga, and Juris Goldmanis. The authors of the introduction are Grava-Kreituse, Feldmanis and Stranga. The scientific editor of the collection was Dr. habil. iur., Dr.h.c., Prof. Dietrich A.Loeber.

The editors of the collection would like to express their thanks to the Latvian State Historical Archive, the Latvian State Archive, the Latvian National Library, the Misiņš Library, the Library of State Archives, as well as Dr. habil. hist., Prof. Maxim Duhanov, Dr. habil. hist. Ojārs Niedre, Dr. hist. Mārtiņš Virsis, and Dr. hist. Dzidra Paeglīte for their assistance in the discovery and collection of documents and other materials.

iespiests a/s «Preses nams» tipogrāfijā,
Balasta dambī 3, Rīgā, LV-1081. Pasūt. Nr. 306
1995

where text corrections would be burdensome, the notation [sic] has been used. Omitted words or parts of words have been replaced in brackets. Words in German or Russian which have no direct equivalent in Latvian have been written in parentheses.

The editors of the collection have attempted a complex approach in selecting documents, choosing those which reflect the implementation of Soviet foreign policy in 1939 and 1940, the conduct of the Latvian government during the time of crisis, the domestic political situation in Latvia on the eve of the occupation, the conduct of various political circles and the mood of the population in the critical days of June and July 1940, and foreign reaction to events in the Baltic republics.

The documents were selected and commented by Dr. hist. Iga Grava-Kreituse, Dr. habil. hist. Inesis Feldmanis, Dr. habil. hist. Aivars Stranga, and Juris Goldmanis. The authors of the introduction are Grava-Kreituse, Feldmanis and Stranga. The scientific editor of the collection was Dr. habil. iur., Dr. h.c., Prof. Dietrich A. Loeber.

The editors of the collection would like to express their thanks to the Latvian State Historical Archive, the Latvian State Archive, the Latvian National Library, the Minsk Library, the Library of State Archives, as well as Dr. habil. hist., Prof. Maxim Dubanov, Dr. habil. hist. Ojars Niedre, Dr. hist. Mārtiņš Vēsis and Dr. hist. Dāvida Paegle for their assistance in the discovery and collection of documents and other materials.

Kontroleksemplārs

43-

LATVIJAS NACIŅNĀLA BIBLIOTĒKA

0305032406

95-4
L 63